1

MEVKIFU'L-AKL

Şeyhu'l İslâm Mustafa Sabri Efendi

موقف العقل والعلم والعالم

من رب العالمين

وعباده المرسلين

العلية الخلافة

Şeyhu'l İslâm

— Mustafa Sabri Efendi —

شيخ الإسلام مصطفى صبري أفندي

MEVKIFU'L AKL

Akıl, İlim ve Âlemin
Âlemlerin Rabbi ve Rasûlleri
Karşısındaki Konumu

موقف العقل والعلم والعالم

من رب العالمين

وعباده المرسلين

1

دار الخلافة العلية مدرسه سي

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

موقف العقل والعلم والعالم
من رب العالمين
وعبادة المرسلين

1. CİLT

MEVKIFU'L AKL

Akıl, İlim ve Âlemin Âlemlerin Rabbi ve Rasûlleri Karşısındaki Konumu

Şeyhu'l İslâm
– MUSTAFA SABRİ EFENDİ –

دار الخلافة العلية مدرسه سی
DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

Mevkıfu'l Akl
Akıl, İlim ve Âlemin Âlemlerin Rabbi ve Rasûlleri Karşısındaki Konumu

CİLT: 01

– Şeyhu'l İslâm Mustafa Sabri Efendi –

Dâru'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi:
10

Editör:
Furkan bin Abdullah

Mütercim:
Hüseyin Nohut

Tashih:
Osman Akyıldız

Tashih&Mizanpaj:
Dâru'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi

Kapak:
İnkreativ Arts

Baskı & Cilt:
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Adres: Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Bağcılar/İstanbul
Tel: 0212 446 88 46 Sertifika No: 45522

IM AUFTRAG DES ISLAM
DÂRU'L HİLÂFETİ'L ALİYYE MEDRESESİ
Sontra Mescidi, Lindenauer Str. 4
36205 Sontra / Almanya

E-Mail:
hilafetialiyye@gmx.net
www.imauftragdesislam.com • www.hilafetialiyye.com • www.aliyye.de

Türkiye Dağıtım:
Küresel Kitap Yayıncılık
Yamanevler Mah. Küçüksu Cad. Bıldırcın Sok. No: 9/1 Ümraniye / İstanbul
Tel: +90 539 762 66 95 • Online Sipariş: www.kureselkitap.com

İstanbul, 1442 - 2020

* Bu kitabın her türlü basım hakkı Dâru'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi Yayınları'na aittir.

İÇİNDEKİLER

• 1. CİLT •

MUKADDİME 8

SON OSMANLI ŞEYHÜLİSLÂM'I MUSTAFA SABRİ EFENDİ
-RAHMETULLÂHİ ALEYH-'İN HAYATI, MÜCADELESİ VE ESERLERİ 11

Siyasi Hayatı 14

Kemalist Darbe ve Sürgün Yılları 18

Eserleri 21

Elinizdeki Eser: Mevkıfu'l-Akl Ve'l-İlim Ve'l-Âlem Min Rabbi'l-Âlemîn
ve İbâdihi'l-Mürselîn 26

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ 27

Babamın Ruhuna... 28

Kitabımın Okurlarına 29

Yahudilerin Müslümanlara ve Hristiyanlara Yönelik Fitnesi 32

Dinin Siyasetten Ayrılması 35

Batıyı Taklid Etmekten Kurtulmanın Lüzûmu 38

İslâm Birliğini Tesis Etmenin Yolu 41

Kitabı Te'lif Etmeme Sebep Olan Mısır'da Gördüğüm Hususlar 46

Mısır'da İlhâdın Ayak Sesleri 55

GÖRÜŞLERİN TENKİDİNDE KİTABIN TAKİP EDECEĞİ METODUN TARİFİ 59

BATI'NIN, ÇAĞDAŞ (YENİ) EZHER'E SON VAHYİ 77

Ferid Vecdî Bey'in Tutarsızlığı 84

GİRİŞ 89

Heykel Paşa'nın "Hayatu Muhammed" İsimli Kitabının Tahlili 116

-1- 116

-2- Ferid Vecdî Bey'in Mucizeyi İnkar Etme Gayretleri 126

-3- Muhammed Abduh İle Farah Antun Arasındaki Meydana Gelen Münakaşanın Tahlili 134
-4- Muasır İlim Adamlarının Din, İlim ve İlim Adamları Hakkındaki Hastalıklı Anlayışlarına Örnekler 153
-5- Peygamberlerin Mucizeleri Etrafında Münakaşalar 164
-6- Gayba İman Ne Demektir? 182
-7- Kelâm İlmi Etrafında Münakaşalar 192
-8- Ahmed Emin Bey'in Kelâm'ı Küçük Görme Gayretleri 227
-9- Kelâm İlmi İle Tasavvuf İlminin Mukayesesi Etrafında Münakaşalar 254
-10- Kelâm Âlimlerinin Aristo Felsefesine Bakışlarına Dair Mülahazalar 273
-11- Kur'ân'daki Kıssalar Hakkındaki Münakaşalar 277

Meleklerin Varlığı Allah'ın Kitabında, Kullarından Melekler Diye İsimlendirilen Varlıkların Var Olduğuna Dair Naslar 299

Üstad Ahmed Hamza Bey Saadetlerinin Mektubuna Cevap Olarak Yazıp Ancak Daha Sonra Göndermekten Vazgeçtiğim Makale 304
İmam (Abduh) ve Allah'ın Kitabı Terazinin Kefelerinde 310
-12- "Yeni Peygamber" İsimli Şiire Reddiye 317
Bu Kitabı Oluşturan Dört Mesele 329
Allah'ın Varlığını Bilimle İspat Etme Garabeti 354
İki Üstad Arasındaki Münakaşa Münasebetiyle 356

1. CİLT

MEVKIFU'L AKL

Akıl, İlim ve Âlemin Âlemlerin Rabbi ve Rasûlleri Karşısındaki Konumu

Şeyhu'l İslâm
– MUSTAFA SABRİ EFENDİ –

دار الخلافة العلية مدرسه سی
DÂRU'I-HİLÂFETİ'I-ALİYYE MEDRESESİ

بسم الله الرحمن الرحيم

شيخ الإسلام مصطفى صبري أفندي رحمه الله

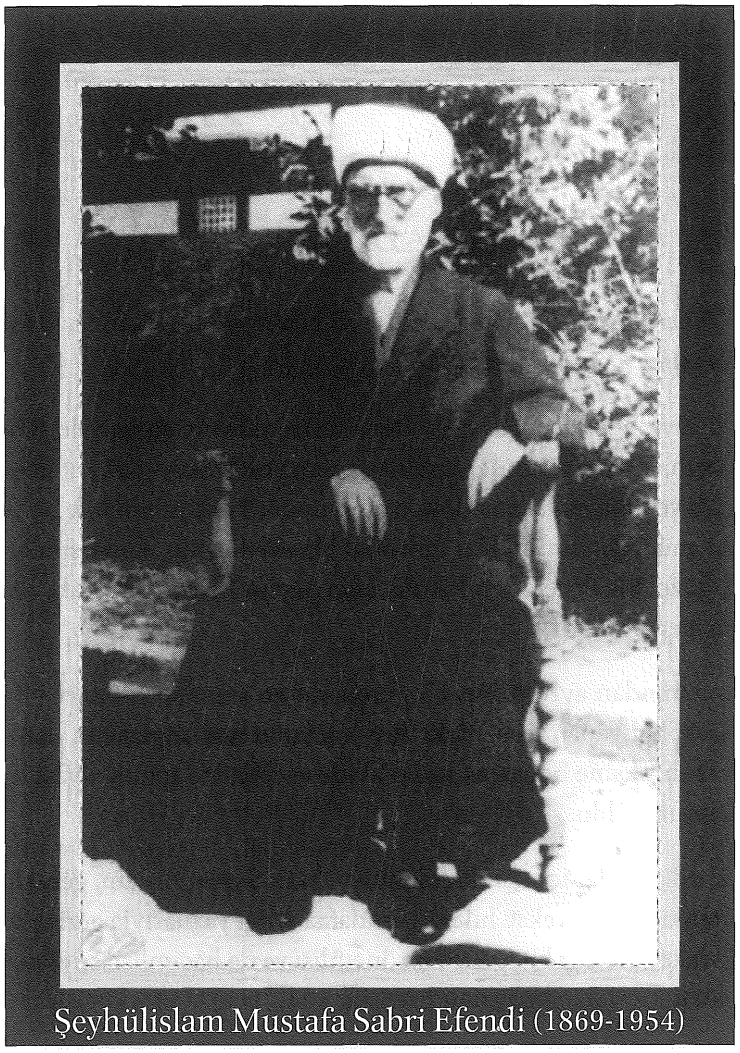

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi (1869-1954)

MUKADDİME

Hamd Âlemlerin Rabbine, salât-u selâm Nebî'sine, âl ve ashabına, kıyamete kadar şanlı Rasûl'ün izinden gidenlere olsun.

Elinizdeki kıymetli eser Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde Şeyhu'l İslâm olan, ilmî çalışmalarının yanında, Batılılaşmanın çok yoğun olduğu, ulemânın etkisinin tükendiği ve nihâyet İslâm'ı devletten ayırarak Türkiye'nin laik bir düzene geçtiği dönemde mücadelesini bütün imkanlarıyla sürdürmüş, kendisinden sonra gelen nesillere güzel bir örneklik bırakmış olan Şeyhu'l İslâm **Mustafa Sabri Efendi** *(rahmetullâhi aleyh)*'e aittir.

Kendisi vatanından ayrılıp Mısır'a gittiğinde en azından *el-Ezher* gibi köklü bir kuruma ev sahipliği yapan Mısır'daki ilmî havzanın mensuplarının daha şuurlu olmasını beklerken, aksine boğazına kadar akide ve fikirde sapmış, siyasi bakışta Batıcılaşmış bir ortam buldu.

Orada geçirdiği yıllar içinde birçok kitap yazan Şeyhu'l İslâm, gerek modernistlere yönelik tenkidleri, gerekse hilâfeti müdafaa ettiği yazılarıyla geriye hatırı sayılır bir külliyât bıraktı. Yazdığı kitapların en önemlisi ve de hacimlisi ise elinizde ilk cildi bulunan *Mevkıfu'l Akl* isimli meşhur eseridir.

Yayınevimiz, **Mustafa Sabri Efendi**'nin bütün kitap ve makalelerini neşretme müjdesi vermişti. Bu bağlamda *Mustafa Sabri Efendi Külliyâtı* 1. ciltte merhumun 9 eserini bir arada basmıştık. Bir yandan 3 ciltlik külliyât çalışması sürerken, diğer yandan da 4 ciltlik *Mevkıfu'l Akl* tercümesi sürüyordu. Ve nihâyet *Mevkıfu'l Akl*'ın ilk cildini neşretmeye muvaffak olduk.

Eserde emeği geçen bütün **Dâru'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi** ekibine teşekkür ediyoruz. Ama asıl takdir ve teşekkürü hak eden eseri titiz bir şekilde tercüme ederek ilim âlemine kazandıran muhterem **Hüseyin Nohut** Hoca'dır. Allah sa'yini meşkûr eylesin ve eserin diğer ciltlerini tamamlamayı nasip eylesin.

Gayret bizden, tevfîk Cenâb-ı Hak'tan...

Dâru'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi
Safer 1442 / Ekim 2020
İstanbul

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

SON OSMANLI ŞEYHÜLİSLÂM'I MUSTAFA SABRİ EFENDİ -RAHMETULLÂHİ ALEYH-'İN HAYATI, MÜCADELESİ VE ESERLERİ

Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi 21 Haziran 1869 yılında Tokat'ta doğdu. İslâmî ilimlere meraklı olan babası Kadı Ahmed Efendi, oğlunun iyi bir âlim olmasını arzu ediyordu. Eğitiminde annesi ve ağabeyinin de çok büyük destek ve teşvikleri olmuştur. Mustafa Sabri Efendi, on yaşına gelmeden hafızlığını tamamlamıştır. Onun ilmî kişiliği Tokat, Kayseri ve İstanbul çizgisinde gelişen eğitim süreciyle olgunlaşacaktır. İlk eğitimini Tokat'ta almıştır. O dönemde Kur'ân hocasının kendisi üzerindeki etkisi çok büyük olmuştur. O, Kur'ân'la ilişkisinin çok erken başlamasına sebep olan bu hocasını unutamamaktadır.

Kur'ân'ı dinlerken hocasının gözlerinden süzülen gözyaşları, Mustafa Sabri Efendi'nin de kalbinde bir yumuşama meydana getirmiştir. Bu manzara onda Kur'ân'a karşı bir saygı hissi uyandırmıştır. Kur'ân'la kurulan bu ilişki ve uyanan saygı hissi, daha sonra aldığı dinî eğitimde önemli rol oynayacaktır. Mustafa Sabri Efendi önce Tokat'ta fıkıh âlimi Zülbiyezâde Ahmed Efendi'den ders alır. Burada Kutbeddin Razi'nin *Şemsiye* şerhinden Tasavvurat kitabının sonuna kadar okur. Daha sonra Kayseri'de "Hacı Torun Efendi'nin Damadı" olarak meşhur olan Divrikli Mehmed Emin Efendi'nin ders halkasına katılır. Burada kelâm, fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir ve hadis gibi dinî ilimleri tedris eder. Daha sonra, hocasının tavsiyesiyle İstanbul'a gider.[1] Fatih Camii Medresesi'nde eğitime başlar. O dönemde Fatih Camii, Mısır'daki Ezher Camii gibi önemli bir ilim ve kültür merkezidir. Burada da Mehmed Atıf Bey ve Huzur Dersleri mukarrirlerinden (Meşihatı İslâmiye ders vekili) Gümülcineli Allâme Ahmed Asım Efendi'den dersler alır. Mehmed Atıf Bey'den fıkıh ilmi almak için, ikamet ettiği Fatih semtinden, Çemberlitaş'taki Atik Ali Paşa Camii'ne yürüyerek git-

1. Mustafa Sabri, Mevkıf, c. I, s. 1; Yusuf Kılıç, "Şeyhülİslâm Tokatlı Mustafa Sabri Efendi Hayatı-İlmi Şahsiyeti-Eserlerinin Tahlili Tenkidi" Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986, Yay. Haz. S. Hayri Bolay ve diğerleri, (Tokat: Tokat Valiliği İbn Kemal Araştırma Merkezi yay., 1987), s. 614.

miştir. Ayrıca daha sonraki yıllarda, Yıldız Sarayı'nda, Sultan Abdülhamid'in kitapçılığını yaparken Şeyhu'l-Kurra Köse Niyazi Efendi'den de kıraat tedris etmiş ve icazet almıştır (1899/1900). Kıraat ilminin önemli eserlerinden İbn-i Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* adlı kitabının 1000 beytini ezberlemiştir.

1890 yılında ruûs (hocalık) imtihanını kazanır.[1] 22 yaşında Fatih Camii Medresesi'nde hoca olur.[2] Ne var ki bu tayine babası pek razı olmamıştır. Çünkü o, oğlunun 30 yaşına kadar ilim tahsil etmesini istemektedir. Ancak Mustafa Sabri Efendi, *Mevkıf* adlı eserinin önsözünde babasına ithafen bir yazı yazar. Burada babasının razı olmadığı üç şeyi anlatır. Bunlar, erken yaşta hoca olması, devlet memuriyetinden maaş alması ve şeyhülİslâm olmasıdır. Daha sonra da neden bu görevleri kabul ettiğini açıklar. Dönemin şartları gereği bu vazifeleri yapmak zorunda kaldığını belirtir. Bundan dolayı da babasının ruhundan özür diler. Mustafa Sabri Efendi'nin Fatih Medresesi'ndeki görevi Huzur Dersleri Muhataplığı'na kadar devam etmiştir (1898-1914). O dönemde yaşı en küçük olan âlim Mustafa Sabri Efendi'dir. Huzur Dersleri Muhataplığı dolayısıyla dördüncü dereceden Osmanî ve Mecîdî nişanları ile ödüllendirilir. 1896 yılında Beşiktaş Asariye Camii'nde imamlık ve müderrislik yapmıştır.

Bunun yanında Medresetü'l-Vaizin ve Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi'nde tefsir müderrisliği, Medresetü'l-Mütehassisin ile Süleymaniye Medresesi'nde de hadis müderrisliği yapmıştır (25 Aralık 1918).[3] Bir dönem Silistre Müftülüğü görevinde bulunmuştur. Kadılık teşkilatının kassam-ı umumi bölümünün muâmelât kaleminde, birinci sınıf memuriyetle görev yapmıştır. Ahmet Hilmi Efendi'nin Hicaz Vilayetinde kadılık görevini yürüttüğü esnada müşavir-i sani ünvanıyla hizmet etmiştir. Daha sonra, Yıldız Sarayı kütüphanesinde, Sultan II. Abdülhamid Han'ın kitapçılığına tayin edilir (16 Ocak 1900). 1904 yılında tekrar Fatih Camii'ndeki müderrislik vazifesine geri döner. Bu görevi sırasında bir adet altın liyakat madalyası verilir. Dördüncü rütbeden Osmanî Nişanı ile de taltif edilir. 1906 yılında da Tedkik-i Müellefât üyeliğine seçilmiştir.

1. Tevfik İslâm Yahya, Şeyhülİslâm Mustafa Sabri, (Kahire: Mektebu Elbâ Press, 1996), s. 20.
2. Mustafa Sabri, Mevkıf, c. I, s. 1; Ebu'l-Ula Mardin, Huzur Dersleri, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1966), c. II-III, s. 350; Abdulkadir Altınsu, Osmanlı Şeyhülİslâmları, (Ankara: Ayyıldız yay., 1972), s. 254; İsmail Kara, Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi, (İstanbul: Risale yay., 1987), c. II, s. 263.
3. Abdulkadir Altınsu, Osmanlı Şeyhülİslâmları, s. 254; Ebu'l-Ula Mardin, Huzur Dersleri, c. II-III, s. 350, 513.

Mustafa Sabri Efendi, Fatih Medresesi'nde elli öğrenciye icazet vermiştir. Onun icazet verdiği talebelerinden en çok bilinenler arasında şunlar vardır: Said Efendi (Niksar müftüsü), Kamil Miras (Sahih-i Buhari mütercim ve şarihi), Muhammed Sabri Abidin (Kudüs Mescid-i Aksa Müderrislerinden).[1]

Mustafa Sabri Efendi, hocası Ahmed Asım Efendi'nin kızı Ulviye Hanım'la evlenmiştir. Bu evliliklerinden İbrahim Sabri (1897-1983) adında bir oğlu ile Sabiha ve Nezahat (v. 1986) adlarında da iki kızları olmuştur.[2]

Mustafa Sabri Efendi Fatih Medresesi'nde hocalığın yanında basınla da ilgilenmiştir. Fatih'te hocalığa başladıktan sonra günlük olayları da yakından takip etmiştir. Aktüel konularda gazetelerde tartışmalara katılmıştır. O günlerde İslâm kültürü ve edebiyatı aleyhine Hüseyin Cahid (Yalçın) tarafından Tarîk gazetesinde bir yazı kaleme alınır. Mustafa Sabri bu yazıya çok sert bir üslûpla cevap vermiştir (1898). Bu dönemde Batıcılara karşı ağır eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirileri *Dinî Müceddidler* adıyla kitaplaştırılmıştır.

Siyasi Hayatı

İçinde bulunduğu şartlardan dolayı Mustafa Sabri Efendi siyasete de ilgi duymuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla Tokat mebusu olarak meclise girer (1908).[3] Kendisiyle birlikte Elmalılı Küçük Hamdi, Mehmed Akif Bey ve Babanzâde Ahmed Naim Bey gibi kimseler de bulunmaktadır. Bu esnada İstanbul'da kurulan Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye'nin kuruluşunda yer alır (12 Ağustos 1908). Cemiyetin yayın organı olan Beyânü'l-Hak gazetesinin de başyazarlığını üstlenir. Burada dinî, ilmî ve siyasî konularda *İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâil* başlığı altında makaleler yazar. Bu yazılarında İslâm'a yöneltilen tenkitlere cevaplar vermiştir. Bu makaleleri daha sonra *Meseleler* adıyla kitaplaştırılmıştır.

Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi büyük sevinç gösterileri ile karşılanmıştır. Çünkü böylece her şeyin düzeleceğine inanılmaktadır. Aşırı beklentiler vardır. Ama zamanla hayal kırıklığı yaşanmıştır. Beyânü'l-Hak uleması da genelde II. Abdülha-

1. Müferrih b. Süleyman el-Kavsî, eş-Şeyh Mustafa Sabri ve Mevkıfuhû mine'l-Fikri'l-Vafîd, (Riyad: Merkezu'l-Melik Faysal li'l-Buhûsi ve'd-Dirasâti'l-İslâmiyye, 1997), s. 67, 68.
2. Mustafa Sabri, Mevkıf, c. I, s. 1; Ebu'l-Ula Mardin, Huzur Dersleri, c. II-III, s. 149, 350; Abdulkadir Altınsu, Osmanlı Şeyhülİslâmları, s. 254; Tevfik İslâm Yahya, Şeyhülİslâm Mustafa Sabri, s. 24-25; Yusuf Kılıç, "Tokatlı Şeyhülİslâm Mustafa Sabri Efendi", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, s. 615.
3. Mustafa Sabri, Beyânü'l-Hak (3 Teşrin-i sani 1324), c. I, s. 7, 151; Ebu'l-Ula Mardin, Huzur Dersleri, c. I, s. 154, 513, 517, 521; c. II-III, s. 350; Abdulkadir Altınsu, Osmanlı Şeyhülİslâmları, s. 254.

mid Han'a karşıdırlar. Mustafa Sabri Efendi istibdatla ilgili bir makalesinde oldukça ağır bir dil kullanmıştır. Bu makalede istibdât yönetimini ve II. Abdülhamid'i sert bir şekilde eleştiren açıklamalarda bulunmuştur. Buna karşılık Meşrutiyet'e de büyük bir destek vermiştir.[1]

27 Nisan 1909 tarihinde Şeyhülİslâm Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin fetvasıyla II. Abdülhamid Han tahttan indirilmiştir. Diğer üyelerle birlikte Mustafa Sabri Efendi de kararı desteklemiştir. Duygularını, *Beyânü'l-Hakk'ın Mesleği* adlı makalesinde dile getirmiştir. Bu makalesinde II. Abdülhamid'in istibdat yönetimine son verdikleri için İttihat ve Terakki Cemiyeti ile orduya teşekkür etmiştir.[2] Ancak zamanla Cemiyet-i İlmiye, İttihatçıların uygulamalarından rahatsız olur. Kuruluşundan üç ay sonra İttihatçılardan ayrılır (22 Kanun-ı evvel 1908). Ümit havası yerini ümitsizliğe bırakır. Beklentiler boşa çıkar. Tenkitler artar. İttihat ve Terakki'nin karşısında güçlü bir parti bulunmamaktadır. Bu yüzden Cemiyet âdeta bir muhalefet gibi çalışır. Bunun üzerine Cemiyet-i İlmiye ulemâsının, camilerde vaaz ve nasihat etmeleri Şeyhülislâm tarafından yasaklanır. Bu süreçte zaman zaman dergileri de kapatılır. II. Abdülhamid'in istibdadını eleştirerek iktidara gelenler, bu defa parti istibdadı uygulamaya başlamıştır.

Ancak Mustafa Sabri Efendi altı ay sonra, İttihat-Terakki'ye ve II. Abdülhamid'in indirilmesine verdiği destekten pişmanlık duyar. Meclis içinde ve dışında partiye muhalefet etmeye ve eleştirmeye başlar.[3] Beyânü'l-Hak'ta İttihatçıların idare sistemini tenkit eden sert yazılar yazar. İslâmi şûrânın kaynağına dönmek gerektiğini bildirir. Milliyetçilik ve Turancılık siyasetini eleştirir. Kanun-i Esasi'nin tekrar uygulanmasını ister. 35. maddenin düzenlenmesiyle ilgili, Mecliste yedi saat süren uzun bir konuşma yapar. İttihatçıların meşruiyetini sorgular. Şer'i mahkemelerin, Meşihat-ı İslâmiye'den alınarak, Adliye Nezareti'ne bağlanmak istenmesine karşı çıkar. İttihatçıların orduyu siyasete sokmalarını eleştirir.[4] Bu arada İttihat ve Terakki'den de hızla kopmalar başlamıştır. Kendisiyle birlikte Elmalılı Hamdi Efendi'nin de dâhil olduğu bir grup ulema, İttihat ve Terakki'den istifa eder. Bunlar Ahali Fırkasını kurarlar (21 Şubat 1910). Bu fırka önemli bir muhalefet partisi olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılarak siyasi hayattan çekilmiştir.[5]

1. Beyânü'l-Hak, c. III, s. 1150-1151.
2. Beyânü'l-Hak, c. I. s. 2-3.
3. Tevfik İslâm Yahya, Şeyhülİslâm Mustafa Sabri, s. 31-32.
4. Mustafa Sabri, en-Nekîr alâ Munkiri'n-Ni'meti mine'd-Dinî ve'l-Hilâfati ve'l-Ummeti, (Beyrut: Dâru'l-Kâdirî, 1991), s. 41, 118.
5. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, (İstanbul: Hürriyet Vakfı yay., 1984), c. I, s. 234-235, 240-241.

11 Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ikinci reisliğine Mustafa Sabri Efendi getirilmiştir. Damat Ferid Paşa ile Mustafa Sabri Efendi'nin fikrî yakınlığı bu partinin kurulduğu yıllara kadar uzanmaktadır. Burada çok önemli bir konumda bulunan Mustafa Sabri, hitabet gücüyle de dikkatleri üzerine çekmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası homojen bir yapıya sahip değildir. Rum, Bulgar, Arnavut, Arap ve Ermeni mebuslarından oluşmaktadır. Parti, İttihatçılar tarafından Turancılık olarak isimlendirilen Türkçülük fikrine karşı çıkmaktadır. II. Meşrutiyetin en büyük ve en güçlü muhalefet partisi olmuştur. "Sopalı seçim" olarak bilinen 1912 seçimlerinde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası istediği sonucu alamamıştır. Bundan sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin nüfuzu daha da artmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na karşı sert tedbirlere yönelmiştir. Mustafa Sabri Efendi de gerek Mecliste gerekse Meclis dışında İttihat ve Terakki hakkında yaptığı ağır eleştirilerle dikkatleri üzerinde toplamıştır. Bu arada Babıâli baskını gerçekleştirilir (1913). Partinin bazı elemanları tutuklanmış, bazıları Sinop'a sürülmüş, bazıları idam edilmiş ve bir kısmı da yurt dışına kaçmıştır. Bundan dolayı Hürriyet ve İtilaf Fırkası dağılmış ve varlığı geçici olarak sona ermiştir. Mustafa Sabri de evine düzenlenen baskından, yandaki marangoz atölyesine atlayarak kaçmıştır. Kıyafet değiştirerek Fener semtinde bir Rum'un evinde gizlenir. Oradan da bir Romanya vapuruyla Mısır'a kaçar. Buradan da Bosna-Hersek'e ve Paris'e geçer. Çok kısa bir süre orada kalır.[1] Oradan da Romanya'ya ulaşır. Bükreş'te ikamet eder. Bir süre sonra ailesini de Köstence'ye aldırır. Bu döneme ait çok fazla bilgi mevcut değildir. Ancak Romanya'da maddi sıkıntılarla karşılaştığı, Dobruca'da Türkçe hocalığı yaparak geçimini sağlayabildiği yolunda bilgilere ulaşılabilmektedir.

I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alan Osmanlı orduları Romanya'ya girer. Bükreş'te yakalanan Mustafa Sabri Efendi, Türkiye'ye gönderilir (18 Kasım 1918). 5 yıl Bilecik'te mecburi ikamete tabi tutulur. Osmanlının yenilmesi üzerine Talat Paşa hükümeti istifa eder. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla İttihatçı liderler yurtdışına kaçarlar. Böylece Mustafa Sabri'nin mecburi ikameti de ortadan kalkmıştır. Serbest bırakılan Mustafa Sabri tekrar Osmanlı Devleti'nin fikir ve siyaset hayatına geri döner.

Bu dönemde Hürriyet ve İtilaf Fırkası yeniden toparlanır. Tekrar faaliyete geçer (14 Ocak 1919). Mustafa Sabri Efendi yine bu fırkanın ilk kurucu ve yöneticileri arasında yer alır. 1919 yılı Ocak seçimlerinde Mustafa Sabri Efendi ikinci defa To-

1. Ali Birinci, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990), s. 212; Mustafa Sabri, Kavlî fi'l-Mer'e ve Mukâranatuhû bi Akvâli Mukallidati'l-Ğarbi, (Üçüncü Basım. Kahire: Dâru İbn Hazm, 1990), s. 70.

kat'tan milletvekili seçilerek Meclise girer.[1] Padişah yeni hükümet kurma vazifesini Damat Ferid Paşa'ya verir.

Bu arada Mustafa Sabri yeni kurulan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'ye (25 Ağustos 1918) üye olur (18 Kasım 1918).

Mustafa Sabri Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde etkin bir role sahiptir. Bundan dolayı Haziran 1919'da Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'den ayrılır. Sultan Vahdeddin'in fermanıyla, Damad Ferid Paşa'nın kabinesinde Şeyhülİslâm olarak tayin edilir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu, ölüm kalım savaşı verdiği en buhranlı devresinde bu görevi üstlenir. Kısa aralıklarla 4 defa bu makama gelmiş ve toplam olarak 8 ay 25 gün vazife yapmıştır.[2] Ancak Mustafa Sabri Efendi, Fırka'nın yönetim anlayışıyla uyum sağlayamamıştır. Bu kavgalar üzerine parti ikiye bölünmüştür. Ne yazık ki Sevr Antlaşması böyle kavgalı bir ortamda imzalanmıştır (10 Ağustos 1920). Bu dönemde Mustafa Sabri 4. defa Şeyhülİslâmlık görevinde bulunmaktadır. Şûra-yı Devlet Reisliği (Danıştay Başkanlığı) de onun uhdesine verilmiştir. Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından önce Sultan Vahdeddin, şartları görüşmek üzere, Yıldız Sarayı'nda Saltanat Şurası'nı toplamıştır. Bu toplantıya Mustafa Sabri de katılmıştır (22 Temmuz 1920).

5 Haziran 1919 tarihinde Damad Ferid Paşa Sevr Antlaşması ile ilgili görüşmelerde bulunmak amacıyla Paris'e gider. Bu vesileyle Mustafa Sabri, 6 ay kadar bir süre sadrazamlığa vekâlet eder. Bu esnada içlerinde daha önce Sadrazamlık ve Şeyhülİslâmlık yapanların da bulunduğu yirmiden fazla Bakan'a başkanlık eder. Bu dönemde o, Bakanlar toplantısını, kendi okuduğu Kur'ân-ı Kerim tilavetiyle kapatırdı.[3]

O yıllarda Ermeni tehciri uygulayan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idam fetvasını Şeyhülİslâm Mustafa Sabri Efendi'nin verdiği belirtilmektedir. Ayrıca eski Şeyhülİslâmlardan Musa Kazım Efendi de onun sadrazam vekâleti sırasında Edirne'ye sürgün edilmiştir. Musa Kazım Efendi orada vefat etmiştir.[4]

1. Abdulkadir Altınsu, Osmanlı Şeyhülİslâmları, s. 255.
2. Yılmaz Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1983), c. X, s. 253.
3. Sadık Albayrak, Yürüyenler ve Sürünenler, (İstanbul: Timaş yay., 1991), s. 25.
4. Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s. 220-224, 247-249; Ayrıca bkz., Feridun Kandemir, "Boğazlıyan Kaymakamı Nasıl Asıldı" Tarih Hazinesi, 12, (Temmuz 1951) s. 575-577.

Uzak görüşlülüğü sayesinde Mustafa Sabri Efendi, başlarında M.Kemal'in olduğu grubun faaliyetlerinin ümmete büyük yaralar açacağını anlar. Konuya dair kanaatlerini Sultan Vahdeddin'e de hissettirmiştir. Onun, Sultan üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Sultanın huzuruna çıkarak M.Kemal hareketine karşı görüşlerini arz etmiştir. Bu görüşmede harekete karşı müsamahakâr davranılmaması yolundaki taleplerini iletmiştir. Bundan dolayı Damat Ferid Paşa'yı da eleştirmektedir. Hatta hareketin silah yoluyla bastırılmasını da savunmuştur. Bu çerçevede 18 Nisan 1920'de Hilafet Ordusu adı altında bir ordu kurulmuştur. Bu ordunun görevi, ayaklanmalara destek olmak ve Ankara Meclisi'ni doğmadan boğmaktır. Ancak Mustafa Sabri Efendi'nin, sert tedbirler alınması yönündeki istekleri kabul edilmemiştir. Bunun üzerine kendisiyle birlikte Ticaret Nazırı Cemal Bey istifa etmişlerdir (1920). Bu olay üzerine meşihatta görevli olan Mustafa Sabri'nin damadı Pehlevan Kadri Bey de önce Evkaf Müzesi Müdürlüğüne atanmış, oradan da Sinop'a sürgün edilmiştir.

Kemalistlerin iktidarı alması üzerine Mustafa Sabri, ailesi (oğlu, iki kızı ve damatları) ile birlikte bir daha geriye dönmemek üzere İstanbul'dan ayrılır (Şubat 1922). Yine Mısır'a gider.

Kemalist Darbe ve Sürgün Yılları

Mustafa Sabri Efendi'nin Türkiye'deki hayatıyla birlikte aktif siyasi hayatı da artık sona ermiştir. Artık mücadelesine yurtdışında devam edecektir. Böylece bu safhadan sonra sözlü siyasetten yazılı siyasete geçmiştir. Bunu da "Artık kılıçla mücadele edemiyorum. Onun yerine bugün kalemi kılıç olarak kullanıyorum." sözleriyle dile getirmiştir. Bütün dolaştığı yerlerde kitap ve basın yoluyla mücadelesine devam eder. Özellikle Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde kaldığı esnada *Yarın* gazetesini çıkartır. Burada yazdığı yazılarda Ankara hükümetini çok sert şekilde eleştirir. Mısır'da da gazete köşelerinde tartışmalara katılır. Ayrıca yazdığı kitaplarla da bu mücadelesini sürdürür. Yurt dışında bulunduğu bu süreçte o, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Lozan Antlaşması gereğince alınan bir kararla vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 150'likler diye bilinen bu listede Mustafa Sabri dokuzuncu sırada, oğlu İbrahim Sabri ise yüz on üçüncü sırada yer alır.[1] 1 Ocak 1924 tarihinden itibaren Mustafa Sabri Efendi'nin aldığı müderrislik maaşı da kesilmiştir.

1. İlhami Soysal, 150'likler, (İstanbul, Gür Yayınları, 1985), s. 148.

Mustafa Sabri bu son yolculuğunu çok zor şartlarda yapmıştır. Yol masraflarını kitaplarını satarak karşılamıştır.[1] Yolculuğu esnasında kendisi ve ailesi hastalığa yakalanmıştır. Mısır'da Mustafa Sabri, önceleri hoş karşılanmaz. Kendisine domates ve çamur atarlar. Çirkin sözler söylerler. Basında hakkında eleştiriler çıkmaya başlar. Şeyhülİslâmlık makamını kaybetmesinden dolayı, Milli Kurtuluş Hareketi'ne karşı olduğunu yazarlar. "Kaçak Şeyh" derler. Kimileri onu dinden çıkmakla itham eder. Kimileri de hain olup vatanı İngilizlere satmakla suçlar.[2] İskenderiye'den Mekke'ye trenle giderken halk tepki gösterir.[3] Derslerinden birinde bu tepkiler karşısında şok olduğunu belirtir. Aynı şekilde özellikle Mısır'da ikameti sırasında uygulanan baskılar yüzünden, kimsenin kendisini ziyaretine gidemediği belirtilmektedir.

Ahmed Şevki, Ahmed Muharrem, Ahmed el-Kâşif gibi şair ve edipler de Milli Kurtuluş Hareketi'ne destek vermişlerdir. Bu yönüyle Mustafa Sabri'yi eleştiren yazılar yazarlar. Mustafa Sabri bu tenkitlere el-Mukattam ve el-Ehram gazetelerinde cevap verir. Böylece aktif siyasi mücadelesini bitiren Mustafa Sabri, burada yazılı mücadelesine başlar. Batılılaşma taraftarı Mısır'lılarla gazete köşelerinde tartışır. Bu isimlerden biri de tarihçi Muhammed Abdullah İnan'dır.

Dürrizâde Abdullah Efendi tarafından Anadolu hareketi aleyhinde verilen fetvanın, Mısır'da, Mustafa Sabri'ye ait olduğu zannedilir. Bunun üzerine Mısır gazetelerinde "Mısır hainlere me'va (sığınak) olamaz, Hicaz'a gidin." diye yazılar çıkar.[4] Bu esnada Hicaz Kralı Hüseyin Haşimi (1853-1931), İtalya'da bulunan Vahdeddin'i ailesiyle Hicaz'da yaşamaya davet eder. Aynı davet Mustafa Sabri'ye de yapılır. Misafirlerini Şerif Hüseyin kendisi karşılar. Onları çok aziz tutar. Mustafa Sabri, hac mevsiminden önce Kâbe'yi altın ve gümüş takunya giyerek, Şerif Hüseyin'le birlikte yıkar. Dürrizâde Abdullah Efendi'nin de orada vefat etmesi üzerine cenazesinde hazır bulunur. Şerif Hüseyin Vahdeddin'i sürekli ziyaret eder. Ancak bir yatsı namazı sonrası, Vahdeddin'den hilafeti kendisine bırakmasını ister. Bu istek karşısında şaşkına dönen Vahdeddin düşünmek için mühlet ister. Ertesi gün olanları Mustafa Sabri Efendi'yle paylaşır. Sonunda sessizce Hicaz'ı terk etme kararı alırlar. Vahdeddin ailesiyle birlikte tekrar İtalya'ya döner. Bu arada iklim değişikliğinden dolayı Mustafa Sabri'nin ailesinde de dizanteri gibi bir takım hastalıklar meydana gelmiştir. Bu se-

1. Mustafa Sabri, en-Nekîr, s. 183.
2. Recep Beyyûmî, "Mine'l-A'lâmu'l-Müfessirîn Şeyhülİslâm Mustafa Sabri" Mecelletü'l-Ezher, (Kahire, 1 Mayıs 1995), s. 64; bkz. Mustafa Sabri, "İslâmda İmameti Kübra Yani Hilafet-i Muazzama-i İslâmiye" Yarın Gazetesi, (İskeçe (Xanthi): 29 Eylül 1928), s. 2.
3. Muhammed Muhammed Huseyin, el-İtticahatu'l-Vataniyye fi'l-Edebi'l-Muâsır, c. II, s. 344-345; Mustafa Sabri, Mevkıf, c. II, s. 3.
4. Mustafa Sabri, "İslâmda İmameti Kübra" Yarın Gazetesi, (1926), sy., 27, s. 3.

beple 5 buçuk ay kadar burada kalan Mustafa Sabri, hac görevini dahi yapamadan ailesiyle birlikte oradan ayrılır. Mekke'de kaldığı esnada Sultan Vahdeddin adına okunmak üzere hutbe hazırlamıştır. Ancak okumasına fırsat verilmemiştir. Hicaz'da kaldığı dönemde Mısır Kralı Fuad, Mustafa Sabri'yi Kahire'ye davet eder. Kahire ve İskenderiye'de birer ev hediye eder. Bunun üzerine o da tekrar Mısır'a döner.

Gazetelerde aleyhinde çıkan yazı ve tartışmalardan bıkan Mustafa Sabri, Mısır'da yine rahat edemez. Ocak 1924'de Lübnan'a gider. 9 ay Beyrut'ta kalır. Burada Arapça *en-Nekîr alâ Münkiri'n-Nimeti mine'd-Dîni ve'l-Hilâfeti ve'l-Ummeti* (Din, Hilafet ve Ümmetten Nimeti İnkar Eden Nankör) adlı kitabını neşreder. Bu eserinde hilafetle ilgili görüşlerini dile getirir. Esere Mısır'lı yazarlarla yaptığı tartışmaları da ilave eder. Buradan Romanya'ya geçer. Orada Şehzade Nizameddin Efendi'nin çevresinde yer alır. Burada bir buçuk sene kalır. Oradan da Yunanistan'a geçer (1927).[1] Siyasi sığınma hakkı talep eder. Oğlu, iki kızı ve damatlarıyla birlikte, hocası ve kayınpederi Ahmed Asım Efendi'nin memleketi olan İskeçe (Xanthi)'de ikamet eder. Burası Türkiye'ye yakın olması dolayısıyla da iletişim kurmak kolay olur. Fikirlerini duyurabilmek için oğlu İbrahim Sabri ile birlikte *Yarın* adlı bir gazete çıkarmaya başlar (1927-1930). Mustafa Sabri burada *İslâm'da İmamet-i Kübra Yani Hilafet-i Muazzama-i İslâmiye* adındaki makalelerini yayınlamıştır. Bu yazılarında hilafet karşıtı bir kitap yazan Mısır'lı çağdaş âlimlerden Ali Abdurrazık'ın *el-İslâm ve Usulü'l-Hükm* adlı kitabına da cevaplar vermiştir.[2] Bu gazetede *İstifa Ediyorum* başlığıyla Türklükten istifa ettiğini de açıklayan bir makale yayınlar.[3]

Daha sonra Ankara Hükümeti'nin Venizelos'a baskısı neticesinde *Yarın* gazetesinin basımı yasaklanır. Mustafa Sabri'nin de Yunanistan'dan çıkarılması istenir. Bunun üzerine Mustafa Sabri ailesiyle birlikte Gümülcine (Komotini)'den çıkıp Patras'a gelir (1931). Birkaç ay burada kalırlar. Daha sonra herhangi bir İslâm beldesine gitmek için Müslüman devletlerden vize araştırırlar. Hiçbirinden cevap alamazlar. Son olarak Mısır Büyükelçiliği kendilerine vize verir. Hep beraber Mısır'a giderler (1932).[4] Ancak bu gelişinde yazdığı eserler dolayısıyla Mısır halkı onu ve ailesini güzel karşılamıştır. Burada da birçok eser te'lif eder. İlk zamanlarda Mustafa Sabri çok maddi sıkıntı çeker. Ancak daha sonra yazdığı *el-Kavlu'l-Fasl* adlı eseri dolayısıy-

1. Mustafa Hilmi, el-Esraru'l-Hafiyye Verâe İlgâi'l-Hilafeti'l-Osmaniyye, (İskenderiyye: Daru'd-Da'va, 1985), s. 23.
2. Muhammed Muhammed Huseyin, el-İtticâhâtu'l-Vataniyye fi'l-Edebi'l-Muâsır, c. II, s. 327; Mustafa Sabri, Mevkıf, c. IV, s. 366.
3. Mustafa Sabri, "İstifa Ediyorum" Yarın Gazetesi, (1 Temmuz 1927), s. 2.
4. Müferrih b. Süleyman el-Kavsî, eş-Şeyh Mustafa Sabrive Mavkifuhû minel-Fikri'l-Vâfid, s. 120-122.

la Mısır Evkaf Bakanlığı tarafından kendisine müderrislik maaşı bağlanır. Aynı şekilde Meşihat'tan talebesi de olan Zahidü'l-Kevseri'ye de maaş bağlanmıştır. Oğlu İbrahim Sabri de Kahire Üniversitesi'nde Türkçe ve Fransızca hocalığı yapar. Daha sonra 1938'de 150'liklere af çıkmış olmasına rağmen Mustafa Sabri Efendi Türkiye'ye geri dönmemiştir.

Hayatının son otuz yılını Mısır'da geçiren Mustafa Sabri, 12 Mart 1954 Cuma günü 86 yaşında Kahire'de vefat eder. Muhammed Hıdır Hüseyin, Mübeşşir et-Tırazi, Ezher hocaları, Mısır Vakıflar Bakanı, Filistin Müftüsü, Mısır Diyar Müftüsü, Osmanlı Emiri Mahmut Şevket, Ali Yakup, Şevket Efendi Oğlu, Muhammedin Gençleri Cemiyeti, Ezher'deki Türk talebeleri ve bazı İslâmi heyetler[1] gibi bir topluluk cenazede hazır bulunurlar. Kahire'deki Kâhya Mescidi'nde Ezher Rektörü tarafından kıldırılan cenaze namazı sonrası, Abbasiye'deki Derrase kabristanına defnedilir.

Eserleri

1. Mevkıfu'l-Beşer Tahte Sultani'l-Kader

Kader konusundaki bu kitapta kulların fiilleri, irade-i cüz'iyye ve irade-i külliyye konuları ele alınır. Allah'ın ilminin cebri gerektirip gerektirmediği tartışılır. Konuyla ilgili Eş'ari ve Mâturidî görüşleri karşılaştırılır. Mustafa Sabri kulların ef'ali konusunda başta Mâturidî görüşe sahiptir. Ancak yaşadı-ğı olayların etkisiyle Eş'ari mezhebini tercih ederek fikir değiştirmiştir. Bu eseri de bu konuyu savunmak için yazmıştır. Eser 1933 yılında Mısır'da basılmıştır. Türkiye'de ise *İnsan ve Kader* adıyla 1989 yılında İsa Doğan'ın çevirisi ile Kültür Basın Yayın Birliği tarafından yayınlanmıştır.

2. Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi

Eser, Vahdet-i Vücûd ekolüne bağlı olarak, kâfirlerin cehennemde ebedi kalmayacaklarını savunan Musa Carullah Bigiyef'in *Rahmet-i İlahiye Bürhanları* adlı kitabını tenkit için kaleme alınmıştır. Müellif 1916'da Romanya'da yazdığı bu eseri 1919'da İstanbul'da Evkaf-ı İslâmiyye Matbaasında bastırmıştır. Eser, *İlahi Adalet, Rahmet-i İlahiye Bürhanları* adıyla Ömer H. Özalp tarafından günümüz harflerine çevrilip sadeleştirilerek 1996'da Pınar Yayın-ları tarafından yayınlanmıştır. Ayrıca eser sadeleştirme yapılmaksızın Latin harfleriyle Bedir yayınları tarafından 1998 senesinde neşredilmiştir.

1. Abdullah Önal, "Son Devir Şeyhülİslâmlarından Mustafa Sabri Efendi" Milli Gazete, (15 Mart 1990).

3. el-Kavlu'l-Fasl, Beynellezîne Yu'minûne Bi'l-Ğaybi ve'l-Lezîne La Yu'minûn

Mustafa Sabri'nin Mısır'da kaldığı dönemde kâğıt sıkıntısı yaşanmıştır. Bu sebeple *Mevkıfu'l-Akl* adlı eserin basılması uzun zaman alacaktır. Eserde ele alınan konuların açıklanmasına da acil ihtiyaç hissedildiği için müellif, *Mevkıfu'l-Akl*'ın üçüncü bölümünü ayrıbasım olarak bu isimle bastırmıştır. Eser ilk olarak 1942 yılında Mısır'da, İsa el-Bâbi el-Halebi matbaasında basılmıştır.

4. Kadın Meselesine Bakışım

Kadın konusuna özel bir önem veren Mustafa Sabri Efendi Batı'nın ve Batı taklitçilerinin kadın üzerinden toplumu değiştirmek istediklerini düşünerek onlara bu kitapla cevap vermiştir. Kadın konusunun toplumda Doğu ile Batı arasındaki en büyük farkı oluşturduğunu ve diğer konularda olduğu gibi, son zamanlarda bu konuda da Batı'yı taklit sorununun ortaya çıktığını belirtmektedir. Kasım Emin'in *Kadının Özgürlüğü* ve *Modern Kadın* kitaplarında dile getirdiği iddialar çerçevesinde kadının yeri, örtünme ve çok evlilik konularını ele alır.

Kitap Mustafa Sabri Efendi'nin *Fetih* gazetesinde 8 Kasım 1934 tarihinden itibaren yayınlanmış yazı dizilerinden oluşmaktadır. Eser Türkiye'de 1994 yılında Mustafa Yılmaz tarafından yapılan *Kadınla İlgili Görüşüm ve Bu Görüşün Batı Taklitçisi Sözlerle Karşılaştırılması* adlı çevirisi ile yayınlanmıştır.

5. Kemalistlerin Din Düşmanlığı

Merhum müellif tarafından çıkarılan Yarın gazetesinde tefrika edilen ve 16 Eylül 1927-11 Mayıs 1928 tarihli sayılar arasında yayınlanan yazıların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Eserin sonuna Yarın gazetesinin 60. sayısında neşredilen, aralarında müellifin de bulunduğu 3 alimin fetvası ilave edilerek ve münasip başlıklar konularak yayınevimiz tarafından neşredilmiştir. Kemalistlerin din düşmanlıklarını ortaya bütün gerçekliğiyle koyan bu eser, konunun meraklılarına önemli bilgiler sunuyor.

6. en-Nekîr alâ Munkirin-Ni'meti mine'd-Dîni ve'l-Hilâfeti ve'l-Ummeti

Kitap, *İslâm'da İmâmet-i Kübrâ Yani Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiye* adlı eserle aynı konuları ele almaktadır. Ancak bu daha çok hilafetin siyasi yönüne ağırlık vermektedir. Ümmet için hilafet sisteminin gerekli olduğunu savunur. Bu açıdan Kemalist ve İttihatçıların politikalarını desteklediklerini düşündüğü Ziya Gökalp, Ah-

met Ağaoğlu ve Hamdullah Suphi gibi Türkçü aydınları da sert üslûplarla eleştirmektedir. O dönemde sessiz kaldığını belirttiği bazı âlimlere de sitemde bulunmaktadır. Eserde üzerinde durulan konular iki başlık altında özetlenebilir: Bunlardan birincisi, İslâm dünyası üzerinde oynanmak istenen oyunlar, ikincisi ise hilafetin saltanattan ayrılmasının neticeleridir.

Mustafa Sabri'nin Arapça olarak yazdığı ilk eserdir. İslâm'ın siyasi yönünü ortaya koyması açısından önemli bir çalışmadır. Kitabın sonunda belirtilen bitiş tarihine (15 Şaban 1342 / 22 Mart 1924) bakılırsa hilafetin ilgasından az önce yazılmıştır. İlk basımı 1924 yılında Beyrut'ta Abbasiye matbaasında yapılmıştır. Dr. Muhammed Hüseyin'in tanıtımı ve Hasan es-Semahi Savidan'ın tashih ve ilaveleriyle 1991 yılında Beyrut'ta ikinci baskısı gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de ise *Hilâfetin İlgâsının Arkaplanı* ismiyle Oktay Yılmaz tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 1996 yılında İnsan Yayınları tarafından basılmıştır. Yayınevimiz Arapça aslındaki naşirin ilave ve dipnotlarını hazfederek, sadece müellifin yazdığı metni tercüme ederek yeniden yayınlamaya muvaffak olmuştur.

7. Dîn-i İslâm'da Hedef-i Münâkaşa Olan Bazı Mesâil

Eser Meşrutiyet döneminde Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye'nin yayın organı olan ve kendisinin de başyazarlığını yaptığı Beyânü'l-Hak mecmuasında *Dîn-i İslâm'da Hedefi Münakaşa Olan Mesâil* başlığı altında yazdığı makalelerden oluşmaktadır. Yazar burada günün modern problemlerine cevaplar vermeye çalışır. Musiki, Tesettür-ü Nisvan (Kadının Örtünmesi), Talak (Boşanma), Kurban Paraları ve Donanma İanesi (Yardımı), Faiz, Sigorta, Hadler (Şer'i cezalar), Oruç, Fidye ve Kumar gibi konulara temas eder. Osman Nuri Gürsoy tarafından *Meseleler* adıyla sadeleştirilen bu makaleler Sebil Yayınevi tarafından 1978 yılında neşredilmiştir. Savm-ı Ramazan risalesi de kitabın sonunda sadeleştirilmiş olarak yer almaktadır.

8. Hilâfetin Esasları ve Kemalistlerin Hilafet Düşmanlığı

Gerçek ismi **İslâm'da İmâmet-i Kübrâ Yani Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiye** olan kitap, İslâm'da hilafet meselesini fıkhî ve siyasî yönden ele alır. Dönemin sıcak tartışma konularını, tartışma ve eleştiri üslûbuyla göz önüne serer. Konular, hilafetin kaldırılması sürecinde gazetelerde çıkan yazılar çerçevesinde değerlendirilir. Eser, dönemi ve hilafetin kaldırılma sürecinde yaşanan siyasî olayları, tarihe not düşme adına zengin bir malzemeyle okuyucuya sunar. Eserde yazar İslâm'ın parlak yarını ve geleceği için Müslümanların tekrar hilafete dönmeleri gerektiği mesajını vermektedir. Aynı konuları yazar, *en-Nekîr alâ Munkirin-Ni'meti mine'd-Dîni*

ve'l-Hilâfeti ve'l-Ummeti adlı Arapça eserinde de ele almıştır. Ancak bu eser bir yönüyle en-Nekîr'in tamamlayıcısı ve açıklayıcısı mahiyetindedir. Kemalizm'i desteklediği iddiasıyla Ali Abdurrazık tarafından yazılan *el-İslâm* ve *Usûlü'l-Hükm* adlı eser eleştirilmektedir. Hilafetin ilgasından sonra hükümetin tatbik ettiği laik uygulamalardan bahsedilmektedir. Eser Mustafa Sabri Efendi'nin Batı Trakya'da sürgünde bulunduğu 1927-1930 yılları arasında, oğlu İbrahim ile birlikte çıkardığı *Yarın* gazetesinde yayınladığı yazı dizisinden oluşmaktadır. Makaleler, gazetenin 16 Aralık 1927 tarihli 12. sayısından başlayarak 38 bölüm olarak yayınlanmıştır. Ancak Ankara hükümetinin isteği üzerine Kasım 1930 tarihinde Yunan hükümetinin emriyle, gazetenin kapatılması sebebiyle yazı tamamlanamamıştır. Eser 1992 yılında Sadık Albayrak tarafından sadeleştirilerek bir çok ilavelerle *Hilafet ve Kemalizm* adıyla Araştırma Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Yayınevimiz, kitabı yeniden hazırlayarak titiz bir baskıyla okuyucuya sunmaya muvaffak olmuştur.

9. Dinî Müceddidler

Mustafa Sabri Efendi *Dinî Müceddidler* adıyla Batı'lılardan etkilenerek İslâm'da da reform yapılması gerektiğini düşünen reformist ilim adamlarını eleştirmiştir. Bunların arasında Haşim Nahit Bey de yer alır. Onun İslâm'da reform iddiasıyla yazdığı *Türkiye İçin Necât ve İtila Yolları* adlı kitabını İslâm'ın ruhuna aykırı gördüğü için cevap yazma ihtiyacı hissetmiştir. Dinde reforma, yenilenmeye karşı olan, dolayısıyla içtihad kapısının da kapalı olduğunu savunan yazar, bu zamanda asıl önemli olan meselenin İslâm'ın asıl kaynaklarına dönmek olduğunu vurgulamıştır.

Kitap önce *Dinî Müceddidler Yahut Türkiye İçin Necât ve İtila Yolları'nda Bir Rehber* adıyla 1922 yılında İstanbul'da Evkaf-ı İslâmiye Matbaasında Osmanlıca olarak basılmıştır. Mustafa Sabri'nin ikinci ve son defa Türkiye'den çıkmasına denk gelen bu tarihte kitabın basılmış nüshalarına hükümet tarafından el konulmuştur. Daha sonra *Dinî Müceddidler* adıyla sadeleştirilerek 1969 yılında Sebil Yayınevi tarafından tekrar basılmıştır. Yayınevimiz kitabı yeniden sadeleştirmek suretiyle neşretmiştir.

10. Mes'elet-ü Tercemeti'l-Kur'ân

İmam-ı Azam Ebu Hanife, Fatiha'nın Farsça tercümesi ile namaz kılmaya cevaz vermiştir. Bu delilden hareketle, Kur'ân'ın meal olarak tercüme edilmesi tartışılmıştır. Aynı şekilde bu tercümeyle namaz kılınabilmesi problemi gündeme taşınmıştır. Mısır'lı Ferid Vecdî ile Mustafa el-Marağî, Kur'ân tercümesinin namazda ve namaz dışı ibadetlerde orijinal metnin yerine okunabileceğini savunmuşlardır. Bu arada Türkiye'de de Ankara hükümeti inkılaplar çerçevesinde Kur'ân'ı Türkçeye çevirtme

ve Türkçe ibadet projesini başlatmıştır. Türkiye ve Mısır basınında çokça tartışılan konuya Mustafa Sabri de bu eserle cevap vererek katılmıştır. Mustafa Sabri'nin kaleme aldığı ikinci Arapça eseri olan bu kitap 1931 yılında Kahire'de Selefiye matbaasında basılmıştır. *Kur'ân Tercümesi Meselesi* adıyla da Süleyman Çelik tarafından yapılan çeviri 1993 yılında Bedir yayınlarında yayınlanmıştır.

11. Savm-ı Ramazan

Müellif, eseri Süleyman Nazif ve Musa Carullah'a cevap olarak yazmıştır. Süleyman Nazif, sağlıklı olduğu halde oruç tutmaya güç yetirenlerin de ramazan orucunun fidyeyle (bir miktar para) geçiştirebileceğini yazmıştır. Musa Carullah da *Uzun Günlerde Oruç* adlı bir risale yayınlamıştır. Buradaki iddialarında Carullah, çok sıcak ve çok soğuk iklimlerin olduğu memleketlerde yaşayan insanların zorlanmaları durumunda ramazan orucunun farzının düşeceğini dile getirmiştir. Mustafa Sabri de 1927-1930 yılları arasında Batı Trakya'da kaldığı dönemde yazdığı bu küçük kitapla tartışmalara cevap vermektedir. Genellikle Savm Risalesi olarak da anılan bu yazı dizisi Yarın gazetesinin 16 Mart 1928 tarihli sayısından başlayarak tefrika edilmiştir.

12. İman, Namaz ve Oruç Risalesi

Mustafa Sabri Efendi, bu kitabı Batı Trakya'da ikamet ettiği dönemde 1927-1931 yılları arasında yazmıştır. İman, namaz ve oruçla ilgili şer'i ahkâmı kolay bir üslûpla ele alan bir kitaptır. Gümülcine (Komotini) şehrinde orta sınıf talebelerine okutulmak üzere basılmıştır.[1]

13. Türk'ün Başına Gelen Şapka Meselesi

Mustafa Sabri Efendi bu eseri, Yarın gazetesini çıkarmaya başlamadan önce 48 sayfa olarak bastırmıştır. (Nâşiri: Hasan Sâfi, 1926)

4 sene sonra Yarın gazetesinin 68. sayısında kitabın yeniden ilaveli olarak neşredileceği ilan edilmiş, ancak kitabın son hali ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır. Eser, matbu olarak ulaşan nüshalarda son bölümde Süleyman Nazif'e yönelik makalede yarıda kesilmiştir. Eser Osmanlıca aslı ve bazı ilavelerle latinize edilerek Ömer Hakan Özalp tarafından hazırlanmış, aylık olarak neşredilen Derin Tarih dergisi 59. sayısında okurlarına hediye olarak vermiştir. (İstanbul 2017)

Son olarak yayınevimiz tarafından tekrar hazırlanan eser, titiz bir baskıyla okurlara sunulmuştur.

1. Müferrih b. Süleyman el-Kavsî, eş-Şeyh Mustafa Sabri ve Mavkifuhû minel-Fikri'l-Vafid, s. 219.

Elinizdeki Eser: Mevkıfu'l-Akl ve'l-İlim ve'l-Âlem min Rabbi'l-Âlemîn ve İbâdihi'l-Mürselîn

Ansiklopedi mahiyetinde olan eser dört ciltten oluşmaktadır. Mustafa Sabri'nin son te'lif eseridir. 15 yılda tamamlamıştır. Ömrünün son senelerinde Mısır'da, kendi ifadesiyle siyasi cihadı bırakıp tamamen kendisini ilmi cihada verdiği dönemde yazmıştır. Bu eserinde bütün bilgi birikimini kullanarak daha önce değişik yerlerde yazdığı yazıları da genişleterek kelâm, akaid, felsefe, tarih, tefsir, hadis, fıkıh, sosyoloji, psikoloji, siyaset ve edebiyat gibi birçok alanda yazılar yazmıştır. Kelâmî ve ilmî birçok tartışmaların yanında tarihe ışık tutacak tartışma ve yorumlarla da bir dönemin hafızası niteliğine sahiptir. Özellikle bir ve dördüncü ciltlerde siyasi konulara ağırlık veren Mustafa Sabri, hilafetin kaldırılması olayına ayrı bir önem vermiştir.

Eserin ilk baskısı 1950 yılında Kahire'de Mustafa el-Bâbi el-Halebi matbaasında yapılmıştır. Her bir cildi yaklaşık 500 sayfadır. Eserin ikinci baskısı 1981 yılında Beyrut'ta Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî matbaasında gerçekleştirilmiştir.

İbrahim Sabri'nin kızı Dr. Şeyma Hanım'ın verdiği bilgilere göre eser son yıllarda Mustafa Sabri'nin oğlu İbrahim Sabri tarafından Osmanlı Türkçesiyle tercüme edilmiş fakat basılamamıştır. İbrahim Sabri ömrünün sonuna doğru ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Hastalığı şiddetlenince de tedavi amacıyla İngiltere'ye nakledilmiştir. Bu arada tercümenin de kaybolmasından korkmuştur. Bundan dolayı da vefatı durumunda, tercümelerin muhafaza edilmesi amacıyla, Londra'daki British Museum'un İslâmî Eserler Bölümüne verilmesini çocuklarına vasiyet etmiştir. İbrahim Sabri Londra'da vefat edip Müslüman mezarlığına defnedilmiştir. Vefatı sonrasında da vasiyeti yerine getirilmiştir. Müze yetkilileri tercümelerin mikrofilmlerini alarak orijinallerini de tekrar çocuklarına iade etmişlerdir. Bu Osmanlıca tercümenin birinci cildi Gül Neşriyat tarafından *Şeyhül İslâm Mustafa Sabri Efendi'nin Mısır Ulemasıyla İlmi Münakaşaları* adıyla Latinize edilerek ve sadeleştirerek basılmıştır.

Yayınevimiz eseri orijinal Arapça'sından Türkçe'ye yeniden titiz bir şekilde tercüme ederek neşretmeye muvaffak olmuştur.

Furkan bin Abdullah
İstanbul
Cemâziyelâhir 1440
Şubat 2019

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

Babamın Ruhuna...

Babamın ruhuna...

Benim hakkımdaki en büyük emelin... Allah'ın rahmeti senin ve annemin üzerine olsun. Annem ki Allah'ın rızasını kazandıracak amellerde sadece seninle paydaş olmuyor, bilakis seninle yarışıyordu. Öyle ki gençliğe adım attığım yıllarda senden önce onu ikna etmiş, benim için senden izin almasını istemiştim. Anadolu illeri arasında âlimleri ile meşhur olan Kayseri'ye gitmek istiyordum... En büyük emelin, ilim talebinde gayret göstermem ve büyük din âlimlerinden olmamdı. Bu rağbetinde iki oburdan[1] daha şiddetli bir iştahın vardı. Öyle ki memleketimiz Tokat'tan İstanbul'a geldiğimde ve beni daha yirmi iki yaşındayken Fatih camiinde -o cami ki Osmanlı devleti döneminde Kahire'deki Ezher-i Şerif gibiydi, günümüzdeki Ezher'den de iyiydi- müderrislik yaptığımı gördüğünde bazı arkadaşlarına benim hakkımda şöyle demiştin: "Kayseri'den sonra ilim tahsilini devam ettirmek için İstanbul'a gelmek için benden izin istedi. Çok geçmeden dersiamlık icazeti aldı, müderris kürsüsüne oturdu. Bana göre olması gereken, en az otuz yaşına kadar ilim tahsiline devam etmesiydi."[2]

İlmi müktesebatım konusunda müstakil bir seviyeye gelmem konusundaki isteğinde haklıydın. Ancak kaderin alelacele beni taşıdığı yerin hikmeti, hayatın önemli

1. *"İki obur var ki bunlar asla doymazlar. İlim talep eden kimse ile dünyanın peşine düşen." (**Hadis-i Şerif**)*

2. Kayseri'de Hacı Torun Efendi'nin damadı olarak şöhret bulmuş Divrikli Muhammed Emin'den ilim okudum. Daha önce de memleketimiz Tokat'ta Kayseri'deki üstadımın talebesi Zûniyezâde Hoca Ahmed Efendi'den Kutb-u Râzî'nin **Şemsiye Şerhi**'nden "Tasavvurat" bölümünün sonuna kadar okudum. İstanbul'da da İstanbullu Muhammed Âtıf Bey'den, Meşîhat-ı İslâmiye'de ders vekili olan ve ben müderris olduktan sonra beni kızıyla evlendiren Gümülcineli Ahmed Âsım Efendi'den ders aldım. Hocalarım, müderrislerim bu zatlardır. Allah hepsine rahmet eylesin.

konularıyla karşı karşıya kaldığımda ortaya çıktı. Yine o gün benim tavırlarımdan seni memnun etmeyen ikinci konu şuydu: Hükümetten maaşla müderrislik vazifesini üstlendim. Halbuki senin hem benim hem ailemin nafakasını karşılayacak bir servetin de yoktu. Diğer taraftan bunlara kıyaslayacak olursam; Osmanlı devletinde Şeyhu'l İslâmlık vazifesini aldığımda şayet hayatta olsaydın senin nezdinde değerimin artmayacağından, benden daha çok razı olmayacağından şüphem yok.

Fakat bunların yanında, Şeyhu'l İslâm ve meb'ûs olmadan önce gazetelerde ve dergilerde, sonra Meclis-i Meb'ûsan'da zulüm, yıkım, fısk ve irtidad siyasetine karşı mücadelemi, mücadele hayatında yarım asır geçirdiğimi, bu uğurda türlü musibetlere, sıkıntılara katlandığımı, ilkelerimden ayrılmak yerine mal ve vatandan iki defa ayrılmayı tercih ettiğimi, iki hicret arasında yaşadığım tutukluluk hayatını, bu yolda dünya ve dünyevî rahatlıklardan yaptığım fedakarlıklardan hiçbir zaman pişmanlık duymadığımı... Bunların hepsini görseydin beni takdir eder ve benden razı olurdun.

Hicret diyarında son yıllarımda; siyasi cihaddan uzak durduğum ve zamanımı ilmî cihada ayırdığım yıllarda yazdığım, müslüman ferdin akidesinin korunması ve asrın sapık fikirleri karşısında sebat etmesi için ilmî ve felsefî alanda öğrenmeye ihtiyacı olan hususları kaleme aldığım, doğu ve batıda ilim ve edebiyat ehli -kimi hayatta olan kimi ölmüş- insanlarla yaptığım türlü mücadeleleri anlattığım -mücadele yolunda o kadar ileri gittim ki kalemimin acem (Arap olmaması) olmasına karşı dahi mücadele ettim...- İşte bütün bunları içine koyduğum bu kitap, umarım ki seni razı edecek ve ilim talebimden sonra benden beklentini karşılayacaktır. Senden beklediğim bu rızandan da Rabbimin rızasını ümit ediyorum.[1]

Allah'ın rızasına direk nâil olmaya gelince bu, benim gibi kadri az kulların, benim kitabım gibi kadri düşük kitap ile elde etmekten çok daha büyük, daha yücedir.

Kitabımın Okurlarına...

Sonra bu kitabımı okuma rağbeti olan küçük gruba... Bu kitabı okumak zihni yormaya, çok vakit ayırmaya sebep olsa da bu kitabı, üzerinde durarak okumak isteyenlere... Sayfalarında şöyle göz gezdirerek mealen, "geçmiş ve muasır akılcılık arasında zayi olmuş, bir taraftan Hristiyan bir taraftan lâdini (laik) Batı'nın bize ticari malları ihraç eder gibi ihraç ettiği şüphe akımından etkilenmiş, -ki Batı'dan bize ihraç edilen türlerin başında da muasır sistemle eğitim almış aydınlar(!) bulunmaktadır- dînî akidemizde sebat göstermenin faydası nedir? Bu kitabın bizi ulaştırdığı ve

1. *"Rabbin rızası babanın rızasından geçer." (**Hadis-i Şerif**)*

müellifinin iddia ettiği üzere şüphelerin kökünü kazımaya sebep olacak akidedeki sebatın bize faydası nedir? Bu açlık ve çıplaklık dünyasında karnını doyuracak, bedenini örtecek bir şey var mı? Bitkin, çaresiz işçinin iş yükünü hafifletecek bir şey var mı? Dertlerinde teselli bulacak bir teselli var mı? Bu, medeniyet elbisesi giymiş bayağı dünyada insanlara faydalı olacak bir şey var mı?" şeklinde görüş ileri sürenlere değil. Samimiyetle okumak isteyenlere diyorum ki:

Din ile devlet arasında memleketin aydınlarının asla ihmal etmemesi gereken bir mesele vardır. Bu mesele din ile devlet arasındaki bağı kuran, dünyevîlerin dinden vazgeçmelerini engelleyen husus olacaktır. Çünkü dinin kaynağı, en üst felsefe olan tabiat ötesi felsefeye dayanmaktadır. Batılı filozoflardan bunu hafife alan, ilim dairesinden çıkaran ve ilmi sadece maddî tecrübelere dayanan hususlarla sınırlandıran anlayışa rağmen... Bu konuda Heykel Paşa *"Hayatu Muhammed"* adlı eserinin mukaddimesinde, Üstad Ferid Vecdî Bey de *el-Ezher Dergisi*'ndeki yazılarında Batılı filozofların izinden gitse de... Bizler bu kitabımızın birçok yerinde Allah'ın yardım ve tevfiki ile dinin dayandığı ilmin, materyalistlerin dayandığı ilimden daha üstün olduğunu ispat edeceğiz. Burada ilk elden şunu demekle yetinelim: Muhakkak ki ilmin yeri olan düşünen nefis metafizik bir durumdan öte değildir, tıpkı ilmin kendisi gibi. Natüralist filozoflar bunun mahiyetini idrak etmekten acizdirler. Bundan dolayı Chateaubriand der ki: "İnsan, metafiziksel bir canlıdır." Kendisinde diğer canlılara karşı bir imtiyazı vardır. Dinin ilim ile sıkı bağı bulunduğuna Allahu Teâlâ'nın şu buyruğu kâfidir:

"Kulları içinde Allah'tan ancak alimler korkar." *(Fâtır, 28)*

Dedik ki, ilim meselesi din ile dünya arasında yer almakta birini diğerine bağlamaktadır. Her ikisinin talibi de bu meseleye muhtaçtır. Her ne kadar bu kitabım ilme din ile irtibatı açısından bakıyor olsa da bununla beraber dünya ve ahirette faydası kat'î olan hakikatlerden bir hakikat olması açısından dini ele alacaktır. Bununla beraber ilim sadece ilim olması açısından dünya ve ahiretteki faydasına bakılmaksızın amaçlanabilir. Zira ilim ruha verdiği lezzet açısından başka bir gayeye ihtiyaç bırakmaz. İlmin bu gayesini iddia edenler çoktur. Lakin gerçekten bu gayeyi güdenler ondan daha azdır. Bu kitabımın din ehliyle beraber bu sayısı az ilim aşığı gruba hizmet edeceğine olan inancım, ümidim güçlüdür.

Geriye ilim öğrenmekten kastı ilim değil de ilim diploması olan eğitimli tâifesi kaldı. Bu diploma ile dünyadan, mal, makam, şöhret gibi bir şey elde ederlerse bu durum, aslında onların elde ettiği diplomanın başka bir diploma ile tasdik edilmeye ihtiyacı olduğunu gösterir. Bu tâifedekiler, din, dinin ilimle olan bağı, bu ilmin ne

derece güçlü ve ehemmiyetli olduğu, onları ilgilendirmez bir hal üzere kaldılar. Bu tür insanlar çok olmalarına ve karlı ticaretlerine rağmen memleketlerinin manevi iflasının ve fakirliğinin sembolü oldular.

Ben, zihnim kendilerinden kitabımı okumaları beklenen eğitimli şahıslarla (aydınlarla) meşgul iken biri bana şunu diyebilir: An itibariyle memleketlerin, din, ilim ve ikisi arasında -geçmişte Batı'da günümüzde de Batı'yı ölümüne taklide başladıktan sonra Müslüman Doğu'da- olan çekişmeyi bitirme konusunda -ne kadar önemli olursa olsun- kitap okumaya fırsatı olmayacak kadar meşguliyetleri vardır. Şu an ki temel meşguliyeti Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında galip gelen büyük devletlerin işgalinden kurtulup bağımsız olmaya harcanan çabadır. Zira şu an, memleketler arasında saygın bir yer edinmeye, başkalarının yaşadığı gibi dünyada dış müdahalelerden ve düşman saldırılarından azâde bir hayat yaşamaya çalışmaktadır... İşte bu sözlere cevabım biraz geniş çaplı bir beyana muhtaçtır. Şöyle ki:

Ey Doğu'daki ve Batı'daki Müslüman kardeşlerim! Ey eskiden beri büyük veya büyük bir devlet iken sonra küçük olan devletlerin halkları! Muhakkak ki bizler dünyayı kaybettik. Nihayetinde büyük devletlerden üçünün elinde oyuncak olarak kaldık. İlki sac ayaklarının üçüncüsüdür. Üçüncüsü ise ilkinden daha şerlidir. Şu var ki, sözde bitmiş olan İkinci Dünya Savaşı sırasında önümüze bir fırsat çıktı. Bu fırsatı değerlendirmenin en az şekli hiç değilse denenmişi deneyenin pişmanlığına düşmemektir. Bugün asalak olduğumuz şekilde galip gelene asalak olmamaktır. Öyle bir fırsat ki değerlendiren değerlendirdi. Başkasına örnek olup onları vazifesini yapmaya çağırır oldu. Bu fırsata fırsat katmak gibiydi. Ancak onu yalnız bıraktılar ve fırsatla beraber zayi ettiler. Bu, bâtıl ehli hoşlanmasalar da söylediğim hak bir sözdür. Ümit ederim ki sadıklara sıdklarının faydalı olacağı günde bana fayda verir.

Dünyayı da kaybettik fırsatı da kaçırdık. Savaşta türlü cinayetler işleyen milyonlarca insanı katleden büyük devletlerin elinde bir oyuncak haline düştük. Şimdi, savaşın bitmesinin üzerinden üç yıl geçmesine rağmen savaşın, kapılarını ardına kadar açmış olduğu ölüm, hala kol gezmektedir. İsrafil'in sûra, öldürücü olan ilk üfürüşü gibi çığlık koparan savaştan sonra yeryüzü sakinlerini yemeye devam etmektedir. Onları, savaşın ses çıkarmayan dişleri, açlık, çıplaklık ve vatansızlık ile yemektedir. Bir de bu tür bir ölüm, savaşın dışında kalanları daha çok tüketir... Bu insanların günahı ne ki -ne galibi ne de mağlubu olarak- katılmadıkları bir savaşın bedelini ödemekte ortak olsunlar?!

Yahudilerin Müslümanlara ve Hristiyanlara Yönelik Fitnesi

Savaşan devletler, savaştan sonra barışta da bu tür bir ölümü saçmakla yetinmediler. Bilakis daha dehşetli daha acı bir tür icat ettiler. Şöyle ki; *Birleşmiş Milletler* denilen bir cemiyet kurdular. Büyük veya küçük her devletten bir temsilci çağırdılar. Gayeleri, milletleri diledikleri zulüm ve düşmanlıkla idare etmek sonra bu zulüm ve düşmanlığın vebalini üyeler arasında paylaştırmaktır. Öyle ki bu cemiyete, bir ülkeyi halkından alıp savaşsız bir şekilde başka bir devlete, millete verme yetkisi verdiler. Bu savaşın o memleket ve halkıyla bir bağı olmasa da savaşta kazanılan zaferin zekâtı olarak vermektedir... Nitekim BM'nin, dünyanın farklı bölgelerine dağılmış Yahudilere Filistin topraklarını peşkeş çekmesinde bu hususu görmektesin. Savaşta Almanlara, savaştan sonra da Araplara karşı olan ve BM'de arkalarından birçok küçük devleti sürükleyen müttefikler A.B.D ve Rusya, Almanya veya Japonya da bir Yahudi devleti kurmakta anlaşsalar, böyle bir kararın makul ve anlaşılır bir yönü olurdu. Ancak şunu görüyorum ki Filistin meselesinde zalim olan iki büyük devletin tarafında yer alan küçük devletler, ayıplanmaya ve teşhir edilmeye Amerika ve Rusya'dan daha fazla müstahaktırlar. Bu devletler Arap ülkelerine düşman olan zalim devletlere destek veren tavırlarında *"Hebenneka"*dan[1] daha ahmaktırlar.[2]

1. "Hebenneka" Arap kültüründe ahmaklığı ile meşhur olmuş bir zâtın lakabıdır. Ahmaklıkta darb-ı mesel haline gelmiştir. Neden bu şekilde meşhur olduğu konusunda farklı kıssalar anlatılır. En meşhuru kendini kaybedecek de olsa yine kendini bulmak için sakalına bir kolye bağlamasıdır. "Neden bu kolyeyi bağladın?" diye sorulduğunda, "Şayet kaybolursam kendimi bulayım diye" şeklinde cevap vermiştir. **(Mütercim)**

2. Hepimiz sahabe döneminden hatta Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'den bu yana Müslümanlara musallat olmuş Yahudi fitnesini bilmekteyiz. Bu savaş ve fitne günümüze; Filistin topraklarını Avrupa'nın ve dünyanın çeşitli ülkelerinde mülteci olarak yaşayan Yahudilerin eli ve gücüyle gasp etmek için Araplarla savaşa tutuştukları bugüne kadar devam etmektedir. Bugün Filistin'i ele geçirmek ve üzerinde uyduruk bir devlet kurmak için savaşmaktadırlar. Halbuki bundan önce onlar o devletlerde azınlık olarak yaşıyorlardı. O devletlerin yöneticileri, önce Haçlılar daha sonra ise Araplar, Türkler olsun onları sürgün edip asimile etme, yok etme gücüne sahiplerdi. Yahudilerin Hristiyanlara karşı fitneleri Müslümanlara karşı fitnelerinden daha büyük ve daha derindir. Çünkü bu fitne dinleri ile alakalıdır. Onların Hristiyanlara ve Hz. İsa'ya karşı Efendimiz Hz. Muhammed'e karşı savaştan daha şiddetli bir savaş yürütmeleri açısından değil... Bilakis şu açıdan: Onların Hristiyanlık dinine zararlarının etkisi çok derin olmuştur. Hristiyanların inancında İsa öldürülünce ve daha sonra canlı olarak kalkıp göğe yükseltilince bu durum onların zihinlerinde Allah'ın uluhiyeti ile İsa'nın nübüvveti arasında bir karışıklığa sebep oldu. Bu karışıklık hem uluhiyet hem nübüvvet itikadını ifsad eden bir durumdu. Neticesinde Mesih İsa'yı Allah'ın oğlu olarak görmeye bir olanı üç, üçü de bir saymaya başladılar. Bunun manası şudur: Onların Hristiyanlık akidesinin çelişkilerinden ve saçmalıklarından dolayı Hristiyanlık üzerinde ne derece etkili oldukları açığa çıkmaktadır.
   Bu fesada fesat, saçmalığa saçmalık katan başka bir husus da insanların günahlarını bağışlamak için Allahu Teâlâ'nın bizzat kendisinin Mesih'i kurban etmesi olmuştur. Allahu Teâlâ bu tür bir kurbana inanan sapıkların inandıkları sapıklıktan münezzehtir, yücedir. Aynı şekilde Allahu Teâlâ tarafından

Daha önce işaret ettiğimiz üzere savaştan sonra önlerine çıkan fırsatı kaçıran küçük devletlerin yapacakları en önemli şey en azından bir araya gelip kendi aralarında güzel bir pakt kurmaktı. Kendileri yalnızken küçük olmalarına rağmen kalabalık sayıları sayesinde savaştan galip çıkan üç büyük devletin dışında dördüncü bir güç olabilirlerdi.

Evet dünyayı zayi ettik, kaybettik. Kendimizi aklî ve mantıkî delilin gücüne ve silahına dayanmış olmakla aldatmayalım. Benim bu kitabımda da sıkça başvurduğum ve savunduğum bu silah, adaletli hükümdarın önünde hakkı ispat konusunda faydalı olsa da güçle, zorbalıkla yöneten hükümdarın yanında bir şey ifade etmez. Bizler güçlü olmak için çalışsak -ki güçlü olmak ve gücü elde etmenin yollarını, sebeplerini öğrenmek için mutlaka çaba içinde olmalıyız- Almanların elde ettiği güç kadar gücümüz olmayacaktır. İlimde, çalışkanlıkta ve hazırlıkta onların ulaştığı noktaya ulaşsak bu durum nihai galibiyeti elde etmekte Almanlara yetmediği gibi bize de yetmeyecektir. Bizler onlardan önce atom bombasından daha tesirli bir silah keşfetsek dünyayı yönetenler Almanlara fırsat vermedikleri gibi denemelerini tamamlamak için bize de fırsat vermeyeceklerdir. İki büyük savaşta zafer kazanan müttefiklerin en önemli meziyetleri yeryüzü milletlerine zaman olarak daha önce hâkim olmaları ve askeri üslerini daha önce kurmuş olmalarıydı.

Bugün artık yakalamamız çok zor olan kuvvetimizle beraber dünyayı kaybettik. Artık bundan bir hayır beklentimiz kalmamış, insanların vahşi, yırtıcılarından herhangi bir yemine veya anlaşmaya bağlı kalacaklarına dair umudumuz tükenmiştir.

Esef verici olan bir başka husus da şudur: Savaş bitiminde zaferinden dolayı beşeriyeti rahmetine mahkûm eden muzaffer büyük devletler, küçük devletleri, hayatı ifsat eden, nesli ve ekini yok eden, genişliğine rağmen dünyayı sakinlerine dar eden cinayetlerine ortak etmek istemişlerdir. O küçük devletleri, savaştaki hezimet neti-

---

Efendimiz Hz. İsa'ya indirilen dinin gerçek akidesi, Mesih'in göğe yükseltilmesinden sonra ortaya çıkan bu saçmalıklardan berîdir. Kullarından suç işleyenlerin maslahatını tahkik için Allahu Teâlâ kendisini kurbanlık koç olarak belirleyecek... Sanki suçu işleyen kendisi, suçu işleyenler de onu af makamında... Affetme yetkisine sahip olan Allah bu kurban olma itikadında ölmüştür. Dolayısıyla artık suçluların suçunu affetme yetkisi O'nun yerine suçluların elindedir. Gayrı ölmüş olan Allah'ı diriltecek de yoktur. Zira öldükten sonra dirilmek onun elindedir dersek bu durumda kurban, kurban olmaktan çıkacaktır. Artık bu haddi aşmanın ötesinde bir haddi aşma yoktur...

Filistin meselesinde Arapları bırakıp Yahudilerin tarafını tutan Amerikalı Hristiyanlar ve başkanları Truman hakkında şunu söylemiştim: Bunlar hak ve adaletten uzak oldukları kadar dînî gayretten de uzaklar. Bu yaptıklarının tek gerekçesi saçmalıkta benzeri olmayan bu inançtan başkası değildir. Yani Hristiyanların, suçluları ve günahkarları affetmek için Allah'ın kendini kurban etmesi itikadıdır. Zira bu suçlular kapsamına Allan'ın oğlu veya Allah'ın bizzat kendisi sayılan Mesih'i öldüren Yahudiler, öncelikli olarak girmektedirler.

cesinde ölüm sekerâtı geçiren Almanlara savaş açmaya teşvik ettiler. Hem de hiç vakit kaybetmeden. Neden? Hayatlarından ramak kalmışken yeni savaşçılardan son bir darbe yesinler diye. Bu savaş ilanının manası savaşta fiilen ortak olmasa da galip gelenlerin işledikleri suçlara ortaklıktı. Özetle bu pek şerefli olmayan zafer, kazanmış olanın zaferinden bir kısmını sadaka olarak verir umuduyla rızasını kazanmaya yönelik bir adımdı. Zayıfa karşı güçlüye hizmetkarlık üzerine kurulu bu umut, hak ettiği hayal kırıklığını da yaşadı.

Mısır daha önce Birinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlık talebinde bulunmuştu. Bu talebini de Mısır'ın da o zamanlar tabi olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı savaşta onlara (İngilizlere) yardım etmesine dayandırmıştı. İngilizler de o zaman Mısır'da işgalci konumundaydı... Aynı hususu ikinci bağımsızlık talebinde kullanmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanlara karşı İngiltere'ye yardım ettiğini gerekçe göstererek bağımsızlık istemişti. Halbuki Mısır'ın bu savaşta en küçük bir dahli, bir katkısı bulunmuyordu. Tek derdi İngilizlerin Almanlara karşı galibiyetinden sonra ganimette pay sahibi olmaktı.[1]

Mısır'ın İngilizlere ilk yardımındaki tavrı gaspçıdan, işgalciden ettiği yardımın bedelini istemekten ibaretti. Bundan da acayibi Mustafa Kemal'in yönetimini reddedip Mısır'a hicret ettiğimde kendi faciasını (hatasını) benim üzerime attı. Şöyle ki Mustafa Kemal o zaman İngilizlerin düşmanı ve onları İstanbul'u terk etmeye mecbur eden kişi olarak biliniyordu. Benim galibe karşı mağlubun yanında yer almamı ayıplıyorlar. Ama onların mağlup edilen Türkiye'ye karşı galip olan İngilizlerin safında durmaları ayıp değil! Şu da var, onlar İngilizlerle Mustafa Kemal arasında bir düşmanlık olduğunu, onun İngilizleri mağlup ettiğini zannetmekle büyük bir hata içindeler. Diğer taraftan kendilerinin ve Kemal'in işlediği cürmü bana yüklemekle büyük zulüm işlediler.

Başa dönelim... "Sütü yazın zayi edince" dünyayı kaybettik. Şu an görevimiz dinimize tutunup ahireti kazanmaktır. Bu kazanç din düşmanı güçlü dünya sahiplerinin bizimle yarışamayacakları alandır. Ben kendimi ve Müslüman kardeşlerimi dünyevî zaferden ümit kestiğim için buna davet etmiyorum. Biz dünyayı kazansak da bu çağrım yine daha da önemli olurdu... Ömer b. Abdülaziz hilafete geldiğinde mealen şöyle dedi: "Dünya kazancında zirveye ulaştım, şimdi görevim ahireti kazanmaktır." Bu kazanç, tek karlı ticarettir, hiçbir ticaret buna muadil olmaz. Krallar bile buna muhtaçtır. Dünyayı kazanmış olanın dahi en önemli görevi ahireti kazanmak ise bu durumda kaybedenlerin görevi olması evladır, önceliklidir.

1. Bu ifade savaş sırasında Ezher şeyhi el-Merâğî tarafından kullanılmış ve İngilizleri rahatsız etmişti.

Dinin Siyasetten Ayrılması

Belki de Müslüman okurlar içinde özellikle de bu asrın Müslümanlarında dünyayı kaybetmeyi kabullenmeyi ağır bulunlar olabilir. Hatta belki de ahiret nimetleri ne kadar büyük, dünya nimetleri de onun yanında ne kadar küçük olursa olsun dünya nimetlerine mukabil o nimetlere razı olmayacak kimseler olabilir. Onlara bir çift Kelâmım, kendilerini iki diyarın saadetine ulaştıracak bir de önerim olacak. İslâm dini, peygamberi diliyle: *"Sizin en hayırlınız ahireti için dünyasını, dünyası için ahiretini terk eden değildir. Her ikisinden nasibi olmadan olmaz. Zira dünya ahirete ulaştıran yoldur"* buyuruyorken asla dünya saadetini bir kenara bırakmaz. Bizler, halihazırdaki durumumuzla alakalı umudumuzu tamamen kaybetmiş değiliz. Yeter ki her iki hususta kaçırdıklarımızı elde etme konusunda tam azim sahibi adamlar olalım. Buraya kadar ben dünyada cereyan eden yeni olaylara göre yapmamız gerekenlerde işlediğimiz kusurlarımızı anlattım. Son olaylardan önceki uzun zaman zarfında işlediğimiz kusurlara değinmedim. O kusur ki günümüze kadar uzandı ve bize hem dünya hem ahiret kaybını hazırladı. Burada sadece ilk hüsrana dikkatleri çektim. Çünkü her gören göz buna şahid olmuştur. Müslümanları her iki diyarın hüsranından korumak adına ellerinde geriye kalan İslâm kuvvetini kaybetmemeleri için uyardım.

Şayet onlar hem din hem dünyada güçlü olmak, ahiret dirilişinden önce dünyada dirilmek istiyorlarsa bu durumda; zikredilen iki savaşta galip milletlere karşı silah gücüyle galip gelmemizin, onlarla yarışmamızın, -gücümüzün ve umudumuzun olmadığı bu dönemde- bu gayeye ulaşmamızın yolu, dinimize bağlanmak ve gücümüzü onun gücünden almaktır. Dünyevî kuvvet de buna dahildir. Ta ki bu galipleri mağlup edelim. Çünkü İslâm en kuvvetli, dünya galiplerinin, sayesinde galip geldiği akla, en muvafık dindir. Okuyucu bu temel noktayı bu kitaptan kavrayacaktır. Şunu da görecek ki, dünya galipleri son savaşlarda milletlere karşı akıl silahıyla savaştılar. Ancak akıl kalkıp, akla uymayan dinle savaşmaya kalkıştığında bu silahı kırıp dine teslim oldular. Şu var ki aklın kırılmasına ve öldürülmesine sebep olan bu din de kırılmalı, değilse en azından aklı öldürmekle itham edilmelidir.

Bu hal ile beraber bu kırık dinin ve kırık aklın sahipleri büyük işler başarmaktalar. Bizler, akılları ve dinleri selamette olanlar, dinleriyle akıl asla çelişmeyenler, bilakis dinleri akıllarıyla akılları dinleriyle kuvvet bulanlar, bundan aciz kalmaktayız. Şayet din bir güç, akıl da bir güç ise onlar birbiriyle çatışan iki güçten istifade ederken bizler neden birbirine uyumlu iki kuvvetten istifade etmiyoruz? Bizim onlardan ne eksiğimiz var ki bu sonu gelmez acizliğin içinde düştük.

Şöyle denebilir: Aslında onların bir dini yoktur. Daha doğru ifade ile onları yöneten, siyasetlerini belirleyen devlet, siyaset ve ilim adamlarının bir dini yoktur. Bu temel unsurların bir dini yoktur ki akıllarıyla dinleri arasında bir çatışma yaşansın, iktidar dinin karşısında yer alsın. Akıl bir vadide din ayrı bir vadide bulunuyor. İşte dinin siyaset ve devletten ayırt edilmesi diye ifade edilen yönetim şekli de budur. Bu hususu bu kitapta inceleyeceğiz ve İslâm'da böyle bir uygulamanın caiz olmayacağı şeklinde ulaştığımız neticeleri de aktaracağız. Gerçekten iddia edildiği gibi güçlerinin ve ilerlemelerinin sebebi bu mu?

Cevabı: Dinin siyasetten ayrılıp uzaklaştırılması epey bir zamandır Mısır'da kısmen, yeni Türkiye'de tamamen uygulanmaktadır. Ancak her iki devletin ilerlemesi noktasında ciddi bir etki gösterdiği görülmemektedir.

Bu ayırmanın görünen en büyük etkisi, ahlâkı bozmasıdır. Şöyle ki hükümetlerinin din ile bağı tamamen kopmuş olan memleketlerde ahlâkın nezih olarak kalması mümkün değildir. Nitekim ahlâkî yapıyı dinden daha iyi şekilde koruyacak bir kurumun varlığını iddia etmeye imkân yoktur. Bundan dolayı yeni medeniyetin merkezlerinde görülen ilerleme fısk-u fücûr ile dolmuştur. Öyle ki o memleketlerde fısk-u fücûrun alanını genişletmek ilerlemenin gereklerinden sayılmaktadır. Herhangi bir milletin bu yeni medeniyet içinde ilerleme ve kalkınmadan payını alması, bu medeniyetin getirdiği ahlâkî çöküntüye ve bohemliğe göz yummayı gerektiriyorsa o zaman -evet biz geri kalanlar- görevimizdeki kusurdan dolayı kınanırız, ileri milletlerin gözünde insaniyet mertebesinden daha alt tabakada görülmeye müstahak oluruz. Yoksa durum tam aksinedir. Bizler onlardan mutlu ve de onların üstündeyiz.

Bu ilerlemiş milletlerdeki çirkinlik memleketlerinde fısk-u fucûrun yayılmasıyla sınırlı değildir. İçteki ahlâksızlıklarına, ellerinin ulaştığı memleketlere zulüm ve hıyanetleri eklenir. Bu milletlerin hayatlarını cehenneme çevirmekte, zenginliklerine ortak olmaktadır. Kendi topraklarında uyguladıkları insan haklarını onlara haram etmektedirler. Her türlü komplo, kalleşlik ve zorbalığa başvurmaktadırlar. Bizler sık sık İngilizlerin millet olarak, toplum olarak, yönetim olarak ahlâklarına şahid olanların anlatıp durdukları şeyleri duyuyoruz. Kendi ırklarından olmasa dahi dost oldukları kimselere dostluklarında samimiler. Öyle diyorlar ama hükümetleri, yabancı milletlere karşı bukalemundan daha aldatıcı, tilkiden daha kurnaz, kurttan da daha zararlıdırlar. Ancak benim görüşüm şu: Bir milleti, hükümeti kadar anlatan, temsil eden daha doğru bir yol yoktur. Özellikle özgür seçimler neticesinde parlamenter bir hükümet ise. Çünkü İngiliz hükümeti aldatma ve kandırmayı kendi milletinden

öğrenmediyse hangi hükümetten öğrendi? Ondan daha hain bir hükümet de yok. Ancak şeytandan öğrendiyse o başka...

Bir defa bizler ilmî gelişmeler ve planlı çalışma gibi galibiyet sebeplerini elde ettikten sonra dünyaya zulüm, saldırganlık ile galip gelen ileri milletlerin, bizden daha akıllı olduklarını kabul etmiyoruz. Dindarlarını, dinleri akıllarıyla çatışmasına rağmen akla muhalif dine teslim olmalarından dolayı kabul etmiyoruz. İnkarcılarına gelince akılları dini anlamaktan küçük kaldığı için kabul etmiyoruz. Zira din, âli hakikatlerin başında gelir. Nitekim kitap bu hususu açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Beri tarafta akıl sahibinden beklenen akıllı tavır, herhangi bir insana zulmetmemesi, zarar vermemesidir. Büyük akıl sahiplerinden biri şiirinde şöyle der:

Aklım bana mâni oldu, zulmetmem.

Konumum da güçlüdür, zulme uğramam.

Şiir "aklım" yerine "hilm" şeklinde de rivayet edilmiştir. "Hilm" de akıl demektir. Allahu Teâlâ buyuruyor ki:

"Yoksa hilmleri mi bunu onlara emrediyor." *(Tûr, 32)* Yani akılları mı, kendilerine seni yalanlamalarını, sana deli vs. yakıştırmalar yapmalarını emrediyor... Ayrıca insanda akıl ziyadesi fısk-ı fucûr ile de çatışmalıdır. Bundan dolayı Allahu Teâlâ cehennem ehlinden şunu aktarır:

"Bizler işiten veya akleden olsaydık (şimdi) ateş ehlinden olmazdık." *(Mülk, 10)* İşte bundan dolayı dünyanın iplerini ellerinde tutan, güçleriyle hakimiyet kuranların milletlerin en akıllısı olduğunu kabul etmiyoruz.

Evet onların akıllarının maddiyat alanında bir ilerlemesi vardır. Ancak maneviyat alanında yoktur. Onların, sahibine dünyada faydalı olacak, hayırlı insanlardan çok şer ehli kimselerin istifade edeceği bir akıldan büyük payları vardır. Akılları, şeytanın aklıyla aynı türden. Allahu Teâlâ ona, meleklerle beraber Adem'e secde etmesini emredince o da secde etmeye yanaşmayınca kendisinin daha akıllı olduğunu iddia ediyordu. Bu dik başlılığa da

"Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" *(A'râf, 12)* sözüyle delil getiriyordu. Halbuki akl-ı selim sahibi birinin kendisini ve aklını yaratan Allah'a karşı mücadelesi, onunla tartışması tasavvur edilemez. Nihayetinde şeytanın bir şeyi görüp çoğu şeye kör kaldığı bu aklından kazancı, lanete uğramış, kovulmuş bir varlık olması olmuştur. Daha sonra bilinen vakte kadar bek-

letilenlerden olmasına izin verilmiştir. Bu müddet içinde Ademoğullarından akılları onun aklı gibi olan, aynı gayeyi paylaşan kimseleri yoldan çıkarsın. Nitekim çağdaş medeniyetin akıl sahiplerinin gayesi de *"Biz yaşayalım, başkası ölsün"* şeklinde olmuştur.

Batıyı Taklid Etmekten Kurtulmanın Lüzûmu

İşte Müslüman Şark'a musallat olmuş Garb diyaneti sahiplerinin hali, mantığı budur. Bu mantığın dayandığı temel dalâletlere dalmaktır. Bizim de yeni aydın takımından oluşan akıllılarımız Batı'ya uymaktalar. Bu taklidi de kendileri açısından kalkınmanın, medeniyeti yakalamanın temeli olarak görüyorlar.

Bütün bu dalâletleri anlatan, çözümler sunan, bizim aklımız ile Hristiyan veya Laik Batı arasında vehmedilen her bağı çözen, koparan bu kitaptaki usûlüm, muasır yazarlarımızın ve bazı din âlimlerimizin beyinlerine yavaş yavaş sirâyet eden, sonra fırtınası kopup iyice kökleşen Batılıları taklitten tamamen yüz çevirmek, kökten reddetmek olacaktır. Planım -ki bu günümüz Müslümanlarının kurtuluş reçetesidir- bu kitap yayınlanmadan önce günümüz Müslümanının hayat tarzı haline gelmiş olan taklidi terk etmektir. Bu benim planım -Üstad Seyyid Kutub'un verdiği isimle- nevzuhur Don Kişot'un *"İşte Prangalar Bunlar"* kitabında tavsiye ettiği plan ve projenin zıddıdır. Çünkü o, mevcut taklidi yeterli görmemektedir. Bize ölümüne bir şekilde Avrupa'yı taklit etmeyi tavsiye etmiştir. Bütün çaba ve gayretini din ve ahlâk semasına hiçbir şekilde dönüp bakmayan semiz bir davarın yaşadığı gibi yaşantı sürmeye yönlendiren Avrupa'yı. Bindikleri uçaklar onları yerden yükseltip semaya yaklaştırıyorsa bu yakınlık din ve ahlâk kanatlarıyla Allah'a doğru kazanılan bir yakınlık değildir. Çünkü kitabın müellifine göre Allah'ı gözeterek iş yapmak, Allah'tan beklemek hayatı ifsat etmeye yeter bir sebeptir!!

Dînî anlayışta ve doğru manası çerçevesinde ilim ile bağını taktir konusunda taklidi bırakalım. Böylece salih amellerin esası olan ayrıca istiklali Müslüman milletlerin siyasi istiklalinden daha önce gelen akidede istiklale sahip olalım. Aydın Müslüman, ancak akidesinde bağımsız olduğu zaman gerçek manada aydın Müslüman olabilir. Bilen bir Müslümanın akidede, gayr-i müslimler bir yana kendisinden başka Müslümanları dahi taklit etmesi caiz değildir. Bu kitap -inşallah- eğitimli, bilgi sahibi Müslümana istiklali vaad etmektedir. Böyle bir husus onun için zor değildir. Ona hiçbir külfeti yoktur. Tek yapması gereken aklını, akidevî meseleleri ele alırken, anlamaya çalışırken dikkatli olma, ihtimam gösterme dışında bir kayıtla sınırlandırmamaktır.

Müslümanın iki kuvveti vardır: Biri dininden kaynaklanan kuvveti, diğeri aklından kaynaklanan kuvveti. Dini olmayan birinin dînî kuvveti olmaz. Hristiyan, birbiriyle çelişki halinde olan aklı ile dini arasında sürekli bir savaş halindedir. Her biri diğerinin gücünü zayıflatmaya çalışır. Sahibinin kalbine ancak tamamen zayıf düştükten sonra yerleşir. Buna mukabil din ve akıl kuvveti Müslümanın kalbinde müttefiktirler, biri diğerine her zaman destek halindedir. Şark dünyasından Garblıları taklit edenlere gelince, dindarlarının veya inkarcılarının sahip oldukları tek şey taklit kuvvetidir.

İlim sahibi Müslümanlar, İslâm akidesine doğru ilim ve akılla uyumlu olacak şekilde ikna olduktan sonra gerçek Müslüman olurlar. İşte o zaman da İslâm şeriatının hükümleriyle amel etmek için ihtiyaç duydukları hususları elde etmeleri kolaylaşır. Çünkü amel, aklı ve ilmi ile kavrayıp kuşattıktan sonra herhangi bir çaba gerektirmeyen akide üzerine kurulmuştur. Hatta akaid ona kalbini ferahlatan bir güç verir, hadd-i zâtında itikad kadar kolay olmayan ameli yerine getirmede ona yardımcı olur. Çünkü amel, birtakım mükellefiyetler, birtakım fedakarlıklar gerektirir.

Amelin akideye katılmasıyla İslâm da kemale ulaşır, dinin gereklerine göre amel eden Müslüman ahiretten önce dünyada bu amelinden istifade etmeye başlar. Amelden mücerred olan akideye gelince bunun Müslümana dünyada amel edecek olsaydı bu ameline yardımcı olmak dışında bir faydası katkısı olmazdı. Ahiretteki faydası ise onu ebedî azaptan kurtarmak olacaktır. Tabii ki gereğince amel etmediği halde ömrünün sonuna kadar bu akideyi muhafaza edebilirse. Buna mukabil olarak da akaid olmadan amel hem uzak bir ihtimal hem de ahirette hiçbir faydası yoktur. Günümüzde Müslümanlar ameldeki eksikliklerinden dolayı birbirlerini kınamaktadırlar. Bilinen geri kalmışlıklarını buna bağlamaktadırlar. Halbuki kusur, eksiklik kabul etmeyen akidedeki kusurları, ameldeki kusurlarından çoktur. Birçok aydın, kültürlü zâtın maruz kaldığı ve onları namazdan, oruçtan alıkoyan, birçok Müslüman ülkede İslâm kanununun uygulanmasına engel olan, yerine Fransız veya başka memleketlerin kanunlarının[1] getirilmesine yol açan, bunu da ümmetin maslahatlarını gerçekleştirme, hayatını kolaylaştırma adına yapan belaları, müzmin hastalıkları budur. Öyle ki artık dini devletten ayırmak birçoğunun beğendiği bir uygulama oldu. Hatta Şeyhu'l Ekber el-Merâğî fıkhın dinden olmadığını, dolayısıyla hükümleri değiştirmenin dini değiştirmek manasına gelmediğini söylemiştir.[2] Bütün bu çabaları harcayanların ortaya koydukları tavır ve hedefledikleri gaye amel yönünden

1. "Dâru'l İslâm" fıkıh âlimleri ıstılâhında İslâm kanunlarının hakim olduğu memleketler için kullanılır. Bu kanunların uygulanmadığı memleketler ise "Dâru'l Harb" olarak isimlendirilir.

2. Bu hususla alakalı tafsilatlı bilgi kitabın 4. bölümünde gelecektir.

yeniliklere, kolaylıklara ve insanların maslahatına olan uygulamalara kapı açarak İslâm'da oluşturulan taassuba (yobazlığa) karşı çıkmak ve bu halden kurtulmaktı. Ancak hakikat başkaydı. Onlar bu taassuba hem İslâm'ı hem de akidesini hedef alarak karşı çıkıyorlardı. Yani İslâm'a, hükümleriyle amel etmenin temelini oluşturan iman açısından itiraz ediyorlardı. Bu yüzden amelî hükümlerini değiştirmek onlara basit gelmişti. Bu sebepten dolayı da bu kitapta itikâdî yönden meseleyi inceledim, ispatı konusunda elimden gelen çabayı harcadım. Benim, "kolaylık sağlamak ve genel maslahatı tahkik etmek adına fıkıh ilminin hükümlerini değiştirmek isteyenlerin bu hükümleri dinden saymamalarının, gerçekte de dinin kendisine karşı çıkmalarındandır" şeklindeki sözümün sebebi şudur: Çünkü biz bu tür insanların İslâm dininin Kitap ve Sünnet ile sabit olan itikâdî esaslarını değiştirmeye, yenilemeye cüret ettiklerini görmekteyiz. Buna en bariz örnek peygamberlerin kevnî mucizelerini inkâr etmeleridir. Peki bu da mı Müslümanların hayatını kolaylaştırıyor, maslahatlarına hizmet ediyor? Veya şunu soralım: Bu itikâdî esasları olduğu gibi muhafaza etmenin onlara ne gibi zorlukları olabilir? Sanki o mucizeleri onlar mı izhar etmekle mükellefler? Yoksa şöyle mi: Bu mucizeleri inkâr veya mucize vasfından çıkacak şekilde te'vil, peygamberlerinin eliyle bu mucizeleri izhar eden Allah'a bir kolaylık ve hafiflik mi sağlıyor? Sanki İsa *(aleyhisselâm)*'ın, Kur'ân'da nas olarak belirtilen göğe yükseltilmiş olmasını, nebevî hadislerde geçen âhir zamanda yeryüzüne indirilmesini inkâr eden Şeyh, bu yükseltilmeyi ve inmeyi ikrar edecek olursa kendini semaya yükseltmiş gibi mi olacak, bunun neticesinde ya yırtıcı bir kuş onu kapacak yahut rüzgâr onu uçsuz bucaksız bir vadinin dibine mi savuracak? Bu sebepten dolayı mı Kur'ân'ın nassını ruhun yükseltilmesi ile te'vil etmek, otuz sahabenin rivayet ettiği altmış hadisi de reddetmek zorunda kalıyor? Nübüvvet mucizelerini, dahilikle izah etmeye çalışanlar -çünkü nübüvvet ve bunun gereği olan mucizeler tabiat üstü olaylardı, bu olaylar da akla göre imkansız şeylerdi- itikad alanındaki dalâletlerin ne derece tehlikeli olduğunu bilmiyorlar mı ki hakkı bâtıldan ayırmak için akaidi okumaktan, öğrenmekten yüz çeviriyorlar?[1] Diğer yönden akideyi inceleyip araştırmaya veya buna sahip olanlardan öğrenmeye gücü yetenlerin gösterdikleri tembellik akidenin hakkını ifa etmede kusura yol açan ameldeki tembellikle kıyaslanabilir mi? Yoksa bu halin dine iman etmemek veya imanlarına şek bulaşmasına aldırış göstermemek gibi bir hedefi mi bulunmaktadır?

1. İslâm'da ilmî yönü teşkil eden itikadın, amelî yöne göre tehlikesinin ne kadar büyük olduğunu gösteren delillerden biri de şudur: Örneğin içki içen, zina eden bir zat, yaptığı işin günah olduğunu kabul ettiği müddetçe yaptığından dolayı tekfir edilmez. Zina etmeyen, içki içmeyen bir zat ise bu fiilleri mubah görmesi halinde tekfir edilir.

İslâm Birliğini Tesis Etmenin Yolu

Ancak Müslümanlar ilk sîretlerine döner ve gerçek Müslümanlar olurlarsa, her iki -ilmî ve amelî- yönde de ilim ehli onlara önderlik ederse işte o zaman mescidlerde ibadetler, hayırlara koşuşturmalar, münkerlerden kaçınmalar konusunda topluma en hayırlı örnek olurlar. Bunun neticesinde hassâlarından ve âmmelerinden oluşan topluluk dünya milletlerine ahlâkî fazilet alanlarında, insani temel ilkelerde en güzel en hayırlı örneği sunarlar. İslâm birliği çerçevesinde kavmî farklılıkları eridiği gibi, zenginleri ile fakirleri arasındaki mesafe kapanır. Kitabımızın dördüncü bölümünde İslâm'ın milliyetin bütün özelliklerini bünyesinde toplayan bir millet olduğunu ispat ettik. Bu meziyetinde hiçbir din İslâm'a yaklaşamaz. Üç yüz milyonu geçen sayıları ile[1] bütün Müslümanlar arasında bir yardımlaşma ve eşitlik şirketi meydana gelmiş olur. Araplarının acemlerine, beyazlarının siyâhî olanlarına takva dışında bir üstünlüğü olmaz. Müslüman, Müslüman kardeşi için yalnız kendine istediğini ister. Öyle bir kardeşlik, öyle bir ortaklık ki günümüz Komünizm birliğinden, kardeşliğinden geçmişteki Masonluk kardeşliğinden de daha samimi, daha nezihtir. Çünkü bu yardımlaşmadan gaye dünyadan önce ahireti kazanmaktır. Buna dînî bir vecibe olması açısından tutunulur. Ayrıca buradaki demokrasi, aldatma ve propaganda üzerine kaim olan demokrasilerden daha sağlıklıdır.[2]

1. Mustafa Sabri Efendi'nin yaşadığı dönem itibariyle dünyadaki yaklaşık Müslüman nüfusu. (**Mütercim**)
2. "Demokrasi" müellifin kitabı kaleme aldığı dönemde İslâm aleminde yeni yeni duyulmaya, tatbik edilmeye başlamıştı. Mahiyet itibariyle en çok "özgürlük", "eşitlik" gibi sloganları ön plana çıkmıştı. Vakıa bu sloganlar da ilk dile getirildiğinde itiraz edilecek hususlar değildi. "Eşitlik" ve "Özgürlük" insanoğlunun insani değerler açısından en temel haklarıdır ve hiçbir düzen Allah'ın nizâmı kadar bu hakları insan için sağlayamamıştır. Zira beşerî düzenlerde bu prensiplerin slogandan ibaret olduğunu, gerçekle hiçbir alakasının bulunmadığını görmek için bu sloganları pazarlayan Batı dünyasının işgal ettiği memleketlerdeki uygulamalarına bakmak yeterlidir. Binaenaleyh bu sloganları ön plana çıkardığından dolayı "demokrasi" daha çok bu prensipleri tatbik eden yönetim şekli olarak görülmüştür. Bu çerçevede bazı İslâm alimleri tarafından -Şeyhu'l İslâm Mustafa Sabri Efendi'de de görüldüğü gibi- "İslâm demokrasisi" şeklinde bir kullanım sadır olmuştur. Ancak pazarlanan ve propagandası yapılan şeklinden mücerred olarak demokrasiyi ele alacak olursak "İslâm'da demokrasi" veya "İslâm demokrasisi" gibi bir ifade kullanmak mümkün değildir. Zira demokrasi, İslâm'ın kanun koyma prensibine temelden zıt olan bir kanun koyma prensibine sahiptir. Allah'ın nizâmı olan İslâm'da kanun koyma yalnız Allah'ındır ve O'nun izni ile Rasûlullah'ındır. Bundan sonra da "eşitlik, özgürlük" gibi hususlar Allah'ın kanunları sınırında kullanılır. Halbuki demokraside asla Allah'ın kanun koyma hakkı yoktur. Bu hak, iddia edildiği üzere tamamen "kayıtsız, şartsız" halkındır". Demokrasinin özgürlükten kastı ve anladığı, Allah'a kulluktan dahi özgür olmaktır, Allah'ın nizâmı olan Şeriat ile yönetilmeyi reddetme özgürlüğüne sahip olmaktır. Hatta günümüzde tatbik edilen şekline baktığımızda demokrasi, Allah'ın nizâmının insanlar arasında hâkim olmasını engelleyen, bunu demokrasi yoluyla talep edenleri de en şiddetli şekilde cezalandıran bir sistem olarak uygulanmaktadır. Hal böyle olunca Şeyhu'l İslâm'ın kullandığı ifadeden bunu anlamak, onun gibi ömrünü Allah'ın şeriatına hizmet yolunda harcamış bir zata haksızlık olacaktır. Fakat onu ve benzeri ulemâyı mazur görmekle beraber bu kullanımı doğru kabul etmek mümkün değildir. Zaten günümüz itibariyle tamamen bitmiş bir kullanımdır. Demokrasinin İslâm'dan tamamen

İslâm demokrasisi, insanlardan önce Allah'a karşı sorumluluğu aşılayan ilahi bir kanun, yönetim şeklidir. Bütün beşeriyetin maslahatlarını kuşatmaya, sağlamaya kabildir. Nitekim Allah, cümle kulların Allah'ıdır. Başka kavimlerin hesabına kendi kavmi için çalışan bir yönetim değildir. İşte bu haliyle tabii ki birtakım siyasiler eliyle konulmuş olan demokrasileri geçecek ve beşerin hayrına olacak konularda onlara daha çok hizmet edecektir. Fakirlerin teminat altına alınan hakları ve menfaatleri, Allahu Teâlâ'nın mallarında "isteyene ve yoksula" hak belirlediği zenginlerden gönüllü olarak ellerine ulaşmaktadır. Evet onların ellerine ulaşır ve de bunun çoğu, fakirleri zenginlerin esaretinden kurtarmak iddiasıyla Demokrasi, Komünizm, Bolşevizm gibi sistemler icat eden siyasi simsarların elinde kalmaz. Zira bunun neticesi şu olmuştur. Fakirler ve zenginler, hepsi birlikte bu simsarların esaretine düşmüşlerdir.

Bolşevizm hakkında yapılacak en doğru değerlendirme, her milletten fakirlerin, acı çeken tabakanın peşinden sürüklediği, an itibariyle de her devleti tedirgin eden bu sürüklenmeye sebep olan Bolşevizm; Bolşevik memleketlerdeki fakirlerin, daha doğru bir ifadeyle yönetimi elinde tutmayan insanların genelinin yaşadığı durum, özellik de insanın sahip olduğu en önemli değer olan hürriyet açısından hala bir karanlık içinde devam etmesine rağmen... Zira Bolşevik olmayan biri Bolşevikliğe girebilir ancak bir daha da ondan çıkamaz...

Bütün bu tehlikesine rağmen Bolşevizm hakkında yapılacak en doğru değerlendirme şudur. Millet dışından birinin kendisine katılmasını kabul etmeyen kısır kavmiyetçi demokrasinin iflas ettiğini göstermesidir. Çünkü bu tür bir demokrasi, herkesin benimsemesine açık olan fikrî ilkeler üzerine değil, ırkçı ayırım üzerine kuruludur. Bundan dolayı kavmiyetçi demokratların, genişlemek ve tabi kuvvetleri üzerinde bir kuvvet kazanmak istediklerinde fikrî bir ekol oluşturmaya, ictimâî anlayışı benimsemeye ihtiyaç duyduklarını görürsün. Bu çerçevede partilere, hiziplere ayrılmaya başlarlar. Öyle ki parti merkezli bağlar millî, kavmî bağlara galip gelir ve aynı kavmin fertleri arasında tartışmalar baş gösterir. Bu da insanın, insan olması açısından fikrî birliğe sahip olduğu insanlara meylettiğini gösterir, böylece insana mahsus olan medeniyet gerçekleşir. İnsan da ruhundaki boşluğu doldurmak ve hiçbir sınır tanımayan yoldaşlardan güç almak adına fikir ilkeleri ve sosyal ekolleri araştırma yolundayken Komünizm'in eline düşebilir.

---

farklı ve de İslâm'ın hakimiyet prensibine zıt bir yönetim şekli olduğu "demokrasi havarileri" tarafından kabul edilen bir husus olmuştur. Dolayısıyla "İslâm demokrasisi" şeklinde bir kullanım, İslâm'ın temel prensiplerine aykırıdır. Mustafa Sabri Efendi hakkında da bundan farklı bir zanda bulunmak -âcizâneona haksızlık olacaktır. **(Mütercim)**

İnsanların, fazilet ve ahlâk ilkelerini çiğneme, hürriyeti kısıtlama tehlikesi bulunmasına rağmen sosyal tabakaları ilga etme, eşitliği sağlama cazibesi olan Bolşevizm'in peşinden sürüklenmeleri, fikri temeller üzerine inşa edilen demokrasilerden birini seçme yanlışından ibarettir. Oysa onlar İslâm demokrasisini seçselerdi herhangi bir tehlikeye maruz kalmadan aradıklarını bulacaklardı.

Müslümanlar bir taraftan akıl ile akide arasında diğer taraftan da sosyal tabakalar (sınıflar) arasında güçlü bir bağ kurma açısından, dinlerinin en güçlü din olduğunu hakkıyla anlasalardı... kendilerini -silahları olmasa dahi- milletlerin en güçlüsü yapacak bu bağların gücünü hakkıyla takdir etselerdi, sözleriyle ve amelleriyle dinlerinin davet edilecek en faziletli, en yüce din olduğunu bilirlerdi. Böylece insanlar günah ve düşmanlıkta değil de iyilik ve takvada yardımlaşan kardeşler olurlar. Bu konuda ne dar kapsamlı kavmiyet ilkesi ne de münafık (iki yüzlü) Komünizm ilkesi ona yaklaşabilir. Ruslar, gücünü dünyanın her yerinde bulunan ve onların cazibesine kapılan fakirlerden alan Bolşevizm sayesinde nasıl olur da medenî toplumların en güçlüsü olabiliyorlar da biz Müslümanlar İslâm'a bağlanmamız sayesinde en güçlü olamıyoruz? Sovyetlerin meziyeti içi ile dışının bir olmaması mı?[1] Yoksa sadece, insanın bedeni ihtiyaçlarını -o da karşılıyorsa- karşılaması mı? Halbuki İslâm hem beden hem de ruhun açlığını gidermektedir. Veyahut kadın-erkek ilişkilerinde -Sovyet demokrasisinin- hiçbir ahlâkî, dînî, örfî kuralı tanımaması mı? Nitekim Avrupa medeniyeti de bu tür bir ahlâksızlıkta Ruslara yakındır. Erkek toplantılarda, balolarda, merasimlerde istediği kadına teklif götürmekte, kadının da kabul etmesi halinde ona sarılıp kocasının, kardeşlerinin önünde onunla dans edip oynamaktadır. Kadınların namusunu, kişiliğini muhafaza konusunda gayret gösteriyor olması İslâm için bir ayıp mıdır?

Korkarım ki hafif akıllıların arasında hal böyle olmuştur. Geçmişte insan namusuna bir leke gelmesinden korkardı. Öyle bir zamana geldik ki genç kızlar neredeyse elbisesiz dolaşacaklar. Daha önceleri şöyle denirdi: *"Göz de zina eder."* Artık zinanın ellere, kollara, göğüslere ve bellere kadara uzandığını görmeye başladık. Daha önceleri şöyle denirdi (şiir):

---

1. Nitekim Üstad et-Tâbiî *"Ahbâru'l-Yevm"* gazetesinde adını R.A.T şeklinde verdiği ve savaştan önce ve savaş sırasında Moskova'da yıllarını geçiren Amerikalı bir zattan şunu aktarır: "Şimdiye kadar Moskova caddelerinde gülen birine rastlamadım. Herkes sırtında dert ve kederden büyük bir yük varmış gibi dolaşmaktadır."
Sovyet Rusya'nın iki yüzlü olduğunun delillerinden biri de bu devletin Filistin meselesinde Yahudilerin yanında yer alması ve sözde devletlerini tanımada Amerika ile yarışa girmesidir. Çünkü böyle bir devlet -Allah göstermesin- kurulacak olursa, kapitalist ismini almaya en layık devlet olacaktır. Hal böyle iken Komünist Bolşeviklerin en temel ilkeleri kapitalizm ile savaş ilkeleri ne olacaktır?

Sen bakışlarını kalbine önder olarak
Çevirirsen, her gördüğün seni yorgun bırakır
Öyle şeyle görürsün ki ne tamamına ulaşırsın
Ne de bir kısmını görmeye dayanırsın.

Ancak şu an herkes birbirine o kadar yakın ki her şeyi elde etmek, tamamına ulaşmak çok da kolaydır. Üzücü hatta ağlanacak bir durum da bunun Müslümanlara sirayet etmeye başlamasıdır. Hem de İslâm'daki iffetin, gayretin Müslüman olmayanlara sirayet etmesi gerekiyorken...

Günümüzde Müslümanları, izah ettiğimiz şekliyle geçmişteki güçlerine ulaşmaya bu ahlâksızlık akımına teslim olmak, kadın-erkek karışık yaşamayı hafife almak engel oluyorsa... Bizim memleketlerimize haya perdesini yırtarak gelen, şeref meydanlarındaki silahlarımıza vaad edilen zaferi şeytanın -o şeytan ki ademoğlundan ümidini kestiği yerde hemen kadınları kullanarak onu ele geçirmeye çalışır- ahlâksızlık silahını vaat ediyorsa... Eğer durum böyle ise o zaman ilelebet geri kalmak bizlere müstahaktır. Allah da fasıklar güruhuna hidayet vermez. Şu var ki İslâm'a sarılmak, İslâm'a sarılanları, âdâb ve şiarlarını muhafaza edenleri desteklemek Müslüman milletlerin görevidir. Bunu milletler içinde galibiyet kazanmak için değil, geri kalmış milletler içinde dahi olsa mevcut olan varlıklarını ve durumlarını korumak için yapmalılar. Bu elde kalan kısım, zalim sermaye tabakalarının baskısına karşılık İslâm'a sarılmış olanların varlığı sayesinde devam eder. Zira bu zalimâne baskılar işin sonunda mazlumların patlamasına ve zalim-mazlum herkesin Komünizm ve Bolşevizm uçurumuna sürüklenmesine sebep olmaktadır. İslâm, özellikle de fakir tabakaların İslâm'ı bu uçuruma yuvarlanmanın önündeki en sağlam engeldir. Şayet zengin tabakalar da Müslüman olsalardı bu tehlike tamamen zail olur, zafer gerçekleşirdi. Dinden tamamen sıyrılmış olan kültüre ve bunu tehlikeleri bertaraf edecek silah olarak telakki etmeye gelince bu kültürü taşıyanlar; varlıklı olsalar fısk-u fucûra dalacaklar, fakir kalsalar bizzat bu tehlikenin davetçileri olacaklardır.

Ben din âlimlerini bu İslâm demokrasinin elçileri olmaya çağırıyorum. Müslümanları aralarındaki sosyal farkları düzeltmeye mesafeleri kaldırmaya teşvik etsinler. Çünkü şu an ki hal, alt tabakada yaşayanlara can çekişen zatın yaşadığı gibi bir hayat sunmaktadır. Bu ise üst tabakada yaşayanlara karşı patlamaya hazır bir tehlike oluşturmaktadır. Bir açıdan da özellikle fitnelerle dolu bu asırda Müslümanlar arasında tesis edilmesi istenen İslâm kardeşliği açısından feci bir manzara teşkil etmekte, bu kardeşliğin istikrarı önünde sağlam bir set olarak durmaktadır.

Din âlimleri genel olarak İslâm aleminin, özel olarak da Mısır'ın ihtiyaç duyduğu bu sosyal ıslahı yapabilirlerse hem fakirlere hem de zenginlere, hatta dinin bizzat kendisine büyük bir hizmet takdim etmiş olacaklar. Zira dini korumak, şanını yüceltmek alimlerin görevidir. Çünkü milletlerin çoğunluğunu ve çağın komünizminin gözlerini kamaştırdığı alt tabakayı oluşturan kesim, bu dönemde artık tahammül edilmeyecek bir hal olan güçlülerin zayıfları yönetmesinin, zayıfların da onlara itaat etmesinin devamının dinden kaynaklandığını iddia etmektedirler. Din onlara ulu'l-emre itaati, kraliyet ailesini korumayı, emniyeti ihlal etmemeyi, anarşiden ve fitneden uzak durmayı emretmektedir. Öyle ki artık "memleketlerin, iktidarların en büyük teminatı dindir" denmeye başladı. Din, memleketleri Komünizm'e, Bolşevizm'e sürüklenmekten korur. Biz de diyoruz ki: Bu dinin memleketlere faziletinden, lütfundandır. Ancak bunun ima ettiği bir manası daha vardır. O da şu, "din üst tabakayı alt tabakanın aleyhlerine ayaklanmasından korumaktadır. Bu şekliyle de azınlığın sultasının devamına vesile olmakta, fakirlerin zenginler üzerindeki haklarını görmezden gelen zalimlerle beraber onlara zulmetmektedir."

İslâm alimlerinin bu töhmeti dinin üzerinden kaldırmaları gerekir. Zenginlerin dinin himayesi altında imtiyazlı konumlarını koruduğunu, fakirleri ise bu korumadan mahrum bıraktığını, onları sabretmeye mahkûm ettiğini, güçlerini kullanarak haklarını elde etmekten engellediğini iddia eden bu ve benzeri töhmetleri savmalılar. Menfaat ve zarara dayalı bu ayrıma rağmen bu dönemde din kaldıysa o da üst tabakada bulunmayan kesimlerde kalmıştır.

Alimlerimizin bu töhmeti; fakirlere zulmettiği, yardımcılarını yalnız bıraktığı, kendisine yardım edenlere yardımcı olmadığı, olmayanlara ise yardımcı olduğu töhmetini savmaları gerekir. Bu konuda sefahat içinde yaşayanlara nasihat etmeli ve şöyle demeliler: Sizi ayaklanmalardan koruyan İslâm mallarınızda fakirlere bir hak tayin etmiştir. Eğer o hakkı gönül hoşluğu ile vermezseniz ve onları o sıkıntıları, yoksullukları içinde bırakırsanız onlar bunu taşısa da zaman taşımayacaktır. Bu tahammülsüzlüğün neticesinde her iki taraf kaybeden olacak, çağdaş yıkıcı akımların mahir, kurnaz tüccarları kazanacaklardır. Sonra inlemelerini yükseltecekler ki, tehlikeli bir noktada uykuda olan sermaye sahiplerini uyandırsınlar. Bu tehlike ahiretten önce dünyada onları bastırabilir. Hem de kendi vatandaşları tarafından. Bir taraftan gecenin diğer taraftan cehaletin karanlığında kalan, bir taraftan güneşin diğer taraftan hasatlıkların ateşinde kavrulan, yırtık-pırtık elbiseler giyen, çamurlu sulardan için vatandaşlar...

Kitabı Te'lif Etmeme Sebep Olan Mısır'da Gördüğüm Hususlar

Sözümün sonunda değerli okuyuculara vatanımı bıraktıktan sonra bana ikinci vatan olan Mısır'da gördüklerim üzerine kitabımı te'lif etmeme yol açan hususları özetleyeyim. Zira artık Mısır'ı alakadar eden her türlü hayır ve şer beni de ilgilendirmektedir. Yılların tecrübe kazandırdığı, çoğu zaman acı neticeler getiren hak ve sıdk kelimesi uğrunda karşılaştığı zorlukların hiçbir şekilde gevşetmediği benim gibi bir hocadan beklenen hizmeti vermek, üzerime vacib olmuştur. Bununla beraber İslâm'ın ilmî hayatını, muasır inkarcılık akımından koruma yolunda İslâm'a dair ilmî meseleleri de derinlemesine arz edeceğim. Bu vesile ile diyorum ki:

İslâm düşmanlarına karşı kılıcıyla İslâm'ı müdafaası tarihinin üçte ikisini kuşatan, mesele derinlemesine tahkik edildiğinde İslâm alemine yönelmiş olan haçlı seferlerini çıktığı yere geri çevirmekte payı olan Müslüman Türk devleti... Bahsettiğimiz savaşların mirasçısı olan devletlerin bu devlete açmış oldukları son savaş, bilim üzere inşa edilmiş inkarcılığı, aydınları arasında materyalist ilkeleri, ırkçılığı da yönetiminde bulunan milletlerde yerleştirmek ve yaymak olmuştur.

Bu iki silah Türkiye'nin kalbinde düşmanlarına yardımcılar, işbirlikçiler de bulmuştur. Bunu kullanmak kaleyi içten fethetmek mesabesinde olmuştur. Nitekim ikinci silah da Türkiye'de büyük revaç bulmuştur. Müslüman Türk devletini yıkıp bitirmekte iki silah yeter de artar bile![1]

Ben memleketimdeyken bu iki silaha karşı, yönetimin inkarcıların eline geçmesi süreci boyunca mücadele verdim. Vatanımdan çıkıp İslâm nurunun doğduğu Arap diyarına hicret ederken inkarcılarla mücadeleden kurtulacağımı sanmıştım. Fakat Mısır'da da atmosferin Batı akımlarıyla zehirlenmiş olduğunu gördüm. Bu durum,

---

1. İşte Sultan Abdülhamid Han. Osmanlı Devleti'nin tam manasıyla yönetimi elinde tutan son padişahı. İçinde Arap ülkelerinin de bulunduğu geniş toprakları çeyrek asırdan fazla yönetti. Nihayetinde İttihat ve Terakki Fırkası'nın tertip ettiği bir devrimle tahttan indirildi. Ondan sonra peş peşe çıkan savaşlarda ülke Sebe krallığı gibi dağıldı.
   Bu sultan, Yahudi göçmenlerin Filistin'e yerleşmelerinin önünde sarp bir engeldi. Önemli manaları olan tesadüflerden biri Sultan'a meclisin onu tahttan indirildiği haberini Selanik mebusu Yahudi (Emanuel) Karasu tebliğ etti. Meclis tarafından oluşturulan, farklı din ve milletlere mensup hoca ve mebuslardan oluşan heyet bu görev için onu seçmişti. Türkiye'de meşrutiyet ilan edilmeden önce Siyonist Yahudilerin temsilcisi olarak Sultan ile görüşme imkânı bulmuştu. Siyonist Yahudilerin, Filistin'e hicret konusundaki ricalarını arz etmişti. Bununla beraber devlet hazinesine 50 milyon altın bağışlamayı vaad etmişti. Bu ricası Sultan tarafından çok sert bir tepkiyle karşılandı. Hemen de huzurdan kovuldu. Peki, kardeşlerim yakın zamanda Filistin konusunda gösterilen bu tavırları biliyorlar mı, günümüzdeki tavırlarla kıyaslayabiliyorlar mı?

Türkiye'nin bu akıma gösterdiği tavırdan çok daha ağır gelmişti. Bu yetmezmiş gibi Arap kardeşlerimin bu yeni Türkiye'yi eski Müslüman Türkiye'ye tercih etmeleri de bana çok ağır gelmişti. Batı'yı taklide dibine kadar daldıklarını, Batı hayranlığından Türklerle yarışır hale geldiklerini gördüm. Türkiye'deki devrimin onlarda sessiz sakin bir şekilde ve de Ezher'deki yenilik ve Ezher'in ondan etkilenmesi yoluyla gerçekleştiğine şahit oldum. Bu alanda karşına el-Ezher'in müceddidi Şeyh Muhammed Abduh çıkıyor. Kendisiyle *el-Câmia Dergisi*'nin kurucusu Farah Antun arasında bir münazara vuku buluyor. O da münazarasında şöyle demişti: *"Muhakkak ki din, akıl ve ilimle çelişir. Çünkü din, görünmeyen bir yaratıcıya, görünmeyen bir ahirete, görünmeyen, duyularla tespit edilmeyen vahye, mucizeye, dirilmeye, haşre, hesaba, sevaba, cezaya imandır. Bu zamanda dinlerin gerçek düşmanı artık bunlardan değildir. Bilakis bunun dışında kalmıştır. Bu yeni medeniyetin ortaya çıkardığı yeni bir düşmandır."*

Uzun zaman önce bu üstad ile münazara eden o Şeyh, (Muhammed Abduh) bakıyorsun ki yakın zamanda Üstad Muhammed Subeyh onun adıyla bir kitap te'lif etmiş, kitabın kapağına da Eyfel kulesinin yanına Ezher camiinin minarelerini gösteren bir fotoğraf koymuş. Minarelerin tepesi kulenin tepesinden ışık almaktadır. Müellif kitabında büyük hayranlıkla Şeyh (Abduh)un eski Ezher ulemâsını, alimlerin, kitaplarını nasıl bitirdiğini anlatmaktadır. Nitekim bunun tafsilatı kitabımızda gelecektir.

Diğer taraftan Türkiye'de gerçekleşen Kemalist laik devrimi müdafaa sadedinde merhum Şeyh Taftazani ile münakaşa eden Üstad Ferid Vecdî Bey'i de görmektesin. Diyor ki: *"Bu ictimâî mucizeyi gören bizlerin bunun kadrini küçük görmemiz, hiç değer vermeden yanından geçip gitmemiz haramdır. Bizler, ilerlemek için sıramız geldiğinde Türklerin geçmiş olduğu evrelerin hepsini geçeceğiz. Türklerin yöneldiği ve içine girdiği halden bir ders öğrenmiyorsak hiç değilse takdir edenlerden aşağıda kalmayalım."*

Bu üstad iki sene sonra da benimle münakaşa etti. Peygamberlerin mucizelerini inkâr ediyordu. Münazara esnasında da buna ölümden sonra dirilmeyi inkârı ekledi. Dedi ki: *"Modern bilim doğdu. Doğduğundan bu yana onu kuşatan güçle çatıştı. Nihayetinde o gücü mağlup etti. Yeryüzünde devlet (olgusu) ona boyun eğdi. Dinlere şöyle bir baktı ve aynı üslubu onlara uyguladı. Neticesinde bütün dinleri toplayıp mitoloji (efsane) alemine fırlattı. Sonra da bunların birbirinden çıkışını, efsanelerinin birbirleriyle olan bağlantılarını incelemeye, araştırmaya başladı. Bu araştırmalardan okunacak bir şeyler derledi. Tabii kutsal görülsün diye değil. Fakat araştırmacılar bunlar sayesinde insanın kendini köleleştirdiği, onu korumak uğruna malını, canını esirgemeden enerjisini harcadığı zihnî suretleri (düşünceleri) bilsinler diye yaptı.*

Müslüman Doğu yüz yıldan daha fazla süre önce Batıyla iletişim kurdu. Onun ilmî pınarlarından içmeye maddî medeniyetinden iktibas etmeye başladı. Gördüğü şeyler arasında bu mitolojiyi de gördü. Dininin de yerinin tam burası olduğunu tespit etti. Bu konuda tek kelime bile etmedi. Çünkü meselenin teşebbüs etmekten çok daha büyük olduğunu gördü. Ancak ne yaptı? İçinde inkârı gizledi. Yakînen inanıyordu ki onun ilmî derecesine ulaştıklarında kardeşlerinin de ulaşacağı yer burasıydı.

İslâm beldelerinde yazarlar, şairler çıktı. Bu ilmî araştırmalara vakıf olunca onları büyüledi. Makalelerine, şiirlerine ve kasidelerine bunları işleyerek zihinleri bunu kabule hazırlamaya başladılar. Bunu kendileri gibi düşünen kimselerden başkasına sarahaten söylemediler. Önlerinin kesilmesinin, sürgün edilmelerinin önüne geçmek istiyorlardı."

Bundan ve ilerde aktaracağımız şeylerden anlaşılmaktadır ki, Mısır'da din, -içinde yeri olan Ezher ve eski medreseler şu anki haliyle bulunmasına, yeni anayasası devletin dinini açıkça belirtmesine rağmen- şaşılacak derecede vahim bir haldedir. Sadece İslâm şeriatının hüküm ve kanunlarını tatbik açısından değil, bilakis Allah'a, Râsullerine ve ahiret gününe iman şeklinde özetlenen dinin esaslarını ikrar ve itikad açısından!

Peygamberlerin harikulade olan ve peygamberliklerinin dayanağı olan mucizeleri önde gelen ulemâ tarafından kabul edilmemektedir. Çağdaş Mısır'ın dinde kendine önder edindiği kimseler... Örnek olarak; Şeyh Muhammed Abduh, Şeyh Reşid Rıza, Şeyhu'l Ekber el-Merâğî... Büyük yazarlardan olan Dr. Heykel Paşa, Üstad Ferid Vecdî Bey gibileri de onların izinden yürümüşlerdir. Ferid Bey ki mucizeleri anlatan ayetleri hatta ölümden sonra dirilmeyi anlatan ayetleri muhkem olmayan müteşabih ayetlerden saymıştır. Bu taklid, Dr. Tevfîk et-Tavîl gibi küçük yazarlara sirayet etmiştir. Bu zat *"et-Tenebbü bil-Gayb inde Müfekkiri'l-İslâm (İslâm Düşünürlerine Göre Gaybî Olaylarla Peygamberlik)"* adlı kitabında şöyle demektedir (s. 27):

"İbn Haldun'un görüşleri, kerametleri ve harikulade olayları inkâr eden mucizeleri de aklın mantığına uyacak, kâinat kanunlarıyla çelişmeyecek, eşyanın tabiatına uyum sağlayacak şekilde te'vil eden çağdaş akım ile çelişmektedir." Halbuki kâinat kanunlarıyla uyum üzere olan mucize artık mucize olarak kalmaz. Dolayısıyla mucizeyi te'vil etmek, te'vil edilmediğinde de onu aklın mantığına uymamakla değerlendirmek mucizeyi inkara dönmektir.

Sonra şu da var: Mucizelerin çökmesi ile peygamberlerin peygamberliği çöker. Çünkü ikisi de kevnin sünnetine muhalif olmakta ortaktırlar. Bundan dolayı Şeyh Abduh'un "nebî"yi tarifi -nitekim ibaresi bu kitabın üçüncü bölümünde aktarılacak-

tır- bilinen nübüvvet sıfatlarından (hususiyetlerinden) hâli olarak yapılmıştır. Vahiy, vahiy meleği, indirilmiş kitap, mucize vb. özellikler zikredilmemiştir. Çökmüş olan nübüvvet de çağdaş akımın dilinde "deha"ya dönüşmektedir. Bu şekliyle meziyetlerinden hiçbir şey kaybetmemiş saymaktadır!.. İşte Mısır'ın -örtülü ama açık olan- peygamberlerin varlığını inkâr konusundaki hali hazırdaki durumu budur.

Allah'ın varlığını ikrar etmemeye gelince bunun da alametleri vardır (görülmektedir). En barizi Üstad Ferid Vecdî Bey'in beyanıdır. Nitekim az önce aktarılmıştı. -Kitabın ilerleyen bölümlerinde tekrar verilecektir.- (Demiş ki): *"Müslüman Doğu'da meziyet ehli yazarlar ve şairler ortaya çıktı. Bunlar Batıyla ve Batı'nın ilimleriyle tanıştılar. Kendi dinlerinin diğer dinlerle beraber efsaneler dünyasında yer aldığını gördüler. Tek kelime etmediler. Çünkü mesele teşebbüs etmelerinden çok daha büyük idi. Ancak onlar inkârı, içlerinde sakladılar. Yakînen inanıyorlardı ki kardeşlerinin de varacağı son, buydu. Meğer ki onların ulaştığı ilmî mertebeye ulaşsınlar. Onlar bugün makalelerine, kasidelerine içlerinde gizledikleri inkârı işleyerek, zihinleri bunu kabul etmeye hazırlamaktalar. Bunu da kendileri gibi düşünenlerden başkasına açık etmemekteler."* Üstad da desiseleri ince ince işleme konusunda onlardan farklı bir üsluba sahip olsa da onlarla aynıdır hatta öncülerindendir. Bu konuda on küsur yıldır editörlüğünü yaptığı *el-Ezher Dergisi*'nde bilimsel anayasa çağrılarında sürekli tekrarladığı şu husus bunu anlamaya yeter: *"Bilim, duyularla kavranmayan hiçbir makulün varlığını kabul etmez."* Gözle görülmeyen vahiy, gözle görülmeyen mucize, gözle görülmeyen diriliş, gözle görülmeyen haşr, gözle görülmeyen hesap, gözle görülmeyen cennette sevap, gözle görülmeyen cehennemde azap... Bunların hepsi *el-Câmia Dergisi*'nin kurucusu Farah Antun'un, Muhammed Abduh'la münazarasında saydığı Üstad Ferid Vecdî'nin de bilimsel kuralının tatbik edildiği bu hakikatler ne gözle görülebilen ne de akılla idrak edilen hakikatlerdir.

Yine bunu anlamak için şu husus da yeterli olacaktır: Ezher dergisi editörü Üstad, okurlarına, Batılı araştırmacıların, insan psikolojisi üzerine yaptıkları araştırmalarla Allah'ın varlığını keşfedeceklerini vaat etmektedir.[1] Okurların çoğu bu sözlere sevinmekteler. Ancak yazılarının içine işlediği *"Allah'ın varlığı* -biraz önce zikrettiği bilimsel kuralı gereğince- *bilimi ikna edecek bir yol ile sabit olmamıştır"* hususuna uyanmamaktalar.

1. Ezher'den beklenen bu inkâr akımına karşı durması, mücadele vermesiydi. Ancak bu vazifeyi yerine getirmemeyi, Batılı araştırmacıların bu incelemeleri sonunda Allah'ın varlığına ulaşacak olmalarına bağlıyordu ve alanı o inkarcılara bırakıyordu. Şeyhu'l-İslâm'ın söylediğinden anlaşılan bu görünüyor. **(Mütercim)**

Üstad'ın propagandasının maalesef dine karşı bir propaganda olduğunu görmekteyiz. Ezher'in minberinden edebiyat dünyasına ulaşmaktadır. Bu seferde *er-Risale Dergisi*'nde *"Şüpheler Çatışması İçinde Din"* diye bir makale kaleme alınmıştır. Dergi de bunu başyazı olarak yayınlamıştır. Yazar bu makalesinde dinin tamamen yok edildiğini, bir daha dirilmesinin ancak ruh çağırma(!) ile mümkün olabileceğini açıkça söylemiştir. Şu an din yaşıyorsa ancak sıradan, basit insanların kalplerinde yaşamaktadır. Dinin öldüğünü ilan eden ve dine karşı en kötü propagandayı yürüten bu makale aydın, okumuş kesim içinde hiçbir tepki görmemiştir. Nasıl tepki görsün ki, bu ilanı yapan Ezher'in basın dünyasındaki elçisidir. İngiliz sömürgesinden kurtulmaya çalışan toprakların, memleketlerin hüsranı (kaybı) ne kadar da büyük. Din ve ahlâkı bozan en kötü Batı emperyalizmi, aydın kesimin beyinlerini işgal etmiş durumdadır. Bu fesadın İngilizlerle beraber bu topraklara geldiğinde şüphe yoktur.

Hiç hatıra gelir miydi? Bu aydınlar ve beraberlerinde Ezher'in Üstadları -Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân mucizesi hariç- peygamberlerin bütün mucizelerini inkâr etsinler! Bu arada Kur'ân'ın i'câzının asırlardır anlaşılmamış olduğunu söyleyerek. Nitekim Üstad el-Merâğî ilk Ezher Şeyhliği ile ikincisi arasında olan dönemde "es-Siyase el-Üsbûiyye" ve "el-Ahrâm"da yayımladığı makalesinde bu hususu açıkça dile getirmiştir. Makalesinde diyor ki: "Kur'ân'ın edebî i'câzını idrak edip bu i'câz sebebiyle iman edenlerin dönemi kapanmıştır. Biz ise bugün Kur'ân'ın i'câzına aklî deliller getirmekteyiz. Diyoruz ki: Kur'ân Araplara meydan okudu fakat onlar benzerini getirmekten aciz düştüler. Bu durum Kur'ân'ın Allah katından geldiğini gösterir."

Buna şöyle cevap verilir:

Bir: Şeyh neden Kur'ân'ın şimdi de mu'ciz olduğunu, i'câzının devam ettiğini ikrar etmemektedir. Ki kendisi dînî ilimlerin ve Arapça'nın en büyük merkezinin hocasıdır. Geldiği konum kendisinin, Kur'ân'ı başkasından daha iyi anlamış olmasını gerektirir. Neden i'câzını geçmişe havale edip zamanımızda da i'câzı olduğunu ikrar etmiyor? Peki eski Arapları âciz bırakan bu Kur'ân günümüzdekileri âciz bırakamaz mı?

İkincisi: Bu esas üzerine söylenen Kur'ân i'câzı aklî deliller üzerine kaim olmamaktadır. Bilakis artık tarihi bir vakıa olarak kalmıştır. İspatı da herhangi bir tarihi vakıanın ispatı ile paraleldir. Peygamberlerin mucizeleri de bunun gibidir. Neden Kur'ân'ın mucize olmasını itiraf edip diğer mucizeleri inkâr ediyor? Bu mucizeler hakkında târihî nakilleri zayıf görmeye mahal yoktur. Zira bu mucizeler tevatür ile nakledilen ve eski Araplara meydan okumakla i'câzı kabul edilmiş olan Kur'ân'ın tasdiki desteklenmiş, ispat edilmiştir.

Geçmişte Maarif Bakanı ve Kongre Başkanı olan Heykel Paşa'ya göre şu dönemde Kur'ân'ın i'câzının anlamı aklî, insânî bir mucize olmasıdır. İnsanlığın ulaşabileceği en üst seviyeye ulaşmıştır. *"Hayâtu Muhammed"* adlı eserinde (2. Baskı, s. 44) şöyle der: *"Muhammed'in hayatı insanın ulaşabileceği en ulvî derecede insânî bir hayattı. Müslümanların, O'nun vahiy olan bir eser olduğunu bilmelerine ve o şekilde takdir etmelerine (değerlendirmelerine) azami titizlik gösterirdi. Hatta Kur'ân dışında kendisine herhangi bir mucizenin nispet edilmesine razı olmaz, ashabına bunu açıkça beyan ederdi. "Göğüs yarılması" olayından bahsederken, müsteşriklerin ve Müslüman düşünürlerin bu olaya karşı bu tavrı takınmalarının temel sebebinin Muhammed'in bütün hayatının ulvî bir insânî hayat olmasından kaynaklandığını söylemiştik. Kendisi nübüvvetini ispat için kendisinden öncekilerin başvurduğu "harikulade" olaylara başvurmadı demiştik. Onlar Arap olan peygamberin hayatında aklın almadığı olayları reddederken kendilerine Arap ve Müslüman tarihçilerden de bir dayanak bulmaktadırlar."*

Zât-ı âlileri tarafından dile getirilen bu sözler birçok yönden tenkide kabildir. Bunu kitabın üçüncü bölümünde ele alacağız. Burada şunu söylemekle yetineceğiz. Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in getirdiği Kur'ân'ın i'câzını, -ki Kur'ân peygamberin hayatının en büyük olayı idi ve ona göre, her ne kadar insanın ulaşabileceği en ulvî hayat olsa da içinde hiçbir harikulâde olay yaşanmamış insânî bir hayattı...- insanın güç yetirebileceği bir konuma indirmesine karşılık, Kur'ân'ın kendisi, Allah'ın Kelâmı olduğunu, beşerin buna güç yetiremeyeceğini açıkça söylemektedir. Yoksa Paşa Hazretleri, insanların ve cinlerin bir arada olsalar da benzerini getirmekten âciz kaldıkları Kur'ân'ı Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in tek başına getirmeye gücü olduğunu mu düşünüyor? Peygamberimizin Kur'ân'ı, Allah'ın Kelâmı olarak Allah tarafından getirmiş olmasına gelince, Paşa Hazretleri'ne göre bu, aklın bileceği olaylar kapsamında değildir. Bu takdire göre o zaman Kur'ân, Paşa Hazretleri'nin inkâr ettiği mucizelerden olur ki bunu Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in başvuracağı bir yol olarak görmemektedir.

O'nun da onlar gibi bir beşer olduğuna dikkat çektikten sonra *"kendisine vahiy gelen"* sözüne nakletmeye gelince, bunun kaleminden tesadüfen döküldüğünü söylemiştim. Bu konuda ayetin lafzıyla aynı ifadeyi kullanıyor görünme derdindedir. İhtiyaç görülmesi halinde de desiseye yani içindekini gizlemeye başvurma imkânı oluşturmaktır. Böyle değerlendirmeyecek olursak o zaman bu söz, sözü aktaran tarafından aklın sınırları dışına çıkmak, hakkında bu sözün aktarıldığı zat için de geçmişlerin başvurduğu mucizelere başvurmak olacaktı. Her iki durumu da Paşa kabul etmemektedir. Dolayısıyla "vahyi" ikrarında ciddi olmasına yer yoktur. Çünkü bu durum, onun Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'i mucizelerden arındırma çabası ile çelişecek-

tir. Evet ben bunu söylemiştim, bunu söylemek de hakkımdı. Onun biraz önce Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in hayatına dair aktardığım sözleri arasında tenakuz olmaması için... Şayet kitabının mukaddimesinin sonunda bilime karşı cüret göstererek Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'e vahiy geldiğini itirafından anlaşılmayacak olsa da... Dolayısıyla onun *"kendisine vahiy gelen"* sözü bahsettiği hususlarla tezat teşkil etmeye devam etmektedir.

Ferid Vecdî Bey de -ki kendisi akla ve tabiat kanunlarına muhalif olduğu iddiası ile mucizeleri inkâr edenlerden biridir. Hatta Üstad Ferid aynı sebepten ölümden sonra dirilmeyi de inkâr etmektedir...- Türkiye'de yaşanan Kur'ân'ın tercümesi fitnesini müdafaa sadedinde yazdığı makalelerde Kur'ân'ın lafızları ve kalıpları ile olan i'câzını inkâr etmiştir. Şöyle demektedir: *"Kur'ân hiç kimseye belagatı ile meydan okumamıştır. Bilakis insanlara ve cinlere hikmeti ve şeriatı yönünden benzerini getirme konusunda meydan okumuştur."* Halbuki Üstad da bazı Müslüman milletlerin Kur'ân lafızlarını başka lafızlarla değiştirmeden onun şeriatını beğenmeyip başka kanunlarla değiştirdiğini bilmektedir. Lafızlarını değiştirmekte onları savunan Üstad o gün şeriatını değiştirmelerinden dolayı tenkit etmemiştir. Mucizeleri inkâr eden güruh, Kitap ile Sünnet'i birbirinden ayırt edip Peygamberimizin mucizelerini anlatan hadisleri inkara yol bulmak için Kur'ân'ı esas alıp sünneti hiçe sayanlar, aynı şekilde kitabın lafzı ile manasını birbirinden ayırt etmektedirler. Yerine göre bazen manaya sarılıp lafzı bir kenara atmaktalar bazen de lafza sarılıp manayı bir kenara atmaktalar. Çağdaş tecdidin onlara dikte etmiş olduğu esaslar nasıl yönlendirirse...

Hangi yönden ele alırsak alalım, Mısır'ın yeni aydınlarının ve âlimlerinin çoğunluğunun Kur'ân'ın mucize oluşu ve de özellikle peygamberlerin mucizeleri konusundaki tavırlarına baktığımızda onlara göre nübüvvet "deha" mertebesinden öteye gitmez. Bu mertebe de İslâm'da ve sâir dinlerde bilinen nübüvvet mertebesi değildir. Nitekim Muhammed Abduh'un, *"İlim ve amel olarak hak üzere yaratılmış insandır. Öyle ki hikmet mucebince haktan başkasını bilmez, haktan başkası ile amel etmez"* şeklinde yaptığı peygamber tarifi bizim bildiğimiz peygamber değildir. Çağdaş Mısır'ın yazarları ve ulemâsı arasında baskın olan görüş sahiplerine göre nübüvvet bitmiş, te'vil potasında erimiştir. *"el-Ezher"* ve *"er-Risale"* dergilerinin sorumlularının nezdinde nübüvvetle alakalı tavırlarını görmeden önce içi boşaltmış olan uluhiyet meselesini de görmüştün.

Mısır'ın çağdaş aydınları nezdinde din iki esasıyla beraber maddî tecrübeler dışında hiçbir şeyin varlığını kabul etmeyen çağdaş bilim karşısında mitoloji (efsaneler) dünyasına atılmış durumdadır. Bu konuda yani inkarın dine galip gelmesi hususunda Türkiye ile Mısır arasında bir fark yoktur. Sadece şu var: Türkiye'de laik (dinsiz) devrim Mustafa Kemal'in eliyle cebren tatbik edildi. Mısır'da ise Batı'ya ve onların desteklerine bağlı kalemler eliyle sinsice basın ve propaganda yoluyla yayıldı. Batı ki, iki devlet için planlanan her fitnenin arkasında durmaktadır. İngiltere Türkiye'nin birinci dünya savaşından yenilgi ile çıkmasını fırsat bildi. Mustafa Kemal eliyle, hilafetin lağvedilmesi, dinin yürürlükten kaldırılması, uluslararası arenada da İngilizlerin peşinden gidilmesi mukabilinde bağımsızlığını devam ettirmeyi teklif ettiler. Bu hususta Mustafa Kemal'i seçmeleri onu bu konuda en uygun kişi görmelerindendir. Buna karşın Mısır'da dinsizlik İngilizlerin himayesinde hem de kayda değer bir karşılık olmadan yayılmıştır.

Evet! Bu pazarlıkta Mısır'a karşın Türkiye'nin zararı daha çok, akıbeti daha vahimdir. Zira Mısır, İngilizlerin sakladığı derin İslâm düşmanlığının farkına vardı. Bu düşmanlığa var gücüyle karşı çıkmaya başladı. Halbuki Türkiye İngilizlerin himayesine ve vesayetine girdi, Allah'ın İslâm nimetini inkâr etti.

Şimdi biri kalkıp şunu diyebilir: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler Mısır'dan çekilirler. Çünkü Mısır artık dinden uzaklaşmakta rüştüne ulaştı, gayrı vesayet şeytanına ihtiyacı kalmadı.[1] İngilizler İslâm'ın düşmanı, Osmanlı devletinin düşmanı, yeni Türkiye'nin de dostu.

Ezherli bir grup, ilim tahsili için Avrupa'ya yola çıkıyor. Üstad el-Merâğî de onları yolcu ederken Kahire istasyonunda diyor ki: *"Muhakkak ki akıllar, dinlere hayattan uzak tarihi bir vakıa olarak bakmaktadır."* Sözlerinde akıl ve bilimin dine zıt olduklarını tekrar tekrar dile gelmektedir. *"es-Siyase el-Usbûiyye"* dergisi de Ezher'de eğitim gören gençlerden oluşan grup üyeleri hakkında şunu yazdı: *"Onlar bilimsel araştırma konusunda yeni bir metotla karşılaşacaklardır. O da şudur: İnsanın araştırmalarının doğru olması için, daha önce bildiği her şeyi inkâr etmesi istenmektedir. Hakkında deneye dayalı... delil kaâim olmadan hiçbir şeyin ispatına kani olmamalıdır."* Sonra şöyle dedi: "Doğru ilmî metodun temeli her şeyden şüphe etmektedir."

1. (Tabii ki) Bu şeytan Batı'da bulunan akıl din çatışmasını sömürgeleştirdiği memleketlerdeki aydınların beyinlerine soktuktan ve askerlerine Batılıların üniformalarını giydirdikten sonra... Çekilen işgalciler yerlerine bunları naib bırakmış gibiler. Bu askerleri ve polisleri caddelerde, nakil araçlarında gören birinin İngilizlerin Mısır'dan çekildiğine inanası gelmez.

Büyük Üstad Ahmed Emin Bey de *"Kıssatu'l-Felsefeti'l-Hadîse"* adlı kitabında şöyle demektedir: *"Eski sembolik mantığın benimsediği ve bir şeyin aynı anda hem var hem de yok olamayacağını takrir eden "tenakuz" kanunu (prensibi), artık Hegel'in "zıtların birbiriyle uyumlu olabileceğini belirten ulvi hakikatin" den dolayı rafa kaldırılmalıdır. Bu hakikat de her şeyin hem var hem yok olacağını kabul etmektedir."* Bu Üstad da Te'lif ve Yayın Kurulu'nun dergisi *"es-Sekâfe"* adlı dergide *"Şüphesiz tevhid âlimleri görevlerini yerine getirmekte başarılı olamamışlardır"* yazandır.[1] Aynı şekilde *el-Ezher Dergisi* editörü Ferid Vecdî Bey de âlimlerin "Kelâm ilmi" diye adlandırılan ilimlerinin tenkid edilmesi (atılması, kaldırılması) çağrısında bulunuyordu. Üstad el-Merâğî de şöyle diyor: *"Fıkıh ilmi dinin ilmi değildir." El-Ehram Gazetesi* de eski Mısır müftüsü ve kendilerine *"İslâm Mezhepleri Arasında Takrib Kurulu"* ismini veren Fudûliyyîn (erdemliler) Kurulu sekreteri Üstad Abdülmecid Selim'den, eski Maarif Bakanı ve Kurul Başkanı Ali Allûba Paşa'nın[2] *"müctehid imamların mezhepleri gerçekte siyaset üzerine bina edilmiştir"* sözünü onayladığını nakletmektedir. Böyle bir söz İslâm şeriatı imamları Ebû Hanife, Malik, Şafii ve Ahmed b. Hanbel *(Allah onlardan razı olsun)* hakkında sû-i zandır. 28 Şubat 1936 tarihli *el-Ehram*'da da Üstad el-Merâğî'nin Iraklı gençlerden oluşan heyete: *"Şeriatın asıl kitaplarına basiret ve dikkatle bakan şunu görür: Hicretin ikinci asrında konulan bir kitabın, bir kanunun, bir esasın sonra da H. 1354 yılında tatbik edilmesi aklın kabul edeceği bir şey değildir"* sözünü nakletmiştir.

Diyorum ki: İslâm şeriatı imamlarının Hicri 2. Asırda ortaya koydukları ve Kur'ân ve Sünnet'ten istinbat ettikleri kanunlar... Şayet bu kanunların ayıbı âhir zaman hocasına göre eski olması ise peki bu kanunlardan daha eski olan kaynaklarının ayıbı ne ola?

---

1. Diyor ki: "Tevhid ilmi inanmayana değil de inana delildir." Bu konuda Napolyon'un inkârcı bilim adamlarıyla parlak aydınlık güzel bir gecede gemide geçen bir hikâye anlatır. Napolyon onlara der ki: "Bakın yoldaşlarım! Şu yıldızlar ne kadar eşsiz güzellikte varlar? Peki bunları var eden kim?" İnkârcı biri der ki: "Biz bu soruyu sormayız. Senin zihnini kurcalayan bizim zihnimizi kurcalamaz. Biz şunu merak ederiz. Bu alem nasıl bu kadar gelişip gördüğümüz bu seviye ulaştı. İmparator hazretleri! Getirdiğin delil, senin için güzel bir delil değildir." Kitabımızın farklı yerlerinde ele alacağımız bu cevap *es-Sekâfe Dergisi*'nin iddiasına göre sanki Napolyon'u susturmuştu.

2. Okuyucu kitabın bir bölümünde şunu görecektir: Ali Allûba Paşa, bakanlığı döneminde üniversite güvenlik görevlerinin armalarının eski Mısır ilahlarından seçilmesine karar vermişti. Binaenaleyh Ziraat Fakültesi'nin arması ziraat tanrısı, Tıp Fakültesi'nin hikmet tanrısı vb... Dostum, Usûluddîn Fakültesi Dekanı Şeyh Abdulmecid el-Lebbân bir makale kaleme aldı ve gazetelerde yayınladı. Bu kararı şiddetle tenkit ediyor, üniversitenin ve bakanlığın, putperestlikten külliyen uzak olan ve de devletin resmi dini olan İslâm'a karşı vazifelerini ifa etmeye dikkatlerini çekti. Ancak iki kurum da onu dinlemedi. Ezher şeyhliği de suskun kalıp fakültenin hocasını (dekanını) desteklemedi. Tanrıların sembolleri de takıldı. Allah Şeyh Lebbân'ın ecrini ihsan etsin!... *Mezhepler Arası Takrib Kurulu* Başkanı Paşa, herhalde takrib dairesini genişletmeye hazır görünüyor. Öyle ki Müslüman Mısır'la Firavuncu Mısır'ı yakınlaştırmak istiyor.

Mısır'da İlhâdın Ayak Sesleri

Diğer taraftan Üstad Ferid Vecdî Bey'in Allah'ın kitabında övülen *"gayba iman"*ı vakıanın (gerçek hayatın) hilafına iman etmekle tefsir ettiğini görmektesin. Mısırlı bir hoca da Paris'ten Kahire'deki gazete yarışmasına birinciliği hak edecek bir makale yazıp göndermektedir. Makalesinde 20. asrın insanına ilmî bir aklı elde edebilmek için *"gaybî (gayba iman eden) aklı"* fırlatıp atması ve her yerde kovalaması gerektiğini belirtmektedir. Sonra eleştirilerini, *"âlem, Allah'ın kendisi için koyduğu nizâm üzere yürümektedir. Allah yarattığı ve eşsiz bir şekilde yoktan var ettiği bu düzeni değiştirmeye kâdirdir"* diyen itikad alimlerine yöneltmektedir. Halbuki yazarın iddiasına göre âlemin nizâmı (düzeni) eşyanın tabiatından doğmuştur, dışarıdan kendisine dikte edilmiş değildir. O âlimler de âlemde mevcut olan muttarit (belirli kurallarla örülü) düzeni müteşekkil illetler ve malûlâtı (birbirine zincirleme bağlı illetler ve bu illetlerin sonuçları) sonsuz kudretin varlığına, Allah'ın kudretini bu nizâmı değiştirmeye sadece aracı kabul eden temelsiz tasavvurdan daha çok delalet eder. İlletler ve malûlâtının (bir şeyin varlığının başka bir şeyin varlığına sebep olması) sonsuza kadar teselsülü (zincirleme devam etmesi) hususunu tercih eden makale sahibi bilmiyor ki *"illetlerin geçmişe doğru sonsuz teselsülü"* Allah'ın varlığını kabul eden akıl sahibi kimselere göre bâtıldır. Böylece akılların bâtıl olduğunu ortaya koyduğu zinciri bir yerde koparsın ve o nokta, zincirin son bulduğu başlangıç noktası olsun. Kaldı ki teselsül mezhebinde bir illet yoktur ki ondan önce bir illet bulunmasın. Veya yazar bunu biliyor fakat teselsülün bâtıl olduğunu ikrar etmiyor, bu konuda Şeyh Muhammed Abduh'un izinden gidiyor. Zira o (Abduh) teselsül delilinin bâtıl olduğunu, hakkında söylenmiş veya söylenen her şeyin yalan-vehim kabilinden olduğunu belirtmiştir. Hocanın bu konuda vardığı hüküm, büyük bir hataydı. Nitekim *"illetlerde teselsülün bâtıl, imkânsız olması"* meselesi, bu kitabın ana meselelerinden biri olmuştur. Burada konumuzla ilgili olan bölüm şudur: Nübüvveti ve uluhiyeti inkara götüren görüşler, çağdaş Mısır'da revaç bulmaktadır. İçindeki hataların büyüklüğü oranında sahiplerine büyük makamlar hazırlamaktadır.

Mısır'da -gizli ama aslında açık olan- inkâr (dinsizlik) düşüncesinin görünen şekillerinden biri de Batı'daki inkâr felsefesinin en yenisi ve dine karşı en büyük düşmanlığı en gizli desise ve planları taşıyan pozitivist felsefenin, büyük yazarların zihinlerinde büyük yer işgal etmesidir. Üstad Akkad'ın *"Allah"* adlı kitabında bu felsefeye yönelttiği düşük dozdaki tenkid bunun feci kötülüğünü hafifletmeyecektir. Bu felsefenin işgali ile beraber inkâr düşüncesinin baskın olduğunun alametlerinden biri de *"ümmetin dini"* ifadesiyle yetinerek *"devletin dini İslâm'dır"* maddesinin anayasadan kaldırılmasını gerektiren dinin siyasetten ayrılması düşüncesidir. Tabii hükümetinin dinden sıyrılmasına rıza gösteren ümmette din kalırsa...

Farklı çalışmalar yapan ve zihinleri inkâr düşüncesini kabul etmeye hazırlayan bu hareketlerin hepsinin kaynağı, Üstad Farah Antun'un geçmişte Şeyh Muhammed Abduh ile münazarasında saydığı gözle görülmeyen şeylere çağdaş bilimin inanmıyor olması, Mısırlı aydınlarında da kalpten samimiyetle bu bilime; şu an itibariyle dinlerin en amansız düşmanı olan bilime, iman ediyor olmalarıdır. Nitekim Üstad Farah böyle demiş ve sözü günümüze kadar geçerliliğini sürdürmektedir. Hatta *el-Ezher Dergisi*'nin üstadı -te'lif sebeplerinden beşincisinde ondan naklettiğimiz üzere- Şeyh Muhammed Abduh'un ona cevaplarını kayda değer bir kelime saymamıştır.

Duyularla idrak edilen şeyler dışında olan her şeyi inkâr eden çağdaş bilime imanın doğurduğu sonuçlardan biri de Büyük Âlimler Kurulu ve 1. Fuat Arap Dili Topluluğu, İslâm Mezheplerini Takrib Kurulu üyesi Şeyh Şeltut'un her gün beş vakit namazda kendisinden sığındığımız kovulmuş şeytanın varlığını, İsa *(aleyhisselâm)*'ın göğe yükseltilmesini, âhir zamanda tekrar inmesini inkâr etmesidir. Hatta Şeyhu'l-Ekber[1] el-Merâğî'nin de bunları inkâr etmesidir.

Maddî deneylerle sabit olanın varlığını kabul etmekle yetinmeden, İslâm âlimlerinin de Allah'ın varlığını ispat sadedinde dayandıkları aklî delile güvenmemekten kaynaklanan -ayrıca Usûluddin Fakültesi'nde hoca olan Dr. Gallab'ın Batılı bilim adamlarından birinden bu delilin aklî yönden de sahih olmadığı şeklindeki tenkidi nakletmesi- "din" konusunda yaşanan problemi kat kat artmıştır. Her ne kadar Dr. Gallab bunu Descartes'in delilini tenkid siyakında aktarmış olsa da... Bu söze ret manasında tek kelime etmemiştir. Bu konuda Üstad Ferid Vecdî'nin geçen sözünü tasdik etmektedir. O ki, *"modern bilimin dinlerin hepsini efsaneler (mitoloji) âlemine atması konusuna cevap vermek teşebbüs edilmekten çok daha büyüktür"* demiştir. Halbuki "bu delil" bizim âlimlerimizin delillerinin bizzat kendisidir. Yeri gelince delilin tafsilatını arz edeceğiz.

Bu kitap da Allah'ın izni ile bu şüpheleri dağıtmakta ve eritmektedir. Müslüman Doğu'da eski ilmî esaslara dayalı imanın uğradığı yıkımı yenileyecektir. Bu yıkım ne kadar büyük olursa olsun, kalplerde modern bilime iman eski ilme imanın yerini istila etmişse etsin... Bütün yıkımları imar edecek, imanın geçmişteki yerini imana geri verecektir. Bu açık savaş modern bilime karşı olmasa da bu bilimin kıymetini takdir edemeyen, sınırlarını çizemeyen sapık âlimlere karşı olacaktır. Kitap bu dalâletlerle mücadelede, şüpheleri ortadan kaldırmada çaba harcarken bu şüphelerden eski olup ve günümüze taşınanları -madem itikâdî alanlardaki sapıklık hala revaç

1. Ezher şeyhi, rektörü için kullanılan bir unvandır. (**Mütercim**)

buluyor- tedaviyi etmeyi ihmal etmeyecektir. Eski olmasına rağmen bâtıl yönü yeni olduğu için zaman onun izlerini silmemiş görünüyor. Görünen o ki, bu düşüncelerin bâtıl olması, dalâlet tutkunu muasır yazarların gözünde yaşamalarını sağlamıştır. Bundan kastımız, incelemede, kaynağına inmede ve de -Allah'ın yardımı ile- kökünden söküp atma konusunda hiçbir çabayı esirgemediğimiz *"Vahdet-i Vücûd"* meselesidir. Bizim burada bir iddiadan ibaret olan sözümüz kitabın 2. bölümünde açıkça görülecektir. Üstün körü göz atan değil de sabır ve ciddiyetle kitabımızı okuyan bunu görecektir.

Temel itikâdî esasları, yıkıma uğradıktan sonra imara, aşağılandıktan sonra aziz kılınmaya ihtiyaç duyan dinin imar ve izzeti ile alakalı olan, budur. İlmî ve içtimâî alanda meydana gelen fesadın derecesini tespit için ilmî ve içtimâî hayatı tanzim edenlerin veya hiç değilse bu konuda konuşanların aklî yapısındaki dalâlet derecesini bilmen yeterlidir. Örnek olarak gazetelerde ve radyoda kadının örtünmesine karşı kampanyanın sahibi ve *"Tahrir'ul-Mer'e" (Kadının Özgürleştirilmesi)* kitabının müellifi Kasım Emin'i anma törenlerinin otuzuncu yıldönümünde kadınların açılmasından ona sevap ümit etme kademesini okumakta, dinlemektesin. Evet! Allah'ın kitabında mevcut olan örtünme ayetlerine rağmen onun için sevap umulmaktadır. Bu meseleyi de kitapta yerinde hak ettiği veçhiyle ele alacağız. Bu anmalarda şaşkınlığa yok açan sebeplerden biri de Kasım Emin'in başını çektiği hareketin Şeyh Muhammed Abduh tarafından destek görmesinin ortaya çıkmasıdır. Büyük şair Ali el-Cârim Bey adına tören düzenlenen Kasım Emin'e hitaben şöyle der:

Hakta "İmam"a yardımcı

Onun vefalı, samimi dostlarından oldun.

Rahat uyu! Zira Mısır şerefin zirvesinde

Şerefin özünü, tahsil etti.

Davetçinin azmi, beyan edenin fazileti senden

Kazanacağın sevaplar da Allah'tan!

İslâm'da kat'î olan haramı helal görenin kafir olacağında şüphe yoktur. Kadınlardan örtüyü kaldırmak, gözler önüne çıkmakla erkekler gibi değerlendirmek kat'î (kesin) haramlardandır. Hatta erkeklerden bir adım öteye gidip onları giyinen çıplaklar haline getirmek bile böyledir...

Kadınlar konusunda Mısır'ın müftüsü (!) Kasım Emin'in fetvası ile amel ettikten sonra ortaya çıkan halde görüldüğü şekliyle... Halbuki Allah onlara ziynetlerini (süslerini, güzelliklerini) -Nûr sûresinde çok tafsilatlı bir şekilde beyan ettiği üzere- kocalarından, babalarından, kardeşlerinin, kardeşlerinin çocuklarından, kız kardeşlerinin çocuklarından, kadınlarından (müslüman olan kadınlarından)... Başkalarına göstermelerini haram kılmıştır.

İslâm'da haramı helal görmek şayet küfür ise haramı helal görmemenin sevabı hak ettireceğini iddia etmek ne olur? Bundan dolayı bu işe komedi, maskaralık dedik.

GÖRÜŞLERİN TENKİDİNDE KİTABIN TAKİP EDECEĞİ METODUN TARİFİ

Bu kitapta görüşlerini tenkid ettiğim kimselerin -nitekim bunların sayıları çoktur- görüşlerini ele alırken günümüzde yaygın olan metodu kullanmadım. Özellikle benim kitabım gibi konusu çok önemli bir kitap te'lif ederken. Takip ettiğim metot şöyle olacaktır. Bir müellif kitabının ana konularını arz ederken görüşlerinde kendisine muhalif olan kimselerin kitaplarda yer alan, dergi ve gazetelerde yayınlanan görüşlerine teker teker yer vermekle meşgul olmaz. Bilakis sadece aktarılmayı hak edenleri dipnotlarda kitap ve sayfa sayısı belirterek değinir. Yahut en fazla kitapların metinlerinden bir kısmını aktarır. Böylece okuyuculardan metnin tamamını görmek isteyen o kitaba müracaat etsin sonra da yazar ile muhalifi arasında adaletli bir hakem olsun. Bu okuyucu tarafından pek gerekli olmayan bir meşguliyet olarak görülebilir. Bundan dolayı müracaat etmeye yanaşmaz ve kendisinden yapılan nakil ile yetinebilir. Veya o naslara müracaat edeyim derken tenkidi yapan kitabı mütalaa etmeyi bırakır. Veyahut hiç değilse zihnî ihtiyacını karşılamakta gecikir. Yahut müracaat etmeyi tamamen bırakır.

Ancak bu çekinceler bir tarafa görüşlerin tenkidinde izlenen bu metotta emanete ve şeffaflığa bir aykırılık gördüm. Meseleleri arz ederken bir takım tedlis (adresi belli olmayan ifadeler) ve ihtilas (usulünce aşırma, çalma) tarzında adımlar atıldığını gördüm. Buna şöyle bir örnek vereyim. Yeni çıkmış olan *"et-Tenebbü bi'l-Gayb inde Müfekkiri'l-İslâm" (İslâm Düşünürlerine Göre Gaybdan Haber Vermek)* adında bir kitap var. Yazarı Faruk Üniversitesi Felsefe hocası Dr. Tevfik et-Tavîl. Kitabın 9. sayfasında şöyle bir şey geçer: *"Keşşâfu Istılâhâtı'l-Fünûn"* kitabından naklederek gayb"ı; *"duyuların idrak etmediği, aklın bedîhi malûmâtlarının gerektirmediği gizli olan hususlardır"* şeklinde tarif ettikten sonra şöyle der:

"Üstad Muhammed Ferid Vecdî "gayb"ı vâkıânın (yaşanan, müşahed, görünen hayatın) karşıtı olarak görmüştür. (Bkz. el-Ezher Dergisi, sekizinci cildin beşinci cüzü). An-

cak bu tarif eski Osmanlı Devleti Şeyhul İslâm'ı Üstad Mustafa Sabri'yi çok kızdırdı. Bundan dolayı "el-Kavlu'l-Fasl Beynellezîne Yu'minûne bil-Gayb Vellezîne Lâ Yu'minûne" adlı kitabında bu tarifi şiddetle tenkit etmiş, s. 149'da da "gayb"ın duyulardan saklı kalan (gizli olan) şey olduğunu belirtmiştir. Ancak bizim gördüğümüz şudur ki iki tarif arasında bir çelişki yoktur. Her ne kadar iki tarif de meramı tam olarak ifade etmese de..."

Deriz ki: Okuyucu bundan ne anlar? Anlayacağı şu: Her ikimiz, ben ve Üstad Ferid Vecdî Bey "gayb"ı tam manasıyla tarif etmemekle hata etmişiz. Bu ortak hataya ek olarak ben, gayb'ı *"görünenin karşıtı"* olarak tarif eden Üstad Ferid Vecdî'ye kızmakla hata etmişim. Çünkü onun tarifi benim tarifimle çelişmemektedir. Biz burada Üstad Ferid'in *el-Ezher Dergisi*'nden adı geçen cüzünden sözünü aynen aktaralım.

(Üstadın tabiri ile) Iraklı filozof Cemil Sıdkî'nin vefatı üzerine kaleme aldığı makalede şöyle der:

"İlk dönem filozoflarının metodu aklın kesin kurallarını ve mantık kaidelerini esas alıp, bunlardan ilk illetlere tedricen ulaşmaktır. (yani nihayetinde Allah'ın varlığını itiraf ile sonuçlanacak idrake ulaşmaktır.) Ancak bu, çağdaş metotlar ile eğitim görmüş çoğu aydını ikna etmeyen bir yol haline gelmiştir." (Sanki Üstad burada inkarcılığı ile bilinen mevtâyı mazur görmektedir.)

Üstadın vefat eden zat hakkında aynı makalede söylediği sözlerden biri de; *"Tabiat bilimlerinin temel ilkelerinin büyüsüne kapıldı, materyalist felsefeye de aşkla sarıldı. Bu da onun, dînî inançlardan tamamen sıyrılmasına sebep oldu. Atadan görme inançlarına galip gelmeye güç yetiremediği için de tamamen materyalist olduğunu açıklayamadı. Şaşkın bir vaziyette durdu. Hangi fırkaya katılacağını bilemedi. Gayba iman edenlerin fırkasına mı katılacaktı yoksa görünene iman edenlerin fırkasına mı?"*

Üstad Ferid'in beni öfkelendiren ifadesi budur. Çünkü Allahu Teâlâ'nın kitabının başında övdüğü ve biz Müslümanların kendilerinden olduğumuz gayba iman edenler fırkasını vâkıâya (görünene) iman eden fırkanın karşıtı olarak saymıştır. Bunun manası ise şudur: O, ilk fırkayı, yani gayba iman edenleri vâkıâ (gerçek) olmayan şeylere iman etmiş saymıştır. Hem de Allah'a iman, gayba imanın evveliyat olarak bir parçası olmasına, ardından da meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe iman gelmesine rağmen. Peki bunların hepsi vâkıânın hilafına bir iman mıdır? *el-Ezher Dergisi* yazarı Üstad Ferid, Allah'ın kitabında övülen bir fırkayı mı ayıplıyor? Bu fırkanın zıddı olanları da vakıaya, gerçeğe iman etmiş olmakla mı övüyor?

Halbuki zahiren akidesini tenkit ediyormuş gibi göründüğü bu filozof -Üstadın görüşüne göre- iki fırka arasında mütereddit idi. Yani kesin bir ifade ile gayba iman etmeyenleri iman edenlere üstün görüyor değildi. Fakat Üstadın kendisi onları üstün görüyordu. Dolayısıyla kendisi akidede o filozoftan daha çok mütereddit idi. Hal böyle iken *el-Kavlu'l-Fasl*'ın müellifi Mustafa Sabri'yi öfkelendiren husus Dr. Tavîl'i neden öfkelendirmemiş. Zira Üstad Ferid Vecdî gayba iman edenlerle iman etmeyenleri kıyaslarken üstünü olanı alçak, alçak olanı da üstün tutmuş, inkârcı filozofun halini öven manevralara baş vurmuşken...

Bu izahtan sonra benim gaybı izahım ile *el-Ezher Dergisi* yazarının İslâm akaidinin ana meseleleriyle çelişen "gayb" izahı arasında zıtlık görmeyen Dr. Tavîl'in hatası ortaya çıkmaktadır. Müellif Dr.'un her iki tarifi, ihtiyacı karşılamaktan eksik görmesine gelince burada da hatası açıktır. Çünkü o, sadece Üstadın tarifinin ihtiyacı karşılamaktan eksik olduğunu ifade etmekle yetinmiştir. Hatta Dr.'un kendi ifadeleri Üstadın ifadelerini, hak ettiği tonda reddetmeyi tam olarak karşılayamamaktadır.

Benim tarifime nispetle bu ifadenin hatasına gelince ben *el-Kavl'ul-Fasl*'da gayb'ı *"duyulardan gaip olan"* şeklinde tarif ederken kastım, *el-Ezher Dergisi* yazarının gayba yaptığı tarifteki tutarsızlığını beyan edecek ölçüde bir izah yapmaktı. Ben onun tarif ettiği şekilde tarif etmiyorum. Ayrıca belki de o tarif etmek istememiştir. Belki de ârızî olarak konu içinde genel mahiyette açıklamak istemiş, bunu yaparken de fahiş bir hata işlemiştir. Onun hatalı izahını "gayb, duyulardan gaip olandır" şeklinde ifade ederek tashih etmekle yetindim. Buna göre benim izahıma göre "gayb" "müşahed" olanın karşıtıdır. Nitekim Allahu Teâlâ'nın **"gaybı ve şehadeti (müşahed, görünen) olanı bilen"** *(En'am 73)* buyruğunda bu şekilde varid olmuştur. Binaenaleyh yaptığım izahın gayesi, gaybı "vâkıâ"nın karşıtı olarak değerlendirmesine cevap vermektir. Çünkü bu şekildeki izaha göre gayba imandan, *"vâkıânın hilafına iman"* şeklinde bir mana anlaşılır. O fahiş hataya cevap olarak bu şekildeki tefsir benim için yeterli olmuştur. Nitekim *Tefsir-i Kebîr*'in müellifi Fahru'r-Râzî de benim izah ettiğim şekilde *"yani duyulardan gaip olan"* şeklinde izah etmiştir. Ardından, *"bu müfessirlerin cumhûrunun görüşüdür"* demiştir.

Bu böyle... Ayrıca benim *el-Kavlu'l-Fasl*'da gaybın tarifine dair zikrettiğimden, hatta şöyle diyeyim; *el-Kavlu'l-Fasl*'ın hepsi ve diğer yayınladığım ve yayınlayacağım eserlerden maksadım, lafızların izahı, manaların tafsilatı, ilim ve marifete dair kemaliyâtları anlatmakla meşgul olmak değil, garbın kaynaklarından süzgeç kullanmadan içen muasır yazarların İslâm akaidinin temellerine darbe vuran neşriyatında gördüğüm hataları tashih edecek ölçü ile tarif etmekti. Bu hususta başka birinin ihtiyacını

karşılayıp karşılamadığına da pek aldırış etmedim. Nitekim biri "gayb" alanında bir te'lifte bulunmak isterse, Tehânevî'nin *Keşşâfu Istılâhâtı'l-Fünûn* eserine başvurup oradan tarifini alır, *"duyulardan gaib olan"*a ek olarak da *"aklın bedîhiyâtının*[1] *gerektirmediği şeyler"* kaydını ekler. Bu tarifin benim tarifimden daha güzel olmasının önünde bir engel de yoktur. Biri gaybı, mantık kaideleri çerçevesinde tarif etmek için onu *"duyulardan gaip olan"* şeklinde yapmak istiyorsa... bunu yapabilir.

Ancak burada şunu deme hakkım vardır: Arap dilinde ve o dil ile nazil olan Allah'ın kitabında bir de lafızların kullanımından gayb denilince akla ilk gelen mana "müşahed"in karşıt manasıdır. Aklın bedîhiyâtlarının gerektirdiği duyularla kavranan şeyler dışındaki hususlara gelince -duyulardan gaip olmasına rağmen- bunu gayb dairesinden çıkarıp müşahed alanına koymak gerekse de burada makul olan onu, gerçekten müşahed olduğu için değil, teşbih (benzetme) yoluyla müşahede ilhak etmektir.

Yine şunu demeye de hakkım var:

Allah'ın varlığı da -İslâm alimlerinin açıkladığı üzere- kitabında iman edenleri övdüğü "gayb" kapsamında yer almaktadır. Buna rağmen *"Allah'ın varlığını idrak aklın bedîhiyâtının gerektirdiği hususlardandır"* demekte bir aşırılık yoktur. Nitekim büyük filozof Descartes şu görüşü ortaya koyar: *"İnsan kendini idrak ettikten hemen sonra ve de daha alemin varlığını idrak etmeden önce Allah'ın varlığını idrak eder."* Bu husus kitabımızda gelecektir. Bu iki inceliği ele alırken evla olan, gaybı *"duyulardan gaip olan şey"* şeklinde izah etmektir. Ki Allahu Teâlâ, mü'minlerin iman ettiği gayb dairesi dışında kalmasın. Bu aynı zamanda Descartes'in mezhebidir.

Kitabımda yöntem olarak benimsediğim münakaşa üslubunun örneği budur. Bu üslubu te'lif ehli muasırların üslubuna tercih ettim. Bunlar kitaplarında kendi görüşlerine çok geniş yer verirken ve hasımlarına kendilerini müdafaa etme hakkı vermeden hitap ederken, muhataplarının söylediklerinden birtakım kırpıntıları da ancak dipnotlarda aktarırlar. Ancak benim sunduğum örneği Dr. Tavîl'in kitabından yaptığım nakilde gördünüz. Binaenaleyh okuyucular iki üslubu karşılaştırsınlar.

Müelliflerin kitaplarında muhaliflerine karşı takip ettikleri metotları arz etmeye dönelim. Tenkid etme sadedinde olan görüşleri naklederken, naklin hakkını vermemek hoşuma gitmediği gibi muhaliflerden bir bölümünün kitabın konusu ile olan bağı ne kadar az olursa olsun görüşlerinin hiç aktarılmamasını da uygun bulmuyorum. Aynı zamanda kıymeti de ne olursa olsun aktarılmaması doğru değil. Müellif

1. Bedîhiyât: Varlığı, gerçekliği delil ve ispata ihtiyaç duymayan sarih şeyler. **(Mütercim)**

bu görüş sahiplerini kendi dengi görmeyebilir. Gerçekten onun dengi olmasınlar veya müellifin nazarında böyle olsunlar fark etmez. Bu; görüşten çok görüşü ortaya koyanın değer gördüğü üslupta, ilmî araştırmanın hakkını vermekte açık bir taksir vardır. Çünkü kibirli egonun tarafı tercih edilmektedir. İnsanlardan bazıları hükümet kademelerini ilim mertebesi olarak değerlendirmektedir. Öyle ki bu kademelere yükselen kişiye, neredeyse hiçbir tenkid sesi ulaşmamaktadır. Şunu açık gördüm: Mısır bu tarzdan insanların eksik olmadığı ülkelerin başında gelmektedir. Resmi makamlardan etraflarına bir ağ örmüşler. O makama geldiklerinde üzerlerinden teklifin düşeceği kanaatindeler. Aynen tarikat mertebeleri içinde ulaşanın üzerinden şer'î teklifin düşeceği bir mertebe uydurmuş olan sofiler gibi olmuşlar.

Daha önceleri Kemalist Türkiye'de Kur'ân-ı Kerim'i Türkçe'ye tercüme fitnesi ortaya çıktığında büyük üstad el-Merâğî *es-Siyâsetü'l- Üsbûiyye* ve *el-Ehram*'da uzun bir makale kaleme aldı. Bu makalesinde, Arap olmayanların Arapça aslından okumaya güç yetirmelerine rağmen Kur'ân'ı tercümesinden okumayı caiz görmekle yetinmiyor. Bilakis tercümeden okumanın aslından okumaktan daha tercihli olduğu görüşü benimsiyor.[1] Bu makaleyi H. 1351 yılında yayınlanan *"Mes'eletü Tercemet'il-Kur'ân" (Kur'ân'ın Tercüme Meselesi)* adlı kitabımda tafsilatlı olarak tenkid etmiştim. Üstad da tenkitlerime bir cevap vermedi. Yıllar sonra Kur'ân'ı tercüme konusu Şeyh Muhammed Selman ve Üstad Muhammed el-Hihyâvî[2] gibi Kur'ân'ı müdafaa eden faziletli zatlarla konuya destek olmaya çalışan Ezher Şeyhliğini müdafaa edenler arasında tekrar alevlendi. Tam bu sıralarda içindeki hatalara rağmen el-Merâğî'nin makalesi aynı şekliyle tekrar neşredildi. İçinde yer alan hatalardan biri de makale sahibinin görüşlerine dayanak olarak gösterdiği Hanefi fukahasının görüşlerini doğru anlamaması idi. Zikri geçen kitabımda bu hatalara dikkat çekmiştim. Herhalde beni münazara için kendine denk görmemişti.

Görüşlerini tenkid ettiğim zatların, özellikle muasır olanların isimlerini zikretmeden sadece görüşlerini tenkid etmekle yetinmeye gelince... Nitekim bazı dostlarım bu yönde nasihat etti, bazıları da *"bunun tersine hareket edilmesi kitabın vakarını düşürür ve onu tartışma, kîl-u kâl kitabı haline getirir"* diyerek ısrarcı oldu. Bu meseleye gelince iyi bir izaha ihtiyacı vardır. Binaenaleyh diyorum ki:

Değerli okuyucu! Bu kitabın yüklendiği vazife ne kadar da büyüktür. Çözmeyi ve çözmeden önce tahlil etmeyi sana vaad ettiği müşkil ne kadar da kapalıdır. Kas-

1. Dikkat çeken hususlardan biri şudur. Bu fitne Mısır'da Üstad Ferid Vecdî ve Şeyh el-Merâğî gibi gönüllü destekçiler bulmuş olsa da çıkış noktası olan Türkiye'de dahi başarılı olamamıştır.
2. Hocanın cenaze merasiminde Muhammed el-Hinnavi'den bir kaside dinledim. Mısır'da mersiyelerde işitip doğruluğu beni bu kadar etkileyen başka bir şey duymamıştım.

tım, din-i mübini, muasır aydınların kalplerini istila etmiş olan şüphelerden kurtarmak meselesi. Çünkü çözümün üzerine bina edildiği tahlil olayı, bu şüphe sahiplerinin şu makale veya bu kitapta herkesin gözü önünde yazdıkları birtakım kelimeleri aynıyla vermeye bağlıdır.

Ayrıca bu şüpheler çoğu zaman açık bir şekilde dinde bir şüphe şeklinde, şüpheyi ortaya atanın da iman ehlinin itikadını bozmak onları şüpheye düşürmeyi ister bir halde ortaya atılmamaktadır. Bilakis doğunun aydın kesiminin, ileri gelenlerinin uzun zamandır üzerinde çalıştığı zihinleri kabule hazır hale getirme ve desise yoluyla sunma şeklinde ortaya atılmaktadır. Nitekim daha önce Üstad Ferid Vecdî Bey'in bu hususta ki Kelâmı da geçmişti.

Zamanımızda kültür alanında yeni Doğu'nun önderi Batı olmuştur. Şüpheci aklın egemen olduğu Batı'yı taklit eden şüphe ehlinin, şüphelerinden razı, buna dair kalpleri mutmain olduğunu nazar-ı itibara aldığımızda belki istifade ederler umuduyla isimlerini açıkça vermeye pek muhtaç görünmüyorlar. Uyarılarımın onlara fayda vereceğine dair umudum da zayıftır. Çünkü bunlar dine dair şüphelerdir. Bunlar da eski müslümanların önemsediği gibi dini önemsememektedirler. Ayrıca onların iddialarına göre şüpheler ilmî sebepler üzerine kâimdir ve cevaplanması, çürütülmesi mümkün değildir. Özellikle de bu reddiyeyi uzun zamandır sözleri dinlenmez olan din alimlerinden biri üstlenmişse. Onların arasında kabul göreni varsa da o da yeni sapıklık akımlarına tabi olduğundan sözü revaç bulmaktadır. Yoksa bunlara karşı duruşuyla ardından gidilen biri olduğu için değil. Her halükârda şunu kabul ediyorum: Kitap görüşleri dile getirilenlere fayda vermeyecek ve de kitaba karşı öfkelerini, kinlerini artırmaktan başka bir etkisi olmayacaktır. Bu etki de belki kitabın duyulmasına veya duyurmaya çalışan kimseye engel olacaktır.

Okuyuculara gelince, dinde şüpheye yol açan her kelimenin şüphe oluşturduğunu veya ortaya atılan şüphenin İslâm akaidi için bir şüphe teşkil ettiğini, ancak bunu dile getiren zatın konumuna ve makamın önemine göre değerlendirirler ve bu şekilde dikkatlerini çeker. Kitapta harcadığım çaba, muasır şüpheler karşısında bozulmuş itikâdî esasları tashih etmeye kefil değildir. Bu husus akide hakkında sapmalar içeren kelimeler için bile geçerlidir. Eda etmeye kalkıştığım vazife Usûluddin alanında bu asırda ihtiyaç duyulan bir kitap te'lif etmekten de ibaret değildi. Kitabım ilmî kitaplar gibi mutad bir plan üzere değildir. Benim ulaşmak istediğim gaye, İslâm akaidinin ve başka dinlerin üzerine kâim olduğu temellere musallat olan asrımızın şüpheleriyle mücadele etmektir. Bunun yanında bu şüpheleri ortaya atan Batılılara ve bunları bizim itikadımıza tatbik eden Doğululara karşı da mücadele etmekteyim.

Hatta şüpheleri ortaya atanların arkasına gizlendiği tuzaklara karşı da mücadele edeceğim. Ta ki insanların nazarında -kim olurlarsa olsunlar- hem şüphe merkezleri hem de bunları ortaya atanlar sarsılsınlar... Şüpheler yıkılsın, mü'minlerin itikatları da onların şerlerinden selamete çıksın. Onlar tek başlarına bunlara karşı mücadele edemeyebilirler. Onlara karşı savaş ilan etmiş durumdayım. Savaş da gizli kapaklı yapılamaz. Yapılsa da ben bunu beceremem. Kaldı ki onlar şüpheyi ortaya atanlardır. Bulanık suda avlanır gibi gizli gizli çalışmak onlara yeterli gelebilir.

Dolayısıyla tartıştığım kimselerin adını açıkça vermek zaruridir. Te'lif sebeplerini geniş bir şekilde açıkladığım kitabın mukaddimesinde şunu da söylemiştim: *"Türkiye'de meydana gelen inkılaptan sonra Mısır'a hicret ettiğimde dinlere, efsanelere baktığı şekilde bir bakış açısına sahip olan Batı menşeli modern bilimin, İslâm inanç esasları ilminden daha baskın olduğunu ve sesinin daha fazla çıktığını gördüm."* Bu sözü ispat etmek üzerime vazife olmuştu. Şu da biliniyordu ki kitabın asıl vazifesi inkara yol açan her şüpheyi yok edecek ilmî bir üslup ile "lâdiniliğe" (dinsizliğe) karşı mücadele etmek, savaşmaktır. Gayeyi oluşturan bu merhaleden önce mukaddime mahiyetinde bir merhalenin olması gayet tabiidir. Bu mukaddimede müslüman Doğu aydınlarının zihinlerinde dine düşman olan Batılı anlayışa sürüklenme tehlikesi izah edilmeliydi. Bu tehlikeyi ispat etmek ise, işgal ettikleri resmî veya edebî makamları işgal eden önemli zatların bu tehlikeye delil olacak sözlerinden şahitler serdetmeye bağlıydı.

Bu kitapta, din adalarından sadır olmuş ve asla göz yumulmayacak sözleri tenkid ederken benden -günümüzde mutad olduğu üzere- o sözlerin sahiplerini öven, yücelten bir giriş yapmamı beklemesi, insaflı bir okuyucunun hakkı değildir. Zannımca bu sözler tenkidi gerektirmektedir. Bundan önce söz sahibini övüp yüceltmek Batılıları taklid etmeye alıştıktan sonra müslüman Doğu eleştirmenleri arasında takip edilen bir adet haline geldi. Bu onların medeniyetinin sahteliğinden ileri gelmektedir. Açık konuşmak yerine yapmacık konuşmayı tercih ederler. Bunun yanında bugün Doğu'da bazı isimler ve şahsiyetler İslâm dininden, itikadından sapma konusunda önder alındı ve yüceltildi. Dolayısıyla hak olan -veya hakkı makamına oturtmanın gereği- insanların kalplerinde haksız yere işgal ettikleri değer kadar onların değerini düşürmektir.

Kitabın vazifesi budur. Böylece tarafsız okurlara faydalı olacağından mutmain etsin. Kaldı ki ben itikadlarında veya İslâm akidesine dair anlayışlarında bulunan yamukluğu düzeltme gayreti güderken isimlerini verdiğim kimselere kötülük etmemekteyim. Onlara sarahaten hakkı söylemem, bu sarahatten dolayı bana

öfkelenmelerinden daha önemlidir. Nitekim hikmetli bir sözde: *"Gerçek dost samimi (sadık) olandır. Her şeyde seni tasdik değil"* denilmektedir. En yüce gaye de dine ve doğru manası ile ilme hizmet etmektedir. Bunun hasılı ise adetlere, anlayışlara veya belirli merkezlerin ne diyeceğine bakmaksızın hakikate hizmet etmektir. Dine ve ilme hizmet alanında harici hususlara dikkat etseydim muasırların dediği gibi ben de *"din ve ilim iki zıt şeydir, asla bir arada olamazlar"* derdim. Bu kitabı da te'lif etmeye kalkışmazdım. Veya iki kitap şeklinde te'lif ederdim. Her bir kitap bir alanda hizmet verirdi. Yani Şeyh el-Merâğî'nin Ezherli talebeleri Avrupa'ya uğurlarken Kahire istasyonunda yaptığı konuşmada iki hususu (din ve ilim) birbirinden ayırdığı gibi ben de ayırım yapardım. Nitekim kitapta bu konuşma olduğu şekliyle verilecektir.

Ayrıca münakaşa ettiğim zatların ismini vermemek sarahatten sapmaktır. Bundan önemlisi de şudur: Tenkit etmek istediğim sözü söyleyenin kim olduğunu belirtmeden vermem halinde, benim o sözü kolayca tenkit etmemi sağlayacak şekilde bir şeyler ekleyerek veya eksilterek tasvir ettiğim zannedilebilir. Sözü tırnak içine alsam sonra okuyucu naklin doğru, aslına mutabık olup olmadığını tespit etmek istediğinde söyleyenin kim olduğunu bilmeden o sözü, sözün geçtiği yeri bulması zor olacaktır. Dolayısıyla ilmi maslahata ve araştırma emanetine uygun olan benim tercih ettiğim sarahat yoludur.

İkinci bir husus: Bu kitabın bazı bölümlerini okuttuğum dostlarımdan bazıları, münakaşa üslubunda bir sertlik bulduklarını belirttiler. *"Yumuşak bir üslup okuyucuyu etkilemekte daha etkili olur"* dediler. Bu hususa cevabım:

Muhaliflere verdiğim cevapları farklı sertlik ve yumuşaklık derecelerinde düzenledim. Ayrıca hiddetim ve sert ifadelerim okuyuculara yönelik değil. Bilakis münakaşa ettiğim zatlara. Onları da -benim ve benden başkalarının tecrübe ettiği gibi- sapık-saptırıcı görüşlerinden vazgeçirme umudum yoktur. İlmî tenkidlerden oluşan bir sağanak ile onları yok ediyor, hezimete uğratıyorum. Sağanakla beraber bazen gök gürlemesi, bazen şimşek çakması tabiidir, garip değildir. Bu yolla münakaşa gözleri önünde cereyan eden ve kitabı kendileri için te'lif ettiğim okuyucuların aklı üzerinde etkili olmaktayım. Tenkid oklarımı kendilerine çevirdiğim kimselere hakaretim yoktur. Yine sadece dini esaslardan bir esasa, ilimlerden bir ilme, âlimlerinden bir kısmına karşı sert ifadeler kullananlara sert sözler söyledim. Münakaşa ettiklerime karşı da aşırılığım olmadı. Halbuki onların içinde Allah'a karşı aşırı gidenler, akıl ve mantığı hafife alanlar vardı.

Münakaşa ettiğim zatlar hakkında, "Onları -benim ve başkalarının tecrübe ettiği gibi- sapık-saptırıcı görüşlerinden vazgeçirme umudum yoktur" sözüme dair Üstad Ferid Vecdî Bey'den bir örnek zikredeyim. Bu zatın ismi kitapta çokça görülecektir. Birkaç sene önce *el-Ehram*'da iki taraftan yayınlanan birkaç makalede onunla peygamberlerin mucizelerini inkâr meselesini tartıştım. Ancak bu görüşünden vazgeçmedi. Bilakis bana reddiyelerinde buna ölümden sonra dirilmeyi inkârı ekledi. Bir örnek daha. Âlimler Heyeti üyesi Şeyh Şeltut'tan *el-Kavlu'l-Fasl*'da onun *er-Risâle*'de yayınlanan ve İsa *(aleyhisselâm)*'ın göğe yükseltilmesini kıyamete yakın da dünyaya indirilmesini inkâr eden sözünü tenkit ettim. Bana beş makale ile cevap verdi. İnkarında da ısrar ediyordu. Okurlar bu makalelere cevaplarımı göreceklerdir, inşallah.

Bu husus; Muasır dalâlete düşmüş aydınların kalplerinde hakkı beyanın -hak ne kadar açık ve ikna edici olsa da- bir etkisinin olmadığına en taze örnek şudur: *"et-Tenebbü' bi'l-Gayb inde Müfekkiri'l-İslâm"* kitabının müellifi Dr. Tevfik et-Tavîl s. 27'nin dipnotunda şunu söylemektedir: *"İbn Haldun'un görüşü kerametleri ve harikulade olayları inkar eden, mucizeleri de aklın mantığına, kevnî sünnetlere, eşyanın tabiatına uyumlu şekilde te'vil eden çağdaş akıma muhalif durmaktadır. (Şu an) şöyle denilmektedir: Râsul'ün nübüvvetine dair kesin delil yalnızca Kur'ân'dır. Bunun dışındakileri ise hüccet değil şüphedir. Şeyh Mustafa Sabri bu akıma karşı çıkmış bundan dolayı da bu akımın ileri gelenlerini şiddetli şekilde tenkid etmiştir."*

Diyorum ki: Dr.'un çağdaş akım diye isimlendirdiği, kerametleri ve tabiatüstü olayları inkâr eden, mucizeleri, kevnî sünnetlere ve eşyanın tabiatına uyumlu olsun diye mucize olmaktan çıkaracak şekilde te'vil eden akıma karşı çıkan, muhalif olan yalnız İbn Haldun değildir. Bilakis İslâm âlimlerinin hepsi bu akıma ve bu şekildeki bakış açısına muhaliftir. Ve bu anlayış Muhammed Abduh ve ondan etkilenenler ortaya çıkıncaya kadar devam etmiştir. Çünkü mucizeleri olağanüstü olay olmaktan çıkaracak şekildeki te'vil onu, aynı zamanda mucize olmaktan çıkarmaktır. Mucizeleri inkâr peygamberlerin nübüvvetini inkara yol açar. Çünkü peygamberlere vahyetmek, kitap indirmek, melek göndermek de kevnî sünnetleri aşan olağanüstü olaylardır. Mucize de olağanüstü olmadan mucize olamaz zaten. Hatta Dr. Tavîl'in mucizeler içinde istisna ettiği, mucize olduğunu itiraf edenlerden taklid ettikleriyle beraber yalnız başına kesin bir delil olduğunu itiraf ettiği Kur'ân bile, diğer mucizelerde olduğu gibi olağan üstü değilse mucize olamaz. Onun da mucizesi Allah'ın Kelâmı olmasına bağlıdır. Zira o, Efendimiz Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in sözü olsaydı harikulade olamayacağı gibi mucize de olmazdı. Dolayısıyla kerametleri ve harikulade olayları inkâr eden, mucizeleri mucizelik özelliğinden çıkacak şekilde te'vil eden ve nihayetinde inkarına kadar varan bu yeni akımın manası dinin esasla-

rından bir esası reddetmeye yönelik bir akımdır. Apaçık küfür ve cehalet olarak isim bulan bu fikir, Mısır'ın İslâm (Ezher) üniversitesinde nasıl teessüs eder (yerleşir). Üniversitenin içinden veya dışından herhangi bir tepki ile karşılaşmadan hocalarından birinin kalemi vasıtasıyla neşredilir.

Mucizelerin te'vil edilmeden değerlendirildiğinde aklın mantığına uyumlu olmaz anlayışı, akıl ve tabiat üstü olacağı mümkün olan hârikulâde olayla, imkânsız olan *"hârikul akl"* (akıl üstünlüğü) olayı birbirinden ayırt etmeyen anlayıştan doğmuş bir hatadır. *el-Kavlu'l-Fasl* adlı eserimde bu meseleye ve izahına 15 sahife (s. 25'ten 39'a kadar) ayırdım. Muasır aydınların imkân dairesinin onların zannettiğinden çok daha geniş olduğunu bilmediklerine dikkat çektim. Kitabımı okumuş görünen Dr. Tavîl, bu sayfaları anlamamış demiyorum. Bilakis kasten anlamak istememiş, inat etmiş ve Batılı inkarcıları veya onları taklid eden Mısırlı hocalarını taklid ederek kökleşmiş bakış açısında ısrar etmiş. Onlar da akıl ve mantık üzerine bina edilen delilleri zayıf görerek akıl ve mantığı hafife almaktadırlar. Sonra da kalkıp hârikulâde (tabiat üstü) diğer bir ifadeyle kevnî sünnetleri aşan ve akıl ve mantıkla uyumlu olmasına mâni bulunmayan mucizeler için, "aklın mantığı ile uyumlu değil" demektedirler. Keşke bu hususta aklın mantığı ile konuşan Batılı bilim adamlarını taklid etseydiler. Bu zatlar *el-Kavlu'l-Fasl*'da zikredilmişlerdir.

İngiliz mantıkçılarının önde gelenlerinden William Stanley Jevans der ki: *"Âlemi yaratan kudret ondan bir şeyi kaldırmaktan veya ona bir şeyi eklemekten aciz değildir. Böyle bir şey için çok kolay "kâinat kanunlarına muhalif olduğu için aklın tasavvur ettiği bir şey değil" denebilir. Fakat hakkında "aklın tasavvur ettiği bir şey değil" denilen hiçbir şey alemin var olması (edilmesi) kadar tasavvur dışı değildir."*

Yani, bu alemden hiçbir şey mevcut olmasa ve de yalnız iki zat bulunsa; ikisinden biri mucizeleri inkâr etse var olabileceğini kabul etmese, diğeri de kabul edip sonra münkir olana *"böyle bir âlem var olacak"* dese cevabı, *"böyle bir âlem aklın tasavvuru dahilinde değildir"* şeklinde olurdu. Hatta bunun akıl tarafından tasavvur edilmesi, mucizeleri inkardan daha şiddetli inkar edilirdi.

Bu inkarların aslı, Allah'ın varlığına iman etmemeye dayanmaktadır. John Stuart Mill, David Hume'in mucizeleri inkâr etmesini tenkit ederken şöyle der: *"Vâkıâ şu ki, tabiat üstü mevcudun varlığına ve alemin (kâinat) her şeyine müdahale ettiğine iman etmeyen, kişi bir insandan mucize olacak harikulade olan bir fiilin sadır olacağını kabul etmez ve bu fiili, mucize olmaktan çıkaracak şekilde te'vil eder."*

el-Kavlu'l-Fasl'daki sözlerimizden: *"Âlemin devam edegelen düzenini aşan mucizeleri inkar edip bununla beraber Allah'a iman ettiklerini iddia edenlere diyoruz ki: Kainat kanunları diye isimlendirilen bu düzeni var eden Allah değil mi? Hal böyle iken Allahu Teâlâ'yı, nasıl oluyor da kudreti ile, iradesi ile var ettiği bu nizam ile kayıtlı tutuyorsunuz? Peki kadir-i muhtar (iradesi ile her şeye kadir olan) koymuş olduğu kanunu istediği zaman değiştirmekten aciz mi? Haa, şimdiye kadar gördüğümüz kadarıyla değiştirmemiş ve de "bu onun asla değişiklik göremeyeceğin kanunudur" hususu bizim cihetimizdendir. Manası da bizlerin kâinatın sünnetini değiştirmeye kadir olamayacağımızdır. Alemdeki nizam gereğince ateş, yanabilen maddeler için yakıcı olmaktan başka bir şey olamaz. Bu düzenin olduğu haliyle devam etmesinin bize faydası, bizlerin işlerimizde ve ihtiyaçlarımızda bu kanuna göre hareket etmektir. Kendisinden tutarlı kaideler, kurallar tahsil ederiz. Ancak örnek olarak -onu yaratan ve nizamını ortaya koyan yaratıcısının değil de- bizim kayıtlı olduğumuz ateşin yakıcılığı kanunu, Allahu Teâlâ'nın nebîsi ve halîli İbrahim (aleyhisselâm)'a nübüvvetini ispat için, soğuk ve esenlik kılmasına mâni değildir."*

el-Kavlu'l-Fasl'ın işaret ettiğimiz, Dr. Tavîl'in de okuduğu sayfalarında bunu ve daha fazlasını söyledik. Sonra da kendisi bu sahifeleri okumamış, hiçbir okuyucunun da okumadığını varsaymış gibi zikri geçen sözleri söyledi.

Dr. Tavîl, s. 121'de *"Kevnî mucizeler hüccet değil şüphedir"* diyen Reşid Rıza'ya reddiye sadedinde şu sözümü de okumuştur: *"O muasır alimlerin sözünü delil kabul etmeye karşılık ne peygamberlerin mucizelerini ne de Kur'ân'ın bu mucizeleri, bazen "hak" bazen de "beyyinât (açık deliller), büyük alametler, sultan, burhan, furkan" diye ifade etmesini, hüccet olduklarına delil kabul etti. Ardından da bu ifadelerin geçtiği ayetleri okudu. Sonra az önce geçen sözünü söyledi: "Râsul'ün nübüvvetine dair kat'î delil yalnızca Kur'ân'dır. Onun dışındakiler ise delil değil, şüphedir."*

Biz de burada diyoruz ki: Şayet Kur'ân peygamberimizin nübüvvetine kesin bir delil ise o zaman peygamberlerin Kur'ân dışındaki mucizelerinin nübüvvetlerine dair delil olması gerekir. Hem de *el-Kavlu'l-Fasl*'da işaret edip hepsini verdiğimiz Kur'ân ayetleri bunun şahididir. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıyor bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Yoksa şunu mu diyorsunuz: *"Kur'ân onların nübüvvetine şahitlik etmiştir. Dolayısıyla Kur'ân mucizelerden ulvî isimlerle bahsetse dahi, hüccet değil de şüphe olan mucizelerin şahitliğine ihtiyaç kalmamıştır. Öyleyse onların nübüvveti, Kur'ân indirilmeden önce şüphe üzerine kâim olması gerekir. Onların döneminde iman edenlerin imanı da şüphe üzerine kuruludur. Kur'ân nazil olduktan sonra zikrini yüceltiği ve türlü ulvî ifadelerle tabir ettiği mucizeleri de şüphe olarak kalmaya devam etmek-*

tedir." Aslında birbiriyle çelişirken aklın mantığı ile uyumlu sayılan, fakat mucizeyi mucize olmaktan çıkaracak te'vil olmadan aklın mantığı ile uyumlu saymayan bu bitişik (muttasıl) şartlı önermeler, mucizeleri inkâr şeklinde bir netice vermeye daha uygundur.

Şayet Dr. Tavîl ve başkaları Şeyh Reşid gibi *el-Kavlu'l-Fasl*'da hepsini verdiğim Kur'ân naslarına aldırış etmediklerini, mucizeleri te'vilde ve delil değil şüphe olarak değerlendirmede ısrarcı olduklarını sarahaten dile getirenlerden olsalardı mesele çözülür, söz de biterdi. Çünkü onlar Kur'ân'ın hüccet olduğuna iman konusunda ihlaslı, samimi değiller.

Mısır basınında *"öncüleri, Şeyh Mustafa Sabri'nin saldırısı altında"* denilen *'yeni akım'* işte budur. Aynı dipnotta *"Şeyh Muhammed Abduh'un "nebî" tarifine sert şekilde saldırmıştır"* denilmesine, Dr. Tavîl'in de meseleyi hafifleterek cevap vermesine gelince bu hususu konuşmayı yerine bırakıyorum. Zira kitaba giriş yapmadan burada söz çok uzadı. Üslubumda mülahaza ettiği sertliğe cevap daha önce geçmişti. Buna bir cevabım daha vardır:

Benim kitaptaki görevim vaizlik değil. Böyle olsaydı yumuşaklık, letafet daha faydalı ve daha münasip olurdu. Ayrıca vaazın benden başka ve de Arap dilini konuşanlardan daha ehil insanları vardır. Ancak kitabın konusu sadece ilmîdir. Çarşısında hakikatler her türlü süslemelerden, yaldızlamalardan mücerred olarak sunulur. Burada delil delille çatışır. Çatışmanın, kavganın sesinin yüksek çıkması garip değil, tabiidir. Özellikle de okurların akıllarıyla oynayan ve dalâleti hidayetmiş gibi satan kalem sahiplerine karşı. Öyle ki bunlar insanlara Allah'a imanı anlatırken, sunarken bile -içlerinden inkârcı değillerse- yakînen inanmamış olarak sunarlar. Yahut onlara peygambere imanı arz ederken bu konudaki sermayeleri İslâm düşmanı müsteşriklerin simsarlığını yapmaktan başkası olmaz. Dolayısıyla okurları onlardan kurtarmak, ellerinden çekip almak şüphe yok ki sert bir iş ve şiddetli bir mücadele gerektirmektedir.

Karşımızda -tartışma sırasında- İslâm akaidine karşı alenen veya perde arkasından savaş açmış kimseler var. Savaş açana karşı yumuşaklık ahmak yahut acizin karakteridir.

Bu böyle... Bu arada kitabı okuyan bazı okurların hatırına, üzerinde durduğum bazı münakaşaların asıl yerinin gazeteler ve dergiler olduğu gelebilir. Özellikle kitapta tenkit ettiğim söz ve fikirlerden ertelenemeyecek konularda. Buna cevabım şu, tenkid ettiğim bu sözler farklı zamanlarda ayrı ayrı neşredildi. Dikkatimi de çekti ve

peyderpey beni etkiledi. Nihayetinde bunların toplamından Mısır'ın İslâm'a karşı tavrına ve bu kitapta usûluddine ve felsefesine dair önemli meseleleri tetkik etmeye, bu meselelerde sapmış olanların şüphelerini izale etmeye ihtiyaç olduğu kanaatine vardım, tecrübe elde ettim. Bu şüpheleri, kitapta izale edilmeye çalışılan sapmanın çeşitlerine fiilî birer şahid olarak arzettim. Evla olan ve kalıcı etki bırakan bu görüşleri cümleten vermek sonra cümleten reddiyesini yapmak ve cümleten bir kitapta kalıcı hale getirmekti. Bunları farklı zamanlarda ayrı makaleler halinde muhtelif gazete ve dergilerde tefrika etmek uygun değildi. Kaldı ki her birinin ayrı bir okuru bulunmaktadır.

Birçok büyük gazete ve derginin toplumda dinin, hükümlerini ve esaslarını oyuncak haline getirip etkisini zayıflatmak için uğraşlarında birbirlerine destek olan yazarların kontrolüne girdiğini gördüm. Bundan dolayı o gazete ve dergilerin gönlü, samimiyetle dini müdafaa edecek makalelere açık değildi.[1] Mısır'ın, parti eksenli birçok gazetesi varken iş, günlük İslâmî bir gazete çıkarmaya gelince maddiyâtı yetersiz kaldı. İslâmî dergilere gelince ya geniş kitlelere ulaşmakta veya ilkelerine sahip çıkmakta zayıf kalmaktadırlar. *el-İslâm Dergisi*'nin müslüman Türk devletini lâdini (dinsiz) yapan, resmî makamlarda Allah adına yemin dahil olmak üzere dinin eserlerini silen Mustafa Kemal'in ardından taziye yayınlamaktan geri kalmadığını gördük. Öldüğünde, o dergi de ağlayanlar arasında ağladı. Mısır'da bunun gibi nice gülünç olaylar var.

Kitabın inceleme ve tenkitte izlediği metoda dair tarif, meseleden meseleye girmekle uzuyor, uzunluğu kadar da kitaba girişi te'hir ediyor. Ancak böyle olsa da Mısır'da çağdaşlar nezdinde bilinen dergilerin dinin esaslarını ve mensuplarının değerini müdafaa eden makalelere açık olmadığını gösteren bir örnek vermek gerekmiştir. Hatta bu dergilerde yayınlanan makalelerle kışkırtmalar vaki olmuşken (bile müdafaa yazılarına pek yer vermiyorlar). Nitekim Üstad Ferid Vecdî Bey *er-Risâle Dergisi*'nin 602. sayısında *"Şüpheler Meydanında Din"* başlıklı bir giriş yazısı kaleme aldı. Dinin ölüm ilanını verircesine büyük bir öneme sahip olduğundan din ehlinin kalplerinde güçlü duyguları harekete geçirmeye yönelik olduğu zannediliyordu. Onlar ki bu topraklarda mutlaka mevcutlar ve hala hayattalar. Her ne kadar dinin uzun süreden beri makalenin de belirttiği gibi ölüm ilanı verilmiş, döneminin sona erdiği

1. *el-Ehram Gazetesi* Üstad Davud Berekat'ın yönetimindeyken benim makalelerimi yayınlıyor ve övüyordu. Sonrasında ise gazetenin yazılarımı yayınlamada tavrı değişti. Öyle ki Antun Cemil Paşa idaresindeyken *el-Kavlu'l-Fasl* adlı kitabımın ilanını dahi yapmayı reddetti. Bu kitap son dönemde yayınladığım bir kitaptı. Adet olduğu üzere müelliflerin gazetelere birer nüsha hediye gönderdiği gibi kendime hediye edilen nüshayı teslim olmasına rağmen yapmadı. Halbuki diğer gazeteler ilanını verdi ve konularını arz etti. Ancak *el-Ehram* ilan etmemekte diretti.

belirtilmiş olsa da. Bu makale uzun süre önce ölmüş birini yad etme mahiyetindeydi. Artık kendisinde çürümedik tek kemik kalmamış bir ölü. Özlem ve rahmet yadından öte bir mutluluk, gönül soğutma yadıydı. Bu ölüyü hayata döndürmek için makale sahibinin önerdiği ilaç ne ise ilaçtan çok alaya, dalga geçmeye ve büyüye benziyordu. Üstadın makalesinde geçen bunca şeye rağmen karşısında kimse kıpırdamadı. Benim ortaya koymayı istediğim hareket ise perde arkasından Üstada destek veren bazı ortakları tarafından söndürülmeye, gizlenmeye çalışıldı. Üstad Ferid Vecdî'ye reddiye yazmakta ve onun makalesini yayınladığı gibi cevabını yayınlaması için *er-Risâle Dergisi*'ne göndermemdeki gaye buydu. Ancak sonra *er-Risâle* bunu yayınlamadı. Yayınlamak istemediği de haftalar sonra anlaşıldı. Ayrıca Üstadın bu makaleyi kendi dergisi olan *el-Ezher*'de değil de *er-Risâle*'de yayınlaması dine dokunan bu tür bir makaleden Ezher'i koruma amacı taşımıyordu. Nitekim dergiyi de Ezher'i de Şeyh el-Merâğî'nin ikinci riyaseti, Şeyh Mustafa Abdurrâzık'in riyaseti ve Şeyh Zavâhirî'nin riyasetinden belli bir dönem boyunca makalenin yazarına karşı korumadılar. Bilakis *er-Risâle*, onlardan birinin başkanlığında sadır olsa da *el-Ezher Dergisi*'ni okumayan muasır aydınların makaleyi okumaları için tercih edildi.

Örneğin hakkını vermek adına *er-Risâle* tarafından yayınlanmayan makalemi burada vermek istiyorum. Makaleyi vermeden önce de bu engelin sebebinin ne olacağını incelemek istiyorum.

er-Risale, Dr. Zeki Mübarek'in daha sonra metni gelecek olan ve din alimlerini cehaletle nitelediği makalesini yayınlamaktan imtina etmiyor. Üstad Ferid Vecdî'nin de Allah'a ve Râsullerine imanda sadık, samimi olan din ehlini sık sık *"itikadçılar"* ismiyle andığı, onları *"saflık, basitlik"*le nitelediği, dinin kendisini de *"ilim bu kadar geniş adımlarla yayılmaya başladıktan itikadçıların bu meydan okuma karşısında delilleri zayıf düştükten sonra"* kesin imana yer bırakmayacak şekilde şüphe altında olduğunu dile getirdiği makalesini de yayınlamaktadır.[1]

1. Şu denilemez: "Üstad Ferid'in makalesi dine ve din ehline saldırı mahiyeti taşıdığı için *er-Risâle*'nin başındaki yerini alamamıştır. Bilakis günümüzde dine yönelmiş şüpheleri izalede faydalı olacak makale olması itibariyledir. Özellikle eski usul reddiyelerin fayda vermediği ortaya çıktıktan sonra. Çünkü ben şunu diyorum: Üstad Ferid'in makalesi hakkında *er-Risâle*'nin iddiası bu ise o zaman yapması gereken şuydu: Benim Üstadın reddiyelerinde, incelemelerinde öldürdüğünü ihya ettiğim, ihya ettiğini de öldürdüğüm makalemi mütalaa ettikten sonra o fahiş hatasını tashih etmekti. Şayet *er-Risâle*'nin benim makaleme verdiği kıymet benim verdiğim kadar değilse bile en azından gizlemek yerine kamuoyunun takdirine bırakmak adına yayınlayabilirdi. Böyle de olmuyorsa o zaman bu durum dine hizmet kisvesinde dine karşı işlenen cinayette ortak olma manası taşır.

er-Risâle ve diğer dergiler, edebî üslubunda ilerlemiş olan Mısır'da -sanki yüksek edebiyat ile dinin zaafı arasında soy bağı varmış gibi- din ve din ehli hakkında bu tenkidleri yayınlamaktadırlar. Burada mütedeyyin halkın -ister müslüman ister Yahudi veya Hristiyan olsunlar- gafletinden veya müsamahakarlığından istifade etmektedirler. Daha ziyade de resmi dini olan ülkelerin müsamahasından faydalanmaktadırlar. O dergiler dini tenkid makalelerini yayınlamakta ve bunları da gönül hoşluğuyla karşılamaktan geri durmamakta. *er-Risâle* de *"Neden Ateistim?"* kitabının müellifine ait makaleleri yayınlamakta veya en nazik, en kibar ifadelerle özür beyan etmekte. Ancak buna karşın saldırganların karşısında dini müdafaa eden makaleleri yayınlamamakta. Ben gazetelerde, demokratik ülkelerde basın özgürlüğüne ve bunun ne derece büyük bir öneme sahip olduğuna dair çok şey okuyorum. Acaba bu hürriyetten kasıt onların dediği gibi "şanı yüce" olan gazete sahiplerine mi mahsustur? Ümmetin diğer fertleri ise bu gazete sahiplerinin himayesine girerek ancak bu hürriyetten istifade edebilirler. Ümmetin de bu bazı gazetelere has olan hürriyetten payı orada yayınlanan makaleleri okumaktan ibarettir. Öyle ki şayet bir gazete bir hakkı inkâr etse veya bâtılı öne çıkarsa yahut birinin itibarını zedelese sonra o zat da gazeteye cevap vermek istese, gazete bu cevabı yayınlamak veya kamuoyunun gözünden kaçırıp saklamakta özgürdür. Hükümetler basın hürriyetini ikrar etmeli ancak gazete sahipleri insanlara yayın hürriyetinden bahsetmemelidir. Buna ulaşmak isteyen varsa da gitsin kendine bir gazete kursun. Nihayetinde bütün okurlar ya gazeteci olsunlar veya mevcut gazetelere uysunlar (!)

Mısır'da bu gazete ve dergilerin iç yüzünü araştırsan yayın hürriyeti iddiasında olan sahiplerinin, bu hürriyetin düşmanı olduklarını görürsün. Evet. Ben gazete ve dergilerin gelen her yazıyı yayınlamamaktaki özrünü kabul ediyorum. Zira yayınlanmaya uygun olanlar olduğu gibi uygun olmayan da vardır. Uygun olmayan da iki şeyden dolayı uygun değildir. Ya çok basit yahut zararlıdır. Ya da gazetenin yayın ilkeleri ile bağdaşmamaktadır. Ayrıca gazetelerin yayın ilkeleri ile bağdaşmayan yazıları yayınlamaması hakkını kabul ediyorum. Tabi bu ilkeleri ilan etmiş olmaları şartıyla. İlkelerini saklayanlara gelince işte asıl büyük felaket bunlardadır. Ebu'l-Ala el-Maarri'nin, *"Dilden dökülen insanın itikadını ifade etmez"* sözü bunlara tıpatıp uymaktadır. Dine karşı olan her propagandayı neşreden de bunlardır. Özellikle de "gayb" şeklinde kullandıkları ifadenin perdesi altında. Dini müdafaa mahiyetindeki hiçbir şeyi de yayınlamamaktadırlar. Hele hele bu müdafaa kuvvetli ise.

Benim Üstad Ferid Vecdî Bey'e cevabımın şiddetli üslubundan dolayı *er-Risâle* tarafından uygun görülmemesine mahal yoktur. Çünkü, cevap verilen konu büyük bir günah, büyük bir yanlış ise üslubun sert olması yayınlanmasına engel olmamalı-

dır. Dinde şüpheye düşürmekten daha büyük günah ne olabilir. Bu durumda üslubun sertliği belagat ilminde önemli yeri olan *"halin muktezasına göre konuşma"* ilkesine göre hareket kabilindendir. Her ne kadar ben belagatçı olmasam da.[1] Sert üslup kullanarak cevap ancak delil zayıf ise tenkid edilebilir. Fakat delili güçlü olduğu halde sert üslup kullanan yazarın makalesini, işin aslında makalenin ilkesine muhalefetini gizleyen, zahiren üslubunu uygun görmediğini söyleyen, yayınlamaktan geri durur. Neredeyse emin olduğum derecedeki tahminime göre *er-Risâle*'nin benim yazımı yayınlamamasının sebebi son surette dile getirdiğim hususdur. Reddiyemi yayınlamaktan geri duranların beğenmediği ise delilinin gücüydü. Öyle ki artık *er-Risâle*'nin de ilk olarak ittifak etmiş olduğu Üstada cevap verecek imkân bırakmamıştı. Yoksa mesele bahane olarak sürdükleri sert üslup değildi. İşin hakikati sert üslup değil de sert cevap baskındı. Yayınlamamaktan maksat *er-Risâle*'nin Üstad Ferid Vecdî'ye yaranma çabasıdır. Zira *er-Risâle* yayıncılığı ipotek altına alan şirketin gizli silahıdır. Kendi aralarında ilkeleri üzerinde anlaşan ancak bu ilkeleri başkaları ile paylaşmayan bu memleketin insanlarının örfünde cari olan hal üzere. Üstad Ferid Vecdî'nin -daha önce işaret ettiğimiz, tekrar da incelemeye konu alacağımız makalesinde- Müslüman Doğu'da ön plana çıkan yazar ve şairlerden bahsettiği üzere... Bunlar ki içlerindeki inkarcılığı gizli tutup makalelerine ve kasidelerine inkarcılığı ince ince işleyerek insanların zihinlerini inkara hazırlayanlardır. Bu gizlediklerini de kendileri gibi olanlardan başkasına açıklamamaktadırlar.[2]

Şimdi de Üstad Ferid Vecdî'ye reddiye olan ve *er-Risâle*'de yer bulamayan makaleyi[3] okuyucuya arz edelim. Bu şekilde kitaptan önce kaleme aldığımız ve oldukça uzayan bahis bitmiş olsun.

---

1. Şayet ben, dinimi şüpheler meydanında feci şekilde hezimete uğramış hatta saf halkın kalbinde medfun bir ölü olarak tasvir eden bir makaleye cevap verirken sert bir üslup kullanmakla iyi etmediysem, peki *er-Risâle Dergisi* makalemi çöpe atarak, hiç değilse bu saf halkın kalbinde medfun olan dinin yanında yer almasını engelleyerek iyi mi etti? Hem de benim makalem, o makaleye karşı tek cevap iken.

2. Makalemin çağdaş Mısır'ın Muhammed Abduh'a eleştiri oklarını çevirmiş olmasının *er-Risâle*'nin hoşuna gitmemesi ve bunu yayınlamamaya sebep görmesine gelince buna cevabım: *er-Risâle*'nin gönlünü açtığı Üstad Ferid'in makalesi geçmişten günümüze Allah'ın varlığını ispat eden delillerin temelleriyle çarpışmakta, -yazarın iddiasına göre- bu delilleri yıkmaktadır. Bunun da yerine bir delil elde edilinceye kadar Allah'ın varlığını kabul akidesini yok ettiğini iddia etmektedir. Hal böyleyken *er-Risâle* sahipleri buna nasıl tahammül ediyorlar da benim Mısır'ın icat ettiği yeni tanrılarını parçalayan yazılarıma tahammül edemiyorlar. Ben de bu kitabımda bu imama ve talebelerine önemli ilmî tenkidlerde bulundum. Dolayısıyla ona yardım etmeye, sahip çıkmaya çalışanların vazifesi bu tenkidlere cevap vermektir. Yoksa onun aleyhine söylenenleri duymamak için kulaklarını tıkamak değildir. İmam Muhammed Abduh ve talebelerini müdafaa bu insanların nezdinde İslâm'ın ve esaslarının şerefini müdafaa etmekten daha önemli ise o zaman onlarla konuşacağım bir şey yok demektir.

3. Halbuki Üstadın makalesi *er-Risâle*'de yayınlanmamaya daha uygundu. Şunu demeliydi: *"Üstada kendisine ait olan el-Ezher Dergisi yetmiyor mu?"*

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

BATI'NIN, ÇAĞDAŞ (YENİ) EZHER'E SON VAHYİ

Allah Şeyh Muhammed Abduh'u affetsin. Ezher'i kalkındırmak isterken eski âlimlerine savaş açtı ve Müslümanları, özellikle de eğitimli gençleri onların etrafından dağıttı. Öldürünceye kadar yahut ölü gibi unutulmuş hale getirinceye kadar da peşlerini bırakmadı. Şeyh Muhammed Abduh'un bayraktarlığını yaptığı kalkınma sayesinde Dr. Zeki Mübarek gibileri *er-Risâle*'de (sayı: 572) şunu demeye başladılar: *"İslâm'ı cahillerin*[1] *elinden çekip kurtardık. Dinin esaslarını izah, artık bizim kalemlerimize kaldı."*

Muhammed Abduh'un projesi -anlattığımız üzere- yıkım merhalesiyle son bulmadı. Bilakis Üstad Ferid Vecdî Bey çıktı ve ayağa kalkmış el-Ezher'in minberinden Şeyh Abduh'un savaştığı âlimlerle savaşıp yok etti. Üstad Ferid öldürülen bu âlimlerin -başta "Usûluddin" (akaid, Kelâm ilmi) olmak üzere- ilimlerini de öldürdü. Hatta editörlüğünü ve idareciliğini yaptığı el-Ezher Dergisi'nin 12. cildinin 9. cüzünde şöyle dedi: *"Şayet yeryüzünde tabiatı, karakteristik özelliği içinde Kelâm ilminin yeşermesine müsait olmayan bir din varsa o din İslâm'dır."*

Âlimlerin ve dinin temel dayanağı olan ilimlerinin ölmesinin tabii bir neticesi de dinin kendisinin ölmesi oldu. Bu da bu Üstadın marifetiyle gerçekleşti. Makalelerinde kaç kere dinin ölümünü ilan eden rolünü oynadı. Nitekim *"İnkarın Dinlere Baskını"* başlıklı eski bir makalesinde *"zaman ilerledi ve hükümetler din adamların sultasından kurtuldu. Dinin silahı da sahip olduğu ikna gücü ile sınırlı kaldı. Tam bu sırada ise ilim bilmeyenleri keşfederek acıları hafifleterek, sanayiyi geliştirerek ve yeni alet-edevatlar icat ederek meyvelerini veriyordu. Beşeriyetin hayatını seviyesini var olandan yukarı çıkararak yenilemeye çalışıyordu. İnsanlar da ulaştıkları özgür ve maddi ilimlerin sultası altındaki hayat ile geçmişte akaid muhafızlarına boyun eğdikleri günler arasındaki büyük farkı gördüler hissettiler. İnkâr da bu histen doğan fırsatı iyi değerlendirdi. Dine*

1. Burada cahillerden kastı din âlimleridir.

saldırısında daha hırçın oldu. Facia teşkil eden hallerini ele alıp nihai şekilde son darbesini vurmaya kalktı."

İki hafta önce de *er-Risâle Dergisi*'ne (sayı: 202) *"Şüpheler Meydanında Din"* başlığı altında bir giriş yazısı kaleme aldı. Yine bu ilanı şu sözlerle tekrar etti:

"İnsanlığın ilk dönemlerinde din tabii garize (iç güdü) ile varlığını korudu. Alimler insanlık tarihinde dini olmayan bir topluluğa rastlamadılar. Öyle ki tarihten önceki dönemlere yönelik yaptıkları kazılarda bile böyle bir topluluğa rastlamadılar."

"İnsan etrafını kuşatan varlık alemi üzerinde zihnini çalıştırınca, içinde inceleme ve istidlal özelliğini geliştirince, dinini akıl ile teyit etti."

"Kâinat ilmi bir okyanus haline gelince, akıl da enerji, tabiat kanunları alemindeki keşiflerin bilimsel temel kanunun konulmasının[1] *etkisi altında maddi araştırmalara tutulunca, bu kanunlar da bilimsel seviyenin ilerlemesinde tek delili mücerred aklî istidlal olan hatalardan, kaçınınca artık mantığın insan üzerinde herhangi bir yetkisi kalmadı. Din de görülen (maddi) âlemden bir delili olmadıkça baki kalmaya imkân bulamaz oldu. 18. Ve 19. asırların âlimleri "dinin döneminin kapandığını" açıkça beyan ettiler. Dinin yeryüzündeki varlığı basit cehaletin bekasına bağlıdır... İlim (bilim) bu insanlar arasında yayılacak olursa herhangi sağlam temeli olmayan her şey gibi din de zail olacaktır."*

"İlim dünyasında çok uzak olmayan bir vakte kadar bu esas üzerine icmâ vardı. Peki bulunduğumuz asırda akıl tek başına imanı var etmeye yeterli midir?"

"Müsellemâtını (kabul edilmiş yargılarını) maddî âlemin ilminden alıyorsa yeterli gelir. Lakin şu var ki, itikadçıların dayandığı akıl ilmin nazarında henüz ispat edilememiş (çözülememiş) müsellemât üzerine bina edilmişken -kainatın ve maddenin var olması meselesi gibi- itikadçıların bu tür müsellemât üzerine bina ettikleri esasları ilim muteber bir şey olarak görmemektedir."[2]

---

1. Üstadın makalelerinde tekrar edip durduğu "bilimsel kanun" şudur: *"Duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı sabit değildir."*

2. *el-Ezher Dergisi* editörü olan Üstad, dine karşı harekete geçirdiği "şüpheler meydanında", *"Allah vardı, onunla beraber olan hiçbir şey yoktu. O alemi yoktan var etti"* diyen dinleri inkar edenlerin tutundukları şeylere tutunmaktadır. Bunlar "âlem" in kadim (ezeli, başlangıcı olmayan) olduğunu, yaratılmaya, icad edilmeye kâbil olmadığını iddia etmektedirler. Editör Üstad da bu iddialara fazla kıymet vermektedir. Hatta Üstadın, dine karşı şüpheleri ortaya koymakta dayandığı ilim, maddenin -kadim olması bir tarafa- var olmadığını keşfetmişken. Bilim adamı geçinenler günümüze kadar bunu söyleyip durmaktalar. Bu kitapta *"âlemin yaratılmış olduğuna dair"* özel bir bölüm de gelecektir.

"Bunun manası şudur: Asrımızdaki itikadçılar, bu meydanda savaşmaya, mücadele etmeye elverişli silahlardan arınmış olmaktalar. Şayet bu huşu tamamlanamayacak olursa yoluna koyuldukları konunun bekası ümit edilir bir şey olmaktan çıkar."

Bizler, Üstadın *"itikadçılar"* diye isimlendirdiği kimselerin *"hakikatte dine iman edenler"* olduğuna dikkat çektikten sonra diyoruz ki: *er-Risâle*'den olduğu gibi naklettiğimiz bu Kelâmda şunu görüyoruz: Ezher'in sözcüsü mahiyetindeki bu Üstad dinin ölüm ilanını okumuş, bu asırda dinin, dayanacağı sağlam bir temelinin olmadığını ikrar etmiştir.

Sonra Üstad sözlerini Cambridge Üniversitesi'nde Psikoloji hocası William Myers'in şu sözüyle teyit etti: *"Ruhani alem hakkında bilimin kabul edeceği üslup ile herhangi bir şeyi bilmek mümkün olsaydı, ikna olurdum. Eski efsaneleri, masalları* (peygamberlerin asrından bizlere nakledilen mucizeleri kastediyor) *tetkik etmekle, tabiat ötesi ilimler* (Kelâm âlimlerinin Allah'ın varlığına aklî delillerle istidlal etmeleri gibi) *üzerinde düşünmekle olacak bir şey değildir bu. Ancak deney ve gözlem ile olabilir. Gözlemlediğimiz hususlara kurallaşmış araştırma-inceleme prensiplerini tatbik etmekle ulaşılır. Görünen, duyulan alem hakkındaki malumatlarımızı borçlu olduğumuz prensiplerden bahsediyoruz. Bu araştırmaların, şu veya bu vahiyden kaynaklanan kurallar üzerine bina edilmesi doğru olmaz. Bilakis -doğru manası ile- her bilimsel araştırma gibi günümüzde tekrar edebileceğimiz deneyler üzerine kurulmalıdır. Yarın bunlara bir şeyle ekleme umudu taşımalıyız. Buna sevk eden de şu prensip olmalıdır: Hangi dönemde olursa olsun, insanlara zuhur eden bir ruhani alem var ise, günümüzde de ortaya çıkmaya kâbil olması gereklidir."*

Cambridge'nin hocası, peygamberlerden bize nakledilen, âlemimizden farklı bir âlemden kendilerine indirilen; -yani Allahu Teâlâ tarafından indirildiklerini böylece bizim maddî âlemden gözlemlediklerimizi o âlemden müşahede etmelerine binaen o âlem ile bağlantılı olduklarını söyledikleri- dinlerin sahih kabul edilmesi için, bu İngiliz hoca peygamberlerden rivayet edilen bu hallerin sıhhatini kabul etmek için, şunu şart koşmaktadır: Onların eliyle gerçekleşen hususlar -örneğin onlara vahiy indiği gibi- bizim için de gerçekleşmeli -bize de vahiy inmeli- onların eliyle gerçekleşen mucizeler bizim elimizle de gerçekleşmeli. Adam sanki şunu söylüyor: Allah'ın Râsullerine verilenin benzeri bizlere verilmedikçe iman etmeyeceğiz. Üstad Ferid Vecdî Bey de İngiliz hocanın sözünü naklettikten sonra diyor ki:

"İtikâdî esasları kabul etmek için bilimin koyduğu şart budur. (Yani Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm gibi semavi dinlerin sıhhatini ikrar için) *Bu göz ardı edilecek hafife alınacak bir şart değildir. Çünkü bilim geniş adımlar ve özgür* (yani insanı dini kuralla-

ra bağlı kalmaktan özgür bırakan) *prensipleriyle habire yayılmaktadır. Ortaya çıkan sonuçları da akıllar üzerinde büyük etkiler bırakmaktadır. Bu etkilerle beraber akideye yer bırakmayacak şüpheler yayılmaya başladı. İtikadçılar* (yani dine iman edenler) *bu meydan okuma karşısında o kadar zayıf düştü ki etkileri topluluklar üzerinde -özellikle de Doğu memleketlerinde- açıkça görülür oldu."*

Biz burada Üstad Ferid'in Doğu'da özellikle de Müslüman Doğu'da vuku bulanlardan söz ettiğini görüyoruz. Özellikle de Doğu'nun muasır aydınları arasında yayılan dinden sıyrılma, dinsizlik olayı. Olanları, sorumluluğu dinin kendisinden başka hiçbir şeye yüklemeden anlatmaktadır. Üstada göre dinin maruz kaldığı her bitiş, sonuçları, her gün deneylerle gözlemlenen bilimin delili karşısındaki delilinin zayıf kalmasından kaynaklanmıştır. Dinin de deneyden herhangi bir payı yoktur. Çağdaş bilim günümüzde dinin en azılı düşmanı olmuştur. Onunla yer mücadelesine girmiş ve dini tamamen yok etmiştir. Bu yok ediş -bilimin ortaya koyduğu sonuçlar akıllar üzerinde bu kadar ileri derecede etki etmişken- Üstada göre gayet tabii bir durumdur.

Ancak bu akılların bizim yanımızda bir değeri yoktur. Hatta kendi sahiplerinin yanında da... Çünkü bunlar, mantığın insan üzerinde bir sultası yoktur diyenlerin akıllarıdır. Şunu da diyorlar: Tek başına aklî inceleme hatanın delili olur. Dolayısıyla bunlar akıl ve mantığın sınırından çıkmış kimselerin akıllarıdır. Acaba bu akılların sahipleri şunu biliyorlar mı: Dinin deney ile desteklenmemiş olması dindeki bir ayıptan, bir eksiklikten dolayı değil bilakis deneyin kendisinde olan ayıptan dolayıdır. Çünkü deney sadece maddî varlıkları tartan bir mizandır. Din ise bu terazinin kefesine oturmaktan çok daha şanlıdır, şereflidir. Din için deney gerekli ise yine onu ancak -din gibi- ulvî alemden bir lütuf olan akıl tecrübe edebilir. Onların "bilim" dediği ve deney üzerine kurulu olan şeyin faydası maddede olur. Manevî hususlarda olmaz. Batı'nın icat ettiği şeylerin hepsi maddîdir ve bunları tamahlarını ve arzularını tatmin etmekle kullanmaktadırlar. Onların- akılları bulunsa da- bunları yalnız dünyevî menfaatlerden istifade etmekte kullanmaktadırlar. Bunun dışında aklın hükümlerine boyun eğmezler. Bundan dolayı *-er-Risâle*'de yayınlanan makalenin sahibi Üstad gibi- onları taklid edenlerin akıl konusunda kendi içlerinde tezata düştüklerini görüyoruz. Bazen yüceltip bazen da -az önce örneğinde geçtiği gibi- hakir görmekteler. Deney karşısında aklı hakir görmeleri kasır, eksik bir hüccettir. Bunun hükmü yalnız hakir görenlerin aklına mutabıktır. Her halükârda maddeye kapılmış Batılıların ve bizden onları taklid edenlerin akıllarında tedaviyi aciz bırakacak haleller vardır. Onlar kâinatın sırrını kavramakla -özellikle de bizimle bağı çok olan meselelerde- çok övünmelerine rağmen aklın mahiyetini kavramaktan oldukça uzaklar.

Nitekim tıp alanında o kadar ilerlemelerine rağmen de akıl hastalıklarını tedavide başarıdan uzaklar. Dolayısıyla onlardan bir gün gelip icat ettikleri şeyler içinde yapay şeylerden insana aza üretmeleri -örneğin sınai bir kafa, beyin- düşünülemez. Kaldı ki beyni yapmak asla akıl yapmak değildir.

Konumuza dönelim: Kendilerinden naklettiğimiz gibi *el-Ezher Dergisi*'nin üstadı Cambridge'nin üstadıyla ittifak etmektedirler. Bilimin nazarında dinin sübutu (doğruluğu), doğru manası ile her bilimsel araştırma gibi maddî deneyler esasına bağlıdır. İsteyen herkes bu deneyleri tekrar edebilmelidir. Buna bağlı olarak, zatını görmeden, sesini duymadan Allah'ın varlığına iman etmememiz gerekir. Hiç değilse birinin radyo veya telefondan konuştuğu şekilde. Geçmiş peygamberlere de onlara gelen vahyin veya Allah'tan tebliğ getiren meleğin bize gelmesi yahut gökten indirilen kitabın bize de indirilmesi şartıyla iman etmeliyiz. Onların elleriyle gerçekleşen mucizeler bizim elimizle de gerçekleşmelidir. Günümüze kadar bu şart gerçekleşmediğine göre efsane, masal diye tabir edilen mucizeler... Dinin sıhhati ve varlığı için gerekli deney, ateşin yakıcılığı yahut insanın veya hayvanın dokunması halinde öldürücü olan elektrik akımının deneyi gibi olmalıdır. Bu öyle bir kabul görmeli ki dini inkâr eden kimse -bu tecrübeye binaen- ateşin yakıcılığını yahut elektrik akımının tehlikesini inkâr eden kimse gibi olmalıdır.

Biz de diyoruz ki: dinin tabiatı iki üstadın aklının kabulünde ittifak ettiği şartı reddeder. Zira din yalnız "gayb" olur. Nitekim Kur'ân'da buyurulduğu üzere **"(artık) dileyen iman etsin, dileyen kafir olsun."** *(Kehf, 29)*

Eski Türk şairin dediği ne güzelmiş:

Gayba iman getir ey mülhid-i bî-din ki sana

Ahiretten hatt-ı ta'lîk ile hüccet gelmez.

(Gayba iman et, ey yoldan çıkıp dinsiz olan inkârcı; ahiretten sana hat ile yazılıp süslenmiş bir delil gelmez).

İki hoca da iman için ortaya koydukları şart ile mü'minin kafire karşı bir meziyeti kalmamaktadır. Binaenaleyh ya bu şartları gerçekleşir böylece yeryüzünde tek kafir kalmaz. Nitekim elini ateşe vurması halinde elini yakacağını inkâr edecek kimse yoktur. Yahut iki hocanın da koyduğu şart gerçekleşmez böylece yeryüzünde tek mü'min kalmaz. Ancak onlar imanın Allah'tan bir hidayet ve tevfik ile insanda tecelli ettiğini bilmezler. Dolayısıyla insanlar iki gruba ayrılmaya devam edecekler. Allah'ın göğsünü imana açtığı, aklî delillerle yetinerek iman edenler. İmanı için sıradan

olaylarda aklından istifade eden ile istifade etmeyen arasında bir fark bırakmayan hususları şart koşup göğsünü daraltanlar, sıkıştıranlar. Bu gafil kısım gerçekleşmesi mümkün olmayan bu şartlarının gerçekleşmesi halinde dahi iman etmeyeceklerini bilmezler. Allahu Teâlâ'nın rablerinin hidayetinden mahrum bırakılan ve haklarında dalaletin gerçekleştiği kimseler hakkında buyurduğu gibi:

"Müşrikler, kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka iman edeceklerine dair en ağır yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır". Onlara mucizeler geldiğinde de iman etmeyeceklerini siz nerden bileceksiniz? Biz onların kalplerini ve gözlerini çevirir de onlar, ilkin iman etmedikleri gibi, gene de iman etmezler. Biz de onları taşkınlıkları içerisinde kör ve şaşkın bırakırız. Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölüler de kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılarına getirseydik, Allah'ın dilediklerî hariç, yine de inanacak değillerdi, fakat çokları bunu bilmezler." *(En'am, 109-111)*

Ben Cambridge'nin hocasına şaşırmıyorum. Fakat hakkında geçmişte Kur'ân tefsiri yahut Kur'ân'ı tefsir ederek yazdığı söylenen Üstad Ferid Vecdî Bey'e şaşırıyorum. Bu ayetleri nasıl görmez? Çünkü Allah'ın kitabında bu ayetleri gördükten sonra iman için şart koşanların durumu zikredilen ayetlerin haklarında imana ne derece uzak olduklarını beyan sadedinde nazil olduğu kimselerin durumundan daha farklı değildir. Ne ilk hoca ne de onu bu cismani âlemin ötesinde ruhani bir âlemin varlığına ikna olmak için koyduğu şartlarda onu tasdik eden ikinci hoca, dinin başının, esasının Allah'ın varlığını kabul etmek olduğunu düşünmemişler. Dinde şüphe edenlerin en büyük şüphesi bu "başın, esasın" varlığı hakkında olmaktadır. Allah'ın varlığına ikna olduktan sonra her problemin çözümü kolaydır. Bu iki hocaya, bu cismani âlemin bütün ihtişamı ve eşsiz düzeni ile gözlerinin önünde durması, bu âlemin mâliki ve mûcidi Allah'ın varlığına delalet etmeye yetmiyorsa âlemimizden ruhani olduğu için daha gizli olan bir âlemin onlara görünmesinden faydalanmamaları, istidlal etmemeleri yakışır. Varlığında apaçık, tamamen ortada olmaya ihtiyacı olan cismani âlemin bu âlemi var edeni ve mâliki olduğunu ikrar etmeyenin, gözlere görünmekte asla ilk âlemin seviyesine gelemeyen ikinci âlemi bir var edene ve mâlike ihtiyacı olduğunu ikrar etmemesi de yakışır. Dolayısıyla var edenin varlığından şüphe etmeden önce âlemin kendisinin varlığından şüpheye düşer. Gözlerin önüne çıkmasını da yalancı hayal kabilinden sayar.

Sonra ikinci Üstad -kastım *el-Ezher Dergisi*'nin hocası ve *er-Risâle*'deki makalenin yazarı- bilim nazarında dinin sıhhatini ispat "gayba iman" etme vücubiyetini "görünene" iman etmeye çevirdikten sonra bunu tahsil etmenin yoluna işaret etti. Batıda-

ki bir grup bilim adamı yüz yıldan beri ruhani âlemi keşfetmeye çabalamaktadırlar. Günbegün de umut -Üstadın umudu- onların gayesine ulaşmalarına dair artmaktadır.

Ferid Vecdî Bey'in Tutarsızlığı

Üstad *el-Ezher Dergisi*'nin başkanı ve editörü olmadan önce dine saldırıyor, onu "Batı'nın çağdaş bilim balyozu" ile onu yıkmaya çalışıyordu. Din ile bilim arasındaki çatışma Batı'da bilinen bir şeydir. Bilimin kendisi ile çatıştığı din Üstadın dini değildi. Bununla beraber o çatışmayı bilim ile bizim dinimizin arasına taşıyordu. Sanki buradaki de Üstadın dini değildi. On küsur sene önce yıktığı dini tekrar bina etmek için *el-Ezher Dergisi*'nin başına getirilince ne yapacağını bilemedi. Yazarlık hayatı boyunca da hata ettiğini itiraf ederek görüşünden geri döndüğü vaki değildir. Bu sefer aklına, dine saldırırken silah olarak kullandığı bilime saldırmak geldi. Bir süre bununla meşgul oldu. Din onun dini olmadığı gibi bilim de onun bilimi değildi. Bilakis bu işlerden halisane şekilde Üstad'a ait ve ona nispeti doğru olan şey, en yeni görüş ve fikirlerinde Batı'nın Ezher'e sızma aracı olmasıdır. Oradaki bütün bilim adamlarının görüşleri olmasa da onlardan bir kısmının görüşü olsun. Sonra Üstad, dini yok eden bilimi yok etmenin imkansızlığını inkara yol bulamadı. Bu sefer yeniden ona yaklaşmaya çalıştı. Şu iddia ile yola çıktı: Psikolojik araştırmaların ve kendisinden dini teyit etmesi beklenen ruh çağırma konusundaki incelemelerin, bilimsel yolda devam etmek, o tecrübelerden beklenen bilimsel desteği tahsil etmek kabilinden büyük önemi vardı. Böylece *el-Ezher Dergisi*'ni, ruh çağırmanın ve Batılılardan doğuda bu işle meşgul olanların çalışmalarına revaç sağlamanın propaganda ve yayın aracı haline getirdi.

Mucizeleri inkarından dolayı onunla, münakaşa ettiğimden beri Üstadın *el-Ezher Dergisi*'ndeki makalelerini takip eden ben; -nitekim onun derginin başına getirilmesi *el-Ehram*'da daha bu tartışmanın mürekkebi kurumadan olmuştu-. Eski güzelliklerini atan çağdaş Mısır'ın enteresan hallerinden biri... Öyle ki şunu gördüm: Üstadın zihninde -hem de kendisi bu tartışmayı mücadeleyi bitirmesi beklenen Ezherli gazeteci, komutan iken- bilim ile dinin çekişmesi, dini söküp atmaya evrilmiş. Hatta ölümüne hükmedip, yeryüzünde kalan saf, basit halkın kalplerinde defnedilmiş olduğu sonucuna varmıştır. Ölümüne hükmetmiş. Ona hayatı iade etmek, ruh çağırmakla meşgul olan Batılıların bu görevlerinde başarılı olmaları şartıyla ancak mümkün olur. Umulur ki keşfettikleri ve geri çağırdıkları ruhlar içinde dinin de bedeninden ayrılmış ruhunu bulurlar da ruhu kendisine iade ederler ve beşeriyeti

inkâr (dinsizlik) vebasından kurtarırlar. Genelin inkârı olmasa da elitlerin genelinin inkarcılığını...

Üstad ve din konusunda dahi vahyi Batı'dan alan benzerlerinin makalelerini takip eden, ilmî mirasımızı müdafaa için makalelere makalelerle cevap vermekte Doğu'da Batı'dan vahiy alan, güneşin batıdan doğmasını alelacele bekleyen kimselerin basın-yayın alanında galip gelmeleri, bu alanı genişliğine rağmen tekellerine almaları ve başka kalemlere müsaade etmemeleri gibi zorluklarla karşılaşan ben, Üstadın itikâdî problemlerini çözen, cevaplayan bir kitap (bu kitap) yazdım. Çağdaş Mısır'ın da hastalığı olan Üstadın derin aklî hastalığını tedavisi de zor olan her engeli Allah'ın izni ve tevfiki ile kolaylaştırdım, ayağına getirdim. Bu hastalık (Mısır'ın) dünya ve ahirette helakının sebebi olabilir. Özellikle şimdiki halinde kalacak olursa. Bu üçüncü bölümünü *"el-Kavlu'l-Fasl Beynellezîne Yu'minûne bi'l-Gayb Vellezîne La Yu'minûn"* adıyla müstakil bir kitap olarak yayınladım. *"Mevkıfu'l-Akl ve'l İlmi ve'l-Âlem"* adını alan kitabın bütününü ise yayınlamayı kağıt krizinin bitmesinden sonraya erteledim. Yaşlılık hayatımı üzerinde harcadığım öyle ki ömrümün en sıkıntılı dönemlerini yaşadığım ihtiyarlığımı ondan istimdat ettiğim ruhla en aziz zaman haline getiren ve amellerin arz edildiği gün de amel defterimin bir nüshasının bu kitap olmasını ümit ettiğim bu kitap... İşte bu kitabı ülkemden ayrıldıktan sonra bana kucak açan Mısır'a takdim ediyorum. Kendisine takdim ediyorum ki; bu kitabı okusun ve Batı'nın simsarı olan Doğuluların şüphelerinden sarsılan dini akidesini sağlamlaştırsın. Hesap günü onu hesaba çektiğinde bu kitaptan da hesaba çekmesi uzak bir ihtimal değildir.

Mısırlı okurlara kitabımı takriz etmekle meşgul olmayacağım. Zira bunu kendileri görecekler. Burada ancak ondan bir sahife aktaracağım ki Üstadın *er-Risâle Dergisi*'nde yayınladığı makaleye cevap olsun. Bu makalesinde aklî delillerin ve eskiden beri bu deliller üzerine bina edilen İslâm dininin ölüm ilanını vermiştir. Üstadın yeni makalesinden çok önce yazılan kitabın bu sahifesi ile cevap, Üstadın makalesinde hafife aldığı aklî delilin mucizesi olacaktır. Zira zât-ı âlileri uzun zamandır psikolojik araştırmaları ön plana çıkarmakta dinden şüphe edenlerin dikkatine arz etmekteydi. Bunlardan dinin maddî deney üzerine inşa edilmiş olan çağdaş bilimsel metotla dinin varlığını ispat etmeyi umuyordu. Eski ve ölü bir metot olduğundan aklî metotla ispatının yeterli olmayacağını iddia ettikten sonra bunu dile getirdi. Bu kitapta Üstadın öldürdüğü o ispat metodunu tekrar dirilttim. Hayatta kalacağına güvendiği metodu da öldürdüm. Bizim meseleyle alakalı olan tarafında öldürdüm. Başka meselelerde ise Üstadın değerli (üstün) gördüklerinin mutlak surette çok uzak bir durum olarak görmek zorunda olduğu bu iddiam İslâm'ın büyüklüğünden,

âlimlerimizin Müslümanların imanlarını üzerine inşa ettikleri temelin sağlamlığından gaflette olanların gözlerini açtı. Kitabın derinliklerine daldıkça gözleri daha da açılacaktır. Dört ciltten oluşan kitabımı bu makaleye sıkıştırmam mümkün değil. Tabii ki kitaptan nakledilen kelimenin hasmı susturmada bir örnek olması kâfi olmakla beraber... O da şu:

"Geçmişlerden Allah'ın varlığına gayba iman şeklinde iman edenler; yani duyu organlarından biriyle müşahede etmeden, ancak müşahede etmiş gibi varlığına iman edenler; özellikle de iman edenlerin âlimler -Üstadın ve muasır başkalarının dediğine göre- imanlarını dayanak (temel) olmayan bir şeye dayandırmışlardır. Bu da aklî delildir. Ancak onlar bunun ikna edici olduğuna inanıp iman ettiler. Şunu da diyelim: Üstadın bazı makalelerinde *"Allahu Teâlâ her devirde aklın ihtiyaç duyduğu başarı araçlarını verir"* şeklinde dile getirdiği husus gerçekleşti. Zamanın değişmesiyle Batı'nın çağdaş bilime bağlı Üstada ve arkadaşlarına eskilerin delilinin itibar edilmeye ve ikna olmaya uygun bir delil olmadığı göründü. Nitekim *er-Risâle*'de yayınlanan makalesinde bunu belirtmiştir. Ancak sonunda Üstad kaybettiğini telafi edecek bir şey buldu. O da Batılı bazı bilim adamlarının psikolojik araştırmalarda keşfettikleri şeylerdi. Buna ikna oldu ve bunu bilimsel kesin bir delil kabul etti. Her ne kadar diğer birçok bilim adamı ona muvafakat etmese ve *"bunlar aldatılmış bir gurubun evhamlarıdır"* deseler de.

Kesin bir delil olduğu farz edilse dahi, şuna dikkat çekmek gerekir. Batılı araştırmacıların deneye dayalı bilimsel yolla buldukları ve keşfettikleri Allah'ın zatı veya varlığı değil, bilakis (sadece) "ruh"un varlığıdır. Şu var ki bu keşif Üstad'ın, onların yakın veya uzak gelecekte Allah'ı bulacakları ümidini yeşertmiştir. Artık gelecekte ister gerçekleşsin ister gerçekleşmesin ve sonucu hayal kırıklığı olan bir ümit haline gelsin. Her iki takdire göre de bizim elimizde -hayır- bizim değil deneysel delil dışında herhangi bir delil kabul etmeyen Üstad ve benzeri çağdaşların elinde; aklî mantıkî delile itimat edilen geçmiş zamanla Batılı araştırmacıların deneye dayalı bilimsel metotla şu an "ruh"u buldukları gibi Allah'ın zatını bulacakları - o da bulurlarsa- zaman arasında... Bu iki dönem arasındaki zaman -psikolojik araştırmaların neticesi bekleme zamanı- içinde... Şöyle ki bu müddet asırlar da sürebilir. Bu asırlar içinde *el-Ezher Dergisi*'nin başında dini müdafaa vazifesini üstlenen Üstad'ın yaşadığı şimdiki zamanımız da vardır... (İşte bu iki dönem arasında) ellerinde Allah'ın varlığına dair bir delil yoktur. Üstad'ın, *"Allah her devirde akla ihtiyaç duyduğu araştırma yollarını verir"* şeklinde söylediği husus bu ara zaman için geçersiz olmuş olur. Çünkü şu anki akıllara, yani çağdaşların aklına -içinde Üstad'ın aklı da bulunuyor- Allah'ın varlığına dair ihtiyaç duyduğu delili vermemiştir. Bilakis akıllara verdiği

geçmişteki delilin bilimsel olarak varlığını ispat için yeterli olmadığıdır. O akıllar da yeterli olacak yeni bir delile ihtiyaç duymamıştır. Çünkü ihtiyaç duysaydı onu getirir, verirdi. Bilakis sadece araştırmacıların keşfedeceği zamana kadar bekleme ihtiyacı duydu. Dolayısıyla şu anki zaman itibariyle Üstad'ın ve onun gibi bekleyen emsallerinin ellerinde Allah'ın varlığına bir delil yoktur, buna dair bir ihtiyaç da söz konusu değildir. Varlığına delil bulunmayan şey için onların nezdinde şu anki zaman itibariyle "yoktur" demenin önünde bir engel bulunmamaktadır.

Hatta ben şunu söylüyorum: Onlara göre Allah, geçmiş zamanlarda, insanların var olduğunu zannettikleri zamanda dahi yoktu. Çünkü onun varlığına dair delilleri itimat edilmeye uygun doğru, bilimsel deliller değildi. Hatta şunu da söylüyorum: Onlara göre, -gelecekte bilimsel delille varlığı keşfedilecek şekilde- gelecekte de Allah'ın var olacağına dair bir delil de yoktur. Çünkü şimdiye kadar bulunmadıysa, varlığına dair itimat edilecek bir delil de yoksa gelecekte varlığının keşfedilmesini beklemenin bir manası yoktur.[1] Dolayısıyla Üstad'ın sözlerinden ortaya çıkan -ve maalesef ki mantık kuralları çerçevesinde zuhur eden- Allah'ın üç zaman diliminden hiçbirinde var olmadığıdır. Evet Allah basit düşünceli kimselerin ve onlara katılan, aklî delillere dayanan âlimlerin nezdinde vardı. Şu var ki çağdaş bilim, o âlimleri de onların dayandıkları akıl ve mantık delilini de bitirdi. Üstad da bu bitiş haberini bize çağdaş Ezher'in minberinden haber verdi.

Üstadın on küsur yıldır *el-Ezher Dergisi* başkanlığında yaptıklarının özeti budur. Yani Üstadın "İtikâdiyyûn (itikadçılar, akideciler)" diye isimlendirdiği insanların nezdinde mevcut olan Allah'ın yok olduğunu ortaya koymak, yeniden var olmasını ise adı konulmayan hatta gelme ümidi bulunmayan bir vadeye bağlamak, Üstad'ın yaptığı faaliyetlerin özel olarak Ezher'e genel olarak da İslâm'a takdim ettiği hizmetlerin özeti budur. Sevabını dünya ve ahirette miktar belirleyenler belirlesin!

Bu benim kitabımdan Üstad'ın bu tür delillere zıt olarak yazdığı makalelere akıl ve mantık delillerini içeren reddiyelerin bir numunesidir. Akıl ve mantık delilinin kıymetini hakkıyla kavramakta ve ona fahiş hatasını anlatmakta yeterli gelmezse bana cevaben şunu diyecektir: Bu akıl ve mantığa göre bir delildir. Ancak artık mantığın insan üzerinde bir sultası kalmamıştır.[2]

1. Şayet Allah'ın varlığı delille bilinseydi beklenen de zatını ve hakikatini keşfetmek olsaydı biz de bu keşfin mümkün olduğunu kabul etseydik o zaman beklemenin makul bir tarafı olurdu.

2. *el-Ezher Dergisi* editörü olan Üstad Ferid Vecdî ve emsallerinden çağdaşların hafife aldıkları mantık -bunun hafifliğini "eski mantık" "sûri (sembolik) mantık" "tecridi mantık" diyerek dile getirmektedirler.

Burada, okurlara yönelttiğim bu girişten sonra kitabın görüşlerin tenkidindeki metodunun izahını bitirmiş oluyorum. Artık Allah'tan yardım niyazıyla muvaffakiyetinden medetle kitabı yazmaya başlayabilirim.

Mustafa Sabri

Nitekim Hüseyin Heykel Paşa Hazretleri de **"Hayatu Muhammed"** kitabının mukaddimesinde böyle yapmıştır. Okurun kitabımızın farklı bölümlerinde örneklerini ve ne derece önemli bir ilim olduğunun numunelerini bulacağı büyük mantıktır. Bu ilmi "sûri veya tecridi" diyerek hafife alanların gülünç duruma düşüren gafilliklerinden biri şudur: Bu mantığın büyüklüğü ve gücü okurun da muttali olacağı üzere "sûri" olmasındandır. Bu kitabımızda sırası üçüncü cüzde gelecek olan vahdet-i vücud hurafesini tahlil etmekte ve en ince merhalelerinde bu mantığın faziletinden çok çok istifade etmiştir.

Bu mantığın ne derece etkili olduğunu gösteren örneklerden biri şudur. Filozof Descartes'in Allah'ın varlığına dair delilleri içerisinde "Antoloji" denilen bir delil vardır. Dostumuz Dr. Osman Emin **"Descartes"** adlı kitabında bu delili zikretmiş ve övmüş, Büyük Üstad Akkad da **"Allah"** adlı kitabında bunu teyid etmiştir. Halbuki bu delil çok eskiden tenkit edilmişti, çürütülmüştü. Buna rağmen Dr. Osman ve Üstad Akkad'ın delil üzerinde ittifak etmelerine ve sağlam bir delil olduğunu itiraf etmelerine engel olmamıştır.

Benim de bu hususta zannım kuvvetlidir. İki Üstad da bu delilin benim tarafımdan mantık diliyle tahlilini işittikten sonra bu delile itimatlarını çekip, itimat edilen noktadaki gizli hatasına ikna olmaktan kendilerini alamayacaklarıdır. Kitabın ikinci bölümünde bu husus gelecektir.

Fakat mantık kurallarını kavramak sonra bunları problemler üzerine tatbik etmek çok zordur. Bu iki durum ile mantığı hafife alan *el-Ezher Dergisi* editörü arasında uzak bir mesafe vardır. Öyle ki Üstad Akkad'dan ve Dr. Osman'dan, bu kitapta bazı problemleri çözmekte yardım aldığım meselelere muttali olduktan sonra bu mantığın faziletini itiraf etmeleri beklenir. Ancak editör Üstad'dan ise -doğru veya yanlış olsun- söylediğinde ısrar dışında bir şey beklenmez.

GİRİŞ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

"Allah, kendinden başka ibadete müstahak bir varlık olmadığını delillerle açıkladı. Meleklerle, ilim sahipleri de adâlet ve hak üzere durarak buna iman ettiler. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, Aziz'dir, hüküm ve hikmet sahibidir. Doğrusu Allah katında din, İslâm'dır; o kitap verilenlerin anlaşmazlıkları ise sırf kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki taşkınlık ve ihtirastan dolayıdır." ***(Âl-i İmrân, 18-19)***

Mahlûkâtın adedi kadar, zât-ı zülcelâli razı olacak kadar, arşının ağırlığı kadar, nihayeti olmayan kelimelerinin mürekkebi kadar Allah'ı tesbih ederim. O'nu, ulûhiyet, rubûbiyet makamına yakışmayan her türlü sıfattan tenzih ederim. Hamd ederek Allah'ı tesbih ederim! Azim olan Allah'ı tesbih ederim!

Benim hakkıyla övmeye gücümün yetmediği değil, kendisini hakkıyla övmeye gücün yetmeyeceği (Allah'ı) tesbih ederim. Böylece "Sen, kendini övdüğün gibisin" diyorum. O (Allah), kendisini ve kardeşleri olan peygamberleri öven Rasûlullah *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in övdüğü gibidir.

Dünyada Rabbinin yoluna hidayet etmesine, hidayetten sonra da kalbin kaymasından ve kötü akıbete sürüklenmekten muhafazasına; ahirette affına, bağışlamasına ve geniş merhametine muhtaç olan kul, Ahmed b. Muhammed Kazâbâdî oğlu Mustafa Sabri et-Tokâdî (Tokatlı) der ki:

Okurun incelemesi için arzedilen bu kitabın zikretmeye değer bir hikayesi vardır.[1] O da şu: On yıl kadar önce *er-Risâle Dergisi*'nde Üstad Muhammed Abdullah

1. Tarihi bir kayıt düşme ile beraber ilk ve son hikayedir. Dînî ve felsefî konularda derinleşmek isteyen,

Anân tarafından *"Kemalistler İslâm'a Karşı Sistemli Bir Savaş Açmış Durumda"* adıyla yayınlanmış bir makale okudum. Üstadın makalesinde kaleme aldığı satırlardan bazıları şunlardı:

"Kemalistleri İslâm'a karşı bu ateşli savaşı vermeye iten sebepler ne olursa olsun İslâm, bu geçici ırkçı devrimlerden etkilenmekten daha kuvvetli daha köklüdür. Nitekim İslâm Batı'nın saldırılarına geçmişte mukavemet etti, günümüzde de o kadar tehlikeli yol ve üsluplarla üzerine gelmesine rağmen mukavemet etmektedir. Zira İslâm, akidesi ve temel prensipleriyle güçlüdür."

"Mensuplarının arasından Kemalist Türkiye'nin çıkması İslâm'a bir zarar vermeyecektir. Şayet İslâm; büyük, güçlü bir devlet olduğunda Türkiye[1] *ile izzet kazanmadıysa (yükselmediyse) bugün o eski Türkiye'den geriye kalan bu cılız kalıntı ile nasıl yükselsin."*

Yazarın insaf ve hak sınırlarını açık bir şekilde aştığı bu son cümle ağrıma gitti.[2] Evvela yazarın nefsinde hem yeni hem eski Türkiye'ye karşı nefreti nasıl barındırdığına şaşırdım. Halbuki kendisi Batı'nın İslâm'a düşmanlık için ne tür yollar icat ettiğini bilmektedir. Batı'nın İslâm'a düşmanlığı içinde eski Türkiye'ye düşmanlığı barındırdığını bilmiyor. Yeni Türkiye'nin inşası eski Türkiye'nin yok edilmesi, Batı'nın İslâm düşmanlığı için hazırladığı en tehlikeli yollardandır. Üstad Anân eski Müslüman Osmanlı Türkiye'sine düşman olmakla İslâm'a düşmanlık için hazırlanan vesilelere katılmaktadır. Eskisine düşman olan yenisine, destek vermektedir. Nitekim gücünü İslâm aleyhine toplayan Batı da bunu desteklemektedir. Fakat Üstad bu düşmanlığında samimi değildir. Bilakis kendisi eski güçlü Müslüman Türkiye'ye düşmanlıkta samimidir. Öyle ki ona düşman olanlar İslâm olduğu için düşman olmuşlardır. Yeni Türkiye'nin hayata geçirdiği ve Üstadın hoşuna giden dipnotta tafsilatını verdiğimiz konular bizim söylediklerimize açık bir delil teşkil etmektedir.

Diğer yandan sen bu zatın Türk devletinin geçmişte güçlü olduğunu itiraf ettiğini gördün. O devletin uzun ömürlü İslâm devletlerinden biri olduğunda şüphe yok-

bunların var olması kendisini de pek ilgilendirmeyen okurdan da özür diliyorum. Bu kitap Mısır'daki, tarihi hikayeler ve biyografiler dışında pek bir şey ihtiva etmeyen felsefe kitaplarından farklıdır.

1. Kasıt Türk devleti yani Osmanlı Devleti ve öncesi Türk devletleridir. **(Mütercim)**
2. Yazarın Türkiye'de eskisine ve yenisine yönelik tenkidi gerçekten samimi olarak İslâm'a sahip çıkma gayretinden ve de İslâm'ın itikadi esaslarını iyece biliyor olmaktan kaynaklansaydı onu kısmen mazur görür, müsamaha ruhuyla davranırdım. Fakat olay böyle değil. Delili şu: Kendisi Kemalist devrimin hilafeti kaldırmak, dini ve tasavvufi cemiyet ve cemaatleri feshetmek, kılık-kıyafet ve şapka kanununu mecbur etmek ile başlayan ilk adımlarını -yazarın ifadesi ile- aydınlanmış zihinleri bulandıracak bir şey görmüyordu. Bilakis şöyle diyordu: Bu zihinler milli ve sosyal reform yolunda yeni Türkiye'nin çabalarını (bu çabalar devleti dini kisvesinden tamamen sıyırma şeklinde olsa da) büyük bir beğeni ve duygusallıkla takip ediyorlardı.

tur. Üstad da şüphe edemez. Osmanlıların, Selçukluların, Tolonoğulları ve Memluklülerle beraber ömürleri bin yıldan aşağı değildi. Bu kadar büyük ve bu kadar yıl hüküm süren bir İslâm devleti ile İslâm'ın izzet bulmaması mümkün müdür? Bu, aklın en temel kabullerine aykırıdır. En uzun ömürlü ve son Türk devleti olan Osmanlı Devleti'nin İslâm ile bağı o kadar kuvvetliydi ki yeni Türkler bunu, o devletin yok olmasının sebebi olarak gördüler. Uzaktaki Müslümanlar da buna inandılar. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin yerine geçen Üstad Anân'ın da şahitliği ile İslâm'a karşı savaş açan çağdaş Türkiye'yi son dönemdeki Osmanlı Devleti'nden daha güçlü görmeye başladılar.

İlk yayınlandığında Üstadın makalesini okuduğum ve reddiye yazmaya Osmanlı Devleti ile son bulan Müslüman Türk devletini savunmaya başladığım zaman ve de bu konuda bir makale kaleme almaya başladığımda sınırlarını belirlemekte kendime hakim olamadım. Öyle ki bir kitap halini alacak uzunlukta oldu. Konu kitapta sözün uzadığı dînî bir meseleye taşındı. Bir an onu ilk kitaptan çıkarıp müstakil bir kitap haline çıkarayım dedim. İlk kitabın te'lif edilmesindeki gaye geçmişte kalan Müslüman Türk devletini müdafaa etmekti. Bir de baktım ki ikinci kitapta İslâm'ı müdafaa eder bir hale gelmişim. İkinci kitabın gayesi nazarımda galip geldi, ilk kitabı unutturdu. Bütün azmimi daha yüce olan gayeye doğru yöneltti. Neticesinde Allah'ın izni ve tevfîkiyle ilk kitabın yavrusu bu kitap oluştu. Şayet baba olan kitaba dönme imkânı bulamazsam yerini tutacak yavru kitabın varlığı bana teselli olacaktır. Şu açıdan; bu kitap Müslüman Osmanlı Türklerinden bir adamın te'lifi olacaktır. Şayet İslâm'a bir hizmet sunarsa; Her ne kadar daha önce Mısır'a hicret ederek, geldiğinde Mustafa Kemal'e karşı geldiği için dine ve vatana ihanetle suçlanmış olsa da...[1] -Nitekim Üstad Anân Osmanlı Devleti'ni hatta bütün Türk devletlerini suçlamış ve tenkit etmişti- Bu kitabı Üstadın makalesine müstakil bir cevap yazmaya ihtiyaç bırakmayacak derecede bir cevap olacaktır.

Kaldı ki benim reddiyemden hatta makalesinin yayınlanmasından önce ondan çok çok büyük olan Mısırlı bir yazar ona cevap verdi. O da Vatan Partisi lideri ve Mustafa Kâmil Paşa'nın halefi Muhammed Ferîd idi. Osmanlı Devleti tarihine dair yazdığı kitabın girişinde şöyle demiştir:

1. Hatta suçlayanlar arasında şunu söyleyenler vardı: Sen İslâm'ın Müslümanların Şeyhu'l-İslâm'ı değilsin, bilakis İblis ve şeytanların şeyhisin. Bana bu eleştirileri yöneltenlerin isimlerini öğrenmek isteyen Şair Şevki'nin kasidesinin yayınlamasından hemen sonra yayınlanan gazetelere bir baksın. Şevki bu kasidesinde Mustafa Kemal'i övüyor, Sultan Vahidüddin Han'a da saldırıyordu. Kasidenin girişi şu beyitlerle başlıyordu:
Örtüyü kaldır ve selam ver
Bize sabahın aydınlığını apaçık göster.
Ben de Sultan'a saldırısına açık bir şekilde reddiye verdim. Bu sefer tabileri bana saldırdılar.

"Sonra... Doğu'nun üzerinden uzun dönemler geçti. Doğu halkı öyle korkunç haller yaşadılar ki bundan dolayı bebeklerin saçları ağarır, baskısı altında erkeklerin azmi hatta yüksek dağlar bile yere yığılır kalır. Bütün bunlar evlatları arasındaki bağ koptuktan, ailesi içindeki düzen dağıldıktan sonra, her bir fert de kendi nefsi ile meşgul olup kardeşini unutunca oldu. Zaman atlı ve piyade birlikleri ile Doğu'ya ve devletlerine saldırdı. Onlara tersini döndü ve onları sıkıntılar ve imtihanlar içinde evirip çevirdi. Neticesinde daha önce sahip oldukları büyük iktidarları, yüksek medeniyeti, imarı ve idaredeki asaleti unuttular. Bitkin, bıkkın bir şekilde tembellik, hımbıllık denizlerine daldılar. Aşağılanmış olarak zillete dayandılar. Öyle ki uçurumun kenarına geldiler. Yokluk ve yıkımın onları yok etmesine basar ve basiret sahibi olanlara ibret olacak bir hale düşmeye yaklaştılar.

Ancak samedî (ilâhî) inayet imdatlarına yetişti. Dağınıklıklarını topladı, döküntülerini düzeltti, söküklerini dikti, yırtıklarını yamaladı. İslâm'ın ufku Osmanlı nurunun doğuşuyla aydınlandı. Ledünnî ve rabbânî yardım ile ona imdat etti. Devlet-i Aliyye bu dinin etrafını örmeye ve Doğuluları korumaya başladı. Hayra davet etti, iyiliği emretti, münkerden alıkoydu. Böylece felaha erenlerden oldu. Ardından Avrupa'nın önünde sağlam bir engel, yıkılmaz bir sur olarak durdu. Tamahlarını engelledi. Türlü akınlarını durdurmaya zorladı. Sonra ıslaha önem verdi ve düzen kurmaya çalıştı. Sonuç olarak devletler arasında ilk makama yerleşti, sözü geçen bir konum aldı. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında sahip olduğu memleketlerde ona yaklaşacak bir devlet yoktu. İzzet ve muvaffakiyet alanında öyle derecelere geldi ki her Doğuluya bunları hatırlamak yakışır. Hatırlamalı ve hatırında tutmalı ki o devleti desteklemede, sancağını yükseltmede ve kelimesini desteklemede hem canını hem de sahip olduğu en kıymetli şeyleri feda uğruna teşvik edecek bir sebep olsun. Bütün insanoğulları üzerinde nice güzel iyilikleri vardır. Hem de ırk, mezhep ve din ayırımı yapmaksızın. Araştırmacı bunun dışında böyle bir şeyi ne eski ne de yeni hiçbir devlette göremez. Bilakis kendinin medeniyetin ve insanlığın temel dayanağı görüp geniş, uzun iddia sahibi ülkelerde tam aksini görüyoruz. Böyle iddia ederken duyanın inanmayacağı, kalemimizi burada onları sıralamaktan alıkoyduğumuz nice mezalim, nice katliamların işlenmesi emrini vermektedir. Sıralamıyoruz, zira kitabımızın konusu içinde yer almıyor. Özellikle telgraflar, gazeteler her gün bize bu kötü olaylara dair yeni haberler aktarmaktadırlar. Bu ise Devlet-i Aliyye'nin yaptığının tam tersidir. Bütün insanlar yönetimi altında barış ve hürriyet içinde yaşamaktadırlar. Avrupa devletlerinden kovulan herkes onun topraklarına gelip canları, ırzları ve malları emniyet içinde rahat ve refah içinde yaşamaktadırlar. Şu an itibariyle diğer devletlerin attığı insanların tek sığınağı haline geldi. Peki bu zikrettiklerimizin, kendilerini bu şekilde korurken ve bu güzelliklerle muamele ederken tavırları ne olur? Bu onun iyiliklerinden en

küçüğüdür. Irkı, dini ne olursa olsun her Osmanlı'nın bununla iftihar etmeyi her fırsatta dile getirme hakkı vardır. Bütün bunlar tarihin tafsilatını öğrenmeye en büyük teşvik edici sebeptir."

Merhûm Muhammed Ferîd'in sözlerine bir bak. O ki merhûm Osmanlı Devleti'ni, yeryüzünde tarihin korumaya en ihtiyacı olan döneminde İslâm ve Müslümanların izzetini muhafazada bir İslâm devletinin ulaşabileceği en üst makama koymaktadır. Sonra Üstad Anân'ın sözlerine bir bak: İslâm, güçlü bir devlet olduğu zaman bile Türkiye ile izzet bulmamıştır. Ne dersin! Mısırlıların hala yücelttikleri, vatanseverliğini, fedakarlığını, Mısır için cihadını ikrar ettikleri Muhammed Ferîd biraz önce naklettiğimiz ve de Osmanlı Devleti'ni hem islâmî hem insânî yönden tezkiye ettiği sözlerinde açıkça yalan mı söylemiş!? Yoksa asıl yalancı Allah'ın kelimesini yüceltme ve İslâm ve Müslümanlara şeref katma uğrundaki bütün hizmetlerini inkâr eden Üstad Anân mı? Öyle ki o, Mısır ve Arap topraklarında Osmanlılaların hakimiyet kurmasına öfkelendiği, kin tuttuğu kadar Fransızların, İngilizlerin hakimiyetine kin tutmamaktadır. Konunun daha fazla tafsilatı gelecektir.

Mısır'ın vatansever liderinin sözlerine *er-Risâle*'de yayınlanmış makalenin yazarı Üstad Anân'ın sözlerinden daha çok itimat edecek olursak; merhûm Osmanlı Devleti; İslâm'ı korumamış, hayatı boyunca düşmanları karşısında durmamış olsaydı İslâm şu an herkes tarafından görülen garipliğine altı asır önce dönecek olması bir tarafa farklı din ve milletlere mensup nice gariban insana fayda sağlamış, sığınak olmuştur.

Bu susturucu cevabı bir kenara koyarak... Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkmasından sonra Haçlı seferlerinin ve Doğu'ya akınların kesilmesi, savaşın Haçlıların kendi memleketlerine fiilen taşınması bu dönüşüm ile İslâm'ın izzet bulması tartışma kaldırmaz bir gerçektir.

"İbn Rüşd Felsefesi" kitabının yazarı ve *"el-Câmia"* dergisinin sahibi Üstad Farah Antun, kendisiyle tartışan ve Arap olmayan Müslümanlara "İslâm'ı bozdular" diye yüklenen Muhammed Abduh'la tartışmasında *(Aynı kitap, Reddiyeler bölümü, s. 174)* şöyle der: *"Farisiler İslâm'a ilim dışında bir faydaları olmadı. Türklere gelince onlar İslâm'ın canını kılıç gücüyle korudular. Frenklerin atasözlerinde şöyle bir söz vardır: "Ebediyete gitmeden yaşamak istiyorum." Dolayısıyla Türk devletlerinin İslâm'a olan hizmetini bu alandaki faziletini kimse inkâr edemez."*

Bu müellif aynı sayfada Şeyh Abduh'a reddiyesinde şöyle de demiştir: *"Âl-i Osman sultanlarımız tabii bir şekilde Arap mirasını almıştır. Sahip olduğu güç ile de etrafı-*

nı çevreleyen musibet ve tehlikeleri bertaraf etmiştir." Sonra da şöyle der: *"Arapların mirası, Osmanlı devleti olmasaydı bu makama gelemezdi. Hatta sahiplerinden sonra birkaç yıl bile ayakta duramazdı."* Diyorum ki: Bu şahidin yerinde olan hatta son bölümünde belki de mübalağalı sayılabilecek, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti süresince, İslâm'ın varlığını koruduğuna dair şahitliği mana yönünden büyük vatansever Muhammed Ferîd'in şahitliğinden farklı değildir.

Üstad Anân eski Müslüman Türklerin İslâm'a hizmet ve kelimesini yüceltmekte haklarını ne kadar yemeye çalışsa da hak her zaman kendine taraftar bulmuştur. Zira Üstad Hasan Habeşî *er-Risâle* 663. sayıda *"Selçuklular, İslâm'da bir kuvvet unsurudur"* başlığı altında bir makale kaleme aldı. Uzun Kelâmdan sonra makalesinde şöyle dedi: *"... Abbasi devletinin düştüğü zaafiyet Selçuklular olmasaydı neredeyse yıkılmaya sürüklüyordu. Onlar gelip İslâm'ı kurtardılar."* Sonra Cambridge Tarihi'nden nakille şunu der: *"Onların ayağa kalkması Batı'yı yarıp İslâm'a yeni bir unsur kattığı gibi Müslümanlara Avrupalı istilacılar karşısında durabilme imkânı vermişlerdir. Akdeniz sahillerinden Hindistan'a kadar yer alan toprakları tek bir lider altında birleştirmişlerdir. Belirli bir dönem için olsa da böyle olmuştur. Haçlıları ve Bizanslıları geri püskürtmüşlerdir."* Yine aynı kaynaktan nakille şöyle demiştir: *"Mısır'da Eyyubi Devleti'nin kurulması da onlara bağlanır."*

Üstad dipnotta da şunu yazar: Stanley Lane-Poole, *Mohammad Dynastis*, s. 150'de şunu söyler: *"Durağan hale gelmiş olan Müslümanların asabiyetini ihya ettiler. Müslümanlardan taassup ehli savaşçı bir nesil yetiştirdiler. Haçlıların birçok defa yenilmelerine yol açan her şeyden çok bu nesildi. Selçuklulara İslâm tarihinde önemli yer sağlayan da bu hususdur."*

İslâm'ın, güçlü zamanlarında dahi Türklerle yükselmesini inkâr eden Üstad Anân'a sorulsa: Hz. Ömer *(radıyallâhu anhu)* döneminde deha olan sahabi Amr b. As'ın eliyle fethedilen Mısır tarihinde o günden bugüne en büyük adam kimdir? Mısır'ı yönetmiş, İslâm'a hizmet etmiş ve yolunda hakkıyla cihad etmiş olan kişi? Cevabı Selahaddin el-Eyyubi olacaktır. Peki bu Üstada, "Mısır'da Eyyubi devletinin kurulması Selçuklu Türklerine dönmektedir" denilirse utanmayacak mı?

İslâm yolundaki cihadlarıyla meşhur olan Sultan Selahaddin el-Eyyubi'nin Selçuklu Türk'ü Sultan Muhammed Nur Zengî'nin Haçlılara karşı inşa ettiği cihad medresesinden mezun olduğunu düşünürsek, Osmanlı Devleti ortaya çıkmadan Müslüman Doğu'ya doğru akan Haçlı seline karşı savaşlardaki zaferlerin en büyük payının Selçuklu'dan doğan hükümdarlara ait olduğu apaçık görülür.

Mekke-i Mükerreme'de Şafii sâdâtının müftüsü Ahmed Zeynî Dahlan *el-Fütûhatu'l-İslâmiyye* adlı eserinde İbn'ul-Esir'den naklen şunu söyler: *"İslâm'dan önceki ve İslâm geldikten sonra günümüze kadar olan hükümdarları mütalaa ettim. Raşid halifeler ve Ömer b. Abdulaziz'den sonra adil hükümdar Nureddin'den daha güzel siretli birini görmedim."*

el-Fütûhât'ın sahibi de Selahaddin el-Eyyubi hakkında şunu der: *"O, Allah'ın kendisine bahşettiği güzel hasletlerin hepsiyle beraber Sultan Muhammed Nureddin b. Zengî'nin iyiliklerinden sadece bir tane eder. Zira onu kamillerden ve Allah'a yakın kullardan olacak şekilde eğiten O'ydu."* Yine şöyle der: *"Sultan Selâhaddin b. Eyyub, Sultan Nureddin'in tabilerinden biriydi. Ona ordu verip Mısır üzerine gönderdi."* Bizzat Selahaddin'den şunu nakletmiştir: *"Bizde gördüğün adalet namına olan şeylerin hepsini O'ndan öğrendik."*

Sultan Nureddin Beytü'l-Makdis için bir minber yaptırmıştı. Allahu Teâlâ'nın onun eliyle orayı fethetmesini umuyordu. Marangozlara da çok güzel yapmalarını emretmişti. Öyle ki İslâm tarihinde o güne kadar benzeri yapılmamıştı. Selâhaddin orayı fethedince o minberin getirilmesini emretmiştir. Bunun üzerine Halep'ten taşınıp Beytü'l-Makdis'e kuruldu. İmal edilmesi ile oraya taşınması arasında yirmi yıl geçmişti. *el-Fütûhâtul-İslâmiyye* de bunu Nureddin'in kerametlerinden saymıştır. *(Bkz. ikinci cilt, s. 15)*

Bu Selçuklu Türkleri ve onlardan doğan Eyyubiler, Türk Memluklüler ve Çerkez Memluklüler olmasaydı... Anadolu'da da Osmanlılar çıkıp Haçlı Avrupa'ya doğru uzanmasaydı... Haçlı ordularının Mısır, Suriye ve Filistin üzerine akınları devam etseydi... Haçlıların yerleşmesi ile o memleketlerde İslâm'ın gölgesinin yavaş yavaş çekilip bitmesi uzak bir ihtimal olmazdı. Muhammed Abdullah Anân da bu ismi alamazdı. Mısırlı yazarlardan Doğu Arap bölgelerine hâkim olan Osmanlı Devleti'nden nefret edenlerin -nitekim onlardan Fransız işgallerini öven kimseler gördükdile getirdiğimiz ihtimallerin gerçekleşmesine engel olduğundan dolayı nefret ediyor olmaları da uzak değildir.

Vatansever Muhammed Ferîd'in zikrettiği şekilde İslâm'ın izzet ve iktidarı üç kıtaya yayıldı. Osmanlıların izzeti ve galibiyeti devam ettiği sürece de devam etti. Avrupa'nın kalbinde yer alan Viyana'yı iki defa kuşattıkları oldu. Yaptıkları fetihlerin hiçbirini de Türk ismiyle yapmıyorlardı. Bilakis İslâm adına yapıyorlardı.[1] Hakimi-

1. Uzun yıllar boyunca Batılıların dilinde Türk "Müslüman" kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanıldı. Nitekim Fuad Üniversitesi Ticaret Fakültesi dekanı Dr. Ali Zeynî **Usûlu'l-Kanuni't-Ticârî** adlı kitabında s. 41'de bunu açıkça belirtmiştir. Aynı şekilde evladım konumunda olan aziz dostum Üstad

yetleri altına aldıkları bölgelerde hâkim olan Türk kanunu değil bilakis İslâm kanunuydu. Yeni Kemalist Türkiye'nin bir tarafa atıp İsviçre kanunu aldığı İslâm kanunu... Nitekim Mısır da Fransız kanunlarını almıştır.

Şayet Osmanlı Devleti'nde hâkim olanın İslâm olduğundan şüphe içindeysen o zaman Türkiye'de elçilik yapan Prof. Dr. Engelharat'ın *"Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı"* adlı kitabının mukaddemesinde söylediklerine bir bak:

"Tanzimat'tan maksat İslâm toplumunun şeklini uzun asırlar boyunca hem mana hem siyaset yönünden uzak kaldığı Hristiyan toplumlarının şekillerine yaklaştırmaktı. Bu projenin içerdiği tehlikeler konusunda bir şüphe yoktu. Orta Çağ'da Osmanlı İmparatorluğuna o tavrı aldıran; nitekim o devleti gün gün o çağların yoğun karanlığına boğan, bir gün de sonunu getirecek olan Osmanlı hükümetinin Avrupa devletlerinin dışında kalmasıydı. Onun bu yalnızlığındaki temel etken de dindi.

İşin gerçeği Osmanlı hükümetini kuran İslâm, mutlak kanunu Kur'an ile aynıydı. Ümmet teşkilatları, bağlantıları birbirinden ayırılmayacak şekilde dini akide ile iç içe girmiş olduğundan ümmet teşkilatları dini itikatlar gibi değişimi kabul etmiyordu.

"Bunun üzerine Türkiye'nin uzak durmaya güç yetiremeyeceği itilafı meydana getirmek için, yapılması gereken, ya engeli olduğu haliyle toptan kaldırmak veya baskısını azaltmaktır. Bunun manası: Ya hükümeti dini kanunların etkisinden tamamen kurtararak Hristiyan aleminde olduğu gibi ruhanilikten dünyeviliğe çevirmek ya da akaid esaslarını daha geniş bir şekilde yorumlayarak tedricen dini kayıt ve kurallardan kurtarmak.

Ali Hüseyin Yakub el-Albani bu noktaya ulaştığında -zira kendisi gönüllü olarak kitabı temize çekmeyi üstlendi- kendinden şöyle bir cümle ekledi: *"Balkan halkları dilinde "Türk" kelimesi Müslüman ile eşanlamlı olarak kullanılmaya devam etmektedir."* Ben de bu cümlesini kendisine teşekkür ederek buraya ekliyorum. Bu iki şahitlik İslâm ile Türk arasındaki bağı koparmaya çalışan Üstad Anân'ın belini kıracak bilgiyi ihtiva etmektedir. Ben de bu kitabın dördüncü bölümünde Dr. Zeyni'nin tekrar naklettiğim sözünün dipnotunda şöyle bir şey yazdım:

"Bu, benim Türk milletimin Kemalist devrim gelinceye kadar en büyük iftihar kaynaklarından biriydi. Lâdini (dinsiz) devrim geldikten sonra da Türklerin en büyük rezilliğiydi. Dolayısıyla Haçlı seferlerinin başlamasından bu yana İslâm'a düşman Avrupa'da, bir zamanlar İslâm ile eşanlamlı olarak kullandığı "Müslüman Türk" ismini yok eden inkılabın liderini yücelten 600 küsur kitap yazılması çok değerlidir. Herhalde bunun sebebi, Selçuklu Türkleri döneminde başlayan Haçlı seferlerinin artık bitmiş olmasıdır. Nitekim bu seferlere karşı mukavemet onlarla başlamış Osmanlı Türkleri ile de müdafaadan hücuma dönüşmüştür. Bu sebeple dir ki Avrupa Mustafa Kemal eliyle Osmanlı devletinin yıkılmasını ve hilafetin kaldırılmasını "İslâm Devleti'nin sonu kabul etmiştir.

Avrupa'da onun hakkında yazılan kitaplar öyleyse çok değil. Aynı şekilde Üstad Aziz Hanki Bey'in Mısır'da te'lif ettiği "Kemal Atatürk" kitabı da çok değil. Burada onun için bir ayıp yoktur. Çünkü kendisi damarlarında onların kanlarından bir şey yoksa İslâm'a savaş açmış Haçlıların dinine mensuptur."

Cahil, mutaassıp çok beklemeden infial gösteren halkın tepkisini gerektirecek durumlardan kaçınmak için Osmanlı Devleti ikinci şıkkı seçmişti."

Dr. Engelharalt'ın Sultan II. Mahmud döneminden itibaren Osmanlı devletinin gelişimini araştırmak için 1882'de kaleme aldığı 1912 yılında da Ali Reşat Bey tarafından Türkçeye tercümesi yapılan kitaptan nakledilen bu cümle, durup bekleyen Türklerin -daha sonra Kemalist devrimle ortaya çıkan- ve Arapların Mısır ve başka memleketlerde ümmetin dinine karşı gizledikleri planları açığa vurmaktadır.

Bu Fransız müellifin Osmanlı Devleti'nin İslâm ile bağı hakkında, *"İslâm'ın, yeni Tanzimatlara kadar 500 sene boyunca o devlette hükümeti tesis eden unsur olduğu ve mutlak hâkim olarak kaldığı... Bu hükümetin İslâm'ına karşı mücadelenin Hristiyan Avrupa devletlerini çok meşgul ettiği... Öyle ki bu devletlerin, olayın güç kullanarak çözülemeyeceğini anlayınca hile yoluna başvurduğu"* şeklindeki beyanları... Osmanlı Devleti için büyük bir iftihardır. Güçlü döneminde dahi İslâm'ın Türk devletiyle izzet kazanmadığını iddia eden Üstad Muhammed Abdullah Anân'ın da burnunu sürtmüştür. İnkâr edenin bile güç ile vasfettiği, bütün dünyanın İslâm ile bağının beden-ruh bağı şeklinde olduğunu ikrar ettiği bir devlet ile İslâm nasıl olur da izzet bulmaz?

Evet Fransız müellif, bu şahitliği, Osmanlı Devleti'nin İslâm ile olan kuvvetli bağını ayıplamak, tenkit etmek, Hristiyan Avrupa devletlerinin düşmanlığını gerektiren sebeplerin başında saymak üzere dile getirmiştir. Nihayet -yeni lâdini Türklerin de dediği gibi- o devletin sonunu getiren bitmek tükenmek bilmeyen düşmanlıklar. Fakat ben Osmanlıların yeryüzünde zulüm ile galip olan Hristiyan devletlerin arzularına uymamasından doğan bu ayıplamalara aldırış etmiyorum. Her hükümetin kendi tabiatına ve dinine muvafık kanunları tercih etme hakkı vardır. Burada istenen, hükümetin insanlara muamelesinde adalete riayet etmesidir. İslâm şeriatı kanunlarına bağlı olan Osmanlı devletinin dini ve ırkı ne olursa olsun vatandaşlarından, halkından kimseye zulmetmediğinde şüphe yoktur.

Bu ayıplamaya aldırış etmiyorum. Hilafını iddia eden Üstad Anân'ın zıddına davaları ispat eden bu şahitlikle de övünüyorum. İslâm düşmanı devletlerin dışarıdan, onların yardımcıları münafıkların da içeriden aleyhinde birleşmelerine rağmen Osmanlı devletinin bu kadar uzun ömürlü olması ile iftihar ediyorum. Öyle ki sonu, içindeki düşmanlar eliyle oldu. Her ümmetin de bir eceli vardır.[1]

1. Devleti, dininden, hilafetinden, şer'i mahkemelerinden, dini medreselerinden tecrit etmek, 1. Dünya savaşında galip gelen devletlerin rızasını almak için yapılmıştı. Daha sonra bunlara ümmetin şahsiyetini oluşturan unsurları; kılık-kıyafeti ve İslâm ümmetiyle birliğini oluşturan harfleri değiştirmeyi ekliediler. Sadece bu son devrim, Türkiye'yi İslâm ile olan geçmişinden ve o alandaki ilmî ve edebî te'liflerinden

Bu böyle... Üstad Anân'ın *er-Risâle*'deki makalesini okuduğum ve ona reddiye yazmaya başladığım günden bu tarafa -nihayetinde reddiye bir kitap haline geldi sonra bundan yeni bir kitap doğdu. Bütün gayretimi bu yeni kitaba çevirdim ve reddiye mahiyetindeki kitabı artık unuttum- işte bütün bu süre boyunca ve kendi nefsimde meydana gelen değişikliklerle birlikte Üstadın geçmiş Türk devletini tenkide dair er-Risâle'deki makalesinden başka bir şey bilmiyordum. Bu kitabı neşretmeye hazırlanırken te'liflerinde daha başka tenkitlerine, ithamlarına muttali oldum. Bunları nakletmek ve reddiyesi ile uğraşmak neredeyse beni kitabı yayınlamaktan alıkoyacaktı. Ki bu kitap benim göz bebeğim ve âhir ömrümde ahiret azığımdır. Ayrıca beni bıraktığım kitaba geri yollayacaktı. Ancak ben galeyana gelen nefsime galip geliyor ve ithamları serdetmekten geri duruyorum. Burada *"Mısır el-İslâmiye"* s. 149'da yazdığını nakletmekle yetiniyorum.

"Müslüman Mısır, kargaşa, fitne, tehlike ve mihnet zamanlarında geçirdiği o kadar badireye rağmen Osmanlı fethinden daha büyük bir felaket yaşamadı. Gitmiş olan Osmanlı Devleti'nden daha katı daha acı bir yönetim görmedi. Vandalların, Barbarların, Hunların asırlar geçmesine rağmen yaptıkları, korku ve kötülükte darbı mesel olmuşsa, manevi etkileri de her zaman Roma medeniyetinin yıktığı eserleri ve yarı medeni Avrupa'da öldürdüğü toplumların ölçüsü ile takdir ediliyorsa, Türk istilacılar da vandallık ve kötülükte onlardan beterlerdi. Özellikle aradaki asır ve medeniyet farkını göz özünde tutar, Osmanlı istilasından kaynaklanan İslâm'a ve Müslüman ümmetlere yönelik darbenin ağırlığını takdir edecek olursak."

Sonra şöyle dedi: *"İşin gerçeği Türklerin Müslüman Arap memleketleri fetihleri, Abbasi devletini ve İslâm medeniyetini yok eden Hülagü ve Barbar Tatarların başlattığı, 14. asrın sonlarında da Timurlenk'in tekrar ettiği korkunç tahribat ve katliamların uzantısından başka bir şey değildi. Şu var ki Osmanlı istilası kök salmış olması yönüyle manevi açıdan daha derin etkiler bırakmış, İslâm medeniyetine geçici olan Tatar (Moğol) istilalarından daha büyük zararlar vermiştir."*

---

koparmaya yetti. Bugün ise Arapça harflerle yazılı veya basılmış diye Türklerin kendilerinin dahi eserlerinin Türkiye'ye girmesine müsaade edilmemektedir. Kemalist devrimden sonra çeyrek asırdan daha kısa bir sürede geçmişi unutturmayı başardılar. Öyle ki hükümet yakın Türk tarihine dair bir meseleyi öğrenmek istese Arapça harfleri bilen birkaç kişinin tercümanlığına ihtiyaç duymaktadır.
Son zamanlarda dile, anlamaya ve edebi zevke ağır gelen değişiklikler yapmaya başladılar. Yeni Türkiye ile eskisi arasında bir engel oluşturmaktan başka hiçbir faydası yoktur. Yeni bir millet oluşturmak "Türk" ismi dışında geçmişinden tamamen uzak durmak için kendini bozan, mesheden bir millet görmek isteyen Çağdaş Türkiye'ye baksın!

S. 161'de de şöyle der: *"1. Selim Kahire'de sekiz ay kaldı. Kendisi ve askerleri Mısır halkına zulmün, katliamların, yağmanın en kötü şekillerini tattırıyorlardı. Mısır'ın sanat mirasından ve servetinden elinin ulaştığı her şeyi topluyordu. Sanat eserlerini söküp almak ve İstanbul'a göndermek için mescidleri ve tarihi eserleri tahrip ediyordu. Mısır'ın ileri gelen alimlerini, önderlerini, sanat adamlarını, meslek uzmanlarını, tutuklatıyor ve yığınlar şeklinde gemilere bindirip İstanbul'a gönderiyordu."*

Üstad kitabının başka yerinde bu "gönderme"leri "sürgün" olarak da isimlendirmektedir. İstanbul'a taşıdığını iddia ettiği eserlerin çoğunluğu -Üstad Anân'dan başkasından işittiğim üzere- mahtut eserlerdi. Ancak Sultan'ın Mısır hazinelerinde bulduğu dini ve ilmi eserleri, beğendiğinden ve değer verdiğinden dolayı devletinin başkentine taşıması- nitekim Mısır'da artık onun devletinin bir parçası idi, onunla İstanbul arasında bir fark kalmamıştı- nasıl yıkım olaylarından sayılır? Nasıl Hülagü'nün Bağdat kütüphanelerindeki kitapları alıp Fırat ve Dicle'ye atmasının devamı olarak görülür? Mısır'dan alıp devletinin başkentine götürdüğü alimler, meslek erbapları nasıl sürgün edilmiş sayılır. Bu zatların Sultan'ın bizzat ikame ettiği beldeye götürülmeleri kendisine yakın olsunlar diye onları orada barındırması, faydalarının da hâkim olduğu toprakların hepsine ulaşmasını sağlamaya çalışması -ki Mısır'da bu topraklardandır, halkı da din ve vatanda diğerlerinin kardeşleridir- uzaklaştırma ve işkence olan sürgün olur mu hiç!

Ancak kalbinde Müslüman Türklerle Araplar arasında ayırım hastalığı olan, Osmanlı düşmanlığından dolayı gözüne perde inen Üstad, Sultan Selim'den sadır olan yakınlaştırma ve sevdirme adımlarını sürgün ve işkence olarak tasvir etmekten çekinmemektedir. O'nun Mısır'ı fethetmiş olması olayına yönelik öfkesi fetihten sonra zikrettiği olaylara öfkesinden daha çoktur. Selim'in Mısır'ı fethetmesinden gayesi Müslüman Mısır'ı Müslüman Türkiye ile birleştirmekten başka bir şey değildi. Üstad razı ise fethin manası bu. Eğer kabul etmez ve bunu Mısır'ın yönetimini Çerkez Memluklüler'den çekip almak olarak sayıyorsa, bilsin ki onlar da bu yönetimi Bahri hanedanı olan Memluklüler'den almışlardır. Bunlar da o memluklerin (kölelerin) memlukleridir. Mısır o gün kendisini fetheden Arapların hakimiyetinde değildi. Kaldı ki fetihten kasıt, Çerkezlere ve Mısırlı Araplar üzerinde hakimiyet kurmak değildi. Bizim bu dediğimizi Mısırlı "Emîru'ş-Şuarâ" lakaplı şairin *"Fî Vâdi'n-Nil"* isimli kasidesinde şu söyledikleri desteklemektedir:

Türkleri de an, onlara itaat edilmedi ki

İnsanlar, iyi mi kötü mü yaptıklarını görsünler

Onlar namına Çerkez (memluk) devleti hâkim oldu

O da tarihte "zorba" bir devlet idi

Üstad'ın son bölümünde yer alan ve Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi ve oradaki uygulamaları sebebiyle Âl-i Osman'a yönelik ithamlarına cevabım budur.[1] Bunun yanında o fatihleri, genel olarak barbarlığın, zalimliğin en kötü unvanlarıyla anmasına gelince buna cevap olarak *el-Ehram* gazetesindeki bir makaleden birkaç satır aktarmakla yetineceğim. 22/10/1944 tarihli ve "Halifelerin sonuncusu" başlıkla makaleler. Makale, Üstad Anân'dan çok daha büyük, Türkleri çok daha iyi bilen bir zatın kaleminden çıkmış. O da Arap Birliği genel sekreteri Abdurrahman Azzam Bey (Paşa) Hazretleri'dir.

"Osmanlılar Doğu Avrupa'ya ulaştıklarında orası müebbet bir hapishaneydi. Çiftçiler burada doğarken köle olarak doğuyorlardı. Bu (açıkhava) hapishanelerinin kilitlerini kırdılar ve yerine fert özgürlüğü binasını kurdular. Yerine hür vatandaş ve hukukta eşitlik düzenini getirmek üzere, derebeyliği ve aristokrasi düzenini ortadan kaldıran onlardı. Onların devletinde, Çerkez, Slav kökenli bir köle, devletteki en üst makamlara gelebilir oldu. Aynı şekilde sıradan insanlardan öyle ki; aslı belli olmayan biri bile sadrazamlığa, genel kurmaylığa yükselebildi. Doğu Avrupa onu özgürleştirenlerin eliyle kanunun soydan, makamdan, cemaatlerden, din ve mezhepten daha üstün olduğunu öğrendi.

Bunun neticesinde hürriyet ve çağdaş Batı demokrasisi alanında büyük gelişmeler yaşandı. İlk asırlar Osmanlıların hakimiyetinde olduğundan dolayı altın çağlarını yaşamıştı. Emniyet, refah, barış her tarafa hakimdi. Osmanlıların başarıları bazılarının zannettiği gibi kılıçtan, cesaretten kaynaklanmıyordu. Bilakis kılıçtan ve cesaretten daha büyük olan bir şeyden; başkasının hukukuna saygı, ahde vefa, kanun ve şeriatın otoritesine herkesin eşit şekilde boyun eğmesinden kaynaklanıyordu.

---

1. Sultan Selim İran'la savaştan ve ordularını bozguna uğratıp Şah İsmail'in de tahtını ganimet aldıktan sonra -şu anda da Türkiye Müzesinde yer alıyor- Mısır'ı fethetmiştir. Deniliyor ki: İran'la savaş Mısır ile savaşa yol açmıştır. Sultan Selim İran'a karşı savaşta Mısırlıların onların tarafında yer aldıklarını hissetti. Üstad Anân bunun intikamını Osmanlı Devleti namına I. Selim'den almaya çalışıyor. Tıpkı Mustafa Kemal'in, kendisinden çok şeyler çeken Frenk devletlerinin intikamını bu devleti yıkarak aldığı gibi. Bu devleti yıkmada Anadolu'nun çeşitli yerlerinden yaşayan Rafıziler de ona yardım ettiler.
Araştırmacı, Osmanlıların İranlılarla yaptığı bazı anlaşmalarda Hz. Ebu Bekir'e, Hz. Ömer'e ve Hz. Aişe'ye sövmeme şartı getirdiklerini görecektir.

Şayet durum, gerileme döneminde yaşanan cemaatlerin kullanılması, milletler arasında ayrılık gözetme, zaafı kapatmak için güç kullanımına başvurmanın etkilerine aldananların düşündüğü gibi olsaydı Osmanlı hakimiyetinin 600 sene sürmesi imkânsız olurdu. Bunun iki yüz yılını kılıçları tamamen kınında bir şekilde yönetmişlerdi.

Balkanlar ve Moldovya'ya yönelik seyahatlerimde, Osmanlıların adetine dair hala halkın dilinde kalan nice misaller anlatıldı. Uzun süre bu bölgelerde hâkim olmuş, çeşitli ırklardan vatandaşları (reayası) bulunmuş olmasına rağmen. Hayrı, merhameti, mertliği, şerefi herkese ulaşmıştı."

Diyorum ki: Garip olan şeylerden biri şu: Geçmişte Mısır'da bakanlık yapmış şu anda da Arap Birliği'nin genel sekreterliğini yapan hazretin şahitliğinden anlaşılan, Üstad Anân'ın vandallıkla Moğolların vahşetinden daha feci bir vahşet ile nitelendirdiği Osmanlıların Doğu Avrupa'da hürriyeti, demokrasiyi, adaleti, eşitliği getirdiği, Batı'nın da çağdaş demokrasi ve hürriyeti onlardan öğrendiğidir.

Bu böyle... Ancak Osmanlı Devleti konusunda sözü ne kadar kısa tutmak istesem de[1] ancak burada dostum, merhûm Şekib Arslan'ın *"Hâzıru'l-Âlemi'l-İslâmî"* (c. 3, s. 326) kitabına yaptığı yorumlardan okuduğum bazı bölümleri burada aktarmaktan kendimi alamıyorum.[2] Bu yorumunu Djuvara'nın *'Türk İmparatorluğunun Paylaşılmasında (bölünmesinde) Yüz Proje'* adlı kitabından yaptığı nakilden sonra yapmıştır. Müellif-Emir Arslan'ın tabiri ile- Romanya'nın önemli bakanlarından biridir.

---

1. Okurlarımdan kitabın konusu dışında yer alan bu tarihi süreç ile onları meşgul ettiğim için beni mazur görmelerini rica ediyorum. Buna şu gözle baksınlar. Bu anlattıklarım bu kitabı doğuran ilk kitabının konusu dışında bir konu değil. Onunla meşguliyetim ondan doğan kitapla meşguliyetimin onda birinin onda biri etmez.

2. Şekib Arslan: *Divan*'ın 129. Sayfasında Osmanlı Türklerine hitap ederek ve de İslâm'ın hiçbir dönemde Türklerle izzet bulmadığı iddiasını ortaya atan, Türklerin insanlığın kendilerinden hiçbir hayır görmediği ilkel, barbar insanlar olduğunu söyleyen Abdullah Anân'ın burnunu yerde sürterek diyor ki:
İhtiyacını elde etmek için çalışan kişinin sevgisi ile sizi seviyorum.
Aklının dediğine boyun eğen, değil öfkesine yenilen
Konumlarınızı, tavırlarınızı bilen kişinin sevgisi ile sizi seviyorum
Dine ve İslâm'a hizmet uğrunda asırlar süren
Hilafet makamını üstlendiğiniz günden bu yana
Her garibanı içinize alıp barınak, sığınak oldunuz.
Her aldanmış, acemi (bilmeyen) sizin faziletiniz hakkında tartışır,
Böylesi güzel, taze hurmayı çürük kuru hurmadan ayırt edemeyendir.
Aramızda ne kadar olay geçerse geçsin
Asırlar boyunca sizlerle kopmayacak bir ilişki (hukuk) var
Kelime-i şehadet bizi bir araya getirmeye yeter
Her ne kadar soy olarak bir olmasak da
Milletimi koruyan Osman'la müşerref olurum
Soyum olan Kahtan'ı da aslım olarak unutmam

Uzun bir alıntıdan sonra dedi ki: *"Sonra antlaşmalara bağlı kalmak, verilen söze göre hareket etmek Osmanlıların en önemli meziyetlerindendi. Tarihlerinin hepsi bu iki esas üzerine kaimdir."* Sonra dedi ki: *"Şayet Türk milleti bu savaşta yenildiyse* (1. Dünya savaşını kastediyor) *"Şeref"i müstesna, her şeyini kaybetmiştir! Ben de diyorum ki* -söz Şekip Arslan'a ait- *Osmanlı tarihinin üzerinde kaim olduğu antlaşmalara bağlı kalmak ve verilen söze sadakat onların gerçek müslüman olmalarından kaynaklanmaktadır."*

Romen bakan -yüz projeyi verdikten, Emir Şekib de bunları tafsilatlı olarak naklettikten sonra- şöyle diyor: *"Bu projeler, insanlık tarihinin bildiği en uzun imparatorluklardan olan Osmanlı devletine yönelik Hristiyanların altı asırlık çabalarıydı."* Diyor ki: *"Osmanlı saltanatı semavi (ilahi) şeriata dayalı salt bir askeri saltanattı."* Yine diyor ki: *"Aradaki gerçek düşmanlık, Hristiyanların Müslümanlara düşmanlığıydı. Hem de Müslümanların Hristiyanlara dini hürriyetlerini istedikleri şekilde yaşamalarına müsamaha göstermelerine rağmen."* Diyor ki: *"Altı asır boyunca kesintisiz bir şekilde Hristiyan milletler Osmanlı devletine saldırdılar."* Ben de diyorum ki: Belki de Üstad Anân'ın bu devlete düşmanlığı son zamanlarda bir şey bilmeyen bazı Müslümanlara Hristiyanların düşmanlığının etkilerinden bulaşmıştır. ***(Bu konunun ilk bölümündeki dipnota bakınız.)***

Emir Şekip diyor ki: *"Geriye Romen Djuvara'nın bu kitabının hülasasını, onun naklettiklerini kendi nakillerimize tercih ederek tanıtmak kaldı. Çünkü bu, yabancı bir zatın bizim hakkımızdaki şahitliğidir. Hristiyan bir siyaset adamı. Mensup olduğu millet, Türkiye'nin yönetiminden ayrılan milletlerden biriydi."* Diyorum ki: Hristiyanların büyük siyasetçilerinden birinin şahitliği ile kendi tebaası olan Hristiyanlara zulmetmeyen Osmanlı devleti, müslüman olan milletlere mi zulmedecek de Üstad Anân'ın az önce zikri geçen şikayetlerine yol açacak. Yoksa asıl zalim Üstadın bizzat kendisi mi?

Emir Romen yazar hakkında yine şöyle der: *"Sonra kitabının özeti olarak şunu dile getirir. Osmanlı Devleti'nin çöküşünün en büyük sebebi yönetiminde yer alan Hristiyan milletlere mezhebi ve eğitim hürriyetini tam olarak vermiş olmasıydı. Çünkü bu milletler kendilerine tanınan bu hürriyet sayesinde propagandasını yapıyor, birbirine tutunuyor, ayaklanıyor, Osmanlı yönetiminden ayrılma yolunda sağlam ve emin adımlarla yürüyordu."* Bu yazar bu gerçeği ilan etmiş olsun olmasın fark etmez. Zira bu, herhangi bir şaibesi olmayan hakikattir. Bundan dolayı Ankara'daki inkarcıların İslâm şeriatından tamamen ayrılma konusunda dayandıkları bahanelerden birini şu sözleriyle dile getirmekteler: *"İslâm şeriatı olmasaydı Türk iktidarı başlangıçta olduğu haliyle büyük kalır, asırlardır çektiği musibetler başına gelmezdi. Çünkü nüfusunun üçte*

biri belki daha fazlası Hristiyanlardan oluşuyordu. Şeriat da padişahları, onları İslâm'a girmeye zorlamaktan veya sürgün etmekten menediyordu."

Ben de diyorum ki: Gerçekten Ankara'daki inkarcıların dediği doğruysa... Yani; Osmanlı devletini İslâm'a sarılması ve İslâm yolunda cihad etmesi, dünya Hristiyanlarının düşmanlığına yol açtıysa... Osmanlıların hükmü altındayken tanımış olduğu hürriyet ve müsamahanın dahi hafifletmediği bu düşmanlık, Osmanlı düşmeden sona ermeyen musibetlerin gelmesine yol açtıysa... -zira bu devletin gücünün zirvesine ulaşması, sonra bu kadar uzun müddet İslâm düşmanlarına karşı cihad etmesi, uzun süre hükmetmesi, düşmanlarının çokluğu ve topraklarının genişliği konusunda da İslâm devletleri arasında benzerinin bulunmaması... (Şayet böyle olduysa ve hal bu ise) bu İslâm'ın kendisine nimeti, Allah yolunda cihadın mucizelerinden bir mucizedir. Osmanlılara ve İslâm'a düşmanlıktan geri durmayan hem İslâm'ın hem de çökünceye kadar Osmanlıların aleyhine propaganda yapan Ankara inkarcılarının o nimeti ve bu mucizeyi unutturmaya gücü yetmeyecektir.

Üstad Anân'a son reddiye olarak kayda değer bir kitap da: Çağdaş Avrupa Tarihi kitabıdır. ***(Müellifi, Richard I. Tercüme: Muhammed Abdullah Anân)*** C.1, s. 147'de şöyle demiştir: *"Türklerin başarıdaki sırrı canlarını feda etmedeki cesaretlerine dönmektedir. Bu ise İslâm'ın kalplerine ektiği cihad duygusundan kaynaklanır. Aynı şekilde hususi olarak hem medeni (sivil) hem savaş alanlarını iyi yönetmelerinden kaynaklanmaktadır."*

Burada Üstad Anân ile tartışmaya son veriyoruz. Merhum Osmanlı Devleti'ni müdafaa sadedinde söyleyeceklerimiz bunlar. Farklı ırk ve dinlerden sayısını tutamayacağımız nice zatlardan, İslâm'ın ve onun gerektirdiği insanlığın, mertliğin uzun asırlar boyunca aziz, başı dik kaldığına dair şahitliklerini aktardık. Hem de Osmanlı Devleti güçlü ve aziz iken bu insanlığı göstermiştir. Ben, Osmanlı hânedânına -hatta en büyük padişahları dahil- yöneltilen her türlü tenkitten beri olduklarını söylemiyorum. Bilakis İslâm'ın onlarla izzet bulmasını inkâr edenlere reddiye veriyorum.

İslâm'ın izzeti, Osmanlı Devleti'nin kılıcı zayıflayıncaya kadar devam etti. İşte o zaman İslâm da zayıflamaya başladı. Osmanlı devleti ile zaaf yolunda yan yana yürümeye başladı. Sanki kılıcın gücü ile delilin gücü arasında tabii bir bağ vardı. Her ne kadar İslâm akaidinin yüceliği ilkelerinin benzersizliği ile bu bağa bir ihtiyacı olmasa da. Nitekim Üstad Anân da böyle demiştir. İnsanın, çoğunluğa yanaşma tabiatı bu bağın korunmasına ihtiyaç duymaktadır. Dinin derdini çeken hiçbir müslüman da İslâm'ın son dönem Müslümanlar arasında dahi önemini ve değerini kaybettiğinden şüphesi yoktur. Peki İslâm'ın dayandığı delillerin gücü bu dönemde zail mi oldu?

Hak şudur ki -Mısır'da kalem ve ilim taşıyanların çabaladığı üzere- İslâm'ı kılıcın gücünden sıyırmak İslâm'ı Büyük Bedir Gazvesi'nden tecrit etmekle aynıdır.

İslâm'ın merkezinin yaşadığı değişimde önemli etkisi olan garip tesadüflerden biri de şudur. Batı devletlerinin güç kazanmasının ilk adımı olan yeni savaş silahlarının icadının zamanı, İslâm devletinin zayıflamaya başladığı zaman, Batıda modern bilimin doğma zamanıyla aynı olmuştu. Duyulara ve deneye dayanıp akli delile hiçbir kıymet vermeyen bilim... Halbuki akli delil, İslâm'ın ilk dönemlerinden bu yana dinin temelini teşkil ediyordu. Asırlar boyunca İslâm alimleri nezdinde Kelâm ilmi, İslâm milletlerinde din kıymetli olduğu sürece revacını, değerini muhafaza etmiştir. İslâm milletlerinin devleti, İslâm'a düşman devletlerin silahı karşısında gerilemeseydi modern materyalist (maddeci) bilimin ve onun inkârcı beşerî felsefesinin İslâm'ın Kelâm ilmine ve felsefesine karşı durması, bu ilmin silahının diğerinin silahı karşısında gerilemesi mümkün olmazdı. Nihayetinde eğitim görmüş tabakanın kalbinde -aynen o devletlerin İslâm topraklarını işgal ettiği gibi- bu bilim, o ilmin yerini aldı. Bu sözün manası -silahın gücü ile delilin gücü arasında gerçek bir bağ bulunmamakla beraber- müslümanların kaybedip başkalarının sahip olduğu maddi silahın gücü ve galibiyeti olmasaydı, kendileri de çok olana, galip olana meyletme hastalığına tutulmuş olan eğitimli evlatları da delilleri hakkıyla değerlendirme yolunda doğru düşünme gücünü kaybetmezlerdi.

Müslüman milletlere batılıları taklid yoluyla girmiş olan milliyetçilik akımları fitnesi müslümanları, aralarındaki dini bağı ve kalplerinde İslâm'ın bizzat kendisini modern silahların ve modern bilimin zayıflattığı kadar zayıflatmıştır. Batılılar bu akımların propagandacıları yoluyla o milletleri birbirine düşürdü. *"İslâm Aleminin Bugünü"* adlı eserin Arapça tercümesini okuduğumda şunu hissettim. Amerikalı yazar bu kitabı Arap Müslümanları Türk müslümanlardan nefret ettirmek için yazmış. Nitekim İngilizler de Osmanlı devletinin aleyhine olan bu propagandayı Mısır'daki eğitim programlarına dahil etmiştir.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı İslâm'ın önemi başkaları bir tarafa bizzat müslümanların nezdinde zayıflamıştır. O kadar zayıfladı ki artık görünmez bir hal aldı. Müslümanlar bugün, müslüman olmaktan çok, farklı farklı kavimler şeklindedirler. Bir kavmin müslüman olması başka bir kavmin onlara düşman olup, saldırmalarına mâni olmamaktadır. Hatta müslümanlardan, daha doğru ifadesi ile müslüman diye isimlendirilenlerden dileyen kimsenin bizzat İslâm'ın kendisine saldırmasının önünde bir engel bulunmamaktadır.

İşte Arap olan Muhammed Abdullah Anân. Türkiye'yi gücünün zirvesinde olduğu zamanlarda bile İslâm'a bir faydası olmadığını iddia etmekte ve onu türlü barbarlık ve tahribatçılıkla itham etmektedir. Ardından Necid'in Kasîm beldesinden bir hoca kalkıp dünyanın hiçbir asırda müslümanlardan bir fayda görmediğini iddia edip Abdullah Anân'ın Türklere attığı iftirayı bütün müslümanlara atmaktadır. Öyle ki o hocaya reddiye yazan Üstad Seyyid Kutub, *Şebab-ü Muhammed Gazetesi*'nde şunu demiştir: *"Müslümanlar sadece Türkler değil ki (İslâm'a) bir mazeret bulmaya çalışayım. Bilakis Muhammed b. Abdullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı Ömer b. Hattab'ın askerleri, hatta Kur'ân'ın kendisi savaşı, düşman kalelerini tahrip etmeyi mubah kılmıştır:*

"Hurma ağaçlarından herhangi bir şey kesmeniz veya kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyle ve O'nun, fasıkları cezalandırması içindir." *(Haşr, 5)*
[Seyyid Kutub'un sözü bitti]

Sonra Arap bir şair kalkıp şunu diyor:

Sizin Kureyş'iniz Hüseyin'i öldürmedi mi?

Sonra Yezid sizin halifeniz olmadı mı?

Türk düşmanı Üstad kesinlikle yalan söylemiştir. İslâm düşmanı "Hoca" kesinlikle yalan söylemiştir. Şair de doğru söylemiştir. Doğru sözlülerin en doğru sözlüsü olan (Allah) da şöyle buyurmuştur:

"Sûr'a üfürüldüğü zaman artık o gün onların arasında bir nesep (soy) bağı kalmaz, birbirlerini de sormazlar." *(Mü'minûn, 101)*

Ben de diyorum ki: Kavimler arasında fazileti konuşacak olursak ben Arapları, kavmim olan Türklerden üstün tutmaktayım. Daha Türkiye'den hicret edip Mısır'a yerleşmeden önce bunu açıkça beyan etmiştim. Üyesi olduğum zaman Osmanlı parlamentosunda bunu ilan ettim. Bu ilanımı orada bulunan Suriyeli, Hicazlı, Iraklı, Yemenli üyeler de işittiler. Ben bugün de Arapları üstün gören eski görüşüm üzerine sebat etmekteyim. Çünkü Kur'ân onların diliyle nâzil olmuş ve nâzil olduğu haliyle muhafaza edilmiştir. Bu vesileyle Kur'ân-ı Kerim sayesinde ve İslâm âlimlerinin gösterdikleri ihtimam ile bu lugat (Arap dili) dillerin en fasihi, en üstünü olmuştur. Nitekim bu çerçevede İslâm âlimleri dünyanın başka hiçbir dilinde benzeri olmayan "Nahiv ilmini" ortaya koymuşlardır.[1] Çünkü onların içinde âlemlere rahmet ve son

1. Son zamanlarda Mısır'da yeni bir nağme ortaya çıktı. Nahiv ilmini zor gören bazı yazarlar bu ilmi kaldırmayı veya bilmeyenlerle uyumlu hale gelecek şekilde değiştirmeye çağrıda bulunmaktadırlar.

peygamber olarak gönderilen Muhammed b. Abdullah *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'e ek olarak meziyet ehli insanlar vardır. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer vb. ne İslâm'da ne de Arap olmayan milletlerde bunlar gibisi yoktur, olması da mümkün değildir. Her ne kadar Araplar içinde Üstad Abdullah Anân, Kasîmlı Şeyh Abdullah gibileri var olsa da...[1] Bunlardan ilkinin câhilî milliyetçi taassup gözünü ve kalbini kör etmiş, hüküm sürdüğü dönem boyunca İslâm yolunda savaşmış -merhum- bir devlete savaş açmaktan çekinmemiştir... İkincisinin içini nifak ve küfür doldurmuş zillet ve asalaklığın dibine düşerek Müslümanlara ve onlarla beraber imana, dinlere, ahlâka cephe alma yolunda Avrupalıların propagandalarını üstlenmiştir. Kendi içinde, bir taraftan İslâm düşmanı emperyalistlerin propagandasını yaparken aynı zamanda Beytullah'ı ve Ravza-i Mutahhara'yı barındıran Hicaz devletinin desteğinde gölgelenerek ve bundan güç alarak, küfür ve Müslümanlara düşmanlık dolu ifadelerinin arasında, gerilemenin, çöküşün bütün sorumluluğunun Müslümanlarda olduğunu iddia etmektedir. Bunu yaparken de dini bu veballerden azade tutmaktadır. Fakat burada bu deli, onun iddia ettiği şekilde Müslümanları dinden farklı değerlendirmek mümkün olsa da Kur'ân'ı dinden farklı görmenin mümkün olmadığını unutmaktadır.

Halbuki bu ilmin dinin mucizesi sayılacak İslâm fıkhı ile güçlü bir bağı vardır. Ayrıca Nahiv ilmini kaldırmak Arap diline karşı büyük bir cinayettir ve de Allah katından indirilen Kur'ân'ın i'cazına da dokunur. Şu da var, Nahiv ilmi ne bu delillerin ne de sadece Arapların mülküdür. Bilakis bütün İslâm âlimlerinindir. Bu âlimlerin Kur'ân'a ve nahiv ilimlerine hizmeti Araplardan az değildir. Bu da onların iftihar edecekleri konulardandır. Bu kadar asır geçmesine rağmen verdiği dil zevki açısından eskisi ile yenisi aynı olan ve değişmeyen başka bir dil var mıdır? Hem de yenisi ile eskisi arasında binlerce ve yüzlerce yıl geçmesine rağmen Mısır'ın gülünç aynı zamanda ağlanacak hallerinden biri de şu: Arap Dil Kurumu üyelerinin ileri gelenlerinden biri Arap dilindeki birçok sesi yazamayan Latin harflerini Arapça harfler yerine getirmeyi teklif etti. Zorluğundan kaynaklanan Arapça Nahiv ilmine düşmanlığını ortaya koyan bu teklif aynı zamanda dilin kendisine de düşmanlık ifade etmektedir. Kur'ân diliyle Arap dilini birleştiren fasih Arapçayı yıkmak yoluyla buna ulaşmak istemektedir. Bütün bu olan-bitene rağmen adam kurumun kuruluş gayesine aykırı davrandığı halde üyelikten çıkarılmamaktır. Bu çerçevede Latin harflerinin getirilmesiyle doğacak boşluğu kapatmak için -evladını kaybetmiş anayı bile güldürecek- bir adım atmış ve yarısı Latin yarısı Arapça olan harfler icat etmiştir.

Ben Arapça harflerin üstünlüğüne dair çok şey yazdım. Kemalist devrimden önce bizim de harflerimiz Arapçaydı. Yunanistan'da bulunduğum sıralar Türkiye'deki harf inkılabına savaş açmıştım. Oğlum İbrahim'le beraber Türkçe bir gazete de çıkarıyorduk. Bu konuda söylediklerimden biri şuydu: Batılıların, üstünü alçaktan ayıran bir akılları varsa biz onları Latin harflerde taklid edeceğimize onlar bizi Arapça harflerde taklid etsinler.

1. Arap eyaletlerin nâibleri önünde yaptığım konuşmadan sonra bu iki zatın dediklerine muttali oldum. Ancak bunları görmeden önce de Hüseyin *(radıyallâhu anhu)*'yu katleden Arapları da biliyordum. Aralarında aşere-i mübeşşere'den olan Sa'd b. Ebi Vakkas'ın oğlu Ömer de vardı. Ubeydullah b. Ziyad b. Ebihi onu Hüseyin'e karşı savaşacak ordunun genel komutanı tayin etmişti. Katlettikten sonra bedenini atlara çiğnetmiş ve başını gövdesinden ayırmıştır. Bütün bu çirkin faciaları Rakka Valiliğini alma karşılığında yapmıştır. Bunu Kufe valisi Ubeydullah'tan istemişti. Bütün bunları Hüseyin'e nefretinden dolayı değil bilakis vaad edilen makama ulaşmak için yapmıştır.

Cevabı şudur: O'nun bu sadette verdiği ayet-i kerime;

"Hurma ağaçlarından herhangi bir şey kesmeniz veya kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izni ile ve O'nun fasıkları cezalandırması içindir." *(Haşr, 5)* Âyet Nadiroğulları hakkında nâzil olmuştur. Bunlar Yahudi kabilelerden biriydi ve ahitlerini bozmuşlardı. Rasûlullah *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* onlarla ne aleyhine ne de lehine durmamaları konusunda sulh yapmıştı. Bedir savaşında zafer kazanınca "işte Tevrat'ta anlatılan peygamber budur" dediler. Müslümanlar Uhud günü hezimet yaşayınca şüpheye düşüp, ahitlerini bozdular. Bu çerçevede Ka'b b. Eşref kırk atlı ile beraber Mekke'ye gidip Kabe'nin yanında Ebu Süfyan ile antlaşma yaptı. Bunun üzerine Rasûlullah Muhammed b. Mesleme'ye emir verdi, o da Ka'b b. Eşref'i suikastla öldürdü. Ka'b onun süt kardeşiydi. Ardından Rasûlullah *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* birlikleriyle beraber sabah vakti onlara baskın düzenledi. Kendisi yuları liften yapılma bir merkebe biniyordu. Onlara Medine'den çıkıp gitmelerini söyledi. Onlar da "ölüm bizim için bundan iyidir" diyerek savaş çağrısı yaptılar. Şu da denildi: Çıkmak için Rasûlullah'tan on gün mühlet istediler. Abdullah b. Übey de onlara haber gönderip şöyle dedi: Kaleden çıkmayın, şayet çıkacak olursanız biz de sizinle geliriz. Onlar da yol başlarını tuttular. Rasûlullah onları 21 gün kuşatma altında tuttu. Allah kalplerine korku salınca münafıkların yardımından da ümitlerini kesince sulh talep ettiler. Rasûlullah kabul etmedi ve sürgün etmekte ısrar etti. Eşyalarından üç aile bir deve yükü kadar olanı alacak, gerisini bırakacaklardı. Şam topraklarında Eriha ve Ezriat'a sürgün edildiler. Sadece İbn Ebil-Hukayk ailesi ile Huyey b. Ahtab ailesi Hayber'e gittiler. Bir grup da Hiyre'ye gitti.

Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* Müslümanlarla antlaşmalarını bozmaları, ihanet etmeleri ve gadretmeleri sebebiyle Nadiroğullarına bu kadar sert muamele göstermiştir. Bu yüzden şiddetli cezayı hak etmişlerdir. Kur'ân da bunu teyit etmiştir.

Türkiye'de Kemalist fitne galip gelmeden önce ben de henüz memleketten ayrılmamışken lâdini (laik) anlayışı ile bilinen *İçtihad Gazetesi* sahibi Abdullah Cevdet bir makale kaleme aldı. Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in Kurayzaoğullarına yaptıklarını tenkit etmişti. Teslim olduklarında öldürülmelerini emretmişti. Bunu da "zulüm" olarak değerlendiriyordu. Ben de ona reddiye mahiyetinde bir makale yazmıştım. Onların, Müslümanların en zor gün ve şartlarında ahitlerini bozduklarını Ahzab savaşında Müslümanların düşmanlarına katıldıklarını dile getirdim. Bu savaşta kafir ordular Medine'ye akın etmiş ve İslâm'ın başkentini kuşatmışlardı. O gün Müslü-

manlar büyük bir imtihana tabi tutulmuş ve şiddetli şekilde sarsılmışlardı.[1]

1. Medine'ye Müslümanlarla savaşmak üzere gelen müşrik birliklerin sayısı 12.000 kadardı. **Fethu'l-Bârî**'de geçene göre 24.000. Kur'ân-ı Kerim'in de anlattığı gibi "üst taraftan" geldiler. Bunlar Gatafanoğulları ve Necid halkından onlara tabi olanlardı. Kurayza ve Nadiroğulları da onlara destek vermişlerdi. "Alt taraftan da" geldiler. Bunlar da Kureyş ve onlara destek veren Ahabiş, Kinane oğulları ve Tihameliler. Müslümanlara -nitekim sayıları 3.000 kadardı- Selman ile istişare neticesinde Rasûlullah'ın emri ile Medine çevresinde Hendek kazmak zorunda kaldılar. Rasûlullah da kazma işinde çalıştı. İki taraf arasında bir ay bir süre geçti. Sınır harbi dışında aralarında bir savaş olmadı. Artık gözler kaydı, kalpler boğaza dayandı. Zan sahiplerinin farklılığına göre Allah hakkında türlü zanlar yapıldı. Münafıkların içindeki nifak artık açığa çıktı. Öyle ki Müt'ib b. Kuşeyr dedi ki: "Muhammed bizlere Kisra ve Kayser'in hazinelerini vaad ediyordu. Halbuki şu an tuvalete bile gidemiyoruz." Bir de hendeği aşmayı başaran Kureyşli birkaç atlı ile çatışma olmuştu. Bunların öncülüğünü Amr b. Abdivüdd yapıyordu. Dar bir yer bulup Hendeği aştılar. Ali b. Ebu Talib Müslümanlardan birkaç kişi ile onları karşıladılar. Amr'ı öldürdü. Bu sefer yanındakiler de yenildiler. Amr'la beraber iki kişi daha öldürüldü. Şu da denildi: Aralarında sadece karşılıklı ok ve taş atışları yapılıyordu. Nihayetinde Allahu Teâlâ zaferini indirdi. Müslümanları kuşatmış olan düşmanların üzerine rüzgâr ve görmedikleri ordular gönderdi. Kafirleri de öfkeleri ile geri çevirdi. Hiçbir şey kazanamadılar. Allahu Teâlâ da Müslümanları savaştan esirgedi. Allah'ın ordularının Ahzab ordularını mağlup ettikleri gecenin sabahında -ki Müslümanlar Medine'ye dönmüş ve silahlarını çıkarmışlardı- Cebrail Rasûlullah'a gelip şöyle dedi: "Sen zırhını mı çıkaracaksın. Halbuki melekler silahlarını bırakmadılar. Allah sana Kurayzaoğullarına gitmeni emrediyor. Ben de o tarafa gidiyorum." Bunun üzerine Rasûlullah ilan etti ki hiç kimse Kurayzaoğulları diyarına varmadan ikindi namazını kılmasın. 21 gün onları muhasara altına aldılar. Kuşatmadan dolayı artık bitkin düşmüşlerdi. Rasûlullah, *"benim vereceğim hüküm üzere teslim olun"* dedi. Kabul etmediler. Dedi ki: Evs lideri Sa'd b. Muaz'ın hükmü üzerine?" O, Kurayzalıların antlaşmalarındandı. Razı oldular. Onlar, kendisi Sad b. Ubade ile beraber geldiğinde ve Ahzab birliklerine katılmamaları konusunda yaptığı uyarıları unutmuşlardı... Onlara Rasûlullah'la yaptıkları anlaşmayı hatırlattığında, "Rasûlullah da kim? Bizim onunla ne antlaşmamız ne sözleşmemiz var?" dediler... Sa'd b. Muaz da eli silah tutanların öldürülmelerine kadın ve çocuklarının köle olarak alınmasına hüküm verdi. Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* tekbir getirerek şöyle dedi: *"Allah'ın hükmü ile hüküm verdin."* -Tevrat'ın hükmünü kast ediyordu- Onlardan 600 veya 400 kişi öldürüldü. Aralarında bir tane de kadın vardı. Bir el değirmeni taşını surun altındaki Halid b. Süveyd'in üzerine atmıştı. Onların antlaşmalısı olmasına, Ensar'dan birçok kimse onlara merhametli olmasını tavsiye etmesine rağmen böyle bir hüküm verdi. Sad b. Muaz bu hüküm için çağrıldığında Ahzab savaşında aldığı yaradan dolayı tedavi görüyordu. Oku atıp onu yaralayan da Kureyşli biriydi. Yahudi değildi ki etkisinde kaldı da tarafsız davranamadı diyelim.

Kurayzaoğulları ile Nadiroğulları, her iki taife de ihanet etmiş ve antlaşmalarını bozmuş olsalar da tehlikesi ve Müslümanlara verdiği zarar yönünden Hendek savaşında İslâm düşmanlarının safına katılan Kurayzaoğullarının yaptığı çok daha tehlikeliydi. Çünkü Kurayzaoğullarının ihaneti Müslümanların en zor zamanlarında olmuştu. Öyle ki Rasûlullah bu ihaneti haber alınca Evs ve Hazrec'in liderlerini bazı Ensarlı Müslümanlar da onlara göndermiş, işin hakikatini öğrenmelerini söylemişti. Gelen haber doğru ise başkasının anlamayacağı şekilde konuşmalarına dikkat çekmişti. İnsanların azminin kırılmasına yol açmasın diye böyle yapmıştı. Çünkü onların ihaneti Müslümanların imdat ve lojistik yollarının kesilmesine, onların tarafından da Medine'ye girilmesine sebep olacaktı. Elçiler gelen haberin en kötü hali üzere olduğunu gördüler. Hatta Rasûlullah Gatafan'a haber gönderip geri çekilmeleri karşılığında Medine hurmalarının üçte birini vermeyi vaad etmeyi düşündü. Ancak daha sonra dönüp bu konuda iki Sa'd ile istişare edince vazgeçti. Zira onlar, "Eğer bu fikir Allah'tan bir vahiy ise... Yok değilse biz cahiliye döneminde dahi böyle bir haraç ödemedik. Bize yeni bir hayat bahşeden İslâm'dan sonra mı bunu ödeyeceğiz" dediler. Rasûlullah bu cevaba çok sevinmişti. Heykel Paşa Hazretleri'nin **"Hayatu Muhammed"** (2. Baskı s.326)'da yazdığı ve zikredilen vaadin gerçekleştiği ve Gatafan'ın çekilmesinde etkili olduğunu ima ettiği hususa gelince bunun aslı yoktur. Bu mucizeleri inkâr illetine tutulan yazarın,

Ahdini bozanlarının ihanetinden mü'minlerin yaşadığı tehlike de iki katına çıkmasından ve Allahu Teâlâ'nın onları kurtarmasından sonra ahdi bozanlara uygun görülen şiddetli cezanın zulüm olduğunu söyleyen bu adam, İslâm'ın siyasetinin ahmak ve aptalların siyaseti olacağını mı zannediyor? Kılıcın olacağı yerde cömertlik, affedilmeyecek ihaneti azim ve kararlılıktan uzak, bağışlama ile mi karşılayacağını sanıyor?

Özetine işaret ettiğim ve Sultan Vahidüddin Han'ın teşekkürüyle karşılanan bu makalenin sonunda Ebu Temmam'ın şu beyitlerini yazdım:

Güç ve kuvvet olmayan "hilm" en hayırlı değildir.

Kemik üstünde olmayan "et" de en güzel et değildir.

Şerefli ahlâklar dışında denk olan var mı

Güler yüzlü olanları vardır, asık surat olanlar da

Yıldızlar misali... Bu, Doğduğunda ışık saçmak için

Ki doğuşuyla gece aydınlanır... Diğeri ise "recm" için.

Konumuza dönelim:

Düşmanlarının aleyhinde birleşmelerinin devamı ile İslâm yolunda cihad eden devletin gerilemesi devam etti. Bu gerileme ile de asırlar boyunca İslâm inancını müdafaa görevini üstlenmiş olan bu ilmin, deney ve duyuya dayanan modern bilim karşısında değeri ve konumu düştü. Bu gerileme eski ilmin kendisinden kaynaklanmadı. Nitekim bunu kitapta apaçık göstereceğiz. Bilakis yeni yetme bazı insanların, bu bilim yoluyla elde ettikleri silahlarla galip gelmiş ümmetlere yakınlaşmaya çalışanların bakış açılarından kaynaklanmıştır. Silah ile galibiyetle delil ile galibiyeti karıştırmışlardır. Müslümanların gerilemesi iki yönden devam etti. Öyle ki Osmanlı Devleti son nefeslerini verip onun yerini alan devlet İslâm kimliğinden sıyrılınca

orduların hezimete uğramasını Allah'ın kitabında kayıtlı bulunan tedbirlerden kaynaklandığı anlayışı üzerine yürümüştür. Zira kitabının mukaddemesinde hadis kitaplarında geçen mucize haberlerine güvenmediğini iddia ediyordu. İyi de peki Kur'ân'da yer alan mucize hakkında mazereti nedir?
Kaldı ki müellif hemen arka sayfada bu yazdıklarıyla çelişmiştir. Rasûlullah'ın Gatafan'a çekilmeleri karşılığında Medine ürünlerinin üçte ikisini vermek için haber gönderdiğini, ancak Evs ve Hazrec'in liderleriyle istişare ettikten sonra Sad b. Muaz'ın ve Medine liderlerinin kabul etmemesi sonucu bunun gerçekleşmediğini yazmıştır. Bu vaad Gatafan'a ulaştıktan sonra yerine getirilmemesinin manası nedir? Demek ki Rasûlullah ashabının itirazından dolayı verdiği sözü tutamadı. Böyle bir iddia hem Rasûlullah hem de ashabı hakkında yakışıksız bir iddiadır. Ayrıca Rasûlullah'ın söz verdikten sonra ashabıyla istişare etmesinin de bir manası yoktur.

Türkiye'ye özgü bu inkılabı diğer İslâm ülkelerinde birçok inkılap takip etti. Elbiseleri ve başörtüleri çıkarmak yoluyla çıplak gezmek her yönden Batı'yı taklid eden Türkiye kadınlarıyla sınırlı kalmadı. Türkiye'deki devrimden sonra Mısır'a hicret ettiğimde, dinlere masal, efsane olarak bakan modern bilimin İslâm akaidi ilminden daha çok konuştuğunu ve sesinin daha çok çıktığını gördüm. Öyle ki Ezherliler nezdinde de böyleydi. Veya onlardan sözü geçenlerin... Buna delil olarak da şu yeter: Ezher Şeyhi büyük Üstad el-Merâğî, Avrupa'ya ilim tahsili için gönderilen genç öğretmenlerden oluşan Ezher heyetini uğurlama merasiminde yaptığı konuşmada şöyle bir kelime kullandı: *"Dinin hamilleri (taşıyanları) ilmin hamillerine ayak uydursalardı..."* Dinin hamillerini ilmin hamilleri karşılığında zikretmiş... Din âlimlerini ilimden (bilimden) tamamen yoksun olarak değerlendirmişti. Çünkü onun nezdinde bunların sahip olduğu ilim, ilim olarak isimlendirilmeye değer değildi. Üstadın konuşmasının tamamıyla ilgili değerlendirme kitabımızda ele alınacaktır.

Günümüz Ezher nezdinde eski din ilimlerinin kıymetini, konumunu korumadığının en açık delillerinden biri de *el-Ezher Dergisi*'nin Üstad Ferid Vecdî Bey'in yönetiminde çıkmaya devam etmesidir. Derginin 12. cildi 9. cüzünde Kelâm ilmine yönelik çok çirkin saldırıları olmasına rağmen derginin editörlüğünü ve yönetim kurulu başkanlığını yürütmeye devam etmektedir. Bu saldırılara da cevabımız gelecektir. Bundan daha önemli bir delil de bu saldırılar karşısında ne itiraz ne tenkit konusunda yaprak kımıldamamasıdır. *el-Ehram* gazetesinde bundan önce de müslüman bir şairin şöyle bir beytini okudum:

Din ve hidayet olarak bilime iman edin!

Bilimden sonra akıl için başka din yoktur.

Bu işi daha kötü hale getiren meselelerden biri de Mısır'daki yazarlar tarafından bilenen ilimden maksadın, dine karşı çıkan ve onu efsaneler arasında değerlendiren modern bilim olduğudur. Nitekim Üstad Ferid Vecdî Bey'in bu konudaki kanaatini aktaracağız. Veya en az Heykel Paşa'nın dediği gibi: *"Ne bir şey ispat eder ne de nefyeder."* Bunlar, bize göre ilim diye adlandırılan hiçbir şeye ilim dememize rıza göstermezler. Örneğin, -alimlerimizin Allah'a imanı, peygamberlere imanı üzerine inşa ettikleri- Usuluddin, diğer adıyla Kelâm ilmi, onlara göre "ilim" adını almaya hak sahibi değildir. Buna göre de İslâm, Hristiyanlık gibi ilim dairesinin dışında kalmaktadır. *el-Câmia* dergisinin kurucusu Farah Antun, Muhammed Abduh'la münazarasında böyle bir iddiada bulunmuştur. Üstad Farah'ın sözlerinin tamamı da gelecektir. Burada bir mesele daha vardır. O da şu: Arap ülkelerinde ve bu vesileyle de İslâm ülkelerinde namı yayılmış olan bu hoca, münazarasında dinlerin temelini "şüpheci-

lik" balyozuyla vuran Üstad ile tartışmaktadır. Sonra şunu görüyoruz ki bu hoca ve onun elinde yetişen Şeyh el-Merâğî, Şeyh Reşid Rıza gibi talebeler peygamberlerin mucizelerini inkâr etmekte ve bunları tabii olaylarla te'vil etmeye çalışmaktadırlar. Bu kitabın üçüncü bölümünde bu konuya muttali olacaksın.[1] Ayrıca mucizeleri inkâr etmenin nübüvveti inkâr etmekten başka bir fonksiyonu olmadığına, bu inkarların temelinin de olağanüstü (harikulade) olayları kabul etmeyen modern bilim olduğuna muttali olacaksın.

Bütün bunlardan dehşete düştüm ve kendi içinde şöyle dedim: Mısır'da karşılaştığım bu durum nedir? Sanki modern bilimin şeytanı, yazarlarının ve âlimlerinin yolunu şaşırtmış, bundan dolayı onun vesvesesi ile İslâm'a karşı çıkmakta yarışıyorlar. Açıktan olmasa gizliden. Sanki Üstad Ferid'in *el-Ehram*'da yayınlanmış ve bizim de ileride aktaracağımız makalesinde *"İslâm ülkelerindeki yazar ve şairlerden önde gelenler inkarcılığı gizlemekte, makalelerinde ve şiirlerinde bunu işleyerek kabulü için zihinleri hazırlamaktalar"* şeklinde dile getirdiği husus, gerçekten olmuş. Sanki Mısır'da Türkiye'deki gibi bir inkılap olmuş. Şu var ki oradaki inkılap hükümetin zorlaması ile yapılmış ve yerleşmiş. Mısır'da ise yazarları ve âlimleri tarafından aralarında geçen araştırma ve fikir teatisi neticesinde isteyerek yapılmıştır. İnkılap yaşamış Türkiye'den hicret eden bizler orada hayati bir tehlike olmaksızın söz söyleme hürriyeti bulsaydık inkılap taraftarlarına karşı delille galip gelmeyi kaçırmaz ve de ülkeyi terk etmeye ihtiyaç duymazdık. Mısır'da âlimlerden, akıl sahiplerinden kimse yok mu bu örtülü inkılabın karşısında dursun. Yahut perdesini indirmeye sonra onu delillerle çürütmeye çalışsın? Halbuki Mısır'da kalem sahibi âlimler ve ihlaslı Müslümanlar Türkiye'de olanlardan çoktur. Mısır'da din yolunda cihadın bir tehlikesi de yoktur. Sadece cihad edenlerin makam ve mevkiini kaybetmesi olabilir. Bütün bunlar hükümet nezdinde inkarcıların nüfuzunun daha ağır bastığını farz etsek söz konusudur. Herhalde inkarcıların İslâm'a kurdukları tuzaktan habersiz olmayan, modern bilime imanda Allah'a, peygamberlerine imandan daha fazla güven duyma konusunda onlara taraftar olmayan âlimlerden ve yazarlardan geriye kalan salih zümre, bu bilime karşı çıkmaktan çekinmişler ve bu konuda başarılı olacaklarına güvenmemişler. Bundan dolayı susup ortamı inkarcılara ve taraftarlarına bırakmışlar. Halbuki gerçek mücahidin alması gereken tavır zikredilen bilime karşı durmak değil, Batılı bilim adamlarından ondan dine zıt ve düşman sonuçlar çıkaran taifeye ve Doğu'da onları taklid edenlere karşı çıkmaktır. Çünkü kendini gerçekleri keşfetme makamında gören hiçbir ilmin, sahih dine aykırı olması mümkün değildir. Zira sahih din de (ilmî) hakikatlerden biridir ve bu hakikatlerin birbirine aykırı olması

1. Allah'a hamdolsun daha önce bu bölümü yayınlamaya muvaffak olduk. **"El-Kavlül-Fasl beynel-lezine yu'minune bilgayb vel-lezine lâ yu'minun"** adıyla müstakil bir kitap olarak çıktı.

düşünülemez. Her zaman da herhangi bir ilim dalının konuları içinde yer almadığı için bazı hakikatlere muttali olmaması mümkündür. Veya o ilim dalı an itibariyle ulaştığı merhalede ona muttali olmaya ulaşmamıştır.

Her ne ise, Mısır'ın şu an, inkarın galip gelmeye yaklaştığı dinini yalnız bırakmamaya ihtiyacı vardır. Çünkü inkarın davetçileri güçlü, dini korumakla mükellef olanlar ise birlik değildir. Peki bunu ben yapabilir miyim? Hicret etmemle düzenimin dağılmasından sonra zihnim de bu kadar dağılmışken. Gençlik yıllarımı geride bırakıp ihtiyarlık sebebiyle zayıf düşmüşken, gençliğimi, vatanımı, dostlarımı kaybetmeye karşılık bunlardan çok daha değerli olan bir şey yapabilir miyim? Ki bu da İslâm'a hizmet! Şu beyti yazan ne güzel söylemiş.

Kaybettiğim her şeyde Allah haleftir

Fakat Allah'ı kaybedersem halefi yoktur.

İslâm yönetimini miras alan geçmiş âli Türk devleti uzun ömrü boyunca bu mirası kılıcının gücüyle muhafaza etti. İhtiyarlayıp ölünceye kadar vazifesini bırakmadı. Ancak her ümmetin bir eceli vardır.

Onların hiçbir ayıbı yoktur varsa şu

Kılıçları çarpışmaktan gedik gedik olmuş

Osmanlı Devleti'nin bitmesinden sonra silahı ile İslâm'ı koruyacak başka bir devlet olmadı. İslâm'daki kılıç gücü böylece bitti.[1] Bu dönemde Mısır'a geldiğimde gördüm ki onda bulunan ilmî kuvvet, din düşmanları ile din ehli arasında süren uzun çatışmalar neticesinde can çekişir vaziyette. Bazıları gazete üzerinden beni din ve vatana ihanetle suçladı. Diğerleri de iftira atanları onaylar şekilde sustular. Fakat ben yolumda yürümeye devam ettim. *"Hak hastalanır fakat ölmez"* hususuna inancım tamdır. Nasıl ki Osmanlı Devleti altı asır boyunca İslâm'ı müdafaa uğrunda ya-

1. Ben de Osmanlı Devleti'nin etini yemekle meşgul olmuş Üstad Abdullah Anân gibi Müslümanlara Hutay'a'nın şiirini okuyorum. Bu şiiri Ali Abdurrezzak Paşa yeri olmayan yerde okudu. Yeni Türkiye'de Mustafa Kemal'in yaptıklarını beğenmeyen Müslümanlara yönelik söylemişti. Çok önce yayınlanmış bir makalesinde bu şiire yer vermişti. (Şair diyor ki):
Hay babası olmayasıcalar, onlara olan
Sitemlerinizi azaltın
Azaltın yahut onların kapattığı
Açığı kapatın.
Şayet Osmanlı Devleti şimdiki Mısır'la olan bağı da devam etseydi Abdullah Anân ona bir şey söylemeye cüret edemezdi. Özellikle de Şeyh El-Kasimi'de Mısır'da Müslümanlara ve onların kitaplarına saldırmaya cüret edemezdi.

lın kılıç olarak dünyaya veda ettiyse ben de âhir ömrümde bu dinin ilmî kuvvetini müdafaa etmeye karar verdim. Bu müdafaa, sancağı altında ihtiyar olanları gençliğe döndürür. Ben etrafımı kuşatan zikretmiş olduğum zaaf etkenlerinin farkındayım. Neredeyse unutuyordum. Bende bir zaaf noktası daha vardır. Kayda değer bir husustur. O da dilimin (Arapça'nın) zayıflığıdır. Bir de araştırmaya konu aldığım hususlarda derinlemesine araştırmaya hırsım da var. Meseleleri derinlemesine araştırmak ile lügat zayıflığını nasıl bir arada götürebilirim. Bütün bunlara şunu da ekle: Mısırlı okuyucu genelde üslubun güzelliğine, lügatin gücüne meyillidir. Konu ne kadar önemli olursa olsun hayati de olsa derinlemesine incelenmesinden usanır. Bu halinin, hastalığının sebeplerinin araştırılmasına aldırış etmeyen, tıbbî reçetelerde yer alanları uygulamaya önem vermeyen hastadan farkı yoktur. Belki de aldığı reçeteyi edebi bir üslupla yazılmadığı için yırtıp çöp tenekesine atar. Allahu Teâlâ'dan niyaz ediyorum ki, dildeki zayıflığımı ve ifadeleri yazmakta çektiğim zorluğu dünyada okuyana ağırlık olarak değil de amellerin arzedileceği gün mizanda ağırlık olarak kılsın! Niyaz eden vazifesini ifadan ne kadar aciz olursa olsun Allah niyaz edenin niyazını boşa çıkarmamaya kadirdir.

"Kim Allah'a tevekkül ederse O (Allah) ona yeter." *(Talak, 3)*

Acem olan dilden mazeretim

Kitaplarımı Arapça

Gücü yettiğince ona konuşturdum

Meramımı ifade edemediği yerde

Kalbimi konuşturdum.

Kitabın hikayesini bitirdik. Bu kıssadan kısaca kitabın te'lif sebebi anlaşıldı. Fakat bununla yetinmiyoruz. Bilakis bu genellemeye tafsilatlı bilgiler ekleyelim. Belki de kitabın mukaddimesi uzun olacak. Bu ekte, Mısır hakkında genel olarak dile getirdiğimiz, muasır yazarlarının ve onlara tabi olan âlimlerin anlayışı hakkındaki şeylere deliller sunalım. Zira yazarlar ve onlara kötülük üzere tabi olanlar, İslâm'ın eski aklî anlayışını yıkmakta ittifak etmişler. Diyoruz ki: Dinlere ihlasları ve sosyal hayatlarına etkileri sebebiyle Doğu'nun Batı'yla irtibata geçtiği ve bu irtibatın yeni devirler açtığı son zamanlarda İslâm'ın başına gelen ve gelmeye devam eden şeyler gizli değildir. Bu devirler özellikle yeni insanlar arasında farklı anlayışlar meydana getirdi. Hepsinde olmasa da elitlerinde mutlaka oldu. Bu konuda ilk merhale şuydu: Müslümanların ve İslâm alimlerinin İslâm dini hakkındaki bağnazlıklarından şikâ-

yet edildi. Âlimlerinden bir kısmı bu şikâyeti paylaşıp sahip çıktı. Şikâyet edenler ve onlara yardımcı olanlar has bir ilme ve sağlam bir akla sahip olmayınca işi karıştırdılar. Dindeki bağnazlığa saldırırken dinin kendisine de saldırmaya başladılar.[1]

Şikayetler devam edegeldi. Bazı kalemlerde hala sıcaklığını koruyor. Nihayetinde bu donukluk (bağnazlık) eritildi, bundan da inkâr doğdu. Nakıs olan inkârı sebebiyle kâmil olanın üstüne çıktı. İslâm'daki donukluğun yerini Batı taklitçiliği aldı. Öyle bir devir geldi ki şu görüş baskın oldu: Bilim, varlığı duyularla kavranan deneyle sabit olmayan hiçbir şeyin varlığını kabul etmez. Duyularla idrak edilmeyen şeyleri ikrar etme konusunda akıl, bilime ilhak edilir oldu. Bu bilimin hangi bilim olduğu bu aklın hangi akıl olduğu araştırılmadı. Maddi bir delile dayanmadığı için her biri mutlak olarak dinin düşmanı kabul edildi. İnkarcılık, bilim ve aklın mezhebi sayıldı. Bu inanç öyle yerleşti ki dinin derdini taşıyanların kalbini ümitsizlik kuşattı. Dini müdafaa etmeye de ancak savruk yahut bilime akla aykırı davranmaya aldırış etmeyen kimse cüret eder oldu. Bazılarının zihnine şu da gelmiş olabilir. Geçmiş zamanlarda akıl, Allah'ın varlığına delil getirme konusunda kabul ediliyordu. Ancak bu düşünce dini müdafaa edenlerin gözünde bir ümit ışığı olarak duramadı. Kalplerine ümitsizliği tekrar yerleştirecek bir nefesle söndürüldü. Bu nefes şunu diyordu: Bu, müspet ilim asrında herhangi bir kıymeti olmayan, salt akıl ve soyut mantığın rüyasıdır, hayalidir.

İnsanlar bu sürecin ikinci ve üçüncü merhalelerinde dinsizlik temennilerinin doğurduğu arzularına ulaştıktan sonra ilk merhalenin tutkunu olanlara, inkarcılığın, inançsızlığın ruhlarında meydana getirdiği boşluğun farkına vardılar. Bu boşluktan rahatsız olmaya başladılar ve bu boşluğun doldurulmasına ihtiyaç hissettiler. Ve öyle bir hale geldiler ki ruha ünsiyet, huzur kaynağı olan dinden ayrıldıkları için pişman olacak gibi oldular. Ancak akıl ve bilim onlarla dinin arasının uzaklaştırdı. Sürekli yollarında durup onun huzur veren kucağına dönmelerinin önünü kesti.

1. İslâm'a yöneltilen "bağnazlık" ithamı sadece ameli hükümlerine yöneltilmiş olsaydı ve zorlukları kaldırmaya dayansaydı ayrıca zorluğun söz konusu olmadığı akideye bulaşmasaydı -basit olmasa da- basit karşılanabilirdi... Bu da gösteriyor ki "dindeki bağnazlıktan şikayetçi olanlar gayelerinde ve niyetlerinde samimi değiller. Kolaylaştırmaktan çok yıkmak istiyorlar. Öyleyse akidede kolaylığın hidayete karşılık dalalet dışında herhangi bir manasının olması geçerli, akledilir bir durum değildir.

Heykel Paşa'nın "Hayatu Muhammed" İsimli Kitabının Tahlili

Şimdi Heykel Paşa'nın *"Hayat-u Muhammed"* kitabını te'lif etme sebebini tahlil etmekle başlayalım.

-1-

Heykel Paşa Hazretleri *Hayat-u Muhammed* kitabının mukaddimesinin sonuna yakın bölümünde şöyle demiştir:

"İslâmî düşünce sistemi -insanın etrafını kuşatan âlemle bağı hakkında muasır metot üzerine kurulu ve bu yönden de tamamen vakıaya uygun (maddi) bir düşünce sistem olmakla beraber- konu insanın kainatla ve kainatı yaratanla alakalı olduğunda şahsi bir düşünce halini alır. Bu hal, nefsi ve ruhi atmosferi üzerinde öyle neticeler ortaya çıkarır ki ilim (bilim), araçları ile beraber karşısında şaşkın kalır. Ne ispat etmeye ne de çürütmeye güç yetirir. Bu sebepten dolayı bu neticeleri bilimsel bir gerçek olarak kabul etmez.

Ancak bu hal, bunlara rağmen hayatta insanın mutluluk kaynağı olmaya davranışlarına çeki-düzen veren bir etken olmaya devam eder. Peki hayat nedir? İnsanın konumunun varlık alemi ve birliği ile bağı nedir?

Bunlar soyut mantığın kurallarına tabi meselelerdir ve kendine sınırları çok geniş bir edebi alan bulmuştur. Fakat sen, Muhammed'in hayatının ve öğretilerinin insanları mutluluğa kavuşturmada soyut mantıktan daha yakın çözümler sunduğunu görürsün. Bu mantık hakkında Müslümanlar Abbasi döneminden bu yana nice asırlar,[1] Batılılar da 16. Yy'dan 19. yy'a kadar üç asır harcadılar. Nihayetinde geçmişte Müslümanlarda olduğu gibi Batılılar da modern bilime ulaştılar. Sonra geçmişte ilim, insanları mutlu etme konusunda günümüzde donma tehlikesi altında olduğu gibi dondu kaldı. Artık bu mutluluğu yakalamanın varlık ve varlığın yaratıcısı arasındaki zati bağı güzel bir şekilde kavramaya dönmekten başka yolu yoktur. Ki bu bağın sünneti değişmez, zaman ve mekânın değişiminin, üzerinde etkisi yoktur. Varsa da bizim kısa hayatımız kadardır. Muhammed'in hayatı da şüphe yok ki bu bağı incelemek için en güzel örnektir. Bu inceleme dileyen için ilmi, dileyen için ameli bir incelemedir. Kimin yetenekleri onu bu bağın ilk mertebelerinden hangi dereceye ulaştırıyorsa. Çünkü onunla, Allahu Teâlâ'nın peygam-

1. İslâm Kelâm ilminin tedvin edildiği zamanlara işaret etmektedir. O zaman Kelâm, yunan felsefesinden alınmış felsefe ile beraber yazılıyordu. Bu ilim de Aristo mantığına dayanıyordu. İslâm alimleri Abbasi halifesi Memun döneminde bu iki ilme (mantık, felsefe) muttali olmuşlardı.

berine lutfettiği bağ arasındaki mesafe çok açıktır. Bu iki incelemenin, kendilerine başarı fırsatı verildiği gün, günümüz alemini dini ve ilmi itikat farklılıklarının yol açtığı putperestlikten kurtaracaktır. Bu putperestlik "mal"ı tapılacak tek şey haline getirdi. Varlık aleminde ilim, sanat, yetenek adına ne varsa ona ibadet etmeye ve tespih etmeye amade kıldı."

Özetle zât-ı âlileri insanların kalbinde dînî düşüncenin ihya edilmesinden ümidini kesenlerden biridir. Allah'ın varlığını ilmî bir metot üzerine ispat konusundan başlayarak ve de beşeriyetin saadetinin kaynağı olan ahlâkı da bu müspet din temeli üzerine bina ederek. O bunu dile getirirken İslâm kelâm alimlerinin asırlar boyunca kitaplarında geniş geniş yer verdikleri ve bir bölümü Ezher Usuluddin fakültesinde okutulan akaidi ispat metodunu ilmi bir metot, delillerini de ilmi delil olarak nitelenmeye uygun görmemektedir. Bu görüşünü de Batıdaki modern bilimin bu delillere itibar etmemesi ve bu ilmin kapsamında yer alan malumatı ilim olarak saymaması üzerine bina etmiştir.

Bu sadette 15. sayfada yazdıkları çok daha açıktır: *"Bu gençler dinler, İslâmî mesaj ve bu mesajın sahibi hakkında düşünmekten yüz çevirdiler. Bu konuda materyalist bilimin ve felsefenin ortaya koyduğu kurallar onları bu düşüncelerden daha da uzaklaştı. Şöyle ki dini meseleler mantık kurallarına uymaz ve bilimsel düşünce kapsamında yer almazdı. Bunlarla ilgili olan soyut düşünce sistemi (metafizik)nin de bilimsel metotla bir bağı yoktur."*

Bu iki sözü söyleyen zât-ı âlilerinin kendi kendiyle çeliştiğini görürsün. Kitabının 2. baskısının mukaddimesinde 55. sayfada şöyle der: *"Ortak koşmadan tevhid üzere bir olan Allah'a iman etmek Allah'ın yarattığı bu kâinatı incelemekten başka bir şeye ihtiyaç duymaz."*[1] Halbuki zât-ı âlilerinden aktardığımız gibi modern bilimde kâinatı incelemek Allah'ın varlığına delil arayan için yeterli bir delil değildir. Ancak O, bu ifadesini dinde mucizeye olan ihtiyacı ortadan kaldırma sadedinde söylemiştir. Bu inkârı (ortadan kaldırmayı) ikrar uğruna, modern bilimin kabul etmediği Allah'ın varlığını ispat yolunu kabul etmekten çekinmemiştir.

1. Allah varlığını bilmeye ulaştıran bir yol olmasından bahşederken "kâinat"tan "Allah'ın yarattığı" şeklinde bahsetmek doğru değildir. Zira böyle bir yola başvurmak sonucu doğuran sebebi o sonucu ispatta kullanma safsatasını doğurur. Bu da basit bir istidlaldir. Çünkü kâinatın "Allah'ın yarattığı" olduğunu bilen Allah'a iman konusunda bu kâinata bakmaya onu incelemeye ihtiyaç duymaz. İman için kâinata bakmaya ihtiyaç duyan ise onun "Allah'ın yarattığı" olduğunu bilmez.

Allah'a imana dayanarak mucizeyi inkâr etmek, Allah'a imanın mucizeye ihtiyaç duymaması, sonra da modern bilime dayanarak Allah'ın varlığına dair delili inkâr, modern akılların çelişkilerinden, acayip hallerindendir. Halbuki Allah'a iman insanı, mucizeyi inkâr etmeye değil onu kabul etmeye ulaştırır.

Her neyse *"Hayat-u Muhammed"* müellifi mucizelerin olmadığını benimsese de Allah'ın varlığının olmamasını benimsememektedir. Halbuki gayb durumlarının hepsinin varlığını reddetmenin temeli tek bir şeye dayanmaktadır. O da modern bilim ve onunla kayıtlı olan akıldır. Müelliften, tabiat ötesi bir şeyin varlığını kabule savaş açan bu bilim ve bu akla savaş açması beklenmez.

Hal böyle olunca müellif zorunlu olarak Muhammed'in hayatına sığındı. İnsanları da buna sığınmaya yönlendirdi. Onun hayatında dine ve dini indiren zât-ı zül-celâle ulaştıran, bu bilim ve akılda bulamadıkları yollar bulacaklardır.

Bizler Peygamberimizin sîretini incelemekten her türlü hayır, bereket ve hidayeti bulmayı ümit ediyoruz. Özellikle zât-ı âlilerinin yazdığından daha güzel bir usulle yazılmış olan sîretlerde. Ancak şu var ki; bu sîret, -müellifin bilim ve akılla uyuşsun diye tabiat kanunlarıyla çakışmayacak şekilde tasvir etmekte büyük çaba harcadığı- ulaştığı neticenin -ki bu neticeye ulaşmak müellifin gayesi idi; bu gaye de müellifin ifadesi ile insanın varlık alemi ve bu alemin yaratıcı ile olan bağı- evet bu neticenin bilim ve bilimle kayıtlanmış akıl ile çakışmasından bir kaçış yoktu. Zira insan nasıl olur da -şayet bu insan bu bilim ve aklı kabul ediyorsa- modern bilimin ve aklın, varlığını kabul etmediği varlığın yaratıcısı ile bir bağ kursun? Rasûlullah'ı mucizelerden tecrit etmek mümkün ise Allahu Teâlâ'dan tecrit etmek nasıl düşünülebilir? Halbuki metafizik-gaybî durumlar olduğu için mucizeleri kabul etmeyen "bilim" ve "akıl" aynı sebepten dolayı Allah'ın varlığını ikrar etmemektedir.

Sözün özü şu: Din iki temel rükün üzerine bina edilir: Allah'a iman ve beşerden olan Rasulüne iman. Ancak Batıyı taklid eden Mısır'daki muasır aydınların iman ettiği deneye dayalı modern bilim, Allah'ı ve rasülünü, duyu organlarıyla kavranan deneye dayalı sabit bir hakikat olarak kabul etmez. Eski ilme gelince, salt akıl ve mantığa dayanan, evvela Allah'a sonra onun rasülüne iman ettikleri işte o ilim, muasır aydınlar nezdinde muteber bir ilim değildir... Binaenaleyh ilim -eskisi de yenisi de- Allah'a imanı, rasülüne imanı temin (garanti) etmez. Bundan dolayı Heykel Paşa hazretleri Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in hayatını incelemeyi, Allah'a imana ulaştıracak en güzel vesile olarak görmüştür. Eski ilmin ve Kelâmcı alimlerinin tertibinin zıddı bir tertip takip etmiştir.

Zât-ı âlilerinin iman hakkındaki üslubunda Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* dönemindeki imana kısmen bir benzerlik mülahaza edilebilir. Kitabının ikinci baskısının mukaddimesinde (s. 55) dediği gibi bu benzerlik kendisini cezbetmiş olabilir:

"Şayet müslüman olmayan bir millet Kur'ân dışında bir mucize kabul etmeyen bu dine iman edecek olursa o milletin evlatlarından iman edenler şu iki adamdan biri olurdu: Kalbi ve gönlü tereddüt etmeyen, herhangi bir şüpheye takılmayan, bilakis imana ilk çağırıldığı anda Ebu Bekir gibi iman edip tasdik eden adam. Diğeri ise kainattaki tabii kanunları aşan harikulade (mucize) olaylar aramayan, bilakis zaman ve mekân sınırlarının kuşatmakta tasavvurumuzun noksan kaldığı bu geniş kâinatın yaratılışında arayan, Allah'ın kâinatta koymuş olduğu sünenlerden (kanunlardan) yaratanına ve şekil verenine hidayet bulan adam. Bu iki zat için mucizeler -olmuş veya olmamış- aynıdır."

Dediklerinin özeti şu: Müslüman olmayan milletlerden İslâm'a hidayet bulanlar, İslâm'a şu iki yol ile hidayet bulmaktadırlar: ya imana ilk çağrıldığı, Kur'ân'ı ilk işittiği anda, kalbinde bir tereddüt yaşamadan Ebu Bekir gibi iman eder. Böyle bir zat tabidir ki Kur'ân dışında bir mucizeye ihtiyaç duymaz. Veya Allahu Teâlânın geniş kainatına bakarak o kâinatı yaratana ulaşır. Bu adamın da iman için mucizelere tabiatüstü olaylara ihtiyacı yoktur.

Ben de diyorum ki: *Hayat-u Muhammed* kitabının müellifinin aklı Kur'ân dışındaki mucizeleri inkar hastalığına yakalanmış. Bundan dolayı münasebeti olsun veya olmasın bu hastalıklı aklı teyit etmeye çalışmaktadır. Biz mucize konusunu kitabımızın üçüncü bölümünde tafsilatlı olarak inceleyeceğiz. Buradaki maksadımız, müslüman olmayan milletlerin İslâm'a ulaşmak için zikrettiği iki yola dikkat çekmektir. Zira her iki yol İslâm'a ulaşmayı garanti etmez. İlk zâta gelince; imana davet edildiği anda hiç tereddüt etmeden icabet eden, Kur'ân dışında bir mucizenin varlığına ihtiyaç duymayan böyle bir adam... Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* gibi bir davetçinin Ebu Bekir gibi bir davet edilenin olmadığı bu dönemde mevcut değildir. İkinci adama gelince; Yaradana ulaşmak için şu geniş kainata ve düzenli kanunlarına bakan zat için de -müellifin mezhebine göre- iman garanti değildir. Çünkü bu zatın Allah'a iman konusundaki istidlali, "eserden müessire" istidlal etme yoludur. Kastım şu ki, bu eski ilmin metodudur. Salt akıl ve mantık üzerine kaim olan ilim... Halbuki modern bilim ve onun müellif benzeri muasır temsilcileri, aydınları buna itibar etmemektedirler. Bu istidlaller üzerine inşa edilen hakikatleri de ilmi (bilimsel) hakikat kabul etmezler. Peki bu izah, müellifin ilk söylediği ve kitabına te'lif sebebi yaptığı durumla çelişkili değil mi? Herhalde dinin mütedeyyin kimse nezdinde ilmi gerçek-

ler mertebesine ulaşmasının gerekli olmadığını zannediyor. Bu düşünce dini ilim mertebesinden alimleri de alimler zümresinden çıkarmayı ifade etmektedir. Okuyucu Ezher şeyhinden de bunu ima eden kelimeler duyacaktır.

Biz bu çelişkiyi göz ardı etsek kâinata ve kanunlarını incelemenin ikinci zât için -modern bilimin dediğinin tersine- kâinatı yaradana iman etmekte ve bu imanın ilmî gerçekler derecesine ulaşmakta yeterli geleceğini farz etsek, bu zâtın Kur'ân dışında bir mucizeye ihtiyaç duymadan Râsule iman etmesinin sebebi ne olabilir? Müellif ne bu imanı ne de sebebini zikretmiştir. Şayet, sebebi Kur'ân'dır derse, müellifin bu asırda müslüman olmayan milletlerin onun dışında bir mucizeye ihtiyacı olmadığını iddia ettiği bu mucizenin Arap olmayan milletler üzerindeki etkisi ne olabilir? Bugün Arapların kendisi Kur'ân mucizesini bu dinle irtibatlı görmemektedir. Zira Kur'ân'ın i'câzını edebî zevkleriyle idrak edenlerin ve bu idrak sebebiyle Kur'ân'a iman edenlerin dönemi geçmiştir. Bunu Büyük Üstad el-Merâğî *el-Ehrâm* ve *es-Siyasetü'l-Üsbûiyye*'de birkaç yıl önce yazdığı makalede dile getirmiştir. Biz de yayınlandığı dönemde bir kitap yazarak tenkidini yapmıştık. Diyor ki: *"Arap olmayanların Kur'ân'ı Arapça okumaları onları, i'câzını anlamaya ulaştırmaz. Kavramaları mümkün değildir. Bugünkü Araplar da uzun zamandan beri Arapça nazmından i'câzı anlamaz bir haldeler. Edebî zevk yoluyla i'câzı kavrayan ve bu kavrama sebebiyle Kur'ân'a iman edenlerin dönemi geçmiştir.*

Bizler bugün Kur'ân'ın i'câzına dair aklî deliller getiriyoruz. Diyoruz ki: "Kur'ân Araplara meydan okudu, onlar ise aciz kaldılar, cevap veremediler. Bu da Kur'ân'ın Allah katından olduğuna delildir."

Müellif hazretlerinin kitabından aktardığımız bu sözlerinden birkaç satır sonra söylediklerine gelince:

"Bugün herhangi bir mucize olmadan Allah'a ve Rasûlüne iman edenlerin örneği Arap peygamberin hayatında Allah'a ve Rasûlüne iman edenlerle aynıdır. Hiçbirinin mucizeden dolayı iman ettiğini tarih yazmamıştır. Bilakis Allahu Teâlâ'nın vahiy yoluyla peygamberinin dilinden çıkan hücceti, âl-i cenaplıkla zirveye ulaşan peygamber hayatı, işte insanları imana sevk eden bunlardı."

Bu söylediklerine cevabım şudur: Ben de zât-ı âlileriyle aynı görüşü paylaşıyordum. Şöyle ki, bu şekildeki bir iman yolu Arap milletine özgü bir yoldur. Ki onlar belagatin, edebi güzelliğin arkasından sürüklenir, aklî istidlallerden ve bu istidlallerde derine inmekten pek hoşlanmazlar, çabuk bıkarlardı. Hala da bir insanın Kur'ân'ı anlıyor olup iman etmemesine çok şaşırıyorum. Hala da Arapların İslâm'a karşı mesuliyetlerinin daha fazla olduğuna inanıyorum.

Ancak bununla beraber son dönemlerde kendilerinden Allah'a ve Rasûlüne iman etmesi beklenenler ile Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* döneminde iman edenler arasında, büyük bir fark vardır. Şu açıdan; taklitçi Doğu'nun Batı'dan iktibas ettiği ve Allah'a ve Rasûlüne iman etmeye engel görülen Allah'ın varlığının nübüvvetin ispatını bilimsel hakikatler dışında gören modern bilim ve modern akıl, Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve ashabı iman ettiklerinde mevcut değillerdi. İşte buradan Peygamberimizin hayatını kaleme alan Paşa Hazretleri, Rasûlullah'ın hayatını tabiatüstü diye nitelediği mucizelerden arındırmaya çabalamaktadır. Nitekim kitabından yaptığımız iki alıntıda ne derece çabaladığı görülmektedir. Halbuki zât-ı âlileri mucize olması açısından ayıklamaya çalıştığı tabiat üstü olaylardan olması gerekir. Hatta nübüvvetin kendisi tabiat üstü bir olaydır. Bu modern yazara göre Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in hayatını bundan da arındırmak gerekir. Bu konuyu yeri geldiğinde izah edeceğiz inşallah. Zât-ı âlileri farkında olmadan kendiyle çelişmektedir. Nübüvvet ve Kur'ân mucizesi konusunda bilimden uzaklaşmaktadır. Bundan dolayıdır ki Ferid Vecdî Bey'in *el-Ezher* dergisinde kaleme almaya başladığı *"Bilim ve Felsefe Işığında Muhammedî Siyer"* başlığı altındaki makalelerinde peygamberliği "deha"ya bağladığını görmekteyiz. Bunu da anlatacağız. Heykel Paşa'dan sonra Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in hayatı hakkında makaleler yazan bu yazar bilim tarafına Paşa Hazretleri'nden daha çok riayet etmektedir. Çünkü çağdaş yazarların gözünde bilim mucizeyi kabul etmediği gibi Müslümanlar ve başka dinlere mensup milletler nezdinde bilinen manası ile nübüvveti de kabul etmez.

Yine bugün ile Rasûlullah *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in dönemi arasındaki farklardan bir de Rasûlullah döneminde, Rasûlullah'ın hayatını ona iman etmeden inceleyen, müslümanların Rasûlullah'ın hayatına dair kitaplarda en çok onların sözlerine itimat ettikleri müsteşrikler (oryantalistler) de yoktu. Neredeyse peygamberliğine iman etmeme konusunda da onlara tabi olacaklar. Çünkü peygamberlik de bilinen manası ile mucizelerin tabiatüstü olması gibi tabiat üstü bir durumdur. Halbuki onlar Rasûlullah'ın hayatını mucizelerden arındırmaya çok önem vermektedirler.[1]

1. Bilakis nübüvvette Fahreddin er-Razi'nin, Allahu Teâlâ'nın: **"Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut da bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder" *(Şûrâ, 51)*** buyruğunu tefsir ederken dediği gibi üç tane mucize vardır.
"İkinci konu: Rasûl bunu melekten işittiğinde bunun habis bir şeytan değil de masum bir melek olduğunu nasıl bilir? Nasıl ayırt eder? Bu takdire göre Allahu Teâlâ'dan vahiy ancak mucizelerle ortaya çıkan üç merhale ile tamamlanır. Birincisi: Melek o Kelâmı Allahu Teâlâ'dan işittiğinde mutlaka bunun Allah Kelâmı olduğuna delalet eden bir mucize olmalı. İkinci mertebe: Melek peygambere ulaştığında yine bir mucize bulunmalıdır. Üçüncü mertebe: Peygamber bu Kelâmı ümmete ulaştırdığında yine bir mucize bulunmalıdır. Bununla sabit olmuştur ki kullar üzerinde teklif ancak mucizelerle ortaya çıkan üç mertebe (merhale) neticesinde gerçekleşir.
Derim ki: İmam Razi'nin tefsirinden aktardığım bu izah oldukça önemlidir. Zira bu izahta peygamber

Böyle olunca onun peygamberliğini deha olarak değerlendirmekte yahut değerlendirmek zorunda kalmaktalar. Rasûlullah'ın hayatını okuyup incelemek Allah'a ve Rasûlüne imana ulaştırmak konusunda yeterli olsaydı o zaman müsteşriklerin evvela bu imana ulaşmaları gerekirdi. Zira Rasûlullah'ın hayatını incelemede büyük pay onlarındır. Hatta zât-ı âlileri bu konuda müslüman yazarlardan çok onların yazdıklarına dayanmaktadır. Gelecek sayfalarda okuyucu bunlara da muttalî olacaktır.

Doğrusu, İslâm peygamberinin hayatını incelemenin birinin iman etmesi hususundaki etkisi, inceleyen kimsenin zihninin berrak olmasına bağlıdır. Kevnî kanunları aşan tabiatüstü (mucize) olayları inkar etmekten, duyuların kavramadığı her şeyi yok etmekten, ayrıca bu iki hususu da "bilim" (ilim) olarak görmekten arınık olması lazımdır.

Dr. Heykel'in söylediklerinden modern bilimin Allah'a imanı garanti etmediğini öğrenmiş oldun. Çünkü modern bilim Allah'ın varlığı konusunda kararsızdır. Deneye tabi tutulamadığından ne ispat ediyor ne de inkar edebiliyor.

Klasik ilim ise muasırların nezdinde muteber değildir. Buna göre *Hayat-u Muhammed*'in müellifine göre Allah'ın varlığı ilmî olarak sabit değildir. Benim söylediklerime göre de müellifin dayanak kabul ettiği Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in hayatını incelemek, Allah'ın varlığı etrafındaki şüpheleri giderme konusunda tek başına yeterli değildir. Özellikle de zihinlerini Batı'dan ithal edilen fikirlerle dolduranlar için. Diğer taraftan da Allah'ın varlığında şüphe duymak Rasûlullah'ın hayatını inceleyen kişiye zarar verir ve onu peygamberliğine ikna olmaktan uzaklaştırır.

Bundan dolayı dini ispat sadedinde olan cesur davranmalı ve işe Allah'ın varlığını ispat konusundan başlamalıdır. Modern bilim yoluyla değilse eski ilmî usullerle. Bu ilmi hafife alanlar da bu ilmin Allah'ın varlığını modern bilimin -ispat edecek olursa- ispatından daha kuvvetli ve daha ikna edici delillerle ispat ettiğini, bu yönüyle de bilimsel (ilmî) bir ispat olmaya daha uygun olduğunu göreceklerdir.

Öyleyse insanın yaradanı ile bağı olan -ki bu bağın da başlangıcı dinin kendisiyle

için mucizenin mutlak gerekliliği açıklanmıştır. Özellikle de Nebî'den daha özel olan "Rasûl" için. Ayrıca Allah'tan gelen risalede (vahiyde) üç mucize olduğunu açıklamıştır. Bunlar olmadan Rasûl, Rasûl olamaz. Risalet (peygamberlik) sıfatından emin olma konusunda ihtiyaç duyulan üç rabıta ile ilgili de ispat hasıl olur. Yüce Mevlâ bu risaleti, **"Allah hem meleklerden hem insanlardan "rasuller" seçer"** *(Hac, 75)* buyruğunda zikretmiştir. Mucizeleri inkâr eden muasır yazarlardan Hz. Muhammed'in hayatı hakkında eser yazanlar mucize mertebelerinden sonuncusunu tartışmaktalar. İlk iki mertebeyi ise tamamen göz ardı etmekteler. Kalksınlar ve bu izahı okusunlar. Onlarla beraber de yeni yetme yazar ve alimler de okusun. Geçmişte yazılan tefsir kitaplarını hafife alarak okuma ihtiyacı duymayan, yazarlarının yaptıkları güzel çalışmalara nankörlük eden yazar ve alimler...

başladığı peygamberle olan bağdır- dinin ve bu bağın mümkün olduğunu ispat etmek için gayba imana engel olan modern bilim ve bu bilime kayıtlı kalan akla karşı mutlaka mücadele vermemiz gerekir. Nitekim bunlara karşı mücadeleden kaçış yoktur. Çünkü biz onlara karşı mücadele etmezsek onlar bizimle mücadele edeceklerdir. Daha doğru daha açık bir ifade ile işe, ilim ve aklı imana davet etme konusuyla başlamamız gerekir. İlim ve akıl da buna davet eden bizlerin korkak, bir tarafı laik (ladini, dinsiz) bir tarafı dinini, ilim ve akıl üzerine değil de ruhani duygusallık üzerine bina eden Hristiyan Batıyı taklidin esiri olmamamız şartıyla, akıl ve ilim iddiasında olan gafillere göre hakkı kabule daha hazırlıklıdır.

Dolayısıyla önümüzde üç mesele vardır. Allah'ın varlığı, peygamberlik makamının varlığı ve peygamber mucizesinin varlığı. İlk meseleye gelince ikinci meselenin, hatta her şeyin temeli olmakla beraber muasır yollarla eğitim alanlar, kendilerinde bu meseleyi ilmi yoldan ispat konusunda ne güç ne de cesaret görebiliyorlar. Bundan dolayı bu meseleyi göz ardı ediyorlar.[1] Üçüncü meseleyi de ispat etmek istemiyorlar ve buna da ihtiyaçları olmadığı kanaatindeler. Çünkü kevni kanunlara ve deneye bağlı bilime aykırıdır. Geriye ikinci mesele kaldı. Yani binası harap olduktan sonra dine özlem duyanların önderi olarak nübüvvet meselesi.... Bugün İslâm'ın düştüğü duruma ağlamak isteyen bunun izleri üzerinde ağlamaktadır.

Sonra bu nübüvvete sarılanlar, "bilim" dedikleri şeyin birinci ve üçüncü meseleyi ortadan kaldırmasına müsaade edenler, nübüvveti de modern bilime uyumlu hale gelecek bir tadilat operasyonuna tabi tutmadan beğenmemekteler. İlk operasyon onu mucizelerden tecrit etmekti. Belki bu tecrit nübüvveti asli, gerçek halinden tamamen çıkarmak şeklinde olabilir. Reformistlere operasyonu bizzat nübüvvet üzerinde yapmak da uygun gelir. Zira nübüvvetin kendisi kevni kanunları aşan bir mucizedir. Çünkü nübüvvet Müslümanlar nezdinde bilinen manası ile gayb alemi ile açık bir bağdır. Akıllının aklı ile, tahmin ehlinin tahmini ile o alemle kurduğu bağa hiç benzemez. Bununla beraber bilim, -duyuların şahitliği üzerine bina edilen modern bilimi kastediyorum- gayb aleminin varlığını kabul etmez.

Bu makamda hakkı ispata bizi sürükleyen sözün özü şudur. Zaman ilerlemesine, müslüman doğu, batı ile bağlantı kurmasına rağmen Allah'ın ve Râsullerinin varlığına inanç noktasında akidelerinde en ufak bir şüphe meydana gelmeyen biz müslü-

1. Evet Üstad Akkad "Allah" konusunda bu isimde bir kitap yazdı. Kitap insandaki uluhiyet düşüncesini ele alıp inceliyor. Allah'ın varlığını ispat konusundan çok bu düşüncesinin tarihini ele alıp kuşatmayı hedefliyor. Muasır aydınların zihinlerini bulandıran şüpheleri giderme konusuna pek girmiyor. Halbuki muasır Mısır'ın hatta bütün İslâm aleminin en acil ihtiyacı budur. Bununla beraber kitap bu sadette beğenimizi gizleyemediğimiz nefis konular, tenkidimize sebep olacak hususlara da yer vermiştir.

manların, yine aynı şekilde kalplerinde hafif bir kayma olan veya itikatlarına şüphe bulaşan, şeytanın da yenilik, taklitten kurtulma adı altında şu şüphe veya kaymayı kendilerine süslü gösterdiği -halbuki bu bağı koparmanın hakikati yeni bir taklide bulaşmak olsa da- daha sonra eski akidelerinden başka yerde bulamadıkları huzur ve itminana özlem duyan müslümanların temel davası... Evet bu iki taifenin temel davaları; kazanmak zorunda oldukları, günümüzde İslâm için bilim maskesi altında yaklaştıkları için tehlikeleri Hristiyan tebşircilerden daha tehlikeli olan inkar (dinsizlik) davetçilerinin şerrinden kurtarmak mecburiyetinde oldukları- iki meseleden oluşmaktadır: Allah'ın varlığı, Allah'ın Rasullerinin varlığı... Şüphe yok ki Allah'ın varlığını ispat Rasullerinin varlığını ispattan önemli ve önceliklidir. Zira Allah'ın var olmadığı veya varlığında şüphe duyulduğu takdirde onların varlığının bir manası yoktur. Beri tarafta O'nun varlığının delili onların varlığının delillerinden daha güçlü ve daha açıktır. Fark olarak şu husus yeterlidir. Peygamber, hakkındaki delil ne kadar açık ne kadar sabit olursa olsun vacib'ul-vücud (varlığı zaruri) değildir. Varlığı vacip olsaydı Allah olurdu ve "bir" olurdu. İki mesele arasındaki fark Allah ile peygamber arsındaki fark kadar açık olunca Batılı filozofların kahir ekseriyetinin Allah'a inandığını, çok azının ise peygamberleri kabul ettiğini görürsün. Öyle ki onlar, felsefe konularında peygamberlik konusunu hiç ele almamışlardır. Şu anda da batıda aydın çevrelerde hakim olan anlayış, Allah'ın varlığını kabul, peygamberleri ise inkar şeklindedir. Hatta muasır aydınlarımızın çoğunluğunun anlayışı budur. İçlerinde gizliyorlar, ancak kendileri gibi olanların huzurunda açığa vuruyorlar. Bizim aydınların imanının diğerlerinin imanından daha zayıf olmasına bağlı olarak bizimkilerin Allah'a imanı ile Batılıların imanı arasında bulunan farkla beraber... Çünkü bizdekiler onların mukallidi ve batılılardan materyalist inkarcılara meyilleri, inançlı olanlara meyillerinden az değildir. Bu aydınların kendilerine yapışık bu durumları kendilerinden ayrılmayan ve herhangi bir dini meselede onlarla tartıştığım zaman onlara galip gelmemi garantileyen zaaflarının sırrıdır. Çünkü onların Allah'ın kitabına, rasülünün sünnetine sarılma, dayanma, hakları yoktur. Bu iki kaynağın bereketinden daimî bir mahrumiyet içindedirler. Şayet dayanacak olurlarsa da; kişinin kendine göre delil, dayanak olmayan bir şeye dayanması ona pek fayda sağlamaz. Ayrıca aramızda herhangi bir ayetin manası üzerinde ihtilaf vuku bulacak olursa Kur'ân'ın manalarını anlamadaki hatalarının kaynağı da budur.

İşte bu noktadan hareketle muasır yazarların insanların dikkatlerini peygamberimizin hayatına yönlendirdikleri bir zamanda Allah'ın varlığını ispat meselesini peygamberlerin varlığını ispat meselesinden öncelikli görüyoruz. Onlar kendilerini ilk meseleyi incelemekten müstağni görüyorlar. Hem de bilimin o meselede "var" veya

"yok" şeklinde bir teorisinin bulunmadığını ikrar etmelerine rağmen. Halbuki bu hal, Allah'a iman ile asla bağdaşmayacak şüpheciliğe yol açar. Şu da var ki, Allah'ın varlığını ispat meselesine, Allah'ın Râsullerinin varlığına ikna olma ve ikna etme meselesinde de ihtiyacımız vardır. Bundan dolayı bunu ikinci mesele yaptık ve bunun ilk mesele olan Allah'ın varlığını ispata ikna olmak ve ikna etmekten daha zor olduğunu söyledik. Binaenaleyh sanki muasır yazarlarımız daha zor olanı ispatı öne alarak kolay olanı ispata ihtiyaç duymadılar. Bu şekil bir sıralama ile İslâm'a hizmet vazifesini ifa konusunda şunu söylemiştik: Bu durum, peygamberlerin metoduna ve İslâm'ın ilk çıktığı dönemlere daha uygundur. Öyle ki onlar, peygamberin Allah'tan elçi olduğu iddiasını nübüvvetin nişanı olan mucize ile sınadıktan sonra hemen kabul ederlerdi. Peygamberliğine iman eder, Allah'tan tebliğ ettiği konularda onu tasdik ederlerdi. Onların bu tasdiki Allah'a imanı da kapsardı. Evet bu şekilde söylemiştik. Tabi peygamberlerimizin hayatını yazmakla meşgul olan muasır yazarlarımızın materyalist bilimin kuyruğuna takılarak peygamber mucizelerinin azılı düşmanları olmasalardı böyle bir yol izlenirdi. Yine şayet onların bu düşmanlığı peygamberin peygamberliğinin temelini yıkmaya çalışmak olmasaydı bu metot yeterli olurdu. Fakat onların yapmaya çalıştıkları inşa, yıkıma bağlıdır. Okuyucuya sundukları balın içine zehir karışmıştır. Dinin, peygamberlerinin makamının derdini çeken Müslümanı mutlu, mesrur edecek bir tarafı yoktur. Ancak, kuvvet ve açıklık yönünden Allah'ın varlığının delilleri derecesine ulaşmayan, filozofların göz ardı edip felsefe konularına dahil etmedikleri nübüvvet Hz. Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in muntazam, parlak sireti sayesinde güç ve cazibe merkezi olmuştur. Bu da muasır yazarlarımızın akıllarını başlarına toplamalarına vesile olmuş, insanları İslâm'a ve onun saygın peygamberinin kadrini bilmeye davet konusunda alimlerin görevini üstlenmesine yol açmıştır. Bu peygamberin üstün, parlak hayatı ve bu hayatın cazibesi İslâm dinine ve akidesine hizmet konusunda öne alınmasını sağlamıştır. Hem de bütün dinlerin sıhhati konusunda öne alınmasını sağlamıştır. Hem de bütün alimlerin kalplerini, sıhhati konusunda şüphelerin kuşatmış olduğu bir asırda...

Hz. Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in hayatındaki bu üstünlük, parlaklık peygamberin nübüvvetinin deliline ek bir durumdu. Bunu zaruriyat olan tabiatüstü mucizelere nispetle kemaliyat olan durumlardan saymalıdır. Ancak -maalesef- muasır yazarlar Rasûlullah'ın hayatında olan üstünlük ve parlaklığı mucizelere aykırı düşündüler.[1] Bu üstünlük ve parlaklığı, hayatını mucizelerden tecrit ederek izah etmeye çalıştılar. Halbuki nübüvvetin kendisi de mucizelerden biridir. Rasûlullah'ın hayatını yazmakla meşgul olmalarına rağmen gayb alemi ile bağ kurmak olan Allah

1. Halbuki akıllı insanın bunları mucizelerin teyidi olarak görmesi gerekirdi.

tarafından gelen risalet ve nübüvvetin manasını kavrayamadıklarından dolayı farklı değerlendirdiler. Bu hastalığın kaynağı ise modern (materyalist) bilimin gayb aleminin varlığı kabul etmesi, muasır yazarlarında bu bilime olan inançlarının peygambere iman ile çatışmaya devam etmesidir.

-2-[1]

Ferid Vecdî Bey'in Mucizeyi İnkar Etme Gayretleri

Buradan hareketle on küsur yıl önce *el-Ehram* gazetesinin sayfalarından mucizeleri inkâr eden; ben de ona reddiye verince buna ölümden sonra dirilmeyi inkârı ekleyen; -zira her ikisi aynı türdendir, bilim bunları kabul etmez ve bu bilim üzerine eğitim almış olan akıl da bunları sindiremez olduğundan- Üstad Ferid Vecdî Bey'in editörlüğünü yaptığı *el-Ezher* dergisinde *"Bilim ve Felsefenin Işığında Hz. Muhammed'in Sîreti"* başlığı altında makaleler yazdığını görmekteyiz. Dehanın varlığı yoluyla vahyin mümkün olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Sonra yön değiştirerek nübüvvetin deha olduğu söylemini inkâr etmektedir. Bununla beraber nübüvvetin izahını da deha ile örneklendirmekten öteye gitmiyor. Bu konuda bilime muhalif olmaktan, kevni kanunları aşmaktan kaçınıyor. Halbuki kendisi nübüvvetin bilimin kabul ettiği, ötekini ise kabul etmediği tabiat (kâinat) kanunlarını aşmadan olamayacağını bilmiyor veya bilmezlikten geliyor. Üstad peygamberliği deha ile mucize arasında bir sınır olarak kabul ediyor. Hatta onu, Hz. Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in şahsında dünyadaki bütün dehaları aşan mümtaz (ayrıcalık, kâmil) bir deha olarak değerlendiriyor. Aşağıdaki sözleri buna şahittir:

"Sîret-i nebevîyi bilimsel prensipler usulünce verme şansına muttali olanlar, tamamen göz ardı edilemese de i'câz (mucize) tarafının büyük bir noksanlığa maruz kalacağını sanabilirler. Sîretin bu tarafını görmezden gelmek onu tabii bir durum haline getirir. Böylece nübüvvet ayrıcalıklı özelliğini kaybeder, bu haliyle Nebî (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sîreti diğer büyük zatların sîreti gibi olur. Diyelim ki onların en büyüğü olduğunu ispat edelim. Ancak dînî yönden netice yine de olumsuz olacaktır.

Deriz ki: Hayır. Biz olayların ispatı ve yakın sebeplerine havale edilmesi konusunda bilimsel prensip şartıyla hareket edecek olursak bunun neticesinde büyük bir olay meydana gelecektir. Bilimin kendisi bunun karşısında şaşkın kalacaktır. Bunun tek bir fertten sadır olmuş olmasını izah edemeyecektir. Akabinde kendini, Muhammed'in bütün dehaları aşan özel tarzda bir deha olduğunu itiraf etmek zorunda görecektir. Bu durum ise

1. Bu rakamlar altında bu kitabımızı te'life yol açan sebepleri saymaktayız.

O'nun nübüvvetini kabul edenler için büyük bir kazançtır.[1] *Çünkü bilim alanında deha amme örfünde ifade ettiği manayı ifade etmez. Bilim alanında deha, deha olanın herhangi bir çabası olmadan içine konulan ilim veya ameldir. Böylece eşsiz biri olarak ortaya çıkar. Başkasını örnek alacağı bir geçmişi yoktur, taklidi de mümkün değildir. Bu bilimsel manasıyla dehalık, nübüvvetin manasını akla yaklaştırır,*[2] *bilimsel bir hale getirir."*
(el-Ezher dergisi, 10. Cilt, 1. Cüz, s. 15)

Ben de diyorum ki: Dahiyane olayların çokluğu deha olanı peygamber mertebesine çıkarmaz. Bu çoklukta da Hz. Muhammed'in nübüvvetine iman edenler için bir kazanç yoktur. Her ne kadar Rasûlullah'ın nübüvvetini pazarlık, tartışma konusu yapan üstad böyle bir şeyi umut ediyor olsa da. Bilakis bunda onun eşsiz bir deha olduğunu söyleyenlerin kazancı vardır. Üstad Peygamberimizde, mucize ve tabiatüstü olayları inkâr eden bilimin sindireceği bir nübüvvet tasvir etmek istiyor. Bundan dolayı nübüvvet mucizesinden bir kısmını hazfediyor bilimin katı kurallarını biraz yumuşatıyor, böylece iki zıt kutup arasında gidip-geliyor. Bir de şunu diyor: *"Bilim, Muhammed'in zekâsı karşısında şaşkın kalmıştır."* Bunun deha değil nübüvvet olduğunu kastediyor. Sonra yaptığı değişiklikle şunu söylüyor: *"Bilim bunu sindiriyor (kabul ediyor)."* Bu sefer de bunun nübüvvet değil deha olduğunu kastediyor. Üstad kalemini ne kadar yorarsa yorsun tabii kanunlar dışında bir şeyi kabul etmeyen bilimi, tabiat ötesi bir durum olan nübüvveti kabul edecek bir hale getiremez. Ancak muasır Müslümanlar için tadilata uğramış bir nübüvvet olursa başka! O zaman üstad açıkça söylesin: Bilim, yani tabiat ötesi hiçbir şeyi kabul etmeyen bilim; nitekim kendisi bu bilime ve bu bilimin, *"Duyuların teyit etmediği makul (akli) hiçbir şeyin varlığı değildir"* ilkesine inanmaktadır. Bilim de bu ilkesi ile ne Allah'ı ne nübüvveti ne mucizeyi ne de ahirete günü kabul eder. Nitekim Heykel Paşa Hazretleri böyle demişti: *"Bilim, bu gibi durumlar karşısında kararsız kalmaktadır. Ne inkar edebilmekte ne de ispat edebilmektedir."* Bunun manası ise bilimi, bunların varlığını inkâr etmekte, tasdik etmemektedir. Bu yönüyle dine tamamıyla aykırı olmaktadır. Bundan dolayı ardından şöyle demiştir: *"Bu yönüyle o (bilim) bunları bilimsel bir gerçek olarak görmemektedir."*

İşte (bu çerçevede) üstad Ferid Vecdî Bey sarahaten söylesin: Bu bilimden ve ona uymaktan vazgeçmeyen yazarlar, -ki üstad da onlardan biri, zira Rasûlullah'ın siretini yazarken bu bilimsel düstura bağlı kalacağını kendine şart koşmuş- Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'e bir melek indiğini Allahu Teâlâ'dan tebliğ (haber) getirdiğini ikrar ediyorlar mı? Bunu ikrar etmediğini de açıkça söylesin. O zaman da dile-

1. "Nübüvvetini kabul eden kişi" üstadın bu ifadesini iyice düşünün.
2. Bu Kelâmın mefhumuna göre nübüvvet deha ile te'vil edilmediğinde -üstad nezdinde- akıldan uzaktır.

yen bilimle dileyen de dinle beraber olsun. Bunu söylesin de Hz. Muhammed'in sîretini de onun nübüvvetini kabul edenler nübüvvetin ayrıcalıklı halini kaybederek yerine birtakım karlar kazansın diye simsarlar çarşısında pazarlık konusu haline getirmesin. Peki üstad, diğer peygamberler için ne diyecek. Hz. Muhammed'in hayatında toplanan dahiyane vakıalar onların hayatında mevcut değil ki O'nun sahip olduğu özel dehaya onlar da sahipler denilsin. O zaman onların nübüvvetini kabul edenler -bunun dehaya bağlanması halinde- zarar edecekler. Hatta onun nübüvvetini kabul edenlerin kazandığını bile kaybederler.

Okuyucu kitabımızın bu uzun mukaddemesini derinlemesine okuduğu zaman görecek ki bu üstad dine karşı olan bilime karşı acayip bir tavır içindedir. Tamamen kararsızdır. Bu bilime sarılmaya devam mı etsin yoksa atıp üzerine mi gitsin! Bu üstadın bilime boyun eğme merhalelerinde Allah'ın varlığı meselesini pazarlığa açmada Hz. Muhammed'in nübüvvetini pazarlığa açmadan daha saçma-sapan sözleri vardır. *er-Risale* dergisinin özel sayısı için kaleme aldığı 5 Ocak 1947 tarihinde yayınlanan makalede şöyle diyor:

"Bilim, itikadi (inanç) yönden hep dine düşman kaldı, beşeriyetin nefsinden izlerini tamamen silmeyi gaye edindi. Çünkü dini, zamanı geçmiş, kendisine ihtiyaç kalmamış bir etken olarak gördü. Maddi veya edebi yönden kendisine ihtiyaç duyulmayan şeyin varlığı da onu esas alanları arzu edilen kemale ulaşmalarının önünde engeldir.

Ancak yine 19. yy'da bilimin dine karşı gayesinin zirvesine ulaştığı bir dönemde zaruretin gerektirdiği bir takım ilmi neticeye de ulaşıldı. Bu neticelerin, dinin otoritesini geri almada önemli bir etkisi oldu. Bu zaruretlerden: ilk olarak (bütün her şeyden önce) en alt sınırda basit bir elementin varlığı varsayımına duyulan şiddetli ihtiyaç. Bu basit element bütün varlığı (kâinatı) dolduruyordu. "Ether" buydu. Yeryüzündeki veya gökyüzündeki hiçbir mekân onun dışında değildi. Ezelden beri vardı ve ilelebet var olmaya devam edecektir. Maddenin aslı da odur. Ondan doğdu ve ona dönecektir. Almanya Jena Üniversitesi hocası Üstad Hegel aşırı giderek "Vahdet-i Vücud" (Monism) adlı kitabında şunu yazmıştır:

"Ether" teorisi, imanın temel kaidesi olarak telakki edilirse bu durumda bize dine dair makul bir bakış açısı verebilir. Bu da şöyle olur. Madde denilen ağır, donuk kütlenin, yaratıcı ilah olarak itibar edilmesi mümkün olan ve her yerde mevcut olan "ether" olduğunu kabul etmek."

Üstad Ferid, bir başka Alman hocadan "ether" hakkında ilkini destekleyen bir söz aktardıktan sonra şöyle dedi: *"Yemin olsun ki onun bu anlattıkları dinin bilimden*

kazancıdır. Dine, tabilerinin nezdinde kaybettiği saygınlığını tekrar kazandırdı. Bu durum da gizlenmesi mümkün olmayacak surette "amele, cinsinden karşılık" kabilindendir. Akaid üzerinde hegemonya kuranların buna uyanmaları gerekir."

Daha sonra Batılı bilim adamlarından madde hakkında, hipnotizma hakkında söyledikleri bazı sözler nakletti. Bunların dine faydalı olacağını iddia ediyordu. Makalesinin son bölümünde şunu söyledi:

"Bunlardan sonra din adamlarının bu bilimsel silahlara değer vermemesi şaşılacak bir durum değil mi? Hatta aralarında bunları yalanlayan, yok etmeye çalışanlar bile var! Dikkatlerini çekiyorum! Yaşadığımız çağ, bilim çağıdır. İdrak konularından hiçbiri bilim yoluyla gelmezse hiç kimse ona aldırış etmez. Dolayısıyla onunla aramızda bir engel koymayalım."

Üstadın bilimden maksadının, duyularla idrak edilen şeyler dışında hiçbir ilmi hakikati kabul etmeyen, hocanın da başkası bir ilmi, ilim olarak kabul etmediği, önem vermediği "modern bilim" olduğuna dikkat çektikten sonra diyorum ki: Fakat üstad şunu göz ardı ediyor. "Bir takım doğal (tabiat) gerçeklerin sebebini beyan için "ether"in varlığını kabul etmek geri adım atmaktır. Duyular üzerine kurulu modern bilimden, akli olan, din alimlerinin dinin inanç esaslarını ispat ederken dayandıkları ve de modern bilim adamlarının duyulara mahkûm oldukları gibi duyuların şahitliğine mahkûm olmadıkları eski, klasik ilime dönüştür.

İkinci olarak: "Ether"in ilah olmasını düşünme ihtimali, bu ihtimali de din açısından kazanç olarak görmek ancak "ether" de ilah olamaya engel olan ilk mâniden gaflette olanların hatırına gelir. O da onlara muhtaç olduğunu gösteren cüzlerden (parçalardan) meydana gelmesidir. Şayet parçalardan her biri bir ilah ise o zaman sayısı sonsuz olacak sayıda birden fazla ilah ortaya çıkmış olur. Yerler ve göklerde iki ilahın varlığında uğrayacağı fesattan daha fazla bir fesada uğramış olur. Şayet toplamı bir ilah (Allah) ise o zaman da parçalardan her birine muhtaç olmuş olur. Bundan dolayı eski ilim Allahu Teâlâ hakkında her türlü terkip (parçalardan meydana gelme) şaibesini nefyeder. Herhalde Üstad bu meseleleri bilmiyor.[1] Eski filozofların Allahu Teâlâ'yı zihindeki parçalardan dahi tenzih ettiklerinin farkında değil. Zira

1. Nitekim Iraklı Şair Zehavi de bunları bilmiyordu. Ki onunla ilgili *Risale* sayı: 74'te Musul'dan Lüey Nuri imzasıyla Allah'ın "ether" olduğuna inandığı yazılmıştı. Çünkü söyle bir şiiri var:
Bütün kainatların yalnız bir ilahı vardır.
Birdir, zail değildir. O da "Ether"dir.
Derim ki: Zannediyorum ki Musullu yazar da var olduğunu farz etsek de "Ether"deki ilah olmaya mâni özellikleri (noksanlıkları) bilmiyor. Ki bu konuda Üstad Akkad'ın fikrini almaya ihtiyaç duymuş.

şöyle derler: O'nun varlığı, zatının aynıdır ki hem varlık hem zat (şeklindeki) parçalardan mürekkep olmasın.

Üçüncü olarak da: "Ether" varlığını farz etsek bile, o zaman mevcudatın en küçüğü, hamlıkta ham maddelerin en basiti olur. Kısaca maddenin yok olmaya en yakın, ilim, kudret ve iradeden de en uzak hali olur. Böyleyken kâinatın yaratıcı ilahı nasıl olur?

Üstadın "Nübüvvet" hakkındaki sözlerine dönelim:

Ezher dergisinin 10. Cilt ikinci cüzünde söylediklerine bir bak. Yani biraz önce aktardığımız sayıdan sonraki sayıda. (Diyor ki) *"Nübüvvetin doğruluğuna vahyin mümkün olduğuna dair mantıki deliler çoktur. Ancak muasır akli anlayışın bunlara ikna olması zordur. Zira maddî (materyalist) felsefe nübüvvet hakkında birçok şüphe ortaya koydu. Ruhani alemin varlığını inkâr etti. Ruhani alem hakkında söylenen ve ona nispet edilen her şeyin öncekilerin hayal ürünü ve efsaneleri olduğunu iddia etti. Bu felsefeler birçok yoldan insanların aklına girdi. Bundan dolayı nübüvvet ve vahiy meselesini inceleyen kimsenin mantıklı delilleri bırakıp bilimsel metodun araştırmada yol kabul ettiği kesin şeyler üzerine bina edilmesi şartıyla."*

Üstadın dediğine göre nübüvvet ve vahiy meselesini ele alan kimsenin mantıki delilleri bırakıp mantıki olmayan delillere yönelmesi gerekiyor. İşte Üstadın mantıki olmayan akli anlayışı buradan başlıyor. Bundan dolayı ardından şöyle dedi: *"Bu, çok zor bir çalışmadır. Derlemesi, tertibi ve nübüvveti müdafaa için hazır hale getirilmesi çok çaba gerektirir."*

Diyorum ki: Gerçekten bir meseleyi aynı anda hem bilimsel hem de mantıklı olmayan delillerle ispat etmek gerçekten zordur. Böyle bir şey onun bahsettiği çabalar harcandıktan sonra da mümkün değildir. Çünkü delil ilmi (bilimsel) ise mantıkidir. Şayet mantıki değilse ilmi de değildir. Bu durumda üstad şunu yapmalıydı. İlim ile mantık arasında zıtlık olduğunu söyleyen muasır akli anlayışın sahiplerinin dediği gibi zıtlık gören, kendisi de onlardan biri olduğu halde başkasının dilinden aktarıyormuş havası veren, bu konuda -başka makalelerinde işaret ettiği üzere yine başkasının dilinden aktarıyormuş gibi- "desise" usulünü uygulayan... Evet o, aralarında zıtlık bulunan ilim ve mantıktan birini açıkça iptal etmeliydi (reddetmeliydi). Ben onun yerinde olsam akıl ehli insanların koyduğu mantık kurallarına muhalif olan bilimi iptal etmekte tereddüt etmezdim. Böylece doğru düşünce ile yanlış düşünceyi birbirinden ayırt edeyim. Fakat Üstad bilim tarafına, akıllarına materyalist felsefe sirayet eden, mantığı yakından tanımayan kimselere daha çok meylediyor. Mantığa

uymayan, neticesinde insanların akıllarının izan etmesine yol açmayan bir ilmin meziyeti ne olabilir? Meziyeti dine, dinle beraber mantığa aykırı olmasında mı? En doğru söz şudur: Meseleleri tetkik ederken mantıklı olmayan, mantığa uymayan, tarafı tutmak komiktir, bununla övünmek ise apaçık cehalettir.[1] Bu kitabımın şeref vesilelerinden biri de dini müdafaa işini üstlendiği gibi mantığın da hakkını müdafaa işini yapmasıdır.

Bana göre nübüvveti, maddi alemin ötesinde herhangi bir şeyin varlığını kabul etmeyen, Allah'ın varlığını ikrar etmeyen "bilim" ile bağdaştırmaya çalışmak muhal olanı tahkik kabilindendir. Üstadın üslubunda yer alan mantık ilminden vazgeçme ayıbı bir tarafa bu durumda kendisine muvafık olmaya çalıştığı bilimin; ya mutlak suretle nübüvveti itirafı reddetmekte ısrar etmesi gerekir yahut nübüvvetin, nübüvvet olmaktan çıkması gerekir. Kaldı ki bilim Allah'ın varlığını kabul etmezken Allah'ın mesajını nasıl kabul edebilir? Bir de eğer ölümden sonra diriliş yoksa insanların Allah'ın Rasulüne ne ihtiyaçları vardır? Nitekim üstadın bilime uyarak benimsediği mezhebi budur. Onun bu mezhebi hakkında açıklama gelecektir. Nitekim onun *"Bilim ve Felsefe ışığında Hz. Muhammed'in Hayatı"* adlı makaleleri hakkında izahlarımız ilerde yerinde gelecektir.

Hasılı Hz. Muhammed'in sireti ve nübüvveti ile ilgilenmekle beraber materyalist bilime sarılmış olan modern akıl sahipleri zıtları bir araya getirmeye çalışanın başarılı olamayacağı gibi başarılı olamayacaklardır. Gayba imana karşı olan, mantık delillerini ve tabiat ötesi felsefeyi basit görenlerin gayesi nedir... Böylelerinin Hz. Muhammed'in siretini ve nübüvvetini incelemelerinden gayeleri ne olabilir. Halbuki nübüvvet, tabiat ötesi olan gayb alemi ile bağlantılı olmaktır. Hem de hem gayb alemi hem müşahede alemi ile... Ha şu olabilir. Arap bir araştırmacı için kavmi bir gaye olabilir. İşte bu durumda, kavmiyet incelemelerinde mantık kurallarına riayet etmeme söz konusu olduğu gibi nübüvvet konularında da riayet edilmemesi caizdir.

Batının materyalist biliminden öğrendikleri şeyler kendilerini dinden uzaklaştıran, sonra da İslâm'ın kucağına dönme ihtiyacı hisseden, bunun üzerine kaybettikleri iman ve huzur lezzetini peygamberimizin hayatını mütalaa etmede bulan muasır aydınların hala daha ilk başta onları yoldan çıkaran bu bilimin baskısı altında kaldıklarını görüyoruz. Şöyle ki, incelemekle kendileri için dalaletten sonra hakka hidayet bulmayı umut ettikleri peygamberlerimizin hayatındaki mucizeleri inkâr

1. Birkaç yıl önce İsmail Ethem adında bir inkârcı (ateist, dinsiz) biri çıktı, **"Neden Ateist Oldum?"** adında bir kitap yayınladı. Üstad Ferid Vecdî Bey, *Ezher* dergisinde yazdıkları ile adamın şüphelerine çözüm bulmaya çalıştı. Halbuki bu şüpheleri gidermede çözüm Üstadın öğrenmek yerine düşmanlık ettiği mantıki, aklı delillere bağlıydı. Bu meselenin incelemesine de kitabımızda yer vereceğiz.

ediyorlar. Böylece o hayatı gerçek mahiyetinden tahrif etmiş, nefisleri için hidayet ve ıslah istifade edecekleri yerde ifsat etmiş oldular. Hatta nübüvveti deha ile değiştirmeye çalışmakla nübüvveti de ifsat ettiler. Bu halleriyle tıpkı kullandığı ilacı bozan hasta konumunda oldular.

Risale dergisinin 1358 hicri yılbaşında çıkarılan özel sayısında Dr. Zeki Mübarek kalemiyle bir makale görmüştüm. Başlığı, *"Rasul"deki İnsani Yönler"* şeklindeydi. Bu makalede bu kitabın üçüncü bölümüne bıraktığımız nice şeyler söyledikten sonra şunu dile getiriyordu: *"Muhakkak ki Muhammed, güzel edebi konuşma ve kendisini beyanın tahtına oturtan Kitap sayesinde kendini şöhretten uzak tutabilmişti."* Bu adamın kastı nedir? Hz. Muhammed'i şöhretin peşinden koşmamakla mı övüyor? Yoksa Kur'ân'ı Allah'a nispet etme konusunda yalanla mı itham ediyor?

Bu aydın kadronun dine iman etmemedeki sapıklığının kaynağı, başında Allah'ın varlığının sonra da -mucize sahibi olmakla insanlardan ayrılan- peygamberlerin varlığının yer aldığı gayb konularına iman etmemeleriydi. Ki onların nübüvvetleri de modern bilimin kabul etmediği gaybi konulardandır. Dinin bahşettiği huzurdan, yakini imanın tadından kaybettikleri şeylerin pişmanlığını yaşayan bu aydınlar gaybiyatı inkâr ettikleri sürece hiçbir şekilde kaybettiklerine ulaşamayacaklardır. Bunun manası, onlar makul olan şeyleri inkâr ediyorlar, duyularla kavranan şeyler dışında hiçbir şeyi kabul etmiyorlar. Duyularla idrak edilen dışında bir şey kabul etmedikleri için mantığı da kabul etmiyorlar. Mantığa ve akla imanları daha çok hafife alma kabilindendir. İşte en derin sapıklık, en açık hüsran budur. Kişinin hastalığı aklı ve mantığında ise onun ilacı yoktur. Aklı ve mantığı yakalayan en ağır hastalık, bu ikisini hafife alma ve sadece duyularla kavranana inanma şeklinde ortaya çıkandır.

Dolayısıyla her şeyden önce yapmaları gereken onları duyularla kavrananlar dışında hiçbir şeye inanmamalarına sebep olan eğri anlayışlarını düzeltmektir. Mutlak olarak gayba iman etmelerine engel olan bilimlerinde yer almış cehalete uyanmaktır.

Daha önce dediğimiz gibi Rasûlullah'ın hayatını incelemekle her türlü hayır ve bereketi uman bizler... Nitekim Mısır'ın muasır yazarları son dönemlerde insanların kalplerinde oluşan ve dini inançlardaki zayıflıktan kaynaklanan boşluğu doldurmak maksadıyla kitaplarına konu edindikleri... Bu zayıflığı da asıl meydana getiren bu yazarlarla beraber onların yardımcıları olan Ezher ulemasından bazılarının sarahaten veya imalı olarak dile getirdikleri şeylerdir... Dönüp diyoruz ki peygamberimizin hayatını incelemekten her türlü hayır ve bereketi uman bizler, bu zatların kaleminden ne hayır umarsak umalım mutlaka onların içinde daha büyük bir şer vardır.

Nebevi hadisin "saftır, kerimdir" diye vasfettiği müslümanı, mesrur eden bir hayır. Yazarların nezdinde nebevi siretin revaç bulması onu mutlu eder. Fakat beraberinde İslâm'a yöneltilen tuzaklara karşı uyutur. Yeni eğitime başlamış olan okuyucunun kulağına şunu fısıldayan bir şerle beraber; "Senin peygamberin, peygamber değildir. Bilakis o birinci sınıf bir dehaydı. Biz de deha yazarlar olarak sana Batının modern biliminin keşfettiği bu gerçeği gösteriyoruz. Bunu, nübüvvetini tasdik ama Kur'ân dışındaki mucizelerini inkâr arasında sunuyoruz. Sen de mucizeleri inkâr etmekle beraber Kur'ân mucizelerini anlıyorsun!.." Muasır yazarların hedefleri budur. Özellikle de Üstad Ferid Vecdî Bey'den, müslüman doğuda önde gelen yazar ve şairlerin Batıya ve onun modern bilimine bağlandıktan sonra içlerinde inkarı, dinsizliği gizlediklerine, zihinleri bu dinsizliğe hazır hale getirmek üzere makalelerinde ve şiirlerinde bunu yerleştirdiklerine dair ifşalarını aktarmışken... Üstadın kendisi de bu ifşalar konusunda kralın şahidi rolünü oynuyordu. Kaleminden kaçması da *Ezher* vazifesini üstlenmesine yakın olmuştu. Bu konunun izahı tafsilatlı olarak gelecektir.

Dalaletin ilk adımının, gaybi hususları inkâr etmek olduğunu öğrenmiş bulundun. Gayb aleminin varlığına dair en açık delil kevni kanunları aşan mucizedir. Ki biz bunu ikrar etmeyi dinleri ikrar etmenin, inkâr etmeyi de dinleri inkâr etmenin alameti olarak görüyoruz. Mucize ile din arasındaki bağ çok kuvvetli olduğundan, dinlerinden şüphe etmek zorunda kaldığımız muasır yazarların mucizeleri inkâr ettiklerini, bu inkara özel ve geniş bir ihtimam verdiklerini görüyoruz. Öyle ki *"Hayat-u Muhammed"* kitabının yazarı bütün hadis, siret ve içinde Rasûlullah'a hadis nispet edilen kitapları yalan şüphesi altında değerlendirmiştir. Böylece bu kitaplarda varid olan Peygamberimizin -üçüncü bölümde muttali olacağın üzere- kevnî kanunlara muhalif şekilde ortaya çıkan mucizeleri hakkındaki rivayetleri reddedebilsin.[1] Dr. Şibli Şümeyyil'in, Eduard Buchner'in Darwin'in teorisini açıklayan

1. Her hak sahibine hakkını vermek adına dile getirmekten memnun olduğum hususlardan biri Dr. Heykel Paşa, -haktan tamamen uzak olmakla beraber, çünkü mucizeleri inkâr etmekte ısrar ediyor ve bu konuda da Üstad Ferid Vecdî Bey'le aynı mertebede bulunuyor- nübüvvet meselesine bakış açısında Üstad Ferid Vecdî'den farklıdır. Hak tarafına daha yakındır. Çünkü Üstad (Ferid) nübüvveti ancak oyuncak haline getirdikten ve gerçek mahiyetinden sıyırdıktan sonra kabul etmektedir. Onun görüşüne göre Allah'tan vahiy almak için peygambere ihtiyaç yoktur. Bilakis benzersiz bir deha makamına ulaşan aklının vahyi yeterlidir. Nitekim bu konuda Muhammed'in nübüvveti hakkında görüşünü öğrendin. Heykel Paşa hazretleri ise vahyi inkâr etmekten uzak duruyor. Peygamberlere iman edenler nezdindeki haliyle vahyi kabule yanaşıyor. Ancak bununla beraber vahyi, sair gaybi hususlarda olduğu gibi vahyi kabul etmeyen bilimle nasıl uyuşturacağı konusunda şaşkın kalıyor. Zatı alileri bu bilime de iman ediyor. Bu sefer bilime imanı ile vahye imanını bağdaştırmaya çalışıyor, fakat buna güç yetiremiyor. Kitabının mukaddimesinden bu husus açıkça anlaşılıyor. Burada tam hak, bilimin vahye bakışının hatalı olduğunu kesin olarak belirtmekti. Zat-ı alileri şu izahında bu hakka yaklaşmak üzereydi. -Allah mucizeler konusunda da kendisine bu hidayeti nasip etsin- (Diyor ki): "Bilim çağlar sonra bazı hakikatlerin ve bu hakikatlerin kanunlarının idrakine ulaşabilir. Bazı bölümler de vardır ki Allah dünya ve dünyadakileri

kitabının Arapça tercümesindeki mukaddimesinde yazdıklarını okuyan şunu görecektir. Kendisi dine imanı, 'imkânsız olan mucizeye iman' olarak isimlendirmektedir. Fakat bu gafil şunu bilmiyor. Mucize, her ne kadar tabiat kanunlarına aykırı ve duyularla idrak edilen konularda insanın tabiatının uzak gördüğü bir şey olsa da bu uzak görme onun zihnine musallat olan ve kendisini bu kâinatın bir yaratıcı olmadan varlığına ikna eden inkâr derecesinde olmaz. Özellikle de bu sağlam, düzeni oturmuş kâinatın hakim ve alim bir yaratıcı olmadan var olmasına!..

Sonra bu adamın -Şibli Şümeyyil'i kastediyorum- vahim yanlışlarından birisi de inkarın, dünya saadetini sağlayacağını söylemesidir. Halbuki saadet, içinde Allah korkusu olmayan dünyadan oldukça uzaktır. Öyle ki filozof Fichte şöyle der: "Din olmadan ahlâk, abestir." Filozof Kant da daha sonra beyan edeceğimiz üzere Allah'ın varlığının ispatını "ahlâk" delili üzerine bina etmiştir. Luther'le beraber Protestanlığın doğuşuna sebep olan meşhur ıslahatçı Calvin de şöyle der: "Allah'ı yüceltmeyi gaye edinmeyen iktidar bir memleket, devlet inşa edebilecek değildir. Bilakis ancak bir hırsızlık çetesi inşa eder."

-3-
Muhammed Abduh ile Farah Antun Arasındaki Meydana Gelen Münakaşanın Tahlili

Mısır'a hicret ettikten sonra şahit olduğum olaylardan biri şuydu. Bundan kırk yıl önce Mısır müftüsü Muhammed Abduh ile *el-Camia* dergisinin kurucusu Farah Antun arasında yazıya dayalı bir tartışma yaşandı. Altı makalede devam etti.[1] Bu tartışma nihayetinde müftünün "Hristiyanlık dini, akılla bağdaşmaz" demesine Üstadın da ona şu iddia ile karşılık vermesine yol açtı: *"Bütün dinler böyledir. Bu konuda İslâm ile Hristiyanlık veya başka dinler arasında fark yoktur. Çünkü din demek, görülmeyen bir yaratıcıya, görülmeyen bir ahirete, vahye, nübüvvete, mucizeye, ölümden sonra dirilmeye, haşra, hesaba, sevaba, cezaya, cennete, cehenneme... iman etmek demektir. Bunların hepsi de makul veya mahsus (duyularla kavranan) şeyler değildir. Bundan dolayı aklı sahibi filozoflar ve din adamları -hangi milletten olurlarsa olsunlar- aklı dinden uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Hatta dinler akıl dairesinde değerlendirilmesi gereken bili-*

---

alıncaya kadar bilimin idrakinin kapsamına girmez. Öyle olsa da bunlar yakini hakikatler olmaya devam eder. Sadık mü'minlerin kalpleri bu hakikatlere mutlaka yol bulur. Beri tarafta ise bazı kalplerin üzerinde kilitleri kapalı durur. Gaflette olduklarından bu hakikatlerin cahili kalırlar." Bkz. **Hayat-u Muhammed**, s. 41.

1. Makaleleri Üstad Farah toplayıp **"Felsefetü İbn Rüşd"** kitabının reddiyeler bölümünde yazdı.

me de aykırıdırlar. Çünkü bilim kanunları, test, deney ve gözlem üzerine kuruludur. Din ise kalp (vicdan) dairesinde değerlendirilmelidir. Çünkü kaideleri mukaddes kitaplarda varid olan bilgilere herhangi bir araştırma yapmadan teslimiyet gösterme üzerine kuruludur."

Sonra Üstad Farah şöyle der: *"Bu dönemde İslâm'ın, Hristiyanlığın, Yahudiliğin, Budizmin, konfüçyüsçülüğün, Putperestçiliğin, gerçek düşmanı, artık içinden çıkmıyor. Bilakis dışardandır. Bu yeni bir düşmandır, yeni medeniyet bunu çıkarmıştır. Bu azılı düşmanı, dinlerin birbiriyle çekişmesi mutlu etmekte, birbirlerini tekfir ettiklerini, hançerlediklerini gördükçe mutluluktan yüreği soğumaktadır. Bütün dinleri eşit şekilde tehdit eden ve birini yıkmayı başardı mı onunla beraber geriye kalanların hepsini yıkmaya güç yetirecek bu düşman, başka değil de sadece akıl ile araştırma, inceleme üzerine kurulu olan maddi ilkelerdir."*

Bende diyorum ki: Şeyh Abduh'la tartışan üstad Farah'ın sözleri, bu kitabımda farklı yerlerde birçok tenkide maruz kalmaktadır. Hatta birinde şöyle dedim: Bu kitap, geçmişte Şeyh Muhammed Abduh ile Üstad Farah Antun arasında geçen münazaranın yeniden başlatılmasıdır.[1] Baştan söyleyelim ve de modern bilimin Hristiyanlığa düşmanlığı gibi İslâm'a olan düşmanlığıyla teselli bulan Üstadın dediklerine de ek olarak: O bilim, Hristiyanlığa verdiği zarardan fazlasını İslâm'a vermiştir. Her ne kadar bu zararı gören İslâm, eğitimlerinde Batılılardan gelen artıkların asalağı olmakla yetinen yeni aydınların İslâm'ı olsa da. Modern bilimden etkilenme ve zarar görme açısından Hristiyanlık ile İslâm arasındaki farkın sebebi, bilime bağlı kalan akıldan daha fazla uzak olması değildir. Bilakis asıl sebebi İslâm'ın, akılla uyumlu olması ve ilkelerinde akli deliller üzerine kurulu bulunmasıydı.

Meseleyi izah için Mısır Evkaf bakanlığına yazdığım rapordan ilk kısmı nakletmeyi uygun görüyorum. Birkaç yıl önce bakan beyin başkanlığında "Mescitleri kalkındırma heyeti" adıyla düşünürlerden bir gurubu toplamış beni de üye olarak çağırmıştı.

1. Ayrıca bu münazara diğer bir taraftan Şeyh M. Abduh ile eski Ezher hocaları arasındaki tartışmanın yeniden başlatılmasıdır. Bu tartışmada muasır aydınlar Şeyh'in tarafına geçip hasımlarını yalnız bırakmışlardır. Halbuki Farah Antun'la tartışmasında onu yalnız bırakmışlar ve hasmının tarafını tutmuşlardı. Bütün bunlar kitabın derinlerine daldıkça uyanık, zeki okuyucu tarafından fark edilecektir. Ayrıca şu da ortaya çıkacaktır: Bu kitap "vahdet-i vücud" ve "dini devletten ayırmak" konuları dışında bu iki başlangıç ile özetlenebilir.

Saygıdeğer Üstad Abdülhamid Abdülhak Bey Hazretleri: Mescitleri kalkındırma konusunda şahsi görüşlerimi şu şekilde arz etmekten şeref duyarım:

"Bakanlık divanında ve mescitleri kalkındırma heyetinin ilk meclisinde yaptığınız konuşmada bir husus dikkatimi çekti. "Mescitlerimizde gözler, yüksek tabaka diye isimlendirilen kesimden aradığını görememektedir. Buna mukabil Yahudi ve Hristiyan vatandaşlarımızın mabedlerinde dua edenler arasında onların eşrafı ve sermaye sahipleri az kalmamaktadırlar" diye buyurdunuz. Zat-ı alileriniz bu sözlerinizi gördüklerinize dayandırdığınızı söylediniz. Heyet üyelerinden Dr. Mansur Fehmi Bey (Paşa) hazretleri de sizin sözlerinizi Avrupa'da ve köylerinde gördüğü mabedleri imar hususuyla destekledi. Hem ibadetlerde hazır bulunma hem içini-dışını ve muhitini güzelleştirme yönünden.

İşin gerçeği biz Müslümanların mescitlerinin, divan başkanları, büyük aydın tabaka gibi kimselerden oluşan yüksek tabakadan boş olduğunu görmekteyiz. Mescitlere âmme tabakası, fakirler, öğrencilerden ve küçük rütbeli görevlilerden az bir kısım gidip gelmektedir. Bu meselenin sebepleri oldukça derindir. Mescitleri kalkındırma heyeti bunu çözemez. Bizim mescitlerimiz ile Doğuda beraber yaşadığımız veya Batı hallerine muttali olduğumuz diğer din mensuplarının mabedleri arasındaki bu büyük farka yol açan hastalığın kökü iki şeye dönmektedir:

Birincisi: Hristiyanlar bugün yeryüzünde galip durumdalar. Bilinmektedir ki galip olanın ve onunla bir şekilde bağı bulunanın bir üstünlük duygusu vardır. Bu duygu, sahibine dininin de üstün olduğu şuurunu verir. O şunu iyi biliyor ki dinin bir üstünlüğü olmayanın nefsinin de bir üstünlüğü yoktur. Şöyle ki din ona en yakın olan şeydir. Üstünlük sahibine bu yakınlığı ikrar konusunda milletlerin onu sınıflandırılmalarında en başta yer alan din merkezli sınıfa mensup olması kafidir. Yahudilere gelince dünyada yönetim olarak hakimiyetleri bulunmasa da mali yönden bir hakimiyete sahipler. Her iki durum da nefis ve din üstünlüğünün feleğinde döndüğü galip olma sebeplerindendir.

Hulasa-i Kelâm, Müslümanlar kendi içlerinde dinlerinin kerametini, ellerinden silah gücünün alınması ile nefislerinin kerametini kaybettikleri gün kaybettiler. Bizim mabedlerimizin temizlik, güzellik gibi meziyetlerinin olmamasında insanların buralardan uzak durmasının dahli varsa da doğru tespit bunun kaynağının dediğimiz husus olduğudur. Şöyle ki mescitlerden tamamıyla uzak duranlar evlerinde de namaz kılmamaktadırlar. Mescitlerde namaz kılmaktan yüz çevirme İslâm dininin

direği olan namazın kendisinden yüz çevirmiş olmaktan kaynaklanmıştır.

İkincisi -ki bu daha önemli-: Mescitlerden yüz çevirme göründüğü üzere çoğunlukla Müslümanların ileri gelenlerinden oluyor. Günümüzde bu ileri gelenlerin çoğunluğunu da Batı kültüründen etkilenenler oluşturuyor. Sonra bu hastalık onlardan başkasına bulaşıyor. Böylece insanlara kötü örnek oluyorlar. Neticede artık hastalık genel bir veba halini alıyor veya alacak. Aydın kesimlerdeki mescitlerden uzak kalmaya gelince bu hastalığın sebebi ilk bakışta görülenden çok daha derinde yatıyor. Manası şu: Onların mescitlere gelme arzularının azlığı sadece namaza olan rağbetlerinin azlığından değil. Yani sadece tembellikten veya ilk bakışta dediğimiz gibi kendini zayıf örmekten kaynaklanmıyor. Bilakis bu, atalarından miras aldıkları dinin sahihliğine dair şüphe üzere bina edilmiş itikattaki zayıflıktan kaynaklanıyor. Onlar maddi varlıklar dışında bir şeye iman etmeyen Batı ilimleriyle tanıştıktan sonra bu hale düştüler. Bu sebeple Allahu Teâlâ kitabında şöyle buyurmuştur: "**Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar ederler.**"[1] Bu sözlerini yaratılışında olan açık sözlülükle söylüyorum. İşte bu noktadan hareketle mescitleri kalkındırma heyetinin bu problemi çözemeyeceğini söyledim. Bu heyetin hükümete, divan başkanlarını -ki aralarında müslüman bakanlar vardır- hiç değilse Cuma namazlarında bulunmayı zorunlu kılan, mazereti olmadan katılmayanı da makamından istifaya zorlayan bir kanun çıkarmayı teklif edebilir mi? Bunu yapabilirse işte o zaman "Mescitleri kalkındırma heyeti" gerçek manasına ulaşmış olur. Bu kalkınma da hükümetten sadır olan gerçek bir iradeyle kuvvet bulur.

Yoksa, dine imanlarının çok üzerinde modern bilime iman eden çağdaş aydınların kalplerinde bu şek olduğu müddetçe, sizler de onların kalplerinden bu şekki çıkarmadığınız veya kalplerine makamlarını kaybetme korkusunu koymadığınız müddetçe onların mescitlere gitmesini sağlayamazsınız. Heyetin ilk toplantı konusu olan mescitlerde, vaazlara, hutbelere ihtimam gösterme mescitlerden ve bu hutbe ve vaazları dinlemekten uzak olanlara bir faydası yoktur. Onları mescitlerden ve namazdan uzaklaştıran mezkûr sebepten dolayı yoktur. Hatta mescitte namaz münasebeti dışında bir yerde bu hutbeleri veya vaazları dinleseler yine de faydası olmaz. Bilakis onlara faydalı olacak olan dergilerde, gazetelerde onlarla tartışmaktır. Ta ki zihinlerinden, Batı kültürüne sahip olan kimsenin dini hakkında şüphe duyması en tabii hakkıdır diyen batıl anlayış sökülüp atılsın.

1. Tevbe, 18.

Burada bir soru kaldı: Çağdaş eğitim ve kültür, bunlara sahip bazı Müslümanları neden dininde zaafa sürüklüyor? Buna karşın neden Yahudi ve Hristiyan aydınları bu meş'um neticeye götürmüyor? Bu şekliyle bilim onların dinine neden bir tehlike oluşturmuyor? Bu noktada Müslümanlardan şahit olduğumuzdan farklı olarak onların mabedlerinden uzak durduklarını göremiyoruz. Öyle ki muasır manasıyla bilim, (bu Müslümanları) mescitlerden, namazdan, oruçtan ve dini inançtan uzaklaştırıyor.

Cevabı: Yahudiler köklü ilkelere sahipler. Dinleri ile kavmiyetlerini birbirine tamamen karıştırarak kavmiyetlerini muhafaza etmekteler. Hatta onlar ırklarını dinleri içinde erittiler. Dolayısıyla milletler içinde Yahudilik ismi dışında anıldıkları, kendilerini başka milletlerden ayırt eden başka isimleri bulunmamaktadır. Dünyanın neresinde olurlarsa, kanları hangi milletin kanına karışsa değişmez. Yahudilik unsuru onlarda bakidir. Dünyada ne tür bir kültürel veya siyasi devrim meydana gelirse gelsin onu muhafaza ederler. Hatta Yahudiler, hallerine vakıf olanlardan işittiğime göre yabancıları dinlerine davet için herhangi bir propaganda veya çalışma yapmazlar. Yahudi olmayanlardan biri Yahudiliği benimseyecek olursa bu mutlaka onların iradesi dışında olmaktadır. Çünkü onlar dinlerine sahip oldukları en değerli şey olarak bakmaktalar. Bundan dolayı bir yabancının dinlerine girmesinden hazzetmezler.

Hristiyanlara gelince bugün onların dini daha çok duygusal bir yapı üzerine kuruludur.[1] İlim ile ne destek ne köstek manasında bir bağı yoktur. Zira bilim eski delilleri ile bu dini teyit etmiş değil ki maddi deneyler üzerine kurulu olan çağdaş delillerine zıt olsun. Fakat İslâm böyle değildir.[2] Zira mazide akıl ve mantık üzere kurulu delilleri vardı. Günümüzün bazı aydınları bunu soyut mantık olması yönünden hafife almaktadırlar. Ancak Batıda ve onu taklit eden Doğuda bilim, sadece maddi deney ile sabit olanın varlığı dışında hiçbir şeyin varlığını ikrar etmeyen ve "maddi deneyin teyit etmediği makul hiçbir şeye itibar edilmez" diyen bir hal aldığından beri, soyut mantığı hafife alan aydınların anlayışına sahip olan çoğu insan İslâm'ın ilmi dayanağı, delilini kaybettiğini zannetti. Şöyle de diyebilirsin: İslâm'ın dayandığı bilimin artık bir kıymeti olmadığını zannettiler. Belki aynı zanları akıl için de yürüttüler. Akıl üzerine kurulu bilime güvenmekten geri adım attılar. Bu, zayıf akıllara baskın gelen deneyden kaynaklı vahim bir hatadır.[3]

1. Bundan dolayı Farah Antun bu dini akıl dairesinde değil kalp, gönül dairesinde değerlendirmiştir.
2. Sözümün manası dini duygu üzerine bina edildiğini tercih etmek değildir. Nitekim Mısırlı muasır bazı hocalar böyle bakıyor. Meselenin izahı da gelecektir.
3. Mısır'daki bazı din alimleri yakın zamandan beri bu akımın etkisinden kurtulamadılar. Allah'ın kitabının ve rasülünün sünnetinin gayb alemiyle alakalı olan ve modern bilimle bağdaşmayan naslarını zahiri manalarından tamamen çıkaracak şekilde tefsir etmeye kalktılar. Kalem tutanların önünde geniş

Mısır Vakıflar Bakanlığı bünyesinde olan mescitleri kalkındırma heyetinde okuduğum rapordan yaptığım nakil burada bitti. Bu raporun son cümlesi yani "Bu, zayıf akıllara baskın gelen deneyden kaynaklanan vahim bir hatadır." Sözünü işte bu kitap şerh etmektedir. İnşallah.

Şeyh Muhammed Abduh'un hasmı Üstad Farah Antun konusuna dönelim. Bu üstadın makalelerinde milletlerin gidişatlarını ıslah için dini, dünyadan ve hükümetlerin siyasetinden ayırmasına muhtaç olduğu iddiası vardı. Avrupa'nın ilim ve medeniyet alanındaki yükselişini bu ayrıma bağlamıştı. Müslümanların geri kalmasının sebebi olarak da bu ayarımı yapmakta geç kalmalarını göstermişti. Onunla münazara eden Şeyh bu konuda da onunla tartıştı ve dini devletten ayırma fikrine zahiren muvafakat etmedi. Müslümanların geri kalması meselesine gelince, bunun vebalini din alimlerinin bağnazlığına bağlayarak izah etti.

Bu münazara ışığında Şeyh Muhammed Abduh, *"Bilim ve Medeniyet karşısında İslâm ve Hristiyanlık"* yazarının meşhur olmasındaki etkisine bakıldığında onun bu münazarada hasmını mağlup ettiği zannedilir. Fakat günümüzde sonuçlarını Mısır'ın kültür, eğitim atmosferinde müşahede ettiğimiz vakıa, *el-Câmia* dergisinin kurucusu üstadın münazarada müftü efendiye galip geldiğini gösteren inkarcılık -dinsizliğin- baskın ve yaygın olduğudur. Bu münazaradan hocanın şöhreti, üstadın ise tartışılan konuda davayı kazandığı sonucu çıkar. Öyle ise bunlardan hangisi "galip" ismini almaya hak sahibi olur? Şayet hasmına karşı tartışmayı kazanan hoca olsaydı bugün Mısır'da dini bir tarafta akıl ve bilimi karşı tarafta gören anlayış yerleşmiş olmazdı. Bu anlayış Ezher'e kadar da sirayet etmezdi. Buna dair okuyucu ikna edecek örnekler zikrettik, zikretmeye devam edeceğiz inşallah.

Sonra, gerçekten Muhammed Abduh münazarayı kazanmış olsaydı, bu münazaraya mutlaka şahit olan veya en azından haberdar olan Ferid Vecdî Bey -5- nolu bölümde aktaracağımız ve *el-Ehram* gazetesinde yayınlanan, Üstad Antun'un dediği gibi bilimin bütün dinleri bitirdiğini, inkarcılık ve dinsizliğin müslüman doğunun aydınlarını istila ettiğini beyan eden cümleyi söylemeye cüret edemezdi.

---

bir kapı açtılar. Nübüvveti deha, ile açıklamaya, peygamberlerin tabiatüstü mucizelerini tabii olan hallere bağlamaya çalıştırlar. Böyle bir adım, Allah'ın peygamberleri ile yaratılışlarındaki gayretle toplumu ıslaha gönül veren akıl sahipleri arasındaki farkı ilga mesabesindeydi. Allahu Teâlâ'nın peygamberlerine ayrıcalık verdiği sembolü ilga ederek. Bu sembol de tabiatüstü olan mucizelerdir. Neticesinde vahiy, melek, melek eliyle indirilen kitap, bunların hepsi ilga edilmiş oldu. Peygamberlerin Allah'ın elçileri olduklarına dair iddialarını tasdik etmemek ile insanlardan ıslahatçı olanları tasdik etmemek aynı hale geldi. Eğer bunu tasdik etmemekten dolayı dünyada bir ceza yoksa ahirette de asla bir cezası olmayacaktır. İşte bu yaptığım izah ile yüksek tabakanın dini rüzgarların önünde savruldu gitti.

Şeyh Abduh'a nispet edilen ıslah hareketine gelince özeti şu: Ezher'in dine olan bağlılığını sarstı ve birçok Ezher'liyi lâdinilere (dinsizlere) birkaç adım yaklaştırdı. Fakat lâdinileri bir adım bile dine yaklaştıramadı. Hocası Cemaleddin Afgani yoluyla masonluğu Ezher'e getiren de odur.[1] Ayrıca -anlattığına göre, ilerde de kitabımızda değineceğimiz üzere- Kasım Emin'i Mısır'da kadının örtüsünü çıkarması konusunu gündemde tutmasını teşvik eden de O'dur.

Dolayısıyla Şeyh (Abduh) hasmını mağlup etmek, arkasında duran Batılılaşanların ordularını hezimete uğratmak yerine kendi ordusu da olan din alimlerinin ordusunu hezimete uğratmıştır. Bunu, onlara uzun süre ve ısrarla bağnazlıkla itham etmek yoluyla gerçekleştirmiştir. Bunun sayesinde de Batılılaşanların nezdinde tabii olarak, yenilenler nezdinde de tebaiyeten büyük bir makam elde etmiştir.[2]

Üstad Muhammed Subeyh *"Muhammed Abduh"* adlı kitabında da (s. 86-88) şöyle der:

"Muhammed Abduh hayatı boyunca akli ve ilmi savaşlara dalmaktan hiç çekinmedi. Silahının keskin olduğunu, hasımlarının da kalbine korku salacağını ve de Ezher'in evlatlarından ve artlarından gelecek nesillerinden uyuyanların gözlerini açacağını biliyordu.

Talebelerine okuttuğu "tevhid" derslerinden birinde şöyle demişti: Sizler biliyorsunuz ki Allah'ın "bir"liğine inanmak İslâm dininin en büyük esasıdır. Bundan dolayı kelime-i tevhid İslâm'a girmenin alameti olmuştur. Öyle ki müşrik birisi savaş meydanında dahi bu kelimeyi söylese ondan el çekmek gerekir. Bir sonraki dersimizin konusu "bu inanç" üzerine delil getirmek olacaktır. Geldiğim zaman yanımda 100 cüneyh (paund) olacak. Size söz veriyorum, kim ben söylemeden vahdaniyete dair delil getirirse, yapacağım itirazlara da doğru bir şekilde cevap verirse ona bu meblağı vereceğim. Burada bulunanlar bulunmayanlara haber versinler."

---

1. Güvenli bir zat Ezher fakültelerinden birinde hocalık yapan bir zattan şunu anlattı. Hoca, Şeyh Bahit'in en yakınlarından biriydi. Şeyh, Abduh'un son günlerinde kendisinden masonluk hakkında bir açıklama istemiş. Bunun üzerine Abduh, masonluğa mensup olmanın pişmanlığını ve üzüntüsünü ifade eder şekilde konuyu kapatmaya çalışmış, hocayı susturmak istemiş. Daha sonra da ben bu hoca ile karşılaştım ve hoca ile arasında geçen bu konuşmayı sordum. Daha önce işittiğim ve burada naklettiğim hususun doğru olduğunu tasdik etti.

2. Abduh'un İslâm'a ve yetişen alimlerine verdiği zararlardan biri şuydu; Mısırda İslâm kültüründen uzakta kalan kalemşorlar hocayı ve -bu kitapta tenkidini yaptığım- şaz görüşlerini yüceltince, ona sedası hala İslâm aleminin her tarafından işitilen büyük bir şöhret verince -bunu masonik güçlerin desteklediğinde şüphe yoktur- bu durum şöhret düşkünü ve büyüklerin önünde görülmeyi sevengençler için arzularına şaz görüşler ortaya koyarak ulaşmak, Batılılaşanlara yaklaşmak için bir teşvik unsuru olmuştu. Hatta masonluğa mensup olmaya da...

"Şeyh Muhammed Abduh Ezher'lilerin hocalarına-gençlerine, eskilerine-yenilerine meydan okuyarak bombayı ortalarına attı. Ezher'in avlusunda büyük bir gürültü koptu. Bütün insanları korkuttu. Herkes yakinen inandı ki, İslâm düşünce tarihinde büyük olaylardan biri olacak. Yahut bu münazaradan ve münazaranın perdeleri açılmadan önce oldu."

Sonra müellif üstad şöyle dedi: *"Hocadan sadır olan bu meydan okumanın manasını neydi? Manası şuydu: Tabii ki Ezher alimleri içinde "Allah'ın vahdaniyeti" inancını güçlü bir şekilde savunacak, her şüpheye reddiye verecek, her itirazı cevaplandıracak kimse yoktur. Manası, ilimleriyle-hocalarıyla, metinleriyle-şerhleriyle Ezher, yeni kanunları ışığında cedele karşı duracak, ışığı karşısında kararlılıkla gözlerini açacak aydın bir müslüman çıkarmaya uygun bir yer değildir.*

Belirlenen gün için beklenen, reddiye ve cevap için bir veya birkaç alimin gelmesiydi. O yüz cüneyhi almak arzusuyla değil. Bilakis Şeyh Muhammed Abduh'un onlara yapıştırdığı cehalet şüphesini izale etmek için. Ezher'in avlusu her türden insanla doldu. Şeyh makamına oturdu. Şöyle dedi:

"İşte yüz cüneyh! Benden işitmeden bu delili ortaya koymaya hazır olan buyursun!"

Sadece suskunluk vardı. Uzun da sürdü. Sürekli bir bekleyiş, gözlerle gelenlerin yüzünü süzme vardı. Ancak ilmin süvarilerinden hiçbiri mübareze için ortaya atılmadı."

Daha önce Üstad, Muhammed Abduh'un getirdiği delili övdükçe övdü. İlim kulvarının süvarisi, meydan okumanın susturduğu Ezher uleması içinde, benzeri olmayan Abduh!.. Delili, delilde bulunan üstün belagati övdü durdu. Fakat içeriği ve şekli ile aciz bırakmış olan delilin mahiyeti hakkında tek kelime etmeden övdü. Nitekim Mısırlı yazarların çoğunun ilim ve alim hakkındaki adetleri hep böyle. Bir hikâye, bir terceme-i hal, bir menkıbe yazarlar ama ilmin esas meselelerine girmezler. Bu müellif meydana okuma meclisinde olan her şeyi anlattı. Galip gelen hocanın bütün hareketlerini mağlup olan Ezher hocalarının durup kımıldamalarını... Fakat meselenin aslına dair bir şey söylemedi. Anlattığı hareketler içinde meclisin sonunda hocanın, masaya koyduğu paraları tekrar cebine attığını ve muzaffer komutan edasıyla yürüyüp gittiğini söylemeyi unuttu.

Üstadın nakledilen satırlarda yaptığı Ezher'in gelmiş-geçmiş alimlerini, ilimlerini, kitaplarını, metinlerini ve şerhlerini küçük düşürmekti. Sadece Muhammed Abduh'u büyük göstermek için. Ben o alimlerin müellif üstadın anlattığı derecede Allah'ın vahdaniyetine delil getirmekten aciz kalacak kadar cahil miydiler, bilmiyorum.

Fakat şunu biliyorum. Muhammed Abduh'un bizzat kendisi Allah'ın vahdaniyetine delil getirmekten evvel Allah'ın varlığına delil getirmekten acizdir. Zira kendisi "teselsül"ün batıl olduğunu reddetmektedir. İleride izah edeceğimiz üzere "teselsül"ün batıl olduğunu ortaya koymadan Allah'ın varlığını ispat etmenin mümkün olmadığını bilmiyor, anlamıyor. Ben, benden sadır olan bu sözün ağırlığın biliyorum. Ancak benim, "Muhammed Abduh" kitabının müellifinin bu yolda bütün Ezher uleması kurban ettiği gibi Muhammed Abduh'u yüceltmek adına Allah'ı, hakikati kurban etmeme imkan yoktur.

Vahdaniyeti ispat meselesine gelince Şeyh Muhammed Abduh'un *Tevhid Risalesi*'ne baktım. Bu meselenin de hakkını veremediğini gördüm. Şöyle diyor: *"Vacib'ül vücud olanlar (yani ilahlar), birden fazla olsaydı ilim ve iradelerinin farklılığına göre fiilleri de farklı olurdu. Bu hal ise, ittifak etmenin imkânsız olduğu bir ihtilaftır. Her birinin de varlığının vacip olması ve buna bağlı sıfatları mucibince bütün mümkin varlıklar hakkında var etme kudreti vardır (olacaktır). Her bir şey hakkında ilim ve iradesine göre tasarruf kudreti vardır. Bir kudretin de diğeri üzerinde geçerli olmasını sağlayacak bir tercih sebebi de yoktur. İlim ve iradelerine göre fiilleri de karşı karşıya gelir. Neticede kâinatın düzeni bozulur. Hatta bir düzeninin olması imkânsız bir hal alır. Daha da ilerisi mümkinattan bir şeyin varlığı imkânsız olur, çünkü mümkin olan varlıklara dair "var etmenin" farklı ilim ve iradelere göre taalluk etmesi gerekir. Bu durumda bir şeyin birden fazla "var olmasının" olması gerekir ki bu da muhaldir."*

Çünkü bu çok cümlelerde "ispat" konusu temel olarak, ilahların ilim ve iradelerinin ihtilafı, bu ihtilaftan sonra ise ittifak etmelerinin imkânsız oluşu üzerine inşa edilmiştir. Tabii ki bu varsayılan ilahların kendi aralarında fiillerde ihtilaf etmeye kadir olmalarıyla beraber ittifak etmeye de kadir olmalıdırlar. Bunların irade ve ilimdeki farklılıkları zıt olma, çatışma manası taşımaz ki ardından fiillerde çatışmaya yol açsın. Bilakis bu ilim ve iradede istiklâl (mutlak bağımsızlık) manasındadır. Onlardan birinin diğeri ile ihtilaflı olması zaruri değil ki ittifak imkansız, ihtilaf muayyen olsun. Yoksa o zaman müstakil olmaz ve ilah olarak varsayılmaz. Bu çok belli bir şeydir. Bunu anlamak için Ezher hocalarına meydan okuyan ve onları aciz bırakıp susturan Muhammed Abduh derecesinde büyük bir alim olmaya ihtiyaç yoktur. Meydan okuyan zat, Allah'ın vahdaniyetini doğru ve kolay yolla ispat edebilirdi. Madem ki Allah'ın vacib'ul-vücud olduğunu, yani aklın bize varlığını ikrar etmeyi zorunlu kıldığını biliyor... Ki alemin varlığını onun var etmesine bağlayalım... Okuyucu bu kitapta Allahu Teâlâ'nın sair mevcudattan en hususi sıfatı olan "vacib'ul-vücud" konusunun önemine dair tafsilatın tamamını bu kitapta bulacaktır.

Evet, bu halde olduğuna göre hocanın Allah'ın vahdaniyetini, Vacib'ül- vücud olmasından çıkarma imkânı vardı. Özetle şunu diyordu: Vacip olan ilahlar birden fazla olsaydı, en az iki vacip ilah olsalardı, alemi var etmek için ya her biri diğerine veya yalnız biri diğerine muhtaç olacaktı. O durumda muhtaç olan hangisi ise o, ilah olmaya uygun olmayacaktı. Yahut her ikisi birbirinden veya sadece biri diğerinden müstağni olacaktı. Bu durumda da kendisine ihtiyaç duyulmayan ilah olmaya uygun olmayacaktı. Her iki ihtimalde varsayılanın hilafına yani imkânsız tenakuza götürür.

Meydan okuyan hoca "Vahdaniyeti," "burhan et-temanü" diye isimlendirilen deliyle ispat etmek istedi. Ancak bunu, bozmaya mahal olmayacak sahih şekliyle vermeyi beceremedi. Bizler -inşallah- konusu geldiğinde bunu ispat edeceğiz, okuyucu şu an burada verdiğimizle yetinsin.

Ayrıca Heykel Paşa hazretlerinin *Hayat-u Muhammed* kitabının mukaddemesinde bağnaz Batılı yazarlarından İslâm'a laf atan yazarlar hakkında yazdıklarından sonrasına bir bak. Şeyh Muhammed Abduh'un İslâm'ı müdafaada başarılı olamadığını gösterecektir. Çünkü bu konuda ilmi metodu izlememiştir. Ayrıca küfür, inkâr (dinsizlik) ve zındıklıkla itham edilmiştir. Heykel Paşa'nın ona yapıştırıldığını söylediği bu iki lekeye veya en az birine rağmen, hazretlerinin dinden yüz çevirdiklerini söylediği gençler ondan (Abduh'tan) yüz çevirmemişlerdir. İşte Paşa'nın sözleri:

"Mısır'da farklı zaman ve şartlar altında, bazı müslüman alimler Batılıların yetiştirmesi olan bağnazların iddialarını çürütmeye çalıştılar. Şeyh Muhammed Abduh'un adı, bu konudaki en parlak isimlerdendir. Ancak bu alimler, o Avrupalı yazarların, tarihçilerin delillerinin hasımlarının karşısında bir kuvveti olsun diye takip ettiklerini iddia ettikleri ilmi metodu tutmadılar. Ayrıca bu büyük Müslümanlar, başta Muhammed Abduh olmak üzere dinsizlik, küfür ve zındıklıkla itham edildiler. Bu durumda onların İslâm'ın hasmı karşısındaki delillerini zayıf düşürdü. Onlara yöneltilen bu ithamın, genç müslüman aydınlar nezdinde derin bir etkisi olmuştu."

Şu var ki delil şayet kuvvetli ise ona dayanan kimsenin zatında bir ayıpla itham edilmiş olması o delilin zayıflığını gerektirmez. Özellikle de Müslümanların nazarında delil sahiplerine tolerans vermekten uzak tutan bir ayıp ise. Şu da bilinmektedir ki ibret (değer) söyleyene göre değil, sözün kendisine göredir. Öyle ki kıssada zikredilen itham edenler ve edilenler ve de genç müslüman aydınlar itham edilenleri yüceltmişlerdir. Bunu da hemen ardından gelen şu sözlerinden çıkarıyoruz:

"Bu gençler zındıklığın, bir grup müslüman alimin gözünde aklın hükmünün ve mantık kurallarının karşıtı olmakta olduğunu hissettiler. Onlara göre, iman bağnazlığın eşi olduğu gibi, içtihat da dinsizliğin eşiydi. Dolayısıyla ithamın, İslâm'ın hasımları karşısında bu müslüman alimlerinin delillerini zayıf düşürmesiyle genç müslüman alimler nezdinde derecelerini yükseltmiş olması arasında mantıklı bir bağı yoktur. Öyle ki bu kötü itham sebebiyle -zikredeceği üzere- bütün dinlerden yüz çevirmişler ancak ithama maruz kalan alimlerden yüz çevirmemişlerdir.

İşin gerçeği... Mısır alimleri içinde hocanın (Abduh) meşhur olmasının ve gazete ve dergilerin sürekli onun adını dile getirmesinin sebebi ne olabilir? Dini müdafaa konusunda diğerleri gibi, ilmi metoda riayet etmemesi ve bundan dolayı başarısız olması mı? Yoksa dininde ithama maruz kalmış olması mı? İlk sebebin, bir alimin meşhur olmasına ve başkalarına göre ayrıcalıklı bir mevki elde etmesine sebep olması makul değildir. Dolayısıyla olan, ikincidir.

"Adamın dininde ithama maruz kalmasının insanlar nezdinde mertebesinin yükselmesine vesile olan bir menkıbe, bir meziyet olması makul değildir" demeyesin... Çünkü bu tür bir ithamı hürriyet ve deha olarak değerlendirenlerin nezdinde onun için bir meziyet sayılması uzak bir ihtimal değildir. Nitekim şu zamanda baskın olanlar onlardır. Ezher Şeyhi Üstad Meraği'nin 11 Haziran 1941 tarihinde yapılan Şeyh Muhammed Abduh'u anma töreninde yaptığı konuşmada İmam Gazali'den naklen şöyle demiştir: "Küfür ile bilinmeyen, dalalet ile nitelenmeyen her zatı küçük görürüm." Konuşmayı yapan hoca bu sözünü, anma töreni yapılan şeyhin maruz kaldığı ithamı anlattıktan sonra söylemiştir. Ancak söyleyeni kim olursa olsun bu sözün sigası (ifade şekli) gerçekten çok kötüdür. Şöyle ki İmam Gazali, alimleri küfür ve dalalete, insanları da bu hasletlerle meşhur olanlara teşvik eden bu sözü gerçekten söylemiş ise o zaman; onun nezdinde saygın olmaya en layık alim aynı zamanda en kafir, en sapık olan olmalıdır. Dolayısıyla İmam Gazali'nin de dininde ve aklında ithama maruz kalmış olması gerekir. Yoksa müslümanın selim aklı, küfür ve dalaletle ithamın dini ilimlerde bir tazim, büyüklük sebebi olmasını kabul etmez. Evet, Şeyh Muhammed Abduh muasırlarının en alimi, dini müdafaada en başarılıları olabilir. Bundan dolayı ona iftira etmiş, küfür ve zındıklıkla itham etmiş olabilirler. Fakat konuşmacı hoca, Gazali'den yaptığı nakille mutlak olarak "hak olsun-batıl olsun" itham edilmiş olmayı övmüştür. Ayrıca Heykel Paşa da Şeyh Muhammed Abduh'un İslâm'ı müdafaada takip edilmesi gereken ilmi (bilimsel) metodu izlemediği için başarılı olamadığını belirtmiştir. Dolayısıyla muasır olan alimlerin ona haset etmelerini gerektirecek bir hal yoktur.

Bir de şuna dikkat çekmek gerekir. Dr. Heykel Paşa'nın Muhammed Abduh vb. izlemediklerinden dolayı tenkit ettiği ilmi usul Üstad Ferid Vecdî'nin daha önce kendisinden naklettiğimiz üzere mantık usulüne tercih etmiş olduğu bilimsel usuldür. Anlaşılan o ki, Şeyh ve arkadaşları muasır yazarların bilimsel metot diye isimlendirdikleri yolu göz ardı etmişler ve mantık usulünü takip etmişlerdir. Bu da onlar hakkında suç sayılmıştır. Muasır müslüman yazarların anlayışlarının nereye geldiğine bir bak. Onların nazarında dini müdafaadan önce, mantık ilminin kendisi müdafaaya muhtaçtır. Görünen o ki Muhammed Abduh ve beraberindekiler suçu, mantığa riayet etmeden, boyun eğmeden bilime sarılan Batılı hasımlarına ve Batılıların mantıktan yüz çevirdiklerini görünce yüz çeviren müslüman mukallitlerine karşı mantık ilminin haklarını müdafaa etmemeleridir. Şeyh Muhammed Abduh İslâm'ı müdafaa sadedinde kendi durduğu yer ile münakaşa ettiği hasımlarının ve onlara takılan dinleyenlerin durduğu yeri hakkıyla taktir edememiştir. Dolayısıyla Heykel Paşa'nın bilimsel metodu izlemedikleri için İslâm'ı müdafaada başarılı olamadıklarını söyledikleri Şeyh Abduh ve benzerleri ya Batıda ortaya çıkan ve Doğuda onların kuyruklarına takılan İslâm hatta bütün dinlerin düşmanı olanların, saldırılarını dini müdafaa eden alimlerin dayandıkları ilmi esaslara çevirdiklerine uyanamadılar. Böylece onlar, alimler nezdinde en üstün ve en değerli olan mantıki-akli delillere değer vermiyorlar, akli delilleri de "ilmi" delil olarak görmüyorlardı. Bizim delilin gücüne ve kesinliğine alamet olarak gördüğümüz mantık ilmini sembolik-soyut mantık olarak değerlendiriyorlardı. Onlara göre bilimsel delil duyu ve deneye dayanan delildir. Onların nazarında güven duyulacak mantık istikrai (tümevarım esasına dayalı) mantıktır. Sanki istikrai mantık, sembolik mantığa aykırı, ondan farklıymış, yeni ortaya çıkan da eskisini neshetmiş, ilmi değerini ortadan kaldırmış gibi gördüler. Şu da var ki muasırlardan bu iddiada bulunanların sözlerinde ne eski mantıktan ne yeni mantıktan en küçük bir iz görmemekteyiz.

Binaenaleyh Şeyh Abduh ve beraberindekiler dini müdafaada ya hasımlarının zaaf noktalarına uyanmadılar, bunları fark edemediler. Yahut uyandılar fakat zayıf gördükleri kuvvetin gücünü iddialarındaki ve istidlal metodunda tutundukları değişiklikteki hatayı ispat noktasında hasımlarına karşı durmaya güç yetiremediler. İşte biz bunu yapacağız, inşallah. Allah'ın muvaffakiyetine dayanarak Dr. Heykel Paşa, Üstad Ferid Vecdî Bey'in ve onların anlayışında olanların öldürmeye çalıştığı eski ilmi ihya etme vazifesini üstlendim. Bu ilim, akli, mantıki delillere dayanmaktadır. Esası alemlerin rabbinin varlığı ispat konusunda, asırlar boyunca İslâm Kelâm alimlerinin dayandığı ilimdir. Bu asırlar boyunca da Müslümanları şu an hem Batı hem Doğuda aydın kesim içinde yaygın olan inkâr (dinsizlik) uçurumuna düşmekten

korumuşlardır. Muasır aydın kesim ki dayanakları, yalnız duyu ve deneyin şahitliğine dayanan modern bilimdir. Neticesinde deney ve duyu kapsamında yer almayan her şeyin -Allah'ın varlığı da dahil- varlığı konusunda şaşkın kalmışlardır. Dr. Heykel Paşa'nın "ne ispat eder ne inkar eder" dediği modern bilimin şaşkınlığıyla beraber... Dolayısıyla "Allah vardır" deseler bu ilmi olmayan bir söz olmuş olur.

Biz bu kitapta bu karanlık anlayışı yıkacağız, inşallah. Duyu ve deneye dayalı modern bilim karşısında akıl ve mantığa dayanan eski ilimi müdafaa edeceğiz. Sanki Şeyh Muhammed Abduh da bu görevi yerine getiremedi. Çünkü kendisinin de eski ilme olan inancı tam değildi. Nitekim benzeri görülmemiş pervasızlıkla teselsülün batıl olduğunu inkâr etmesi buna açıkça delalet etmektedir. Zira teselsülün batıl olmasının Allah'ın varlığını ispatta önemli bir yeri vardır. Konunun izahı ilerde gelecektir.

Burada maksadımız şudur: Büyük üstad, imam, Şeyh Muhammed Abduh'un çağdaş Mısır'a karşı, acayip çelişkilerle dolu tavrına dikkat çekmektir. Öyle ki İslâm'ı müdafaa sadedinde takındığı tavrı anlamaya çalışan alimlerin bu tavrı karşısında başı dönüyor. Heykel Paşa hazretleri bir yerde, "Şeyh Muhammed Abduh'un ismi bu sadette en parlak isimlerdendir" derken sonra da "ilmi metodu izlemedikleri için İslâm'ı müdafaa da başarılı olamamışlardır. Onlar, başlarında Şeyh Abduh olmak üzere dinsizlik, küfür ve zındıklıkla itham edilmişlerdir. Bu da İslâm'ın hasmı olanlar karşısında delillerini zayıf düşürmüştür" demektedir.

Ayrıca Şeyh kendisi ile *el-Camia* dergisinin kurucusu Üstad Farah ile münazarada İslâm'ı müdafaa etmeye çalışmıştır. Şeyh o münazarada "İslâm akıl dinidir" diyordu. Hasmı ise bütün dinlerin akıl ve ilim ile bağdaşmadığını iddia ediyordu. Mısır'ın muasır aydın camiasında Üstadın iddiası cevap buluyor, böylece zihinleri inkara, dinsizliğe hazırlama çabası yayılıyordu. Açıkça yapılmasa bile gazetelerde yayınlanan makalelere kapalı şekilde serpiştirilerek yapılıyordu. Nitekim ileriki başlıklarda bunu zikredeceğiz. Bunu Üstad Ferid Vecdî Bey'in, müslüman Doğunun aydınlarına dayanarak yaptığı nakilleri esas alarak yapacağız. Bu aydınlar aslında kalplerinde inkârı gizleyen ve de arkadaşlarının, kendilerinin ulaştığı ilmi seviyeye ulaşır ulaşmaz aynı sonuca varacaklarına kesin inandıkları aydınlar... Bu aydın camiada Şeyh'in hasmının iddiaları revaç buluyordu, fakat Şeyh'in, "İslâm, akıl dinidir" sözünü kimse duymuyordu. Hatta Şeyh Abduh'un kendisi akla aykırı davranarak 'teselsül'ün batıl olduğunu inkâr ediyordu. Halbuki dinin temeli olan Allah'ın varlığını akli delil ile ispat, "teselsül"ün batıl olmasına bağlıdır. Nitekim bunu da yeri geldiğinde kitabımızda anlatacağız. Şayet akıl Şeyh Abduh'un dediği gibi teselsülü ka-

bul ediyor batıl olduğunu kabul etmiyorsa o zaman akıl Allah'ın varlığını da kabul etmez. Çünkü bunun ispatı, iptali mümkün olmayan teselsülün batıl olmasına bağlıdır. Şayet akıl teselsülü kabul etmiyorsa o zaman teselsülü kabul eden, batıl olduğunu kabul etmeyen Şeyh Abduh'un aklı Allah'ın varlığını kabul etmemelidir. Ayrıca Heykel Paşa hazretlerinin inkar ve küfürle itham edildiğini söylediği ve aklı, teselsülü batıl kabul eden akılla bağdaşmayan Şeyh Abduh duyularla idrak edilmeyen bir çok gayb hususunu kabul etmemektedir. Melekleri, şeytanı, mukaddes kitaplarında insanlara gösterildiği ifade edilen, ancak günümüzdeki insanların görmesi mümkün olmayan mucizeleri inkar etmektedir. Sanki Şeyh Abduh, münazarada hasmına uymakta ve mukaddes kitapların naslarına muhalefet etmektedir. Ayrıca müslüman kadınların örtüyü çıkarmasında da parmağı var demektir. Yine "bir şeyin Kur'ân'da olması onun sahih olmasını gerektirmez" diyen de O'dur. Mısır'da Kur'ân'ın kıssaları ile ilgili fitne vuku bulduğunda kendisinden böyle bir söz aktarılmıştır. Gelen başlıklardan birinde bu meseleyi de etraflıca ele alacağız.

Öyleyse Şeyh Abduh'un bir taraftan müdafaa ettiği diğer taraftan nassını kabul etmediği dine karşı gerçek tavrı nedir? Diğer taraftan da kadınların örtünmesi konusunda, Kur'ân'ın apaçık ifadelerine de karşı çıkmaktadır. Ayrıca eski ve yeni ilmi usulü takip etmediği için dini müdafaada başarısız olan Şeyh Abduh? Yeni usul, Heykel Paşa'nın, "Şeyh ve onunla beraber İslâm'ı müdafaa eden arkadaşları bilimsel metodu takip etmedikleri için" sözünde geçen metottur. Eskisine gelince Abduh'un teselsülü caiz gördüğünü öğrendim. İlerle de daha fazla malumat elde edeceksin. Ayrıca kendisi Allah'ın varlığını ispat için teselsülün batıl olduğu konusunda söylenenleri yalan üzere kurulu birtakım vehimler ve hayaller olarak görmektedir. Nebi ve rasülün tarifinde Kelâm alimlerinin yolundan da sapmaktadır. Bu konuda insanlardan nebi veya rasül olmayan büyük ıslahat önderlerini kapsayacak ayrı, yeni bir tarif yapmaktadır. Bu konunun da tafsilatı gelecektir.

Öyleyse Şeyh'in dine karşı tavrı, bakış açısı nedir? Gerçekten derdine düşen bir dostu, yoksa tuzak kuran bir düşmanı mı? Allah'ın varlığını, birliğini ispat etmekten aciz kalmışken muasır kalemlerin onu büyütmelerinin, alimler içindeki mertebesini yükseltmelerinin sırrı nedir? Hem de tevhidi tek başına ispat eden havasında ve kibrindeyken. Ayrıca dinin birçok nassını aşmış, müdafaa ederken de başarısız olmuşken. Öyle ki aydınlar, girdiği münakaşa da kendisine değil de hasmına tabii olmaktalar. Kendisi, kendisine galip gelsinler diye mi din düşmanlarıyla münakaşa ediyor? Böylece kendisiyle beraber dinde kaybedenlerden olsunlar! Evet mücadelelerinden sadece birinde başarılı oldu. O da Ehzer'in eski hocalarına karşı yürüttüğü mücade-

lede... Onları insanların gözünden düşürmeyi başardı.[1] Onun bu başarısı da hasmı Üstad Farah Antun'un Şeyh Abduh'a karşı galibiyetlerinden sayılmaya layık bir başarıdır. Üstad Antun Batılıların ilerlemesine, İslâm'da olmaması da Müslümanların gerilemesine yol açan "dini siyasetten ayırma" bulunmadığı için İslâm'ı tenkit etmiştir. Şeyhin buna cevabı ise İslâm'daki bu eksikliğin vebalini bağnazlıkla itham ettiği din alimlerine yüklemekten ibaret olmuştur. Bu yükleme ve ithamdan anlaşılan, o da dinin siyasetten yani devletten ayrılmasının taraftarlarından biriydi... Hem de bu sistem İslâm'a tamamen zıt olmasına rağmen. İslâm dini ki her şeyin üstündedir. Hiçbir şey onun üstünde olamaz. Dinin siyasetten ayrılması demek, dini siyasetin himayesine ve rahmetine bırakmak demektir. Bu konunun da tafsilatı gelecektir. Üstad Abduh, Ezher alimlerini mağlup ederken Üstad Farah Antun da Abduh'u mağlup ediyordu. Herhalde Şeyh Abduh ve arkadaşı yahut hocası Cemalettin (Afgani) İslâm'da, Protestan Hristiyanlığın önderleri olan Luther ve Calvin'in rollerini oynamak istediler. Ancak Müslümanlara yeni bir din tesis etme imkânı bulamadılar. Çabaları yalnız reform ve kalkınma örtüsüne bürünmüş olan inkarcılığa yardımcı oldu. Protestanlığı kuranlar Hristiyanlığı yıkmak istemiyorlardı. Bilakis onu oyuncak haline getirenleri yıkmak istiyorlardı. Bu konuda Hristiyanlığın kaynaklarının İslâm kaynakları gibi korunmamış olması da onlara yardımcı oldu. İslâm'da reforma liderlik sevdasında olan bu ikisi de İmam Ebu Hanife ve onun içtihat mertebesinde olan arkadaşları gibi müçtehit imamları İslâm'ı ilk bozan zatlar konumuna koymak istediler. Onların yaptıklarını yıkmak için herkesin önünde kapıyı açma cesareti gösterdiler.[2] Luther ve yardımcısının Katolikliği ve Ortodoksluğu yıktıkları gibi yıkmak istediler. Ancak kıyas (iki dini ve dinin mezheplerini, birbiriyle kıyaslama) iki Şeyh'i fena yanılttı ve attıkları adımın ne derece büyük bir cinayet olduğunu ortaya koydu.

1. Kitabın başında yazdığım ve ana-babamın ruhuna seslendiğim sözlerde İstanbul'da Fatih'in (ilmi) muhitinden bahsederken "Bugün Fatih, günümüz Ezher'inden daha üstündür." "Kemalistlerden önceki döneme mahsus" diye bir dipnot eklemek istemiştim. Ancak bunu başka bir yere bırakmayı daha uygun gördüm. Dipnot şu şekildeydi: İstanbul'un ilmi esaslarında kökleşmiş olan alimlerinin üstün olduğunu iki durum ispat eder: Birinci durum: Şeyh Cemalettin Afgani, Mısır'da başarıya taşıdığı mesajının büyüsüyle onları kandıramamıştır. Afgani'den sonra Mısır'da ona destek olan da vasına ortak olan alimler çıkmış Ezher'i yıkma ve eski müstakim menhecinden saptırma konusunda önemli rol oynamışlardır. İkinci durum: Masonluk vebası Ezher'in kutupları içinde yer bulduğu şekliyle İstanbul'daki din adamları arasında yayılacak bir hava bulamamıştır. Hem de Mısır, İslâm daha İstanbul'a girmemişken İslâmi ilimlerin merkeziydi.

2. Muhammed Abduh'un talebelerinden iki zatın açıklamaları bunu açıkça göstermektedir. Biri Üstad Merağî'nin Şeriat fakültesinden mezun olanların ilk olarak profesörlük diplomasını almak için sundukları tezlerin değerlendirme programında yaptığı konuşma. Diğeri ise Baş müftü Abdülmecid Selim'in mezhepler arası takrip heyetinin genel sekreteri tayin edilmesi münasebeti ile yaptığı konuşma. İlk zat açıkça fıkhın dinden sayılmayacağını söylemiş, diğeri ise müçtehit imamların mezheplerinin siyaset üzerine bina edilmiş olduğunu belirtmiştir. Bu iki açıklama söylediklerimi teyit etmektedir. Kitabın dördüncü bölümünde bu konuların da tafsilatı gelecektir.

Aydın kesimin anlayışındaki sapmanın sebeplerine dönelim: Diğer bir açıdan Doğu ve Batıda te'lif edilen felsefe kitaplarının anlaşılmasının mütalaasının zor olması, Mısır'da ilmi çevrelerde meseleleri tetkik etmenin alışılan bir şey olmaması (Mısır'da) inkarcılığın yayılmasına sebep olmuşlardır.

Ayrıca memleketin kız-erkek üstün zekalı olanlarının hatta yeni yetişen nesilden yol bulan herkesin İslâmi yapısını muhafaza etmeye aldırış etmeksizin onların sermayelerini kaynaklarında görme maksadıyla Batıya akın etmelerinin, Mısır'da lâdini (dinsiz) bir atmosfer oluşmasında etkisi olmuştur. Ancak inkarcılık, bugün Mısır'da revaç bulduğu kadar Batıda revaç bulmamıştır. Ayrıca Batıda revaç bulduğu dönem, ardından Fransız devrimini doğurmuştur. 18. yy'da da zirvesine ulaşmıştır.[1] Daha sonra çok geçmeden akıllar rüştüne döndü ve yaratıcı ilahın varlığını inkâr eden materyalistlerin dalgası dindi. Varsın yeni Mısır, kullanılan yeni Türkiye gibi, Batı'nın eski inancına devam ettiğini iddia etsin. Bütün aksamıyla kainatın tabiat kanunlarına mahkum olduğunu bunları değiştirmenin mümkün olmadığını içinde gördüğümüz düzen ve intizamın bir yaratıcının tedbiri, mutlak irade sahibinin iradesi olmaksızın tesadüfen var olduğunu, bir ilahın bulunmadığını, kainata bir dahli olmadığını, nübüvvet, mucize, ölümden sonra hayat bulunmadığını, hatta dünya hayatı ve ruh diye bir şeyin uydurma olduğunu, insanın mekanik bir araç, iradesi olmadan hareket eden bir cisim olduğunu, kendisi ile diğer hareket eden cisimler arasında fark olmadığını söyleyen inancı üzerine...[2] Batılı dalalet ehlinden biri inkar

1. Böyle olmakla beraber **el-Metalib ve'l-Mezahib** kitabının yazarı Fransız filozof Paul Janet dediği üzere, Allah'ın varlığını ispata dair hiçbir asırda bu asırdaki kadar kitap te'lif edilmemiştir. O kadar ki kendisi şöyle demiştir: Bu asrın inkar asrı "ateizm" isimlendirilmesi yerine ilahın varlığını kabul eden aklın "deizm" diye isimlendirilmesi daha uygundur.

2. Buchner diye bilinen Materyalist yazar **"Madde ve Enerji"** adlı kitabının 23. Bölümünün özetinde şöyle demektedir: "Öyle ki meşhur düşünür "Shopenhauer batıl felsefi düşüncelerinin etkisi altında hayat veren kuvvet düşüncesinden kurtulamamış, buna karşı çıkanları da ahmaklardan saymıştır." Daha sonra Büchner şöyle demiştir: "Bu, yani hayat veren (canlı) kuvvet" Virchow'un dediği gibi sadece hata değil, bilakis "Şeytan" ve "iksir" gibi batıl (hakikati olmayan) bir düşüncedir.
Buchner daha sonra şöyle der: Hayat hiçbir istisnai kanuna tabi değildir. Bilakis hayat tabii ve kimyevi gücün ortak eyleminin sonucudur. Yahut mekanik hareketin, bilinmeyecek derecede karmaşık bir yapının örneğidir. Bunları bilinen sıradan tabiat kanunlarıyla izah etmek gerekir. Hayatı, ancak hayat veren bir kuvvet ile kavramaya çalışan kimse aklın almayacağı bir şekilde delil getirmeye çalışmıştır. Tıpkı bir saatin hareketini mekanik yapısı yerine saate özgü bir kuvvetle açıklamaya çalışan gibidir. Nasıl ki saatin hareketi içindeki araçların parçaların birbirini harekete geçiren gücü neticesinde oluyorsa hayat da öyledir. Özel bir kuvveti yoktur. Bilakis bir arada bulunan belirli parçaların hareketi veya hareketleridir.
Daha sonra şöyle dedi: Canlı bedende vuku bulan olaylar, kimyasal olaylar gibi meydana gelir. Kan dolaşımı tamamen mekanik bir harekettir. Bunu sağlayan cihaz, her yönden insan yapımı makinaya benzer." Sonra şöyle der: "Canlı organda meydana gelen hareketlerinin hepsi tabiat ve kimyasal kanunlarla izah edilmeyecek olursa ve bu tarafı bize kapalı kalıyorsa bu eşyanın tabiatından kaynaklı değildir. Bilakis bizim bilgimizin eksikliğindendir. Bu eksiklik, bilimin ilerlemesiyle her geçen gün azalmaktadır. Bu da

(ateizm) çağında "Human Machine" yani *"İnsan Denilen Makine"* adında bir kitap te'lif etti. Dalalet pazarında oldukça revaç buldu. Bütün bunlarla beraber meşhur bilim adamı Montesquieu o zamanlar inkarcılara şu şekilde cevap vermiştir: "Kör bir kudretin akıl sahibi bir varlığı yaratmış olması ne kadar uzak bir durumdur." Daha birçok kişi onlara reddiye vermişlerdir. Özellikle de son asırda. Bunlardan biri de kendisi ilahiyatçı filozoflardan olmasa da meşhur filozof Gustavo Le Bon'dur. *"Fikirler ve İnançlar"* kitabında şöyle demiştir: "Gün be gün inançtan kopan bilim, insanın gerçek mahiyetini tam olarak kavrayamadığı "hayatın sırları"[1] "türlerin başlangıcı" gibi meselelerin hepsinde inanç ile iç içe ve ona tabidir.[2] Bu konuda dile getirilen teorilerin ise hiçbir kıymeti yoktur. Bir de teorilerini değişmez düstur olarak gören üstatlara nam sağlıyor o kadar.

Ortada pozitivistler diye adlandırılan kimseler etrafında koparılan bir yaygara ve vahim bir hata vardır. Hata ilk olarak onları, ilmi, duyu ve deney yoluyla sabit olan şeyler üzerine bina ettikleri iddiasıyla pozitif felsefe sahipleri olarak isimlendirmekten kaynaklanmaktadır. Onlar duyu ve deney dışındaki yollarla sabit olan her şeyi inkar etmekte, onu bilim dairesi dışında göstermektedirler. Fransa'nın ve onu taklit eden doğu ülkelerinin ladini (laik) yönetime kaymasında etkin olanlar da onlardı.[3]

---

bizim canlı hareketleri günbegün tabiat kanunlarına bağlamaya daha fazla güç yetirmemizi sağlayacaktır. Diyorum ki: Bu sonu gelmez bir ertelemedir. "Pozitif bilim" adamına yakışan, hayatı tabiat ve kimyevi kanunlara bağlayacak bir durum ortaya koymaktır. Hatta o kanunlara uygun olarak hayat sahibini var etmekti. Ardından da "bizim gücümüz yetiyor" demekti. Burada Buchner'in ahmaklığını gösteren sözlerini aktarmakla yetiniyoruz. Kendisi de Schopenhauer'den nakilde bulunmuştur. Biz sadece, "canlı kuvveti oluşturan cihaz, her yönden insan yapımı makineye benzer" sözüne bir yorum yapacağız. Deriz ki: Peki bu cihazı yapan kim? Yine insanın kendisi mi?" Bir de "Saatin hareketi, içindeki araçların, parçaların birbirini harekete geçiren etkileşimin neticesinde olur" sözüne bir not düşeceğiz: "Eğer ortada bir tertip bir düzen varsa o zaman tesadüf yoktur. Yoksa, o tertibi o düzeni kuran kim? Eğer tesadüf ise o zaman da tertip yoktur. Peki şimdiye kadar tesadüfen meydana gelmiş bir saat duydunuz mu?
Burada kastedilen şu: Ateistler hem hayatın hem ruhun varlığını inkâr etmektedirler. Nefislerinde olan bir açlığı doyurmak adına bedihi olan şeyleri reddetmektedirler. O da şu; Hayatı ve ruhu yaratan Allah'ın varlığını ikrar etmeye başvurmamak, buna sığınmamak.

1. Aşırı materyalistlerin biraz önce Buchner'den aktardığımız gibi hayatı veren kuvveti, ruhu inkarlarına göndermedir.
2. Mısırlı Aydınlar nezdinde çok kabul gören Darwin'in teorisine göndermedir. Hatta bazı din alimleri bu teori ile hiçbir yönden bağdaşmayacak olan Kur'ân ayetlerini te'vile kalkışmışlardır.
3. Positivizm: Mısırdaki aydınlar el-felsefe el-vad'iye diye isimlendirirler. İspati veya müspet felsefe ise Türk aydınların isimlendirmesidir. Bu felsefenin Fransızca aslı "positivizm" iki şekilde tercüme edilmeye uygun olsa da Türklerin tercümesi daha güzeldir. Çünkü Türkçe tercüme aynı zamanda bu felsefeye bir övgü de ifade eder. Ayrıca bu felsefeyi de ortaya koyan, ilkelerini belirleyen Fransız sahibinin maksadına daha münasiptir. Buna karşın "Vad'i (maddi, olgucu) felsefe bu felsefeye ayrıcalık verecek ve koyan zatın iddiasını karşılayacak hususu bir mana içermez. Çünkü her felsefi akımın mutlaka "vadi" (konulmuş, olgulaştırılmış) yani bir şahıs veya grup tarafından konulmuş olması gerekir. Bu ispati yahut vad'i felsefe (poitivizm) kitabımızda sözlerini aktardığımız Dr. Heykel Paşa'nın ve Üstad Ferid Vecdî Bey'in

Onlar, yani pozitivistler ve onların destekçisi materyalistler küfrün önderi haline gelmişlerdir. Doğulu aydınlardan dinini inkar eden, kendini beyinsiz konumunda değerlendiren yarım alimler de onlara uymaktadırlar. Deneysel ekolün imamı olan

---

sözlerinde her zaman dikkat çekilmiş bir akımdır. Hatta Üstad Ferid, *el-Ezher* dergisinin 16. Cilt 3. Cüzü s. 99'da şöyle demiştir: "Temel ilkeleri itibariyle bütün muasır felsefelerin en doğrusu, en dakikidir."

Positivizm felsefesi ortaya şu iddiayla çıktı. İnsan ruhunun üç farklı hal ve dönemi vardır. İlahi durum, tabiatötesi durum, pozitif veya bilimsel durum. İlk iki durum arizi ve geçicidir. Son durum ise kemale ulaşan ve kalıcı olan durumdur. (Arızılığin karşıtı olarak) insan bu durumda "Başlangıç ve son" meselelerini bir kenara bırakır ve olayları izlemeye, aralarındaki maddi ilişkileri çözmeye bakar. Bu felsefenin kurucusu Augusto Comte'nin görüşüne göre dinin ve dini şekillerin bilimden uzaklaştırılması gerekir. Nitekim muasır doğulu yazarlar bu kanuna uydular. Öyle ki kitaplarının başlarını dahi, Allah'ın ismi ve hamdiyle teberrük etmekten boş bıraktılar.

Bununla beraber çok geçmeden Pozitivistlerin önderi, teslise dayanan yeni bir din çıkardı. Dedi ki: Unsurları şunlardır: En büyük varlık, insan. En büyük put, yeryüzü. En büyük boşluk o da yeryüzünü kuşatan uzaydır. En büyük put kendini feda edip değişime ve zelil kılınmaya maruz bıraktı. Bu şekilde en büyük varlığın çıkış yeri olsun istedi. Bizler ona şükran yoluyla ibadet etmeye borçluyuz. Ancak kemalin mümessili insandır. Mabud (ilah) edinilmeye layık olan, insandır. Hatta insan Allah'tan üstün, ibadet edilmeye daha layıktır. Çünkü o, bizim sevgimizden istifade eden, hizmetimize ihtiyacı olandır. Ayrıca o, kazanım elde etmemiz için mükafat vaadi ile bizi teşvik etmemektedir. Özellikle de kadın ibadet edilmeye daha layıktır. Çünkü kadın aşk arzularını gerçekleştirme mahallidir (aracıdır). İnsanlığın da remzidir. Anne geçmişi, eş bugünü, kız çocuğu da geleceği temsil eder." Bu dinde kadınlar için yılda 84 kutlama, 9 ibadet merasimi vardır.

Bu din eşrafın dini olarak şöhret buldu. Bana göre bunu aşıklar, fasıklar dini olarak isimlendirmek daha münasiptir. Paul Jane diyor ki: Auguste Comte, ortaya koyduğu din ister kuru bir anlayış ister biraz felsefik olsun her halükârda dinine temel saydığı insandaki dini inkişafları ilkel bir durum olarak değerlendirdiği üç durumu tamamen yıkmaktadır."

Teslis inancını esas alması gösteriyor ki Batılı filozoflar hatta ateistleri bile Hristiyanlığın etrafında dönmeye devam etmektedirler. Filozof Spencer'in de bu dine sert tenkitleri vardır. Aynı şekilde Hixel'in y'nin üç hal teorisine reddiyeler yapmıştır. Bilgin Pasteur Fransız Akademisine katıldığı ve adet üzerine selefi Alianze'ye övgüler içeren konuşmasını yaptığı sırada -nitekim Alianze Auguste Comte'nin en büyük öğrencilerindendi- kendisi ile selefi arasında felsefik konularda olan ihtilafa dikkat çekmiştir. Pozitivist felsefenin lâmütenahi (sonsuzluk) bilgisini olgusunu kayda almamalarını tenkit etmiştir. Lâmütenahi (sonsuzluk) olgusundan kastı da Allah'ın varlığıdır. Diğer yönden pozitivistlerin "sevgimizden istifade eden ve hizmetimize muhtaç olan" olması saikiyle insanın ibadete Allah'tan daha layık olduğu iddiaları maskaralığın zirvesidir.

Burada bir şey daha kaldı. Paul Jane'nin **"el-Metalib ve'l-Mezahib"** kitabının Türkçeye tercüme eden dostum büyük alim (Elmalılı M. Hamdi Yazır) Auguste Comte'nin ortaya koyduğu dinle alakalı dikkat çeken bazı noktalar belirtmiştir. Bunlardan birisi şudur: Muasırların, İslâm'da tasvirin haram olmasına artık insanın bundan sonra putperestlik dönemine dönme ihtimali yoktur diyerek yaptıkları itiraz, Batının yükselme ve gelişme çağında ortaya çıkan Pozitivizm dininin kadını tanrı edinmesi ile bozulmakta, boşa çıkmaktadır.

Bir nokta da şu: Akıllı insan, Fransız büyük bir filozofun ortaya koyduğu dini inceleyip bu din ile 13 asır önce ümmi bir peygamberin Allah katından getirdiği din ile karşılaştıracak olursa Allah katından indirilen hak din ile -bilim asrında dahi olsa- uydurulmuş din arasındaki büyük farktan, uçurumdan dehşete düşer.

Bir nokta da şu: Batılı bilginlerin te'lif ettiği dinler tarihi kitapları, putperestliği "fetişizm"i asıl, tevhidi ise bunun gelişim ve tekamülü olarak değerlendirirler. Ancak Pozitivistlerin dini, bunun aksini iddia ediyor. Putperestliğin -önceleri tevhid esas iken- arzuların artışından doğduğunu söylüyorlar.

Bacon mealen şöyle der: "Az ilim, sahibini Allah'tan uzaklaştırır. Çokluğu ise onu tekrar Allah'a döndürür."

Bacon'un bu sözünü benden başkası da aynı konuda şahit olarak getirmiştir. Gerçekten Üstad Ferid Vecdî Bey'in *el-Ezher* dergisinin bazı sayılarında bu sözle istidlal ettiğini biliyorum. Ayrıca o derginin birçok sayısında Allah'ın varlığına inanan Batılı başka filozofların da sözlerini delil getirmiştir. Ancak bu istidlal delil getiren zatın modern bilimle kayıtlı olan anlayışını tashih etmekte bir etkisi olmamaktadır. Ne onun ne de dinden yüz çeviren okurlarının din anlayışlarını... Çünkü o, hala mucizelerin, tabiat kanunlarını aşan harikulade olayların mümkün olmadığına inanmaya devam etmektedir. Bundan dolayı nübüvvet meselesini tasavvuru (kavraması) zor olmakta, uzak anlayışlarla onu akla yaklaştırmaya çalışmaktadır. Özellikle de "duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı sabit değildir" diyen bilimsel kaideye inanıyorken... Hal böyle iken gözüyle görmeden Allah'ın varlığını nasıl kabul etsin? Nitekim El-Camia dergisinin kurucusu Farah Antun, Şeyh Abduh'la münazarasında aynını söylemiştir. En azından bunu ilmi yönden nasıl ikrar etsin? Halbuki bilim bunun hakkında şaşkın kalmıştır. Ne ispat etmekte ne de yoktur demektedir. Çünkü "bu hakikat" deney mahalli olmaya kabil değildir. Diğer taraftan hem bu ilmi düstur ile bu ikrarı nasıl bağdaştırsın?

Ancak ben, Bacon'un sözünü delil getirirken, Batılı bilginlerin sözlerini delil getirme adetine uymak adına yapmıyorum. Kaldı ki ben daha onun sözüne muttali olmadan Allah'ın bana ihsan ettiği aklımla, "duyuların teyit etmediği hiçbir makul sabit değildir" sözlerinin mutlak olarak doğru olmadığını ve olmasının mümkün olmadığını biliyordum. Bacon'un sözünü delil getirdiğimde üzerinde duruyor, okuyucunun da üzerinde durmasını sağlamak adına şöyle diyorum: "Bu deneysel bilimin önderidir. Eğer bilim kabul etmiyorsa nasıl olur da Allah'ın varlığını kabul ettiğini kesin ifade eden böyle bir söz söyler? Öyle ki kendisi bu ikrarını bilimin ikrarı üzerine kurmuştur. Sözünün ikinci bölümünde söylediğine bir bak "Çok bilim, sahibini Allah'a ulaştırır." Halbuki muasır alimlerimiz bizi Allah'a imana götürecek olsalar, bilimden kaçarak götürmektedirler. Bunlar hakkında ne dersin? Bacon'un sözünün ilk kısmı onlara uymuyor mu? Yani bu tavır, ilim eksikliğinden (azlığından) değil mi?

Geçen dipnotta delil getirdiğim Pasteur'un o büyük sözüne bir yorumum daha doğru ifadeyle sözü üzerinde bir duruşum olacak. Kitapta yeri geldiğinde verilecektir, inşallah. Bu, Şeyh Muhammed Abduh'la münazara eden Üstad Farah Antun kendisinin samimi bir Hristiyan olduğunu ikrar etmesine rağmen az önce nakli ge-

çen bilime inancın Allah'a ve Râsullerine imana aykırı olduğunu iddia edenlerden olduğu ortaya çıkmaktadır. Özetle kendisi Batının köhne, bozuk mallarını doğuda fahiş fiyatla satanlardandır.

-4-
Muasır İlim Adamlarının Din, İlim ve İlim Adamları Hakkındaki Hastalıklı Anlayışlarına Örnekler

Muasır üstatlarımızın anlayışlarının ne derece hastalıklı, çelişkili ve din, ilim, din alimleri konusunda haktan ne kadar uzakta olduğuna, daha çok vakıf olmak istersen Heykel Paşa hazretlerinin *Hayat-u Muhammed* kitabının mukaddimesine bak. Onun Şeyh Muhammed Abduh ve başka alimlerin İslâm'ı müdafaaları hakkındaki görüşlerini nakletmiştik. Onların bilimsel metodu izlemedikleri için savunmalarının faydalı, gerçekten savan bir müdafaa olmadığını söylüyordu. Ayrıca onlar küfür, inkar ve zındıklıkla itham edilmişlerdi ki bu durum onların, hasımları karşısındaki delillerini zayıflatmıştı. Bundan sonra şu sözünü de nakletmiştik: *"Onların bu ithamlara maruz kalmalarının, aydın müslüman gençlerin içinde derin etkileri olmuştu..."* Ardından şöyle der:

"Bu gençler, İslâm alimlerinden bir gurup nezdinde zındıklığın akli hükmü ve mantık düzeni ile mukabil olduğunu hissetti. Onlara göre inkar, içtihat ile eşti. İmanda yobazlığın, bağnazlığın eşiydi. Bundan dolayı onlardan ümitlerini kestiler, Batının kitaplarını okumaya yöneldiler. Müslümanların kitaplarında bulamayacaklarına ikna olmuş bir halde hakikati o kitaplarda aramaya başladılar. Onlar -tabii olarak- Hristiyanlık ve Hristiyanlığın tarihini anlatan kitapları düşünmediler. Bilakis felsefe kitaplarına müracaat ettiler. Bu kitaplarda mevcut olan ilmi üsluplarda, bağırlarını yakan hakkı bulma ateşini söndürecek suyu, mantığında insan nefsinde saklı duran mukaddes hakikati aydınlatacak kıvılcımı, kainat ve onun ulu hakikatiyle bağlarını kuracak vesileyi bulmaya uğraştılar. Batı kitaplarında ister felsefe ister felsefe edebiyatı ister edebiyatın kendisi hakkında yazılan kitaplarda ona bağlanmayı teşvik eden çok şey buldular. Çünkü üslupları harika, mantıkları güçlüydü. Ayrıca gerçeği arayıp bulmada samimiyet ve halis niyet (ön yargısız yönelim) vardı. Bundan dolayı bütün dinler hakkında, İslâm'ın risaleti ve de bu risalenin sahibi hakkında tefekkürde bulunmaktan büsbütün yüz çevirdiler. Çünkü şundan eminlerdi: Kendileriyle yobazlık arasında zafer kazanacaklarından emin olmadıkları bir savaş çıkarmayacaklardı. Bir de onlar, insan ile kainat arasında, insanı kemal mertebelerine yükseltecek, manevi kuvvetini arttıracak ruhi bir bağın, zaruri olduğunu idrak edemediler.

"Bu gençler bütün dinlerden ve İslâm risaleti ve onun sahibi hakkında düşünmekten uzak durdular. Maddi bilim ve maddi felsefenin; dini meseleler mantık kurallarına uymaz, bilimsel düşünce kapsamında yer almaz, ayrıca soyut düşünceden buna bağlı görünen şeyin aslında bilimsel metotla bir ilgisi yoktur" şeklinde belirledikleri esaslar onları daha çok uzaklaştırdı. Ayrıca onlar Batılı devletlerde devlet ile kilisenin bariz bir şekilde birbirinden ayrıldığını, anayasalarında "devletin hükümdarı Protestanlığın ve Katolikliğin koruyucusudur yahut devletin dini Hristiyanlıktır" yazan memleketlerin bundan kasıtlarının dini bayram ve merasimleri tayinden öteye gitmediğini gördüler. Bundan dolayı onlar da bu bilimsel düşünce sisteminde yer almak, ondan ve ona bağlı olan felsefeden, sanattan ve edebiyattan en büyük payın sahibi olmak istediler."

Görüyorsun ki hazretleri iki gurup alimi de tenkit ediyor. Hem yobaz olanları hem de reform potasında eriyip küfür, inkar ve zındıklıkla itham edilecek duruma gelenleri. "Yobaz" alimlere yönelik tenkitleri, zındıklık ve inkarcılıkla itham edilen alimlere yönelik tenkitinden daha şiddetliydi. Hatta dinden tamamen yüz çeviren eğitimli gençlere yönelik tenkitinden... Bir taraftan onların düştüğü duruma üzülürken hemen ardından onlara kendinden mazeretler, bahaneler bulmaya ve onları iyi göstermeye çalışıyor. Ardından onların -varsa (!)- veballerini müceddid alimleri itham eden yobaz alimlere yüklüyor. Bunu yaparken bu ithamda bulunan alimleri, aklın hükmünü ve mantık sistemini zındıklıkla, imanı da yobazlıkla eşdeğer görmekle itham ediyor. Bundan dolayı da gençler akıl ve mantıkla bağdaşan zındıklığı tercih edip yobazlıkla eşdeğer olan imanı attılar.

Hazretleri, alimleri akla ve mantığa karşı gelmekle itham ederken insaflı değildi. Çünkü ben, İslâm'da Kelâm ilmi tesis olduktan sonra aklı ve mantığı hafife alan bir tane bile din alimi bilmiyorum. Aksine, muasır üstatların kendisi akil ve mantığı hafife almakta, metotlarını ilmi bir metot olarak saymamaktadırlar. Bizzat kendisi de İslâm'ı müdafaa eden Şeyh Muhammed Abduh ve arkadaşlarını, müdafaalarında ilmi üslubu izlediler diye tenkit ederken, onların daha ilk başta İslâm alimlerinin uğrunda uzun asırları harcadıklarına hükmettiği eski mantık usulünü izlemelerini tenkit etmişti. Nitekim Üstad Ferid Vecdî Bey de nübüvvetin mümkün olduğunu ispatta bilimsel metodu izlemek, mantık usulünü esas almamakla övünüp duruyordu. Aklın hükmüne gelince, alimlerimiz Allah'ın varlığını ispat konusunda akli delili esas alırlar. Halbuki muasır üstatlar akli delili bilimsel delil saymazlar. Okuyucu bu kitapta benim, hafife alanlara karşı aklın değerini, şerefini müdafaa etmeye nasıl yer verdiğimi görecektir.

Hazretleri, eğitim görmüş gençlerin dinden yüz çevirmelerinde yobaz alimleri itham etmekle yetinmedi. Bilakis dinin kendisini de itham etti. Öyle ki dinin meseleleri "mantık kurallarına uymuyor" diyerek tenkit etmiştir. Ondan yaptığımız nakiller içinde Müslümanların uzun asırlar verdiği soyut mantığı tenkit ettiğini belirtmiştik. Dolayısıyla ona göre dini meseleler her halükârda tenkide tabiidir. Mantık kurallarına ister uysun ister uymasın. Şayet mantık kurallarına uyuyorsa mantığın kendisi bu sefer onunla beraber ayıplı olur. Mantığın dinden yüz çevirenlerden onların mazur görenlerden taktir alması için dini terk edip kendisine yöneldikleri ilme özgü bir mantık olması gerekir. Ancak ilimlerin mizanı (ölçütü) olan mantık herhangi bir ilme mahsus olmaz. Asıl yapısı itibariyle soyut olur. Bundan dolayı filozof Kant duygusal ekolü tenkit ederek şöyle der: "Muhakkak mantık, salt akli kanunları dayanır. Matematiğin konusu olan özellikler ve bunlara bağlı kanunlar doğada mevcut değildir. Bilakis bulunduğu yer akıldır. Dolayısıyla tabii olaylar bu kanunlarla (formül, kural) çözülür."

Hazretlerinin bir yüceltip bir hakir gördüğü bu mantık şayet Batılılardan gelirse mutlak olarak saygınlık görür. Zira o, onların kitaplarını dakik bir mantığı sahip olmakla övmektedir. Ek olarak da şunu söyler: "Aydın gençler o kitaplardaki mantıkta insan nefsinde saklı duran mukaddes hakikati aydınlatacak bir kıvılcım aradılar." Ben de şunu söylüyorum. Onların mantığa uymayan dinden yüz çevirmelerinin sebebi bu muydu?

Dr. Heykel Paşa'nın sözleri içinde en çirkin, müslüman müelliflerin ve kitaplarının şerefine en çok dokunan ifadesi, Batılı yazarları, gerçeği aramakta samimiyet ve hüsnü niyetle nitelemesiydi. (Öyle ki ona göre) aydın gençler, daha doğru ifadesiyle onları mazur gören Dr. Heykel Paşa bu usulü İslâm'ın ilk dönemindeki muhaddis ve müçtehit imamların kitaplarında dahi bulamıyorlardı.[1] Bundan dolayı *Hayat-u Mu-*

1. Ben Batı'da, oranın ilmi, felsefi, edebi kitaplarında öğrenmeye, esas almaya ihtiyaç duyduğum bilgiler bulunduğunu inkar etmiyorum. Keşke Mısırlı alimler bizim eski alimlerimizden, ilmi meseleleri tetkik görüş ve düşüncelerin doğruluğunu bu görüşlerin sahiplerinin resmi sıfatına sahte namına göre değil de kendi değerine göre tespit için bıkmadan usanmadan çaba göstermeyi öğrenselerdi. Keşke hakka sahip çıkmak batılı yok etmek ve batıla susmamak uğruna cesur davranmayı, çabalamayı ve fedakarlık etmeyi öğrenselerdi. Hakkı batıldan ayırt etmekte basireti kullanmayı... Özellikle bu son söylediğimi; Mısırlı yazarların, şairlerin ve ediplerin bu şerefli hasleti yani hakkı batıldan ayırt etmek için harcanması gereken çabayı harcadıktan sonra hakka sahip çıkma namına mücadele ve fedakârlık göstermeye ihtiyaçları olduğunu inkar etmiyorum. Zira onların henüz hayatta olanlara meddahlık yapanları İslâm peygamberi bu tür meddahlar hakkında şöyle buyurur: "Meddahların ağzına toprak atın" ölenlerin arkasından da ağıt yakan kadınların safında durmak dışında önemli vazifeleri vardır. Nitekim Fransız şair Hugo sürgün yerinden 3. Napolyon'a uyarı ve tenkit oklarını yağmur gibi yağdırıyordu.
Şairlerin en önemli vazifelerinden biri övdükleri kimseye mutabık olan bir ölçü ve mizan ile övmeleridir. Övgüler onun boyunu aşmamalıdır. Yoksa giyilen uzun elbise gibi olur ki kişinin arkasından ayak basan

hammed kitabının ikinci baskısının mukaddimesinde siyer kitapları bir tarafa hadis kitaplarında yer alan her şeyi çıkardı. Kaynaklardan *Sahih-i Buhari, Müslim, Sünen Ebu Davud, Nesâi İbn Mace*, İmam Malik'in *Muvatta*'ı, İmam Ahmed'in *Müsned*'i gibi kitaplarda yer alan hadisleri ve Peygamberimizin mucizelerini anlatan haberleri hem sayıdan hem de kaynak olarak kabul etmekten çıkardı.[1] Batılı yazarlar ile İslâm

---

yerleri süpürür. Bu usulün hilafına yapılan övgü, şairin atmasyon ürünü olduğunun ilanı olur. (Bu dipnotun tamamı vardır. Uzun olduğu için kitabın bu cüzünün sonuna bıraktım)

1. Bir tek Kur'ân mucizesi kabul ettiğini göstermekle beraber Rasûlullah'ın mucizelerini inkar eden Dr. Heykel Paşa'nın **Hayat-u Muhammed** kitabının mukaddemesinde hiç de övülmeyecek bir çabası vardır. Bu çabası hadis kitaplarına olan güveni sarsıyor, bu kitaplarda yer alan ve Rasûlullah'a nispet edilen hadislerin sıhhatine şüphe düşürüyordu. Çünkü mucizeleri anlatan hadislere şüphe ile yaklaşıyordu... Onun burada aktarılan ve Batılı yazarları yücelten Müslüman müellifleri küçük gören sözleri bu çabanın etrafında dönmektedir.

   Ben ise Paşa hazretlerinin hadis kitaplarına karşı duruşunun karşısında hadis, fıkıh, fıkıh usulü gibi İslâm alimlerinin tedvin ettiği, kıvamına ermesi için olağanüstü çabalar harcadıkları bu ilimleri, ilmi hakikatleri tespit yolunda çaba sarf eden ilim ehli içinde dünyanın benzerini görmediği ilimler olarak değerlendiriyorum. Bu çabalar fani amaçlara ulaşmak için değil bilakis Allah katından büyük bir rızaya nail olmak için harcanmıştı. Daha sonra ise Arapların, Türklerin, Moğolların kurdukları İslâm devletleri bu ilimleri asırlar boyunca kanunlarının kaynağı olarak esas almışlardı. Müslümanların yeryüzünde sözü geçen, insan haklarının samimi olarak hamisi oldukları, bir kavme nefretlerinin onları adaletten alıkoymadığı asırlarda... Gerçekten "İslâm dindir ve devlettir" diyen söz doğru bir sözdür.

   Bu ilimleri ve alimlerini -nitekim bunu kitabın farklı yerlerinde dile getirdim- Kur'ân-ı Kerim gibi Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'den sonraya kalan mucizelerden bir mucize olarak görüyorum. Ayrıca tesiri, icazı Araplardan başkasını etkilemeyen Kur'ân'dan daha geniş tesirli olduğunu değerlendiriyorum. Hatta günümüz Arapları nın birçoğunun Kur'ân'ın karşısında kalpleri yumuşamıyor. Bunlardan biri de Ezher Şeyhi el-Merâğî'dir. "Kur'ân'ın tercümesi" fitnesinin revaç bulması için kaleme aldığı makalede bunu açıkça dile getirmiştir... Hadis, fıkıh, fıkıh usulü ilimlerini ve alimlerini İslâm'ın mucizesi olarak gören benim, şüphe yok ki bu değerlendirmede bu ilimlerle yakından irtibatı bulunanlardan bana katılan kimseler için Dr. Heykel Paşa hazretlerinin hadis, fıkıh, fıkıh usulü imamı olan bu ilimlerin alimlerini küçük görmesi, Batılı yazarları onlara üstün tutması gerçekten ağır gelmektedir. Hem de gerçeği bulma yolunda samimiyet ve hüsn-ü niyet konularında...

   Evet ben hadis, fıkıh, fıkıh usulü, ilimlerini kevni kanunlarını aşan hususlar olmasa da İslâm'ın birer mucizesi olarak görecek kadar yüceltiyorum. Kaldı ki hazretlerine göre mucizenin "harikulade" olması şart değildir. Bundan dolayı bu ilimleri ve alimlerini İslâm'ın mucizelerinden görmek benden daha çok hazretlerine yakışırdı. Tabi bu ilimlerle gerçekten bir bağı bulunsaydı ve bu ilimlere dair malumatı Batılı yazarların bu ilimler hakkında yazdıklarıyla sınırlı kalmasaydı.

   Gerçekten ümmi olan Muhammed'in sadece hekim (hikmet ehli), istersen de onların dediği gibi sadece "deha" olması mümkün müdür? Ancak şu şekilde: İslâm alimleri O'nun kitap ve sünnet diye isimlendirdiğimiz söz ve fiillerinden hem büyük devletleri idare edecek hem de dünya ve ahiretin efendiliğini sağlayacak kanunlar çıkartacak şekilde. Bu alimlerden biri bu kanunları fıkıhta İmam Ebu Hanife'nin mezhebine göre 30 ciltte açıklamış, adını da **"el-Mebsut"** koymuştur. Ümmi Muhammed'in sözleri ve fiilleri ümmetinin alimlerinin keşfedeceği ve çıkaracağı hükümler hazinesine sahip olması sonra bu hazineyi onun meydana getirmiş olması, bu hükümleri çıkartma başarısının da çıkaran alimlere ait olması mümkün müdür? Yani o ümmi zât Allah katından teyit edilen bir peygamber olmadan, bu kanunları çıkaran alimlerin onun nübüvvetinin birer mucizesi olmadan bütün bunların gerçekleşmesi mümkün müdür? Hazretlerinin bizim alimlerimizi küçük görüp, alimlerini yücelttiği bazı Batılı yazarların dile getirdiği şu iddia ne kadar gülünçtür. Öyle ki, Ümmi olan Muhammed'e verilen

alimleri arasında, müslüman müelliflerin eminliği hakkında şüphe uyandıracak bu karşılaştırma, ilk bakışta mukaddimesinde bu karşılaştırmanın yer aldığı Heykel Paşa'nın *Hayat-u Muhammed* kitabına zarar vermektedir. Yazarının müslüman yazarlardan biri olması hasebiyle zarar vermekte ve kıymetini düşürmektedir. Müellifin kendi kitabına yaptığı takriz, diğer taraftan da Ezher Şeyhi Üstad el-Merâğî'nin kitaba yaptığı övgü bu zararlı, aşağılayıcı halin önüne geçemez. Zira bütün Müslümanların geçen asırlar boyunca Kur'ân'dan sonra en sahih kitaplarının Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim olduğuna şahitlik etmeleri bir fayda vermemiş, Kur'ân'ın birçok ayette bu ümmetin "emin" bir ümmet olduğuna şahitlik etmesi bir fayda vermemişken... Zira Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurur: **"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."**[1] Yine şöyle buyurulur: **"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlar hakkında şahitler olasınız, bu peygamber de sizin hakkınızda şahid olsun diye.."**[2] (Neden böyle peki?) Çünkü Müslümanlar kim olurlarsa olsunlar itham altındadırlar. Suçları da müslüman olmaları... Müellife Müslümanların "icmaı"nın kesin delil olduğunu, icma'nın da şeriatın üzerine kaim olduğu dört delilden üçüncü olduğunu hatırlatsanız size gülüp şöyle diyebilir: "Ben bir kere sünnet rüknüne güvenmiyorum. O da Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in sözleri ve fiilleridir. Siz de kalkmış bana başka insanların sözlerinden bahsediyorsunuz."

Bu haksız, zalim karşılaştırmadan sonra söylediği şu sözler beni çok ama çok şaşırttı: *"Bundan dolayı aydın müslüman gençler bütün dinler ve İslâm risaleti ve sahibi hakkında kafa yormaktan yüz çevirmişlerdir. Kendileri ile yobazlık arasında kazanmaktan emin olmadıkları bir savaşın çıkmamasına gösterdikleri özenden dolayı."* Peki yobazlığa karşı savaşlarında neden kazanmaktan emin değiller. Savaşan Dr.'un bizzat kendisi bakanlık koltuğuna kadar da yükselmiş? Aynı şekilde El-Mansura şehrinin eski şeri kadısı, Ezher hakkında kaleme aldığı bir yazıdan dolayı görevden alınan ve de *"el-İslâm ve Usûlül-Hükm"* kitabının müellifi de böyle... Onlardan önce bu savaşı yürüten Mısır genel müftüsü Şeyh... En büyük zaferi de ismi, daha önce Mısır'da yaşamış herhangi bir alimden daha fazla gazete ve dergilerde yer almaktadır.[3] On sene önce de benimle Ehram'ın sayfaları üzerinden münazarada bulunan Ferid Vec-

hikmet, müçtehit fıkıh imamlarına ihsan edilen şerhler; bunların hepsinin daha buluğ çağına yakın 12 yaşındayken Şam'a yolculuğunda birkaç dakika karşılaşıp görüştüğü Hristiyan rahip, İslâm alimlerinin ulaştığı ilminin hazinelerini neden kendi Hristiyan dini için infak etmemiş?

1. **Âl-i İmran**, 110.
2. **Bakara**, 143.
3. Üstadı ve müceddi Cemalettin Afgani'ye gelince Mısır'da ulaştığı makam konusunda her şeyi söyleyebilirsin. Ben, Mısır'a gelip şöhret bulup şöhreti onun kadar devam eden başka birini bilmiyorum. Hatta İmam Şafii bile saygınlıkta olmasa da hatırlanma da ona yetişemez. Aynı şekilde günümüz Mısır'ında Firavun, Hz. Musa'dan daha meşhur, reformist Mısırlılar için iftihar edilmeye önceliklidir.

dî Bey peygamberlerin mucizelerini ve ölümden sonra dirilmeyi inkar etti. Yani o da yobazlıkla (!) savaştı. Bu savaş ve münazaradan sonra Ezher Yüksek Kurulu onu 50 cüneyh maaşla o gün "Nur'ul-İslâm" diye isimlendirilen *"Ezher"* dergisine müdür ve editör olarak atadı. Yobazlığa karşı savaşanların adlarını sıralamaya kalksam söz uzayacak. Bu kazanımların üstünde daha ne istiyorlar?[1] Müellif hazretlerinin aydın

1. Hazretleri bizim, ehli olmayanlarda sadece zahiren görülen dindarlıktan kaynaklı riyanın pazarının kalktığını, halin tam tersine döndüğünü bilmediğimiz mi zannediyor. Hatta şu an dini zayıf bazı ulema ve yazarlar değişen zamanın elinden hak ettiklerine inandıkları dünyevi makamı dinlerinin hükümlerini çiğneyerek elde etmeyi canı gönülden arzuluyorlar. Şayet dindarlık, ehline bu konuda müsaade etseydi hem inkarı hem de inkar ile tanınmamayı bir arada yapmalarına imkan verseydi... Nitekim Batılılaşanlara prensipleri (gayeleri) hayat mücadelesinde iki silah ile silahlanmaya müsaade etmiş, imkan vermiştir. Bu prensip belki de dinden tamamen kurtulma prensibinin başlangıcı olur.
Hazretleri bizim ve bizimle beraber yaşanan şartlara vakıf olanların, Mısır'da kültür alanında başarılı olmak için din zafiyetinin ilim kuvvetinden daha önde olduğunu bilmediğimiz mi zannediyor. Nitekim uluslararası diplomalar, özellikle de Batıdan alınanlar, ulusal olanlardan daha çok revaçta...
Son zamanlarda yeni bir kitap çıktı. Müellifi Abdullah el-Kasıymi, Üstad Seyyid Kutub'un *Risale* dergisi, sayı: 702'de yayınlanan makalesinde dediği üzere, "Avrupai bakış açısının ve anlayışının tercih edilmesine" çağrıda bulunmaktadır. Kasiymi devamla diyor ki: "Çünkü Avrupa dinin, kulun Allah'tan beklemesinin boyunduruğunu çıkarıp attı. Yeryüzünde tek başına, başını göğe kaldırmadan koşmaya başladı. Çünkü "Allah'tan beklemek" hayatı ifsad etmeye yeterli bir durumdur.
Zahirinde düşünce özgürlüğü gibi görünen bu durum, düşünce özgürlüğünü her konuda din ve ahlâk kurallarından kurtulmak olarak gören aldanmışları kandırır. İşte bu tür bir düşüncenin içinde müslüman doğuya şunu kabul ettirmeye çalışıyor: İslâmi doğunun, emperyalizmden ve emperyalistlerden nefret etme hakkı yoktur. Çünkü yeryüzünün hazinelerini, zenginliklerini hak eden gerçek sahipleri onlardır."
Ben de diyorum ki: Üstad -kendisinin de ifade ettiği gibi- bu düşük, değersiz, şüphe uyandıran kitap etrafında çıkarılan sahte gürültünün üstündeki perdeyi açmakla iyi bir iş yapmıştır. Üstadın belirttiği üzere ona aldanan bazı büyük yazarlar kendisinin kitabından dolayı etrafını korkuların kuşattığı hatta idama kadar sürükleyebileceğini iddialarına inanmışlardır. Üstad bu yaygarayı ve etrafında koparılan fırtınayı Mısır için edebiyat alanında büyük bir rezillik olarak değerlendirmekle gerçekten çok güzel bir şey yapmıştır.
Sonra şunu diyorum: Bu azgın, yoldan çıkan müellifin bütün maksadı sadece yeryüzünün doğusunu-batısını sömüren emperyalistlere yaranmak değildir. Bilakis, bundan önce yeni İslâmi doğuda ve de özellikle dini zafiyetin takdir edildiği, sahibine önemli makamlar getiren güçlü bir belge (diploma) olarak revaç bulduğu Mısır'da aydın kesime yaranmaktır. Hele hele bu yaranma sarıklı hocaların nezdinde ise. Benim bu bakış açımı Şeyh El-Kasıymi'nin belini kıran ve kitabını esfel-i safiline atan makale sahibi Üstadın söyledikleri teyit etmektedir.
"Müellifin nazarında bütün Müslümanlar böyle, Kalemini yıkmak için çektiği İslâmi anlayışları da budur. Hal böyle iken bazı edebiyat uzmanları bu güçlü, keskin kalemi beğendiklerini gösteren bir tavır sergilemektedirler.
Şeyh, Üstad Ferid Vecdi'nin geçen makalesinde söylediği içinde inkarı gizleyenlerden başka biri değildir. Onlardan biridir... Ve artık bu gizleyen elbiseyi çıkarıp ortalığa çıplak atılma vakti gelmiştir. Üstad Ferid bunları dahilikle nitelemişti. Şeyh Kasiymi ise bu vasıftan oldukça uzak biridir. Yalnız şunda, üstad Abdulmünim Hallaf'ın kitabından bazı bölümleri olduğu gibi ihtilas etmekte dahi olabilir. Her halükârda o, en büyük ve en kolay şartı dinde zafiyet olan zikri geçen atmosfere, dahilik rütbesine ulaşmayı umuyor. Mısır'da reddiye verme, eleştiriye tabi tutma konusuna gelince burada Seyyid'in dediği haliyle sadece gaflet hakim değil. Bilakis bu durum gafletten çok görmezden gelmeye dayanıyor. Aldanma ve aldatma karaborsasında bir mal gibi satılmakta, tarafsız bir tenkitten tamamen uzak durmaktadır.
Burada daha önce anlattığım iki örneği anlatmam gerekir. Kemalist Türkiye'de Kur'ân'ı tercüme

gençlerin dinden yüz çevirmelerine mazeretlerini serdettikten sonra şu sözü neden söylediğini bilmiyorum. "Bir de onlar (aydın gençler) insan ile kainat arasında, insanı kemal mertebelerine yükseltecek, manevi kuvvetini arttıracak ruhi bir bağın bulunmasının zaruri olduğunu idrak edemediler." Ayrıca bütün benlikleriyle nefisleri terbiye eden Batılı kitaplara yönelmeleri neticesinde neden böyle bir ihtiyaç hissetmediler.

Diğer taraftan hazretleri Pozitivizmle çok uğraşmıştır. Daha önce bu felsefeden bahsetmiştik. Önderlerinin din düşüncesini hakir gördüğünü, insan için ilkel bir durum olarak saydığını anlatmıştık. Daha sonra da kendisi yeni bir din icat etti. Bu dinin tanrısı insan, özellikle de kadındı. Bu felsefe Avrupa'da ortaya çıkan ve ateizme çağıran en yeni akımdır. Bunlar Fransa'nın lâdini (laik) bir hükümete kaymasında etkin olmuşlardır. Kendisi bu felsefe ile çok meşgul olmuştur. Öyle ki melun felsefeyi dinden yüz çevirmiş olanlara delil olarak görmüştür. Metafizik, soyut düşünce sistemini ise hafife almıştır. Kastım, kapsamında ilahi felsefenin yer aldığı tabiat ötesi felsefe. Bunu ilmi bir felsefe olarak görmemiştir. Çünkü fizik ötesidir ve duyularla

---

fitnesi hasıl olmuştu. Üstad Merağı *es-Siyase el-Üsbuiyye* ve *el-Ehram*'da uzun bir makale kaleme aldı. Makalesinde arap olmayanların namazda kıraati Kur'ân'ın kendi dillerine tercümesi ile yapmalarının caiz olduğu görüşünü dile getirdi. Arapçadan okumaya güçleri yettiği halde bunun caiz hatta daha tercihli olduğunu söyledi. Onun bu makalesini "Kur'ân'ı tercümesi meselesi" adlı kitabımda tafsilatlı olarak tenkid etmiştim. Şeyh Merağı reddiyelerime bir cevap vermedi. Daha sonra Kur'ân'ın tercümesi konusundaki tartışma bazı faziletli üstadlar arasında tekrar ortaya çıktı. Tartışma Kur'ân'ın hamiliğini Yüksek Şeriat Mahkemesi başkan yardımcısı Şeyh Muhammed Süleyman ve *el-Minber* gazetesi sahibi Üstad El-Hehyâvi ile konuyu gündemde tutmaya ve desteklemeye devam eden Ezher şeyhliğinin hamiliğini yapanlar arasında cereyan etti. Tam bu esnada Üstad Meraği'in eski makalesi içindeki fahiş hatalara rağmen olduğu gibi Ezher dergisinde yayınlandı. Bu fahiş hatalardan biri, Hanefi fakihlerin görüşlerini anlamamasıydı. Bu yanlış anlaması tıpkı Kaside-i Bürde'nin bir beyitini, Heykel Paşa'nın kitabını överken Peygamberimizin Kur'ân dışındaki mucizelerini inkara delil olarak getirmesine ve o beyitleri anlamasına benziyor. Sonrasında benim reddiyelerimi dinlememek için kulaklarını tıkadı. Aynı şekilde de aynı kaside de yer alan ve inkar edilen mucizelerden bahseden öven ve övülen zatı yalanlayan beyitlere gözlerini kapatmıştır. Dünyada cahillikte ve cahillere davranışta bu tür bir ayrıcalık az görülür. Zikredilen kitapta buna da dikkat çektim. Ancak dikkat çekilen husus da dikkat çeken zat da insanların hakikatlere muttali olmaya karşı düştükleri gafletten istifade edilerek görmezden gelindi.

İkinci örnek: **"El-Kavl'ül Fasl"** (Gayba iman edenler ile iman etmeyenler arasında son söz) adlı kitabımı neşretmiştim. Kitabımda birçok büyük yazar ve mevki sahibine yönelik reddiyelerim vardı. Özellikle de **Hayat-u Muhammed**'in müellifi Heykel Paşa'ya. Bütün müelliflerin adeti üzere bende gazetelere birer nüsha hediye gönderdim. Hediye gönderdiğim ve muhtevasını inceleyen her gazete kitabımın tanıtımını yaptı. Yalnız *el-Ehram*, gönderilen nüshayı teslim almasına rağmen herhangi bir tanıtım veya ilanda bulunmadı. Gazetenin editörü Antun Cemil Paşa dönemindeki bu sessiz kalma adımı, tarafsız eleştirinin toprağa gömülmesi adımıydı. Diğer taraftan üstad el-Merâğî'nin tenkitlerime görmezden gelerek cevap vermemesi, bu tenkidin yayılmasından duyduğu korkudan kaynaklanmıştır.

Elimde bu ikisinden daha garip bir örnek daha var. **el-Kavlul-Fasl** kitabından önce **"Meseletü Tercemetil-Kur'ân"** kitabından sonra yayınlanan **"Tahte Sultan el-Kader"** kitabımın karşılaştığı bir olay. Bunu burada anlatmam pek hikmetli değil. Belki tarih anlatır.

kavranan deneylere dayanmamaktadır, metafizik ise bilim olarak görülmemektedir. İşte muasır aydınlarının anlayışına hâkim olan durum bu. Aynen ateist pozitivistlerin programına uyacak şekilde, bu kitapta da bunu tedavi için bütün çabamı harcadım. Sen de büyük filozof Descartes'in metafizikçilerin kadrini dile getirirken ne dediğini görüyorsun: "İnsan zihni, maddi şeylerle meşgul olunca onu bunlardan kurtarmak ve gözlerini metafizik meselelerine açmak gerekti. Böylece düşünceleri, manaları en berrak, an açık şekliyle görebilsin. Bu durum özel bir çaba gerektirir. Bu da "konsantre" olarak tabir edilmektedir. Yani fikrin kendisine arzedilen konuyu kavraması için kendini vermesidir."[1]

Yine şöyle diyor: *"Nazari meselelerde hakikate ulaşmayı isteyenin metot üzerine eğitim, alıştırma yapması gerekir. Kurallarını uygulamada alıştırma yapmalı ki kolaylıkla ve de mutmain olarak bunları tatbike yol bulsun. İnsanın metot üzerine uzun süre alıştırma yapmasından sonra artık bir parçası metafizik bir parçası da fizik olan felsefeyi alıp incelemesi gerekir.. Öyleyse metot (formül) kendisi, kendi dışında yer olan her şeyin başlangıcı olan metafiziği oturtmak için oluşturulmuştur."*[2]

Bir başka yerde şöyle der: *"Tabiat alemine hâkim olan kanunları, metafiziğin bize Allah hakkında öğretmiş olduğu esaslar belirler."*[3] Şimdi Allah'ın varlığını ispat ancak metafizik bir yolla olabiliyorsa, bu yol ve metot da bilim (!) tarafından kabul edilmiyorsa bu durumda varlığı bilimsel olarak sabit olmayan Allah'ın rasülü Muhammed'in hayatına dair kitapta müellifinin iddia ettiği ve sık sık tekrarladığı üzere böyle bir bilimsel metoda bağlı kalmanın faydası nedir? Allah'ın rasülü Muhammed'in hayatına dair bir kitap te'lif ederken Batının modern bilimsel metoduna bağlılığın ilk adımı, O'nu gönderen zatın varlığını ilmi bir şekilde ispat etmeden onu "rasul" (peygamber) olarak değerlendirmek değil midir? Ha şu olabilir. Her yönden liderliği hakeden büyük arap bir liderin varlığını ispat, daha önce de işaret ettiğimiz gibi onun hayatına dair "Allah'ın rasülü" adı altında bir kitap koymaktır. Onu peygamber olarak gönderenin varlığı ilmi yönden ispat edilemediği için peygamberliği sabit olmasa bile liderliğine ve liderliği hakettiğine diyecek bir söz yoktur.

Ancak bizler Allah'ın varlığından ve var olmaya her mevcuttan daha layık olduğundan başka hiçbir şeye ikna olmaz, ilmimizi ve aklımızı bundan başkası doyurmaz. Ayrıca Hz. Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in Allah'ın Rasülü olmasından başkasını da kabul etmeyiz. Her ne kadar Allah'ın varlığı ve Allah'tan peygamber

1. **Descartes"** kitabı, Dr. Duman Emin, II. Baskı s. 83.
2. A.g.e s. 116
3. S. 182

gönderilmesi konuları metafizik meselelerden olsa da. Dolayısıyla da her şeyden önce, metafizik bir varlık olan Allah'ın varlığını kabul zorunluluğu metafizik varlığın ikrar zorunluğunu gerektirir. Bu hususu da bu kitapta öğreneceksin inşallah. O zaman, metafizik varlığın varlığı fiziki varlığın varlığından daha sabittir, daha gerçektir. Müellif hazretlerinin iddia ettiği gibi ilkinin varlığı ikincisinin varlığından daha zayıf değildir.

Nasıl ki Allah, metafizik bir varlık ise[1] düşünme aracımız olan, var olduğuna veya yok olduğuna hüküm verdiğimiz akıl da metafizik bir varlıktır. İşte buradan hareketle Chateaubriand şöyle der: "İnsan metafizik bir canlıdır." Yine buradan hareketle tabiat ötesini kabul etmeyen bilim, aklı, adi tabiat kuvvetinden farklı hususi bir kuvvet olarak kabul etmez. Aynen Allah'ı ve ruhu kabul etmediği gibi...

"Metafizik varlıkları kabul etmeyen maddeciler aklı inkar etmiyorlar, tabiat kuvvetinden ayrı hususi bir kuvvet olduğunu kabul etmemek varlığını tamamen inkarı gerektirmez" denmez. Onlar derler ki: İdrak, kavrama beynin fonksiyonu ve onun tabii sonucudur. Aynen karaciğerin safra, böbreğin idrar üretmesi gibi. Çünkü biz deriz ki: Düşünce, her ne kadar beynin varlığı düşünme kabiliyetinin varlığı için tabii bir şartı olsa da maddi bir varlık olan beynin ürünü değildir. Şayet düşünce, beynin imali olsaydı o da beyin gibi maddi duyu organlarıyla kavranırdı. Dolayısıyla düşünce ne maddedir ne de bilinen maddi kuvvetlerden biridir. Halbuki tabii varlık, madde ve onun bilinen kuvvetleriyle sınırlıdır. Buna göre tabiatçı bilimin prensibi gereği düşüncenin var olmaması gerekir. Çünkü duyu organlarından biriyle idrak edilememektedir. İnsanda düşüncenin var olması, metafizik "varlığın" varlığına en açık delildir. İnkârı kabil olmayan varlığı da onların, "duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı söz konusu değildir" diyen kaidelerini açık bir şekilde çürütmektedir.[2] Hatta ruhun varlığı, iddia ettikleri gibi yeni maddi deneylerle ispat edilse, materyalistlerin onu duyularla kavrandığı için ikrar etmeleri mümkün olsa dahi, maddi tabii eşyanın varlığı gibi fikir (düşüncenin) varlığını kabul etmeleri mümkün değildir.

Müellif hazretleri kitabının mukaddimesinde bir sayfada birçok hatayı bir araya toplamakla beraber sözlerinin sonunda Batının, "dini tamamen devletten ayırmak" prensibine övgüler düzmüştür. Din, Mısır'da bir noktaya kadar devletten ve hükümetten ayrılmış olsa da... çünkü mahkemeler şeri olan ve şeri olmayan olmak üzere

1. Burada müellifin "metafizik varlık" tabirinde, kastı duyu organlarıyla kavranmayan ve deneye tabi olmayan varlık manasındadır. Zira Kelâmın öncesi ve sonrası bu manayı kastettiğini anlatır. (**Mütercim**)

2. Aksine, duyularla idrak edilenin makulün teyidine daha çok ihtiyacı vardır. Makul olmasa duyulanın varlığına ikna olmak mümkün olmazdı. Bunların hepsinin izahı ilerde gelecektir, inşallah.

birbirinden ayrılmış Ezher de bakanlık kabinesinde yer almamıştır... ancak hazretleri bundan daha açık bir ayırımın olmasını temenni etmektedir. Modern Türkiye'de olduğu şekliyle anayasadan devletin resmi dini İslâm'dır ilkesinin kaldırılmasıyla... Yahut Avrupa'nın, dini Hristiyanlığa uyguladığı şekliyle içeriğini her türlü hakikatten boşaltarak... Bu konuda asıl hatanın kaynağı İslâm'ı Hristiyanlıkla kıyaslamaktan geliyor. Muasır aydınların dünyadaki son emelleri olan, Üstad Farah Antun'un da Şeyh Muhammed Abduh'la münazarasında Avrupa'daki yükselmeyi kendisine borçlu saydığı bu açık (din-devlet) ayırımı için -bu konuda ayrıca hazretleri ile Üstad Farah'ın görüş birliğine varmalarından benim daha önce "kamuoyu önünde adam (Farah) münazarayı kazanmıştır" şeklinde söylediğim doğruluğu anlaşılıyor- kitabımın sonunda iyice ele almak için özel bir bölüm ayırdım.

Burada şimdiden ve özetle diyorum ki: Bunun manası, Müslümanları yöneten hükümetin İslâm dairesinden ve İslâm'ın denetiminden çıkmasıdır. Aynı zamanda ümmetin, İslâm dairesinden çıkan hükümeti kendine hükümet seçmekle İslâm dairesinden çıkmış olmasıdır. Özellikle ümmetin seçimi ile iş başına gelen parlamentolarda. Bu hükümetlerin din-devlet ayırımı çağrısında bulunması, hükümet ve ümmet olarak irtidat (dinden dönme) çağrısı ile aynıdır. Eğer ümmetlerin fertlerinde veya en azından bir kısmında nesilleri tükenene kadar yaşayan bir din kalırsa, bu hükümetlere mahkûm olarak yaşar. Din-devlet ayırımı gelmeden önce hükümetlerin hâkimi olması durumu biter. Sadece bu durum din-devlet ayrımının küfür olması için yeterlidir. Hele hele İslâm'ı tahtından indirmek bizzat Müslümanların eliyle oluyorsa. Çünkü İslâm en üstündür. Hiçbir şey onun üzerine çıkamaz. Ağlanacak gülünç durumlardan biri de şudur: Müslümanlar gücünün zirvesinde diğer devletlerin kendilerine boyun eğdiği zaman, İslâm'ın hükmüne ram oldukları, onun denetim ve hakimiyetlerine razı oldukları zamandı. Şu an ise Müslümanların aciz, zayıf hükümetlerine İslâm'ın hükmünden çıkıp üzerinde hakimiyet kurmak süslü, güzel bir şey gösteriliyor.

Aklı evvel müceddidler ise, ortada ne hâkim ne mahkûm var diyorlar. Din-devlet ayırımından maksat dinin ve hükümetin birbirinden bağımsız olması, birinin diğerinin işine müdahale etmemesidir. Ancak ben de onlardan akıllı olan İslâm da biliyoruz ki, iktidarı eline alan tarafın iktidarı bırakan taraf üzerinde mutlaka hükümran olacaktır. Neticede iktidardan uzaklaştırılan din, iktidarı Mustafa Kemal'e bırakan yapay halife Abdülmecit gibi olur. Onu hem hilafet makamından almak hem memleketinden sürmek için yarım gece yetti. Ankara'dan İstanbul'daki polis müdürüne bir emir geldi, polis de gece yarısı uykudan kaldırıp emri tebliğ etti. O sırada iki uykudan uyandı ama iş işten geçti.

Şeriatın örfünde İslâm memleketi, İslâm kanunlarının hâkim olduğu beldelerdir. Dini devlet işlerine müdahaleden azletmek o memleketi İslâm devleti olmaktan çıkarır. Bu itibarla ve de buna rağmen, hazretlerinin ve onun benzeri müceddidlerin nezdinde din-devlet işlerini ayırmaya karşı çıkmak taassup ise ikrar ediyorum ki ben mutaassıpların en mutaassıbıyım. Bu taassuptan dolayı Allah'a çok çok hamd ediyorum. Din-devlet işlerini ayırma (laiklik) konusu bu kitabın dördüncü bölümünde tafsilatlı olarak ele alınacaktır.

Hazretlerinin "dine mensubiyeti olan Batılı devletlerin bu mensubiyeti sadece bayram ve merasim günlerinden ibarettir" sözüne cevabı da kitabın son bölümünü oluşturan o bölüme bırakmak isterdim. Bu sözünün gayesi, dini meselelerde, Hristiyan devletlerin yetindiği miktar ile İslâm devletlerinin de yetinmesinin daha evla olduğudur. Ancak konunun tehlikesi, benim gecikmeden hakkı haykırmamı gerektiriyor. Bu vesileyle diyorum ki:

Devletin dinden anladığı yalnız bayramlar ve merasimler ise bunun gerçek diyanetle hiçbir alakası yoktur. Bilakis bu nifaktır. Zahirde diyanet, işin aslında küfürdür. Hristiyanlık buna aldanıyor bununla yetiniyorsa İslâm asla aldanmaz, ikna olmaz. Ne fert olarak ne toplum olarak Müslümanlar buna razı olurlar. Bundan dolayı biz Müslümanlar dindarlığımızda samimi, Allah'ın bizlere rasülü yoluyla ulaşan hükmüne razı isek bu konuda fert veya toplum olarak aramızda bir fark olmaz. Şöyle ki: Nasıl ki Allah'a ve rasulüne iman eden fert dininden ayrılamıyor, amellerinde dinin sınırlarından bağımsız kalamıyorsa kendine İslâm devleti diyen bir devlet de dinden ayrılamaz. Dolayısıyla İslâm devletinde iktidarı elinde tutan iktidar dinin emir ve yasaklarından bağımsız hareket edemez. Müslüman bir milletin hükümeti kendinde dinden ayrılma hakkı görmeden dinin hudutlarını aşacak olursa tıpkı günah işlemiş müslüman fertler gibi fasık bir hükümet olur. Ancak İslâm'dan irtidad etmiş bir hükümet olmaz. Çünkü dini devletten, itikadi olarak değil ameli olarak ayırmıştır. Bu tür bir hükümet Allahu Teâlâ'nın, **"Kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar fasıkların ta kendileridir."**[1] Buyruğu kapsamında yer alır.

Ancak dinin hükümlerini, "dinin emrine boyun eğmek ümmetin (fertlerin) üzerine farzdır, hükümetin üzerine farz değildir" iddialarıyla aşacak olursa bu ilke olarak dini devletten ayırmaktır. Yani inanç, itikat üzere bir ayırımdır. Bu ise devletin, yönetim şekli de milleti temsilen parlamenter bir hükümet olması halinde bu karara rıza gösteren ümmetin İslâm'dan irtidat etmesi demektir. Bu tür bir hükümet de Allahu Teâlâ'nın, **"Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar kafirlerin ta kendileridir."**[2] buyruğu kapsamında yer alır.

1. **Maide,** 47
2. **Maide,** 44

Bu konuda İslâmi hükümetlerin tavrı, Hristiyanlığın bayramları ve dini merasimleriyle yetinen Hristiyan hükümetlerin tavrıyla kıyaslanmaz. Çünkü o memleketlerin mutlaka akıllılarından seçilmesi gereken devlet adamları dinlerinde samimi olmayan kimselerden olmalıdırlar. Bunun sebebi, dinlerinin akılla uyumlu olmamasıdır. (Nitekim bu hususu kitabın başında beyan etmiştik). Dolayısıyla hem mütedeyyin halka saygı göstermek hem de milleti din ile bir arada tutarak devletin maslahatını gerçekleştirmek adına dini merasimlerle yetinmektedirler.

İslâm ise bunun zıddıdır. İslâm'ın inanç esasları akıl ile uyumludur. Bu açıdan da akıl ehli insanların dini olmaya hak sahibidir. Dolayısıyla dindarlık konusunda elit ile âmme arasında bir fark yoktur. Kitabımız uzun olmasıyla beraber bu iddiayı ispat etmektedir. Öyle ki müellifi İslâm'ı müdafaaya ihtiyaç duyduğu her yerde aklı ve aklın değerini müdafaa etmeye ihtiyaç duymaktadır.

Diğer taraftan her ne kadar İslâm, Hristiyanlık ile -şayet din-devlet işlerini ayırmaya müsamaha gösteriyorsa- kıyaslanmayacak olsa da meşhur ıslahatçı Calvin'in, dinden ayrılan devletin hangi ismi alacağı konusunda tespiti doğru bir tespittir. Calvin'in bu sözünü 2 nolu başlığın sonunda vermiştik.[1]

-5-
Peygamberlerin Mucizeleri Etrafında Münakaşalar

Benim "peygamberlerin mucizeleri" meselesindeki makaleme Üstad Ferid Vecdî'nin *Ehram* gazetesinde verdiği reddiyeye bir bak.[2] Okuyucu benim de makalemi Üstad'ın da *Ezher*'deki vazifesini üstlenmeye yakın yayınladığı makalesini tamamıyla kitabın ekinde görecektir.

1. Calvin o sözünde dinden ayrı olan devleti hırsızlık üzerine kurulu bir devlet olarak tanımlıyordu. **(Mütercim)**

2. Üstadın bu sözü daha önce defalarca geçti. Her münasebeti geldiğinde aynen veya özetle aktaracağım. Bunda kararlıyım ve kitabın başında okuyucuya söz verdim. Çünkü bu sözün Üstad ve onun anlayışında olan zayıf imanlılar aleyhine delil olduğunu gördüm. *Ehram* gazetesinin sayfalarında münazara için karşı karşıya geldiğimiz ilk tartışmada ağzından kaçtı. Bundan maksadı, yani muasır bilimin silahı karşısında yenilmiş olan İslâmi doğuya dair bu ifşasından kastı bu silahın hezimete uğrayanlar nezdindeki namıyla beni tehdit etmekti. Benimde sık sık bu sözü tekrarından kastım Üstadı silahıyla vurmaktı. Ayrıca hiç durmadan onun gözünde çok büyüttüğü silahaaldırış etmediğimi hatırlamaktı.

Üstad diyor ki: *"O sıralarda modern bilim doğdu. Etrafını kuşatmış olan güçlerle mücadeleye başladı ve nihayetinde bu güçleri mağlup etti ve yeryüzünde otoriteyi ele geçirdi.*

Dinlere de şöyle bir bakıp temel ilkesini onlara uyguladı.[1] *Hemen ardından bütün dinleri mitoloji (efsane, masallar) alemine fırlatıp attı. Ardından bu dinlerin birbirinden nasıl doğduğunu, efsanelerinin birbiriyle olan bağlantısını araştırmaya başladı. Elinde okunacak bir birikim oluşturdu. Fakat mukaddes görülerek okunmak için değil, bilakis insanın kendini köleleştirdiği ve de bunu korumak için canını, malını vermekten çekinmediği zihni yapısı anlaşılsın, bilinsin.*

Müslüman doğu, yüz yıldan fazladır Batı ile bir bağ kurdu. Batının bilim kaynaklarından içmeye maddi medeniyetiyle aydınlanmaya başladı. Oradan elde ettiği şeyler içerisinde bu efsaneleri gördü. Dininin de bunun bir örneği olduğuna şahit oldu. Ancak ağzından tek kelime çıkmadı. Çünkü işin, yapmaya teşebbüs etmekten dahi büyük olduğunu görüyordu. (Okuyucu buradaki kelimelere dikkat kesilsin) *Ancak içinde inkarcılığı (ateizmi) gizli tuttu. Yakinen inanıyordu ki kardeşleri (yoldaşları) kendisinin ulaştığı ilmi seviyeye ulaştıklarında varacakları son budur.* (Okuyucu bunu da düşünsün).

İslâm ülkelerinde bu bilimsel araştırmalara vakıf olan yazar ve şairler ortaya çıktı. Muttali oldukları bu araştırmalar onları büyüledi. Zihinleri bu tezleri kabule hazır hale getirmek için makalelerine, şiirlerine bunları üstü örtülü ince ince işlemeye başladılar. Kendileri gibi düşünenlerden başkasına bunu açıklamıyorlardı. Ambargoya maruz kalmaktan veya sürgün edilmekten kurtulmak için böyle yapıyorlardı.

Biz de ilmi seyahatlerimizde onların karşılaştıkları yeniliklerle karşılaştık. Bizim için şok etkisi yaptı. Neredeyse uçsuz bucaksız bir uçuruma sürükleniyorduk. Ancak Allahu Teâlâ kurtarıcısı ile bize lütufta bulundu. Bu kurtarıcı Allahu Teâlâ'nın, ***"Sana bu kitabı indiren O'dur. Bunun ayetlerinden bir kısmı muhkemdir ki, bu ayetler, kitabın aslı (anası) demektir. Diğer bir kısmı da müteşabih ayetlerdir."***[2] *buyruğu idi. Hemen şükür secdesine kapandık ve "Yıldırımlardan hatta boğulmaktan koruyucu budur" dedik."*

Ben de diyorum ki: Kur'ân'da hem muhkem hem müteşabih ayetlerin bulunmasının hikmeti nedir? Farz-ı muhal olarak, mucizeleri, ölümden sonra dirilmeyi anlatan ayetlerin -Üstad'ın iddia ettiği gibi- muhkem değil de müteşabih olduğunu varsayalım. Bunun böyle olmasının dinlerin başına gelen felaketle; modern bilimin eliyle onları mitoloji (efsaneler) alemine atmaya yol açan felaketle münasebeti ne-

1. Temel ilkesinden kastı, "duyuların teyit etmediği hiçbir makulü varlığı sabit değildir" ilkesidir.
2. **Âl-i İmran**, 7

dir? Dinleri değerlendirmesi neticesinde onlardan okunabilecek bir malzeme elde etti. Ancak bu, kutsal bir metin olarak değil de dinler tarihine dair bir malumat versin diye okunabilecek bir malzemeydi. İnsan bu metinleri okuyarak, kendini dinin kölesi haline getiren, bu uğurda malını, canını feda ettiren ahmak geçmişini anlayabilsin. Bütün bu sonuçları doğuran felaket ile dinlerin münasebeti nedir? Peki yıldırımlardan veya boğulmaktan koruyan bu hususi yani Kur'ân'ın müteşabih ayetleri, genel olarak dinlerin, özel olarak da İslâm'ın kurtarıcısı mı oldu? Batı bilimlerine muttali olan Doğulu Müslümanların diğer dinlerle beraber efsaneler çukuruna atılmış olarak gördükleri dinlerini (mi kurtardı?) Bundan dolayı mı dinlerini müdafaa için tek kelime etmediler. Çünkü şu an yeryüzünde dinlere karşı tek söz sahibi gücü elinde tutan modern bilimdir. Dolayısıyla iş, teşebbüse kalkışmaktan bile çok büyüktür. Bundan dolayı da dinlerini müdafaa etmeyi, hatta tamamıyla dinlerini terk ettiler. İçlerinden inkârcı oldular. Ancak bu inkarlarını insanlara sarahaten söylemediler. Zira insanların, onların ulaştığı ilmî dereceye ulaşacak olsalar varacakları nihai inancın bu (inkar) olduğuna yakinen inanıyorlardı. Bütün bu hali kurtaran "müteşabih" konusundaki ayet mi oldu?

Hayır, asla! Müteşabihat ayeti bunlardan hiçbir şeyi kurtarmadı. Olan ancak şuydu. Üstad Ferid Vecdî bu makalesiyle İslâmî Doğu'nun önde gelen aydınlarının kalplerinde inkarcılığı (dinsizliği) gizlediklerini tescillemiş oldu. Kendi nefsi için de bu neticeye yol açacak ifadeler kullandı. Dilersen onun için gizli olanın gizlenmesi de diyebilirsin. Bizler genel olarak dinlere hususiyetle İslâm'a sadece deneyle sabit olan bilgiye iman eden modern bilim silahıyla saldıran inkarcılara Üstad Ferid Vecdî Bey'in icat ettiği silah ile karşılık verdiğimizi farz etsek... Onlara da "Peygamberimize indirilen Allah'ın kitabında muhkem ayetler de müteşabih ayetler de var" diyecek olsak hem sözlerimize hem de ne münasebetle söylediğimize gülecekler. Çünkü onlar bütün dinlerin düşmanıdırlar. Maddi deney kapsamında yer almaması hasebiyle Allah'ın varlığını dahi kabul etmemektedirler. Modern bilim de bir şeyin varlığını ispat için maddi deney dışında bir yol kabul etmemektedir. Biz de kalkıp onlara şunu diyoruz: Allah'ın kitabında şöyle şöyle ayetler var... Ancak Mısır ne Üstad Ferid'e ne de İslâm'ı müdafaa ediyormuş gibi görünmesine güldü. Bilakis ona *Ezher* dergisinin yönetimini ve editörlüğünü teslim etti. İslâm'ın ve Ezher'in düşmanlarını güldüren (alaya aldırtan) bu şekliyle İslâm'ı müdafaa etmeye devam etsin. Üstad kendine de gülmedi. Aksine onu dini müdafaa etmek için temsilci seçen gafil Müslümanlara gülüyordu.

Üstadın İslâm'ı modern bilimin onu efsaneler çukurundan kurtarmak için sarıldığı müteşabihat ayeti onu ve Doğulu aydınları içlerinde inkarın yer etmesinden

kurtarmadığı, o ayette de onları yıldırımlardan yahut boğulmaktan kurtaracak bir şey bulunmadığı gibi bu ayet Üstadı mucizeleri ve ölümden sonra dirilmeyi inkâr konusunda da kurtaramayacaktır. Üstad, şu zaman itibariyle deney mahiyeti dışında yer alan hiçbir "gayb" konusunu kabul etmeyen modern bilimin fitnesine kapılarak bu hale düşmüştür.

Öyleyse Üstadın inkara sürüklenmeye karşı bir kurtuluş kulpu olarak bu ayete tutunmasının bir temeli yoktur. İslâmî Doğu'nun birçok aydın ve şairinin ayaklarının kaydığı kendisinin de bu ayet olmasaydı neredeyse kayabileceğini söylediği inkara karşı tutanak olmaz. Her şeyi önüne katıp sürükleyen inkara karşı bu ayete dayanmanın bir manası yoktur. Ancak bu ayete tutunmanın manası şu ise o zaman başka: Bu aydınların inkârcı olmalarının ve dinlerden yüz çevirmelerinin sebebi dinlerde geçmişe ve geleceğe dair aklın kabul etmeyeceği ve tabiat kanunlarına uymayan haberlerin bulunmasıdır. Çünkü bu haberleri deney ölçüsü ile test etmek mümkün değildir. Kutsal kitaplarda isimleri bilinen peygamberler eliyle ortaya çıkan mucizeler, insanların ahiret hayatı için kabirlerinden dirilmeleri bu haberlere örnektir.

Üstad Ferid, iddiasına göre, daha doğrusu göstermeye çalıştığına göre başkalarını dininden çıkaran bu problemi "muhkemât ve müteşabihat" ayeti ile çözmüştür. Sanki bu ayet şunu söylüyor: "Allah'ın kitabında geçen ve geçmişte yahut gelecekte olacak olan olağanüstü olayları anlatan haberlerle Allahu Teâlâ insanların anladığı manayı kastetmiştir. Çünkü bu haberler Kur'ân ayetlerinin bir kısmı olan müteşabihat kabilindendir. Dolayısıyla anlaşılacak yahut anlaşılması istenilen bir manası yoktur. Allah'ın bu ayetlerden maksadı bize kapalıdır."

Ancak bu ayeti zikredilen manalara yorumlamak, deney kapsamında yer almayan gaybi olayları tasdik etmeyen anlayışı ikrara yol açar. Allah'ın varlığını kabul etmemek de bu anlayış dahilindedir. Nitekim Üstat Farah Antun şöyle der: "Şüphesiz dinin daha başında, görülmeyen bir yaratıcıya iman vardır." Bu anlayışa göre Allah var değildir. Yani (Allah'ın) varlığı sabit değil ki, indirmiş olduğu bir kitap, bu kitapta Üstadın şüphelerini gideren, insanları inkara sürükleyen bilimsel problemden kurtaran bir ayet mevcut olsun. Zira Üstadın muttali olduğu bu kurtarıcı ayete muttali olmayan nice aydınları inkarcılığa sürüklemiştir.

Üstadın sarıldığı ayet-i kerimeden kendisini diğer inkarcılardan ayıracak herhangi bir fayda sağlamadığı ortaya çıktı. Kendisi de onlar gibidir. Onları inkara sürükleyen modern bilimin kabul etmediği hiçbir şeyi kabul etmemektedir. Onlar nasıl ki mucizeleri, gayb alemini inkâr ediyorlarsa kendisi de inkâr ediyor. Hatta Üstad on-

lardan daha vahim bir mertebededir. Çünkü onlar inkar (ateizm) sapıklıklarına bir başka sapıklığı katmıyorlar. Gayb alemini inkar sapıklığına, Kur'ân'da mevcut olan mucizeleri, ölümden sonra dirilmeyi haber veren yüzlerce ayeti manası anlaşılmayan müteşabihat ayetleri kapsamında değerlendirme sapıklığına düşmüyorlar. Ancak Üstad gaybiyyatı inkar ediyor ve bu inkarına Kur'ân'dan delil getiriyor. Bu delille Kur'ân'daki sayısız ayeti ilga edip anlaşılan manasından boşaltmış oluyor.[1]

Şunu da belirtelim. Üstad birkaç cümlesini aktardığımız makalesinden önce başka bir makale kaleme almıştı. O makalesinde Kur'ân'da varid olan ve peygamberlerin mucizelerini, Ashab-ı Kehf'i, yerden insanlarla konuşan bir dabbenin çıkacağını, insanların hesap için kabirlerinden çıkacağını anlatan kıssaların hepsinin imkânsız şeyler olduğunu iddia etmişti. Bunların hepsinin akıl ve bilim nazarında imkânsız olduğunu söylemişti. Sonra bu konuda varid olan ve neredeyse tekrarı ve çokluğuy-

1. Üstad'ı küfür ve inkarcılıkla itham etmek istemiyorum. Kasten Allah'ın varlığını inkar ettiğini de sanmıyorum. O, sadece modern bilimden edindiği şüpheler içinde yuvarlanıp durmaktadır. Bazan onu burada bu kadar yücelttiği bu bilime karşı bir hasım kesildiğini görürsün. Ancak bu bilimin delalet pençesinden kurtulmamış bir hasım olarak görürsün. Benim onu itham etme niyetim yoktur. Yapmaya çalıştığım onun açıkça söylediği sözlerin lazımi (gerektirdiği) neticelere dikkat çekmektir. Ben, bir insanın sözünün lazımi (lazim'ul-kavl) veya sözünden doğan sonuç ile hakkında hüküm vermenin adil olmadığını biliyorum. Küfrü gerektirmenin, küfür olmadığını da biliyorum. Nitekim (kelâm ilminde temel kural) lazim'ul-mezheb (görüşün gerektirdiği mana) mezhebin kendi görüşü sayılmaz. Ancak her iki meselede "lâzım" apaçık, öyle ki melzumundan kopmayacak olursa işte o zaman muteber sayılır. Çünkü yalnız bu durumda lazım, söylenen söz gücünde olur.
Bunların hepsini biliyorum. Üstada karşı herhangi bir husumetim yahut düşmanlığım da yoktur. Ancak, müslüman aydınların dinlerinde maruz kaldıkları hastalığı hakkıyla teşhis etmeyi ve bana bahşedilen bütün kuvvet ve delille bu hastalığı tedavi etmeyi istediğim bu kitapta üzerime düşen vazife muasır yazarların sözlerini araştırıp tetkik etmektir. Evet, belki söyleyenin akidesi, inancı olmayan bir sözün vardığı mana, o zatı önder edinmiş birçok kimsenin mezhebi olabilir. Söyleyene bir zararı olmayan bir görüş -öyle olduğunu farz etsek- okurlar için büyük bir zarar oluşturabilir. Dolayısıyla onları uyarmak gerekir. Çünkü ben bu kitabı hakkı bulmaya çalışan tarafsız okurlara yönelik yazdım. Münakaşa ettiğim ve hatalarından dönmeyeceklerini bildiğim üstatlara hitaben yazmadım. Çünkü onlar, Batılılardan gelen görüşlere bağlılar ve asla bundan ayrılmazlar. Mantıki delileri delil kabul etmemeleri bu konuda bir tedavileri olmadığına yeterli bir delildir. Şairin dediği gibi:
Deliliğin delidir, sen de bulacak değilsin
Deliliği delirmişe tedavi edecek bir tabîp
Kaldı ki onlar maddi deneylerle sabit olan dışında bir şey kabul etmemektedirler. Üstad Ferid de diyor ki: Duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı sabit değildir. Çünkü bu, Batı bilimi neticesinde ulaştığı bir neticedir. Bu sözün gereği de "Allah'ın varlığının bilimsel olarak sabit olmadığıdır." Çünkü maddi deney kapsamında değildir. En azından şimdiye kadar girmedi.
Ancak Üstad, bu maniye rağmen Allah'ın varlığını kabul etmektedir. Çünkü Alman "Kant" gibi Batılı büyük bilim adamları Allah'ın varlığını ikrar ediyorlar. Üstadın da onlara muhalefet etme imkânı yoktur. Kant da imanını nazari-akli bir delile bina etmiş değildir. Bilakis "ahlâki" diye isimlendirdiği bir delil üzere bina etmiştir. Bu delilin esası da ölümden sonra dirilmeye imandır. Ancak Üstad ölümden sonra dirilmeye iman etmemektedir. Buna delalet eden Kur'ân ayetlerini müteşabihat kabilinden değerlendirmektedir. Dolayısıyla mezhebi, Kant'ın mezhebine uymaz.

la Kur'ân'ın dörtte birini teşkil eden ayetleri manası anlaşılmayan "müteşabihât" ile yorumlamıştır. Benim *Ehram*'da birkaç makale ile kendisine reddiye yazmamın sebebi buydu. Bu makaleleri Üstad'ın bana yazdığı cevaplarla beraber bu kitabın sonunda topladım. Böylece okuyucunun kıyaslaması kolay olsun.

Şüphe yok ki Üstad'ın imkânsız olduğunu iddia ederek inkâr ettiği konuları, dinlere inanan, Allah'ın varlığını kabul eden kimseler tarafından Allah'ın her şeyi kuşatan kudreti dışında yer almadığına inanırlar. Bu hususlar haddi zatında mümkün olaylardır. Allah'ın kitabının dile getirdiği her mucizenin geçmiş peygamberler döneminde vuku bulduğunda tereddüt etmezler. Kur'ân bu mucizeleri nasıl dile getirdiyse ve manası nasıl anlaşılıyorsa o halde gerçekleştiğine inanırlar. Tıpkı Kur'ân'ın en açık ayet-i kerimeleri nasıl anlaşılıyorsa bu ayetlerin de manası böyledir. Ayrıca ahiret hayatına ve ahvaline dair zikrettiği ne varsa müminler bunların manalarını anlamış ve iman etmişlerdir. Allahu Teâlâ bunların anlaşılmasına hususi bir önem göstermişken nasıl anlaşılmaz olsun? Allah'ın kitabını okuyan kişi, neredeyse her surede yer alan bu manaları anlatan ayetlerde Kur'ân'ın ölümden sonra dirilmeyi inkâr edenlerle nasıl mücadele ettiğini görmektedir. Tartışmalarında, onlara karşı en sert ifadeleri kullanmaktadır. Şayet kendisini başkasından daha çok veya onlar kadar manaları kavrama iddiasında olan biri kalkar da "bu ayetleri anlayamıyorum" diyecek olursa bu Kur'ân'la inatlaşma, ona karşı çıkma olur. Fazlası var azı yok. Bu da Allahu Teâlâ'nın peygamberleri eliyle izhar ettiği mucizelerle onların peygamberlerini inkar edenlere meydan okuması gibidir. Allah, onları benzerlerini getirmekten aciz bırakmak için bu mucizeleri izhar etmiştir. Bu mucizelerin haberlerini halef, selefin acizliğinden ibret ve öğüt alsın diye anlatmıştır. Yoksa halefin selefin (geçmiş kavimlerin) peygamberleriyle yaşadıkları olayları anlamaktan aciz bırakmak için değil. Artık bundan sonra Allah'a, kitaplarına, rasullerine, ahiret gününe iman eden birinin -Kur'ân'da anlatıldığı şekliyle- mucizeleri, gerçek olması uzak bir olay olarak görebilir mi? Yahut da yine Kur'ân'ın sayısız ayette geleceğini haber verdiği ahiret gününün gelmesinin imkânsız olduğunu söyleyebilir mi? Sadece şu söze dayanarak: Ben Allah'ın bu bir çok ayette söylediklerini anlamıyorum. Aklı sahibi hiç kimse de anlamıyor. Bunların hepsi anlaşılma kapsamında yer almayan müteşabih ayetlerdir. Zira zahiri manaları akıl ve imkan dairesi dışındadır... (Yalnız bu söze dayanarak Kur'ân'da anlatılan mucizeleri, haber verilen ahiret gününü inkar edebilir mi?) Apaçık ayeti kerimelerin beyan ettiği hakikatleri bu kadar uzak (imkansız) görmesi kendisine bu sözü söyletmişse, o zaman da bu, o ayetleri ve ifade ettikleri manaları kat be kat inkar olur.

Hayır! Hayır! O ayetleri manası anlaşılmayan müteşabihat kapsamında değerlendirmek okurları hakir görmektir. Bu iddiasıyla okurlarını, aslında bu ayetlere iman etmediğini söylediği bu sözleri anlamamakla itham etmektedir. Yahut şuna işaret etmek istiyor. Mısır'da dileyen dilediğini söyler. Hiçbir bedel de ödemez. Anayasada yer alan fikir özgürlüğü açısından değil. Bilakis söze ve sözün hürmetine hiçbir şekilde bir değer verilmemesi açısından, sözünü rastgele söyler. Bu sözün hak mı batıl mı, en bedihi hususlara aykırı mı olduğuna aldırış etmez. Mısır'ın büyük üstatlarından Merhum Abdullah Afifi Bey'den okudum. *Ehram* gazetesinin önde gelen bazı yazarlarından biriyle münakaşa ederken şunu iddia etmişti. Şair Mütenebbi Mısırlılar hakkındaki kasidesinde, "Ey cehaletine ümmetlerin güldüğü ümmet!" derken, Mısırlıları hicvetmemiştir. Kaside o zaman Mısır hükümdarı Kâfur hakkında söylenmişti.[1]

Burada bir şey daha var. Bildiğimiz kadarıyla peygamberlerin mucizelerini, ölümden sonra dirilmeyi inkar edenler dinleri inkar edenlerden çıkar. Ancak mucizeleri ve ahiret gününü inkar ile müslüman olma iddiasını bir arada toplamak, bunun yanında *Nur'ul-İslâm*[2] dergisinin başkanlığını üstlenmek; İşte bu durum, harikalar diyarı Amerika ile acayip olaylar konusunda yarışan Mısır'da cereyan eden en garip olay olmuştur. Şeyh Muhammed Abduh *"İslâm ve Hristiyanlık"* kitabında halifeler döneminden İslâm'ın müsamahakarlığına dair örnekler vermiştir. Şayet hayatta olup *Nur'ul-İslâm* ve *Ezher* dergilerinin başında Üstad Ferid Vecdî'yi görseydi İslâm'ın hoşgörüsüne yeni bir delil yeni bir örnek eklerdi. Üstadın mucizeleri ve ölümden sonra dirilmeyi anlatan ayetlerin tefsirinde söyledikleriyle kendisinin (Abduh'un) Fil suresinin tefsirinde ulaştığı rekoru kırdığını itiraf ederdi.

---

1. İlmin güzel, süslü sözlerden ibaret olduğu Mısır'da Kelâmın bir kıymeti de kalmadı. Lafız ile manası arasında sahih bir bağ kalmadı. Zira okuyucu bunu doğru bir sözmüş gibi okumuyor. Bilakis akıcı, beliğ bir söz olarak okuyor. Yazarlarla okurların anlaşmaya vardığı, okurların da yazarlardan beklediği konu bu oldu. Biri aykırı davranır ve yazdıklarının vakıaya uygun olmasına önem verecek olursa, bu önemi boşa gidecektir. Dolayısıyla söz sahibinin sözlerinin vakıaya mutabık olması açısından okurun kalbinde etkili olmasına dair güveni kayboldu. Şayet Allahu Teâlâ'nın kitabında peygamberlerinin mucizelerine insanların da öldükten sonra dirileceklerine dair buyurduğu söz okurun kalbinde etkili olmuyorsa insanın söylediği sözün ne kadar etkili olmasını beklersin. Şu da var. Mısır'da bir zatı hakkettiği bir vasıfla övmek istersen bakarsın ki ondan çok daha altında olan biri çok daha ali sıfatlarla övülmüş. Birini hakkettiği bir kusurdan dolayı da tenkit etmek istersen bakarsın ki ondan çok daha hafif kusur işlemiş biri çok daha ağır ifadelerle tenkit edilmiş. Mısır'da herhangi bir menfaat gözetilmeden bir kitabın okunduğu, övüldüğü pek az rastlanır bir hal oldu. Nitekim memurlar da görevlerine bu esas üzerine tayin edilmekte ve mükâfatlarını bu şekilde almaktalar. Büyük vazifelerin elde edilmesini sağlayan en büyük yandaşlık da İngilizlere yapılan yandaşlıktır. Sonra ülke içindeki güçlüden güçlüye yakınlığa göre intikal etmektedir. Bu güç odakları karşısında halkın hiçbir nüfuzu yoktur. Enteresan konulardan biri de Üstad el-Merâğî'yi ikinci defa Ezher şeyhliğine aday gösteren İngiliz *"Times"* dergisi olmuştur.
2. Üstadın vazifeye geldiği ilk dönemde *Ezher* dergisinin adayıydı.

Üstad Ferid'in aynen ateistler ve tabiatçılar gibi mucizeleri ve ölümden sonra dirilmeyi akla göre imkânsız şeyler olduğu iddiasıyla inkar etmesindeki anlayışı. Ayrıca bunların imkansızlığının aklın gereği olduğu gibi bilimin de gereği olduğunu iddia etmesi, bu anlayışını Ehram gazetesinin sahifelerinden ilan etmesi, İslâmi kamuoyundan da herhangi bir tepki ile karşılanmaması beni dehşete düşürmüştü. Hatta İslâm ülkelerinin yazar ve şairlerinin önde gelenlerinin içlerinden inkarcı olduklarını, bu inkarcılığı da bilimin ve aklın hükümlerine uyarak benimsediklerini ifşa etmesi de bir tepki görmedi. Bir de bunlar yetmiyormuş gibi kendi şahsı ve yazar ve şairler hakkında bu ifşası ile Ezher'in *Nur'ul-İslâm* dergisi başkanlığına tayin edilmesi arasında sadece birkaç gün geçti.[1]

Bu üstü kapalı, anlaşılmaz tartışmalar düşüncelerimi kuşattı. Daha sonra Şeyh Muhammed Abduh ile Üstad Farah Antun arasındaki yazılı tartışmaya muttali oldum. Üstad Antun, bu münazara esnasında bütün dinlerin akıl ve bilime aykırı olduklarını iddia etmişti. Onunla tartışan Şeyh de hasmına galip gelemedi. Yahut hiç değilse aydın kamuoyuna ona galip geldiğini ikna edemedi. Tam aksine Şeyh, üstadın anlayışından etkilendi.[2] Ezher camiası da bu etkiden kurtulamadı. Bu inceleme, araştırma sayesinde Mısır'daki birçok bilmece çözüldü. *"Hayat-u Muhammed"* kitabının, okurlar tarafından büyük bir rağbetle karşılanmasının sırrını anladım. Öyle ki birinci baskısının üzerinden bir yıl geçmeden ikinci baskısı yapıldı. Halbuki müellifi kitapta gücünün yettiği kadar Rasûlullah'ın hayatından mucizeleri çıkarmaya ça-

1. İlginç olaylardan biri şu: O gün Ezher Şeyhi olan Merhum Şeyh Zevahiri, vefatından sonra oğlunun yayınladığı hatıralarında bu atamanın haklı gerekçesi olduğunu ve Allah katında vebalini üstlendiğini dile getirerek şöyle demiştir: *Nur'ul-İslâm* dergisi yayınlanmaya başlayınca Tevfik Nesim Paşa (Eski vakıflar bakanı) gazeteye müdür olarak arkadaşı Abdülaziz Muhammed Bey'i tayin etmemi tavsiye etti. Hakkında övgü dolu ifadeler kullandı. Ben de onu tayin ettim. Ancak daha sonra bu işin ehli olmadığını gördüm. Onu uzaklaştırıp yerine Üstad Ferid Vecdî Bey'i tayin ettim. Bu tasarruf Tevfik Nesim Paşa'nın çok ağrına gitti. Daha sonra bana hasım olmasının sebeplerinden biriydi... "Üstad Merağî'nin ikinci Ezher Şeyhliği dönemi boyunca görevinin başında devam eden Üstad Ferid Vecdî için makul olan o dönemde tayin edilmiş olmasıydı. Ancak zayıf iradeli, dirayetsiz Şeyh Zevahiri'yi bu atamaya ikna eden kimdir bilemiyorum. Şeyh Zevahiri bu tayini ile sadece Abdülaziz Muhammed Bey'i uzaklaştırmadı. Bilakis onunla beraber *Ezher* dergisinden fazilet ehli Üstad Muhammed el-Hadir (Hızır) Hüseyin'i de uzaklaştırdı. Çünkü temel ilke itibariyle Üstad Ferid'le anlaşmaları mümkün değildi. Peygamberlerin mucizelerine ölümden sonra dirilmeye iman eden bu adamların yerine bu esasları inkar edenleri getirdi. Ondan sonra da inkarcılığın mürekkebi bir türlü kurumadı.

2. Şeyh, üstatla münazarasından önce daha farklı şüphelerin etkisi altındaydı. Bundan dolayı hasmının şüphelerine karşı zayıf bir imanla çıktı. Böyle zayıf bir iman da deliline başarı, galibiyet getirecek değildi. Şeyh bu etkilerin altında kalmasaydı bazı Kur'ân ayetlerinde o saçma sapan tefsirlere başvurmazdı. Aklı selimin bu tür tefsirleri kabul etmesi mümkün değildir. Örneğin Belkıs'ın tahtı hakkında: "Bu taht Süleyman *(aleyhisselâm)*'a getirilmedi. -Halbuki Kur'ân bunu sarahaten ifade etmiştir- bilakis o tahtın benzeri yapıldı, Denizin yarılıp içinden Musa'nın geçmesi, ardından Firavun ve askerleri üzerine kapanması hakkında: "Bu bir med-cezir olayıydı" demesi.

lışmıştır. İkinci baskı da okurların açlığını doyurmadı ki üçüncü baskısı yapıldı. Ezher Şeyhi el-Merâğî'nin kitaba yazdığı takrizin sırrı da bu vesileyle çözüldü.

Gerçekleri ters-yüz eden, dini-dindarlığı cehalet ve aptallık, inkarcılığı bilim, akılcılık, ilericilik olarak gören bu akımı gördükten sonra... Bu akım o kadar ilerledi ki Ezher'in minberine kadar yükseldi. Bilim adı altında mümkün olan şeyleri imkansız sayan acayip şeyler de gördüm. Halbuki şu an bilim imkansız olan şeyleri mümkün yapmanın çabasındadır. Din adı altında da Kur'ân'ın dörtte birini akıl ve bilimle bağdaştırma adına ilga eden anlayışı da gördüm. Bütün bunları gördükten sonra artık benim için inkar iddialarına aldanan ve ona ikna olanların azgınlıklarını yok etmek bir vecibe halini aldı. Batıda pozitif bilimler, pozitivist bilim adamları bulunduğuna aldanarak Batılıları taklit eden bu gurubun sesini kesmem gerekiyordu. Bunlar, -kendilerine göre bilimin sahih temelleri üzerine bina edilmiş olmadığından dolayı- duyularla gördükleri dışında hiçbir şeyin varlığını kabul etmiyorlar, ötesinde olan her şeyi inkar ediyorlardı. Bunlardan biri de Şeyh Abduh'un hasmı Farah Antun'dur. Kendisi şöyle der: Muhakkak ki akıl ve bilim, gözle görülmediğinden dolayı Allah'ın varlığını kabul etmezler. Ayrıca dinlerde aktarılan ve duyu yahut deneyle ispat edilemeyen mucize, vahiy, nübüvvet, ölümden sonra diriliş, cennet, cehennem de böyledir." Bunlardan bazıları da müslüman ülkelerden yetişen ve Üstad Ferid'in içlerinde inkarcılığı gizlediklerine şahitlik ettiği ancak isimlerini vermediği yazar ve şairler. Onlardan biri de sözleri aktarılan Üstadın kendisidir. O da dinlerin bilimle bağdaşmadığını söylemektedir. Dinler bilimin eliyle efsaneler alemine fırlatılıp atılmıştır. Dinlerin mukaddes kitaplarında varid olan bahsettiğimiz (gayb) özelliğindeki hususlar ise bilim ve aklın nazarında imkansız şeylerdir. Bunlar hakkında söylenecek tek şey, "Bunlar manası kavranılamayan (idrak edilemeyen) müteşabih hususlardır" demektir.

Üstad'ın nakledilen sözlerinden biri de şuydu: *"Müslüman doğu Batıyla bağ kurunca ve onun bilim kaynaklarından beslenmeye, bununla beraber mitolojiye ve İslâm da aralarında olmak üzere dinlerin bu alana atılmış olduğuna vakıf olunca buna karşı tek kelime edemedi. Çünkü meselenin teşebbüs etmekten çok daha büyük olduğunu gördü. Ancak içinde inkarcılığı gizledi. Bütün kardeşlerinin onun ulaştığı bilimsel dereceye ulaştıklarında varacakları nihai noktanın bu olacağına yakinen inanıyordu."* Bu sözlerde çok derin manalar var. Üzerinde uzun uzun durup düşünmeye değer: İslâm ülkelerinden ileri gelen aydınlar içlerinde inkarı gizleyip zihinleri buna hazır hale getirmek için kendilerini saklıyorlar. Kendileri gibi olanlardan başkasına da bu hallerini açık etmiyorlar. Ambargoya yahut sürgüne maruz kalmamak için böyle yapıyorlar. Halbuki Üstad da biliyor ki günümüzde inkar, bunun alt yapısının hazırlanması bir

tarafa sürgün edilmeye yahut ilişkilerin koparılmasına gerekçe değil. Bilakis bunlar için merkezler, yardımcılar hazırlanıyor. Tıpkı buna zihinlerin hazırlandığı gibi. Onların kendileri gibi olanlardan başkasına bunu açıklamamalarının asıl sebebi şudur: İnkarcılık propagandası perde arkasından yapılınca daha başarılı olacaktır. Onlar da Üstad'ın bildiği gibi bunu biliyorlar. O da perde arkasından onları taklit etmektedir.

Üstad da Batı ve Batı'nın bilimlerine bağlı olması sebebiyle içinde inkarı gizleyen Doğu'yu tasvir ederken kendi halini de tasvir etmiştir. Zira Doğu'nun bu sebep dışında inkarını gizli tutmasının bir manası yoktur. Ayrıca "Bütün kardeşlerinin onun ulaştığı bilimsel seviyeye ulaştıklarında varacakları nihai noktanın bu olacağına yakinen inanıyorlardı" sözünün de bundan başka bir sebebi yoktu. Çünkü bu söz müslüman Doğu'ya mutabık bir söz değildi. Müslüman doğudaki, onun ulaştığı bilimsel seviye ulaştıklarında varacakları nihai noktanın inkar olacağı o kardeşleri kimlerdir, müslüman Doğu daha evvelden mi inkarcı, oldu? Böylece doğudaki gayri müslim kardeşlerinin, onun ulaştığı bilimsel seviyeye ulaşıp kendisi gibi inkarcı olmalarını mı bekledi?[1]

Doğrusu bu izahın hiçbir manası yoktur. Müslüman Doğu'dan kastı, kendisinden başkası değildir. Nihayetlerinin sonunun kendisi gibi olmasını beklediği kimseler de onun gibi olanlardır. Daha sonra müslüman Doğu'da kendisi gibi olan, şairler ve yazarlar bulunduğunu dile getiriyor. Onlar da inkarcılıklarını gizliyorlar ve zihinleri inkara hazır hale getirmek için çabalıyorlar. Bu çabalarını da makalelerine, -tıpkı Üstad'ın desiselerinde yaptığı gibi- şiirlerine örtülü olarak işledikleri inkar ile yapıyorlar. Üstad'ın makalesinden aktardığımız bölümün manası bizim söylediğimizin dışında bir şeyse o zaman bu ikinci bölüm birinci bölümün gereksiz yere tekrarı olmuş olur. Üstad'ın desiseleri de gizlemekten çok açıktan beyan etmeye daha yakın olur.[2] Özellikle şu ifadesinde: *"Dininin diğer dinlerle beraber mitoloji (efsaneler) alemi-*

1. Şaşılacak durumlardan biri de şu: Ezher Şeyhliği Kur'ân'ı Batılı dillere tercüme ederek Batı'yı İslâm'a davetetmeye çalışıyor. Halbuki *Ezher* dergisinin editörüne göre İslâmî Doğu içindeki inkarı gizliyor. Hal böyleyken acaba İslâmî Doğu dine davet konusunda Batı'dan daha muhtaç değil mi? Eğer içinde inkarı gizleyen İslâmî Doğu'dan maksat Üstad'ın kendisi ise -yani *Ezher* dergisi editörü- o zaman dine davet Ezher'den başlamalı. O zaman da vehametin ne kadar derin olduğu ortaya çıkar.

2. Örneğin Üstad İsa *(aleyhisselâm)*'ın doğumundaki tabiat üstü hali inkar etmektedir. Yahut en azından inkar etmesi gerekir. Çünkü bilinen tabiat kanunlarına aykırı şekilde meydana gelmiş bir doğumdur. Allah'ın kitabında geçen hususu da diğer mucize ayetlerini yorumladığı gibi müteşabihe yorumluyor. İsa *(aleyhisselâm)*'ın Kur'ân'da geçen kısası şu şekildedir: **"Kur'ân'daki Meryem kıssasını da anlat. Hani o ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Onlardan öte bir perde çekti derken kendisine ruhumuzu gönderdik de düzgün bir beşer halinde ona göründü. (Meryem) ona ben dedi: Her halde senden rahmana sığınırım. Eğer takva sahibi isen (bir fenalık yapmazsın). (Ruh) dedi ki: Haberin olsun ben sana gayet temiz bir oğlan vermek için sırf Rabbinin elçisiyim. (Meryem) dedi ki: Benim nasıl oğlum olur? Bana bir beşer dokunmadı**

ne atılmış olduğunu görünce tek kelime edemedi. Çünkü kendisi, işin, teşebbüs edilmekten çok daha büyük olduğunu görüyordu." Yani dininin, dinlerin atıldığı çukurdan çıkarıp kurtarmanın imkânsız olduğunu görüyordu. Delille dinini müdafaaya imkan yoktu. Kendisi, müslüman Doğu'ya niyabetle İslâm'ı müdafaadan aciz olduğunu tescil etti. Müdafaa etmeye çalışana da ümitsizliği telkin etti. Bu şekliyle ders bitmiş oldu!

Üstad'ın bu sözleri, benim ilk makalesine yazdığım reddiyeye cevap olarak geldi. Sanki beni modern bilim silahıyla tehdit etmeye çalışıyordu. Diyor ki: *"Senin inanmakta ısrar dişleriyle yapışmalarını tavsiye ettiğin bu meseleleri, bugün gücü elinde tutan modern bilim, aynı esaslara sahip olan dinlerle beraber efsaneler çukuruna atmıştır. Senden önce de senin bilmediğin nice olaylar oldu. İslâmi doğunun aydınları, Batı bilimleriyle tanıştıktan sonra dinlerinin fırlatılmış bir halde olduğunu gördüler. Dinlerini müdafaa sadedinde tek kelime edemediler..."* Bunu, benim dinlerini oraya atanın bilim olmasından korkacağımı zannederek söylüyor. Tıpkı müslüman doğunun korkup ağzını kapattığı gibi ağzımı kapatacağımı sanıyor. Müslüman doğudan kastının kendisi olduğunu da biliyorum. Yahut benim, İslâm dinini müdafaa ederken bu gelişmiş silah karşısında korkuya kapılıp geri adım atacağımı zannediyor. Benim, Üstad Farah Antun ile tartışan Şeyh Muhammed Abduh gibi susmamı bekliyor. Üstad Farah ona, Batılıların düstur edindiği din-devlet işlerini ayırma (laiklik) silahıyla saldırmıştı. Batılıların bunun sayesinde ilerlediğini, Müslümanların da bu düsturu ihmal ederek geri kaldıklarını iddia etmişti. Bu saldırı Şeyh'in geri adım atmasına, hasmı yerine din âlimlerine saldırmasına sebep olmuştu. Âlimleri yobazlık, bağnazlıkla suçlamıştı. Müslümanların geri kalmasının vebalini de onlara yüklemişti. Sanki, yeni olan her şeye karşı çıkmalarına sebep olan bağnazlıkları olmasaydı din-devlet işlerini ayırma düsturunu alırlardı. Bunun önündeki -ona göre- tek engel, bağnazlıklarıydı. Yahut sanki bu düsturu benimsememenin, bu düsturu tenkit etmek yerine din alimlerini tenkit etmekten başka cevabı, sebebi yoktu.

Ancak Üstad benim sabit kadem duracağımı, İslâm'ı müdafaa konusunda hiçbir kavmin önünde geri adım atmayacağımı görecektir. İsterse hasmım bilim dallarından birisi olsun, yahut insanların çoğu bunun böyle olduğunu kabul etsin. Çünkü benim köklü bir akidem, sarsılmaz bir imanım vardır. Bu ikisi bana İslâm'ın hep üstün, hiçbir şeyin de İslâm'ın üzerinde olamayacağını temin ederler. Şu da var ki; *"Allahu Teâlâ kafirlere, Müslümanlar üzerine bir yol vermeyecektir."*

---

ve ben iffetsiz biri değilim. Dedi ki: Öyle. Ancak Rabbin buyurdu ki: Bu (baba olmaksızın çocuk vermek) bana kolaydır. Hem onu insanlara kudretimizin bir delili ve tarafımızdan bir rahmet kılacağız. Zaten ezelde bu işin hükmü bitmişti. Bu suretle ona hamile kaldı ve hamli ile uzak bir yere çekildi." ***(Meryem, 16-22)*** Okuyucu bir baksın, bu apaçık ayetler nasıl manası anlaşılmayan müteşabih olsun. Evet bu ayetlerde müteşabih bir ifade var, o da, **"derken kendisine ruhumuzu gönderdik"** buyruğudur.

İnsanlara İslâm'ı müdafaa konusunda ümitsizliği telkin ettikten sonra; bunu da Kur'ân'da varid olan mucize, kabirlerden dirilme, haşr, sevap ceza vb. haberleri müteşabihat kabilinden değerlendirmek suretiyle kendini İslâm'ı müdafaa ediyor göstermesi, müslüman Doğu için tescil ettiği acizliği kendi nefsi için tescil etmekten öte bir şey ifade etmez. Onun bu yaptığına ancak "özrü kabahatinden büyük" denir. Çünkü bu haberleri müteşabihat olarak görmek, Kur'ân'da var olan bu hususu üsturuplu bir şekilde inkar etmek değil, aksine en katı, en çirkin şekilde inkar etmektir. Zira bu iddiada Kur'ân'ı yalanlamak, gerçekleşmiş olarak anlattığı olayı gerçekleşmemiş göstermek vardır. Ayrıca imkansızı, mümkün olandan ayırt edemiyor iddiası ile Kur'ân'ı cehaletle itham vardır. Çünkü gerçekleşmesi mümkün olmayacak olaylar anlatmaktadır.[1] Ayrıca bununla beraber Kur'ân'ı inkarcılarla tartışmada başarısızlıkla itham vardır. Nefesini tüketmekten başka elde ettiği bir şey yok. Çünkü Allah'ın kudretine ve peygamberlerinin sadık olduklarına onların elleriyle zuhur eden mucizelerle delil getirmeye çalışırken olan netice Allah'ın o mucizeleri yaratmaktan, insanlara bunların haberlerini kavratmaktan aciz düşmesi olmaktadır. Onları bu mucizelerin gerçekleştiğine ikna edeceği yerde ikna edecek söz söylemek yerine müteşabih olan sözler serdetmektedir. Diğer taraftan Kur'ân, insanların kabirlerden kalkmasını uzak bir ihtimal olarak görüp ahiret yurdunu inkar edenlerle, Allah'ın buna kadir olduğuna dair türlü üsluplar kullanarak tartışıp onları mağlup etmeye çalışırken buna güç yetirememekte ve başarısız olmaktadır. Örnek olarak Yusuf sûresinin sonunda şöyle buyururken: **"Andolsun ki onların kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır. O (Kur'ân) uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce gelenleri tasdik edici...)"**[2]

Veya şöyle buyuruyorken:

"O halde bırak onları dalsınlar ve oynaya dursunlar, ta o vaad olundukları güne çatacakları zamana kadar. O gün kabirlerden hızlı hızlı çıkacaklar. Sanki dikmelere (putlara) gidiyorlarmış gibi fırlayacaklar. Gözleri düşgün, kendilerini bir zillet saracak da saracak. İşte o, onların vaad edildikleri gündür."[3]

1. Şayet Üstad'da azıcık dini hassasiyet yahut fikir hürriyeti olsaydı Üstad'ın yapması gereken, modern bilimin din hakkında söylediğini -yaptığını doğru kabul eder bir şekilde- aktarmak değildi. Bilakis mealen bilime şöyle cevap vermeliydi: Maddi deneyler üzerine kurulu bilimin nihai olarak yapabileceği din hakkında, vardır veya yoktur şekline hüküm vermemektir. Nitekim Dr. Heykel Paşa "ne ispat eder ne inkar eder" demiştir. Yok saymak manasında olan "dinlerin hepsini efsaneler alemine attı" ifadesi, çerçevesi sadece madde ile kısıtlı olan bu bilimin hakkı değildir. Buna cüret ederse sınırlarını aşmış olur ve bilim olmaktan çıkar, cehalet halini alır. Okuyucu bu çözümü ve tafsilatını ilerde görecektir.

2. **Yusuf**, 111.

3. **Mearic**, 42-44.

"Onun için insan düşünsün: Neden yaratıldı? Bir atılgan sudan yaratıldı. (O su erkeklerde) bel kemiği ve (kadınlarda) göğüs kemikleri arasından çıkar. Elbette o, onu döndürmeye (öldükten sonra dirilmeye) kadirdir. Bütün esrarın ortaya dökületeceği (kıyamet) gününde. O vakit insana ne bir kuvvet vardır ne bir yardımcı... Andolsun o dönüşlü (yağmur yağdıran) göğe, (nebat bitirmek için) yarılan yere. Muhakkak o Kur'ân hak ile batıl arasını ayırt eden kesin bir hükümdür. Şaka, eğlence değildir."[1]

"Bir de cennetlik olanlar, cehennemlik olanlara şöyle nida ederler: Hakikat biz rabbimizin bize vaad buyurduğunu hak bulduk, siz de rabbinizin vaad buyurduğunu hak buldunuz mu? Onlar, "evet" dediler. Derken bir münadi aralarında şöyle nida eder: Allah'ın laneti zalimler üzerine olsun! Ki (onlar) Allah'ın yolundan menederler ve onu eğip bükmek isterler. İşte onlar ahireti inkar edenlerdir."[2]

"Derken (cennet ehli olanlar) birbirlerine dönüp sorarlar. İçlerinden biri şöyle der: Benim bir arkadaşım vardı. (Bana) derdi ki: Sen cidden inananlardan mısın? Öldüğümüz de toprakla bir yığın kemik olduğumuz vakit hakikaten biz cezalanacak mıyız? (Sözü cennetteki arkadaşlarına) "Bir bakar mısınız?" der. Derken bakmış, onu ta cehennemin ortasında görmüştür. Ona der ki: Vallahi, doğrusu sen az daha beni helak edecektin. Rabbimin nimeti olmasaydı bende (cehennemde) tutuklananlardan olacaktım. Nasılmış bak!" Biz ölecek değiliz. İlk ölümümüzden başka. Ve biz azaba uğratılacak da değiliz. İşte bu, şüphe yok ki en büyük kurtuluştur. Böyle bir saadet için çalışsın çalışanlar."[3]

"Onlar 'Allah ölen kimseyi diriltmez' diye her türlü pekiştirme ifadeleriyle Allah'a yemin ettiler. Hayır, (kesinlikle) diriltecektir. Bu onun taahhüt buyurduğu hak ile vaattir. Lakin insanların ekserisi bilmezler. Diriltecek ki, onlara ihtilaf ettikleri hakkı anlatan ve onu inkar edenler kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler.[4] Bizim herhangi bir şey için sözümüz, onun murad ettiğimiz zaman sade-

1. **Tarık**, 5-14.
2. **A'raf**, 44-45.
3. **Saffat**, 50-61.
4. Üstad Ferid ölümden sonra dirilmeye en fazla ihtiyacı olan kimsedir. Ki Allah ona, muhalifleriyle tartıştığı konudaki hakkı beyan etsin. Tartıştığı konular içinde Kur'ân ve bazılarını aktardığımız ayetler de vardır. Üstad'ın kesin bir delil karşısında iddiasından vaz geçip hatasını itiraf ettiği vuku bulmuş bir şey değil. Belki de kendisi ölümden sonra dirilmeyi, insanlarla tartışmasındaki hataları inkar edemeyeceği şekilde ortaya çıkmasın diye inkar ediyor.

ce ona şöyle dememizdir: "Ol" o da hemen oluverir."[1]

"Göklerin ve yerin yaratılışı ve onlarda ürettiği her canlının yaratılıp yayılması, onun kudretinin ayetlerindendir. Ve O, dileyeceği zaman onları toplamaya da kadirdir"[2]

"Kafir olanlar öldükten sonra dirilmeyeceklerine iddia ettiler. De ki: Hayır. Rabbim hakkı için muhakkak diriltileceksiniz. Sonra da muhakkak yaptıklarınız size anlatılacaktır. Bu, Allah'a göre kolaydır."[3]

"O ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır. Toprağa, ölümünden sonra hayat verir. Sizler de işte böyle çıkarılacaksınız."[4]

"İlk yaradış bizi aciz mi bıraktı (yoruluverdik mi?) doğrusu onlar yeni yaradılıştan şüphe içindeler."[5]

"Ya görmediler mi ki o gökleri ve yeri yaratmış ve onları yaratmakla yorulmamış olan Allah ölüleri diriltmeğe muhakkak kâdirdir. Evet hiç şüphe yok ki o, her şeye kadirdir."[6]

"Kaf. Kur'ân-ı mecid hakkı için. Doğrusu kendilerine içlerinden korkutucu bir peygamber geldiğine şaştılar da (bu Kureyşli) kafirler: "Bu tuhaf bir şey" dediler. Öldüğümüz ve toprak olduğumuz vakit mi (diriltileceğiz)? Fakat yer, onları bedenlerinden neleri yiyip eksilttiğini biliriz. Nezdimizde her şeyin bulunduğu bir kitap vardır."[7]

"Kasem ederim kıyamet gününe. Yine kasem ederim pişmankar nefse. İnsan, kemiklerini derleyeyemeyiz mi sanır? Bilakis (sadece kemikleri değil) onun parmak uçlarını toplamağa da kadiriz. Fakat insan önünde bulunan (kıyameti) yalanlamaktalar. Sorar: O kıyamet günü ne zaman."[8]

---

1. **Nahl**, 38-40
2. **Şura**, 29
3. **Tegabün**, 7
4. **Rum**, 19
5. **Kaf**, 15
6. **Ahkaf**, 33
7. **Kaf**, 1-4
8. **Kıyame**, 1-6

"Buna yalanlayanların vay haline! Ki onlar din gününü tekzib ediyorlar. Halbuki onu azgın, günahkardan başkası yalanlamaz. Karşısında ayetlerimiz okunurken, "evvelkilerin masalları" demiştir. Hayır hayır! Kazandıkları günahlar kalplerinin üzerine pas bağlamıştır. Hayır hayır! Muhakkak onlar o gün rablerinden perde ötesinde kalacaklar. Sonra onlar muhakkak cehenneme girecekler. Sonra da: "İşte bu sizin tekzib ettiğimiz azaptır" denilecek.[1]

"Vay haline o gün "yalan diyenlerin." Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar."[2]

"O gün Cebrail ve melekler saf halinde duracaklar. Rahman'ın kendisine izin verip de doğruyu söylemiş olanlar başkaları bir kelime söyleyemeyecekler. O gün ki haktır. Artık dileyen rabbine bir yol edinsin. Çünkü biz size yakın bir azabı ihtar ettik. O gün ki kişi ellerinin ne takdim ettiğine bakacak ve kafir de şöyle diyecek: Ah ne olaydı ben bir toprak olaydım."[3]

"O halde sakın Allah'ı peygamberlerine olan vaadinden cayar sanma. Şüphesiz Allah azizdir, intikamı vardır. O gün ki, arz başka arza, gökler de (başka göklere) tebdil olunur. (Herkes) o vahid ve kahhar olan Allah'ın huzuruna çıkacaklar O kıyamet günü, mücrimleri birbirine kelepçelenip bağlanmış bukağılarda görürsün. Gömlekleri katrandan, yüzlerini de ateş kaplar. Çünkü Allah her nefsi kazandığı ile cezalandıracaktır. Haberiniz olsun ki Allah'ın hesabı seridir. Bu (Kur'ân) işte insanlara beliğ bir tebliğdir. Hem bununla inzar edilsinler hem onun ancak bir tek ilah olduğunu bilsinler, hem de akıl-vicdanı temiz olanlar öğüt alsınlar."[4]

Bunlar ve bunlar gibi daha nice ayetlerde... Üstad Ferid'in görüşüne göre Kur'ân-ı Kerim kabul edilmiş belagatına rağmen görevinde başarılı olamamış, delilini ikame edememiştir. Bilakis anlaşılmayan birtakım ibareler kullanmıştır. Şayet Kur'ân, Allah'ın insanları öldükten sonra ikinci defa tekrar diriltmeye kadir olduğunu kavratmakta -hem de bu kavratmaya o kadar önem veriyorken- başarısız olmuşsa diğer gayelerinde de başarısız olmuş demektir. Belagatın zirvesinde olmasının da bir manası yoktur. Eğer Kur'ân mucize ise o zaman mucizesi, söylemek istediğinin anlatamamakta, meramını ifade edememekte mi? Dolayısıyla anlaşılamayan ifadeler kul-

1. **Mutaffifin**, 10-17
2. **Mürselat**, 49-50. Bu sure, içinde **"vay haline o gün yalan diyenlerin"** buyruğunun tekrar edildiği son suredir. On defa tekrar edilmiştir.
3. **Nebe**, 38-40
4. **İbrahim**, 47-52

lanmakta bunu da anlaşılmayan üsluplarla dile getirmektedir. Hali bu ise o zaman Kur'ân mu'ciz mi yoksa aciz mi?[1] Halbuki bu sözlerden önce aktardığımız nasları apaçıktır. Fasih Arapçayı bilen herkes anlayabilir. Gerçek şu ki, bir kimsenin manası açık sözler için, "bunlar anlaşılmıyor" demesinin manası, anlaşılan manalarını buz gibi inkar etmektir.

Bu, Üstad'ın mucizelerle ve ölümden sonra dirilmekle ilgili ayetleri müteşabih değerlendirmesi, lügat manası anlaşılmayan lafzî müteşabih, yani bazı surelerin başında yer alan huruf-u mukattaa kabilinden ise ...[2]

Ancak müteşabihten maksadı, yüce Mevla'nın: "**Raman arşa istiva etti**"[3] buyruğunda olduğu şekliyle mana yönünden müteşabih ise; Şöyle ki bunun anlaşılan bir manası vardır. Fakat anlaşılan zahiri manası Yüce Mevla için imkansızdır. Zira Yüce Mevla'ya cismaniyet atfeder. O zaman da mucizelerden ve ölümden sonra dirilmeyi anlatan ayetlerden anlaşılan mana da imkansızdır. Çünkü böyle bir şeyin gerçekleşmesi de imkansızdır. Nitekim münakaşamız sırasında kaleme aldığı makalelerde bu "imkansızlığı" açıkça dile getirmiştir... Eğer durum böyle ise o zaman bu ayetlere müteşabih demesi onları yalanlaması manası taşır. Çünkü vuku bulması imkânsız şeyler ifade etmektedirler. Ancak bu yalanlamayı içinde gizlemektedir.

Sonra biz, Üstad'ın mucize ve ölümden sonra dirilmeyi anlatan ayetleri yaptığı bu fasıl mana ile te'vil ediyor böylece de -iddiasına göre- Kur'ân'ı imkânsız şeyler söylemekten kurtarıyor olduğunu varsayalım. O zaman Müslümanların Kur'ân hakkındaki "Kur'ân melek vasıtasıyla Muhammed'e indirilen kitaptır. Bunu Kur'ân apaçık söylemektedir. Aynı şekilde Tevrat, İncil ve Zebur'un Musa, İsa ve Davud'a indirilmiş olduğunu söylüyor" itikatlarını nasıl değerlendirecektir. Halbuki Üstad'ın kendisiyle ve dinlerin hepsini efsaneler alemine atmasıyla övündüğü modern bilim, vahiy ve kitapların indirilmesini reddetmektedir. Bunları da tabiat kanunlarına aykı-

1. Keşke anlayabilsem! Üstad Ferid, Türkiye'de namazda okunmak üzere Kur'ân'ın tercüme edilmesi olayını desteklemekle ve bu olayın propagandasını yapanların en önünde yer almakla beraber Kur'ân'ın tercüme edilebileceği ile Kur'ân'ın çoğu ayetinin meramı bilinmeyen müteşabih olmasını nasıl bağdaştırmaktadır? Evet bu böyledir ve soruda şaşılacak bir durum yoktur. Zira Üstad geçmişte Kur'ân'ı baştan sonra tefsir de etti. Fakat görünen o ki, Kur'ân'ı anlamadan tefsir etmiş. O zaman tercüme edenlerin de anlamadan tercüme etmiş olmaları garip bir şey değil.
2. Bu ihtimal çok uzak olmasına rağmen Üstad'ın meramını buna yorumladık. Çünkü diğer ihtimal, yani üstü örtülü olarak, Kur'ân'ın ifadelerini yalanlama manası taşıyan izah bunda açık değildir. Ayrıca üstadın bana reddiye olarak kaleme aldığı makalelerde, Allah'ın bu ayetlerden maksadının anlaşılmaz olduğu, anlaşılmasının da talep edilmediği şeklindeki iddiası bu ihtimali güçlendirmektedir. Ancak sözlerinde ikinci ihtimale de yol açacak ifadeler vardır.
3. **Tâhâ**, 5

rı imkânsız şeylerden saymaktadır. Tıpkı mucizeleri ve ölümden sonra dirilmeyi böyle değerlendirdiği gibi.[1] Bu görüş de bilimin, dinlerin hepsini efsaneler alemine atan sebeplerin başında gelir. Peki Üstad, modern bilimi bu konuda da tasdik edecek mi? Yine mucizeler ve ölümden sonra dirilme konusunda uydurduğu görüşe tekrar baş vuracak mı? Yani vahiy, kitap indirme hakkında gelen ayetleri de manası anlaşılmayan yahut zahiri kabul edilemeyen müteşabih kabilinden mi değerlendirecek? Bu saçmalığıyla da nübüvveti temelinden, Kur'ân'ı da Allah'ın indirilmiş kitabı olmasını inkar mı edecek? O zaman ayetleri te'vil etmesinin ve akıl ve bilimle bağdaştırmaya çalışmasının ne manası var? Allah'ın kitabı olmayan bir kitabın naslarını tashih etmeye ne ihtiyaç var? Zira böyle ise içindeki her şeyin sahih olması zaruri değildir. Kaldı ki yaptığı tashihden daha çok ifsat etmek ve tamamen ilga etme manasındadır.

Üstad Ferid Vecdî Bey'in görüşü, görüşünün vardığı mana budur. Bunu *Ehram* gazetesinin sayfalarından açıkça ilan etmiştir. Ancak Mısır'daki müslüman kamuoyu hiçbir şekilde ona karşı çıkmamıştır. Müslüman yazar ve şairlerin içlerinden inkarı gizlediklerini, kendileri dışında olanların da ulaştıkları bilimsel dereceye ulaşmaları halinde sonlarının aynı olacağına dair beklentilerini ifşa ederken dahi kimse ses çıkarmamıştır.

Bu sözlerimi gördükten sonra Üstad'dan beklenen şunu demesidir: "Mısır'daki müslüman kamuoyu alenen dile getirdiğim düşünceye karşı çıkmış değil. Diğer taraftan, insanların zihinlerini inkara hazır hale getirmek için yazarların ve şairlerin makalelerinde, şiirlerinde inkarı üstü örtülü işlediklerini ifşa etmeme rağmen herhangi bir tenkit gelmiş değil. Ne müslüman kamuoyundan ne de bu yazar ve şairlerden herhangi bir eleştiri yok. Bugün de ben, *Nur'ul-İslâm* dergisinden sonra *Ezher* dergisinin editörlüğünü yapıyorum. Bunların hiç birisi ses çıkarmadıysa Şeyh Mustafa Sabri'nin konuşmaya ne hakkı var. Kaldı ki onun da bildiği bu kadar referansım varken. Destek olarak değerlendirecek tasarruflardan biri de şudur: Benim Yüksek Ezher Meclisi'i tarafından o gün *Nur'ul-İslâm* diye adlandırılan *Ezher* dergisinin başkanlığına tayin edilmem, Şeyh (Mustafa) ile tartışmamızın bitmesine yakın bir zamana denk gelmiştir. Ancak henüz tam bitmemişti. Bu tür bir atama, Şeyhin eleştirilerine benim yazdığım makalelerden daha beliğ bir reddiye olmuştu?!"

1. Görmedin mi? Üstad Farah Antun, dini itikat esasları içinde, Allah'ın varlığı, mucizeler, ölümden sonra dirilme, haşr, sevap, ceza gibi akıl ve bilimin kabul etmeyeceği şeyleri sayarken bunlarla beraber, vahiy ve nübüvveti de zikretmiştir. Üstad Ferid'in son dönemde aklına gelen konulardaki yeni içtihadının sırrı ortaya çıkmaktadır. Bunun neticesinde *Ezher* dergisinin nübüvvetin ve vahyin ispatı sadedinde yazdığı makalelerde nübüvveti daha ziyade "deha"yı andıracak şekilde tasvir etmiştir. Her ne kadar açıkça söylemese de. Bu husus daha önce geçmişti.

Ben de Üstad'ın bu farazi sözüne cevap vereceğim. Evet böyle yoğun bir desteğin varlığını kabul ediyorum. Özellikle de son olarak ortaya koyduğu görüşlere bir ödül olarak atandığı vazife... Peygamberlerin mucizeleri, ölümden sonra dirilme hakkındaki görüşleri, modern bilimin dinlere bakış açısına gösterdiği hamaset, İslâmi doğunun dinini müdafaada aciz kaldığı gibi fikirler. Bu da yetmiyormuş gibi yazarların ve şairlerin, modern bilimin temsilcileri gibi çalıştıkları... İslâmi doğuda elde kalmış olan dindarlığı tamamen bitirip yerine inkarı ikame etmeye çabaladıkları... Bu çalışmaları da makalelerinde ve şiirlerinde ince ince işledikleri... vb. Ben Üstad'ın maharetle oynadığı bu rollerinin ödüllendirildiğini inkar etmiyorum. Hatta benim bu kitaptaki sert tenkitlerimden sonra yeni rütbeler alacağı ihtimalini de göz ardı etmiyorum. Ezher şeyhliği değilse de Usuluddin fakültesi dekanlığı!.. Belki bu eleştirilerle onun maslahatına, gayesi Üstad'ın fikirlerini ve Batıyı şuursuzca taklit üzerine inşa ettiği prensipleri fikir sadedinde tenkit değil de, hak söz uğruna özellikle İslâm ve İslâm'ın aziz inanç esaslarını müdafaa yolunda her şeyini feda etmiş bir kişi sıfatıyla Üstad'ın Mısır'da gördüğü ve göreceği desteği (ona) çok görmüyorum. Batıyı taklid eden hatta içinde inkarı saklayan İslâmi Doğu'nun bir parçası olmaktan çıkamayacak olan Mısır'da böyle bir destek görmesini anlıyorum. Ancak şunu belirteyim. İçlerinde inkarı gizleyenlere ek olarak bütün dünyanın, kendisinin referans aldığı modern bilimin Üstad'ın yanında olmasının gözümde en küçük bir değeri yoktur. Çünkü mensuplarını inkara sürükleyen bilimin, Allahu Teâlâ'nın: **"Allah, şu hakikate: "Ondan başka ilah olmadığına" şahitlik etti. Bütün meleklerle ilim sahipleri adalet ve hakkaniyetle durarak şahitlik ettiler."**[1]

Bilakis, Üstad'ın mucize ve ölümden sonra dirilme meselelerinde düştüğü problemi kökünden çözecek bir söz söyleyeyim. Şöyle ki: Bunları inkar eden ve akıl nezdinde imkansız olduğunu iddia eden Üstat, şüphe yok ki bu görüşünde Batılı modern bilimin mensubu zatları taklit etmektedir. Üstat, makalesinde bu bilimi uzun uzun övmektedir. Fakat Üstad, Batılı bilim adamlarından mucizeleri ve ölümden sonra dirilmeyi inkar edenler, bunları, Allah'ın varlığını inkar ettiklerinden, kainatın varlığını tabii kanunlar üzerine inşa ettiklerinden dolayı inkar ettiklerini acaba biliyor mu? Şayet onlar dilediğini yaratan ve yarattıklarından dilediğini seçen Allah'ın varlığını kabul etselerdi o zaman mucizeleri ve ölümden sonra dirilmeyi inkara, akıl nezdinde bunların imkansız olduğunu söylemeye bir gerekçe olmazdı. Çünkü şu an mevcut olan insanları ilk var olmalarında yaratan Allahu Teâlâ ise, ölümlerinden ve bedenlerinin yok olmasından sonra onları ikinci, üçüncü... dilediği kadar, tekrar yaratması mümkündür. Canlıları, bitkileri bütün türleriyle ilk yaratan Allahu Teâlâ'nın

1. **Âl-i İmran**, 18

ise Musa *(aleyhisselâm)*'ın âsâsından bir yılan yaratması pek kolaydır. Allah'ın varlığını kabul ettikten sonra aklın nazarında buna bir mâni yoktur. Allah'ın varlığını kabul ettikten sonra her şey kolaydır. Bundan sonra mucizeler yahut ölümden sonra dirilme konusundaki tereddüt, tereddüt edenin aptallığı dışında bir gerekçe yoktur.[1]

Dolayısıyla Üstad Ferid Vecdî'nin burada önünde iki yol vardır. Ya Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman eden her mü'min gibi Allah'a ve kitabında yer alan mucizelere, ölümden sonra dirilme hakikatine iman edecek yahut her iki meselede inkarı kendilerinden aldığı tabiatçı materyalist inkarcıların yaptığı gibi Allah'ı ve kitabında yer alan mucizeleri, ölümden sonra dirilme hakikatini inkar edecek.

Nitekim bu kitabımda onlarla sapıklıklarının temel meselesi yani "Allah'ın varlığını inkar" konusunda münakaşa edeceğim.

-6-
Gayba İman Ne Demektir?

Mısır'da muasır aydınlar arasında bilimsel sapıklık akımına kapılarak inkar anlayışının baskın olduğuna verdiğimiz delillerle yetinmeyeceğiz. Her ne kadar bu delillerin her biri, özellikle de Ferid Vecdî Bey'in şahitliği kalabalık sayıda insanın şahitliğinin yerini tutuyor olsa da. Onun münazara meydanından çekilmeden Ezher'de elde ettiği makamı göz önünde bulundurduğumuzda bu daha bir kesinlik katmaktadır.

Bundan yıllar önce Paris'ten Mısır'a gönderilen bir makale vardı. Gazetecilik dalında yapılan bir yarışmada birincilik ödülünü almıştı.[2] *"20. Asrın Adamının Olması Gereken Donanımı"* adı altında *Ehram* gazetesinin 1858 sayısında yayınlandı:

"İki anlayış; "gaybi" ve "ilmi" anlayışlar arasındaki farkı bilmek istiyorsan insanlardan herhangi birine "kuşun neden uçtuğunu" sor. Cevabı kesinlikle, "çünkü kanatları var" şeklinde olacaktır. Bu cevabıyla uçmayı kanat organına bağlamış olmaktadır. Bilim

1. Şu var ki Allah'ın varlığına dair bilinen bütün delilleri tenkit eden ve daha sonra bu kitabımızda beyan edeceğimiz üzere ayrı bir delil ortaya koyan büyük filozof Kant, Allah'ın varlığını ispat ettiği delilin aynısı ile ahiretin varlığını ispat etmiştir. Bunun manası şudur: Kant'a göre ahiret yurdunun varlığının Allah'ın varlığı derecesinde bir önemi vardır. Öyle ki delildeki eksiklikten dolayı ahiret yurdunun varlığı sabit değilse Allah'ın varlığı da sabit olmaz. Çünkü ikisi de aynı delile dayanmaktadır.

2. Yazarı Mısır Üniversitesinin Paris Sorbonne Üniversitesine gönderdiği ve Edebiyat alanında master yapan bir öğrenciydi.

ise bunun aksini görür. Yani uçma yeteneğinin önce geliştiğini neticesinde kanatların doğduğunu söyler.

Sözün özü muasır insanın "gaybi[1] anlayışı terk edip her yerde o anlayışa karşı mücadele vermesi gerekir. Ta ki kendisinde de bilim adamı üreten laboratuvarlardaki tarzda bilimsel bir anlayışa sahip olsun.

Doğu'nun, "bu alem (bir kudret tarafından) yürütülmektedir. Bizim, üzerinde bir kudretimiz yoktur. Bunu yürüten kudret olaylarının akışına müdahildir. Takdim-tehir eder, öldürür-diriltir... Kimse o kudreti hesaba çekemez. Daha önce yazdığımı da değiştirebilir" şeklindeki inancı da bu gaybi anlayışla bağlantılıdır. Bu inanç, dini olsun akli olsun bütün felsefelerine sirayet etmiştir. İslâm Kelâmcıları "Allah ecelleri takdime veya tehire güç yetirebilir mi" konusunu incelemişlerdir. Bir kısmı bunun mümkün olduğunu söylemişledir. Yemin olsun ki bunu söyleyenler bununla Allah'ın kudretini anlamamışlardır. Zira alemde mevcut olan düzen, illetler ve malûllerinin teselsülü (birbiriyle olan bağı) sınırsız kudrete, bu aksak düşünme şeklinden, daha çok delalet etmektedir. Bu düşünce Allah'ın kudretini, yarattığı ve inşa ettiği nizamı değiştirmeye vesile olarak görmektedir.[2] Kelâmcıların ve onların etrafında dönenlerin bu düzeni, eşyanın tabiatından olmadığını düşündüklerini görür gibiyim. Yani bu düzene kanunları, dışarıdan dikte edildi. İstenilen zaman da bunu tadil etmek yahut başka kanuna geçmek mümkündür. İşte bundan dolayı Doğulu milletler bazen "kader" bazen "kısmet, nasip" dedikleri şeye teslim oldular."

Makalenin yazarı yirminci asrın insanına, dini anlayışa karşı mücadele vermeyi gerekli görmüştür. Bu anlayışı, gaybi anlayış yani gayba iman anlayışı perdesi altında zikretmektedir. Her yerde bu anlayışla beraber bu alemin bir kudret tarafından yürütüldüğünü, bizim üzerinde hiçbir dahlimizin olmadığını benimseyen inanca karşı mücadele etmelidir. İşte biz bu inanca kadere iman diyoruz.

Ben de diyorum ki: Doğu milletlerinin dindarları, alemin Allahu Teâlâ tarafından yürütüldüğüne, sevk ve idare edildiğine iman ederler. Bu ise yazarın kabul etmediği bir inançtır. Çünkü sözlerinden anlaşıldığı üzere onun mezhebi, kendi kendine var olduğu, hayatını kendi kudreti ile idame ettirdiği, onu bir idare edenin

1. Maksadı dini anlayıştır.

2. Burada mucize meselesine ima, mucizeye inananlara tenkit vardır. Allahu Teâlâ gayba imanı övmüş ve Kur'ân'ı hidayetiyle hidayet bulmuş insanların en baş vasfı olarak saymıştır. Buyuruyor ki: **"Elif, Lâm, Mim. Bu o kitaptır ki (Allah'tan geldiğinde) şüphe yoktur. Muttakiler için hidayettir. Onlar ki gayba iman edip namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler."** *(Bakara, 1-3)* Makalenin Paris'teki yazarı ise Mısır'daki kavmine gaybi anlayışa karşı mücadele vermelerini tavsiye etmektedir. Yarışmayı açan gazetecilik kurulu da bu makaleyi birinciliğe layık görüyor.

bulunmadığı şeklindedir. Ağzında geveledeği şeyin özeti o bilinen müptezel (kıymeti olmayan, modası geçmiş) şikayettir: "Dindar Doğu'nun geri kalmasının sebebi kadere teslim olması ve çalışmayı, çabalamayı bırakmasıdır." Bunun kaynağının da bize gizli olan kadere iman olduğunu iddia etmektedir. Çünkü kadere iman da gayba iman kapsamındadır. Gayba imanın ilk adımı da gözle görülmez olsa da Allah'ın varlığına imandır. Nitekim -4- no'lu başlık altında Üstad Farah Antun'un bu konuda söylediklerini aktarmıştık. Allah'a iman, mü'mini şöyle iman etmeye sevk eder: Şüphesiz Allah, mülkü elinde olan alem üzerinde mutlak hakimdir. Bunda hiçbir ortağı yoktur. Mülkünde de dilediği dışında hiçbir şey olmaz. Yazarın kısır aklı, kâinatın Allah'ın hükümranlığında olması ve iradesi dışında hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceği inancı ile insanın çalışmasını, gayret göstermesini bağdaştıramamaktadır. Bu bağdaştırmadan aciz kalmasının neticesi olarak Allah'a, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman eden Doğuyu dini gaybi anlayışa karşı mücadele etmeye kışkırtmaktadır. Bu anlayışı da her hatanın başı saymaktadır. Mısır'daki gazetecilik yarışması heyeti de -maalesef- bu yazarın makalesini birinciliğe layık görmektedir.

Yazar şayet Peygamberimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in, *"siz amel edin, zira herkese ne için yaratılmış ise kendisine o kolaylaştırılır"* buyruğunu bilseydi yahut benim onun makalesinden iki yıl önce yayımlanan *"Tahte Sultanil-Kader"* kitabımı tafsilatlı okusaydı, aklını, "gaybi" ile "bilimsel" anlayış arasında kaybetmezdi. İnsanın gayreti ile kadere imanı bağdaştırmak kendisine imkansız gelmezdi. Ben gerçekten kadere imanı tenkit edenlerin -ki aralarında günümüzün birçok âlimi de mevcut- kâinatta cereyan eden her şeyin Allah'ın iradesine mahkûm olduğunu söyleyen bu akideyi, tembelliğe sürükler ve çalışmaya engel olur iddiasıyla eleştirenlere çok şaşırıyorum. Halbuki kâinatta cereyan eden her şeyi Allah'ın iradesine bağlayan bu inancın sahipleri şunu diyorlar: Muhakkak ki insan Allah'ın iradesi dahilinde amel eder. "Allah'ın iradesi altında tembellik eder hiçbir şey yapmaz" asla demezler. Bu tenkitleri yapanlar Allahu Teâlâ'nın kullarından çalışmayı değil de tembellik etmeyi istediğini nereden çıkarıyorlar. Evet... Çalışmaktan geri kalan Allah'ın iradesi dahilinde geri kalır. Çabalayıp gayret gösteren de Allah'ın iradesi ile çabalar, gayret gösterir. İki konuda da; çalışmak ile tembellik hususlarında kadere imanın iki temeli arasında bir fark yoktur. İnsanın bir taraftan Allah'ın iradesinin kabzasında olması diğer taraftan fiillerinde müstakil olması.

Bundan dolayı eski âlimlerden Eş'arilerle Mutezile'nin ihtilaf ettiği insanın fiilleri konusunda mezheplerin biri amele diğeri ise tembelliğe yol açar şeklinde bir sebeple tercih olmamıştır. Bilakis bu tür bir tercih günümüzdeki bazı gafil âlimlerden sadır oldu. Bunu da Batı'dan gelen akımı taklîden yaptılar. Bu akım da müslümanları

inançlarında itham etmeyi amaçlamaktadır. Makalenin yazarı da bu itham yolunda yürümektedir. Peki kendisi bu ince meselede -ki akıl ve mantık seviyesinin ne olduğunu göreceksin- yorum yapma hakkını nereden alıyor. Kaldı ki böyle bir mesele az önce ismi geçen kitabımda tafsilatıyla yer aldığı üzere merhum Şeyh Muhammed Bahit gibi büyük bir âlim tarafından da çözülememiştir. Dolayısıyla Paris'teki makale yazarının bunu çözememesi büyük bir şey değil. Ancak yazarın tenkit ve muaheze edilmesini gerektiren bir nokta daha var. O da kadere imanı dinin esas kabul eden Doğu'yu ayıplaması, kınamasıdır. Çünkü bu inancı genel manada "cebr" (zorlama) olarak değerlendirmektedir. Ancak kendisi şunun farkında değildir. Görüşlerini savunduğu inkârcı materyalist tabiatçıların mezhebine göre de insan sevk ve idare altındadır. Ancak onlara göre Allah tarafından değil de tabiat tarafından sevk edilmektedir. Onların mezhebi Pozitivizm diye adlandırılır. Onların anlayışındaki cebr, Allahu Teâlâ'nın insanın tercihi üzere var ettiği "cebr"den daha sert daha katıdır. Bu meseleyi de *"Tahte Sultanil-Kader"* adlı kitabımda tahkik ettim. Bu kitabımda da bunu tahkik etmek istiyorum, inşallah. Ünlü materyalist Buchner'in *"Madde ve Enerji"* adlı kitabında insanın irade ve tercihini inkar etmesi bu dediğimize şahittir. Ancak makalenin yazarı taklit ettiği kimselerin mezhebini dahi bilmemektedir.

O'nun İslâm Kelâm âlimleriyle alay ederek söylediği: *"Bu Kelâmcıların ve onların etrafında dönenlerin bu düzeni eşyanın tabiatından olmadığını düşündüklerini görür gibiyim. Yani bu kanunlar bu düzene dışarıdan dikte edildi. İstenilen zamanda bunu tadil etmek yahut başka kanuna geçmek mümkündür."* Bu söz, Alman Buchner gibi materyalistlerin kanaatlerini açıkça göstermektedir. O da şu: Bu kainatın düzeni; Doğu'da Kelâmcıların, Batı'da ise ilahiyatçı filozofların "masivallah" diye tabir edilen, bu alemin dışından, Hakîm (her fiili hikmetli) Alîm (her şeyi bilen), düzene koyan bir zatın varlığına en açık delillerden gördükleri... bu düzeni dışarıdan bir kuvvet tarafından değil bilakis kendinden ve tabiatındandır." Makalenin yazarı bu eski batıl mezhebi modern bilim kılıfı altında okuyuculara süslü göstermektedir. "20. Asrın insanına yakışan buna tabi olmaktır. İnsanların geçmiş asırlarda kainatın bir yaratıcısı bir düzen koyucusu vardır" şeklindeki inançlarından da müstağni olmalıdır, demektedir. İşte kitapta iptal etmeye çalıştığımız mezhep budur. Mısır'daki gazetecilik yarışması jürisi de makalenin birincilik ödülünü hak ettiğini görmektedir. Böyle yaparak yazarın makalesindeki tekliflerini teşvik etmektedirler. Onlara gaybi anlayış diye isimlendirdiği dini anlayışı bırakmalarını Kelâm alimlerinin ortaya koydukları, kainatı yaratanın, ona düzen verenin Allah'tır şeklindeki inançlarını atmalarını tavsiye etmektedir. Onun bu ödüle layık görülmesi, Üstad Ferid Vecdî'nin, mucizeleri ve ölümden sonra dirilmeyi inkar eden makalelerini neşretmesinden sonra Ezher'in *Nur'ul-İslâm* dergisi editörlüğüne getirilmesi gibidir.

Parisli makale yazarının sözlerinin siyakında kendisi Allah'a ve yüce kudretine iman ediyormuş gibi göstermesine gelince bu belli bir ketumiyettir ve desise sanatının sonucudur. Üstad Ferid Doğuda bulunan aydın şair ve yazarlardan içlerinde inkarı gizleyenler için söylediği husus bunun için de geçerlidir. Makalenin yazarı öncülerden değilse, o zaman inkarcılık fikrini işleyerek onlardan biri olmaya çabalamaktadır. Çünkü bir taraftan Allahu Teâlâ'nın kainatı yoktan var eden ve düzenini sağlayan sonsuz kudretinden bahsederken diğer taraftan bu düzenin eşyanın tabiatından kaynaklandığını dışarıdan bir merci tarafından dikte edilmediği iddia etmektedir. Bununla kastı, kainattaki düzenin Allah tarafından konulmadığıdır. Bu açık bir çelişkidir. Yazarın lâdini bilimsel anlayışı ile kendini Allah'a ve onun sonsuz kudretine inanıyor göstermesi noktasından kaynaklanmaktadır. Temelleri çürük bir riyakârlık, dünyada bu makale gibi çelişkilerle, yanlışlarla dolu başka makalenin kaleme alınması pek azdır. Gücüm yetse bu makaleye birincilik ödülünü veren yarışma jürisine tersinden tercihte birincilik ödülünü verirdim. Böyle yaparak Mısır, dediklerimi tasdik eden bir delil daha getirmiş oldu. Din zafiyeti (dinsizlik), ilmin kuvvetinden daha fazla teşvik edilmektedir. Bu ihtimali, yarışma jürisi üyelerinin kimin kazanıp kimin kaybedeceğini kestirmekten bu derece uzak bir noktada olmaları ihtimaline tercih ediyorum.

Makale yazarının kendini konuşmaya zorladığı ilmi meselelerde derin bir cehalet halinde olduğunu gösteren çelişkilerden biri de Kelâm âlimlerini Allah'ın kudretini anlamama yahut insanlara anlatamama ile itham ettikten sonra şöyle demesidir:[1] *"Kainattaki kurulu düzen, illet ve malûllerin zincirleme birbirine bağlılığı, Allah'ın sonsuz kudretine bu aksak, kusurlu düşünme şeklinden daha çok delalet eder. Zira bu aksak anlayış Allah'ın kudretini, yarattığı ve koyduğu düzeni değiştirme vesilesi olarak görmektedir."*

Ben de diyorum ki: İllетlerin ve malûllerin zincirleme birbirine bağlılığı sadece Allah'ın varlığını inkar edenlerin dayandığı bir şeydir. Onlar diyorlar ki: Âlem (kainat) sonsuz illet ve malûllerin toplamından ibarettir. Zincirde yer alan her illet daha öncesinde bulunan illetin malûlüdür. (Her sebep kendinden önce bulunan bir sebebin sonucudur). Her malûl kendisinden sonra gelen bir malûlün illetidir. Geriye doğru devam eden illetler zincirinin kopacağı ilk illet olacak bir illete dayanmaz. Aynı şekilde malûlat da arkasından malûl gelmeyecek son bir malûle varmaz. Dolayısıyla kâinat silsilesi (zinciri) -ki kâinatta nice zincirler de mevcuttur- içi boş daire gibidir. Yani ne başı ne de sonu vardır. Şekli farklı olsa da bu böyledir. Çünkü halka-

1. İslâm akaidini tedvin eden ve ilmî esaslar üzerine bina eden Kelâm âlimlerini bir üniversite öğrencisinin ve gazetecilik dalında yarışma jürisinin nasıl küçük düşürmeye çalıştığına bir bak.

da ne aşağı ne yukarı vardır. Tıpkı geçmiş ile gelecek arasında uzanan kâinat zincirinde olduğu şekliyle...

İşte illet ve malûllerin teselsülü budur. Allah'ın varlığını ispat edenler de geçmişe doğru bu teselsülü iptal ederek ispat ederler. -Bu illetler silsilesinin bâtıl olmadığını takdir etmek halinde Allah'ın varlığını ikrar etmek bir zaruret olmaktan çıkar.- Allah'ın varlığını ispat edenler, Allahu Teâlâ'yı kainat silsilesinin başı (yani var edeni, ilk başlatanı) kabul ederler. Geçmişe doğru devam eden illetleri O'nda (yüce mevla'da) durdurur, koparırlar. Teselsülü kabul edenlerin gayesi ise bununla kainatın Allah'ın varlığına olan ihtiyacını ortadan kaldırmaktır. Makalenin yazarı ise Allah'ın varlığını kabul etmeyenlerin dayandığı bu teselsül hakkında "Allah'ın sonsuz kudretine daha çok delalet eder" demektedir. Sanki yüce Mevla birtakım etkenler ve sonuçlar yaratmış da bunlar varlık aleminde birbirini doğurur. Çokluğu ve sonsuz olması ile de bizzat Allah'ın var olmasına bir ihtiyaç, gereklilik bırakmazlar. Şu manada, kendisinden önce bir etken bulunmayan ilk etken olmasına gerek kalmaz. Çünkü Allah'ın varlığına ihtiyaç, ancak illetler silsilesinin geçmişe doğru bir noktada koptuğu takdirde düşünülebilir. Ancak silsile sürekli bir illetten diğer bir illete intikal ediyorsa, öncesinde illet bulunmayan bir illette de durmuyorsa bu takdirde Allah mevcut değil demek olur. Geçmişe doğru uzanan silsilede onun varlığına ihtiyaç olacak durum da söz konusu olmaz. Silsileyi uzatan geçmişe doğru ne kadar uzatırsa uzatsın...

Makalenin yazarı Kelâmcıları, Allah'ın kudretini, yaratmış olduğu düzeni değiştirebilme vesilesi görmelerinden dolayı tenkit etmektedir. Böyle bir düşünceyi de aksak, kusurlu bir düşünme şekli olarak görmektedir. Halbuki yazarın kendisi Allah'ın kudretini, kainatın, Allah'ın varlığına ihtiyaç duymamasının vasıtası olarak değerlendirmektedir. Ancak bu hususta imkânsız derecesinde olan kusuru, aksaklığı görmemektedir. Yani Allah'ın kudretinin kâinat (varlıklar) silsilesini Allah'a muhtaç olmama vesilesi görmesi. Bu kudret, kâinatı Allah'ın varlığına ihtiyaç olmaksızın var etmiş olmaktadır. Bu var etme açısından bakıldığında Allah vardır. Kainatın Allah'ın varlığına ihtiyacı olmadan var olması açısından bakıldığında ise Allah, mevcut değildir (yoktur). Bu yazarın makalesinden çıkan açık bir çelişkidir. Bu çelişkinin kaynağı illetler silsilesinin ilk illette son bulmamasını caiz görmekten kaynaklanmaktadır. Nitekim Allah'ın varlığını inkâr edenler bu teselsüle dayanırlar. Bu itirafın ise merdud çelişki yahut bilinen desise oyunu dışında bir manası yoktur.

Daha sonra izahını yapacağımız teselsülün batıl olması meselesini (bu kitabın birinci bölümünün ilk konusunda, ikinci bölümün de "kâinatın yaratılmış olması" meselesinde izah edeceğiz) Şeyh Muhammed Abduh da anlamamıştır. Hatta Alman filozof Kant'ın da Allah'ın varlığına dair meşhur delilleri tenkit ederken anlamadığı görülmektedir. Hal böyle iken, gafil yahut kötü niyetli jüriden birincilik ödülünü kazanan yazar nasıl anlasın. Yeni yetme yazarlardan önüne gelenin, kuşatıcı bir bilgiye sahip olmadan dini ilimlere karşı cüretkâr davranmasında böyle bir genci, geçmiş İslâm alimlerinin ilimleri üzerinde hâkim olacak bir ilim zannederek dünyevi ilimleri bilen fakat dininin cahili olarak yetiştiren çevrenin suçuna ek olarak Ezher alimlerinin de suçu diğerlerinden az değildir.

Onun doğru yoldan sapmasının birinci sorumlusu, hatta konuşmaya ehil olmadan İslâm dini meseleleriyle ilgili ileri-geri konuşmaya cesaretlendiren ilk suçlu -yetiştiği yer şayet burasıysa- Mısır üniversitesidir. Şayet Batılı bir üniversitede yetiştiyse o zaman gerçek suçlu, Batı üniversitelerinden mezun olanlara özel bir değer veren Mısır kültür ve eğitim atmosferidir. Gırtlağına kadar ilmi hataların içine batan, böylece dinine ve bu dinin Kelâm alimlerine şuursuzca saldıran bu genç şüphe yok ki bu suçluların kurbanıdır.

Kelâm alimlerinin, "Allah'ın yaratmış olduğu ve inşa ettiği düzeni değiştirmeye kudreti olduğu" düşüncesini aksak, kusurlu bir düşünce saymaya gelince bunda da mucizeleri inkâr edenlerin görüşüne eğilim vardır. Onlar mucizelerin alemin (kâinatın) kurulu düzenini değiştirme kabilinden olduğunu bunun ise imkânsız olduğunu iddia etmektedirler. Ancak bu değişimin imkansızlığı, onların "kâinatın düzeni kendinden kaynaklıdır, meydana gelmesinde Allah'ın bir dahli yoktur" şeklindeki görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu alemi yaratan, düzenini koyan Allah olsaydı, bunu da mutlak iradesi ile yapsaydı, her düzen koyan gibi zarureten bunu değiştirmeye kadir oldurdu. Zira her düzen koyan gerek gördüğünde onu değiştirebilir. Ancak makalenin yazarı, Allah'ın varlığını inkâr etmekten yola çıkarak kâinatın düzeninin değişimini inkâr edenlerin görüşleri ile O'nun kâinatı yaratan olmasından yola çıkarak kâinatın düzenini koyan olduğunu inkâr etmeyi birbirine karıştırmıştır. Bu ise çelişkidir, meseleleri karıştırmaktır.

Yazarın makalesinden aktardığımız bölüm hatalarla dolu olsa da bu hatalar da onun ilmi meselelerde kulaktan dolma bilgiler hariç bilgisizce sağa-sola savrulduğuna gösterse de... hal böyle olsa da her birinde yanlış bir düşünce (kanaat) bulunduran cümleleri birbirine bağlamasında mantıki bir münasebet yoktur. Şu sözüne bak: *"Âlemin bir kudret tarafından sevk ve idare edildiği, bizim üzerinde bir dahlimizin olma-*

dığı şeklindeki inanç gaybi anlayışa (gayba iman eden inanç) bağlıdır." Yani, biz de bu alem gibi sevk ve idare edilmekteyiz. Fiillerimizde ne kudretimiz ne de irademiz, tercihimiz vardır. O, aslında kadere imanı tenkid etmeye çalışmaktadır. Daha önce onun, "her yerde ona karşı mücadele verilmesi gereken gaybi anlayış"tan maksadının dini anlayış olduğunu söylemiştik. Halbuki insanın bir kudreti bir iradesi olmaksızın sevk ve idare altında olması meselesi ile dini anlayış arasında telazümi bir bağ yoktur. Zira insan din ehlinden olup sevk ve idare mezhebine tabi olmayabilir. -Nitekim İslâmi mezheplerden Mutezile bu kanaattedir. Hatta Maturidiler de öyledir.- Yahut hiçbir dine inanmasa da "sevk idare" anlayışına sahip olabilir. Batılı Pozitivist materyalistler ve onları taklid eden Doğulular bu anlayışa sahiptir. Batılı veya doğulu kimse Hristiyan veya mütedeyyin olabilir ve kadere imanı doğulu müslüman ile aynı olabilir. Dolayısıyla yazarın birbiriyle bağlantılıymış şeklinde aktardığı meseleler arasında bir bağ yoktur. Kadere imanın içerdiği "sevk ve idare" meselesini tetkik etmeye gelince yazar bu konuda hangisinin hak hangisinin batıl olduğunu tespitten oldukça uzaktır. Bu konuda müstakil bir kitap yazmıştım. Bu kitapta da yine ele alacağım.

Sözündeki karışık, çelişkili ifadelere örneklerden biri şu: *"Kelâm alimleri Allahu Teâlâ'nın ecelleri vaktinden önceye yahut sonraya almaya güç yetirip yetirmeyeceği konusunu da incelemişlerdir."* Burada ona denir ki: Ecelin vakti, saati ne zamandır? Bunu belirleyen kimdir ki Allahu Teâlâ'nın bunları öne almaya veya te'hir etmeye gücü yeter mi konusunu incelesin. Ecelin saatini belirleyen Allahu Teâlâ ise bu durumda Allah'ın ecelin saatini öne almaya yahut tehir etmeye gücünün yetip yetmeyeceğini konuşmak abestir, kendi içinde çelişkilidir. Şayet kâinata hükmeden güç tabiat ise bu durumda da Allah'ın varlığının, ecellere takdim veya te'hir konusunda müdahale etmesinin bir manası yoktur. Kelâm âlimleri içinde "Allah'ın ecelleri öne almaya yahut tehir etmeye gücü yeter mi" konusunu dile getiren bir tane Kelâm âlimi yoktur.

Makale yazarının bu sözü muhtemelen kelâmî bir meseleyi tahriften kaynaklanmıştır. O da şu: "Maktûl (öldürülen kişi) -Mutezile'nin hilafına- eceliyle ölmüştür. Mutezile, böyle birinin ecelinden önce öldüğünü söylerler. Ancak onlara göre bu takdim, makale sahibinin iddia ettiği gibi Allahu Teâlâ'dan değil katilin kendisindendir. Sonra Kelâm ilminde yeri olmayan bu mesele, yani "Allah'ın ecelleri vaktinden önceye almaya yahut sonraya tehir etmeye gücü yeter mi?" meselesi ile yazarın daha sonra Kelâm alimlerine saldırı mahiyetinde söyledikleri arasında bir münasebet yoktur. Demişti ki: *"Yemin olsun ki onlar bununla Allah'ın kudretini anlamadıklarını göstermişlerdir. Zira kainatta kurulu olan düzen, illet ve malûllerinin birbirine zincirleme bağı sonsuz kudrete daha çok delâlet etmektedir."* Bu sözüyle de arkasından

söylediği şu söz arasında bir münasebet yoktur: *"Allahu Teâlâ'nın kudretini, yaratmış olduğu düzeni değiştirmeye vesile gören aksak, kusurlu anlayıştan..."* Bu hususu izah etmiştik. Ayrıca "Öyle zannediyorum ki Kelâmcılar bu düzeni, eşyanın tabiatından olarak görmemektedirler. Bilakis hariçten bir güç tarafından ona dikte edildiği inancındalar" sözü ile "bundan dolayı; yani kainata düzeni koyan eşyanın tabiatı değil, bilakis ona bu düzeni koyan hariçten bir güç (kudret) vardır ve bu düzeni ona dikte etmiştir... şeklindeki kanaatlerinden dolayı Doğu milletleri "kader, kısmet, nasip" dedikleri şeye teslim olmuşlardır." Demek istediği, Doğu milletlerinin kader diye isimlendirdikleri şeye teslim olmalarındaki hatanın başı bu kâinata düzenini veren bir ilahın varlığına inanmalarıdır. Adam sanki doğuluların bu itikadını ve bu itikattan doğan teslimiyetlerini tenkit etmektedir. Bu ise apaçık bir küfürdür. Asıl tenkidi hak eden yazarın bizzat kendisi ve ona birincilik ödülünü verenlerdir.

"Gaybi anlayış" ile "bilimsel anlayış" arasındaki farkı açıklamak için "kuşun kanatlarını" örnek vermesi meselesine gelince... Yazar bu örneği verirken şunu sormuştu: Kuş, kanatları olduğundan dolayı mı uçabiliyor? Yoksa kanatlardan önce ortaya çıkan uçabilme yeteneği neticesinde mi kanatları oldu? Özetle şunu demeye çalışıyor: Kuş, kanatları olduğu için mi uçabiliyor? Yoksa uçabildiği için mi kanatları oldu? Cevap olarak da ikinci şıkkı tercih etmiş bunu da "bilimsel anlayış" olarak değerlendirmiştir. İlk şıkkı ise "gaybi anlayış" olarak görmüştür. Bu meseleye gelince gerçekten gülünç, komik bir durumdur. Daha önce şunu "gaybi anlayıştan" maksadının "dini anlayış" olduğunu söylemiştik. İki anlayış arasındaki farkı belirtmek için nice örnekler verilebilirdi. Kanat meselesinin de dinle bir alakası yoktur. Ancak ödülü kazanmış olan makale yazarı okur-yazar olmayan cahil ile gayba iman eden dindarı bir tutmuştur. İkisine de "gaybi anlayış" diye isimlendirdiği bir anlayış koymuştur. Ardından buna kuşların kanatlarını örnek vererek insanlara modern ilminden örnekler öğretmeye çalışmıştır. Bundan dolayı onlara, evrim teorisinin Darwin'den önceki önderi Lamarck'ın teorilerini sunmaya kalkışmıştır. Nitekim Darwin onun görüşlerinde yanlışlar tespit etmiş ve teorinin liderliğini ondan almıştır. Bugün ise Darwin'in teorisi tenkide maruz kalınca ve iflas ettiği ortaya çıkınca ödülü kazanan yazar, Darwin'den önce teorisi iflas etmiş olan Lamarck'ın teorisini pahalı bir değere satmaya çalışmaktadırlar.

Örneği incelemeye dönecek olursak bu Lamarck, organın (kanadın), kendisine duyulan ihtiyaç neticesinde çıktığını ileri sürer. Örneğin; Kuş düşmanlarından kaçmak için uçmaya ve kendisini kurtaracak tarafa yönelmeye ihtiyaç duyar. Bunun üzerine vücut içinde ihtiyaç duyulan yerdeki organa dürtüler gider. Böylece kanat oluşur. Ayrıca organın sürekli kullanımı o organı güçlendirir ve gelişmesini sağlar.

İkinci meseleye yani kullanım çokluğunun organın gelişmesine etkisine bir itirazımız yok. Zira bu tecrübelerle sabittir. Ancak Lamarck bunu aşıp ilk meseleye ulaşmıştır. Yani organın, kendisine duyulan ihtiyaç neticesinde oluşması. Bunu da organın gelişmesine kıyas ederek ulaşmıştır. Ancak organın sadece ihtiyaç duyulmasına binaen yoktan var olması, oluşturulmaya çalışılması, var olan bir organın çalışma neticesinde gelişmesine kıyas edilemez. Çünkü bu, kıyas maalfariktir (İllet birliği, benzeme yönü olmayan bir kıyastır). Bilakis söylediğimiz çerçevede kıyasa imkân yoktur.

Bu kıyas doğru olmadığı gibi ihtiyaç halinde organın oluşumu deneyle sabit bir şey değildir. Şayet kuşların kanatları geçmiş zamanların birinde tehlikeden kaçmak için buna duyulan ihtiyaçtan doğduysa o zaman yenilgiye uğrayıp kaçan diğer taraftan da onları kovalayan ordu fertlerinde de kanat çıkmalıydı. Özellikle bu iki ordu arasında sık sık kaçış-kovalamaca cereyan etmişse. Bu bir tarafa, Lamarck'ın dediği doğru ise uçuş asrı olan günümüzde insanlar için evla olan organ olacak kanatları elde etmeye çalışmaktı. Uçaklar imal ederek uçmak değildi. Veya hiç değilse her ikisini elde etmeye uğraşmaktı. Nitekim gazetelerde yazdığına göre Amerikalı biri, yapay kanatlarla uçmaya çalışmış bunu yaparken de düşüp ölmüştür. Keşke Lamarck'ın teorisini Parisli makale yazarından öğrenseydi ve organ olacak kanatların oluşmasına çalışsaydı. Böyle kanatlarla uçmak kuşların kanatlarına kıyasla düşme konusunda da emniyetliydi.

Bu böyle... Diğer taraftan gazetecilik yarışmasının şampiyonunu gaybi anlayış ile bilimsel anlayış arasındaki farkı açıklamak için kuşların kanatlarını örnek vermesinden kastı şu olabilir: Materyalistler kainattaki düzeni inkar ederek "ilel-i gâiyye"nin[1] varlığını inkar etmektedirler. Bu inkarlarını da kâinatı, her parçasında hangi şeyin maslahatına olacağını bilerek yaratan Allah'ın varlığını inkara bir yol olarak kullanmaktadırlar. Onlar, kainattaki hiçbir şeyin bir maksat veya iradeye delalet etmediğini, var olan varlıklardan hiçbirinde herhangi bir gaye veya fayda için bulunmadığını iddia etmektedirler. Göz görür, kulak duyar, kanatlar uçar. Bunların hiçbiri bu organlara biçilen bir vazifeden dolayı değildir. Çünkü ne bunları bir yaratan ne de vazife belirleyen biri vardır. Bilakis kâinatta olan her şey tesadüf yoluyla meydana gelmiştir. Kuş, kanatları olduğu için uçar, yoksa uçması için kanatları var değildir. Bunun manası, kanatları kullanarak uçsun diye kendisine bu kanatlar verilmiş değil-

1. İllet-i gaiyye: Bir şeyin varolmasında, varedilmesinde gerçekleştirilmek istenen hedefi anlatır. Kelâm ilminde tafsilatıyla ve tartışmalarıyla ele alınmış bir konudur. Meselenin anlaşılması ve Kelâm âlimlerinin bakış açısını öğrenmek için T.D.V Ansiklopedisi "illet-i gâiyeye" maddesine müracaat edebilir. **(Mütercimin notu)**

dir. Bilakis tesadüfen kanatları oldu, tesadüfen de uçtu. Kendisine ne kanat verildi ne de bu kanatların verilmesinden bir gaye gözetildi. İnkarcıların inkar kalesini üzerine inşa ettikleri bu teorinin tafsilatı ilerde gelecektir.

Gazetecilik yarışmasının şampiyonu, kâinatta ve kurulu düzenin de Allah'ın varlığını inkardan doğan ilel-i gâiyyeyi inkar eden bu anlayışı "bilimsel anlayış" olarak görmektedir. Nitekim "kâinatta kurulu olan düzen eşyanın tabiatından doğmuştur. Dışarıdan bir kudret tarafından ona dikte edilmiş değildir" sözü Allah'ın varlığını inkara şahittir. Buna karşılık olarak da kainattaki düzeni ve ilel-i gâiyyeyi ikrar eden anlayışı bilimsel olmayan gaybi anlayış olarak değerlendirmektedir. Biz de inşallah gelecek konularda şampiyonun nice iddialarını iptal ettiğimiz, çürüttüğümüz gibi "bilimsel anlayış" dediği şeyleri de çürüteceğiz.

Onun, iki anlayış arasındaki farkı anlatmak için kanatları örnek vererek söylediğini ikinci ihtimale yorumlamak karşılaştırma yapmaya ve dini anlayışı "gaybi" anlayış ile ifade etmeye daha muvafıktır. Her ne kadar onun sözünü bu veçhe tatbikte bir zorluk bulunsa da. Bundan dolayı da ilk vecihten sonraya bıraktık.

-7-
Kelâm İlmi Etrafında Münakaşalar

Okuyucu önceki başlıkta yazdıklarımızdan, Paris'ten makale yazıp gazetecilik yarışması jürisine gönderen yazardan ve onun bu makalesini birincilik ödülüne layık gören jüriden Kelâm alimlerine yönelik eleştiri ve tahkirlere muttali oldu.

Diğer bir açıdan; Faziletli Üstad Muhammed Ahmed el-Gamravi'nin[1] *"Fi Sünen'illeh el-Kevniyye (Allah'ın kevni sünenleri hakkında)"* adıyla neşrettiği kitapta "Bilim ve Din" başlıklı bir bölüme muttali oldum. *Ezher* dergisi de kitaba dikkat çekmek için bu bölümü iktibas etti. Üstad bu bölümde diyor ki:

"Bilim ve din konusunda bilgisi olmayan, tabiat bilimleri diye isimlendirilen ve fıtrat bilimleri diye adlandırılması doğru olacak bilimlerin, yeni ortaya çıkmış, keşfedilmiş bilimler olduğunu zanneder. Bu bilimlerin dine yabancı bilimler olduğunu dolayısıyla hakikatleri ile dinin hakikatleri arasında tenakuz bulunabileceğini sanır. Ancak onların bu zannı bâtıldır. Çünkü bu tabiat bilimleri, -vakıa- İslâmî bilimlerdir. Çünkü vakıada Kur'ânî, konusu itibariyle Kur'ânî, metodu itibariyle Kur'ânî, ismi itibariyle Kur'ânî ilim-

1. Tıp Fakültesinde öğretim görevlisi. Ezher Usuluddin Fakültesinde de "Es-Sünen el-Kevniye" (Kevni Kanunlar) maddesi misafir öğretmeni.

lerdir. Çünkü "ilim" maddesi bilinen bu tabii manasıyla Kur'ân'da varid olmuştur."

Tabiat bilimi hakkında te'lif edilmiş bir kitabı, değerli müellifinin bu bilimi, konusu, metodu, ismi itibariyle Kur'ânî olmakla övdüğü, gerçekleri ile Kur'ân hakikatleri arasında bir çelişki olacağını zannedenleri hatalı gördüğü bu bölüm ile başlatması, bu ve benzeri bilimleri yerinde olmayan dini bir taassuptan dolayı okumayan insanların mevcut olduğu zaman için münasipti. Ancak bu tür bilimlerin Ezher programına alınmasından, uzun bir zaman geçip Müslümanlardan bu ilimlere karşı bir itiraz gelmemesinden sonra; hatta tam aksine Ezher'de çok eski zamanlardan beri okutulan ve dini ilimlerde önemli yer tutan -Usuluddin diye isimlendirilecek derecede önemli bir merkeze oturan Kelâm ilmi gibi- ilimlere yönelik tenkitler yükselmişken... İslâm'ın dünyası bu derece ters yüz edilmişken tabiat bilimlerine dair bir kitabın böyle bu bölümle başlamasını zamanın ihtiyaçlarına göre münasip görmüyorum. İslâm'a dair te'lifte bulunanların dinlerin maslahatı için bu konuda dikkatli ve ihtiyatlı olmaları elzemdir. Tesadüfi olmayan bu açılışın akılları karıştırmada daha fazla menfi etkisi olacağı, müslüman Doğunun Batıyla tanışmasından sonra selefimizden mirası aldığımız her şeye düşman kesilen anlayışı teyit edeceği görüşündeyim. Özellikle de müellifi, Kelâm alimlerinin, hakkı araştırmadaki ve kör taklitten kaçınmadaki tavırlarını tenkit etmiş, akli istidlal mertebesini de değersiz göstermişken. Bu haliyle bu kitapta, tedavi etmeye çalıştığımız muasır hastalıkları ağırlaştırmaktan öte bir şey yapmamıştır.

Şu da var ki müellif tabiat bilimini, övgülerini dizerken "mutlak bilim" adıyla zikretmiştir. *"Konusunda Kur'ânî'dir, metodunda Kur'ânî'dir, adında Kur'ânî'dir"* demiştir. Sanki bu bilim -yani tabiat bilimi- ilmin hepsidir, başka bir ilim de yoktur. Batı'da yaygın olan ve Doğu'nun da hesapsız olarak taklit ettiği bu uyduruk isimlendirme; görüyorum ki müellif de diğer mukallitler gibi bunun yanında yer almaktadır.

Kelâm ilmi, Üstad Gamravi'nin dediği gibi âlimleri Yunan filozoflarını taklit etmekle itham edilmişse, İslâm'da da böyle bir ilime ihtiyaç kalmamışsa... Hatta Üstad Ferid Vecdî Bey'in *Ezher* dergisi 2. Cilt 9. Cüz s. 567'de: *"Yeryüzünde tabiatı, karakteri Kelâm ilminin içinde doğmasını kabul etmeyecek bir din varsa o da İslâm'dır"* s. 569'da şöyle der: *"Bir ümmetin üzerinden doğuşunu sosyal ve edebi gelişimini sağladığı, fetihlerde de zirveye ulaştığı ve bu süre boyunca altın dönemini yaşadığı 150 yıl geçmesi, bu yıllar boyunca da Kelâm ilmine ihtiyaç duymaması bu ilmin dışarıdan ithal bir ilim olduğuna imanı kuvvetlendirmede, akideyi desteklemede, herhangi bir yolu aydınlatmada faydası olmadığına en büyük delillerdendir"* dediği şekliyle İslâm'ın tabiatıyla zıtlık teşkil ediyorsa...

Şayet Kelâm ilmi, İslâm'a ithal bir ilim tabiat bilimi de konusu, metodu, adı itibariyle Kur'âni ise iki üstad ne demeye çalışıyorlar? Mısır'ın "Usuluddin ilmi" olmasına rağmen Kelâm ilmini, Usuluddin fakültesi eğitim programından çıkarıp tabiat bilimini okutması gerekir? Ezher'de tabiat bilimine, "Usuluddin ilmi" adını verip vermemekte muhayyer olsun. Yahut Usuluddin fakültesi Ezher'in kapsamından çıkarılsın yahut tamamen ilga edilsin.

Ancak ben, kitaplarını, makalelerini beğendiğim, gönlümde kendisine değerli bir yer verdiğim Üstad Gamravi'nin, bu neticeye razı olacağından şüphe duyuyorum. Fakat Üstad Ferid Vecdî Bey'in buna razı olacağına kanaatim var. Bu ikinci Üstad'a denilse: "Fıkıh ilmi de Usulü fıkıh ilmi de İslâm'ın ilk dönemlerinde mevcut değildi." Şu cevabı vermesi uzak bir ihtimal değil: "Bunları da ilga edelim. Ya Şeriat Fakültesi programından çıkaralım yahut Şeriat Fakültesini tamamen kapatalım."[1] Çünkü günümüz müslümanlarının, ilk dönem müslümanlarının ihtiyaç duymadığı hiçbir ilme muhtaç değiller demektedir. Bu ifade günümüz müslümanlarının, ilk dönem müslümanlarının kullanmadığı savaş aletlerini kullanmaya ihtiyaçları olmadığını demekle tıpa tıp aynıdır.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da ben tabiat bilimini hafife almıyorum. Kelâm ilmini ve alimlerini tenkid eden Üstad Gamravi'nin bu bilime, konusunda, metodunda ve isminde Kur'âni demesine bir itirazım yok. Kur'ân'ın, Allah'ın kullarını kâinatta düzmüş olduğu ayetler üzerinde tefekkür etmeye çağırdığını, bu ayetlerin de günümüzde tabiat bilimi diye bilinen bilimle hakkıyla idrak edileceğini teslim ediyorum. Kitabımı okuyanlar, diğer konulara göre uzun uzun izah ettiğim "kainattaki kurulu düzenin delili" bölümünde bu bilime ne kadar yer verdiğimi göreceklerdir. Fakat Üstad Gamravi'nin dini yönden övdüğü bu bilimi, Doğuda ve Batıda öğrenenler, bu bilim ile meşgul olanlar Allah'ın ayetlerine ve kainattaki sırlarına vakıf olmak için öğrenmiyorlar. Tabiat bilimcilerin çoğu inkârcı (ateist) iken bu nasıl olabilir? Kelâm alimleri bunlara kıyas edilebilir mi? Diğer taraftan "men tekelleme tezendeka: Kelâm ilmiyle uğraşan zındıklaşır" sözü mucebince Kelâm ilmiyle uğraşıp zındık olan kim var ve neredeler? Halbuki asrımız zındıklarını, Kelâm ilminin cahili olanlar, bu ilme "kişi bilmediğinin düşmanıdır" ilkesiyle düşman olanlar arasında aramak gerekir. Okurlarımız birkaç bölüm önce aktardığımız *el-Camia* dergisinin kurucusu ve Şeyh Muhammed Abduh'la münazara yapan Üstad Farah Antun'un: "Günümüzde dinlerin en amansız düşmanı, deneyle sabit olan meseleler dışında hiçbir şeyi kabul etmeyen maddi bilimlerdir" şeklindeki sözünü unutmamışlardır. Nitekim Üstad Gamravi ile *Ezher* dergisinin editörü Üstad da deneye dayalı delilleri akli delillere tercihte ittifak etmişlerdir.

1. Bu kitapta fıkıhla ilgili bölümde gelecektir. İnşallah.

Din adamlardan biri olarak bana gelince, benim Kelâm ilmiyle kıyaslarken tabiat bilimiyle hoş bir alaka kurmama mâni olan ilk husus, buna tabiat bilimi adı verilmesidir. Şayet bu bilimin konusu, tabiatın var ettiği ve kainatın akışını sağlayan düzen ve kanunlar ise gayesi de isminden açıkça anlaşıldığı üzere varlığını inkar ederek Allah ile irtibatı koparmak ve bunu eşyanın tabiatına bağlamak ise, o zaman bu bilimi Kelâm ilmine üstün tutmanın manası inkarı, Allah'a iman ilmine üstün görmek demektir.[1] Bundan dolayı Allah'a iman eden Üstad Gamravi'nin "tabiat" ismini, Kelâm ilmine üstün olduğunu beyan ettiği sırada değiştirdiğini ve bu bilime "Allah'ın kevni sünneti" adını verdiğini görmekteyiz. Ancak insanlar Üstad Gamravi'nin verdiği isme kulak asmamakta ve bu bilime tabiat bilimi demekte ısrar etmektedirler. Israr karşısında bize yöneltilen "siz lafızlara ve isimlere bakıyorsunuz" muhtevalardan ve gayelerden yüz çeviriyorsunuz" şeklindeki itiraz düşmüş olur.[2] Kaldı ki isim ve lafızlardan vazgeçildikten sonra İslâm'a hizmet yolunda tabiat ilmiyle kastedilenin Kelâm ilmiyle kastedilene denk olması mümkün değildir. Hatta, tabiat bilimi bir tarafa İslâmi ilimlerden hiçbiri Kelâm ilmine eşit olamaz. Kadı Adududdin el-İyci, Saduddin et-Teftazâni, Seyyid Şerif el-Cürcani gibi muhakkik alimler, Kelâm ilmini, ahkam-ı şeriyyenin temeli ve dini ilimlerin başı olmasından dolayı ilimlerin en üstünü saymışlardır. Kelâm ilmine karşı olmak geçmişte selamet gayesi ile yahut gelecekte ne olacağını kestirememekle hoş görülmüş olsa da bugün ve de akli delillere saldıran ve Kelâm ilmi üzerinden dinin esasını yıkmaya çalışanlar çıktıktan sonra cinayet yahut cehalettir.

Allame Şerif el-Cürcâni *Şerh'ul-Mevakif*'te şöyle der: *"Bu ilmimizde en yüce maksadımız, Allahu Teâlânın varlığını ispattır. Bilen, kadir olan, peygamberler gönderen, kitaplar indiren bir yaratıcının varlığı ispat olmazsa tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü ilimlerinden hiçbiri tasavvur edilemez. Zira bu ilimlerin hepsi Kelâm ilmine bağlıdır."*

---

1. Kitabımızda "alemi, tabiata bağlamanın" iptali konusu gelecektir.

2. Çünkü Batı'da ve Doğu'da devam eden ve Allah'a iman eden Üstad Gamravi dışındakilerden sadır olan bu genel ısrar, kâinat düzenini tabiata dayandırmaya, kâinatın dışından "Allah" denilen bir düzen koyucuya ihtiyacı olmadığını ilan etmeye olan çağrısında ısrar etmektedir. Çünkü "Allah" deneyle sabit olan hususları kabul etmeyen modern bilim dairesi dışında kalmaktadır. Nitekim aynı anlayışın sahibi, Paris'ten makalesini, yarışma jürisine gönderen ve birincilik ödülünü alan makale yazarı da bu ilkeye tutunmuştur. Allah'a iman etmeyen bu bilim, Allah'a iman eden Üstad Gamravi'nin övgülerine mazhar olurken (Allah'a) iman eden ilim ve o ilmin alimleri onun nezdinde mezmum olmaktadırlar. Peki, tutkunlarının "ilim" ismini tekeline aldıkları, alim vasfını da yalnız o ilmin alimlerine mahsus gördükleri modern bilimi ve alimlerini; Üstad Gamravi, bunları ve bunların Allah'a iman etmeyen bilimlerini Allahu Teâlânın: **"Allah kendinden başka ilah olmadığına şahitlik etti. Melekler de. Ulul-ilm (ilim sahipleri de adalet ve hakkaniyetle durarak şahitlik ettiler."** ***(Âl-i İmran, 18)*** buyruğunda geçen "Ulul-ilm (ilim sahipleri)" vasfını Allah'a iman eden ilimden ve o ilmini -kapsamına tevhid yani Kelâm alimlerini alan- alimlerinden daha mı hak sahibi görmektedir.

Evet Allah'ın varlığını ispat konusunda tutunduğum ve en faydalı delillerden saydığım "kâinatta kurulu olan düzen" delili tabiat biliminden elde edilen bir delildir. Bundan dolayı bu bilimin alimlerinden inkârcı olanları muaheze ettiğim sırada aktardığım gibi onlar, Allah'ın varlığını tasdik etmeye evladırlar. Ancak ben bununla beraber şunu söyledim: Deneye dayalı tabiat biliminden alınan delile Kelâmi akli delilden bir şey eklenmedikçe tek başına Allah'ın varlığını ispat etmeye yeterli değildir.[1] Ayrıca Allah'ın varlığını ispat o ilmin ne konusu ne de gayesidir. Fakat Allah'ın zatını, sıfatlarını, fiillerini bilmek, incelemek Kelâm ilminin konusu ve en ulvi gayesidir. Konusu da "malum" olan her şeydir. Şu yönden: Bu "malumun" dini itikat esaslarını ispat konusuna yakından yahut uzaktan taalluk etmesidir. Tercih edilen tarifbudur. Şimdi Ezher dergisi editörü ve "Kelâm ilminin ne imanı güçlendirmede ne itikadi bir esası teyit etmede ne de bir yolu aydınlatmada hiçbir faydası yoktur" diyen Üstad, Kelâm ilminin konusunun, "dini itikat esaslarını ispat ile -uzak yahut yakın- bağı bulunan her malum" olduğunu biliyor mu... Bundan dolayı bu ilmin -şeri olsun yahut olmasın bütün ilimlerden- İslâm akaidi ile bağlantısı olan her şeyi kapsadığını söylemişlerdir. Hatta tabiat bilimi de şayet konuları içinde İslâm akaidiyle beraber okunmaya uygun bir bölüm varsa o da Kelâm ilmine girer. Çünkü konusunu "malum olan şey" olarak kabul etmişlerdir. Bu yönüyle hem mevcudu hem ma'dumu kuşatır.

*Mevakif*te der ki: *4. Maksat: Mertebesine dair: (yani Kelâm ilminin mertebesi): Kelâm ilminin konusunun uğraşılacak işlerin en ulvisi ve ilmisi olduğunu öğrenmiş bulundun. Dolayısıyla malumatın en şerefli, en üstün olanlarını kapsar. Bunlar da Allahu Teâlâ'nın zatı, sıfatları ve fiilleridir. Gayesi: "Kişiyi taklit zemininden yakinin zirvesine çıkarmak, yol bulmak isteyenleri delili izah ederek irşat etmek, inatçıları hücceti ikame ederek susturmak, dinin temellerini batıl ehlinin şüphelerinin sarsmasından korumak, şeri ilimleri üzerine bina etmek, şeriatın ahkamıyla ameldeki ihlası, itikadi kuvvetlendirerek kuvvetlendirmek, bütün bunlarında amacı iki cihan saadetine nail olmak" olan gayesi, en şerefli, en üstün ve en faydalı gayedir. Delilleri de yakinidir ve aklın hükmüne tabidir. Bu deliller nakil ile de teyit edilmiştir. Böylece güvenin zirvesine ulaşmıştır. Bir ilmin şeref cihetleri de bunlardır, bunlardan öteye geçmez. Dolayısıyla ilmilerin en şereflisidir."* Yine dedi ki: *"Meseleleri: Dini akaid (inanç) esasları içinde yer alan yahut bunların ispatı kendisine uzaktan yahut yakından bağlı olduğu "malum" hakkındaki nazari hükümlerdir. Bu ilim, bütün şeri ilimlerin kendisine bağlı olduğu en ulvi ilimdir. Bundan dolayı bu ilmin, şeri olsun yahut olmasın başka ilimlerde beyan edilecek giriş konuları yoktur."*

1. Bundan dolayı ilimlerine Kelâm ilminin akli delillerini eklemeyenler inkârcı olmaktadırlar.

Mevakif adlı eseri şerh eden Allame Şerif el-Cürcâni de şöyle der: *"Şöyle ki: İslâm alimleri, Yaradan'a, sıfatlarına ve fiillerine müteallik akaidi ve bunlardan doğan "nübüvvet ve ahiret" konularını ispat etmek, hak kelimeyi yüceltmek için bir ilim tedvin ettiler. Bu ilimin de başka bir ilme muhtaç olmasını asla kabul etmediler. Bundan dolayı konusunu, akaid esaslarını ve bu esasların bağlı olduğu nazari meseleleri -akaid esaslarının bu meselelerle olan bağı gerek delillerinin yapısı gerek sureti açısından olsun- ele alacak şekilde belirlediler. Bütün bu konuları da bu ilimlerinde araştırılan, incelenen ana konular kabul ettiler. Haliyle müstakil, başka bir ilme ihtiyaç duymayan başka ilimlerde giriş konuları yer almayan bir ilim olarak ortaya çıktı."*

Diyorum ki: İşte buradan kadim ulemânın Kelâm'ı ile bu ilme Yunan felsefesini karıştıran müteahhirlerin Kelâm'ı arasındaki fark bilinir. Nitekim bazı selef alimlerinden, aynen mantık ilmini haram görmeleri gibi bu ilmi tenkit ettikleri nakledilmiştir. Ben o tenkit ile bu tahrimin ikisini de ayıp, eksik olarak görüyorum. Akıl dini olmakla övünen İslâm'ı -ayıplayanlar kim olursa olsun- bu ayıplamadan, tenkitten tenzih etmek gerekir.[1] Şimdi ne yapalım? İslâm'ı, akaid alanından aklı ve ma'kulatı

1. İmam Kuşeyri **"Şikayet-ü Ehl-is-Sünne bi hikayeti mâ nâlehüm min'el-mihne"** adındaki meşhur risalesinde, Tacüddin es-Sübki'nin **Tabakat**'ında "Kelâm ilmiyle meşgul olmak bid'attir ve selefin yoluna muhalefettir" diyenlere reddiye sadedinde naklettiğine göre şöyle dedi:
"Böyle bir Kelâm'a inanmak herhangi bir tahsili olmayan Haşeviye'nin özelliklerindendir. Yoksa ümmetin selefi hakkında taklide razı oldular ve araştırma, istidlâl etme yolunu tutmadılar şeklinde bir zanda nasıl bulunulabilir? Ümmetin selef olan sahabeleri, öğrenmiş oldukları hak mâbudun sıfatlarına dair Rasullerinden işitmiş oldukları bilgiler, Kur'ân'da anlatılan deliller ve peygamber kıssaları üzerinde tefekkür etmeleri sayesinde buna ihtiyaç duymadılar. Ancak Hariciler, Cehmiye, Mutezile vb. bid'at ve heva ehli oratya çıkınca ve şüpheler ortaya koyunca Ehl-i Sünnet imamları onlara muhalif olarak karşılarına dikildiler. Yollarını inceleyerek ve onlara reddiye vererek Müslümanları onlara karşı korudular. Zira şüphelerin kalplere bulaşmasından korkmuşlardı. Delilleri izah, hücceti beyan ederek Allah'ın dininin müdafaa ettiler. Nihayetinde şunu söyledi: "Özetle Kelâm ilmini şu iki kimseden biri inkâr eder: Taklide yaslanmış ilim tahsili yolu kendisine zor gelmiş, araştırma ehlinin yolunu terk etmiş bir cahil. İnsanlar da bilmediklerinin düşmanıdırlar. Kendisi bu ilimde tahkik ehli olmayınca insanları kendisi saptığı gibi saptırmak için bu ilmimden nehyetti. Yahut fasit görüşler benimsemiş, içinde bidatler gizleyen, mezhebinin kusurlarını insanlardan saklayan, akidesinin bozuk esaslarını örtmeye çalışan, nazar ehli olan ilim ehlinin de bidatleri üstündeki örtüyü kaldırabileceklerini bilen bir adam. Kalpazan da sahte parayı anlayan uzmanı sevmez. Sahtelik de basiret ehli sarrafta değil onun elinde tuttuğu paralardadır."
Bir bak bakalım, Üstad Ferid Vecdî Bey bu iki zattan biri mi? Yahut her ikisi mi? Zira her zaman Batılı filozoflardan türlü nakillerde bulunurken geçmişte Yunan felsefesi karışmış olanı tenkit edenlerle beraber İslâm Kelâm ilmini sürekli tenkit etmektedir. Hakkı söylemek gerekirse Üstad'ın kelâm ilmine düşmanlığının gerçek sebebi bu ilmin kabuğuna sürtünememesindendir. Çünkü bu ilmin kabuğu yoktur. Evet, aynı şeyi özüne inmeden yazılan kabuklara göz atarak Batı Felsefesi için yapabilmektedir. Bu dediğimin doğruluğuna bu kitapta yerinde gelecek olan ve özel olarak Üstad'ın, "Neden ateist oldum" kitabının müellifi yeni nesil inkârcı İsmail Edhem'e verdiği reddiyeyi ele aldığım bölüm, Üstad'ın Kant'ın Allah'ın varlığını ispata dair felsefesi ve bu konuda elde bulunan bütün delilleri tenkit etmesi hakkında gerçek manada bir bilgisi olmadığına, delil olarak kafidir.

uzaklaştırarak Hristiyanlık gibi mi yapalım? Şayet felsefede dini veya dindeki hak bir mezhebi teyit eden bir şey varsa Kelâm aliminin, dinin yahut mezhebinin hakkaniyetini ortaya koymak adına bunu zikretmesi kınanacak bir şey değildir. Şayet de felsefede dine yahut dindeki hak mezhebe muhalif bir şey var da Kelâm alimi buna reddiye vermek için zikrederse, bunda da kınanacak bir durum yoktur.

Şunu da unutma. Felsefeleri müteahhir alemlerin Kelâmına sirayet etmiş olan Aristo, Eflatun gibi Yunan filozofları her şeyden önce Allah'ın varlığını, birliğini kabul eden, Allah'ın varlığını ispat etmek isteyen herkesin mutlaka dayanmak zorunda olduğu "akli istidlal mantığını" inkâr edenlere karşı icmali yahut tafsili olarak ortaya koymuş kimselerdi. Bu kitapta da ben Batılıların felsefeleriyle uğraştım ve onların hak ve batıl görüşlerini naklettim. Hak olanı delil olarak, batılı ise cevap verilmek üzere el aldım. Zannediyorum ki ben böyle yaparak kötü bir şey yapmadım ve hakkın ve hakkın temel direği olan İslâm akidesine hizmet yolunda mâlâyâni bir işle meşgul olmadım. Aynı şekilde benden önce gelen ve kitaplarına Yunan felsefesinden uygun gördüklerini alıp koyan alimler de mâlâyâni bir iş yapmış değillerdi. Kelâm ilmindeki tabiat konuları asrımızın ihtiyacını karşılamıyorsa hiç değilse bu konular, yüzlerini tabiat bilimini ona rakip ve de üstün görerek Kelâm ilminden çevirenlerin, gözlerinin önünde duran cevap olsun. Kelâm ilmini sınırlarının tabiat bilimini de kuşattığını bilmediklerine dair bir cevap olsun. Bizim alimlerimizden bize "müteahhir ulemanın Kelâmı" adıyla aktarılan Kelâm ilminin asrın ihtiyaçlarını karşılamamasına gelince bu konuda Kelâm alimlerinde bir kusur yoktur. Zira onlar, kendi zamanlarındaki ilimler üzerinde hakimlerdi. Öyle ki ilimlerden İslâmi olmayanı İslâmileştirdiler -konusunun genişliğini öğrendiğin- Kelâm ilmine dahil ettiler. Böyle mübarek bir sünnet tesis etmekle haleflerinin omuzlarına büyük bir vazife yüklediler. Halef ise, uzun bir zaman bu görevi yüklenmekte aciz kalıp tembellik edince görevlerini unutturmak için bizzat Kelâm ilmini unutturmak istiyorlar.

Kelâm ilminin konumu İslâm alimlerinin nezdinde dairesi, daha önce söylediğimiz kadar geniş ise Ezher dergisi editörünün bu ilmin aleyhine olan hükmü, yeni çıkmış cahili anlayıştan doğan cahili bir hükümdür. Bu anlayışta, İslâmi ilimlerin ve alimlerimizin hak kelimeyi yüceltmek uğruna harcadıkları çabanın bir kıymeti yoktur. Bilakis bu büyük mirasa nankörlük vardır. Üzücü olan ise Mısır'ın dergi ve gazetelerinde yazı yazanların çoğu ilmin içine girmeden sadece tarihi yönü, yani alimlerin biyografisi üzerinde durmaktalar. Kelâm ilminin tarihine bakan, nefret etmesini sağlayacak nice fitneler, düşmanlıklar, imtihanlar bulacaktır. Şayet kendisinin de ilmin ana meseleleri hakkında tecrübesi, ilmin inceliklerini elde etmeye dair güdüsel bir rağbeti yoksa daha çok öne çıkacaktır. Ben de buna dair bir şahit anlatacağım.

Yüce Mevla'dan beni bağışlamasını niyaz ediyor okuyucu kardeşlerimden de beni "kendini beğenmiş" olarak değerlendirmemelerini rica ediyorum. Mesele şu: Vahdet-i vücud konusunda Mısır'da dergilerde, gazetelerde -kim bilir- ne kadar yazılar yazıldı. Hatta kitaplar te'lif edildi. İsteyen bu yazılanları benim yazdığımla kıyaslasın. Bu konu -inşallah- kitabın ikinci bölümünde gelecektir.

Kelâm ilminin ehemmiyeti ve okunması gerekliliği ile alakalı bir soru kaldı. O da şu: Herkes, itikadını tespit yahut tashih konusunda bu ilimden istifade kabiliyetine sahip değildir. Ayrıca meseleleri hakkında ihtilaf çok, ihtilafın çokluğu kadar da hata olur. Çünkü ihtilaflı olan konularda meselenin bir tarafı hak diğer tarafı ise batıldır... Bu soruya cevabım şöyle: Evvelâ, Kelâm ilminde meydana gelen ihtilafların çoğu, muhalifi tekfir derecesine ulaşmaz.[1] Örnek olarak, Mutezile Kelâmcılarının -ki kendileriyle Ehli Sünnet alimleri arasında kelâm dalında en şiddetli savaşlar yapılmıştır- İslâm'a bağlılıkları, kelâm ilmini değersiz gören müslümanlardan çok daha kuvvetlidir. Onlardan hiçbiri *Ezher* dergisi editörü Üstad gibi ahiret gününü inkâr etmemektedir. İkinci olarak, Kelâm ilminin faydası olmadığından şikayetçi olanlar, bu ilmin kendilerine çaba harcamadan, yorulmadan faydalı olmasını istemektedirler. Üçüncü olarak da -önemli olan da budur- her ferdin herhangi bir ilimden istifadesi özellikle de tahsili zor olan ilimlerde, akıldan ve Allah'ın kendisine ihsan edeceği tevfik ve hidayetten payı kadardır. Kur'ân bile, Allah onunla nicelerini saptırıp nicelerini hidayete kavuşturuyorsa... Üstad Ferid Vecdî'nin gözünde faydalı değilse Kelâm ilminin suçu nedir? Kelâm ilmi bir tarafa Allah'ın ölüleri toprak ve kemik olduktan sonra kabirden diriltmeye delalet eden Kur'ân'ın yüzlerce ayeti, ahiret gününü, ölümden sonra dirilmeyi, haşrı ve bunları anlatan ayetlerin kati delaletini tasdik etmeye faydalı oldu mu ki, İslâm akaidini teyit etmede Kelâm ilminin delilleri faydalı olsun.

Kelâm ilminin tahsilini kaldırmaya razı olma konusunda iki Üstadı farklı değerlendirdik. Çünkü *Ezher* dergisi editörü Üstad'ın Kelâm ilminin üstlendiği Allah'ın

1. Şuna dikkat çekmek yerinde olacaktır. Kelâm ilmindeki ihtilafların çoğu, muhaliflerin birbirlerini tekfir etmeye yol açmıyor olsa da ancak hatalı tarafın dalalet (sapıklık) üzere olmasından da az değildir. Bu ilimde hatlı fırkaların sapık fırkalar olarak adlandırıldığı bilinen bir şeydir. Bundan dolayı vacip-haram arasında gidip gelen fırkalarının arasını cemetmek, bağdaştırmak mümkün değildir. Kelâm mezheplerini birleştirmeye çalışan, derslerinde, konuşmalarında tek dine mensup olmaları hasebiyle bu ihtilafları bırakmaya çağıran kimselerin -nitekim Ezher şeyhi böyle bir çağrıda bulunmuştur. (Bu husus için ona ait olan ve Ehram gazetesinin yayınladığı "Ramazan dersleri" yazılarına müracaat edebilirsiniz)- bu çağrılarının kaynağı davet eden kimsenin bu mezheplerden herhangi birine inanmamaları, ikna olmamalarıdır. Bundan dolayı herhangi biri karşısında benimsediği mezhepten vazgeçmesi kolay gelmektedir. Bu münasebetle zikredilmesi gereken hususlardan biri de şu: Akaidle alakalı Kelâm mezheplerinde taklit caiz değildir. Bu konuda, amellerle alakalı olan fıkhi mezheplerden farklıdır.

varlığını ispat delillerine ikna olmadığını başkalarından ikna edici delil beklediğini biliyoruz. Allah'ın varlığını ispat meselesini Batıda süren psikoloji alanındaki çalışmalara bağlamıştır. Ancak Kelâm ilminin aleyhine konuşmasına rağmen Üstad Gamravi'nin Allah'ın varlığı konusunu hemen karara bağlamamakta *Ezher* dergisi editörü Üstad Ferid gibi olduğunu sanmıyorum.

Editör Üstad'dan sadır olan acayip şeylerden biri, kendisi Kelâm ilmini tenkit ettiği makalesinde (makale 12. Cildin 8. Cüzünde yer almaktadır. Yani Kelâm ilmi aleyhine olan iki sözünü aktardığımız cüzden bir öncesinde) Şeyh Muhammed Abduh'un *Risaletü't-Tevhid* kitabından uzun bir nakil vardır. Abduh'u "hüccet imam" namıyla anmış ve risaledeki sözlerini delil getirmiştir. Peki Üstad, o risalenin Kelâm ilmi alanındaki bir risale olduğunu, Kelâm ilminin isimlerinden birinin "ilmüt-Tevhid (Tevhid ilmi)" olduğunu biliyor mu? İsimlerinden biri "fıkhı ekber" biri de "usuluddin"dir. Şeyh Abduh bu risalesinde kaza ve kader konusuna girmekten geri kalmamıştır. Halbuki Üstad Kur'ân'daki muhkem-müteşabih ayetine dayanarak bu konu hakkında konuşmayı menetmiştir. Hatta Şeyh Abduh bu meseledeki ihtilaflı mezhepleri karşılaştırırken bizim *"Tahte Sultanil- Kader"* kitabında tenkit ettiğimiz İmam'ul-Harameyn'in görüşünü tercih etmiştir. *Ezher* dergisi Üstad Kelâm ilmini tenkit etmekle farkında olmadan "hüccet imam" edindiği zatın kitabını tenkit ettiği gibi bu ilmi tenkit etmekle İmamı Şeyh Merâğî'yi de tenkit etmiştir. Zira Şeyh Merâğî de *Ezher* dergisinde yayınlanmış derslerinden birinde "Cebir ve kader" konusunu ele almıştır. Üstad'ın zannına göre bu imam "cebr" mezhebini tenkit etmekle, Kelâm ilmiyle meşgul olmamış, fakat Kelâmi mezheplerden birini iptal etmekle meşgul olmuş diye bakıyorsa o zaman şunu bilsin. Kelâm ilminde adı geçen mezheplerden birini iptal etmeye çalışmak yine Kelâm ilmiyle meşgul olmaktır. Hatta Kelâmi bir mezhebi iptal ile meşgul olmaktır. Bu da Cebriye mezhebine karşı Kaderiye yani Mutezile mezhebini ispat etmektir. Üstadın imamının, iptal etmeye çalıştığını iptal edememesi, ispat etmeye çalıştığını da ispat edememesi meselesine gelince bu ayrı bir meseldir. Yeri geldiğinde kitabımızda tafsilatlı olarak ele alacağız.

Üstadın garip düşüncelerinden biri de 9. Cüz s.568'de bulunan şu sözüdür: *"Muhakkak ki muhkem ve müteşabih ayeti, İslâm'da Kelâm ilminin doğmasına, gelişmesine müsaade etmez."* Halbuki İmam Razi, -Üstad'ın bir ayet tefsir ederken sözlerini şahit getirdiğinde onu "İmamul-Müfessirin" namıyla andığı- [1] "muhkem ve müteşabih" ayetinin tefsirinde şöyle demektedir: *"Bu ayet, akli delilleri inceleyen ve bu deliller va-*

1. İslâm alimleri arasında bilinen "imam" lakabının Râzi'ye Kelâm, Mantık gibi akli ilimlerde kullanıldığıdır. Her ne kadar **"Mefâtîh'ul-Gayb"** adında büyük bir tefsiri varsa da, tefsir alanında bu lakapla anılmaz. Ancak bu ilimlere yakından vakıf olmayan Üstad, Razi'nin hangi ilimle "imam" olduğunu da bilmemektedir.

sıtasıyla Allah'ın zatını ve sıfatlarını öğrenmeye çalışan Kelâm alimlerinin yüksek bir makama sahip olduklarına delalet eder." Kelâm alimleri ve onların akli delilleri hakkında şu şahitliğe bir bak!

Kur'ân'daki "muhkem-müteşabih" ayeti Allahu Teâlâ'nın şu buyruğudur: "Sana **bu muazzam kitabı indiren O'dur. Bir kısım ayetleri muhkemdir. (Manası açık, te'vile kabil değildir) Onlar "ümmülkitab" kitabın esasıdır. Diğer bir kısım ayetleri de müteşabihtir. Kalplerinde yamukluk bulunanlar (Kur'ân'ın) sadece müteşabih olanlarının ardına düşerler. Fitne aramak ve te'vil kapısı açmak için. Halbuki te'vilini ancak Allah bilir. İlim de rasih (kökleşmiş, derinleşmiş) olanlar da. Derler ki: Biz hapsine inandık. Hepsi Rabbimizdendir. Vakıa akıl sahibi olanlardan başkası düşünemez."**[1] Üstad Ferid'in elinde acayip bir silah var. Her zaman bu silahı hevasının istediği yerde kullanıyor. Onun Ezher dergisindeki yeni makalelerini okuyanlar Üstadın bu silaha Ezher'deki vazifesine atanmasına yakın bir zamanda sarıldığını bilmiyorlar veya unutmuşlar. Benimle onun arasında Ehram gazetesinin sayfaları üzerinden bir münakaşa yaşanmıştı. Konu, Kur'ân'da zikredilen peygamber mucizeleriydi. Kendisi bu mucizeleri inkâr etmiş buna da aklen mümkün olmadığı iddiasıyla ölümden sonra dirilmeyi inkârı eklemişti. Bu inkârı uğruna Kur'ân'da mucizeler ve ölümden sonra diriliş hakkındaki bütün ayetleri ilga etmişti. Bütün bu ayetleri delil getirmeye uygun olmayan müteşabihat kabilinden değerlendirmişti. "Muhkem-müteşabih" ayeti müteşabihâta fitne aramak maksadıyla giden kimseyi tenkide etmişse, bu bir tarafa muhkem ayetleri müteşabih kabilinden değerlendirerek, hatta tamamen ilga etmek için te'vile kalkanın halinin ne olacağını hiç düşünmedi. Mucizeleri, ölümden sonra dirilmeyi anlatan muhkem ayetlerde olduğu gibi. Hele hele ölümden sonra dirilme ayetleri Kur'ân'daki en sarih, en müekked ayetlerdendir.

Şu da var ki "muhkem-müteşabih" ayetinin manası iki temel ihtimal taşır. Bu ihtimalleri, "ayeti kerimede 'vakf' (durak, durmak), '**Halbuki te'vilini sadece Allah (Bilir)**' cümlesi üzerinde mi olacak yoksa '**ilimde kökleşmiş derinleşmiş olanlar da**' buyruğu öncesine atıf mı olacak" hususu ortaya çıkarır. Öyleyse ayetin kendisi de müteşabih ayetin ardına düşmektedir. Ayeti uzaktan yakından ilgisi olmayan bir konuda, kendine dayanak edinmiştir. Kur'ân'da yer alan mucizeler ve ölümden sonra dirilme ayetlerini ilga etmek için bu ayetleri, manası bilinmeyen ve bilinmesi teklif edilmeyen müteşabih ayetler kapsamında değerlendirmiştir. Çünkü kendisi kalplerinde yamukluk bulunanlardandır. Ayrıca mucizelere ve ahiret gününe iman edenleri de inançlarından saptırmayı istemektedir.

1. Âl-i İmran, 7

"Muhkem-müteşabih" ayeti haddi zatında tefsiri uzun uzun anlatılmaya muhtaçtır. Lakin yeri burası değildir. Ancak ayetin konumuzla ilgisi, şununla sınırlı: Bu ayeti kerime Üstad Ferid'in garabeti batıl olmasından, batıl olması da garip olmasından daha şiddetli olan iki garip iddiasını teyit ediyor mu? İlk iddiası: Ayetin İslâm'da Kelâm ilmiyle meşguliyeti yasaklamaya delaleti: Sanki ayet-i kerime iman edenlere, varlığını inkar edenlere yahut varlığında şüphe edenlere karşı Kelâm ilmi vesilesi ile Allah'ın varlığını ispat etmeyi nehyetmekte, onlara Batılıların Spiritizm üzerine yaptıkları araştırmalarla ispat etmelerini beklemeyi emretmektedir.[1] Onların iddia ettiği şekliyle nasıl ki ruh gelişip (beden haline gelerek) görülür, dokunulur bir hale geldiyse insanlar da (Allah'ı) gözleriyle görecek elleriyle dokunacaklardır. Üstadın iddiasına göre mevcudun ispatı ancak bu yolla olur. İkinci iddiası ise: Bu ayetin -yani "muhkem-müteşabih" ayetinin- Kur'ân'da yer alan mucize ve ölümden sonra dirilme ayetlerinin delalet ettiği açık mananın anlaşılmasına engel bir karine olmasıdır. Yani buna göre, Kur'ân'ın anlattığı peygamberler dönemindeki mucizeler gerçekleşmiş değildir. Vakti geldiğinde vuku bulacağını haber verdiği baas (öldükten sonra dirilme) vaki olacak değildir. Örneğin Allahu Teâlâ'nın buyruğunda yer alan şu ifade: **"Sûr'a üfürülmüştür. Göklerde kim var, yerde kim varsa -Allah'ın diledikleri müstesna- hepsi çarpılıp ölmüştür. Sonra Sûr'a bir daha üflenmiştir. Bu defa onlar kabirlerinden kalkmış bakıyorlar."**[2] Yani, mucizeler olmadı, öldükten sonra dirilme de olmayacak. Allahu Teâlâ da mucizeler ve baas (öldükten sonra dirilme) ayetlerinde yalan söylemedi. Ancak, anlaşılmayan bir kelâm konuşmuş yahut bu ayetlerde -apaçık olmasına rağmen- muradını anlatmaya -haşa- güç yetirememiştir. Bu hakikate de -Üstad'ın nezdinde- muhkem ve müteşabih ayeti delalet etmiştir. Üstad hariç bütün Kur'ân okuyanlar da bu hakikati kaçırmıştır. Halbuki "muhkem-müteşabih" ayeti açıklığında mucize ve öldükten sonra dirilmeyi anlatan ayetlerin onda biri kadar değildir. Özellikle öldükten sonra dirilmeyi anlatan ayetler. Üstadın iddiasına göre Kur'ân'daki bu ayet dışındaki bir ayetin manasını açık olan manasından çıkarıp başka şekilde anlamak mümkündür. Bu işin yolu da manası ne kadar açık olursa olsun onu müteşabihat olarak yorumlamaktır.

Hayır Üstad! Hayır! Hem ayetlerle hem de insanların aklıyla oynayarak mucizelere ve öldükten sonra dirilmeye inanmamanın gerçek delili "muhkem-müteşabih" ayeti değildir. Ne senin aklından bu derece zorun var ne de insanların. Ki mucizeler ve baas (öldükten sonra dirilme) ayetlerine karşı muhkem-müteşabih ayeti bu şekilde yanlış anlayasınız. Senin gerçek delilin Üstad Gamravi'nin konusu, metodu ve

1. Spiritizm, kısaca temelinde reenkarnasyon olan ve genel olarak manevi (gözle görülmeyen) varlıkların tekâmül yoluyla bedene büründüğünü savunan bir akımdır. **(Mütercimin notu)**

2. **Zümer**, 68

ismi itibariyle Kur'âni saydığı tabiat biliminin Batılılar ve onları taklit eden doğulular gibi mucizeler ve baas (öldükten sonra dirilme) ayetlerin tasdik etmeyeceğini zannetmenizdir. Zatı aliniz de bilimin hükümlerine Kur'ân ayetlerinden daha çok inanıyorsunuz.[1] Ezher vazifesini üstlenmeden bana reddiye olarak yazdıklarında

1. Allah'ın kitabından daha çok iman ettiğin bilim mutlak olarak bütün hakikatlerini kuşatacak şekilde bu ismi almaya müstehak değil. Bu yalnız deneye dayalı maddi bir bilimdir. Kasırdır ve ebedi, zaruri yakine ulaşamaz. Buna karşın daha kuvvetli daha yüce bir ilim vardır. Ezher dergisinin editörü bunu göz ardı edip hafife almaktadır. Bu da Kelâm ilmidir. İslâm alimlerinin Allah'ın varlığı meselesini kendisinden aldıkları deliller üzerine bina ettikleri ve inkarcılara meydan okudukları Kelâm ilmi. Nitekim ben, onlara da Üstada da meydan okuyorum. Bu kitapta Allah'ın varlığına Kelâmı akli delille istidlal edeceğim konu geldiğinde itiraza mahal bir şey bulursa söylesin, inceleme ve münazaraya kapısından girsin. Yoksa Kelâm ilmini, İslâm'a dışarıdan dahil olmuş, imanı kuvvetlendirmede yahut bir yolu aydınlatmada faydası olmamıştır diye laf atmak fayda vermez. Çünkü bu, yolunu şaşıran, İslâm alimlerinin yürüdüğü yoldan yüz çeviren, çağıran hiçbir sese kulak vermeyenin tenkididir. Ruh ve nefis üzerine araştırma yapmakla meşgul olan Batılılardan gelecek sesi; çıkıp "Biz Allah'ı bulduk, elimizle dokunduk, kavradık" demelerini beklemektir. Ki *Ezher* dergisi editörü gelsin görsün, eliyle dokunsun da varlığına iman etsin.
Uzun zamandan beri Ezher kürsüsünden -kendisi ve büyük hocaları- Müslümanlara, dinlerini kurtarmak ve modern bilimin diğer dinlerle beraber kendisini içine attığı efsaneler çukurundan çıkarmak konusunda ümitsizlik dersleri vermektedirler. Özellikle de bütün dinlerin başı olan Allah'ın varlığını Kelâm ilminde yer alan akli delillerle ispatı konusunda ümitsizlik dersleri... Muasır Müslümanların gözünden bu eski ilmi düşürmeye çalışmaktadır. Bütün umudunu, güvenini, Batılı bilim insanlarının mutlaka bulacağını söylediği maddi delile bağlamıştır. Böyle olunca sanki bu delil İslâm'ın dışından bir delil olmayacak! Evet bize göre İslâm'ın dışından bir delil sayılmaz. Şu var ki o bilimin böyle bir keşifte bulunması, gerçekleşmesi imkânsız şeylerdendir. Bizim "İslâm'ın dışından sayılmaz" sözümüz, olumsuz önermenin doğruluğundan dolayı doğrudur. (Buradaki olumsuz önerme -anladığım kadarıyla- "İslâm'ın dışından bir delil değildir" önermesi de olabilir, "(bu delil) gerçekleşecek değil" önermesi de olabilir. Mütercim) zira mevzuu (konusu) yoktur. Ancak Üstad Kelâm ilmini bilmediğinden Allah'ın varlığını ispat için elle dokunacak şekilde bir delil bulmak imkansızdır. Ayrıca "beklenen o imkânsız delil -olsa- İslâm'ın dışından bir delil olmaz" sözümüzün sebebini bilmez. Çünkü Kelâm ve mantık ilimlerini bilmemektedir. Üstadın, Allah'ın varlığını ispat eden deliline ikna olmadığı -bundan dolayı maddi delil beklediği- Kelâm ilminin suçu, Kelâm ilminin dayandığı delillerin Üstadın sevmediği akıl ve mantık üzerine kurulu olmasıdır. Kelâm ilmini bilmemesi de onu akıl ve mantığıyla kaybettiği Allah'ı "Ether" de aramaya sürüklemiştir. Daha önce bu hususa değinmiştik. Kitabın ileriki bölümlerinde üstadın yeni inkârcı "Neden ateist oldum" kitabının yazarına reddiye de nasıl çuvalladığını görecektir. Bu başarısızlığı, çuvallaması da yine Kelâm ve mantık ilimlerini bilmemesinden kaynaklanmaktadır.
Kelâm ilminin ve akli mantıki delillerinin Üstadın nezdindeki son daha doğrusu ilk suçu da kolay elde edilir bir ilim olmaması, fitri mantıkla mücehhez (donatılmış) bir aklı selime muhtaç olmasıdır. Bundan dolayı kitaplarında bu delilleri içinde ihtilaflar, hatalar bulanmakla tenkit etmektedir. Ancak kedisi sahih delille fasit delili birbirinden ayırt etmek için kendi aklına ve İslâm alimlerinden mümeyyez akla sahip olanlara güvenmeyince Kelâm ilmini tenkit etmeyi asıl ilim meydanı olan Allah'ın varlığına delil getirme meydanına atılmaktan kolay bulmuştur. Nitekim bu meydan **"Gökleri ve yeri yaratanı, var eden Allah'ta (varlığında, birliğinde) şüphe mi var"** ***(İbrahim, 10)*** diye buyuran Kur'ân'ın da meydanıdır.
Ancak Üstad Kelâm ilminin ve Kur'ân'ın delillerine ikna olmamıştır. Bunları ithal delil saymıştır. Bundan dolayı Allah'ın varlığı konusunda şüphe üzerine yahut muasır aydınlardan şüphe duyanları mazur görür bir halde kalmıştır. Batılılar -deney kapsamına girmesi imkânsız olmasına rağmen- maddi deney kapsamına sokarak elle tutulacak şekilde bir delille ispat edinceye kadar varlığını ispattan ümit kesme dersleri vermektedir.

buna işaret etmiştin. "muhkem-müteşabih" ayetini öne sürmen kılıf uydurmadan -senin tabirinle içinde inkârı gözleme manevrasından- başka bir şey değildir. Şayet mucizeleri ve baası (öldükten sonra dirilme) inkâr konusunda Üstad Gamravi'ye dayanağının bu olduğunu söylesen Kelâm ilminin kıymetini bilmemekte seninle aynı düşünmesine rağmen sana gülerdi. Bundan dolayı tabiat biliminin mucize ve baas (öldükten sonra dirilme) ayetlerinin doğruluğuna aykırı olmasını zannedenlerden olması mümkün olmayan -onun hakkındaki zannım böyle- bu üstadın yapması gereken, seninle benim aramda mucizeler ve baas konularına dair bir münakaşa olduğunda benimle beraber sana reddiye vermesiydi. Yahut kitabını te'lif ederken bu kabilden bir şey yazıp kitabın mukaddimesine katmaktı. Bunu, hakkında hüsnü zan beslediği ve Kur'ân'a yaklaştırmaya çalıştığı tabiat bilimini sui zanlardan aklamak için yapmalıydı. Ezher dergisi editörü Üstadın mucize ve öldükten sonra dirilme ve o günü takip eden ahiret ahvalini anlatan ayetlere karşı bu bilimden getirdiği delile gelince, bu kitabın 3. Bölümünde Allah'ın yardımı ve tevfiki ile tamamen çürüteceğim.

Üstad Gamravi'nin kitabına başladığı "bilim ve din" konusunun faziletine dönelim. Üstad tabiat bilimini, konusu, metodu ve ismi itibariyle Kur'ânî olmakla övmüştü. Sonra o bilim ile Kur'ân-ı Hakim arasındaki yakınlığı ilmi bir maharet uzmanca bir din bilgisi ile açıkladı. Dinini, Kur'ân'ını seven her okurla beraber ona teşekkür etmemiz gerekir. Ancak müellif bölümün sonunda şöyle demiştir: "İslâm felsefesi tarihini ve İslâm alimleri arasındaki Kelâmi ihtilafları inceleyecek olursak bu ihtilafların -hepsi değilse- çoğunun, müslümanların iyice süzgeçten geçirmeden Yunanlılardan almış oldukları felsefi konulara döndüğünü görürüz." İşte burada Üstad, daha önceki cümlelerinde bunu sert bir dille eleştirdiği Kelâm alimlerini kör taklit ile itham etmiştir. Bunu da bilim ve bilimle uyumlu olan Kur'ân adına yapmıştı.

Sonra şöyle dedi: "Kadim filozoflar aklı, müşahedeye (gözlem) ihtiyaç duymaksızın müstakil olarak hakikatlerin kaynağı olarak görürlerdi. Yeni filozoflar ise bunu sadece vesile olarak görmektedirler. Hakikatlerin kendisi ise modern bilime göre nefsin ve aklın dışında şeylerdir. Kadim filozoflar gerçeğe ulaşmak için eşyanın bizzat kendisini test etme ihtiyacı görmüyorlardı. Yeniler ise, aklın gözetiminde eşyayı teste tabi tutma dışında hakikate ulaştıracak bir yol görmüyorlar. Keşifleri ve icatlarıyla modern bilim, insan, geçmişlerin sadece düşünerek ilim arayışındaki anlayışını terk edince doğdu. Şimdi ise ilmi, düşünceyle beraber müşahede (gözlem) yoluyla aramaya başladı. Bundan dolayı modern bilimin gelişiminin ilk evresi neredeyse sadece müşahede (gözlem) üzerine kuruluydu. Düşüncenin doğruluğunu temin etme dışında herhangi bir payı yoktu."

Yine şöyle demiştir: "İlim, nazari konularda delile vakıf olmadan ve ona ikna olmadan taklidi doğru görmezdi. Modern bilim ise bu konuda eski ilimden farklıdır. Çünkü ilim adamları, özellikle orta çağda çoğu zaman önermenin (yargının) falan meşhurun görüşüne muvafık veya muhalif olmasını o önermenin doğruluğuna veya yanlışlığına delil getirmeye ikna olurlardı. Örneğin Aristo'dan nakledilen bir husus, konusunda kesin bir delildi. Aristo'nun bu konudaki görüşü incelenmez, delili sorulmazdı. Bu durum büyük bir şer kaynağıydı. İslâm alimleri arasında Kelâm alanında vuku bulan birçok şüphenin de kaynağıydı herhalde. Bu durum Abbasiler döneminde Yunan kitapları tercüme edildikten sonra ortaya çıktı. Bu şüpheler şeriat ile hikmet diye isimlendirdikleri konular arasındaki bağa dairdi. Genel olarak "hikmet"ten, Platon, Aristo gibi Yunan hükemâdan (filozof) öğrendiklerini kastediyorlardı. Nihayetinde Gazali geldi ve işi rayına oturttu."

Ben de diyorum ki: Üstad, "şunu yaptı, bunu buldu" diyerek modern bilimin meziyetlerini saydı durdu. Meziyetlerden geriye bir şey kaldı, onu söylemedi. Ancak Üstad Ferid Vecdî Bey aramızdaki münakaşa devam ederken bunu söylemişti. Beni, an itibariyle deneye değil de akli ve nakli delillere dayanan İslâm inanç esaslarını müdafaa etmekten geri adım attırmak için modern bilimle tehdit ederken bu meziyeti dile getirmişti. Özellikle geçmişte peygamberlerin mucizelerinin vuku bulduğuna, gelecekte öldükten sonra dirilmenin olacağına dair inancımı müdafaa etmekten vaz geçirmek istiyordu. Modern bilimin Üstad Ferid'in söyleyip Üstad Gamravi'nin dile getirmediği o meziyeti, daha önce de naklettiğim şu sözünden anlaşılmaktadır. Diyor ki:

"Modern bilim doğduğunda etrafını çevreleyen surlarla mücadele ediyordu. Nihayet bunlara galip geldi ve yeryüzünde otoriteyi ele geçirdi. Dinlere şöyle bir baktı ve bilimsel ilkesini bu dinler üzerinde uyguladı. Hemen ardından bütün dinleri mitoloji (efsane, masallar) alemine fırlatıp attı. Ardından bu dinlerin birbirinden nasıl doğduğunu, efsanelerinin birbiriyle olan bağlantısını araştırmaya başladı. Elinde okunacak bir birikim oluşturdu. Fakat mukaddes görülerek okunmak için değil, bilakis insanın kendini köleleştirdiği ve de bunu korumak için canını, malını vermekten çekinmediği zihni yapısı anlaşılsın, bilinsin.

Müslüman doğu, yüz yıldan fazladır Batı ile bir bağ kurdu. Batının bilim kaynaklarından içmeye maddi medeniyetiyle aydınlanmaya başladı. Oradan elde ettiği şeyler içerisinde bu efsaneleri gördü. Dininin de bunun bir örneği olduğuna şahit oldu. Ancak ağzından tek kelime çıkmadı. Çünkü işin, yapmaya teşebbüs etmekten dahi büyük olduğunu görüyordu. Ancak içinde inkarcılığı (ateizmi) gizli tuttu. Yakinen inanıyordu ki kardeşleri (yoldaşları) kendisinin ulaştığı ilmi seviyeye ulaştıklarında varacakları son budur.

*İslâm ülkelerinde bu bilimsel araştırmalara vakıf olan yazar ve şairler ortaya çıktı. Muttali oldukları bu araştırmalar onları büyüledi. Zihinleri bu tezleri kabule hazır hale getirmek için makalelerine, şiirlerine bunları üstü örtülü ince ince işlemeye başladılar. Kendileri gibi düşünenlerden başkasına bunu açıklamıyorlardı. Ambargoya maruz kalmaktan veya sürgün edilmekten kurtulmak için böyle yapıyorlardı. Bizler de ilmi araştırmalar serüvenimizde onların rast geldikleri şeylere rast geldik. Bizim için büyük bir şok olmuştu. Ancak Allah lütfedip o kurtarıcıyı karşımıza çıkarmasaydı kendimizi uçsuz bucaksız bir vadide bulurduk. O kurtarıcı da Allahu Teâlâ'nın: "**Sana bu kitabı indiren O'dur. Bunun âyetlerinden bir kısmı muhkemdir ki, bu âyetler, kitabın anası (aslı) demektir. Diğer bir kısmı da müteşabih âyetlerdir...**" buyruğudur."*

Modern bilimin neler yaptığına bir bak. Bütün dinleri bitirmiş, İslâm'ı da istisna etmemiştir. Önde gelen şair ve yazarların inançlarını da sarsmış ve bitirmiştir. Onları içlerinde inkârı gizlemeye ve insanların zihinlerini hissettirmeden inkarcılığı kabul etmeleri için hazırlamaya sevk etmişti. Üstad Ferid Vecdî Bey'in İslâm ülkelerinde bulunan ve dinlere düşman örtülü propaganda yürüten şairler ve yazarlar adına yaptığı itiraf budur. Üstad'a gelince -ki öncü yazarlardan olmamaya rıza göstermeyeceğinde şüphe yoktur- zahiren, kendisini inkarcılığı gizlemiş olmaktan istisna etti. Daha önce bu istisnayı, gizli olanın gizlemesi diye nitelemiştim. Bulduğu kurtarıcıya gelince, -öyle ki bu kurtarıcı olmasaydı- modern bilimin etkisinden dolayı, kendini dinden uzak, uçsuz bucaksız bir vadide bulacaktı. Bununla ancak acemileri kandırabilir. Çünkü biri, bu kurtarıcı yani "muhkem müteşabih" ayeti, şayet bu ayette inanç esaslarında gördüğü modern bilime aykırı esaslar sebebiyle inkarın kenarında duranları kurtaracak bir özellik varsa neden Üstad dışındaki öncü yazar ve şairleri kurtarmadı? İki: Üstadın, bu ayet sayesinde modern bilimin esaslarıyla dini inançlar arasındaki çelişkiden doğan inkarcılık çıkmazından kurtuluşunun manası, "bu ayet dine muhalif olan bilimi bitirdi, dini ona karşı galip kıldı yahut aralarındaki ihtilafı bitirdi" demek değildir. Bilakis manası şudur: Kur'ân'da varid olan ve modern bilimin kabul etmediği mucizeler, baas, haşır hesap, cennet, cehennem vb. hususları anlatan ayeti kerimeler, müteşabih oldukları için muteber sayılmaz ve delaletlerine göre anlaşılmaz. Üstadın dediğine göre modern bilim bu ayetleri bitirdi. "muhkem ve müteşabih" ayeti de modern bilimi tasdik ederek bu ayetlerin delaletindeki manayı bitirmiştir. Binaenaleyh, modern bilimin gereği olarak İslâm akidesinin, mucizeler, baas hakkındaki inancı doğru değildir. Kur'ân'daki "muhkem-müteşabih" ayeti de bunu tasdik eder. Dolasıyla Kur'ân ve modern bilim İslâm akidesine karşı ittifak etmişlerdir.

Üstadın bilim ile din arasındaki ihtilaf probleminden "muhkem-müteşabih" ayeti sayesinde kurtulmasının manası budur. Böylece kendini ve okurlarını ahiret gününden, o gündeki hesap ve ceza korkusundan kurtarmış olmaktadır. Dinlere karşı olduğunu, kendi dilinden söylediği şekliyle desisenin, içinde inkârı gizleyenlerin yolu olduğunu ikrar eden bu Üstad, bugün ve de uzun yıllardan beri Ezher'in konuşan dili, Ezherlilerin ilk öğretmenidir. Desiselerinin önünde durmak isteyen ve yamukluğunu düzeltmeye çalışan hiç kimse ona itiraz etmemektedir. Ezher ulamasından bu işe kalkışan olursa da Üstad'ın Ezher Şeyhi Merâğî'nin nezdindeki makamından ve konumundan korkarak yapmamaktadır. Nihayetinde sözü tenkit ile söyleyene saygı arasında vacibi (görevini) bozup ifsat etmektedir. Çoğu kimse bu sapıklıkların karşısında durması gerekirken Ezher kürsüsünden yaydığı sapıklıkları görmemektedirler.

Üstad Gamravi'ye gelince dini inanç konusunda onu bu ithamın şaibesinden tenzih ettiğim gibi, modern bilimle eski ilim arasındaki üstünlük yönünü belirtmeden modern bilimi yüceltmek, eski ilmi küçültmek konusunda *Ezher* dergisi editörüne benzemekten de tenzih ediyorum. Klasik ilmin akli konular alanında ve dinin esasını ispat etmede görevini ifa ettiğinde şüphe yoktur. Buna karşın maddi alanda inkâr edilmeyecek gelişmeler gösteren modern bilimin dine, faydasından çok zararının dokunduğu görülmüştür. Her ne kadar bu durumun sebebi, ilim adamlarından savrulmuş olanların ve onların kuyruklarına takılanların yanlış anlamaları olsa da.

Bu beyan değerli okurlar tarafından bilindikten sonra derim ki: Üstad Gamravi İslâm Kelâm alimlerini Yunan filozofları taklid etmek, Yunan filozofları da hakikati, müşahedeye (gözleme) müracaat etmeden yalnız düşünce yoluyla aramakla itham ederek insaf etmemiştir. Bilakis hak olan, Batıyı ve felsefesini taklit günümüzün müslümanları ve alimlerinde geçmiş alimlerimizin Yunan felsefesini taklitlerinden daha çok, daha baskındır. Çünkü selefimizden miras aldığımız Kelâm kitapları filozoflara karşı mücadeleler ve onların düşüncelerini münakaşa ile doludur. Bu da gösteriyor ki o alimlerimiz ilmi meseleleri süzgeçten geçirmeyi ihmal etmemişlerdir.[1] Buna örnek olarak, kâinatın hadis (mahluk) olması konusu yeter. Bu meselenin Allahu Teâlâ'nın gerçek manada fail-i muhtar (dilediğini yapan) olması konusuyla

1. Üstad benden küçük bir örnek alsın. Ben de o Kelâm alimlerinin en ufak kalıntısıyım. Âlimlerimizin mücadele ettiği filozoflarla nasıl mücadele ettiğimi görsün. Allah'ın varlığı; "bizzat zatı mıdır yoksa zattan fazla bir durum mudur?" konusunda onlara ve âlimlerimizden onların tarafına çekilenlere karşı nasıl mücadele verdim! Okur 2. Bölümün 1. Konusu olan "Vahdet-i Vücud" meselesine ayırdığımız konuda bunu tafsilatıyla görecektir. Ayrıca bu kitapta Batılı olsun Doğulu olsun hiçbir âlimi, filozofu körü körüne taklit etmeden, eleştiri, tetkik ve tespit usulünü nasıl işlediğime de şahit olacaktır.

kuvvetli bir bağı vardır. Allahu Teâlânın gerçek manada fail-i muhtar olması icab etme (yapma zorunluluğu) ile aynı manada olan genel irade sahibi şeklinde bir irade isnat etmekten farklıdır. Bu şekildeki izahı, felsefe taraftarları icab etmişlerdir. Bunu da bizim "dilerse yapar dilerse yapmaz" sözümüzün yerine "dilerse yapar dilemezse yapmaz" şeklinde izah etmişlerdir. Bu konu da bu kitapta özel bir başlık altında tafsilatlı olarak gelecektir. Burada oradan kısa bir şey aktarmam uygun olacaktır. Zira 3. yahut 4. bölümde bu konu gelinceye kadar olacak ara okura uzun gelebilir. O bölüm şu:

"Âlem, açık bir şekilde Allah'ın varlığını ispat olan vazifesini eda edebilmesi için hâdis (yaratılmış) olması gerekir. Şöyle ki başlangıcı olmayan, öncesinde adem (yokluk) bulunmayan "kadim"in var edene muhtaçlığı açık değildir. Bu şekliyle Kelâm ilmindeki "âlemin hâdis" olması meselesinin önemi, kıymeti artmaktadır. İbn Rüşt gibi bazı filozoflar bunun önemini fark etmemiş olsa da. Zira kendisi alemin kadim olduğunu söyleyen felsefecilerin mezhebinde bir beis görmemiş, bu konuda Kelâm alimlerinin şiddetli tenkitte bulunmalarını eleştirmiştir.

Biz, 2. Bölümün ilk konusunu vahdet-i vücud ve bu anlayışın doğuşuna tahsis edince... Ki vahdet-i vücud, Allah'a bir hakikat (öz, "ne"lik) belirlemekten, mevcut olan her şeyde mevcudiyet (var olan her şeyde var olmanın mahiyeti) var olmaktır, ondan başka mevcut yoktur. Bu anlayışın neticesi de Allah'ın bütün mevcudat olması ve alemin Allah'la bir olması manası taşıyınca ikinci bölümde şunu beyan etmek istedik: Âlemin Allah karşısındaki gerçek konumu, masiva (Allah'tan başka her şey) olduğu, Allahu Teâlâ tarafından yaratıldığı, yani yokken var edildiği gerçeğidir. Nitekim bütün Kelâm alimlerinin mezhebi hatta bütün milletlerin (dinlerin) görüşü budur. Bu meselede de muhalif olanlar, filozoflar ve vücudi (vahdet-i vücut'çu) sofilerdir. Akaid ilminde eser te'lif eden alimlerin genel olarak adeti, alemin hadis olması meselesinde filozoflarla münakaşa edip onların kuyruklarından -yani vahdet-i vücutçu filozoflardan- yüz çevirmektir.

Yunan filozofların mezhebi, alemin kadim olduğudur. Ancak Platon'dan "yaratılmıştır" şeklinde bir rivayet aktarılmıştır. Bir de Galileo'dan bu konuda tereddütte kaldığı görüşü nakledilmiştir.[1] Alemin hadis olduğunu söyleyen bu filozofların çoğunluğu Allah'ın varlığını ve alemin varlığında etkisi olduğunu ikrar ederler. Kelâm ilmine etraflıca vakıf olan bu konuda Kelâm alimleri ile bu filozoflar arasında büyük

1. Kendisinden şöyle bir şey aktarılır. Vefat ettiği hastalığında öğrencilerinden bazılarına şöyle demiştir: "Benden şunu yaz, "âlem kadim midir, hâdis midir" bilemedim. İmam Razi der ki: "Bu da Galileo'nun hakkı arayan insaf ehli biri olduğunu gösterir. Zira bu konuda izah o kadar zor ki birçok akıllıyı kesin bir çözüm bulmakta çaresiz bırakabilir."

bir çatışma olduğuna vakıf olur. Üstad Gamravi ve *Ezher* dergisi heyeti sadece bu konuyu -bilselerdi demiyorum- hatırlasalardı; Üstadı, Kelâm alimlerini Kelâm meselelerinde Yunan filozofları taklit etmekle ithamdan, Ezher heyetini de Üstadın kitabını içinde bu ithamın yer aldığı bir yazı ile överek tanıtımını yapmaktan mâni olmaya yeterdi.

Bil ki Usuluddin alimleri (Kelâmcılar), alemin hadis olması meselesine büyük önem vermişlerdir. Öyle ki alemin kadim olduğunu söyleyen filozoflara karşı amansız bir savaş yürütmüşlerdir. "İki fırka arasındaki ihtilaflı meselelerin hiçbiri bunun benzeri değildir" desem abartmış olmam. Kelâmcıların "kıdem" mezhebine şiddetli tenkitlerini, meselenin ilahiyat konusuyla doğrudan alakası yoktur, diyerek abartılı görmek gafletten ileri gelmektedir. Bunu abartılı gören şunu demiş gibi olur: "Allah'ın varlığı Kelâmcılar nezdinde kati olduğu gibi filozoflara göre de katidir. Artık bundan sonra "alem" ne olursa olsun." Bu gaflete bir örnek de Kadı Ebul-Velid İbn Rüşd el-Endülüsi'den vuku bulmuştur. Âlemin hâdis veya kadim olması meselesini hafife almış, bu bidati "âlemin hâdis yahut kadim olması" adı altında uydurduklarını söylediği Kelâmcılara eleştiri oklarını yöneltmiştir.

Evvelâ: Allahu Teâlâ'nın fail-i muhtar olması alemin kadim olması ile bağdaşmaz. İşte buradan hareketle "âlemin kadim veya hâdis" olmasındaki ihtilafın Allahu Teâlâ'nın fail-i muhtar (dilediğini yapan) mı yoksa failün bil-icab (yapma zorunluluğu var, yapması vacip) mi olduğu konusundaki ihtilaftan kaynaklanmıştır. Aksini söyleyen de vardır. Yani bu -son zikredilen ihtilaf- âlemin kadim yahut hâdis olması konusundaki ihtilaftan doğmuştur. Doğrusu her iki meselenin özel bir ehemmiyeti haiz olduğudur. İki mesele arasındaki kuvvetli bağa ek olarak âlemin kadim olduğunu söylemekle Allah'ın ihtiyarı (iradesi, dilemesi) olmadan fail olmasından yüz çevirecek olursak, Allah'tan başka bir şeyin kadim olduğunu söylemenin iradeyle olsun vücub ile olsun her iki durumda Allah'ın yaratmasına muhtaç olmadığını kavramamız için yeterlidir. Çünkü öncesinde yokluk bulunmayan ve her zaman mevcut olan kadimin bir var edene (yaratana) muhtaç olması akledilir bir şey değildir. Fail, ezelden mevcut olan şeyin neyini var edecektir? Var olanı var etmek, tahsili hasıl (olanı oldurmak) yani çelişki değil midir? Âlemin kadim olduğunu söyleyenler malulün illetine dayandığı gibi Allah'a dayandığını itiraf ediyorlarsa o zaman Allah'ın fail olmasına değil de varlığına muhtaç olmuş olur. Fail olmasına ihtiyaç ise ancak muhtar olduğu iradesine dayanmakla olur. Çünkü felsefecilerin icat ettiği manasıyla iradenin, gerçek iradeyle uzaktan yakından bir alakası yoktur... Şu da var ki, onlara göre Allahu Teâlâ zatına ziyade hiçbir sıfata sahip değildir. Buna göre ne irade ne ilim ne de başka bir sıfat vardır. Var olan yalnız zattır. Âlemin, Allah'ın fiili olması,

alem üzerindeki fiilinin zatından ayrı bir şey olmaması, zatından sonra gerçekleşmemiş olması manasında ise bu "fail" olmanın manası, alemin varlığının Allah'ın zatından ayrılmaması demektir. Şöyle ki, Allah'ın alem olmadan müstakil olarak var olması, alemin de Allah olmadan müstakil olarak var olması mümkün değildir. Buna göre iradesi bulunmayan fiili, failden çok kurulu makinaya benzer. Hatta onlara göre makine için çalışmak Allah'ın fiili yapması kadar lazımi değildir. (Makinanın çalışması lazım değildir fakat Allah'ın fiili lazımidir, yapması zorunludur) Peki makine için "o faildir" denilir mi? Denilecek olursa peki bu söz gerçek bir söz olabilir mi? Bundan dolayı bıçakla kesme işinin faili insan sayılmıştır, bıçak ise kesme aletidir. Ancak bıçak, kesme işi lügat olarak bıçağa isnad edilse de fail değildir. Hatta kesme işini bıçağa isnad etmek insana isnad etmekten evladır, daha anlaşılır bir durumdur. Bütün bu farklar irade sahibinin fail olmayı tercih etmesinden kaynaklanmıştır. Allah'ın yapmama imkânı yoktur diyen felsefecilerin mezhebine göre Allah'ın iradesi yoktur. Aynen güneş gibi, onun da aydınlatmama imkânı yoktur. İradesi olmayan da kadir olmakla nitelenemez. Yaptığı işler de böyledir. Çünkü yapmama gücü, imkânı bulunmamaktadır.

El-Esfâr adlı eserin müellifinin[1] *"irade sahibi (murid), kendisinden aykırı olmayan fiilin sadır olmasını bilendir. Murid (iradesi) olmayan ise kendinden sadır olanı bilmeyendir. Tabiattaki güçler gibi... His, mevcut olsa da fiil ona (tabi kuvveti) mülaim (kendisinden sadır olduğunu bilen) değildir. Bilakis aykırıdır. Aynen bir fiili yapmaya ikrah edilen kimse gibidir. Bu durumda fiil onun iradesinde olmaz"* şeklindeki sözüne gelince burada kendisi iradeyi "ilm"e bağlamıştır (ilim ile yorumlamıştır). İlim ise sahibini, irade sahibi yapmaz. Tıpkı insan gibi, hastalığını bilir, ancak bu hastalık kendisinin kastı ve iradesi ile değildir. Şayet şunu dersek: Bu (hastalık hali) ona mülaim değildir (tabii bir hal değildir) o zaman da bildiği ve tabii haline mülaim olan sıhhat de yine onun kastı ve iradesi olmadan gerçekleşmektedir. Şu da var ki mülaim olanla mülaim olmayanın konuşması, kendisinden iradesi alınmış (yok sayılmış) ve ilimle yorumlamış kimse için hurafe (saçma) bir konuşmadır. Çünkü mülaim, mülaim olmayandan iradeye muvafık olması ile ayrılır. Burada ise irade yoktur.[2]

1. Eserin tam adı **el-Hikme el-Mütealiye fil-Esfar el-Akliyye**'dir. Müellifi Molla Sadra'dır. **(Mütercim)**

2. Burada bir şey diyeceğim. O da şu: Allahu Teâlâ'nın fiillerinin iradesi olmadan ondan sadır olmasının vücubiyeti, -nitekim bu, alemin kadim olmasını gerektirir- ondan bu fiilin sadır olmasının, güneşten ışığın sadır olması gibi sayılması... Nitekim felsefecilerin taraftarı olan El-Esfar'ın müellifi bu benzerliği belirtmiştir. Aralarındaki farkın ise "güneşte iradenin olmaması Allahu Teâlâ da bulunması" olduğunu söylemiştir. Halbuki biz, Allah'ın zatı ile bir olan ilimle yorumlanan iradeyi ikrar etmeyiz. Bütün bunlar, alemi (ilahlık özelliklerine sahip olma konusunda) Allah'a yaklaştıran adımlardandır. Bu yakınlığı o kadar artırmaktadır ki; "onun sıfatlarından bir sıfat yapmaktadır" demiyorum, çünkü onlara göre

Âlemin hâdis olması bölümünden aktarmak istediğim bitti. Bunu Kelâm ilminin, Yunan felsefecileri taklit ilmi olmadığına bir örnek olsun diye naklettim. Geçmişlerin kadrini hakkıyla bilmeyenler, İslâm felsefesinin muasır eserlerinde keyfiyet ve kemmiyet olarak geçmişlerin eserlerine yaklaşan, materyalizm yahut pozitivizm gibi muasır inkârcı felsefelere karşı mücadele veren bir örnek gösterebilirler mi... Geçmiş alimlerimiz Yunan felsefesinden İslâm'ın ilkelerine aykırı olan hiçbir şeye susmamışlardır. Geri adım atmamışlardır. Hiçbiri de *Ezher* dergisinin başkanı gibi herkesin önünde şunu dememiştir:

"Modern bilim doğduğunda etrafını çevreleyen surlarla mücadele ediyordu. Nihayet bunlara galip geldi ve yeryüzünde otoriteyi ele geçirdi. Dinlere şöyle bir baktı ve bilimsel ilkesini bu dinler üzerinde uyguladı. Hemen ardından bütün dinleri mitoloji (efsane, masallar) alemine fırlatıp attı. Ardından bu dinlerin birbirinden nasıl doğduğunu, efsanelerinin birbiriyle olan bağlantısını araştırmaya başladı. Elinde okunacak bir birikim oluşturdu. Fakat mukaddes görülerek okunmak için değil, bilakis insanın kendini köleleştirdiği ve de bunu korumak için canını, malını vermekten çekinmediği zihni yapısı anlaşılsın, bilinsin.

(Allah'ın) hiçbir sıfatı yoktur. Var olan da onun zatında yok olmuştur. Bilakis El-Esfar müellifinin dediği gibi diyorum: "(Alemi) Allah'ın şanından bir şan, evrelerinden bir evredir." Madem öyle o zaman "masivallah" kelimesini ilga etsin ve vahdet-i vücud yani alemin Allah ile ittihadi (birleşmesi) mezhebine yol açsın. Bir önceki bölümde bu mezhebi tahlil sadedinde söylediklerim bunu teyit etmektedir. Demeye de devam ediyorum: Vücudi sofiler (vahdet-i vücutçular) Allah hakkındaki görüşlerini felsefecilere paralel olacak şekilde beyan ettiler. Bundan dolayı Ehl-i Sünnet vel-Cemaat alimlerinin akidesinden uzaklaştılar. Üstad Gamravi'nin Yunan filozofları taklit ile ayıplamasına, tenkit etmesine müstehak olanlar onlardır. Yani vücudi sofilerdir.

Burada bir mezhep daha görüyoruz. Felsefe ve tasavvufta, iki yüzlü bir mezhep. Vücudi tasavvufçuların yaptıklarının tam aksi. Felsefeyi vücudi tasavvuf anlayışı üzerine inşa eder. Bunun örneği El-Esfar müellifinin "Allah'ın ilmi"ni "eşyanın suretinin Allah'ın zatında belirmesi (mersum olması) ve bunların onun zatında külli veçhiyle (her yönüyle) zihni olarak hasıl olması" şeklinde tarif eden felsefecilerin üstünlüğünü anlatırken söylediği şu cümlelerdir (s. 97): "Onun çekinmesine -yani işrakilerin hocasının ve ona tabi olanların eşyanın Allah'ın zatında, ve zatı ile aynı olan ilminde hulul etmesi manasında olacağını zannederek "ilahi suretler (eşyanın suretinin zatında belirmesi)" demekten çekinmelerine gelince böyle bir sonucun lazımi olmadığını öğrenmiştin. Bu ancak haktan mahcup (perdelenmiş) olanlar, eşyanın Allah'tan farklı, onda arızi olarak beliren varlıklar olduğunu zannedenler nezdinde lazımidir. Ancak eşya (varlıklar) gerçeklik ve varlık açısından aynısı taayyün (belirme) ve takayyüd (bir kayıtla sınırlanma) açısından gayrısı olursa o zaman ortada ne hulül eden ne de içinde hulül edilen kimse vardır. Bilakis bu kemal, noksanlık-açıklık konusunda farklı olan mesele tahkik edildiğinde işin kendisi, eşyanın suretlerini; Küllisini-cüz'isini, kadimini-hadisini, ihtiva eden ilahi ilimden ibarettir. Bunların hepsi için, eşyanın bilinen hal üzere varlığı her şeyi ihtiva eden ilahi varlık ile mevcuttur."

Ben de diyorum ki: Şayet eşya, Allah'ın gayrı (başkası, farklı) değilse, bilakis her şey O'nun aynı ise o azaman istediğin meseleyi istediğin şekilde anlatabilir, açıklayabilirsin. Hiçbir şeyde hiçbir mahzur yoktur. Zira hata eden de isabet eden de Allah'tan başkası değildir. Biz "Allah zalimlerin dediklerinden münezzehtir" diyecek olursak o tasavvufçu filozof "zalimler de" (yani zalimler de Allah'tan gayrı değil) diyecekti.

"Müslüman Doğu, yüz yıldan fazladır Batı ile bir bağ kurdu. Batı'nın bilim kaynaklarından içmeye maddi medeniyetiyle aydınlanmaya başladı. Oradan elde ettiği şeyler içerisinde bu efsaneleri gördü. Dininin de bunun bir örneği olduğuna şahit oldu. Ancak ağzından tek kelime çıkmadı. Çünkü işin, yapmaya teşebbüs etmekten dahi büyük olduğunu görüyordu. Ancak içinde inkarcılığı (ateizmi) gizli tuttu. Yakinen inanıyordu ki kardeşleri (yoldaşları) kendisinin ulaştığı ilmi seviyeye ulaştıklarında varacakları son budur.

Yine onlardan hiçbiri Müslümanları Avrupa'yı taklit için bu Üstad'ın dediği gibi şöyle bir şey dememiş: *"Japonlar, ulaştıkları seviyeye ancak geçmiş bütün örflerinden, adetlerinden tamamen sıyrıldıktan, hükümetlerini ladini yaptıktan ve Avrupa'nın bilim ve kültürünü olduğu gibi aldıktan sonra ulaştılar. Öyle ki Avrupa'nın inkarcılığını dahi aldılar, eğlencelerinde, danslarında bile onları taklit ettiler."*

Hasılı, Üstad Gamravi'nin İslâm Kelâm alimlerini Yunan filozofları taklit ile ithamı, Kelâm ilmini düşüncesizce, bilgisizce ithama büyük bir örnektir.[1] Aynı şekilde Yunan filozoflarını müşahedeyi ihmal ve ilimlerini sadece "düşünce" üzerine bina etmekle ithama da örnektir. Nitekim muhakkik alimlerin imamı *El-Mevakif*, 1. Mevkif, 4. Bölümde Musannif'in, "İlimleri, bunlara yani duyusal olgulara dayanmaktadır" sözünü şerh ederken şöyle der: "Eflâtun'a (platon) nispet edilen ilahi bilim, duyu yoluyla öğrenilen duyusal olguların ahvali ile istidlâl etmek üzerine kuruludur.[2] Aristo'ya nispet edilen tabiat ilimlerinin çoğu; Gök bilimi, kainat bilimi, asar-ı ulviyye (meteorologica, semavi etkenler), madenler, nebatat, hayvan (canlılar, zooloji) vb. bilimler, duyulara dayalı bilimlerdir. Batlamyus'a nispet edilen astronomi, meteoroloji de duyuların idrakine bağlı, duyusal varlıkların ahkamına tabidir. Galileo'ya nispet edilen tıbbi deney bilimi de yine duyularla idrak edilen şeylerdendir.

1. Gariban Kelâm alimleri ve aşağılanan ilimleri... İbn Rüşt de El-Esfar el-Erbaa'nın müellifi Sadruddin eş-Şirazi de onları Yunan filozoflara muhalif oldukları için tenkit etmektedirler. Üstad Gamravi ise onları taklit ettiklerini söyleyerek tenkit etmektedir. Aynısını İbn Teymiyye ve İbnul-Kayyim yapmıştır. Mısır'da bu türden insan çoktur. Kelâm ilmini Yunan ilmi olarak saymaktadırlar. Bir grup ise onlardan nefret ediyor yaptıklarını bidat olarak görüyorlar. Akli ilimlerden nefret eden ve mantık ilmini öğrenmenin caizliğinde tereddüt edenler bunlardır. Bu ise bağnazlığın zirvesidir. Bu düşüncenin sahipleri, modern bilime yaranmak için akıl ve mantıktan yüz çevirenlerden başkadır. Kelâm alimlerini ayrıca Vahdet-i vücud mezhebinin mensupları da tenkit etmektedir. Ancak Kelâm alimlerinin yolu (metodu) özellikle Eşari ve Maturidi gibi Ehl-i Sünnet olanların yolu, zikredilen toplulukların hepsinin yolundan daha müstakim, İslâm'a daha çok hizmetkardır.

2. Bu sözden Kelâm ilmini salt düşünce (zihni hakikatler) üzerine kurulu olduğunu ima ederek tenkid edenlere cevap çıkarabiliriz. Zira bu ilim, Allah'ın varlığını ispatı konu edinir. Allah'ın varlığını ispat ise alemin varlığı ile ispat edilmektedir. Ancak onlar, bunun müşahede ve duyularla idrak üzere inşa edilmiş bir istidlal olduğunu bilmezler. Bu istidlal sadece düşünce üzerine kurulu değildir.

J. W. Draper *"Din-Bilim Çatışmasının Tarihi"* adlı kitabında şöyle der: *"Arapların ilerlemeleri, araştırmalarında takip ettikleri üsluptan doğmuştur. Bu, Yunan filozoflardan aldıkları bir üsluptu. Zira onlar kesin olarak, sadece akli üslup ilerlemeye yol açmayacağını gördüler. Gerçeği bulmak, olayları bizzat müşahedeye bağlı olmalıdır. İşte buradan araştırmalarındaki şiarları, deneysel üslup ile ilmi düstur olmuştur."*

Bütün bu açıklamalar bir tarafa, akıl bedaheten müşahede ve duyusal metodun ihmali şeklimdeki eksikliği bütün Yunan filozoflara nispet etmeyi, İslâm alimlerinin de bu konuda inceleme, süzme yapmadan onları taklit ettiklerini kabul etmez. Onların hepsinin, taklit edenler ve taklit edilenlerin, gören gözleri, işiten kulakları yok mu? Evet öncekilerin elinde, sonrakilerin elinde olan test ve müşahede (gözlemleme, deney) araçları, aletleri bulunmayabilir. Bundan dolayı sonrakilerin gözetlemeleri evvelkilerden üstün olabilir. Bununla beraber yeni Batı filozofları; Üstad Gamravi'nin kendilerini yüceltirken Yunan filozoflarını hafife aldığı filozoflar, bu hafif görmeye razı olmazlar. Bilakis onları ilk öğretmenleri olarak görürler. Şu anki ilerlemelerinden, yükselmelerinden seleflerinin kadrini düşürecek bir sonuç çıkarmazlar. Selefini küçük ve hakir görmek biz yeni müslümanların özelliğidir. Öyle ki doğrudan onları hakir görmek bize yetmiyor, yanında başkalarının selefini hakir görerek buna yol arıyoruz.

Dedik ki: Üstad Gamravi, naklettiğimiz sözüyle Kelâm ilmini düşüncesizce, bilgisizce ithama büyük bir örnek vermiştir. Yine diyoruz ki; Kelâm alimlerin Yunan filozofları körü körüne taklit etmekle itham eden Üstad, kendi nefsinden bize mukallit hakkında güzel bir örnek vermiştir. Çünkü onun deneyi överken, salt aklı tenkit ederken Batıda yaygın olan filozof Kant'ın metodunu taklit ettiğini görmekteyiz. Ancak acaba Üstad bu metodu yani deney ve gözlem metodunu övüp salt aklı kasır görme metodunu kullanan kimselerin bunu, Allah'ın varlığını ispat eden delilleri, -müşahede (gözlem) üzerine bina edilmemesinden- tenkit etmek (çürütmek) için kullandığını biliyor mu? Nitekim Kant'ın kendisi bu anlayışa dayanarak, Allah'ın varlığını ispat eden bütün nazari delilleri tenkit etmiştir. Daha sonra Allah'ın varlığı delilini ahlâk (etik) delili üzerine kurmuştur. Söz konusu delili incelediğimizde bu delilin zayıf olduğunu ve Allah'ın varlığı gibi önemli ilmi bir meselede yeterli olamayacağını öğreneceksin. Yine bu anlayışa dayanarak Ezher dergisi editörü Allah'ın varlığından şüphe eden aydın gençlere mühlet vermiştir. Allah'ın doğru, bilimsel bir yolla varlığını ispatı, nefsi (ruhsal, ruh üzerindeki) araştırmaların -Spiritizm- ilerlemesine bağlamıştır. Daha önce bu beklenti üzerine konuşmuştuk. Daha da konuşacağız.

Yine *el-Camia* dergisi kurucusu Şeyh Muhammed Abduh'un münazırı Üstad Farah Antun'un nasıl da aynı anda iki hataya düştüğünü gördün. Bir taraftan, akıl ve bilimin başında, temelinde, görülmeyen bir ilaha iman etmek olan dinin doğruluğunu inkâr ettiğini söylerken diğer taraftan aklı inkar etmekle müşahedeyi inkarı birbirine karıştırmıştır. Öyle ki din ile aklın birbirine aykırı olduğunu söylemiştir. Bunu da şu husus üzerine bina etmiştir. "İlim, mutlaka akli dairesinde değerlendirilmelidir. Çünkü kuralları, müşahede, deney ve test üzerine kuruludur. Buna karşın din, kalp (gönül, vicdan) dairesinde değerlendirilmelidir. Çünkü kuralları, kaynaklarına bakmadan mukaddes kitaplarda varid olan bilgilere teslimiyet üzerine kuruludur." Dedi ki: "Bundan dolayı filozoflardan kâmil akla sahip olanlar ve her milletten din adamları aklın dinden uzaklaştırılması çağrısı yapıyordu. Filozofların aklı kâmil olanları, insanların inançlarıyla mücadeleyi istemedikleri için, din adamları ise kapsamında yer almayan her şeyi yıkan akıl delilinden kaçmak için bu çağrıyı yapıyorlardı.

Görüyorsun ki Üstad Farah Antun sinsi bir düşünce yahut gaflet ile müşahede ve onun üzerine kurulu olan modern bilimin dini inkarından aklın da dini inkâr ettiğine nasıl geçiş yapmıştır. İşte iki taraflı hatası budur. Yine bu çift hataya binaen Üstad Ferid Vecdî, mucizelerin ve ölümden sonra dirilmenin aklen mümkün olmasını inkar etmiştir. Bu inkarını da müşahede yani maddi deney üzerine kurulu modern bilime dayandırmıştır. Bütün bunların tafsilatı ve onlara yapılan reddiyeler gelecektir. Peki, modern bilime tutkusunu gizlemeyen Üstad Gamravi bu iki üstada muvafakat ediyor mu? Onlar bu tutkularının üzerine geçmişte peygamber mucizelerinin gerçekleşmediğini, gelecekte de ölümden sonra dirilmenin olmayacağını bina etmişlerdir. Bu şekildeki ikrarlarını da ilmi ve akli bir ikrar saymışlardır. Peki Üstad Gamravi de yine Allah'a aklıyla, ilmiyle değil de yalnız gönlüyle mi iman ediyor?

Bizler, dinin sıhhatinden akıl ve bilgisinin selametinden şüphe etmediğimiz Üstad Gamravi'yi bunların hepsinden tenzih ederiz. Ortaya koymaya çalıştığımız şey şudur: Modern bilimle eski bilimi karşılaştırmak, yeni olanı deneye dayandığı eski olanı da salt akla dayandığı için yeniyi eskiye üstün tutmak genel olarak muasır aydınların mırıldandığı bir şeydir. Duyusal deney değil de yalnız akli delil üzerine bina edilmiş asılsız, düzmece olduğunu göstermek için böyle yapmışlardır. Bundan dolayı onun yaptığının, onlar yaptığına benzemesi hoşumuza gitmez. Özellikle bununla beraber Usuluddin alimi Kelâmcılara tenkit yöneltirse...

Kaldı ki akıl ile duyu ve müşahedeyi karşılaştırmak acemiliğin, toyluğun alametidir. İnsan ile hayvan arasında ortak olan duyu, insanı başka her şeyden meziyetli

kılan akılla nasıl yarışabilsin? İşte ben, yalnız aklıma dayanarak bu karşılaştırmayı o tercihi reddediyorum. Hem de herhangi bir deneyin yardımına ihtiyaç duymadan. Çünkü insanı tecrübe ve müşahede (gözlem)den istifade etmeye irşad eden akıldır. Deneyi, gözlemi açıklayan, içindeki manayı çıkaran da yalnız akıldır. Akla karşı ve akıl olmadan ikisi de bir şey değildir.[1] Hatta bu ikisi, akıl olmadan herhangi bir şeyi öğrenmede hata bile edemezler. Hakka nasıl isabet etsinler! Hata ve isabet, hepsi akıldan sadır olur. Çünkü akıl, mutlak olarak idrakin madenidir. Duyulara tealluk eden şeyler olsun, başkaları olsun, hepsinin idrak yeri akıldır.

Ayrıca ben, maddiyata tealluk eden tabiat bilimleri üzerinde tecrübenin üstünlüğü, aklında bu alanda duyuların yardımına ihtiyaç duyduğunu inkar etmiyorum. Hatta aklım beni bu ihtiyacı ikrar etmeye itiyor. Dolayısıyla akıl, duyusal deneylerin ve bunlara dayanan tabiat biliminin kıymetini inkar etmez. Ancak deneylere tutkun olanlar aklın kıymetini hakkıyla takdir etmiyorlar. Şöyle ki duyusal deneylere dayanmadığı için tabiat ötesi ilmi inkar ediyorlar. Bu fark da aklın kıymetini takdir edip etmeme de aklın duyulara üstünlüğündendir. Üstad Gamravi'nin tabiat ötesi ilmi inkar ettiğini sanmıyorum. Fakat o, şunu kaçırdı: Kelâm ilmi, Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleriyle alakalı ana konuları itibariyle tabiat ötesi bilimden farklı değildir. Sadece İslâmi bir ilimdir ve Yunan felsefesinden tercüme edilmemiştir. Yahut da şunu kaçırdı: Tabiat bilimi bütün ilimler değil ki bu bilimde aklın deneye muhtaç olmasından, bütün ilimlerde muhtaç olmasını gerektirsin. Daha doğru ifadeyle akli istidlale güvenmemin üzerine tertip olacak büyük fesatları yanlışları kaçırmıştır. Bunlardan bir, Allah'ın varlığından şüphe duyanın şüphesinde mazur görülmesidir. Hatta inkar edenin bile...

Deneysel delillere tutkun olanlarla birlikte tutkun olarak akli delile güvenmeyin Üstad'a şöyle dense: "Kelâm alimlerimizin Allah'ın varlığını ispatta dayandıkları bütün akli, nazari delilleri tenkit etme sünnetini başlatan Kant -nitekim bu delilin tafsilatı da cevabı da gelecektir- kitabımızın bir yerinde yer alan deneysel delil olarak değerlendirdiğimiz "kainattaki kurulu düzen" delilini de tenkit etmiştir. Şu şekilde

1. Kitabın bazı yerlerinde şunu söyledim: Materyalist inkarcılar, akli delili, dayanağı çürütmeye çalışıyorlar, akılla beraber ona dayanan dine düşmanlık yapıyorlar. Binaenaleyh diyorlar ki: Deney ve gözlemden mücerret akli istidlalin bir kıymeti yoktur. Biz de bu kitapta aklı müdafaa ediyoruz ki dini müdafaaya imkan bulalım. Hasımlarla mücadele ederken talihli olduğumuz husus, aklın bizimle beraber olması, onun bizi bizim de onu müdafaa etmemizdir. Elimizde, bizim aklı müdafaa eden, hasımlarımızın ise akla hasım olması dışında bir şey bulunmasaydı dahi bu bize de onlara da yeterdi. Ayrıca şunu da söyledi ki: Hasımlar adına onları mazur gösterecek; "onlar duyuları üstün görmüyorlar, aklı da hafife almıyorlar. Bilakis aklı esas almak için duyulara dayanıp onlardan teyit almasını şart koşuyorlar" şeklinde bir yorum yapsa cevabımız: Bu durum da aklı hafife almaktır. Çünkü itimadın temeli duyu ve tecrübeye bağlı kılınmaktadır. Duyuları akla üstün tutmanın bundan başka manası yoktur.

tenkit etmiştir: Kainattaki kurulu düzen bir düzenleyenin varlığına delalet eder. Ancak bunun Allah olduğuna delalet etmez. Yahut kainattaki düzenin kemali kadar kâmil bir düzenleyiciye delalet eder. Ancak ekmel (en kamil) olan düzenleyiciye delalet etmez. O da kainatta kurulu düzenden daha eşsiz bir düzen kurmaya kadir olan Allah'tır." Üstada bu şekilde bir şey söylense Kant'ın itirazını nasıl cevaplandırır. Kainatın düzenini koyanın deneysel delile dayanmadan Allah olduğunu ne şekilde ispat eder? Burada deneysel delil kainattaki kurulu düzenden çıkarılmıştır, izahı da şu şekildedir. Kainatın kurulu düzeni mümkinât kabilindendir. Varlığı vacip zaruriyattan da değildir, varlığı imkansız olan müstehilattan da değildir. Bundan dolayı onu, yokluktan varlığı çıkaracak bir kurucuya (yaratana) muhtaçtır. Sahip olduğu bu şeklini, belirleyecek bir yaratıcı. Bu kainatın Allah dışında bir kurucusu olsaydı, düzenin kendisi gibi mümkinattan olurdu. Vacib'ul-vücud olmazdı. Çünkü Vücub'ul-vücud (varlığı zorunlu) olmak Allah'a mahsustur. Eğer mümkün'ül-vücud ise yine var edecek bir illete ihtiyaç duyar. Bu sefer Kelâm tekrar, mümkün olan vareden illete intikal eder. Nihayetinde iş mümkün olan illetlerde teselsülün lazım olmasına[1] yahut vacib'ül-vücud olan bir var edende nihayet bulacaktır. Biz, kitabımızın dört bölümünden birinci bölümün ilk konusunda teselsülün batıl olduğunu ortaya koyacağız. Hal böyle ise ikinci şık kesinleşir. Yani Vacib'ul-vücud olan bir var edende nihayet bulması. Bu mevcudu da akli istidlalden yardım almadan sadece deney ile ispat etmek mümkün değildir. Deney ve gözlemle sabit olan, bir şeyin varlığıdır, Vacib'ul-vücud olması değildir.

Üstad'a şöyle denilse: "İspatiyye (pozitivizm) felsefe mensupları veya bilinen tabiriyle Batı kültürüyle yetişmiş aydınlar; Aguste Comte'nin tabisi pozitivist felsefe mensubu maddiyatçıların çoğu... Deneye dayalı modern bilime dayananların hepsi şu gerekçeye dayanarak inkara düşmüşlerdir: bilimsel deneyler, alemde işini herhangi bir his ve irade olmadan yapan mekanik kuvvetler dışında bir şey göstermemektedir. Deney, hiçbir düzen kurucusunun varlığını göstermemektedir. Düzen şeklinde görülen şey de herhangi bir tanzim kastı ve iradesinden sadır değildir. Bilakis bu, herhangi bir faili olmaksızın kendi kendine tesadüfen var olmuştur." Üstada böyle denilse buna nasıl cevap verecek. "Tesadüfün imkansız" olduğuna hükmeden akli delile müracaat etmeden bu düzenin bir failinin (kurucusu, yaratanı) olduğunu nasıl ispat edecek. Tesadüf imkansızdır. Çünkü tesadüf "tercih bilâ müreccih" (tercihini gerektirecek sebep olmadan tercih etmek) kabilindendir. Bu şekildeki tercih de nihayetinde tenakuza (çelişkiye) varır. Nitekim bunu kitabımızın birçok yerinde izah edeceğiz.[2]

1. Manası başlangıcı olmaksızın zincirleme olarak her malul bir illetten doğar. O illet de bir önceki illetin malulüdür. Ve bu geriye doğru sonsuza kadar devam eder. (Mütercim)

2. Bizim, başında Allah'ın varlığını ispat bulunan dini itikat esaslarını ispat konusunda, akli delil gerçekte

Üstad'a şöyle denilse: Duyusal deneye dayanan pozitif modern bilim -vardığı son kanaatlere bakıldığında- kainatta hareket dışında hiçbir şeyin varlığını dahi kabul etmemektedir. Çünkü deney kapsamında değildir. Nitekim Kant ve onun dışındaki "tedribiyyun" (deneyselci felsefe mensupları) derler ki: "Bizler konuları, hususları biliyoruz ancak bunların sahibini bilmiyoruz." Aynı şekilde felsefe tarihi kitabı Metalib ve Mezahib'in müellifi Paul Janet şöyle der: "Deneysel akım nihayetinde şüpheci sofistaiyye, (her şeyin varlığından şüphe duyan ve tevehhüm kabilinden değerlendiren felsefi akım) safsatacılığa varacaktır." Hasılı, onların deneyle bilgisine ulaştıkları şey, bütün şekillerini harekete bağladıkları olaylar ve hususlardır.[1] Sonra pozitif bilim mensuplarından Allah'ın varlığını ikrar etmeyenler şunu derler: "Alem, bütün cüzleri ile hareketler zincirinden ibarettir. Şöyle ki her eylemin (hareketin) illeti (var edeni) ondan önceki eylemdir. Eylemler zincirinden her biri geçmişe doğru sonsuza kadar uzanınca, farklı zincirlerdeki her eylem kendisini harekete geçiren illeti o zincirin içinde bulur. Bunun da başı yoktur. Dışarıdan bir hareket ettirene muhtaç değildir." İşte üstada böyle denilse bu eylemleri hareket geçiren Allah'ın varlığını nasıl ispat edecek? Ki bu izaha göre bu eylemler yer aldığı zincirde meydana gelmektedir. Yahut en azından ilk muharrik (ilk hareket ettiren)in varlığını nasıl ispat edecektir? Büyük Yunan filozofu Aristo bunu özel akli delille ispat etmiştir. Evet, akli delili ve Yunan filozofları hafife alan Üstad, teselsülü iptal eden akli delil olmadan nasıl ispat edecektir?

Üstad'ı Şeyh Muhammed Abduh'un Celal el-Devvani'nin *el-Akaid el-Adudiyye*'ye şerhine yaptığı şu şekilde ta'likler aldatmasın. (s. 28): *"Teselsülün batıl olduğuna dair getirdikleri bütün deliller ancak yalan vehimler üzerine kuruludur. Şimdiye kadar da cüzleri varlığıyla -sıralı olsun veya olmasın- bir araya gelmiş silsilenin (zincirin) bir yerde nihayet bulmasının vacip olduğuna dair yakini (kesin) burhan bir tarafa hitabı burhan dahi getirilmiş değildir. Kaldı ki Vacib'i (Allah'ı) ispat konusunda yol geniştir. Bu tür vehimlere girmemize gerek bırakmamaktadır."*[2]

Üstad'ı İslâm alimlerinin görüşlerini aşağılayan hevasında yalnız kendi şahsi görüşlerini takip eden Şeyh Abduh'un söyledikleri aldatmasın... Teselsülün batıl olması, Kelâm alimlerimizin üzerinde icma ettiği bir meseledir. Yunan filozofları da iki

itimat edilmeye, esas alınmaya müstahak olduğundan değil de bilakis ona ihtiyacımız olduğundan akli delili müdafaa ettiğimiz zannedilmesin. Bilakis biz bu kitapta mantıki akli delilin en kuvvetli en üstün delil olduğunu ilelebet kuvvet ve üstünlüğünü koruduğunu ispat etmekteyiz.

1. Burada hareketten maksat felsefi terim olarak "harekettir" ilim dallarına göre farklı tarifleri vardır. Aristo "hareketi": "Kuvvet halinde olanı kuvvet ile yapmak" şeklinde tarif eder.

2. Yakini burhan: Önermeleri kati yargılar üzerine kurulu delildir. Hitabi burhan: Önermeleri zanni yargılar yahut genel kabuller üzerine kurulu delildir. (Mütercim)

şarta bağlayarak batıl olduğunu ortaya koymuşlardır. Sonra -Üstad'ın dediği üzere- mukallit alimlerimiz geldi iki şartın bulunmadığı halleri de bulunduğu hallere ilhak ettiler. Böylece iki fırka da varlıkta tertipli (sıralı), toplanmış hususlarda teselsülün batıl olduğunda icma etmişlerdir. Bu türün başında da illetlerin teselsülü gelir. Hal böyle iken Şeyh Muhammed Abduh geliyor, her iki fırkanın batıl olduğunda icma ettikleri noktada onlara muhalefet ediyor. Çünkü kendisi muhalefet ve şazlık belasıyla maluldür.

Kendi aklına hayran olan Şeyh de ona hayran olan Mısır'ın aydınları da Allah'ın varlığını ispatın illetlerin teselsül etmesinin batıl olmasına bağlı olduğunu bilmiyorlar.[1] Nitekim o da ona hayran olanlar da illetlerin sonsuza kadar nihayetinin olmamasının aklı selim sahibi kimseler nezdinde bedahaten batıl olduğunu bilmiyorlar. Alimlerin bunun batıl olduğunu ortaya koymak için getirdikleri, Şeyh Abduh'un da yalancı vehimler saydığı burhanı tatbik ile burhanı tezayüf gibi deliller[2] öğretme,

1. Allah'ın varlığını ispatı görev bilenler için... Allah'ın varlığını ispat, Vacib'ul-vücud olan (varlığı zorunlu, yokluğu farz edilmeyen) bir mevcudun nazari (istidlal) akıl ile ispatı demektir. Bu delil İslâm alimlerinin, Kant hariç geçmişte ve günümüzde bulunan ilahiyatçı filozofların ittifakla kabul ettikleri bir delildir... Allah'ın varlığını ispatı vazife edinenlerin, varlığı mümkün olan illetlerin: -öyle ki her biri sonsuza kadar öncesinde bulunan ve onu vareden bir illete muhtaçtır- teselsülünü kati suretle iptal etmemeleri (çürütmeleri) gerekir. Bunu muhakkak Vacib'ul-vücudda son bulacak şekilde ispat etmeliler. Kant ise Şeyh Muhammed Abduh gibi teselsülün batıl olduğuna ikna olmamıştır. Bundan dolayı Allah'ın varlığını nazari akıl deliliyle ispattan yüz çevirmiştir. Çünkü o da biliyor ki Allah'ın varlığını nazari akıl delili ile ispat teselsülün batıl olmasına bağlıdır. Kendisi buna kendine özgü başka bir delil getirmiştir. İlerde bu delili nakledip, tenkit edeceğiz, inşallah.
Ancak Şeyh Muhammed Abduh, teselsüldeki özellikle de aklı selimin bilmemekte mazur görülemeyeceği illetlerin teselsülündeki batılılığa uyanmamakta Kant'la beraber olsa da bir konuda Kant'tan farklıdır. O da bu delile uyanmamasına ek olarak, teselsül batıl olmadıkça nazari akıl delili ile Allah'ın varlığını ispata giden yolun kapalı olacağına uyanmamıştır. Nitekim Kant bunu görmüş bundan dolayı nazari akıl delilinden başka bir delile yönelmiştir. Elinde nazari delil dışında delil bulunmayan Şeyh de delilsiz kalmıştır. Kelâm meselelerinin iki ana meselesi olan Allah'ın varlığını ve vahdaniyetini ispat hususunda bocalamışsa muasır Mısır'ın aydınları nezdinde Kelâm ilmine düşmanlığın yayılmasında bir gariplik yoktur. O'nun ikinci mesel (vahdaniyet) deki bocalamasını 3 nolu başlık altında vermiştik.

2. Burhan-ı tatbik: Şu şekilde izah edilir: İlletler sonsuza teselsül (zincirleme uzanacak) olsaydı o zincir halkalarından her biri öncesinin malulü, arkasından gelenin illeti olurdu. Son mâlul müstesnadır, zira o illet değildir. Bu silsile yapı itibariyle bir olsa da ancak vakıada ve akıl nezdinde iki şeyden mürekkeptir. İlletler ve malûller. Son silsilenin sayısı birinci silsileden bir fazladır. O da son maluldür. Çünkü bu malûldür illet değildir. Bu sefer bir fazla olan bu zinciri son bulduğu noktadan alıp diğer zincirin ilk bölümüne, diğer zinciri de son bulduğu noktadan alıp diğerinin son bölümüne tatbik ederiz. Zira her bir silsilenin ilk bölümü diğerinin ilk bölümüne denk gelir. Şayet iki zincirde tatbik edilen diğer tarafta son (nihayet) bulmazsa, fazla olan zincir de yine o tarafta son bulmazsa o zaman şöyle bir durum meydana gelir. Bir fazla olan zincir ile eksik olan zincirin halkalarından her biri diğerine denk gelir. Bu ise eksik olanın fazla olanla eşit olmasını doğurur. Eksik olanla fazla olanın eşit olması imkansızdır. Dolayısıyla sonsuza kadar teselsül batıldır.
Burhan-ı tezayüf (Birlikte bulunma): Sonsuz illetlerin teselsül halinde olduğunu farz edelim. Ancak elimizde bir en sonuncu illet vardır. Son olan da kendinden önce gelen illetle birlikte olur. Şayet

dikkat çekme olmadan bunu kavrayamayanlar için ikame edilmiştir. Biz de -Allah'ın lütfu ile- birinci bölümün ilk konusunda bu iptalin izahını yapacağız. Öyle ki hiç kimse inkar edemeyecektir. İsterse Şeyh Abduh olsun. Orada açığa çıkacak ki, illete muhtaç olan silsile şayet illete ihtiyacı olmayan bir illette son bulmazsa -ki böylece silsilenin başı olsun- bilakis sonsuza kadar uzanırsa -ki Şeyh Abduh'un caiz gördüğü, batıl olmasını da şiddetle inkar ettiği teselsüldür- demek ki böyle bir illet kökten, bütünüyle yoktur. Böyle bir silsilenin varlığı tamamen yalan vehimler üzerine kuruludur. Şeyh Abduh'un vehime kapıldığı teselsülün batıl olduğunu gösteren deliller değildir. Kendisinin Vacib'i ispat için zikrettiği ve teselsülün iptaline ihtiyaç duymadığı delil,[1] Şeyh farkında olmasa da yine teselsülün batıl olmasına bağlıdır. Çünkü daha önce söylediğimiz gibi Allah'ın varlığını ispat, Vacib'ul-vücud olan bir mevcudun varlığını ispat etmekten ibarettir. Şeyh Abduh'un delilini üzerine bina edip kendisi ile yetindiği delil, "Tercih bilâ muraccih'in (tercih sebebi bulunmadan tercih etme) iptali konusudur. Bu tür bir iptal, Allah'ın varlığını ispat konusunda zaruri olsa da ancak bununla kainatın mutlak manada bir Sanii'nin (yapan, vareden) varlığını ispat eder. Vacib'ul-vücud olan bir Sanii'in varlığını ispat etmez. Dolayısıyla Şeyh'in deliline göre yine kainatı yapanın başka bir yapanın (var edenin, başka bir var edeni) varlığına ihtiyacı baki kalır, devam eder. Bu da teselsüle yol açar ki Vacib'in ispatı bunu iptal etmeye bağlı olur. Şeyh'e göre de iptali mümkün değildir. Dolayısıyla Vacib'in ispatı, yani onun nezdinde Allah'ın varlığını ispat mümkün olmaz. Bilakis alem, mümkün olan sonsuz illetler silsilesi üzerine kaim olur. Nitekim bu silsileye tutunanların iddiasına göre bunun sonsuzluğu Vacib'ul-vücud olan Allah'ın varlığına bir ihtiyaç bırakmaz.[2]

Konumuza dönelim: Üstad Gamravi'nin: *"Gerçeklere gelince bunlar hem nefsin hem de aklın dışındadır"* sözüne gelince ben şunu ekleyerek cevap veriyorum: Duyuların da dışındadır. E. Ribeau der ki:[3] *"İnkar edilemeyecek hususlardan biri, harici idrak yani hissetme (duyma) eşyanın mahiyetine ulaşamaz. Deney bize, alemin haddi zatında ne olduğunu anlatmamaktadır. Çünkü meseleye derinlemesine bakılacak olursa kesinlikle harici bir idrak yoktur. Kendisine eşya dediğimiz "objeler" ancak şuurumuzun dışına vehimle çizdiğimiz nefsi keyfiyetlerden, şekillendirmelerden ibarettir."*[4]

---

zincirleme gidiş sürerse, bu son olanın kendisinden önce gelen olmaksızın olması gerekir. Bu ise batıldır. **(Mütercim)**

1. Adı geçen kitabının 32. Sayfasında geçmektedir.
2. Burada uzun bir dipnot var, kitabın sonuna bıraktık.
3. **Rûhiyat**, s. 157, Büyük Üstad Muhammed Ali Ayni'nin Türkçe'ye tercümesinden.
4. **Metâlib ve Mezâhib**, Paul Janet.

Yine diyor ki: *"Bir duyumdan birden fazla duyum çıkaramayız.*[1] *Dokunma duyusu da bu yargıdan istisna değildir. Zira bu duyuya diğerlerine göre daha çok imtiyaz verilir. Çünkü bu duyu yoluyla dış aleme dokunma hali yaşarız. Ancak dokunma şeklinde açıklanan mukavemet duygusu tıpkı renkleri idrak gibi tamamen dahilidir."*

Kant da hakikatin ölçüsünü sorarak şöyle der:[2] *"Biz hakikatin ölçüsünü bilginin tealluk ettiği objede mi arayacağız?"* sonra şöyle dedi: *"Eğer hakikat, bilginin "obje"ye yani vakıaya mutabık olmasından ibaret ise bilgimizin doğru olduğunu kabul etmek vakıaya mutabakatına bağlı kalır. Halbuki bilgiyi vakıa ile ölçmek, onu yine bilgi ile ölçmekten başkası değildir. Dolayısıyla bilginin vakıaya mutabakatını aramanın neticesi, bilginin bilgiye mutabakatını aramak olacaktır. Çünkü bilgim bende mevcut, vakıa (obje) de benim dışımda ise benim vereceğim hüküm şundan ibaret olur: Benim vakıaya (objeye) dair bilgimin mutabık olması vakıayı yahut vakıaya mutabık olmadığını bilmemdendir. Kastım vakıaya değil de bilginin bilgiye mutabakatıdır. Şüpheciler bu kısır döngüne "müsadere" derlerdi. Dolayısıyla dedikleri şekle göre hakikatin tarifi kısır döngüdür. Bu durum şuna benzer: Birinin verdiği haberi teyit etmek, inandırmak için kimsenin tanımadığı bir şahit getirmesi ve insanları şahitliğine ikna etmek için adaletli, doğru sözlü olduğunu iddia etmesidir. Dolayısıyla hakikati öğrenme yoluna itiraz pekâlâ yerindedir. Bu problemin çözülmesi de bütün alem için mutlak olarak imkansızdır."*

Görülüyor ki Kant gibi büyük bir filozof; Batılı ve Doğulu hayranlarla beraber Üstad Gamravi'nin de beğenisini kazanan "yalın aklı" tenkid eden fikir akımının kurucusu olan bu filozof, hakikate götüren yolun kapalı olduğuna hükmetmiştir. Çünkü harici vakıaya (objeye) kendimizden çıkararak kendimize ulaşamadığımız için... Bizler, bize hapsedilmişiz. Bizi hapisten çıkaracak herhangi bir araç yoktur. E. Ribeau'nun da dediği üzere ne akıl ne duyu bizi çıkarabilir.

Ben Kant'ın görüşüne katılmıyorum. Çünkü kendisi şüpheci akıma mensuptur. Bunun tahkiki birinci bölümün ilk konusunun sonunda gelecektir. Fakat ben burada onun söylediklerini aktardım ki Üstad, modern bilimin alimlerine göre hakikate ulaşmama konusunda duyunun da akıl gibi olduğunu öğrensin. Üstadın dediğine göre, hakikatler nefsin de dışında aklın da dışında ise o zaman yerinden ayrılamayan dışarıdan da içine bir şey giremeyen akıl, hariçteki hakikate ulaşamaz, duyular da onu hakikate ulaştıramaz. Bizim "duyma" diye tabir ettiğimiz haricin idraki, sadece dahilidir. Nitekim duyuların aracılığı olmadan idrak olan tasavvur (bir şeyin mahiyetini kavrama) tamamen dahilidir.

1. Duyumdan kasıt, işitmek değil duyularla idraktir.
2. A.g.e, s. 81

Kant'ın ortaya attığı ve cevabı yoktur dediği büyük müşkile gelince cevabı, Kant'ın mezhebini tenkit edeceğimiz yerde bilinecektir. O da bilgi bahsinde karşılaştığımız ve çözümü olmayan müşkil, bilginin kendisine değil bizim bilme (öğrenme) şekline bağlıdır. Orada da dedik ki: İnsan, makûlattan ve mahsusûttan bildiğini bilir, fakat nasıl bildiğini bilmez. Çünkü Allah ona, dilediğini öğretti, nasıl öğrendiğini öğretmedi. Bizde mahsusûttan ve makûlattan bilgiler vardır. Bunları biliyoruz ve bildiğimizi biliyoruz. Ancak şekliyle Kant'ın tasavvur ettiği müşkil çözülmüş olur. Bu müşkil varid ise, makul ve mahsus olana eşit şekilde varid olur. Nitekim Kant'ın kendisi de bu problemi öne sürerken birbirinden ayırmamıştır. Yalnız aklımız yoluyla bildiğimiz ve duyu organları vasıtasıyla bildiğimiz her ikisi Allah bildirmeseydi onlarla hiçbir şey öğrenemezdik. Yoksa duyu yoluyla bilir, akıl vasıtasıyla bilmez (öğrenemez) değiliz. İkisi arasında bizzat bunlarla bilgiye ulaşılmayacağı konusunda bir fark olmadığının delili, bunlarla bir şey öğrendiğimizde nasıl bildiğimizi bilmememizdir. Bu bilgisizlik bizde daimdir. İşte Kant'ın, bildiğimizi bilmekte var olduğunu zannettiği problem budur. Halbuki problem nasıl bildiğimiz konusundadır.

Kant'ın probleminiz, birinci cevap derecesinde olmasa da başka bir cevap: Bilgide aranan, bizim haricimizde bulunan vakıaya (objeye) ulaşmak, içine girmek yahut oradan çıkıp bize girmesi değildir. Bilakis aranan, ulaşılmak istenen, onu, akli ve hissi delilini bilmek yoluyla yakini olarak bilmektir. Buna göre bir şeyi deliliyle bilmek matlup (yani ulaşılmak istenen) olan vakıayı bilmem derecesindedir. Filozofun bütün maharetiyle anlattığı örneğe gelince; birinin bir haber verip sonar insanların tanımadığı bir şahit getirmesi. Örneği, herhangi bir şeyi bilenin halinde kapalı olan inceliği tasvir etmeye yeterli değildir. Bilgiye dair bahsin tafsilat yönünden hakkın Kant'ın felsefesinden bahsedeceğimiz yerde vereceğiz.

Filozof Leibniz der ki: *"Yakinin üç türü vardır. Bedihi yakin, burhani yakin, hissi yakin. Bizler var olduğumuzu bedihi olarak, Allah'ın varlığını burhanla, sair eşyanın varlığını da duyularla biliriz. Burhani yakin de behidi yakine rücu eder. Nitekim bedihi yakin, tek bir hakikate mutabık olma yerine sayılı yargılar arasındaki rabıtaya (bağa) mutabık olan yakindir. Hissi yakine gelince his yoluyla bizim dışımızda olan bir manayı duymamızın hasıl olmasına bir itiraz bulunmasa da asıl mesele, nazar edilmesi gereken nokta, buna fıtri bir inanç ile bağlı olmaya hakkımızın bulunup bulunmadığıdır."*[1]

Leibniz'e göre de hissi bilgide, behidi ve burhani bilgide olduğu gibi yakin vardır. Ancak hissi bilgiyi, uyku veya uyanıklık halinde vuku bulan hayallerden ayıran bir

1. **Metâlib ve Mezâhib**

ölçü bulunmalıdır. Bu konuda tıpatıp misliyet (aynı olmak) ölçü olmaya yeterli değildir. Bilakis gerçek ölçü olmaya layık olan farklı hususlar arasında vuku bulan bağdır. Şöyle ki farklı insanlardan farklı zaman ve mekanda aynı tecrübe (deneyim) gerçekleşecek ve hepsinin neticesi bir olacaktır. Hissi varlıklar (obje) konusunda hakikatlere inandırıcılık veren farklı hususların birbiriyle olan bağı, aklın hakikatleri ile tahkik edilir. Hülasası şudur: Hissi hakikatler, akli hakikatlere dayanır. İşte buradan akli delillerin mertebesinin deneysel delillerden daha aşağıda olduğunu zannedenlerin ne derece büyük hata işledikleri anlaşılsın.

Daha önce dedik ki: Deneyi ve gözlemi izah eden ve bunlardan manayı istinbat eden tek başına akıldır. Bu ikisi (deney ve gözlem) akıl olmadan hiçbir şey değildir. Bunlardan mana çıkarmak sonra o manayı belgeleyip tahkik etmek ancak akıl sayesinde olur. Durum böyle ise akıl da hem hata eder hem de isabet ederse iki ihtimal makul ve mahsusta da geçerlidir. Mahsusta hata çoğu zaman, histen çıkarılan mana mürekkep olduğunda gerçekleşir. Buradan hareketle deneye dayalı bilginin eskisinin, yenisi ile bozulması nadir bir durum olmaz. İster makul ister mahsusta olsun isabetli olmanın kaynağı, aklın selameti, her ikisinde de hatanın kaynağı aklın sağlıklı olmamasıdır. Salim (sağlıklı) akıl ve mantık, tecrübesi ne kadar az olursa olsun hata etmez, salim olmayanlar da tecrübelerin tam ortasında hata eder.

Ben her münasebeti geldiğinde Türkiye'nin son dönem büyük edebiyatçılarından Cenap Şahebettin Bey'den vuku bulan bir hususu anlatıyorum. Onunla teaddüd-i zevcât (çok eşlilik) meselesini münazara etmiştik. Neslin çoğalmasında fayda olduğunu kabul etmiyordu. Halbuki böyle bir şeyin faydası matematik formülü ile sabit olan sonuç gibidir. Şöyle ki birden fazla eş, bir eşten daha çok doğurur. Yapılan istatistiklerin, çok eşliliğe müsaade eden memleketlerde nüfusun artması bir tarafa azaldığını gösterdiğini iddia ediyordu. İstatistiğin de yalan söylemeyeceğine mutmaindi. O gün ona mealen şöyle demiştim: İstatistiğin akıl ve mantığı yoktur. Dolayısıyla yalan söylemez. Ancak istatistik onu yapanın aklına ve mantığına tabidir. Belki de ona söylemediğini söyletir. İstatistik, bir memlekette çok eşliliğe müsaade etmesine rağmen üzerinden zaman geçmesiyle ve de o memleketten herhangi bir göçün vuku bulmamasıyla beraber nüfusun azaldığını gösteriyorsa, şahitliği sadece azalmak hakkında olmalıdır. Azalmanın sebebine gelince bu, istatistiğin şahitliği ve delaleti dışında olmalıdır. Bilakis bu durum, sebep sayan kimsenin aklının eklediği bir şeydir. Meselede bir hata olduysa, hata eden o eki yapan kişinin aklıdır. Akıl, onun eksilmesinin sebebini belirlemeye karar vermede istatistiğe dayandığını zannetmeye yol açandır. Aynısı artış hükmü için de geçerlidir. İnsanların uzun süre ittifak ettiği, hatta ilmi bir düstur (kanun) olarak gördüğü daha sonra yanlış olduğu

ortaya çıkan, tecrübeye dayalı her hüküm böyledir. Burada hatanın sebebi, ilk hükmü verirken tecrübenin sınırlarının dışına çıkmaktır. Sınırları içinde kalması halinde tecrübenin hatası yoktur. İşte tecrübelerini gösterdiği şeylerde hakkıyla ihtiyat göstermeye tecrübe ehlinin ayağının kaydığı nokta burasıdır. Suç, onları tecrübenin sınırlarında durdurmayan akıllarının suçudur. Bu konudaki en büyük örneği şudur: Maddeciler, maddenin ezeli ve ebedi olduğuna inanırlardı. Onların nezdinde "mevcut" ismini almaya, hiçbir şekilde yok olmama vasfını taşımaya maddeden de evla bir şey yoktu. Madde hakkında söylediklerini, tabiat biliminin keşfinden tefsirinin yapıldığı dönemine kadar yapageldikleri tecrübe (deneylere) dayandırdılar. Bu deneylerde vardıkları sonuç "maddenin şekli veya özelliği değişiyor, ancak hacim ve ağırlığından bir şey kaybetmiyor" şeklindeydi. Bu deneylerle elde edilen sonuçlar hakkında makul olan şu netice ile yetinmekti. Bizler, maddeyi yok etmeye güç yetiremiyoruz. Şu an mevcut araçlar çerçevesinde kendi kendine yok olduğunu da tespit edemiyoruz. Eldeki araçlarla yaptığımız değerlendirmeye göre cisimlerin kemmiyeti (hacmi)ni muhafaza ettiğini görüyoruz. Ancak onlar tecrübenin (deneyin) delalet ettiği sonucun sınırlarını aşarak, maddenin değişmediğine, yok olmaya kabil olmadığına hükmettiler. Hatta ezeli ve ebedi olduğunu söylediler... Son zamanlarda "uranyum" "radyum" gibi bazı cisimlerin görülmeyen ışınlar yaydığı ve bu ışınların peyderpey yok olduğu ortaya çıkınca... Daha sonra yapılan deneylerle bu durumun yani ışın yayıp sonra bu ışının tedricen yok olması durumunun sadece bu iki cisimle sınırlı olmadığı, bilakis bütün cisimleri içine aldığı, ancak bu ikisinde daha fazla olduğu açığa çıkınca... Her ne kadar bunların yok olması çok yavaş olsa da... Bütün bunlar ortaya çıkınca basit cisimler hakkında inandıkları beka ve devamlılığın yavaş şekilde parçalandığı ve peyderpey silindiği ve onu madde yapan özelliklerini kaybettiği ispat oldu... Bu hususta geçmişte işlenen hatanın tek sebebi, deneylere verilen abartılı değerden ve sonuçlarını zaruri bilgi telakki etmekten kaynaklanmıştır. Öyle ki onlar, maddenin yok olmasının imkansız olduğuna hükmediyorlardı. Halbuki zaruret veya imkansızlık deneylerin sınırları dışında kalan, tabiat ötesi olgunun sınırları dahilinde yer alan hususlardır. Tabiat ötesi konularda ise son söz aklındır. Bir şeyin zaruret olduğuna hükmetme hakkı yalnız akla aittir. Zaruret muhalif durum ihtimalini imkansız kılan bir hükümdür. Böyle bir hak hiçbir zaman deneyin olamaz. Deneyin kendisi de kendinde böyle bir hak iddia etmekten beridir. Suç, daha önce dile getirdiğimiz gibi bu hakkı ona yapıştıran deneycilerin ve onların kuyruklarına takılanlarındır.[1] Deneye sarılanlarla akli delile sarılanlar arasındaki ihtilaftır.

1. Ben yapılan son deneylerde maddenin tamamen yok olduğu şeklinde varılan kanaate de yine deneyin sınırlarını aşan bir durum hissediyorum. Örneğin şöyle diyorlar: Daha önceleri var olduğu zannedilen madde ve kuvvet (enerji) adındaki iki şeyin, şu an tek bir şey olduğu ortaya çıktı. O da enerjidir. Maddeye gelince, bir varlığı yoktur. Madde; bir arada bulunan ve birbirini iten enerji (birimlerinden) ibarettir. Bu

Hak da her zaman, akıl yönünden daha güçlü daha müstakim olanın yanında olur... Bunun manası deneyi tamamen hiçe saymak onun yerine akli delile yetinmek değildir. Bilakis akıl deneye kabil olan maddi unsurlarda deneyin gerekliliğine hükmeder. Deneye tabi unsurlarda deneye başvurmadan akılla yetinmek isteyen deneyi esas alanlardan daha müstakim bir akla sahip olmaz. Akıl, deneye layık olduğu değeri verir. Buna karşın deney tutkunları akla layık olduğu değeri vermezler. Bu da aklın üstünlüğünün alametlerindendir.

Bununla beraber, akli delilin deneysel delilden üstün olduğunda şüphe yoktur. Buradan hareketle zaruri hükümler, ya bedihi yani aklın bedaheten kabul ettiği hükümlere yahut matematik ve mantık kuralları gibi olan salt akli burhanlara dayanır. Şüphe ihtimalini kaldıramayan deneye dayalı olmaz. Çünkü deneyde her zaman, zamanların ve mekanların birinde aykırı bir durum çıkma ihtimali vardır. Bu hususu deneysel akımın büyük bilginleri itiraf etmiştir. Buna bir örnek Stuart Mill'dir. Mantık eserinde der ki: *"Vakıa, her ne kadar çürütülmemiş, bozulmamış deneyler var olsa da bu deneyin çürütülemez, bozulamaz olduğunu göstermez. Uzun, tekrar tekrar yaşanmış deneylere göre Le Cigne (Kuğu) denilen kuşun yalnız beyaz renkli olacağına inanıldı. Fakat Avusturalya keşfedilince bu inancın batıl olduğu ortaya çıktı."* Hatta bu filozofun mezhebi, kesinliğinde ve yakini olduğunda kimsenin şüphe etmediği bilginin temel ilkelerinin deney ve test mahsulü olduğu şeklindeyken, bunlara dair de bir şüphe ortaya atarak şöyle dedi:

"Bunların, -yani bilginin temel ilkelerinin- geçmişte meydana gelen bütün deneyleri (tecrübeleri) temsil ettiğinde şüphe yoktur. Ancak vuku bulan olaylar ne kadar fazla, büyük olursa olsun geleceğin sakladığı sonsuz sayıdaki olaylara karşın hiçbir şey değildir... Gelecekte olacak deneylerin mazi ile tıpatıp olmasını gerektirecek bir sebep yoktur şeklindeki söze gelince bu deneyim (tecrübenin) sınırları dışına çıkmak yerine yeni bir prensip ikame etmektir. Sınırı olmayan bu alemin bir yerinde bu prensipleri ikrar etmeyen bir yerin bulunması pekâlâ mümkündür."

Bu filozofun bu ifadesinde -deneysel akımın en büyük bilginlerinden olmasına rağmen- deneye büyük rol biçen ve akli delili hafife olanlar için büyük bir ibret vardır. Çünkü, başında yakiniyâtın ve bedihiyatın yer aldığı temel prensipler bu filozofa

neticede son deneyin delalet ettiği neticeye ek bir kanaattir. Doğru delalet, maddenin parçalanıp yok olduğudur. Fakat daha ilk baştan var olmadığına, enerjilerden birleşmiş olması hususuna gelince deney bu konuda bir şey dememektedir. Hatta eski deney de yeni deney de bunu reddeder. Akıl da kabul etmez. Çünkü ağırlığı olmayan enerjilerin bir araya gelip ağırlığı olan bir madde oluşturması mümkün değildir. Sonra yine kendi ile kaim olmayan avarız (araz olan durumların) bir araya gelerek kendi ile kaim olması da mümkün değildir. Bu yanlışların kaynağı mevcut ademi (yokluğu) adem devücudu (var olmayı) kabul etmez iddiasıdır. Bizim inancımız ise, Allah kainatı yoktan var etmiştir. Dilediği zaman da yok eder.

göre, illiyet prensibi, tenakuz (çelişmezlik) prensibi gibi deneyden elde edilmiş olunca onun itirafıyla yakini kıymeti (derecesi) alçalmış olur. Öyle ki bu prensiplerin sınırı olmayan bu alemin bir yerinde kabul edilmemiş, esas alınmamış olmasının mümkün olduğunu söylemiştir. Ancak onun temel prensipler konusundaki deneysel anlayışı, muhakkik bilginler nezdinde -kitabımızın 1. Bölümünün 3. Faslında geleceği üzere- tercih edilen bir şey olmayınca öne sürdüğü şüphe yakini kıymetin (derecesini) düşürmemiştir.

Bu izahla, his ne deneyle idrak edilen hususlarda aklın rolünün ikisinin rolünden daha büyük olduğunu öğrenmiş oldun. His ve deneyle idrak edilemeyen şeylerde ise bütün rol aklındır. Bu tür bir idraki (bilgilenmeyi, öğrenmeyi) kabul etmeyenlere yahut bunu his ve deneyle idrak edilenlerden daha alt konumda bir yere koyanlara, sonra bu anlayışlarını da aklın kendisini his ve deneyden daha aşağı konumda görme üzerine bina edenlere gelince, onları bütün bunlara iten şey duyularına nispetle akıllarının daha zayıf olmasıdır.

Evet hem akıl hem duyu ile idrak edilenlerde, her ikisinin birleşmesi daha sahih, daha güçlü bir kanaat oluşturur. Veya daha doğru ifade ile aklın tek kalmasından daha açık daha belirgin bir kanaat oluşturur. Zaten bu da aklın hükümlerindendir. Ancak burada kişinin meseleleri karıştırmasına yol açan bu tercih kuralını deney ve gözleminin mümkün olmadığı konulara tatbik etmesidir. Bu sefer de idrak derecesinde mahsusatı makulattan üstte bir yerde sayar. Akıl, duyuların idrak edemediği makulatı, -yani akılla idrak olunanları- akıl ve duyunun beraberce idrak ettiği mahsusat (duyularla idrak olunanlar)dan daha üstün değilse bile daha az olmayan bir kuvvetle idrak eder. İdrakte aklın tek kalmış olmasının (idrak gücüne) bir zararı yoktur. Çünkü makul olan aklın salt olarak hüküm verdiği alandır. Mahsus ise bundan farklıdır. Akıl, emin olmak için duyuların yardımına ihtiyaç duyar. Tabiat ötesi hususlarda olduğu gibi makul olan alanlarda buna ihtiyaç duymaz. Hepsinde idrak edenin akıl olduğunu öğrendim. Ancak akıl ile maddiyat arasında doğrudan bir münasebet olmayınca bunları idrak konusunda duyuların aracılık etmesine ihtiyaç duymuştur. Mâkulâta gelince bunlar idrak edenle yani akılla uyumludur (aynı türdendir). Bunları kendine ve bir şeye ihtiyaç duymadan idraki, herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan kâmil bir şekilde olur. Tabiat ötesi meseleler özellikle Kelâmcıların hatta büyük Yunan filozofların incelediği en önemli konu olan ilahiyat meseleleri aklın tek başına idrak ettiği, deney ve gözlem kanunlarının da geçerli olmadığı meselelerden olunca, Üstad Gamravi'nin onları sadece akla dayanıyor olmalarını -sadece akla dayanmak yanlışmış gibi- tenkit etmesi az düşünmeden ileri gelmektir. Filozof Dercartes'in yakini bilgilerin başına hangi prensibi koyduğunu görmedi mi?

Dercartes idrak türlerinden biri olan şüpheden var olduğu neticesine varmıştır. Bunu da "düşünüyorum (idrak ediyorum) öyleyse varım" diyerek belirtmiştir. Descartes'in bu yaptığı "salt akli istidlal" den başka bir şey değildir. Şöyle deseydi: "Kendimi görüyorum, öyleyse varım" ilk sözünden daha kuvvetli, daha tekitli bir söz olmazdı.

Ek olarak şunu diyoruz: İnsanların bu devirde deneyi bu kadar yüceltmelerinin ve hak etmediği bir mertebeye yerleştirmelerinin sırrı, Batının gelişmişliğinin, ilericiliğinin ve galibiyetinin üzerine bina edildiği maddi ve sinai ilimlerde deneyden çok istifade ediliyor olmasıdır. Bu ilimler meyvesini dünya hayatında verir. Tabiat ötesi ilimler ise özellikle ilahiyat ilimleri, meyvelerinin çoğu ahiret hayatına kalır. İnsanlar acele olanı acil olana tercihe tutkundurlar. Dünya ve madde adamı olan kişi, Allah'ın varlığını ispat eden delillerden, bunlar üzerinde tefekkür etmekten ne kazanacak. İsterse bu deliller kainatı dolduracak kadar çok olsun. Büyük Arap Şairi Ma'arri'nin bahsettiği tabip,

Tabibe şaşarım, Yaradanı inkar eden

Hem de teşrih (cerrahi) ilmini görmüşken

Şüphe yok ki doktorun tıp ilminden bildiği ilim ismini almayı hak edecek bir şey değildir. Çünkü neredeyse bütün meseleleri (teorileri) zannidir. Verdiği ilaçlar ile hastanın şifa bulması arasındaki (sebep-sonuç) bağı, insanın bedenini incelerken karşılaştığı manalar ile Allah'ın varlığı arasındaki bağın, onda birinin onda biri etmez. Hastaları tedavi konusunda elde ettiği bulgular Allah'ın varlığına delalet eden bulgulardan çok daha zayıftır. Bunlar da deneysel deliler olsa da böyledir. Nitekim bu hususa 1. Bölümün 4. Faslında illei gâiyye ve alemin kurulu düzeni ismi altında izah edeceğiz. Hal böyle iken deney doktorun nazarında bir yönden bu kadar önem arz ederken neden diğer yönden bu kadar önemli olmamaktadır. Cerrahi neden tıbbi taraf ilgilendiriyor da buna karşın daha açık daha belirgin olan tarafa gözünü kapatıyor? Hem de hiç görmemiş gibi geçip gidiyor? Cevabı belli.

İnsanların maddi ilimlere gösterdiği ehemmiyetin ve bu konuda sürekli uyanık durmalarının sırrını açıkladığımız bu makamda okurları filozof rahip Galiani'nin hikayesini okumaya irşad etmemiz güzel olacaktır. Zikrettiğimiz fasılda bu kıssayı vereceğiz. Konu uzamasın diye buraya almadık.

-8-
Ahmed Emin Bey'in Kelâm'ı Küçük Görme Gayretleri

İslâm Kelâm âlimlerinin kadrini bilmeyen onları küçük görenlerden biri de Ahmed Emin Bey'dir. Fakat Ahmed Emin, Üstad Gamravi'den özellikle de Ferid Vecdî Bey'den daha insaflıydı. Ahmed Emin, *Sekafe* dergisi (sayı 696)'da *"Ruhani hale dair"* unvanıyla yayınladığı makalede şöyle demiştir... Bu arada onun söylediklerini küçük görme değil de küçük görmeye ima olarak değerlendirebilirsin. Ancak hepsinde olan "hastalıklı anlayış" aynıdır. Bundan dolayı üstünde durmak gerekir. İşte dedikleri:

"Din adamları, dini teyit (ispat) konusunda iki yol izlediler. Bir grup akıllarını keskinleştirdiler bir grup da akıllarını... İlk grup tevhid ve kelâm alimleri idi. Diğeri ise samimi tasavvuf ehli. -Bu, dinlerin hepsinde böyledir.- ilk grup dini mantık ve felsefe kabilinden saydılar. Arkalarından bizlere büyük bir miras bıraktılar. Bıraktıkları eserlerde Allah'ın varlığına, sıfatlarına dair konuları aklı, mantıkî burhan (deliller)larla ispat ediyorlardı."

Buraya kadar gayet doğru ve düzgün bir izah. Sonra Üstad (Ahmed Emin) şöyle dedi: *"Ancak şuna inanıyorum: Onlar akli delillerde bilim adamlarının bilimsel konulardaki başarıları kadar başarılı olamadılar. Şüphesiz ki, kimya, tabiat, matematik kanunları; bilim adamlarından biri bunu ortaya koysa ve delille ispat edecek olursa bütün insanlar, herhangi bir millet, herhangi bir din, doğulu-batılı farkı olmadan kabul ederler. Tevhid veya Kelâm ilmine gelince o, inananlar için delildir. İnanmayanlar için değildir. Din mensubuna delildir, muhalifine değil. Bundan dolayı tarihte Kelâm ilminin iman etmemiş birinin imanına, müslüman olmamış birinin müslüman olmasına -nadir birkaç olay dışında- sebep olduğunu görmedik. Çoğunluğun iman etmesinin veya müslüman olmasının sebebi, mantık ilmi yolu değil de kalbe hitap eden davet yolu olmuştur."*

Diyorum ki: Bu Üstad *"Onlar (kelâm alimleri) akli delillerde bilim adamlarının bilimsel konularda başarılı oldukları kadar başarılı olamadılar"* sözüyle, "ilim (bilim)" ismini sadece deney üzerine kurulu modern bilime kullanan Batılı akıma uymuştur.[1] Kimya, tabiat ve matematik bilimlerini bir saymakla, delillerini akli delil olarak değerlendirmekle isabet etmemiştir. Aynı şekilde başarı konusunda racih ile mercuhu belirlemede de yanlış etmiştir. Şayet İslâm Kelâm alimleri dini akıl ve mantık

1. "İlim" ismin sadece modern bilimlerin tekeline olan bu örfü, anlayışı kabul etmiyoruz. Kitapta bu meselenin de izahı gelecektir.

esaslarıyla izah etmede başarılı oldularsa, davalarında tabiat, kimya alimleri kadar yahut -dinlerin hepsinde mevcut olan- kalbi duygulara sarılan tasavvuf ehli kadar başarılı olamadılar nasıl denebilir? Sanki olay şu: Tevhid alimleri dini mantık saymakta başarılı oldular ancak mantığı başarılı çıkarmakta başarısız oldular! Bu, asla makul bir şey değildir. Bilakis mantık ve onunla beraber yürüyen akıl, ikisinin mutlaka başarılı olmaları gerekir. Dünyada bu ikisinden başarılısı yoktur. Eğer bir başarısızlık varsa bu, o ilimlerin kadrini bilmekten aciz avam insanlar nezdinde olur. Muasır aydınlarda bunlar gibidir. Akılları, akıl ve mantıktan yüz çevirmiş Batıyı taklit etmekle bozulan aydınlar. Batı, akıl ve mantıkla bağdaşmayan dinini muhafaza için bunlardan yüz çevirmiştir. Bu mukallitlerin akıl ve mantığı esas alan alimlerinin yolunu terk etmeleri, delaletin ve hüsranın zirvesidir. Onlar dinlerinde bu yoldan başka bir yol araştırma ihtiyacı duymamışlar. Bilakis muhtaç olanları takliden böyle yapmışlar.

O aydınlar da Üstad Ahmed Emin Bey de bilsinler ki başarı yollarının en üstünü en güçlüsü akıl ve mantık yoludur. İkinci derecede tabiat ve kimya alimlerinin metodu olan deney gelir. Üçüncüsü ise duygularla hareket etmektir. İlk yol daha üstün daha güçlü olduğu için akıllı insan bununla hareket mümkün olduğu müddetçe onu bırakıp arkasından gelen diğer iki yola gitmez. Özellikle de akıllı insan akıl ve mantık yolunu hafife alarak, bunların dışındaki yollara rağbet ederek böyle yapmaz.

Tabiat ve kimya kanunlarının tevhid ilminin mantıki delillerinden racih olduğuna; "bu dalların bilginlerinden biri delil getirmesi halinde ortaya koyduğu kanunlardan birine inanmakta insanlar arasında bir ihtilaf olmaz. Halbuki tevhid ilmi böyle değildir" şeklinde delil getirmeye gelince düşünmede mantık kurallarını işletmemekten kaynaklanan bir yanlıştır. Son dönemlerde mantığı tenkid edenler yollarını kaybedince böyle oldu. Üstad Ferid Vecdî Bey de Risale dergisinde yazdığı "şüpheler meydanında din" unvanlı makalesinde aynı yanlışa düşmüştür. Kitabın mukaddimesinde o makaleyi aktarmıştık. Makalesinde mantığın artık insanoğlu üzerinde bir otoritesi kalmadığını belirttikten sonra Cambridge Üniversitesinde psikoloji dersi öğretim görevlisi Pierce'nin şu sözünü tasdik etmiştir:

"Ben dine ikna olurdum, inanırdım. Şayet ruhani alem hakkında, maddi aleme dair bilgilerimizi sağlayan usullerle, metotlarla bir şeyler öğrenebilseydik. Bu tür konuların, şu veya bu vahiyden kaynaklanmış yargılar üzerine bina edilmesi doğru olmaz. Bilakis doğru manadaki bilimsel her konu (teori) gibi bugün tekrarı mümkün olan deneyler üzerine tesis edilmelidir..." Bu söz üzerine Üstad Ferid Vecdî Bey dedi ki: *"İtikadi esasları kabulde bilimin şartı budur. Hafife alınacak göz ardı edilecek bir şart da değildir."*

Üstad Ahmed Emin Bey'le beraber bu üç Üstad dine iman etmek için koydukları şartla, dinlere imanı insanların ihtilaf etmediği sıradan işlerden olmasına çabalıyorlar. Zira sıradan işler duyusal deneylere dayanır. Ateşin yakması, elektrik akımına dokunmasının öldürücü olması vb. Böyle olunca mü'min ile kafir arasında bir fark kalmaz. Ya onların şartı gerçekleşecek, artık yeryüzünde dini inkar eden kafir kalmayacak. Zira ateşin yakıcılığını inkar eden kimse yoktur. Yahut bu şart gerçekleşmeyecek böylece yeryüzünde ine iman eden kimse kalmayacaktır. Hatta bilmediğini bilen yahut bilgisi doğruya ve kabule şayan olma yönünden cahilin cehaletinden üstün tek bir uzman kalmayacak.

Üstad Ahmed Emin Bey'in *"Tevhid veya Kelâm ilminin delili inanan içindir. İnanmayan için değildir"* sözü, İstanbul'daki bir dostumun sözünü hatırlattı. Önde gelen avukatlardan biriydi. Kendisi aziz dostum büyük âlim Şeyh Zahid el-Kevseri'nin İmam'ul-Haremeyn'e ait bir risaleye yazdığı reddiyeyi okuduktan sonra derin düşüncelere daldığını yazmıştı. Risale'de İmam Azam Ebu Hanife'nin mezhebine çirkin saldırılar vardı. İmam Şafii'nin mezhebine taassup dışında da bir gerekçesi yoktu. Reddiyeden anlaşıldığına göre İmam Razi'nin de bu manada çirkin tenkitleri bulunuyor. İşte avukat arkadaşım bu konudaki görüşümü öğrenmek istedi. Yazdığı şuydu:

"Birini delil ve mantıkla susturmak kolay olsa da onun kalbini kolayca tatmin etmek mümkün değildir. Hatta zor da değildir. Her şeyi alt üst eden duygular devreye girmedikçe hiç kimseyi mezhebinden döndürmek mümkün değildir. Aşk, hırs, korku, dünyevi beklentiler, ne kadar mantıklı olursa olsun delillerin fayda vermediği yerde büyük rol oynar. Hatta bu deliller, o duyguları örten yahut süsleyen nağmelerden öte bir şey görünmez. Maddi bilimlerin ittifakla kabul edilen görüşlerinde şu var: Ruhani ve vicdani alanda hiç kimse iptidai hareketini bırakmaz. Hanefi olarak doğan Hanefi olarak, Şafii olarak doğan da Şafii olarak ölür. Sanki ilmin[1] bu vadilerde hiçbir etkisi yoktur. Gördüğüm kadarıyla bu ilimler bir mezhep veya anlayışı müdafaa etmekten ibaret kalmış, sanki. Bazan da şu oluyor. Kişi aynı mezhebin mensupları arasında bir anlayışa müdafaa şeklinde oluyor. Buna rağmen de sanki başka çıkış noktası yoktur."

Ona cevabımı yazdım ve yaklaşık olarak şöyle dedim: Hakkın, maddi olan veya olmayan her alanda bir olması gerekir. Herhangi bir meselede ihtilaf çıktığında ihtilaf edenlerden biri hak diğeri batıl üzere olur. Bu kesin hüküm, şeri hükümlerde hata eden müçtehidin isabet edenin yarısı kadar sevap olmasının önünde bir engel teşkil

1. (Modern bilimi kastediyor)

etmez. Bu Şari'in ehil olan ve içtihadında ihlaslı davranan kimseye lütfu, mükâfatıdır. Aynı şekilde hata edenin isabetli olana muhalefetindeki ısrarı da hakkın tarafında olduğunun kesinliğine mâni olmaz. Ayrıca bu ısrar isabetli olanın delilinin geçersiz olduğunu da göstermez. Çünkü delilin hakkı ispat etmedeki başarısı içtihat edilen duruma ve delile tutunan kişiye nispetle, hakkı arayanlara sunumunda taksirli davranmaması ile ölçülür. Hatasında ısrar eden muhalifin ikna olmasıyla değil.

Sonra dedim ki: Daldığınız derin düşünceler konusunda mazursunuz. Özellikle şu sözünü ne kadar da doğrudur: Deliller, sadece bir nağme veya altındaki duyguları örten bir perde olarak görülmektedir. Fıkıh usulü alimleri hevaya göre içtihadın caiz olmadığını sarahaten belirtmiş olmakla beraber, insanın delil getirdiği teorilerin, önce delillerini idrak edip sonra o delillerin ifade ettiği teorilere, sonuçlara varmasının, ancak delili idrakin gayet mücmel (kapalı) olması dışında gerçekleşeceğini zannetmiyorum. Evet burada akıldan çok nakli delillere dayanan fıkıh meseleleri istisna edilebilir. Yahut insan, bir zaman nazari bir meselenin deliline denk gelir daha sonra meselenin kendisiyle karşılaşabilir. İkisi arasında da konu hakkında zihni tamamen boştur.

"Bununla beraber ve de aşk, hırsı korku, ümit yahut tamamen taklide dayalı arızi hallere dayanan düşünceleri bütünüyle araştırma alanı dışında tuttuktan sonra zihnimde ilk olarak karar kılan yahut kanaatimi çeken şey teori olur. Ben, buradan hareketle kabul yahut redde meylederim. İşte bu an, Allah'ın hidayetinin kalbi bir şeye mutmain olan kimseye tecelli etmesi yahut hidayetinden mahrum etmesi anıdır. Kişi davasında (teorisinde) hakka hidayet edilmişse ilahi hidayet o davanın delillerini bulur ve onun kalbine ulaşır. Eğer mahrumlardan ise delillerini daha doğru ifadeyle dava hakkındaki şüpheler kalbine telkin olur."

"İnsanların hepsinin maddi bilimsel konusunda muttefekun aleyh bir konumdayken, ruhani ve vicdani alanda ihtilafın hakim olmasın, kimsenin delilinin kimseyi mezhebinden döndürmekte yeterli gelmemesine, Hanefi olarak doğanın Hanefi olarak ölmeye, Şafii olarak doğanın Şafii olarak ölmeye mahkum olması meselesine gelince; ilk bakışta bundan anlaşılan akli delillerin deneye dayalı maddi deliller kadar faydalı ve ikna edici olmadığıdır. Bu münasebetle şunu anlatayım. Mısır'da Batıdan geldiğinde şüphe olmayan bir düşünce vardır. Asalak olan küçüğünden büyüğüne[1] kadar eli kalem tutanları kuşatmış bir düşünce. Bunlara örnek Ezher dergisi idarecisi ve editörü ve en büyük dini merkezin sözcüsü olan Ferid Vecdî Bey... Bu düşünceye ikna olanlara göre mantıki akli delillere güven olmaz. Hatta bunlar bilim-

1. Bunlar da Batı'nın kuyruğuna asılan asalaklardır.

sel delil olarak da isimlendirilmez. Çünkü bilim hissi (maddi, duyusal) delile dayanır. Hatta, "duyuların teyit etmediği makul olan hiçbir şeyin (delil kabilinden) değeri yoktur" cümlesi ağızlarından düşürmedikleri düsturları olmuştur. Size mektuplarımdan birinde adını verdiğim ve kağıt krizinden dolayı basımını ertelediğim kitabımda (o da bu kitaptır) bu düşünceyi, anlayışı tashih etmeye çalıştım.

- Maddi deney kapsamında yer almayan -Allah'ın varlığını ispat için ikame edilen- bütün akli delilleri tenkid eden sonra bunu ispat için kendinden ameli yahut ahlâki bir delil getiren filozof Kant... İnkarcılar onun dediklerinden çok istifade etmişlerdir. Hatta pozitivist felsefe mensupları; Mısırda Heykel Paşa, Muhammed Ferid Vecdî Bey gibi büyük yazarların pek önem verdiği bir felsefe ekolüdür. Halbuki bu, inkarcı en yeni ve en habis felsefedir. İspatı felsefe adıyla daha önce değinmiştik... Kant'ın felsefesindeki olumsuz tarafı Allah'ın varlığını kabul etmeme de dayanak aldılar. Varlığını ispat için getirdiği delile de dönüp bakmadılar. Vakıa kendisi vacib'ul-vücud bir mevcudun varlığını ispat manasında olan Allah'ın varlığını ispat, akli delillere itimadın olmadığı yerde mümkün değildir. Şöyle demeye mahal yoktur. "Eğer yoksa ne olacak?" Bizim gibi bu delillere dayananların konumunu, İmam'ul-Harameyn ve İmam Razi'nin mezhebi taassuplarına benzer şekilde duygusal davranarak taraf tutanların, Allah'a iman eder halde doğdukları için Allah'a iman üzere ölmek isteyenlerin konusuyla açıklamak... Ne bu açıklamaya ne o teşbihe mahal vardır. Evlatlarının çoğunun atalarına gaflet ve bağnazlıkla itham ederek inkara sürüklendikleri bir zamanda kıymeti kalmamış bir duygudan dolayı esir konumunda ve de gafille mukallit makamında sabır ve sebata dayanmak izzeti nefis sahiplerine anne-babalarının inancını terk etmekle ayıplanmaktan çok daha zordur. Bizler duygusal taraftarlık ruhuyla Allah'ın varlığını ispat eden akli delillere itimat ediyor bu duygudan dolayı iman ediyor olsaydık zamanımızda inkar duygusu Allah'a iman duygusundan daha kuvvetli, daha caziptir.

"Bundan dolayı Allah'ın varlığından yahut olmamasından veya iki ihtimal arasında şüphede olma meselesi özellikle kendilerini avam halktan üstün görenlerin nezdinde akılların fıtri ihtilafından başka bir mesele değildir. Benim aklım Allah'ın varlığından emin ve çok geçmeden kendine delil tertip ediyor. Bu konuda Descartes'in dediği gibi insana kendinin varlığını idrak etmek kafidir. Alemi, yeri-göğü ile görmek, incelemek ise kâfi miktara ziyadedir. Hatta çoktan çok bir ziyadedir. Bu behidi durum, tercih bila müraccihin batıl olması meselesinin tekitli nüfuzundan ibarettir. Bu mesele, vacibin ispatı delilinin ağırlık merkezi, bazı akıllar üzerindeki güçlü baskısıdır. "Bedihi hal" diye ifade ederken abartmıyorum. Çünkü bizim esas aldığımız "tercih bila müraccih"in reddi illiyet (nedensenlik) prensibini ikrarın kendisidir. Bu

prensip de batılı bilim adamlarının temel prensipler olarak adlandırdıkları ve her tartışmanın üzerinde gördükleri hususlardan biridir. Bununla beraber yeni akıllardan çoğu, "alem kendi kendine var olmuştur" demekten çekinmemektedirler. Aklımıza yapışmış olan bu bedahetten de etkilenmemektedirler.

"Ben zat-ı alilerinizin "aklı deliller kimseyi mezhebinden döndürmemektedir" derken zikrettiğim modern fikirlere yöneldiğinizi sanmıyorum. Haklı teessüf duygusuyla bu delillerin İmamul-Haremeyn, Fahr er-Razi gibi büyük alimleri, Şafi-Hanefi davasına kapılarak hakkı görmeye yaklaştırmaktan aciz kalmasından şikâyet ederken de bu fikirlere yöneldiğinizi sanmıyorum. Çünkü sıhhat şartların sahip aklı, mantıki delillerin her zaman gücünü, kesinliğini koruduğunda şüphe yoktur. Hem de tabiat kanunları üzerine bina edilen deneye dayalı maddi delillerden de güçlüdür. Bu tabiat kanunları hakkında filozof Leibniz -nitekim- şöyle demiştir: "Tabiat kanunları, Bayle'nin iddia ettiği gibi ne indi kanunlardır ne de geometri kanunları gibi zaruridir." Çünkü akli deliller, matematik kanunları gibi zaruri ilim ifade ederler. Maddi ilimlerde deney ve gözlem yoluyla sabit olan konularda görüş birliğine varmak mümkündür. Hatta her zaman vuku bulur. Buna karşın aklı deliller vasıtasıyla hakkı batıldan ayırt etmek kolay bir şey değildir. Deneysel delillerle akli deliller arasında böyle bir farkın bulunması, akli delillerin kıymetini düşürmez. Bilakis değerlerine değer katar. Farisi şairin dediği gibi.

Kadr-i zer zerger şinased, kadr-i gevher gevheri.

Manası: "Altının kıymetini sarraf bilir. Mücevherin kadirini mücevherci bilir." Bu iki değerli maddenin kadrini de gerçeğini sahtesinden ayıramayan düşürür.

Şöyle denilmez: İmam'ül-Harameyn ve Fahr er-Razi sarraf veya mücevherci değil miydi? Çünkü diyorum ki: Onların kitaplarından sonra onların kitaplarında reddiye olarak dostum Şeyh Zahid'in yazdığı kitaptan hata ettikleri ilmi meselelerde sarraf olmadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü ilimlerde sarraflık, değerli taşları değerlendirmedeki uzmanlığı aşar. Daha yüce bir imtiyaz ve hususiyetle mazhar olmak, akli delillerin akıllar üzerindeki etkisi Allah'ın iradesine bağlı olduğundan dolayı bunların gerçeğini sahtesinden ayırmak onun muvaffak kılmasına ve hidayet vermesine bağlı kalır. Meselelerin farklılığıyla farklılık arz eden bu mümtaz pay ilim, akıl veya fazla namlı olmaya da bağlı değildir. Bu ayrıcalıklardan her biri ayrı ayrı Allah'ın tevfikine bağlı olduktan sonra... Hatta her bir meseleye dair tevfik, ilmin, aklın çokluğuna yahut fazla namlı olmaya bağlı olan paydan farklı bir pay olur. Aklı selimi hatadan selamette tutmaya kefil olan ilahi iradedir. Bu Allah'ın lütfudur, dilediğine ihsan eder.

Alemde olan her şeyin Allah'ın iradesi dahilinde cereyan etmesine nazarla baktığımızda maddi bilimlerin ortaya koyduğu sonuçları kabul akılların ittifak ettiği bir hususdur. Bunun da Allah'ın iradesine dayanmış olması lazım olsa da. Ancak maddi alanda insanların kavramalarını aynı seviyede kılan Allah'ın iradesi makulatlarda fikirleri ihtilafa sevk etmiştir. Bu alanlarda doğru yola isabet edenlere şeref bahşetmek, bu eşrafın tutunduğu ve hatadan korundukları delilleri aziz kılmak için. Akli delille de hata bulunma ihtimali bu delillerin değerini düşünmez. Bilakis bu delilleri kullanarak hakka, isabet edenlerin derecesini ve hakkın dayandığı ve sahih olma ayrıcalığı bulunan delilin değerini yüceltir. Bu fazilet ve tercih, aslında delil değil de şüphe diye isimlendirilmeyi hak eden batıl üzere olanın delili için geçerli değildir. Bilakis kavratmaya çalıştığımız fazilet, akli delillerden sahih olan delilin, akli olmayan sahih delile olan üstünlüğüdür. Üstünlüğü de iki açıdandır. Birincisi: Akli delillerde sahih olanı sahih olmayandan ayırmak zordur. Bu da doğruya isabet edene şeref ve derece yüksekliği kazandırır. İkincisi: Akli delilden sahih olanın medlulünün (ifade ettiği, ispat ettiği hususun) zaruri ilim derecesine yükselmesidir.

İkisinin de sahih olması şartıyla akli delil ile akli olmayan delil arasındaki farkın hülasası, ikinci delil daha açıktır. Bundan dolayı onu herkes anlar. İlki ise daha kuvvetli daha üstündür. Kitabımın farklı yerinde bunu hâssa delili diğerini de avamın delili şeklinde ifade ettim. Biraz önce anlattıklarımızdan burada "hâssa"dan kastımızın, sahih akli delile hidayet bulmada Allah'ın tevfikiyle mahsus olanlar olduğunu biliyorsun.

"Akli delilin -hatalı olma ihtimali bulunsa da-[1] diğer delillerden zikretmiş olduğumuz üstünlüğüne örnek şudur: İnsan, hayırlı olanlar şerli olanlar (iyiler ve kötüler) şeklinde sınıflara ayrılmasına şerli olanlar da hayvanlardan daha aşağılık olmasına rağmen meleklerden üstün sayılır. İnsanlar arasında kötülerin olması hayırlı olanların kadrini düşürmez, bilakis yükseltir. Çünkü onlar hemcinslerinin düştüğü hataya düşmemişlerdir. Halbuki bunların o hataya düşme ihtimali vardır, meleklerin de yoktur, buna rağmen... İşte iki şekliyle -akli olan akli olmayan- deliller de böyledir. Akli delillerde ki hata ihtimali, konumuz olan isabetli kişinin mertebesini düşürmez. Bilakis kadirini yükseltir. Bu hususu iyice anla zira ince bir konudur.

"Hanefi doğan mezhebi üzere, Şafii doğan da mezhebi üzere ölür. Mezhebinin aleyhine kaim olan delilin kalbi üzerinde etkisi olmaz." Sözünün manası: İnsan başkalarına göre taklide daha çok tutunur. Yahut terbiyenin üzerindeki etkisi başka etkenlere göre daha fazladır.

1. Akli delilde hata ihtimalinin manası, insanların bu delile göre hakka isabet edenler ve etmeyenler şeklinde ayrılmalarıdır. İsabet edenin delilinde bulunma ihtimali değildir. Durum, aklı delilden şüphe duyanların sandığı gibi değil.

"Ancak -atalarından gördüğünde ısrar eden ve muhalifini asla dinlemeyen kör mukallidi- aydın olduğu hâlde bağnazlık edende onun gibi- konumuzun dışında bıraktık. Konumuz, insanı doğruya ulaştıracak en üstün yolun ne olduğunu tespitti. Dolayısıyla bu insanın hakkı arayan, ona ulaştıracak sebepleri araştıran kişi olmalıdır. Yoksa Allah'ın kitabında da yerilen, atalarından gördüğüne tutunan mukallit yahut hocalarından gördüğüne taassup gösteren aydın, konumuza dahil değildir. Ne taklit ne de taassup hidayet ve ıslah yollarından bir yoldur.

"Evet terbiye, ıslah ve hakka ulaşma yollarından bir yoldur. Ancak ilk olarak terbiyenin yetiştirmenin hedeflediği hakkın, eğiten kimse nezdinde gerçekten hak olması gerekir. Çünkü terbiye hakkı teyide yönlendirildiği gibi dalaleti teyide de yönlendirilebilir. Her şeyden önce hakkın bilinmesi ve batıldan ayırt edilmesi gerekir. Bu ise yalnız akli delille olur.

"Sonra duyguları tanzim etmeye yönelik terbiye -bu konunun incelenmesi ve akıl ve mantık deliliyle karşılaştırması gelecektir- hem ilim hem de cehaletle eşit şekilde uyuşur. Aynı şekilde hidayet ve dalaletle de uyuşur... Farz edelim bu terbiye hak dini desteklemeyi ve yetişen neslin kalplerinde yerleştirmeyi hedefledi. Ümmetin dininin selameti de yetişen neslin dininin emniyetle olmasından gelir. Dinin selameti de Osmanlı Devleti ve daha öncesinde Türkler eliyle uzun asırlar boyunca devam etti... (Böyle olduğunu farz edelim) Daha sonra Mustafa Kemal gibi lâdini bir adam gelir ve etrafında Batı taraftarı aydınlardan yardımcılar bulur. Onların önünde propaganda kapılarını ardına kadar açar. Dini müdafaa edenleri de susturur. Türk elitleri arasında denge bozulunca fasit olan grup da müstakim olan gruba galip gelince bu durum, çeyrek asırdan az bir sürüdü ümmetin dini bitirmeye yetti. Zavallı İslâm ümmetinin dini hakkındaki bu vahim beklentimizin doğruluğu, henüz camileri doğruluğu, henüz camileri dolduran, gafillerin de bakıp aldandıkları eski müslüman nesil bittiğinde ortaya çıkacaktır. Ümmetin dini -Kelâm ilminde hizmet ettiği şekilde- akıl ve mantık delili üzerine kaim olsaydı, -terbiye üzerine kaim olacak yerde- o bozuk taifenin memlekette galip gelmesi mümkün olmazdı. Hatta fesadın kaynağı olan Batı'nın dini akılla bağdaşsaydı, ayrıca avam halkın kalbine nüfuz ettiği gibi hükümet adamlarının da içinden çıktığı memleketin akıllı insanlarının kalbine nüfuz etseydi onlarda da din merasimlerden ibaret kalmazdı. Ahlâk ve edep alanındaki sorumsuzluk topluma yerleşmezdi. Bunun sayesinde de Doğu, sahte medeniyetin ve sapık akılların bulaşından emniyette olurdu.

"Bir ümmette din ve ahlâkın en iyi teminatı, akidesinin o ümmetin aydınlarının kalbinde akli delillere dayanarak yerleşmesidir. Ardından istidlalden aciz olan ve

taklit ve terbiyeye göre hareket eden avamın dinin esası ona dayanır.

İstanbul'daki avukat arkadaşıma yazdıklarımdan -burada naklederken belki eklemelerim eksiltmelerim oldu- Ahmed Emin Bey'in söylediklerine dönecek olursam. Bu mektup da onun dile getirdiği, "tevhid alimlerinin akli ve mantıki delilerinde kimya ve tabiat alimlerinin delillerinde başarılı oldukları başarılı olamadıkları" iddiasına birçok cevap vardır. Daha önce delillerinin başarısının; delile sarılanı hakka ulaştırıyor olması ile ölçüldüğünü öğrenmiştin. Binaenaleyh muhalif tarafın boyun eğmemesi haklı olanın delilinin başarısına, üstünlüğüne aykırı değildir. Çünkü bu başarısızlık ya haksız olanın yahut haklı ile haksızı ayırt edemeyenin nazarında bir başarısızlıktır. Bu yüzden kaale alınmaması gerekir. Ayrıca ihtilaf olan her yerde mutlaka bir haklı bir haksız olmalıdır. Şunu demeyesin; Haklıyı-haksızı belirlemenin zor olduğu akli istidlalde kimin haklı kimin haksız olduğunu kim bilebilir? Çünkü faziletin hepsi bunu bilip ayırt edenin olacaktır. Zaten matlub (ulaşılmak istenen) da budur.

Tevhid alimlerinin delillerini, aklı ve mantıki delil olmaları hasebiyle zayıf gören tabiat ve kimya alimlerinin delillerini de matematik kurallarıyla bir sayarak akli delillerden üstün tutan Ahmed Emin Bey'e son sözüm: Matematik kuralları zaruri bilgi ifade eder. Çünkü akli burhanlardır. Bu konuda kimya, tabiat delilleri ona ulaşamaz. Zira bunlar deneye dayalıdır ve doğruluk ifade eder. Ancak doğruluğu zaruri ölçüde ifade etmez. Zaruri ilim ifade etme konusunda akli mantıki deliller bu delillere denktir. Delili, filozof Kant'ın söylediğidir. Üstad bu sözü Üstad Zeki Necip Mahmud'la beraber kaleme aldıkları ve adını *"Kıssatül-Felsefe el-Hadise: Modern felsefenin serüveni"* (s. 273) koydukları eserde nakletmiştir. Biz de kitabımızın farklı bir yerinde bu sözü aktardık:

"Deney, bizi var olan hakkında bilgi sahibi yapar. Ancak deney bu vaki olanın zarureten (zorunlu olarak) öyle olması gerektiği, başka bir hal üzere olamayacağı konusunda bir bilgi vermez, delalette bulunmaz. Bundan dolayı bu deliller bize genel hakikatler bildirmez.[1] *Bununla beraber bu tür bir öğrenme yolu, akıllarımıza daha cazip gelen bir yoldur. Binaenaleyh deney, aklı ikna etmekten çok uyandırır. Aklın, deney kabilinden olmasa da madem genel hakikatlere ulaşma imkanı var, öyleyse o, deneyin yanında ilmin kaynağıdır. Aklın bilgiye deneyi kullanmadan ulaşabileceğine dair en bariz örnek matematik hesapları, kurallarıdır. Çünkü hesaplar yakinidir. Deneyin bir gün gelip bunları çürütmesi imkansızdır. Örneğin dünya tarihi boyunca gözlemlenen halin hilafına, güne-*

1. Bunlardan kastı temel prensiplerdir. Kitapta izahı gelecektir. Orada bu prensiplerin tercih edilen görüşe göre deneyle sabit olmuş değil de insanda fitri (yaratılıştan) olduğu açıklanacaktır.

şin yarın batıdan doğabileceğini düşünebilirsin. Ateşin de şartları, özellikleri değişime uğrar. Artık ahşap bastonunu yakmayabilir. Ancak hiçbir şart ve halde alemde iki kere ikinin dört etmediği bir durum yaşayacağını tasavvur edemezsin. Bu matematik gerçeği ezelden ebede sabittir. Elde edilmesinde deneye ihtiyacı yoktur. Çünkü bu, mutlak meydana gelmesi zaruri bir hakikattir. Deney ise bize sadece bir takım farklı duyusal gerçekler, birbirinden bağımsız, peş peşe gelmesi kurallaşmayacak olaylar sunar. Dolayısıyla yarın, bugün veya dün olduğu düzenden farklı bir düzenle karşımıza çıkabilir."

Kant'ın deney ile aklı kıyaslama, matematik formüllerinin yakini ebedi kuvvetinin akla dayanmasından kaynaklandığına dikkat çektiği bu satırlarda söyledikleri ne kadar da güzeldir... Aynı şekilde Üstad Akkad'ın da *"Allah"* isimli yeni kitabında (s. 49-51) söyledikleri ne kadar da güzeldir. Uzun da olsa çok beğendiğim için burada tamamını naklettim:

"İnsan düşünmeden önce hissetti. Bundan dolayı hayat serüveninin başında belli bir dönemini hisse veya lemse bağlı kalarak düşünerek geçirmesi garip değildir. Varlığa, mahsus (duyulan) ve melmus (dokunulan) olma dışında bildiği bir mana yoktur. Görülen veya dokunulan yahut işitilen her şey şüphe yok ki vakidir, vardır. Gözün görmediği yahut dokunma veya işitmekten öte olan şeylere gelince bu madum yani yokla aynı hükümdedir."[1]

"Dini hassasiyet bu hayvani cehaletten kurtarma faziletine sahiptir. Çünkü gizli alemi varlığın merkezi haline getirmiştir. Vicdanlarda, vehimlerde yokluk merkezi olarak bırakmadı. Böylece insan, görmediği eliyle dokunmadığı bir şeyin varlığına inanmayı öğrendi. Bu durum icat türünden ilmi bir fetihti. Sınırları din ve inanç alanıyla sınırlı kalmadı. Çünkü varlığın ufuklarını genişletmiş, mahsusat ve melmusat alemi dışındaki alem hakkında araştırma yapmak için basiretin açılmasına vesile olmuştur. Şayet insan duyularıyla idrak edemediği her şeyi inkar etmeye devam etseydi sadece dinleri kaybetmeyecekti. Bilakis bunlarla beraber ilimleri, marifetleri, edep ve ahlâkın ilkelerini de kaybedecekti.

"Hal böyleyken son dönemde materyalistler gelecek, kendilerini ilerici, akılları ıslah eden, düşünme ilkelerine yön veren bir cemaat zannedecekler. Vakıa şu ki, onlar madde dışındaki her şeyi inkar etmekle geçmişteki en ilkel döneme gerisin geri dönmüş oluyorlar. İnsanlara şunu bir daha demek için: Var olan (mevcut) mahsus olandır. Gözlerle görülmeyen kulakla işitilmeyen şey varlığın açığında da kapalısında da yoktur. Bu hatada onlarla ilkel insanlar arasındaki fark şudur: Bunların modern hisleri gözlerine gözlük, kulaklarına kulaklık takıyor.

1. İlkel olan insanın bu iddiası her yönden Üstad Ferid Vecdî Bey'in "gayb"ı "vakıa"nın mukabili, "gayb"a imanı da vakıanın hilafına iman olarak değerlendirmesine benzemektedir.

İnkarı esas aldıklarında ve büyük meselelerden biri olan "varlık" meselesinde bunda ısrar ederken doğru ilmin ilkelerine bağlı kaldıklarını zannediyorlar. Hatta hakikatlerini yüzlerce yılın hatta binlerce, milyonlarca yılın keşfini bitiremeyeceği "ebed" meselesinde. Bizler ise taşlar, madenler, otlar yahut baytarlık ve tedavi konularında zamanın sonuna kadar "hayır" diyemeyiz.

İnsanlık bir mahkeme kapısında durmuyor. İspat edenler yahut inkar edenlerle hasımlık halinde değil. Oturduğu yerden de onlara meydan okumuyor. Ki inkar ettiği ve gözle görmediği şeyi ona ispat etsinler. İnsan böyle bir durumun karşısında değildir. Ancak o, en azından bir deney atölyesinin (laboratuvarın) önündedir. Orada incelemelerini yapar. Sonra her asırda yeni gelişmeler ışığında bu incelemeleri yeniden başlatır. Kendisi özellikle kainat karşısında ebed meselesini neredeyse birkaç yüzyıldır araştırmaya başlamıştır. Bu eşsiz ilim ne eşsiz bir ilimdir ki zamanın sonuna kadar yokluğa dair kesin hüküm veriyor... Hem de tereddüt etmeden zamanın sürprizlerini beklemeden.

Vakıa ilim, red ve o red üzerine ısrar edası değil de kabul ve gözetleme, bekleme esası üzerine kaimdir. İlmi hiçbir hakikat yoktur ki sicilinde ispatına dair ihtimal, ümit tarihlerinden bir tarih bulundurmasın. Şüphe hatta ümitsizlik gerekçelerine kadar tekrar olursa olsun... İnsan madenleri aradı, değerli taşları aradı, meyveleri ve aradı. Hepsini, ispat etme beklentisiyle yaptı. İnkardan inkara, ısrardan ısrara intikal etmedi. Çarşı, ev gibi küçük meselelerde ilmin ruhu budur. Böyleyken mutlak olarak en büyük meselelerde, ilmin ruhu neden beklemeden, beklenti içine girmeden kör bir ısrar ve devamlı inkar şeklinde oldu.

Bu tavrın değişmesinin en uygun olduğu zamanlar, cisimlerin ilk unsurunu keşfettiği zamanlardır. Baktılar ki bu bir işin yahut boşlukta bir hareket (eylem). Bununla maddi varlığın kendisi makulat ve makdurat (kudret altında olan) alemine yaklaştı. Duyuların, özü itibariyle varlığın manasını kuşatamadığını tespit ettik. Çünkü varlığın ayrılmaz temel özelliği yokluğun zevalidir. Yokluğun zail olması ise bir cisim, bir cürüm olmayı, bu kesafetlerden birine sahip olmayı gerektirmez.

-Nitekim duyular ancak bu kesafetle cisimleri idrak ederler:- Bilakis ölçülebilen bir hareket (eylem) ma'kûlatın özelliklerine sahip bir mana bunları idrak için yeterlidir. Dolayısıyla varlığın sırlarından duyularla idrak edilen hususların çemberi çok dardır. Artık bizlerin evrensel kavrayışının, bedahetin alanını zamanı aşacak şekilde genişletmemiz gerekir. Tekrar tekrar daralan sonrasında hesaptan düşen bir çembere hapsetmememiz gerekir.

İnsan, yüz binlerce yıldan bu yana güneşin yıldızların ışığını gördü. Ancak elektrikle aydınlanmayı son asırda bulabildi. Taşları birbirine çakmaktan, ahşabı birbirine sürtmeye, oradan yağ fitiline, gaz lambasına ve sonunda elektrik akımıyla aydınlanmaya ulaştı. Buna varması da uzun asırlar aldı.

Bâtini (akli, içsel) kavrayışı da bu uzun süreçte gözleriyle kavradığından farklı değil. Çünkü insan taşlara ve haşerelere ibadetten bir olan ilaha ibadete binlerce yılda intikal edebildi. Artık şöyle dememiz uygundur: Işığı yakalama konusunda vicdani, gözlerinden daha hızlıydı. Karanlığa galip gelmekte (vicdanı) fikrinden daha kudretliydi. Karanlık da ne karanlık? Gece karanlığı, mağara karanlığı gibi bir karanlık değil. Her çakmak çakana, her meşale yakana kapılarını açan bir karanlık değil. Bilakis bu, cehalet devlerinin, töre şeytanlarının, tamah ve heva iblislerinin at koşturduğu bir karanlıktı. Bu bir şeye delalet ediyorsa o da vicdanın (kalbinin) hidayet bulduğu ve hidayet olduğu o nura muhtaç olduğudur."

Üstad Akkad'ın bu pek kıymetli kelimesi üzerine söylenecek hiçbir şey yok. Sadece şunu diyebiliriz: Bu kelimesinde bütün dayanaklarını mahsusata yapan, ötesinde kalan her şeyi kesin bir şekilde tereddüt etmeden, bu konuda zamanın sakladığı sürprizleri beklemeyen evrensel ve bedihi kavrayışın önünü, nihayetinde yok olacağı küçük bir alan hariç -açmayan materyalist modern bilimin mensuplarına savaş açmıştır. Savaş açmış ve onları kötü bir hezimete uğratmıştır. Ancak bu hezimeti, şüphede olanlar yahut şüphe çıkaranlara değil de sadece inkar edenler yaşatmıştır. Din, özellikle de İslâm dini Allah'ın varlığını inkarla mücadele ettiği gibi varlığından şüphe duyanlarla da mücadele eder. Bu konuda var olma ihtimalini ikrarla, bu ihtimali taşıyacak bir anlayışa sahip olmakla yetinmez. Bilakis; Allah'ın vacib'ul-vücud olduğunu kesin bir ifadeyle ikrar bekler.

Müslümanların avamının imanı genel olarak bu şekildedir. Ancak bunu vacip ve zaruri ilim ifade edecek, modern bilimde elde edilen neticelerden daha üstün bilgi verecek şekilde izah etmenin yeri Kelâm ilmi ve alimlerinin beyinleridir.

Sonra biz Ahmed Emin Bey'in adı geçen Sekafe dergisinde yayınlanan makalesindeki şu sözünde gayet basit kaldığını gördük: *"Napolyon -Mısır'a olan seferinde- bir gemide etrafında da ateistlerden bir grup vardı. Yıldızların pırıl pırıl parladığı, ışık saçtığı ve semaya güzellik kattığı bir geceydi. Napolyon şöyle dedi: Bakın yoldaşlar! Yıldızlar ne kadar güzel ne kadar muhteşem! Bunlara bu eşsiz güzelliği veren kimdir? Onlardan biri şöyle dedi: Biz böyle bir soru sormayız. Senin zihninde yer alan bu tür sorular bizim zihnimizde yer almaz. Biz alemin nasıl bu şekilde geliştiğini, gördüğümüz bu hale nasıl geldiğini sorarız. İmparator hazretleri! Sunduğun delil senin için güzeldir."*

Çünkü alemin kendi kendine gelişmesi, ilerlemesi ve şu an ulaştığı noktaya ulaşması, bu düzeni koyan biri olmadan imkansızdır. Batılı alimlerin tabiriyle "İlliyet (nedensellik) prensibine aykırıdır. Kelâm alimlerimizin de tabiriyle "tercih bila muraccih"i gerektirmektedir. O yüzden buna ihtilaf edilmez. Napolyon'un sözüne karşın zikretmeye bile değmez. Ancak üstad herhangi bir yorumda bulunmadan nakletmiştir. Bununla makalesinde daha önce geçen sözüne işarette bulunuyor, -sanki bunu destekliyormuş gibi görünüyor- Tevhid ilmine gelince bu ilim inanmayan için değil inanan için, dine karşı olana değil, dindar olan delildir." Peki burada önce delil olup olmadığını belirlemek gerekmez mi? Çünkü dine karşı olanla din ehli olanın inançtaki ihtilafı meselenin aslını iptal etmez. Yani, tevhid ilmi aynı anda hem delildir hem delil değildir. Bu mu denilmek isteniyor? Bundan dolayı ben diyorum ki: Bu makalelerin ve muasır kitapların kucağında yetişen Mısırlı genç aydınlar kendilerine şüphe akidesinin (şekke dayalı inanç) seçmektedirler.

Üstadın az önce nakledilen cümleden sonra söylediği: "Bundan dolayı tarihte Kelâm ilminin iman ehli olmayan birinin iman etmesine müslüman olmayan birinin müslüman olmasına -nadir birkaç olay dışında- sebep olduğunu görmedik. Bilakis kalabalıkların müslüman olmasına mantık ilmi yoluyla davet değil, kalbe hitap etmek yoluyla yapılan davet sebep olmuştur" sözüne gelince bu da Üstad'ın akıl ve mantığın imanı sağlama, destekleme konusunda, bunları deneyle kıyaslamasından sonra, kalbin gücü ile bir karşılaştırma, kıyaslamadır. Nitekim kendisi deneye dayalı kimya ve tabiat delillerini tek başarılı (sonuç veren) delil saymış, akıl ve mantığa dayanan tevhid ilmi delillerini ise başarısız değerlendirmişti. Kalbin (gönlün, duygusal meylin) imana desteğini, akıl ve mantığın yardımından başarılı saymıştır.

Bana göre dediği tartışmaya açıktır. Çünkü kalbin imanı teyidi, duygularla teyittir. Duygularla teyit de bizim üzerinde konuştuğumuz delil ve burhanla teyit değildir. Bundan dolayı hak ve batıl, kalbi meyillerde araştırılmaz. Bu, her kavmin kendi kavmiyetiyle övünmesi ve onu diğer kavimlere tercih etmesi gibidir. Her kavmin böyle bir hakkı vardır ve diğer kavimlerin övünmelerinde batıl üzere olmalarını gerektirmez. Bu tür duygularla tercih ise tamamen indi, kalbi duygularla bir tercih olur. Gerçek tercihlerle bir alakası yoktur. Ancak insan için din ve Allah'ın rızasına ulaşmayı gaye edindiği inanç olarak tercihlerinde aranan, tercih edilenin hak, muhalifinin ise batıl olmasından kaynaklanmasıdır. Bu konuda akıl ve mantığa bir delili de bulunmalıdır. Tercihinin duygusal meyil, herhangi bir tercih sebebi ifade etmeyen sade taraftarlık ruhuyla olması doğru değildir. Öyle ki o duygusuna ve meyline makul bir sebep zikredecek olursa o zaman kalbi duygu ve akli istidlale dönmüş olur.

Hasılı, ilimlerden gaye hakikate ulaşmaktır. Binaenaleyh tarafsız aklın, meyilli duygulardan güvenilmeye daha layık olduğunda şüphe yoktur. Ayrıca imanı duygulara bağlamak zımnen makul bir sebebe hatta tercih edilenle edilmeyeni kıyaslama üzerine inşa edilmiş doğru bir tercihe dayanmadığını itiraftır. Bundan dolayı bu imanın sabit ise taklidi iman olarak sabittir. İstidlali iman olarak değil. Mukallidin imanının delile dayanan kimsenin imanından üstün olması mümkün değildir. Bu herhangi bir dinde mümkünse de İslâm da mümkün değildir. Nebî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* dönemindeki imanın bu şekilde olduğu iddiası da doğru değildir. O dönemde Kelâm ilmi tedvin edilmiş şeklinde olmasa da ruhu sahabelerin akıllarında yerleşikti. Görülmez mi ki, Allah'ın kitabı fikir ve nazar ayetleriyle doludur. Hz. İbrahim'in **"Ben yüzümü gökleri ve yeri yaradana çevirdim..."**[1] sözünün, Kelâm ilminin tedvin edilmesinden çok önce olmuştu bahanesiyle Kelâmı bir istidlal olduğunu kim inkar edebilir?

İmanı dayanak olarak kalbi, akıl ve mantık ilmi olan Kelâma tercih Üstad'ın batılı din adamlarının anlayışına meylinden kaynaklandığında şüphe yoktur. Zira Batıdaki dindarları akıl ve mantık alanında uzaklaşmaya ihtiyaçları vardır. Hristiyanlık dinini akıl ve mantığın pençelerinden kaçırmak için. Bunların yerine de kalp ve duygulara bağlanırlar. Onların bu yolda akla açmış oldukları savaş hakkında izahlarımız gelecektir. Üstadın kitabından aktarıp üzerine yorum yapacağımız bir izah. Ancak bizim ve Kelâm alimlerimizin dini olan İslâm'da böyle bir savaşa ihtiyaç yoktur.

Batılıların dinlerine destek konusunda kalbi duyguların teyidine ve akla tercihine ihtiyaç duyduklarından dolayı onların avamın imanının havasın imanın daha sağlam olduğunu iddia ettiklerini görürsün. Doğulu mukallitlerinin de bu konuda onları tasdik ettiklerini görürsün. Bu iddialarının da hiçbir doğruluğu yoktur.[2] Avamın halinin havasın haline göre değiştiği ancak aksinin hiç olmadığı gerçeği buna delil olarak yeter. Onların dinlerine bağlılıkları, o din mensuplarının gücüne ve yeryüzündeki hakimiyetlerine bağlı seyreder. Gafil olan bunu dinin kuvveti zanneder. En doğru söz, Kelâm alimlerinin sözüdür: "Şüphesiz ki mukallidin imanı, bir şüphecinin şüphesiyle zevale maruzdur."

Sonra şunu söyleyen Üstad: "Tarihte Kelâm ilminin iman ehli olmayan birinin iman etmesine, müslüman olmayan birinin müslüman olmasına -nadir birkaç olay dışında- sebep olduğunu görmedik. Bilakis kalabalıkların müslüman olmasına man-

1. **En'am**, 79

2. Bu, batılı elitlerde imanın zayıf olduğunu gösterir ancak. Hatta doğudaki muasır elit mukallitlerinde. Bunların doğuda ve batıda tek çabaları avamın dininin akıl ve mantık yoluyla değil de kalbi duygular yoluyla korumaktır. Zira akılları imana meyilli olsaydı bu hususta onlar avamdan daha kuvvetli olurlardı.

tık ilmi yoluyla davet değil, kalbe hitap etmek yoluyla yapılan davet sebep olmuştur." Müslümanların, son dönemlerde Batıyla, daha doğrusu aydınlarının Batı ve akımlarıyla tanışmadan önce uzun asırlar boyunca dinlerini ve itikatlarının sıhhatini korumuş olmalarının sebebi üzerinde düşünmemiştim. Bu muhafazanın sebebi, alimlerinin Kelâm ilmine, milletini de bu alimlerin sözlerine ve irşatlarına uymalarından başkası değildi. Akaid konularında incelemeye, tartışmaya bir ihtiyaç hasıl olsa, Kelâm ilminin gücüne dayanarak bunu yerine getirirlerdi. Bu tür sapık akımlara karşı akıl ve mantıkla desteklenen bu silah ile karşı dururlardı. Kalbi meyil, duygusallığın, duyguları terbiye etme yolu olan tasavvufun, hiçbir zaman ilmi, dini mücadele için bir silah olması mümkün olmamıştır. Çünkü bu yollar, etkisi sadece taşıyan kimsenin üzerinde görülen bir silahtır. Şu asırda din adamları Kelâm ilminde kuvvetli olsalardı, seleflerinin olduğu şekilde bu ilmi teyit eden akıllarına güvenselerdi, inkar (ateizm), İslâm'a uymayan hiçbir batılı fikir doğulu aydınların akıllarına nüfuz etmeye fırsat bulamazdı. Üstad Ferid Vecdî Bey de (Ezher dergisi editörü) Usuluddin fakültesi dekanı ve hocalarının gözü önünde Kelâm ilminin aleyhine konuşmaya cüret edemezdi. Derginin editörü olarak "kişi bilmediğinin düşmanıdır" ilkesi mucebince bu ilme düşmanlık etmezdi. Hatta sanki kendisi bu ilmin diğer adının Ezher'in bu fakültesinin adı olduğunu da (Usuluddin) bilmiyor.

Ezher dergisi başkanı Kelâm ilmine saldırdı. Bu adımı, Kelâm ilminin *Ezher*'den kaldırılmasına yönelik zımnen bir teklif mahiyetindeydi. Ancak yerine de İslâm akaidini anlatan bir ilim koymadan. Bilakis İslâm'da ilim diye adlandırılmayı hak eden bir şey yoktur. İlimde maddi tecrübeye dayanmış olması şart koşulup Batı ve onların doğulu kuyrukları tarafından kabul edildikten sonra... Bundan dolayı Üstad kaldırılmasını istediği Kelâm ilmine bir halef zikretmiştir. Bilakis Allah'a imanı, geleceğin uhdesine bırakmıştır. Belki bir gün Batılı bilim adamları maddi deneylerle ruhu keşfettikleri gibi Allah'ın varlığını keşfederler. İşte yalnız ol mutlu günde -iddiasına göre- Allah'ın varlığı ilmi olarak ispat olur.

Fakat Ahmet Emin Bey, deneysel delilleri akli mantıki delillere tercih etmesine rağmen Allah'ın varlığını keşif için deneylere umut bağlam acemiliğine düşmemiştir. Ayrıca Ezher dergisi editörden farklı davranarak akaidi korumak için yerine bir ilim teklif etmiştir. O da tasavvuf ilmidir. Ben ise tasavvuf ilminden; bir ilim olmaktan çok amel, ihlas, nefis terbiyesi olan, aslında Kelâm ilmini tamamlayıcı olarak değerlendirilmesi gereken bu ilimden ona (Kelâm ilmine) bir rakip çıkarılmasını kabul etmiyorum. Bu tür kerih bir icat, Üstad Ahmed Emin Bey'den önce eski bazı gulât tasavvufçulardan vaki olsa da. Kitabın başında, "Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla İslâm'ın kılıç kuvveti bitmiştir. Ben bu dönemde Mısır'a hicret ettim. Baktım ki

İslâm'ın ilmi kuvveti de can çekişir bir haldedir" derken Kelâm ilmi, can çekişen İslâm'ın ilmi kuvvetinden kastedilen ilimlerin başında yer alıyordu. Hal böyle olunca benim Kelâm ilmini, delillerine temel olan aklı müdafaa alanından çekilmemem hakkımdır, üzerime vazifedir. Hakkını vermeden önce şunu söyleyeyim:

Dini ispat için tasavvuf ilmini öne süren, ancak akli ve mantıki olan Kelâm ilmini esas almayan Üstad'a sufinin dini inkar edenlere nasıl galip geleceğini, onları susturmak için kullanacağı silahın ne olacağını soralım. Silahı, görenleri dehşete düşürecek kerametlerinden birini izhar etmek mi olacak? Bu konuda sufi (tasavvuf ehli) kerametle meydan okuyabilir mi? Halbuki peygamberin mucizesi ile velinin kerameti arasındaki temel fark, peygamberin mucizesi ile meydan okuması, velinin ise kerametle meydan okuyamamasıdır. Buna karşın günümüzde dini inkar edenler -kendini müslüman sayanlardan çoğu- harikulade olay olan mucizelere iman etmiyorlar ki kerametlere iman etsinler.

Doğrusu dinlerini teyit, itikatlarını ispat konusunda Müslümanları tevhid ilminden tasavvufa çevirme çabası nübüvvet ahdi bitmişken bir tür yeni nebi gönderme çabasına benzemektedir. İnsanların onun sayesinde akıllarıyla araştırmaya, incelemeye artık ihtiyacı kalmaz. Artık hakkı batıldan, dinleri din olmayan veya dine aykırı durumlardan ayırt etmek için akla ihtiyaç kalmamıştır. Diğer taraftan Allah'ın kitabı ve Rasülünün sünnetine dayanan ilimlere de ihtiyaç yoktur. Hatta gökler, yer ve nefis üzerinde tefekkür etmeyi emreden, örneğin, **"Ancak akıl sahipleri öğüt alır"** **"Bundan düşünen bir kavim için ayetler (ibretler) vardır"** diyen, diğer taraftan **"azabı gördüklerinde kaçırdıklarına pişmanlık duyan cehennem ehlinden olmazdık"** diyen Kur'ân ayetlerine aldırış etmeye bunları kaale almaya gerek yoktur.

Müslümanların dinlerinde zaafa düşmeleri, aydınlarının kalplerine şüphelerin istila etmesi, hatta inkarın imana galip gelmesi, İslâm alemindeki bütün bu değişiklikler Batının modern bilimiyle doğunun dinine saldırmasından sonra başladı. Bunu akını da dindeki ilmi tarafın zayıf olduğunu, bu iddiasında da İslâm alemindeki mukallitleri onu destekleyince başlatmıştı.[1] Batılı inkarcılığın doğuya girmesi, Batının yegâne fetih aracı olan modern bilimin İslâm dünyasında tasavvufun zayıfladığını görmüş olmasından kaynaklanmış değildi.

Batılı modern bilimin açtığı savaş İslâm'ın uzun asırlar boyunca dayanmış olduğu eski delillere karşı açılmışsa... İstersen şöyle de: Muasır insanların çoğunun zihnine inkar modern bilimin ilmi Kelâmi delillere karşı savaşı aracılığı ile girmişse o

1. Üstad'ın tevhid ilmini hafife alması bu destek ve tasdike açık bir örnektir.

zaman karşı saldırının, savaşın açıldığı cepheden olması gerekir. Böylece savaş iki ilim arasında olsun. Yoksa İslâm'da aralarında savaş olmayan ilim ile duygu arasında değil. Batılıları taklit eden doğulu muasır aydınlar, Batılı inkarcıların dine karşı maddi deneylerle sabit olan gerçekler dışında hiçbir şeyi kabul etmeyen modern bilimle savaştıklarını görünce bilimin tarafına geçip inkarcı oldular. Daha sonra Hristiyan batıda din ehlinin, dinlerini akıl ve bilin pençelerinden kurtarmak için duygulara sığındıklarını gördüler, bu sefer de din tarafına geçip akıl ve bilimi hafife almada Hristiyanları taklit ettiler. Bu taklidin kapsamında akıl ve mantık üzerine kurulu, inkarcılara karşı silahımız olan Kelâm ilmini küçük görmeye başladılar. Halbuki duygunun ilmi kıymeti taassubun kıymetine döner. Akıl ve mantığa karşı delil olarak sunulmaz. Bizim de buna veya bunu (duygularını) terbiye eden tasavvufa, ne inkara karşı dini ispat etmede ne de İslâm'ı diğer dinlerle karşılaştırmada ihtiyacımız vardır. Biz tasavvufa İslâm'ın içinde ihtiyaç duyarız. Nefsimizi amel etmekle eğitmek için. Usuluddin ilmi sayesinde nazari müslüman olduktan sonra ameli Müslümanlar olalım.

Şöyle dersem abartmış da olmam, haksızlık etmiş de olmam: Tasavvufla Kelâm ilmini karşılaştırırken tasavvuf ilmini tevhid ilmine üstün tutan Üstad bunu İslâm'ın temel kaynaklarına -yani Kitap ve Sünnete de- üstün tutmaktadır. "Abartmıyorum, haksızlık etmiyorum" sözümü teyit eden hususlardan biri şudur: Üstad tevhid ilmine karşı tasavvufu överken bütün dinlerdeki tasavvufu kuşatacak şekilde övmüştür. İslâm dini dışındaki bir dinin İslâm'daki tevhid ilmi gibi bir ilmi bulunsaydı Üstad onu da mertebe olarak altta gördüğü tevhid ilmiyle beraber zikrederdi. Nitekim o dindeki tasavvufu İslâm dinindeki üstün tasavvufla beraber zikretmiştir. Bu sebeple Üstad'ın sözünde tasavvufa karşı alt mertebede bir tek tevhid ilmi kaldı. Kıyaslarken de bütün dinlerdeki tasavvufu esas alarak bu kıyaslamayı yapmış. Tasavvufa karşı bu ilmin hiçbir kıymeti yokmuş gibi sunmuştur. İsterse bu tasavvuf İslâmi olmayan tasavvuf olsun. İslâmi olmasa da ona göre bu tasavvufun üstünlüğü, akıl ve mantık üzerine kurulu olmamasından kaynaklanmıştır. Üstattaki bu anlayışın kaynağı, dinin, akıl ve mantıktan uzak duran Hristiyanlık gibi bu ikisine dayanmamışının daha hayırlı olacağını zannetmesidir. Üstad, Hristiyanlığın uzaklaştığı gibi İslâm'ı da akıl ve mantıktan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Kendisi İslâm'a bakış açısından Hristiyanlığı taklid etmiyorsa bile, akıl ve mantıktan yüz çevirmiş olan Batılı Hristiyan akaid anlayışını taklit etmektedir. Bu taklit sayesinde akıl ve mantığa bağlı tevhid ilmi ona göre atılmış, yerini tasavvufa bırakmış olmaktadır.

Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta vardır. O da tasavvufun varlığı, özellikle Üstad'ın söylediği şekliyle ne tevhid ilmi, ne akıl ve mantıkla bağdaşma ne de bunlara muhtaç olmanın bulunmadığı Hristiyanlıkta varlığını söylemek akıl ve mantık ehline göre tasavvufun İslâm'daki yerine zarar vermektedir. Çünkü bundan tasavvufun akıl ve mantıkla bağdaşan şeylerle beraber bağdaşmayanlara da açık olduğunu ifade eder. Belki de Üstad benim akla aykırılığı ayıp, eksiklik, saymama şaşıyordum. Buna karşın kendisi tevhid ilmini, alimleri onu akıl ve mantık saydıkları (bunlara dayandırdıkları için ayıplamaktadır. Kendisi sanki, filozof Spencer'in sözünü söyler bir haldedir: "Dinin, mantık delili dışında bir şeyi kabul etmeyen bu inatçı aklı bırakması kendisi için daha hayırlıdır." Nitekim bu sözü *"Kıssat'ül-felsefe el-Hadise (Modern Felsefenin Serüveni)"* kitabında s. 478'de nakletmiştir. Üstad şunu bilsin: İslâm'da tasavvuf tevhid ilmine ve onunla beraber akıl ve mantığa aykırı olursa batıl olur. Tıpkı tasavvufun vahdeti vücud iddiasında batıl olması gibi. Bu konu tafsilatıyla bu kitapta gelecektir. Kitabı okuyan o bölümü okumadan akıl ve mantığa karşı konuşmaktan sakınsın. Şayet tasavvuf Allah'tan ilham alıyor olmakla ayrıcalıklı oluyorsa, buna mukabil Allah'ın kanunu, insan nezdindeki genel elçisi, ayrıca Allah'ın ilhamına tabii olarak mazhar olan ilk yer olana akla gelen ilham ona muhalif olan hususi ilhama takdim edilir. Bunun manası ise, "akla muhalif ilham değildir" olur. Bundan dolayı peygamberlerin getirmiş oldukları vahiyde akla göre imkânsız olan hiçbir şey bulunmamıştır. Akıl ve mantıkla konuşan tevhid ilminin Allah'ın kudreti dahilinde olan şeylere mümkün olanlar şeklindeki bir sınır belirleme imkânı varsa; -şöyle ki akaid metinlerinde Allah'ın sübuti sıfatlarını zikrederken "bütün mümkinâta kadirdir" der- o ilmin tasavvufa her zaman bir sınır koyma yetkisinin olması evlâdır.

Mısır'ın üstatlarından tasavvufu, Kelâm ilmi diye isimlendirilen tevhid ilmine rakip görenler, tasavvufu üstün görüp, tevhid ilmini küçük görenler, daha önce İmam Kuşeyri'nin Kelâm ilmini inkâr edenlere yönelik uyarılarına ibret gözeyle baksınlar.[1] Bunun yanında *Mevakif* adlı eserin şarihi Seyyid Şerif Cürcâni'nin bu ilmin değerini anlattığı ve bütün İslâmi ilimlerden üstün saydığı sözlerini de ibretle okusunlar. Halbuki bu iki değerli zat hem Kelâm hem tasavvuf ilmini cem edenlerdendir. İbrete ibret katan sebeplerden biri de büyük mutasavvıf İmam Kuşeyri'nin bu sözünü aktaran yine büyük mutasavvıf ve Mısırlı tasavvuf ehlinin medar-iftiharı fazilet ehli Şeyh Selâme el-Azzami el-Mısrî'dir. Allah kendisine İslâm'a hizmet yolunda uzun ömürler ihsan etsin. Biz de bu sözü onun *"Furkan'ul-Kur'ân beyne Sıfatıllah ve Sıfatıl Ekvan"* kitabından naklettik.

1. Tasavvuf ehlinin *Risale* dergisinin muhterem yazarlarından birinin dediği gibi nahivcilerin Sibeveyh'in kitabı gibi saydıkları ve mutlak olarak kullandıklarında ilk akla gelen risalesi.

Büyük tasavvuf imamı, müceddidi elfi sani (ikinci bin yılın müceddidi) Ahmed b. Abdullah es-Serhendi *Mektûbât*'ında -bu bölümü vahdeti vücudu ele alacağımız bölümde tekrar nakledeceğiz- (86. Mektup) şöyle der: *"Sâlikin işin künhüne ulaşmadan önce, keşfine ve ilhamına muhalif de olsa hak ehlini taklid etmeyi kendine vacip saymalıdır. Alimlerin hak, kendinin hatalı olduğuna inanmalıdır. Çünkü alimlerin dayanağı, vahiyle desteklenen, hatta yanlıştan masum olan peygamberleri taklittir. Onun keşif ve ilhamı ise bilinen hükümlere muhalif olması takdirinde hatadır, yanlıştır. Dolayısıyla keşfi, alimlerin sözüne takdim etmek gerçeğinde onu indirilmiş kati hükümlere takdim etmektir. Bu ise delaletin, hüsranın ta kendisidir."*

İmam Gazali ise; Üstad Ahmed Emin Bey'in *Sekafe*'de neşredilen bir diğer makalesinde, Ezher'de ders veren ve *Minberu'ş Şark*'ta makaleler yazan Üstad Abdulhalim Mahmud'un, onun (Gazali'nin) Kelâm ilmine karşı sözlerine katılmalarına gelince, onlara Huccetül İslâm lakabını almış bu alimin kendi sözüyle amel ederek cevap veririz. Bu sözünü Üstad Ahmed Emin Bey makalesinde, Ali *(kerremallâhu vechehu)*'den aktarmıştır. Der ki: "Biz hakkı kişilerle bilmeyiz." Kendisi de ömrünün sonunda söylediği sözler Huccetül-İslâm (İslâm'ın delili) değildir... O'nun -Allah rahmet eylesin- hafife alınmayacak, bağışlanmayacak hataları olmuştur. Bazılarına *el-Kavlul Fasl* adlı kitabımızda dikkat çektik. Bazılarına da bu kitapta şu anki bölümden farklı bir bölümde dikkat çekeceğiz. Bu imamın son sözleri, özellikle yakini bilgiye ulaşmak için istimdad edilen mahsusât ve makulâta itimad etmeme konusunda söyledikleri, onun son ilmini yüceltmede üzerimizde hiçbir etkisi olmaz. Bilakis onun eski ilminden aldığı namın üzerinde kötü bir etki bırakır. İşte Seyyid Şerif Cürcâni... Arkasından gelen ve bu alanın büyük alimlerinin ilim dallarında "seyyidül-muhakkikin" diye adlandırdığı Kelâm ilmini bütün ilimlerden öncelikli görecek derecede yücelten -nitekim bunu 7. Başlıkta aktarmıştık- bu alim, tasavvufu bilmeyerek yahut ağırlığını hafif görerek yüceltmemiştir. Yakine ulaşmak için "keşif" dışındaki yolları nefyeden İmam Gazzali Hz. Ali *(radıyallâhu anhu)*'nun, "Perde açılsa yakinimde hiçbir ziyade olmaz" sözüne ne diyecektir.

Üstadın *Sekafe* (sayı: 358)'de aktardığına göre Gazzali, duyu, akıl ve yakaza (uyanıklık) âleminin şahitliğinden güven duygusunu çekip almakla çok garip çok ayıp (vahim) bir işi yapmıştır. Ona göre: İnsanın rüyasında gördükleri şeylerin -gören kişi bunları gerçek sansa da- nasıl ki bir hakikati yoksa, yakaza (uyanıklık) aleminin de yalancı bir hayalden ibaret olması caizdir... Binaenaleyh şayet Zeyd, rüyasında Amr'a vursa, dayağı yiyenden uyanıkken ondan kısas alsa, ardından dava kadıya intikal etse... Uyanıkken vuran kişi "ben kısas olarak vurdum" dese, kadı da ona cevaben, "rüyada olan şeylerde kısas olmaz" dese... Kısas alanın şöyle cevap verme hakkı

vardır: "Yakaza aleminin rüya alemi gibi karışık hallerinin olmadığını kim bilebilir?" İmam ve muasır üstatlardan onunla beraber mutasavvıf olanlara göre müsellem (kabul edilmiş) gerçek, üçüncü alemdedir. Bu alem mahsusât ve makulat ile meşgul olanlara değil, onlara tecelli eder. Bilemiyoruz, onlar yakaza halinden emanı kaldıran bu kelimeleri konuşurken uyanıklar mıydı yoksa başka bir alemdeler miydi?

Ayrıca onlara şöyle de cevap verilir: Mahsusât ve makulata güveni yıkmak için tutundukları şüpheli (çürük) prensipler, tasavvuf üzerinde te tatbik edilmeye uygundur.

Tasavvufun Allah'a ulaştıran ilim olmasına nazarla; Allah'ın varlığına ikna olmayan, varlığına kesin iman için kendisine tevhid ilminin delillerinin yeterli gelmediği kimse üçüncü âlem olan tasavvufa girdikten sonra ulaştığı zatın "Allah" olduğuna ikna olmaması gerekir. Kaldı ki daha önce varlığını kabul etmediği zatı tanıması nasıl mümkün olabilir?[1] Bunun manası şudur: Kelâm ilmi, Allah'ın varlığını ve birliğini ispat vazifesini üstlenir. Ancak bu bir olan mevcuda "şudur" veya "budur" diye bir tayinde bulunamaz. Ayrıca bu ilim tahdit ve tayini de meneder. Hatta Müslümanı böyle bir şeyin peşine düşmekten meneder. Der ki: "İdrakin aczini idrak idrakin ta kendisidir. (Kişinin Allah'ın zatını idrak edemeyeceğini, bundan aciz olduğunu ikrar etmesi idrakin, Allah hakkındaki doğru bilginin ta kendisidir.) Allah'ın zatının sırrını aramak ise işraktır (şirktir). Tasavvuf da (daha doğru ifadeyle vahdeti vücuda inanan İmam Gazzali ve onunla beraber olanlar) Allah'ın zatını tayin ile meşgul olmaktır. Hatta ittihadçı (vahdeti vücutçu) meşhur Şeyh Muhyiddin b. Arabi cüret edip, "idrakin aczini idrak, idrakin ta kendisidir" diyenleri cehalete nispet etmiştir. Hem de bu söz -vahdeti vücud konusunda anlatacağımız üzere- Sıddık-i Ekber *(radıyallâhu anhu)*'dan rivayet edilmesine rağmen. Hatta kendisi Hristiyanların temel yanlışının uluhiyeti bütün mevcudâta değil de sadece Meryem oğlu Mesih'e mahsus kılmaları olduğunu açıkça söylemiştir. Mahsus ve makulü tanımazlıktan gelen, bunlara dair ilimleri reddeden İmam Gazali, tasavvufun vahdeti vücud uçurumuna düşmüştür. "İnsanları hakla bilmek, hakkı insanlarla (kişilere göre) bilmemek" hakkımız varsa biz onu (Gazali'yi) ömrünün bu döneminde Allahu Teâlâ'nın, kitabında haklarında: **"İçinizden kimi de en düşük ihtiyarlığa düşer ki biraz ilimden sonra bir şey bilmez olsun"**[2] buyurduğu kimselerden görmekteyiz.

1. Ne gariptir ki tecelliyat, aklı delillere istinad ederek Allah'ın varlığını kabul edenlere değil de Allah'ın varlığından şüphe duyan tevhid ilminin ikame ettiği delilleri inkar edenlere vuku bulmaktadır.
2. **Nahl**, 70

Beni, İmam Gazali'nin dervişleri[1] muasır üstadların tasavvufunun böyle konuşmaya zorlaması, benim tasavvuf düşmanı olduğumu zannettirir. Ancak durum böyle değildir... Sarahaten söylüyorum ki, ben onları seviyor, kendilerine saygı duyuyorum. Ancak insanları din alimlerinin ortaya koyduğu ilimlerle amel etmeye alıştırmaları şartıyla... O alimler dahi o ilmin hakkını vermekte kusurlu olsalar da. Bu yolla mutasavvıflar avam insanlar bir tarafa alimleri irşad ve ıslah vazifesini eda ederler. Sonra onların bu vazifeyi bırakıp -yani insanları irşad ve alimlerin ilimleriyle amele alıştırma vazifesini- bırakıp ilme savaş açmalarını, insanları genel olarak batıl ve dalalet karışmış tasavvufla yetinmeye davet etmelerini asla kabul etmiyorum. Bu taifenin insanları irşad etmesi, amellere özellikle amelde ihlasa eğitmesi sayesinde amel ve ihlasta insanlara örnek olduktan sonra Allah'ın füyuzatına (ihsanlarına, lütuf ve ilhamlarına) mazhar olurlar. Bununla başkalarından üstün olurlar. Gerçekten Allah'ın mukarrebin kulları zümresine girerler. Aynen hadis-i kudside işaret edildiği üzere: *"Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder (yaklaştıkça yaklaşır) ki nihayetinde onu severim. Onu sevdiğim zaman da işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum."*[2] Bu büyük imtiyaz ile ilim ve marifet elde etmek için tutulacak ve eğriliği, engebesi olmayan yol, aklın yoludur. Kelâm alimleri kitaplarına hep şu girişle başlarlar: "İlim tahsil (elde etme, öğrenme) araçları üçtür: Sağlıklı duyular, sadık (doğru) haber, akıl. Hak ehli nezdinde ilham, marifet yollarından değildir." Bunu, bütün akıl sahiplerinin ikrar ettiği bir kanun olarak zikrederler. Duyuların, nadir hallerde yaşadıkları hataların bozmadığı bir kanun. Bu nadir hallerde hata, duyuların asla bağımsız kalamadığı, görevini yaparken yardımından müstağni olmadığı akılla bir şey araştırılırken olabilir. Aynı şekilde bazı havas ehlinin bazı hallerindeki keşf ve ilhamlarının doğru çıkması da bu kanunu bozmaz. Çünkü bu tür isabet halleri kural olabilecek haller değildir. İsabetli keşif sahipleri de mucizelerle teyit edilen ve hatadan masum olan peygamberlerin şahsı gibi muayyen insanlar değillerdir. Dolayısıyla peygamberlerin ilhamına güvenildiği gibi onların ilhamına güvenilmez.

Muhakkak ki Batı'nın inkarcı akımı İslâm alemine iki kapıdan birinden girdi. Birincisi: Sadece maddi deneylere itimat eden maddecilik. Muasırların iddiasına göre "bilim" olma ayrıcalığına sahip onun temel konu saydıkları maddecilik. Üstad Ferid Vecdî'nin sürekli tekrar ettiği ve sarıldığı o kanun: "Duyuların teyit etmediği hiçbir

1. Dervişleri, tevhid ilmini ve üzerine bina edilmiş olduğu akıl ve mantığı tenkit ettiklerinden dolayı. Yoksa İmam Gazali'nin yaptığı gibi zikirlere ve virdlere devam ettiklerinden, dünyanın mevki ve makamlarından vazgeçtiklerinden dolayı değil.

2. Tasavvufçulardan vahdet-i vücud mezhebine mensup olanlar bu hadisin batıl mezheplerinin delillerinden olduğunu sanıyorlar.

makulün varlığı kabul edilmez." Bu kendi sınırlı dairesi içinde kati bir mezheptir. İslâm akidesinde yer alan gaybiyât, başında Allah'a iman bulunmak üzere bunun dışındadır.

İkinci kapı: Şüpheci sofistçilik (safsatacılık) ne mahsusatta ne makulatta yakine ulaşılabileceğini söyleyen akım. İki akım da İslâm akaidinin temeli olan akıl ve mantığa güvenmemekte müttefiktirler. İslâm bu iki mezhebi reddeder. Diğer yönden iki mezhep de birbirine zıttır. Dolayısıyla mantıki olarak o mezheplerden birine mensup olanın diğer mezhebi reddetmesi gerekir. Aynen İslâm'a mensup olanın her iki akımı reddetmesinin gerekliliği gibi... Şaşılacak durum şudur ki: Üstad Ahmed Emin Bey şunu söylerken: "Tevhid veya Kelâm alimleri -dini akıl ve mantık sayarken- alimlerin bilimsel konularda akli delillerde başarılı oldukları kadar başarılı olamadılar. Çünkü alimlerden biri kimya, tabiat veya matematiğe dair bir kanun ortaya koysa ve dilinin getirse herhangi bir millet yahut din farkı olmadan insanların hepsi doğulusu batılısı bu kanunu kabul ederler. Tevhid veya Kelâm ilmi ise sadece inananlar için delildir. İnanmayan için değildir. Din ehli için burhandır, din karşıtı olan için değil. (Bu sözünün tahlilini yapmıştık) yahut bilimsel meseleler hakkında şunu derken: "Bunları bütün insanlar kabul ettiler." Evet bu iki ifadeyi kullanırken ne şüpheci safsatacı ne de bilimsel kanunlara inanmış biri değildi. Çünkü bunları söylemeye karşın İmam Gazali'nin mahsusât ve makulatı tenkid eden sözlerini takdir etmişti. Deneysel ilmin yargılarını ve duyulara güvenerek kanaat oluşturmayı şüpheciliğin ilkelerini esas alarak inkar etmiştir. İlmin yargılarına inanarak ve duyulara itimat ederek şüpheciliği inkâr etmiştir. Tevhid ilminin dayandığı akıl ve mantığı inkar ederek de, inkar ettiği bu iki hususa iman etmiştir. Şüpheciliğe imanında İmam Gazali'nin şüpheciliğini aşmıştır. Üstadın kendisinden naklettiğine göre matematik hakkında şöyle demiştir: Bunlar inkârı mümkün olmayan burhani yargılardır (kurallardır). Üstad bu söze yorumunda şöyle der: "Bu onun döneminde inanılan bir şeydi." Manası: Üstad bunları da inkar ediyordu. Çünkü kendisi şüpheciliği, İmam'dan önce Bâtınî modern safsatacılığından almıştır. Konunun tafsilatı kitabın birinci bölümünde gelecektir. Aynı şekilde mantık ilmi. Üstad'ın bu ilme bakışı Gazali'nin bakışından farklıdır. Zira Gazali bu ilmin inkar edilemeyeceğini belirtmiştir. Üstad tam anlamıyla bir şüphecidir. Bunu İmam'dan almaya ihtiyacı yoktur.[1]

1. Bir mülahaza: Mustafa Sabri Efendi'nin İmam Gazali'yi tenkitte kullandığı üslup oldukça sert. Şeyhül-İslâm'ın genel olarak da üslubu özellikle de bu kitapta böyledir. Mukaddimede de bu üslubu kasten benimsediğini belirtmiştir. İmam Gazali her imam, her alim gibi nihayetinde bir beşerdir. Hata edebilir, kasten yanlış yapabilir yahut yoldan tamamen çıkabilir. Ancak bu manadaki tenkitlerte'vile kabil olmayan sözler veya fiiller kendisinden sadır olursa daha çok makbul olur. İslâmi ilimlerde ve de özellikle Mustafa Sabri Efendi'nin üzerinde durduğu aklî ilimler olan Kelâm ve mantık ilminde büyük bir alim olan İmam Gazali'yi bu ilimlerin ve ulaştırdıkları sonuçların karşıtı gibi görmek sanki aşırı bir tenkit olmuştur. Zira

Ezher'de ders veren bir üstad daha vardır. Daha önce adı geçmişti. *Minberu'ş Şark*'ta tasavvufa dair, bir de "Ezher'in felsefesine dair" unvanıyla makaleler yazdı. Gördüm ki farklı önemli meselelere giriyor. Hiçbirinin de hakkını vermeden çıkıyor. O da yine alimlerimizin üstünde durduğu ve uzun yıllar esas aldığı tevhid ilmini şüpheleri izale edemiyor olmakla itham ediyor. Bundan kurtuluşun tasavvufa sığınmakta olduğunu söylüyor. Herhalde Mutezili Ebu Haşimin sözü uzaktan kulağına gelmiş o da bunu mutlak olarak İslâm alimlerinin mezhebi sanmış.

Ayrıca onun dinin fikir hürriyetine müsaade edip etmediği meselesinde kesin bir kanaat belirtmemektedir. Akli deliller temelinde bina edilen İslâm dininde fikir hürriyetinin hangi esaslar çerçevesinde teminat altına alındığını bilmemektedir. Şu var ki bu hürriyet, İslâm'ın hak din olduğunu kabul ettikten sonra, onu din olarak benimseyenin, sübutu Allah'tan haber veren peygambere dayanmasında olan hükümleri ve kanunlarına bağlı kalmasına aykırı değildir. Müslüman olanın bunları tartışma hürriyeti olamaz. Akıl ehli Müslümanın İslâm akidesinin sübutunu bilmeden, akılla bağdaşan ilahi bir din olduğuna itminan etmeden hakkı olan münakaşa bunlara ulaştıktan sonra hakkı olamaz. Yoksa bu münakaşa Allah'a karşı münakaşa olmuş olur.

Sonra dinde fikir hürriyeti olup olmadığında tereddüt eden yazdığı şeylerin çoğunu şüphelerin karanlığında yazan bu konuda açık bir görüş, kesin bir kanaat elde edemeyen Üstad, adı geçen gazetenin 361. sayısında şunu yazdı:

*"Din, tabiat ötesi alemle alakalı fikir hürriyetine nereye kadar müsaade eder? Bizler biliyoruz ki bütün dinler, ilahın varlığına inanmayan herkesi dışarı atmıştır. İman etmeyenleri de garip görmüştür: "**Allah hakkında şüphe edilir mi?**"*[1] *Dinler sadece bunları değil, bilakis Allah'a, meleklerine, Râsullerine, ahiret gününe imanını tamamlamayanla-*

İmam Gazali'nin yine mantık ilmi karşıtları tarafından çokça tenkid edilen meşhur bir sözü vardır. O da: "Mantık ilmini bilmeyenin ilmine güven olmaz." Bu söz bir şey ifade ediyorsa mantık ilminin ne kadar önemli olduğunu ifade eder. Muhteşem fıkıh usulü eseri **Mustasfa**'nın mukaddimesinde de "Kelâm ilminin" en üstün ilim olduğunu belirtmiştir. Evet İmam Gazali'nin hayatında çeşitli evreler olmuştur. Fakat asıl olan alimin dini itikat konusunda benimsediği mezhebi ve sarahaten, te'vile açık olmayacak şekilde ifade ettiği görüşleri esas alıp, buna muhalif kokan bir şey nakledilirse onu da mezhebini esas alarak te'vil etmektir.

Diğer taraftan İmam Gazali gibi nass ehli bir alimi, kendisinden alıntı yapmış olsa da bâtınî ekole mensup bir zat ile beraber anmak pek mazur olmasa gerektir.

Ayrıca İmam Gazali'nin şek konusundaki mezhebi, hakikatleri inkar eden şüphecilikten farklıdır. O şekki, hakikate ulaşmanın ilk basamağı olarak görür. Elbetteki Şeyhul-İslâm Mustafa Sabri Efendi'nin sözü üzerine yorum yapmak haddime değildir. Sadece İmam Gazali'nin üzerimdeki hakkını ifa sadedinde bir iki kelâm etmek istedim. **(Mütercim)**

1. İbrahim, 10

rı da tenkit etmiş ve dışarı atmıştır. İş bununla da kalmadı. Bilakis dinlerde nice işaretler vardır ki müstakim yol fikir özgürlüğü değil ancak vahye tabi olmaktır: "Onun bir kısmı muhkem ayetlerdir. Bunlar kitabın anasını oluşturur... rabbimizin katındandır."[1] *Eserde şöyle varid olmuştur: "Kader zikredildiğinde susun."*

"Bu açıdan dinin tutumu, tabii, hikmetli bir tutumdur. Zira o açı -tabiat ötesi- insanoğlunun herhangi bir kanaate ulaşması mümkün olmayan bir noktadır. Zira insanın ancak mahsus (duyularla kavranan) üzerinde görüşü olabilir. Gaybi şeylere gelince bu konudaki her görüş şüphe yok ki bir tür vehimdir. Dinin böyle bir şeyi onaylaması da mümkün değildir. Özellikle mesele, Allah'a meleklerine, kitaplarına, Râsullerine ve ahiret gününe tealluk ediyorsa. Vakıa, biz o taraf hakkında nasıl bir kanaat oluşturalım. Din de bizi *"hatırına ne şekilde gelirse Allah ondan farklıdır"* şeklinde irşad etmektedir.

Bu yol -tabiat ötesiyle alakalı konuda ittiba yolu- selef-i salihinin anlayışı, yoludur. İmam Malik ve başka alimlerin usulüdür. Bu aynı zamanda Amme cüzü tefsirinde, cennet, cehennem ve gaybi meselelerden bahsedilen yerlerde Şeyh Muhammed Abduh'un yoludur. Öyle ki şöyle der: Bunlar Allah'ın bize haber verdiği şeylerdir. Hakikatini bilmeyiz, lakin bunlara iman ederiz."

Bu Üstad, dinin Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Râsullerine, ahiret gününe iman konusunda fikir hürriyetine izin vermediğini zikretmiştir. Sanki insan Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Râsullerine ve ahiret gününe iman etse bunlara aklıyla ikna olarak fikrinde özgür olarak iman etmemektedir. Bunlara ancak imanı emreden vahye ittiba ederek iman etmektedir. Bunu emreden vahiy de sanki müteşabihattandır. Öyle ki düşüncesinde özgür olan akıl nezdinde imkânsız olan bir şeye iman etmektedir. Sanki Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Râsullerine, ahiret gününe iman edenler, vahiy ile sabit olan vacibi eda için iman edenler, vahiy ile sabit olan vacibi eda için iman etmektedirler. İsterse bu akıl, bu imanlarına muvafakat etmiş olmasın. Bütün bunlar da Şeyh Muhammed Abduh'un Amme cüzü tefsirinde izlediği yoldur. Zira şöyle demektedir: Bunlar, Allah'ın bize haber verdiği şeylerdir. Hakikatini bilemeyiz, lakin bunlara iman ederiz.

Ben de derim ki: *Minberu'ş Şark*'ta yayınlanan bu makalenin sahibi Üstad bunları içlerinde ne yazdığını bilmeden kaleme almıştır. Şeyh'in mezhebinde olduğu gibi gaybiyata iman eden kimse gibi. Hak ise Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasüllerine ve ahiret gününe imanın manası bunların varlığına iman olunca hür aklın bu imanı

1. **Âl-i İmran**, 7

ikrar ettiğinde şüphe yoktur. Allah'ın varlığı, aklın sadece ikrar ettiği bir hakikat değildir. Bilakis kat'i delillerle vacip kıldığı bir hakikattir. Zira bu alemin varlığı onun varlığı olmadan tasavvur dahi edilemez. Allah'a imandan sonra zikredilen melekler, kitaplar, rasüller ve ahiret günü ise düşüncesinde hür olan akıl bunları da ikrar eder. Ancak varlığını ikrar zaruri olan Allah'ın varlığından farklı bir şekilde. Aklın, bunların varlığını kabul etmesinin manası, haddi zatında akıl nezdinde bunların imkansız olmadığıdır. Onları var etmeye kadir olan Allah'ın varlığını ikrardan sonra bunların da varlığı mümkündür. Aklın bu hususlara imanda vahye ihtiyacı imanın tafsili olarak vuku bulmasını tasdikte esas alınır. Yoksa mücmel olarak varlığını kabul için değildir. Zira mümkün olması, var olması için kafidir. Nitekim muhakkak alim Hayali'nin hocası Hızır Bey, Kelâm ilmine dair manzumesinde şöyle der:

Sadûk (her sözü doğru) belirttiği her şey vakidir

Sırat, mizan v.b mümkinat.

Allahu Teâlâ'dan sonra zikredilen esaslar, mümkün oldukları akılla ispat edilir, vaki olacakları da vahiyle tasdik edilir. Öyle ki aklen mümkün oldukları ispat olmazsa bunlara iman için vahiy kâfi gelmez. O zaman da vahiy müteşabihat olarak değerlendirilir. Bunların aklen imkansız olduğunu söyleyenler bunlara imanı herhangi bir akıl ikrarıyla desteklemeden mücerret vahiy üzerine bine edenler, avam insanlardan değillerse imanlarında samimi değildir. Kim olurlarsa olsunlar bu, böyledir. Bundan dolayı Üstad Ferid Vecdî Bey tabiat kanunlarını aşan mucizeleri, Kur'ân'da yer alan nitelikleriyle ölümden sonra dirilmeyi, cenneti, cehennemi inkar etmiştir. Bu konuda onunla Ehram gazetesinin sayfaları üzerinden bir münakaşamız oldu. Üstad bunları zahiri manasına göre anlaşılmayacak müteşabih kabilinden sayıyordu. Bundan dolayı da Şeyh Muhammed Abduh mucizeleri tabiat kanunlarına aykırılığını giderecek şekilde te'vili esas almıştı. Minberuşşark'taki makalelerin yazarı da onların izinden yürütmektedir. Aynen Üstad Ahmed Emin Bey'in tevhid ilmini küçük görme ve dinin esaslarına iman etmede tasavvuf ilmin tercih etmede yaptığı gibi.

Üstadın: "Tabiat ötesi olan, insanoğlunun herhangi bir kanaate ulaşmasının mümkün olmadığı bir alandır. Zira insanoğlu ancak mahsus üzerinde görüş oluşturabilir. Gaybi şeylere gelince bu konudaki her görüş şüphe yok ki bir tür vehimdir" sözüne gelince, Mısırda muasır aydınlar istila etmiş olan fikri dalalete tabi olmaktan ibarettir. Bu fikri dalalet, ilmin duyusal deneylere bina edileceğini bundan ötesinin ise bir değeri olmadığını söyleyen anlayıştır. Bundan dolayı tabiat ötesini ilim olarak görmez, akli delileri de esas almaz.

Bu sapıklıklardı yok etmek için bu kitabı kaleme alan ben, insanın mahsusat dışında herhangi bir kanaate ulaşamayacağını iddia ederek muasır sapıklık üzerine yürüyen bu Üstada diyorum ki: Yakini imana ulaşmada tasavvufun tevhid ilminden daha üstün olduğu kanaatine nasıl ulaştı? Halbuki, tasavvuf mahsusattan tamamen uzaktır?

Hatta şunu diyorum: Tabiat ötesi meselelerin başında yer alan Allah'ın varlığına iman hakkında olgunlaşmış bir görüşü yok mudur? Ona Allah'ın varlığının nasıl olduğunu, zatının mahiyetini; künhünü sormuyorum. Ki dinin hatta aklın irşad ettiği, *"Hatırına ne şekilde gelirse Allah ondan farklıdır"* meselesini karıştırsın. Bilakis, duyularla idrak edilenler dışında hiçbir şeyin varlığını kabul etmeyen tabiatçıların ve materyalistlerin bizimle tartıştıkları "Allah'ın varlığı" meselesini soruyorum.

Üstadın karıştırdığı ve yerinde olmaksızın zikrettiği meselelerden biri de selef-i salihinin yolu, usulüdür. Zahiri manasıyla anlaşılması halinde akıl nezdinde imkansız olan müteşabihâtı te'vilde tevakkuf eden (yorumda bulunmayan) İmam Malik ve onun gibi olan alimlerin usulü. Bu müteşabihata örnek, ***"Rahman Arş'a istiva etti."***[1] Üstad bu usulü, Şeyh Muhammed Abduh ve Üstad Ferid Vecdi'nin mucizeleri ve ahiret ahvalini inkar konusundaki usulleriyle karıştırmıştır. Bunların usulü, bu konuda varid olan ayetleri müteşabihat kabilinden saymaktır. Bize göre, bir de akılları sadece mahsusata tutunmuş olanların ilkeleri ile karışmayanlara göre, bu ayetleri zahiri manalarıyla kabul etmenin aklen bir engeli yoktur. Ancak muasır üstadlar, mümkini müstahil (imkansızdan) müteşabih olanı müteşabih olmayandan ayırt etmekten acizdirler.

Akıl ile kalbi duygu (meyilleri) kıyasladığımız bu bölümün sonunda... Tasavvuftan doğan ve muasır yazarların tabi olunmaya akıldan üstün ve evla gördükleri kalbi meyiller... Bunu üstün görenler, din ile savaşından kaçmak için aklı zayıf görmeye muhtaç olan Hristiyanlık anlayışından Batılı anlayışı taklid ederek üstün görmüşlerdir. İşte bu hal üzere olan kalbi duygu ile aklı karşılaştırdığımız bu konunun sonunda okuyucunun dikkatini şu hususa çekmem yerinde olacaktır. Hristiyanlığa aykırı olan ve onunla savaşan ve galip gelmesi beklenen akıl, aklı selimdir (sağlıklı akıldır). Dünya hayatının, süslerinin, şehvetlerinin delisi olmuş akıl değildir. Bu arzuları elde etmek, taraftarlarına kazandırmak için dünyanın altını üstüne getirdiğini, hak yerine gücü kullandığını görürsün... Kitabın başında bunu, yaradanına karşı gelen şeytani akıl olarak isimlendirmiştim. Şeytan da bilinen günün vakti (kıyamet) gelinceye kadar mühlet verilenlerden istediği ve üstün gördüğü akıl budur. Batılıların genel ola-

1. **Tâhâ**, 5

rak akıllarından kazandıkları budur. Ancak onlar şeytandan daha az akıllı olunca, üstatlarının ahirette bekleyen akıbete dair onun bildiğini bilmemektedirler. Bunu da Allahu Teâlâ'nın "**(Andolsun ki) cehennemi seninle ve onlardan sona tabi olanların hepsiyle dolduracağım.**"[1] buyruğu belirtmiştir. Hatta onların mühletleri üstatların mühletlerinden daha az olabilir.

Bu satırları Üstad İbrahim el-Mısri'nin *Ahbar'ul-Yevm* gazetesine *"İnsan Hayrete Düştüğünde"* unvanıyla yazdığı ve duyguyu akıldan üstün çıkarmaya çabaladığı kıssaya intikal için mukaddime olarak yazdım.

Hikayenin özeti şu: 19.yy'da büyük Alman edebiyatçılardan egoist bir aristokrat adam kibir ve enaniyette öyle bir dereceye gelmiş ki ne aşkı tanımış ne de bir kadına karşı kalbi titremiş. Otuzlu yaşlarda bir adam... Daha sonra tevafuken ana-babası ölmüş fakir, fakat dehşet veren güzelliğe sahip bir kız görmüş. Önce onunla ilgilenmiş daha sonra aşık olmuş. Kız da ona aşık olmuş. Kibrine boğun eğmiş, istediği her şeyde itaat etmiş. Kızla evlenmiş, ona olan aşkı daha çok artmış. Kızı akıl sınırlarının aşacak derecede kıskanır olmuş. Bu durum kızı sıksa da hepsine gönüllü olarak katlanmış. Sonra bir oğlan doğurmuş. Kocasını sevdiği kadar çocuğu sevmiş. Ancak bencil kocaya, oğlu dahi olsa sevgisini paylaşan birini görmesi ağır gelmiş. Çocuğu uzaklaştırmaya çalışmış, kadın kabul etmemiş. Koca almaya kadın da vermemeye ısrar etmiş. Nihayetinde kadın kış gecelerinden birinde çocuğunu alarak kaçmaya çalışmış. Adam yetişmiş ama kadın çıkıp gitmekte diretmiş. Ancak adam üzerine atılmış çocuğu elinden çekmiş, hizmetçinin önünde de bir tokat indirmiş. Kadın ona dehşet bir şekilde bakmış. Yırtıcı bir hayvan gibi adamın üzerine atılmış ve çocuğu alıp nereye olduğu bilinmeyen adımlarla koşmaya başlamış. Bahçe kapısından caddeye atılmış. Karanlık kesif, soğuk şiddetliydi. Tam o esnada apansız fırtına koptu, gök gürlemeye şimşek çakmaya başladı. Sağanak yağmur başladı. Kadın ve oğlu üzerine kurşun gibi yağıyordu. Tereddüt etti geri döndü. Adamın da kalbini korku kapladı, ona yetişti. Oğluna acı ve geri dön diye haykırıyordu. Dönmek zorunda kaldı. Ancak çocuk soğuktan dolayı zatürre olmuştu. Doktorlar onu kurtaramadılar. Olaydan dört gün sonra öldü.

Kıssanın yazarı diyor ki: İşte tam o sırada adamın zorbalığı yıkıldı, bencilliği parçalandı, felsefesi son buldu. Biricik oğlunun cansız bedeni karşısında dururken insan olmadığın farkına vardı. Çünkü kalbinin sesini aklın, tevazuyu kibrin, rahmeti gücün önüne almamıştı."

1. **Sad**, 85

Ben de diyorum ki: Yazar, kibir, bencillik, delicesine kıskançlık gibi anneyi oğlunu sevmekten engelleyen -ki bu sevgiden daha yüce, daha temiz, insani ve hayvani garizeye daha muvafık bir sevgi yoktur- hususları akil zannetmekle hata da etmiştir. Buradan yola çıkarak hikâyenin başrolünü, duygularının bu aklın önüne almamakla tenkid etmiştir. Bu ise akıl değildir. Evet bu, bencil, gücü her şeyin üstünde gören Batılıların aklıdır. Hikâyenin yazarı bizdeki birçok muasır yazar gibi Batının bozuk anlayışını izlemektedir.[1] Ümmet nezdinde aklın sahip olduğu saygın makamı düşürmek için böyle yapmaktadırlar. İslâm'ın akıl anlayışı, akla saygınlık verme ve aynı yolda yan yana yürüme üzerine kuruludur. Akıllı biri, aklı hafif, küçük görecek derecede saparsa işte en uzak en derin sapıklık budur.

Sonra dinlerinin derdini, hatasını taşıyan Müslümanlara diyorum ki: Dininizin saygınlığını, hükümlerine bağlılığı muhafaza etmek istiyorsanız aydınlarınızın dinine (dindar) olmalarına önem verin. Aydınların gönüllerinden önce akıllarıyla bu dine bağlanmalarının üzerinde durun. Böyle olması daha münasiptir. Böylece sebat eder, sapmalardan selamette olurlar. Memleketin beyinleri konumundaki aydınların dinlerinin akıl değil de duygu üzerine bina edilmiş olması makul değildir. İslâm alimleri: "Şeri teklifin temeli akıldır" Derken abes konuşmamışlardır... Din, ümmetin bu taifesinin kalbinde akılları vasıtasıyla kökleşirse avamın, memleketin dini emniyette olur. Zayıf düşmez, çözülmeye uğramaz. İslâm aleminde gördüğümüz dini zaaf, ahlâk bozukluğu gibi şeylerin hepsinin kaynağı zaafın aydın, elit kesimde yerleşmiş olmasıdır.

-9-
Kelâm İlmi İle Tasavvuf İlminin Mukayesesi Etrafında Münakaşalar

Dr. Muhammed Yusuf el-Hindi Efendi, *Risale* dergisinde, *"Şer'î Siyasette Çoğunluğun Görüşü"* adıyla beğendiğim bir makale yazmıştı. Bu Doktor yine *Risale* dergisinde (sayı 772) *"İblis'in Şura Meclisi"* unvanıyla bir makale daha yazdı. Bu makaleyi meşhur Hindistan şairi İkbal'den tercüme etmiş. Şair Doktor (İkbal) da Mütercim Doktor (el-Hindi) da aynı telden çalıyorlar. İslâm aleminde muasır aydınlar arasında yaygın olan Kelâm ilmini küçük görme, bu ilme düşmanlık etme kervanına katıl-

1. Kalbe itaati, akla itaatin önüne almaktadır. Nitekim bu kitabın okuru, benzeri durumları Üstad Ahmet Emin Bey de görmüştür. Üstad Ferid Vecdî Bey'de görecektir. Bunlardan önce Şeyh Muhammed Abduh'la münazara esnasında Farah Antun'da görmüştü. Akla karşı kalbi müdafaa edenlerin başında gelir. Buradan Şeyh'in münazarada ona galip gelmediği kanaatimin doğruluğu anlaşılır. Zira bu Üstatlar, Farah Antun'un görüşlerini benimsemişlerdir. Şeyh Abduh'un değil.

mışlardır. Bunlar, Kelâm ilmini tasavvufla karşılaştırma sadedinde küçük görmüyorlar. Bilakis bu ikisi, Kelâm ilmi ile tasavvufa aynı anda saldırıp bunları amelden alıkoyan şeyler saymaktadırlar. Onların nazarında amel, İslâm'a hizmet ve kelimesini yüceltmeye çalışmaktan daha evladır.

Ben de diyorum ki: Akıl üzerine bina edilmiş Kelâm ilmiyle duygu üzerine bina edilmiş tasavvufu karşılaştırıp dini inşa etmede tasavvufu Kelâm ilminden üstün sayanlar, daha önce izahı geçtiği üzere her iki noktada da hata etmişlerdir. Bu hatalı karşılaştırmayı yapanlar, her ne kadar üstünlüğü tasavvufa vermekte hata etmiş olsalar da en azından karşılaştırmalarında makuldüler. Fakat amel ile Kelâm ilminde bulunan ilahiyat konuları yahut amel ile tasavvuf arasında karşılaştırma yapmak sonra da ameli bu ikisi ile meşgul olmaktan üstün görmek, bunun hiçbir makul tarafı yoktur.

Amel ile tasavvufu karşılaştırmaktan başlayalım: Bu amelle ameli karşılaştırmak gibidir. Bu konunun başında Ahmed Emin'le münakaşamda şunu söylemiştim: Tasavvuf bir ilim olmaktan çok, ameldir, amelde ihlastır ve nefsi terbiyedir. Dolayısıyla tasavvuf amelden ayrılamaz. Yalnız gulat (aşırı) olan mutasavvıflar vardır ki onlar, şunu derler: İnsanın Allah katında kemal mertebelerinden bir mertebesi vardır. O mertebeye ulaştığında üzerinden şeri teklif kalkar. Bu ise kaale alınmayacak batıl bir anlayıştır.

Amel ile Kelâm ilmi arasında bir karşılaştırma yapmaya gelince: Bu, amel varsa ilme ihtiyaç yoktur iddiasıyla beraber ilim ile amel arasında bir rekabet ihdas etme çabasıdır. Halbuki Kelâm ilmine önem veren bizler bir gün bile Kelâm ilmini öğrendikten sonra amele ihtiyaç yoktur demedik. Bilakis ilim, amelin en açık en selametli yoludur. İlim olmadan amel ise uçurumun kenarına bina inşa etmek gibi bir değeri yoktur. Böyle olmadığı halde beklenmedik şekilde ayakta kalır, varlığını muhafaza edecek olursa... Yine bir değeri yoktur. Çünkü akide olmadan bir ameldir. Kelâm ilminden maksat da dini inancı ilmi esası üzerine tesis etmekten başka bir şey değildir. Bundan dolayı bir adı da "usuluddin" olmuştur. Dini amel sahibi olan bu ilimle meşgul olmadan ya dinin temelinin doğruluğuna dair bir akidesi yoktur... Bu durumda o, bir münafıktır ve Allahu Teâlâ'nın: **"Rablerine karşı kafir olanların hali şudur: Amelleri bir küle benzer ki onu fırtınalı bir günde rüzgar onu şiddetle savurmuştur: Kazandıklarından hiçbir şey ellerine geçmez. İşte bu, haktan uzak olan asıl sapıklıktır"**[1] buyruğuna müstahaktır. Yahut Kelâm ilmiyle meşgul olan alimleri taklit etmekte ve onların ilmine itimat etmek veyahut mukallitleri ve itimat

1. İbrahim, 18

edenleri taklit etmek yoluyla kesin bir akideye sahiptir. Dini amelleri yerine getirmeye çalışanların mutlaka Usuluddin ilmiyle meşgul olanlara müracaat etmelidirler. Bizler, Müslümanlardan herkesin bu ilimle meşgul olması gerekir demiyoruz. Bilakis Allahu Teâlâ'nın buyurduğunu söylüyoruz: **"Fakat her fırkadan bir taife toplanıp dinde fıkıh tahsil etmeli ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmalıdırlar."**[1] Bunlar için, dini inançlarını tespit konusunda ilimlerine itimat edecekleri alimlerin olması kafidir. Nitekim insanlar dünyevi ihtiyaçlarını giderme konusunda tıp, mühendislik gibi alanlarda uzmanlara itimat etmektedirler. Dünyasına önem veren akıllı kişinin, insanların bir ihtiyacı olmadığını iddia ederek tıp ilmine, mühendisliğe saldırması şanından değildir. Dr. İkbal ile Dr. Muhammed Yusuf'un yaptıkları makul olmayan saldırı ve küçük görme kabilindendir.[2]

Daha önce bu kitapta şunu söylemiştim: Günümüzde Müslümanlar birbirlerini amelde taksir ile kınamaktadırlar. Malum geri kalmışlıklarını da buna bağlamaktadırlar. Halbuki taksir kabul etmeyen akidedeki taksirleri amellerdeki taksirden daha fazladır. Hatta bu konudaki taksirleri -gördüğün üzere- akideye karşı çıkmaya, onu küçük görmeye kadar varmaktadır. Bu ise aydınlarının çoğunun müptela oldukları hastalıklarıdır. Bu bela onları namazdan, oruçtan birkaç İslâm ülkesinde hükümetlerini İslâm'ı kanunları tatbik etmekten engellemiştir. İslâm'ın kanunları yerine Fransa veya başka ülkelerden getirdikleri kanunları tatbik eder olmuşlardır. Yahut ümmetin maslahatını tahkik veya ona kolaylık yolu açma adı altında İslâm kanunlarından çıkmaya yol açacak düzenlemeler yapmaktadırlar. Hatta artık çoğunluğu dini devlet işlerinden uzaklaştırmayı ister oldu. Hatta, hatta Şeyh Merâğî fıkhi dinden saymaz dolayısıyla hükümlerini değiştirmeyi dinde değişik olarak görmez bir hale geldi.[3] Bütün bu hal ve çabaların sahipleri kendini İslâm'daki bağnazlığa karşı çıkıyormuş gibi gösteriyordu. Amel yönünden kolaylaştırma maslahat ve yenilik talebinde bulunuyorlardı. Ancak işin gerçeği onlar inanç yönünden İslâm'ın kendisine karşı çıkıyorlardı. Yani hükümler ile amel etmeye esas olan iman açısından. Bundan dolayı ameli hükümlerinde değişikliğe gitmek onlara kolay gelmişti. Kitapta bu konu üzerinde de durdum. İlmi tarafı oluşturan inanç konusu... İspatı için de elimden gelen her türlü çabayı harcadım."

---

1. **Tevbe**, 122
2. Şair Doktor ile Mütercim Doktor'a Usuluddin ilmi ile tasavvufa üstün gördükleri amellerden maksatlarının, Müslümanlara dünyalarında faydalı amelleri olması ihtimaliyle müdafaa etmek mümkün değildir. Çünkü Kelâm ilmiyle tasavvufile ameller arasında -her iki taraf aynı cinsten olmasına rağmen- karşılaştırma ihdas etmenin makul bir tarafı yoksa birer dini ilim olan Kelâm ve tasavvufla dünyevi ameller arasında karşılaştırma ihdas etmenin makul olmaması evladır.
3. Bu konunun da kitabın dördüncü bölümünde detaylı bir incelemesi olacaktır.

Orada şunu da söyledim: "Müslümanlar İslâm akidesine sahih ilim ve aklı selimle tevafuk edecek şekilde ikna olduktan sonra gerçek müslüman olurlar. İslâm şeriatının hükümleriyle amel etmeleri kolaylaştır. Çünkü dana önce belirttiğim gibi muteber olacak amel, doğrudan veya dolaylı olarak ilmi akide üzerine bina edilmiş ameldir. İnsan, aklı ve anlayışı ile yakinen iman ettikten sonra asla yorulmayacağı akide. Bilakis bu akideyle gönlü açılır, bu akideden yardım alarak amelleri yerine getirir. Yoksa ameller hadd-i zatında inanç tarafı kadar kolay değildir. Çünkü amellerde mükellefiyetler ve fedakarlıklar vardır.

Evet, Kelâm ilmi diye adlandırılan Usuluddin ilminin inceliklerine vakıf olma üzerine bina edilmiş olan itikadi yöne de kolay değildir. Özellikle avam ve modern akıllar nezdinde. Çünkü bu akıl sahipleri modern maddi ilimlere alışkın olduklarından dolayı bu ilmi zor görmektedirler. Bu yüzden ondan yüz çevirmek ve aleyhine konuşmak kolay gelmektedir. Ancak biz inşallah bu kitapta aynı zamanda akıl ve mantığın düşmanı olan Kelâm ilminin düşmanlarını susturacağız.[1] Öyle ki okurumuz *Ezher* dergisi editörü Üstad Ferid Vecdî Bey'in makalelerini överken mantıki delillerden hali olmakla övündüğüne muttali olmuştur. Halbuki biz, biraz önce dediğimiz gibi herkesi Kelâm ilminin bütün meselelerine dalmaya çağırmıyoruz. Hatta bu kitapta bu asırda şiddetle ihtiyaç duyulduğu için hususiyetle tetkik ettiğimiz bazı meselelere de dalmaya çağırmıyoruz. İnsanları Kelâmcı olacak derecede Kelâm ilmini öğrenmeye de çağırmıyoruz. Bilakis onları, İslâm'ın bu ilme olan ihtiyacını itiraf etmeye çağırıyoruz. İnsanlar itikatlarında dayandıkları ilimleri yoksa onların (Kelâm ilmini bilenlerin) ilimlerine dayansınlar. Vasıtayla dahi olsa -yani alimleri takliden bile olsa- hiç kimsenin ilmi dayanağı olmayan bir inancı kalmasın.

Biri şunu diyecek olursa: Şair ve mütercim Hindistanlı dr.'un ilahiyat ilminin derinliklerine girmenin aleyhine konuşmaktan maksatları Üstad Abdulkadir el-Mağribi'nin, sözüne benzer bir şey söylemektir. Üstad, *Cemaleddin Afgani* adlı kitabında müslümanların vazifesini tarif ederken (s.30)'da şöyle demiştir:

"Kur'ân tek başına hidayet sebebidir ve davetin dayanağıdır. Kur'ân etrafında birikmiş olan şahıs görüşleri ve istinbatlarına gelince bunları vahiymiş gibi telakki etmememiz gerekir. Bilakis bunları bir görüş gibi değerlendirip ışık tutucu şeklinde görmemiz gerekir. Kur'ân davet ederken, insanları öğretilerine, ilkelerine irşad ederken bunları da Kur'ân'la beraber sunmamamız gerekir. Çünkü bu zordur, güçtür ve vakit kaybetmedir. Bizim görevimiz insanları İslâm'a davet etmek onları İslâm'ı kabule yöneltmek değil mi? Peki İs-

1. Bu kitabımı okuyan kimse, muhtelif yerinde akıl ve mantık düşmanlarını isimleri ne yazılıysa öğrenecektir.

lâm'ın prensiplerini davet ettiğimiz kavmin dillerine tercüme etmeden onları davet etmemiz mümkün mü? Örneğin Brezilyalılar; onları İslâm'a davet etmek istesek İslâm alimlerinin Kur'ân ve hadisin tefsirlerine dair dallı budaklı görüşlerini tercümeden İslâm'ın özünü anlayabilirler mi? Büyük dini kitaplardan birinin fihristine bir göz at, bir düşün. Hükümlerinden ve ilkelerinden hangisini sunabilir hangisine davet edebilirsin hangisini edemezsin. Göreceksin ki, amel etmenin, davet etmenin, tafsilatını uygulamanın mümkün olmadığı her şey bir yük haline gelmiş, artık buna bir ihtiyaç kalmamıştır. Mümkün olan ise yalnız Kur'ân'da bulunandır."

Buna cevabım şöyle olur: Kitabımda Batılı filozoflara yönelik birçok tenkit bulunsa da kitaptan ilk gaye Batılı milletleri İslâm'a davet olmadığı gibi avam Müslümanlara Usuluddin ilminin inceliklerini öğretmek değildir. Bilakis maksat, özellikle bizden çıkan, dini kültürleri dahi bütün kültürlerin olmak üzere yüzlerini Batıya dönen muasır aydınları davettir... Maksat onları İslâm'ın hudutlarına dönmeye, ilimlerinden bilmedikleri incelikleri öğrenmeye davettir. Hem sahih bir akideye sahip olsunlar, hem de modern maddi bilim şeytanının vesvese verdiği şüphelerin baskısından ve şerrinden âsân olsunlar. Genel olarak da Müslümanların ve gelecek neslin dinleri bu aydınların şerrinden emniyette olsun.

Cemaleddin Afgani'nin sözüne gelince: "Kur'ân tek başına hidayetin sebebidir. Etrafında biriken şahıs görüşleri olmadan tek başına..." bizler bu Afganlı müceddidin etrafında toplanmış olan müceddid şahısları da görüyoruz. Muhammed Abduh ve talebeleri gibi... Kur'ân'ın etrafında toplanmaya, onun yanında bulunmaya uygun olmayan görüşlerini de görüyoruz. Bilakis Kur'ân naslarına aykırı olan görüşlerini görüyoruz: Mucizeleri inkar, melekleri, şeytanı inkar etmek, Şeytanın kıssası hakkında varid olan haberleri olduğu şekliyle kabul etmemek... Bunlar, Kur'ân'ı tek kaynak edinme devasına daha çok muhalif değil mi?

Bu kitapta itikadi yöne ağırlık verdim ve köklü temeller üzerine oturtmak için bütün çabamı harcadım. Umarım itikat kuvvetinden hasıl, ahiretim için bir azığım olur. Amel namına kayda değer bir şeyim yok. Sadece bu kuvveti benim gibi amelde sıfır olan Müslümanlar istifa etsinler diye yayma çabam var. Akide zayıflığına müptela olmalarından dolayı bu takviyeye ihtiyacı olanlara gelince eğer hakkı kabul etmeye istidatları varsa bu kitaptan istifadeleri -inşallah- büyük olacaktır.

Bunun izahı meseleyi uzun uzun anlatmaya muhtaçtır. Bununla ilmi temel üzerine oturan ve amelin mukabili olan akidenin ehemmiyeti açığa çıkar, vuzuha kavuşur. Nitekim, bu izahla daha önce dediğimiz "akaid, yakine ulaştıktan sonra sahiplerine akideyle beraber devam edecek bir zorluk yükleme" ifadesi de anlaşılmış olur.

Zira akideyi öğrenmedeki zorluk, iş devam ettikçe zorluğu devam eden işler gibi değildir. Onlara bir zorluk getirmek ve onları, amellerde fesadın yayıldığı ortamlarda tehlikeli şerlerden korur.

Örneğin çıplaklık vebası... İslâm alemine Kasım Emin gibi simsarlar vasıtasıyla gelen ve müslüman kadınları Batılılar gibi giyinik çıplaklar haline getiren bu hastalık... Şüphe yok ki bu, Kitap, Sünnet ve ümmetin icmaı ile haramdır.[1] Bu haramlık ümmetin fesada uğradığı bu asra kadar devam etmiştir. Nebevi hadisi şerif: *"Ümmetinin fesada uğradığı zamanda sünnetine sarılana yüz şehit sevabı vardır."* işaret ettiği fesat. Çıplaklık fitnesinde hadisi şerifi tatbik etmemiz halinde sünnete sarılmaya bu kadar büyük sevabın olması bu sarılmanın ne kadar zor olduğuna işaret vardır. Öyle ki aile reisleri, ailelerini bu fitnenin şerrinden korumaktan aciz kalmaktadırlar. Ayrıca bu zorluk, zamanımızda örtünmeye sahip çıkan kadınların nadir derecesinde az olduğuna delalet etmektedir. Çıplaklığın yayıldığı, örtünmeden şikâyetin arttığı bu dönemde örtünmenin gerçekten zor olduğunda şüphe yoktur. Halbuki İslâm'ın hükümlerinin değerli olduğu asırlar boyunca hiç böyle bir şikâyet olmamıştır.

Ayrıca Batılı çıplaklığı takliden gelen bu çıplaklığın fısk olduğunda, güzel görmenin küfür buna teşvik etmenin de küfrün en şiddetlisi olduğunda şüphe yoktur.[2] Tehlikesi bu kadar büyük olan bu fitneden kurtuluş; -nitekim bu tür bir fitne cehennem azabında ebedi kalmaya yol açacaktır- müslüman kadınların çıplaklığa müptela oldukları bu asırda ancak sahih akideyi (inancı) muhafaza sığınmakla olur. Hem de amellerin bu kadar fasit olmasına rağmen. Çünkü ameldeki fesat ne kadar olursa olsun küfrün tehlikesinden azdır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Doğrusu Allah, kendine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan berisini dilediğine**

1. Bizler, İslâm akaidine ihtimam göstermek, saldırganların saldırılarından korumak namına Kelâm ilmini müdafaayı vazife edinmiş olmakla müdafaa konusu müelliflerin Kelâm ilmini de inceledikleri meselelerde sınırlandıracak değiliz. Bilakis amellerde mevcut olan itikadi yönlere doğru ihtimamı genişletiniz. Nitekim Hindistanlı iki dr. Bu alana ihtimam göstermeyi bu alanla meşgul olmayı Kelâm ilmiyle iştigalden üstün görmüşlerdir. Amellerde mevcut olan bu ilmi yönü aşıp bunu Kelâm ilminin itikadi meselelerine ilhak edebiliriz. Bu yönüyle iki doktorun anlayışının tersine ameli olan yönlerinden ihtimam göstermeye mukadderdir.

2. Bu asırda ve ardından gelecek asırlarda kadınlardan çıplak olanların çokluğunda cehennem ehlinden kadınların erkeklerden fazla olmasını dolduracak sayıyı görüyorum. Hatta başka günahları olmadığını farzetsek bile böyledir. Bu çokluğu Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* zikretmiştir: *"Cennete muttali oldum, sakinlerinin çoğunluğunun fakirler olduğunu gördüm. Ateşe de muttali oldum, sakinlerinin çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüm."* Rasûlullah'ın cehenneme muttali olduğunda gördüğü ve sayılarının erkeklerden fazla olmasını sağlayan, Müslümanlardan örtünmeyen kadınlar, çıplaklığın günahını ikrardan dolayı kalplerinde bir acı duymuyorlarsa, o zaman cehennemde ebedi kalırlar. Bir sıkıntı duyuyorlarsa o zaman Allah onları bağışlayana kadar cehennemde kalırlar.

mağfiret buyurur."[1] "Muhakkak ki ehl-i kitaptan ve müşriklerden (ibaret) kafirler, cehennem ateşindedirler; orada ebedi olarak kalacaklardır. İşte onlar, yaratılanların en şerlileridirler!"[2]

Yaratılışlarındaki zaaf mucebince her tarafa bulaşan ve ilacı bulunamayan bu fitneye karşı aciz kalan (müslüman) kadınlar açılacak saçılacak olurlarsa... Bununla beraber işledikleri günahlarını ikrar ediyor, kendilerini bu günaha iten, zorlayan zamana lanet okuyorlarsa -her ne kadar bu zorlama, mahurları mübah kılan gerçek bir zaruret sayılmasa da- bu ikrar sayesinde kendilerini korurlar. Fesadın, bozukluğun çıplaklığın şeytanın ameli olduğunu söyleyen İslâm'ı akidelerine bulaşmadığını, onlar için hayırlı olanın ilk ve ikinci cahiliye çıplaklığı gibi çıplak gezmemek olduğunu anlatan bu ikrar sayesinde kendilerini küfre düşme şerrinden korumuş olurlar. İşte nefislerinde kökleşmiş bu ikrar sayesinde... Her ne kadar bu kökleşme üzerine kurulan koruma çok nadir olsa da. Amelde fesadın yayıldığı yerlerde akidenin bozulmadan kalması ne kadar nadir ise o derece nadirdir. Çıplaklığa düşman olan İslâmi akidelerini muhafaza edebilmiş bu nadir akıllı taife kendilerini ahirette bu günahın en vahim tehlikesinden korudukları gibi, dünyada da giyinik çıplakları taklitte aşırı gitmekten, bunu basit görmekten de korumuş olurlar.

Muasır müslüman kadına önerdiğimiz ve yapmasını tavsiye ettiğimiz bu yol; şer'i hükümlerde olana muvafık olmak üzere amelde taksirin hilafına akideye ihtimam gösterme ve onu koruma yolu tavsiye alanlara da tavsiye edilen konuya da daha faydalıdır. Bu yol, zamana göre değişen alimlerin yolunda olduğu üzere haram olan çıplaklığın mübahlığını bulmaya çalışma yolundan daha müstakimdir.

Müslümanların eski dönemlerinde din alimleri için amelleriyle ilimlerinin uyumlu olmamasından korkulurdu. Onların hakkı söylemeyecekleri, hak ile batılı birbirinden ayırt edemeyecek hale düşmeleri hiç hatıra gelmiyordu. Özellikle zaruriyat-ı diniyeden olan meselelerde ki bu konu, farz-ı muhal alimlere kapalı gelse genel olarak müslümanlara kapalı gelmezdi.

Şimdi ise İslâm, zamanın yönelişlerine ne kadar aykırı olsa da hakkı söyleyecek amillere muhtaçtır. Saptırıcıların propagandasına karşı hakkı söyleyen ve hakkı tanımaya yol bulabilen alimlere. Aynı şekilde İslâm kimin alim kimin cahil, kimin hak kimin batıl üzere olduğunu karıştırmayacak Müslümanlara muhtaç hale gelmiştir. Nebevi Hadisi şerifte şöyle buyurulur: *"Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey, dili alim olan her münafıktır."*

1. Nisa 48.
2. Beyyine 6

Kadının açılmasından bahsederken yüzlerini açmalarından bahsetmiyoruz. Şu bahaneyle dile getiriliyor: Kadın da erkek gibi bir insandır. Dolayısıyla erkeği rahatsız eden örtünme, kapanma kadını da rahatsız eder. Hayır kastımız bu değil... Bilakis giyinik çıplaklar haline gelmeleri erkeklerin bedenlerinden açtıkları miktar ile yetinmeyip daha aşırı gitmelerini kastediyoruz. İstersen Kur'ân'ın tabiriyle bağdaşacak şekilde özetle şöyle de: Açılmalarının manası, örtü ayetinde sayılan yakını olan erkeklerden başkasına ziynet yerlerini (güzelliklerini) göstermeleridir. Çıplaklık taraftarı olanların Allah'ın kitabında varlığını inkar ettiği ayet-i kerimede anlatılan... Ayeti kerimede yasaklanan ziynet yerlerini hevalarına uyarak açmaları, müslüman olmayan batılı kadınlarda görülen yeni adetlere göre değişiklik göstermekte, ortaya çıkmaktadır.[1]

Çarşıları, pazarları kadınların kendilerini, güzelliklerini teşhir yeri haline getiren bu açıklık, ziynetini ortaya dökme onların haya ve iffet tahtından inip orta malı olmaya razı olduklarını göstermektedir. Çünkü böyle bir adım, erkeklerin bakışlarını üzerlerine çekmek için yapay güzelliğe muhtaç olduklarına delalet etmektedir. Süs-püsle eksik olan güzelliklerini telafi etmeye çalışmaktadırlar. Bu delalet ve sözle dile getirilmeye dahi, lisan-ı hal ile dile gelmektedir. Ki bunun ifadesi daha güçlüdür.[2]

Bedenlerinin güzelliğini ortaya koyan bu kadınlar sanki bir yarış halindeler. Öne geçen kazanmış arkada kalan kaybetmiş olacak ilk kaybeden de öne geçenlerin metresi veya eşleri olmak için avladıkları erkeklerin eşleri olacaktır. Nihayetinde bu çıplaklık yarışının zararı giyinmiş olanlara hemcinslerinden gelmiş olacaktır. Ne var ki gafil erkek ve kadınların nezdinde açıklık kadının menfaatine bir şey olarak görülmektedir. Bu çıplaklığın ve çıplaklıkta yarışın zararı örtülü olanlara hemcinslerinden gelir, sonrasında ise yarışta önde olanları daha başka kadınlar yener ve onlardan intikam alır.

1. Buna şunu da ekleyebilirsin: Giyinik-çıplak olan süslü kadın toplantılarında, merasimlerde kendisine sarılmak kendisiyle dans etmek isteyen erkeklerin taleplerini yerine getirmeye hazırdır. İşte yenilikçi taraftarları ile karşısında muhafazakâr düşmanları arasında ihtilaflı olan "açılmaktan" kastedilen mana budur. Sakın bazı münafikların yahut gafillerin "ilk propagandacısı Kasım Emin'in kastettiği "açılmak" bu değildir." Şeklindeki sözlerine kulak asma. Durum onların dediği gibi, "Kasım bir şey istedi fakat başka bir şey oldu" olsaydı uzun seneler devam eden ve ahlâksızlığın, çıplaklığın arttığı anmak törenleri, lanet ve beddualarla dolu olurdu. Gördüğümüz haliyle teşekkür ve takdirle dolu olmazdı.

2. Genç kızların ve kadınların çoğunluğunun saflıklarından kalplerinde bu fasit gayelerden bir şey bulunmaması... Bunu sadece muasır kadınlara takliden yapmış olmaları... Durumun böyle olması, ortaya koydukları ziynetin hem şekil hem görüntü açısından şüpheli olmasına ve hafife alınmayacak bir fesada yol açacağına mâni değildir... Şu da var ki, bu safkadınların takip ettiği bu taklit zinciri halka halka bir taklitçiden diğer taklitçiye nihayetinde bu kışkırtıcı süsleri icat eden ve bu fasit gayelere ulaşmak isteyen kadın ve erkekleri taklide kadar uzanacaktır.

Bu çıplaklık fitnesi birçok delalete yol açmış bir çok da saçmalığa dayanmıştır. Başka delalet ve saçmalık ehli bu derece bir delalet ve saçmalığına düşmemişlerdir. Bakıyoruz ki Kasım Emin İslâm'da kadının örtünmesi hususunu kökten inkar etmektedir. Örtünün Müslümanlara başka milletlere karışmaları neticesinde girdiğini, neticesinde bu giyimi beğenip esas aldıklarını ve din kisvesi giydirdiklerini iddia etmiştir. Örtüyü insanların hayatına din adına giren aslında dinin beri olduğu kötü, zararlı adetler kabilinden saymıştır.

Bu zat ortaya attığı başka sapık bir iddia ile bu iddiasıyla çelişmiştir. Diyor ki: örtünme sadece peygamber hanımlarına emredilmiş bir şeydir. Diğer müslüman kadınlar bu emre dahil değiller. Sanki b u zararlı İslâm'a dışarıdan giren ve dinle ilgisi olmayan bu adet, hiçbir gerekçe olmadan Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in hanımlarına bela edilmiştir. Ki Rasûlullah'ın hanımları, insanlar içinde dine en yakın olan ve İslâm'ın ve peygamberinin hassası konumundaydılar.

Diyorum ki: Kasım Emin'in batıl davasında dayanak aldığı ve ifadenin has olmasına mâni olan karineleri göz ardı ettiği -nitekim bu konuyu da kitabımızın başka bir bölümünde tafsilatıyla izah ettik- Allahu Teâlâ'nın **"Ey peygamberin hanımları! Sizler herhangi bir kadın gibi değilsiniz"**[1] buyruğunun yer aldığı Ahzap suresinde bu iddiayı apaçık bir şekilde iptal eden bir ayet daha vardır. O da Allahu Teâlâ'nın: **"Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle (kendilerini baştan aşağı örten) elbiselerinden giyip örtünsünler. Bu onların tanınmalarına, tanınıp da eziyete maruz kalmamalarına en elverişli olandır."**[2] Böyleyken bu adam Allah'tan korkmadan, utanmadan İslâm'da kadınların örtünmesini nasıl inkar edebiliyor. Şayet Kur'ân'ın Allah'ın Kelâmı olduğuna inanıyorsa. Yahut bu emrin peygamber eşlerine mahsus olduğunu nasıl iddia edebilir? Mısır'da her yıl onu ananlar ve müslüman, mü'min olduklarını iddia edenler de korkmamada, utanmamada tıpkı onun gibiler.

Kasım'a çıplaklık dalaletinin vebali ve günahı yetmemiş, ardından oğlu gelip "babasının İslâm'da yeni bir sünnet başlatanın" sevabına müstahak olduğunu iddia etmiştir. Kasım Emin'i her yıl ölüm gününde ananlar da bu hayırlı (!) evladın yolundan gitmişlerdir. Bu yıl kırkıncı yılı oldu. Bu hal, isminin ebedi olduğunu ikrardır. Halbuki kendisi Allah'ın haram kıldığını helal gören ve Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyen biriydi.

1. **Ahzab**, 32
2. **Ahzab**, 59

Sonra kendisini ananların nezdinde ebedileşen Kasım dönüp örtünmenin İslâm'a yabancı bir şey olduğunu iddia etmiştir. Müslümanlar bunu başka milletlere karışmaları neticesinde öğrenmişlerdir. Peki Kasım Emin'in itirafına göre Batıdan aldığımız çıplaklık da bize yabancı değil mi? Ona göre hangi kavimden aldığımız bilinmeyen fakat en azından peygamberin hanımlarına emredilmiş olduğunu bildiğimiz örtünme bize yabancı bir şeydi.

Çıplaklık dalaleti ve bunu müdafaa saçmalığı Kasım Emin'le sınırlı kalmadı. Bilakis açık bir yol haline getirildi. Kadın-erkek karışık hayatı kendine uygun gören herkes bu yolda koşar oldu. Bunlar, Üstad Tevfik El-Hakim'in isimlendirdiği ve Ahbarulyevm'deki makalelerinden birine unvan koyduğu gafiller mektebinde eğitim görmüş olan ve bu konuda kadınlara destek çıkan kimselerdi. Bu karışık hayatın ve gece eğlencesi diye isimlendirilen yaşantının bu isimle anılmasının sebebi şu olsa gerektir: Çoğu zaman kumar da oynanan bu hayatın kendisi de bir kumardır. Masaya konulan sermaye ise oyuncuların eşleri yahut bu eğlencelere onlarla beraber gelen metresleridir.

Nitekim *Risale* dergisi s. 773, 774'te Şeyh Muhammed Recep el-Beyyumi imzasıyla iki makale gördüm. Başlığı "Rusafi'nin şiirinde kadın" şeklindeydi. Bu makaleleri okuyan, Mısır ve Irak'ta Hz. Muhammed'in dinine açıkça küfür edildiğine (inkâr edildiğine) bu küfrü işleyenlerin de methiyelerle boğulduklarına rahat bir şekilde hükmeder. Bu dine ve kitabına olan imanlarının muhafaza edenlere gelince itilmiş-kakılmış ve dışlanmış durumdalar. Varlıklarının bir değeri, söylediklerini dinleyecek bir kulak yoktur. Sanki İslâm memleketleri özellikle Irak'ta yeni Türklerden önce yeni Arapların isyanıyla biten Osmanlı yönetiminden sonra maruf münker, münker ise maruf olmuştur. Komşu İslâm ülkelerinde bu uğursuz ilerleme olmasaydı yeni Türkiye'de laik cumhuriyeti ilan başarılı olmazdı.

Şeyh Receb diyor ki: "Allah arap şiirini daim kılsın! Zira doğunun kalkınmasını tam olarak destekledi. Uyumuş gözleri uyandırdı, tıkalı kulakları açtı, insanlık onurunu diri diri gömen, milli saygınlığı bitiren acımasız zorbaları devirdi.!

Rusafi[1] de bu kahraman (dahi) mücahidlerin başında geliyordu. Elindeki güçlü sazından keskin bir kılıç çıkardı. Bu kılıçla cepheden cepheye koştu. Kendisi siyaset meydanında emperyalistlere saldırıyor ve Türk tağutunun (Osmanlı'yı kastediyor) karşısında duruyordu.

1. Maruf b. Abdulgani al-Rusafi. Iraklı bir şairdir.

Bugün ben, Rusafi'nin kadın kalkınmasındaki etkisini anlatmaya çalışacağım. Ayrıca onun olgun bir insan olarak kadına yönelik hislerini (düşüncelerini) de aktaracağım..."

Ardından Şeyh Receb şöyle dedi: "Irak'ta kadının konumu, durumu Mısır'dakinden daha iyi değildi. Bilakis iki memlekette de cehalet ve örtü bu durumun değişmez unsurlarıydı. Nil'in muhitinden kadınların özgürlüğüne kavuşturulmaları çağrıları yükseldi.[1] Tartışma, çatışma hasımlarla taraftarlar arasında şiddetlendi. Öyle şiddetli bir çatışma yaşandı ki sesi Irak'ta yankılandı. Bunun üzerine Rusafi ve Zehavi, genç kızın haklarını talep etmeye kalktılar. Sahip oldukları beyan gücüyle bu sert akına karşı durdular. Bu konuda kasideler, makaleler kaleme adılar. Yeni görüşlerini sert ve cüretkâr bir dille söylüyorlardı. Rusafi çabalarını öyle ilerletti ki halk aleyhine toplandı. Irak'ın Türk valisi de buna uyandı. O ise inandığı bir hakkı müdafaa etmekten, kalmaya uygun görmediği akidenin temellerini yıkmaya çalışmaktan geri durmadı.

Kasım Emin, kadının özgürleştirilmesi konusunda öncülük etmişti. Şairler ve aydınlar tedbirli ve ihtiyatlı bir yol izleyerek peşinden gidiyorlardı. Irak'a gelince Maruf Rusafi ve Cemil Zehâvi, Kasım'ın üstlendiği yükü devrime varacak hamasetle taşıyorlardı. Bundan dolayı onları Bağdat'taki sosyal konumları Mısır'da Şevki'nin, Hafız'ın ve Mutran'ın konumlarından[2] o iki zat ile bunlar arasındaki fark -az bir iyimserlikle- konuşmacı ile onu alkışlayanlar arasındaki fark gibidir."

Diyorum ki: Adını verdiği Mısırlı şairlerle Maruf Rusafi ve Cemil Zehavi arasındaki farkın sebebi Mısırlıların inkarcılıklarıyla (ateist) meşhur olan Rusafi ve Zehavi kadar dinlerinde zayıf olmamalarıydı. Şeyh Receb'in ve makalesinde ispata çalıştığı Iraklı destekçilerini Mısırlı destekçilerine üstün gördüğü vahim davanın kötü şansı, üstün görülenlerin inkarcı olmalarıydı. Şeyh, ikinci makalesinde Maruf Rusafi'nin

1. Dalalet ehli çıplaklık taraftarları bunu özgürlük sayıyorlar. Halbuki durum aksinedir. Yani kadın açıldığında köleleşir. Böylece örtünmenin başka milletlere karışma neticesinde İslâm'a girdiğini iddia eden Kasım Emin'in gaflet ve cehaletinin kat kat olduğu anlaşılmaktadır. Dostum büyük Üstad Muhibbiddin el-Hatib'in *"Fetih"* dergisi sayı 862'de yazdığına bir bak: Lisanul-arab'da 'ha-ra-re" maddesini izah ederken: "Elhürre" (özgür, hür kadın)'nın manası cariyenin zıddıdır. Hürre'nin çoğulu "harair" şekilde gelir. Dedi ki: Hz. Ömer *(radıyallâhu anhu)*'dan aktarılan ifade de bu çerçevededir. Mescide namaza gelen kadınlara "sizi tekrar hür hale getireceğim" diyordu. Yani sizi evlerinize kapatıp mescitlere çıkmanıza müsaade etmeyeceğim. Çünkü örtü sadece hür kadınlar için geçerliydi. Cariyeler örtünmezler. Cariyelerin çarşı pazarda bu halde dolaşmaları İslâm'ın sünneti ve ahlâki kabilindendir. Hür kadınların düşmemesi gereken bir sıradanlık bayağılıktır.
   Diyorum ki: Örtünün gitmesiyle kadının hayası da güzelliği de gitmiştir. Bunun yerine de altındaki gerçekleri gizleyen boyalar, macunlar geldi. Yalnız aralarında fark var. Şöyle ki örtü altında gizlediği güzellik için hüsn-ü zanna yol açar. Boyalarla yapılan örtü ise altında gizlediği şey ise sui zanna yol açar. Muasır kadınların ahmaklığının bir sonucu da makyaj sürmede güzel olanların çirkinleriyle yarışmasıdır.
2. Üç isim de Mısır'ın önemli şairleridir. Ahmed Şevki, Hafız İbrahim, Halil Mutran.

her yoldan bedeni arzularının tatmini peşinde koşan ibahi biri olduğunu saklamıyordu. Cemil'in inkarı Maruf'tan daha maruftur (bilinmektedir) hal böyle ise Şeyh davasına ne iyi şahitler getirmiş! Şeyh Rusafi, Şeyh'in de beğenerek verdiği kasidelerden birinde şöyle demiştir:

"İnsanlar arasında müslüman kadın kadar acımaya muhtaç kimseyi görmedim.

Mirasında dahi payı az verilmiş, örtüyle saygınlığını kaybetmiş."

Kasidenin ikinci beyti mirası kadınlarla erkekler arasındaki paylaştırmasında koyduğu ölçü konusunda Allahu Teâlâ'ya itirazdır. İlk beytinde ise şair müslüman kadını haksızlığa, zulme uğramış olarak görmektedir. Ona zulmeden de miras hukukunda ve erkekten ayrı olduğu şairleri hükümlerde ona rahmet etmeyen Allah'tır (hâşâ)[1] Şair müslüman kadına karşı Allah'tan daha merhametli olmak istiyor. Hem de Kur'ân'da kendini Erhamurrahim'in diye vasfeden, öven Allah'tan. Bu söylenenlerle Rusafi de makalenin sahibi Şeyh (Receb) de kafir olmaktadır. Hatta *Risale* dergisinin sahibi de onun makalesini herhangi bir tenkit yöneltmeden dergisinde yayınladığı için o da kafir olmuştur. İslâm'ın kadınla alakalı hükümlerine itiraz eden kişilerin zalim olan dinlerine (!) karşı çıkıyorken müslümanlarla aynı ismi taşımalarını ahmaklık olarak görüyorum.

Makale sahibi Şeyh'in: *"Irak'ta kadın Mısır'da olandan daha iyi konumda değildi. Bilakis iki memlekette de cehalet ve örtü bu durumun değişmez unsurlarıydı."* Sözüne gelince cevabı şudur: Çıplaklık asrından önce gelen İslâmi asırlar özellikle altın asırlar dediğimiz asırlar kadınlar örtülüyken yaşanmıştı. Örtünün varlığı kadınlardan ilim ehli fazilet ehli birilerinin çıkmasına engel olmamıştır. Bununla beraber o asırlarda kadının örtüsüne dair tek bir şikâyet olmamıştır. Peki o asırlarda yaşayanların hepsi örtü ve miras zulmüne karşı derin bir gaflet içinde miydiler? Nihayetinde Mısır'da Kasım Emin çıktı ve cehalet ile örtü arasındaki bağa uyandı. Buna karşın çıplaklık ile fısku fucûr arasındaki bağa aldırmadı. Halbuki çıplaklığın fısku fucûr ile bağı diğerinden çok daha açıktır. Irak'ta da iki ateist şair Kasım Emin'in yolunu izlediler. Fasıklar ve sapıklar da bu ikisini izlediler. Bu şekilde fısku fucûr asrında davaları başarıya ulaştı. Makale sahibi Şeyh'e göre kadın iki memlekette de eskisinden daha iyi bir konuma geldi.

1. Ancak kendisi erkekle aynı paya sahip olan Batılı kadınların koca bulmak için mal vermek zorunda kaldıklarının ya bilmiyor veya bilmezden geliyor. Çünkü çıplaklık onları orta malı yani çabuk ulaşılabilir bir hale getirmiş. İslâm alemindeki kadınlar da bu çıplaklıkta onları taklit ediyorlar. Halbuki İslâm'da kadın zâti bir kıymete sahiptir. Koca bulmak için "duta" (la dot, dowry) dedikleri bir para ödemeye muhtaç değildir. Aksine erkek hem nikah sırasında hem de nikahtan sonra Allah ömür verdiği sürece masraflarını harcamalarını karşılamakla mükelleftir.

Rusafi'nin:

"Güzel kadının şerefi edepli, insanlar arasındaki örtüsü de terbiyeli olmasıdır.

Yüzün haya diye bir örtüsü varsa, mahalle kızını başörtüsüne muhtaç bırakmaz."

Şeklindeki şiirini gelince: Bu olayı çarpıtma ve mecrasından saptırma kabilindendir. Çünkü genç kızın yüzünde haya onu örtünmeye çağıran ilk duygudur. Açılıp örtüsüz dolaşmaya değil. Çünkü haya ile örtü arasındaki münasebet çıplaklık ile haya arasındaki olandan güçlüdür. Bundan dolayı utanmaz olana "haliulizar" (soyunmuş, çıplak) denilir.

Söz hayadan açılmışken burada Şeyh'in makalesinin sonunda Rusafi hakkında söylediklerini aktarayım: *"Daha sonra muhafazakarlara dönüp sakin, basit bir şekilde görüşlerini çürüttü. İslâm şeriatının kadına bakış açısını açıkladı. Yobazların nasıl yanlış edip dine, dinde olmayan şeyleri nispet ettiklerini anlattı. Bu hususa da mü'minlerin annesi Aişe'yi ve sahip olduğu fesahat ve fıkhı delil getirdi."*

Daha sonra övdüğü zatın şiirlerinden bazı beyitler sundu. Hatta Iraklı imamı desek daha uygun. Şiirinde dindarlar hakkında şunu diyordu:

"Dediler ki: İslâm şeriatı erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu söyler.

Vallahi yalan söylediler! Öyle bir yalan ki dağları yerinden oynatır."

Bunu hocanın makalesinden aktarıp arkasından şunu söylüyorum: İslâm şeriatında kadına özel, mahsus hükümlerin varlığını... Şöyle ki: Günümüzde açıldığı şekliyle mahremi olmayan erkeklerin önünde ziynetini açmasının yasaklanmış olması... Birçok şer'i hükümde -miras, şahitlik, boşama yetkisi- konularda mertebesinin erkeğin mertebesinden altta olması... Allahu Teâlâ'nın: **"Baş örtülerini yakalarının üzerine koysunlar. Zinetlerini (ve süs yerlerini) ancak kocalarına, babalarına, kocalarının babalarına, kendi oğullarına, yahud kocalarının oğullarına... göstersinler."**[1] **"Erkekler, kadınlar üzerine idareci ve hakimdirler. Çünkü Allah birini diğerinden üstün yaratmış..."**[2] **"Erkeklerin onlar üzerinde daha üstün bir dereceleri vardır."**[3], **"Erkeklerinizden iki şahit tutun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza**

1. **Nur**, 31
2. **Nisa**, 34
3. **Bakara**, 228

göstereceğiniz şahitlerden bir erkek iki kadın olsun."[1] **"Erkeğe iki kadın kadar pay vardır"** buyrukları ile kadına mahsus hükümlerin varlığını... Bütün bu ayetlerden sonra İslâm şeriatında kadınlara mahsus hükümlerin varlığını inkar edenlerin; Allah'ın hayadan mahrum yarattığı bu kimselerin örtülü kadının hayası ile çıplak gezen kadının hayasını karşılaştırma konusunda konuşma hakları yoktur.

Hasılı, müslüman kadının haksızlığa uğradığı -tabi ortada bir haksız varsa- konusundaki husumet önce İslâm dinine sonra dindarlara yönelik bir husumettir. Dolayısıyla bugün çıplaklığın ve kadın erkek eşitliğinin taraftarı olanların İslâm'ın kanununu muhafaza etmeye çalışanlardan önce İslâm diniyle savaş açmaları gerekir. Ancak muharebede Kur'ân ve sünnetin nasları görmezden gelinecek olursa yahut bu nasların manalarını anlama noktasında kibirle kaplı bir yüzle yaklaşılacak olursa başka... Sanki bu kibirli yüzlerin sahipleri seleflerinin dediklerine uymaktalar: **"Şu Kur'ân'ı dinlemeyin ve okunurken yaygara yapın. Belki bastırırsınız."**[2] Hadis kitaplarında bulunan naslar bir tarafa Kur'ân'da bu naslar bulunduğu müddetçe, gafil mü'min kadınları hain bakan gözlerine hedef seçen, onları eğlence, ahlâksızlık aracı olarak edinen yazarların bu ilzamdan yani Kur'ân'a, İslâm'a düşman olma sonucundan kurtuluşları yoktur. Eğer kurtulmak istiyorlarsa İslâm'a Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'e indirilenden farklı bir kitap icat etmelidir. Aynen İsa'dan sonra keşişlerin uydurduğu gibi. Daha önce de Peygamberimize denileni demeliler: **"Bu Kur'ân'dan başka kitap getir, yahut bunu değiştir."**[3]

Modern kadın taraftarlarının Hz. Aişe'nin fesahatı, fıkhı ile delil getirmeleri yine hayasızlıklarından ileri gelmektedir. Sanki onun fıkhını açılmasına delil getiriyor gibiler. Halbuki çıplaklık akımının lideri Kasım Emin, İslâm şeriatında örtüyü sadece Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in hanımlarına mahsus görmektedir. Hz. Aişe *(radıyallâhu anhâ)*; Şayet İslâm'da örtü var ise kendisi bu emre ilk muhatap olanlardan olan mü'minlerin annesi Hz. Aişe, Rusafi ve Şeyh M. Receb el-Beyyumi'nin iddiasına göre modern kadın için ideal bir model miydi? Yani baldırı, kolları, çatalı geçecek şekilde göğüsleri açık (çıplak) kadın için!!! Bu kitabın başka bir yerinde Kasım Emin'le başka bir münakaşamız olacaktır.

---

1. **Bakara**, 282
2. **Fussilet**, 26
3. **Yunus**, 15

Esas konumuza dönelim: Elimizde akidenin önemini belirten bir örnek daha var. O da şudur: Muasır aydınların çok eşliliğe cevaz veren şer'i hükme karşı savaşa tutkun oldukları bilinmektedir. Son olarak büyük paşalardan biri bunun haramlığını helal kılan ayetten çıkarmaya çalışmıştır. Kastım Allahu Teâlâ'nın Nisa suresinin başında yer alan: **"...Size helal olan kadınlardan iki, üç ve dörde kadar nikahlayabilirsiniz."**[1] buyruğudur. Bu da yeni dalalettir. Görüşünü ayetin gayet garip bir tefsiri üzerine bina etmiştir. Eski dalalet sahipleri bunun haramlığını, **"Kadınlarınız arasında adil davranmaya ne kadar gayret gösterseniz buna güç yetiremezsiniz"**[2] buyruğundan çıkarırlardı. Bu ayette yer alan manayı ilk ayetin sonunda yer olan **"Adil davranmamaktan endişe ederseniz bir kadını nikahlayın..."**[3] ifadesiyle cemederek bu sonuca varmaktadırlar. İslâm'ın uzun tarihi boyunca uygulanagelen çok eşle evlenme ne paşayı ne de ondan önceki sapıkları inatçı, inkarcı tavırlarından vazgeçirmiştir.

Ezher alimlerinden Üstad Abdülmüteal es-Saidi de *Risale* dergisinde ululemrin teaddüdü yasaklama yetkisine sahip olduklarını iddia etmiştir. Paşanın izlediği adaleti sağlama ve maslahat tahkik etme yolundan gitmemiştir. Ancak Zekiyüddin Bedevi herhangi bir makamın Allah'ın helal kıldığını haram kılma yetkisinin olmadığını belirterek o ikisine -Paşa'ya ve Üstad'a- muhalefet etmiştir.

Ben de diyorum ki: Çok eşle evlenme konusunda dile getirdikleri maslahat şudur: İlk kadının üzerine kocasında ona ortak olacak ikinci bir eşin gelmesi kendisine ağır gelmektedir. Bu durum onun için, kocasını bir tane metresle paylaşmaktan daha zordur. Bunu gerçekten Mısırlı bilinen bir yazardan duydum. Daha önce kendisi ile çok eşlilik konusunda gazete sayfaları üzerinden münakaşa etmiştim. Bu münakaşayı "Kadın Konusunda Görüşüm" risalesinde de yazdım. Ancak anlaşılan o ki ilk eşlerden çok muasır İslâmi yazarlara zor gelmektedir. Bu hükme düşmanlıklarının gerçek sebebi, uzun zamandır Müslümanların anlayışından daha çok ihtimam gösterdikleri Batılı yazarların anlayışına aykırı olmasıdır.

Erkeğin ikinci kadınla evlendikten sonra ilk eşine haksızlık etmesine gelince ululemrin yetkilerinde olan her meşru yolla onu engelleme hakları vardır. Ancak bu hiçbir zaman yetkilerinde olmayan ve naslara karşı maslahat olarak gördükleri helali haram kılmak yoluyla değil... Bununla beraber çok eşle evlenmeyi yasaklamak tek kadınla yetinmeyen erkekleri ikinci eş yerine dost (metres) edinmeye sürükler. Kocalara çok eşle evlenmeyi yasaklamaya da çıplaklığın mubah kılınması yardımcı

1. **Nisa**, 3
2. **Nisa**, 129
3. **Nisa**, 3

olur. Kadınların açık gezmelerine müsaade edilen erkeklerine de çok eşle evlenme yasağı getirilen ülkelerde zinanın yayılacağında şüphe yoktur. Bu engel beraberinde, engelin üzerine bina ettikleri maslahattan daha büyük bir fesat getirir. O da İslâm topraklarında zinanın yayılmasıdır. Peki ululemrin zinayı mübah kılma yetkileri var mı? Zira Üstad Abdulmüteal Essaidi'nin görüşüne göre ululemrin helal olan çok eşle evlenmeyi haram kılma yetkileri vardır. Acaba Üstad daha önce münakaşa ettiğim yazarın dediğini mi diyecek: Kadına, kocasının bin metresi olması hafif gelir ancak kendisi dışında bir tane eşinin daha olması ağır gelir? Yahut Üstad böyle bir kadında erkeğin çiğnememesi gereken bir saygınlığı bulunduğunu kabul eder mi? Nitekim çok eşle evlenmeye karşı olanlar bunu iddia etmektedirler. Hal böyle iken ululemrin böyle bir saygınlığı (!) korumak için teaddüd gibi helal olan bir hükmü haram, memlekette zinanın yayılması şeklinde olan haramı helal kılma veya en azından böyle bir günaha göz yumma yetkileri var mıdır?

Bu incelemeden konumuz -amele nispetle akidenin ehemmiyeti- için elde ettiğimiz şahit şudur: Helali haram görmek, kılmak, haramı helal kılmak gibi küfürdür. Çünkü her ikiside İslâm'ın kanuna itiraz, Allah'ın hükmünü reddir. Fiil olarak harama bulaşmak küfür değil masiyettir. Ululemr nefislerine uyar, Batılıları taklit ederek haramı helal, helali de haram kılacak olurlarsa, insanlarda her şeyi önüne katıp sürükleyen bu akım mucebince amel etmeye başlarlarsa, ululemrin Allah'ın hükmünde bu tür yüz çevirmeden payları küfür olur. Ancak doğruluğuna inanmadan, çoğunluğa muhalefet zor geldiğinden dolayı bunların (haramı helal, helali haram görmenin) mucebince amel etmek küfür değil masiyet olur. Bunu işleyen Allah'ın af ve mağfiretinden ümit kesmez.

Bizler, İslâm'ı evvela lâdinilikten sonra da sapık dinlerden ayırt eden akidenin sıhhatine önem verenler, Allah'ın varlığından şüphe edenlerin ve onlara benzeyip mucizeleri inkar ederek peygamberlerin nübüvvetini inkar edenlerin şüphelerini izale edip uluhiyet ve nübüvvet akidesini modern inkarcıların bilimine galip gelecek şekilde tesis etmekle meşgul olduğumuz gibi akidenin mukabilinde yer alan amellerden itikadi bir yön çıkarmaya gayret ediyoruz. Bu çerçevede ameli yönün sahih veya fasit olması da bu yönün sıhhatini muhafaza etmeye dikkat çekiyoruz. Amelin sıhhatiyle meşgul oluyoruz çünkü amelin sıhhati akidenin sıhhatine bağlıdır. Amelin fesadı konusuna da değiniyoruz. Çünkü akidenin sıhhati basite alınmayacak bir dereceye kadar ameldeki fesadı telafi eder. Bizler amelde dahi akidenin sıhhatine önem atfediyoruz ki zamanın fesadına müptela olan Müslümanlardan hak ve ıslahın taliplerine hizmet edelim, onları tam helake sürüklenmekten koruyalım. Onlara, fasit amellerini tashih edecek yollar bulmakla hizmet etmemekteyiz.

Tearuz halinde maslahatı naslara tercih edenlere, bu tercihlerinde İslâm'ı her yeniliğe ayak uyduracak ebedi bir din haline getirecek bir yol görenlere diyoruz ki... Bu mantıkta olanlardan biri *"Risaletü Sünnetillah el-Hâlide: Allah'ın ebedi sünnet risalesi"* kitabının müellifi Abdurrahman Azam Paşa, Paşayla Behcet el-Eseri arasında geçen münakaşada Paşa hazretlerine destek için *Risale* dergisinde iki makale yazan Hadramevt'in saygıdeğer müftüsü, sonra çok eşle evlenme konusunda ululemre Allah'ın helal kıldığını haram kılma yetkisi veren Üstad Abdulmüteal es-Saidi... Bunlardan önce gelen *"İslâm Ebedi, Kuşatıcı Bir Dindir"* kitabının sahibi ve *"İslâm'ın geniş gönlüne sığdıramayacağı bir yenilik yoktur"* diyen Üstad Ferid Vecdî Bey. Hatta Üstad Ferid çeyrek asır önce İslâm hilafetini, şeri mahkemeleri ve tedrisatı ilga eden ve lâdini bir cumhuriyet kuran Kemalist Ankara'ya destek çıkmıştır. Son dönemlerde -her ne kadar sadece gafillerin inanacağı bir şekilde- dine dönüyor görüntüsü vermeye başladığı dönemde Üstad yine o hükümete destek vermeye devam etti. Yani hem dinden tamamen çıkışına hem de yüzde bir oranında dine dönüşüne... Her iki hali de İslâm'dan görmüştür. Yeni Ezherin kurucusu onun büyük Üstadı Merâğî'nin "nasla maslahatın tearuzu" konusunu bu yılın (1948) uzman hakimlik sınavı dersinin imtihan konuları arasına koyduğunu duydum.

İşte bu muasır alimlere diyoruz ki: Ululemrin maslahat gördüğü sizin de naslardan öncelikle saydığınız hangi tür maslahattır? İşte önümüzde Yeni Türkiye... Şu an orada ululemr olanlar müslüman kadınların gayr-i müslim erkeklerle evlenmelerine izin veren kanunlar koydular. Onların da tabii ki bu konuda bir maslahatları vardır. Mısır'da ve başka İslâm ülkelerinde hala Türkiye'yi İslâm devleti olarak görenler var. Sonra şu an Türkiye dışındaki İslâm ülkeleri Türkiye'nin yaşadığı ve dinini tamamen bitirinceye kadar devam eden Batıyı taklit halini yaşıyorlar. Buna dair ilk delili: Bu ülkeler Türkiye'ye karşı nasihat görevini yerine getirmediler. Ladini cumhuriyeti ilan etmesinden sonra onunla siyasi bağlarını koparmadılar. İkinci delil: Bu devletler de uzun zamandır dini siyasetten ayırma yoluna girdiler ve bu yolda çok merhale katettiler.

Farz edelim bu devletlerden birinin ululemri -Allah göstermesin- Türkiye'nin kanunlaştırdığı gayri müslim erkeklerle evliliği kanunlaştırdığı gibi kanun koysalar. Onların da bu konuda mutlaka yeni Türkiye gibi bir maslahatları vardır. Maslahatı nassa tercih edenler bu farazi meselede ne diyecekler? Ululemre, zihinlerinde düşündükleri bir maslahattan dolayı haramı helal, helali haram kılma yetkisi veren Ezherli Üstad Abulmüteal es-Saidi'nin bu konuda görüşü ne olacak? Zira mesele üstadın "yetki verme ve üstün tutma" şartlarına sahiptir: Ululemr-maslahat! Hatta şunu soralım: Bu devletlerden birinde ululemre anayasada bulunan "devletin resmi dini

İslâm'dır" maddesini kaldırıp yerine "rüşt çağına eren kişi dilediği dini seçmekte hürdür" maddesini koyacak olsalar, -nitekim yeni Türkiye bunu yaptı- bu üstatların görüşü ne olur? Bu tür bir değişiklikteki maslahatı sorma! Çünkü asrımızda her yenilikte din adamı dahi olsalar muasırların rağbet ettiği bir maslahat mutlaka vardır. Özellikle zayıf Doğu'dan güçlü olan Batı'yı taklidi hedefleyen yeniliklerde. Bunu açıklık ve çok eşle evlenme konusunda görmüştük.

İşte maslahatı nassa tercih etmenin yol açtığı sonuç budur. İslâmi temel, değişmez ilkeleri olmayan bir din haline getirir. Bilakis kanunları her asırdaki yöneticilerin tasarruflarına bağlıdır. Allah'ın koymuş olduğu hükümlerden herhangi birini ilga etmek isteyen yetkiyi kullanabilir. Nihayetinde İslâm'ın kendisini tamamen kaldırır. İşte benim, dinine bağlı Müslümanlara onları yobazlıkla itham eden yenilikçiler arasında hüküm verme yolum, usulüm budur. İtham edenlere karşı akli metotla mücadele etmekteyim. Bu metotla projelerin içinde gösterdikleri maslahata karşın sakladıkları büyük fesatları (bozgunculukları) ortaya çıkarıyorum.

Üstad Abdulmüteal mealen diyor ki: Zamanla erkeklerin ahlâkı da bozuldu. Kendilerine helal kılınan teaddüdü, ilk eşlere zulmetmeye araç edindiler. Böyle bir zamanda veliyyülemrin onlara o eski helali haram kılma yetkileri vardır. Nitekim bu asırda birkaç yıl önce "bir lafızda söylenen üç talakı geçersiz sayıp bunu bir talak sayma" yetkileri olup o hükmü ilga etmişlerdi. Halbuki Hz. Ömer *(radıyallâhu anhu)* döneminden beri hüküm talakın da geçerli olduğu şeklindeydi. Diğer taraftan Hz. Ömer'in kendisi de Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* Hz. Ebu Bekir ve kendi döneminin başından beri bir müddet geçerli olan ve bunu bir talak sayan hükmü değiştirmişti. İnsanlar bu hükme muhalefet edip üç talak saymaya başlayınca Ömer, bir ceza alarak bunu kanunlaştırdı. Mezhep imamları da Ömer'in görüşünü esas aldırlar. Sonra bizim dönemde ululemrin hükmü üçü bir talak sayma şeklinde değişti. İş Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve Hz. Ebu Bekir dönemindeki uygulamaya döndü. İnsanların da boşamada aşırı gitmelerini engelleme maslahatına da muvafıktır. Üstad Abdülmüteal böyle demiştir.

Ben de diyorum ki Üstad zamanın fesadıyla erkeklerin ifsad olan ahlâklarını hesaba çekiyor. Bunun üzerine ululemrin erkeklere helal olan teaddüdü haram kılmalarını -şayet yapacak olurlarsa- maslahata uygun hak olarak değerlendirmektedir. Ancak bunu hesaba çekerken fasit zamandaki ululemrin fesadını, maslahat halini almış birçok fesadı ise hesaba çekmiyor. Birkaç örnek vermiştik.

Onun Hz. Ömer *(radıyallâhu anhu)*'ya nispet ettiği, *"Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Ebu Bekir (radıyallâhu anhu) döneminde helal olan haram yahut haram olanı helal kıldı"* şeklin-

deki yorumunu kabul etmiyoruz. Çünkü İslâm'da şâri (kanun koyan) birdir, o da Allah'tır. Nebisi vasıtasıyla tebliğ ettiği hükümlerde hata düşünülemez. Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* içtihadında hata edebilir. Fakat hiç ara vermeden bu hata Allahu Teâlâ tarafından düzeltilir. Hal böyleyken bu tür bir düzeltmenin Hz. Ömer dönemine kalması yahut Hz. Ömer tarafından yapılması nasıl düşünülür.

Ayrıca Hz. Ömer'in bir lafızdaki üç boşamayı Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve Ebu Bekir döneminde bir sayılıyor olmasına muhalefet ederek üç saydığı iddiasını da kabul etmiyoruz. Bu reddi, Ömer *(radıyallâhu anhu)*'nun Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in koyduğu bir hükmü kaldırmasını kabul etmeyen dini anlayışımız üzerine bina ediyoruz. Reddiyemizin kaynağı bir lafızda varid olan üç talak Hz. Ömer'in uyguladığı şekliyle Nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve Hz. Ebu Bekir döneminde de üç talak olarak uygulanıyordu rivayetini tercih etmemiz değildir. Biz reddimizi bu rivayet üzerine bina edecek olsak, yine doğru olurdu. Ancak bu şekildeki bir cevap insaf ehli olmayan maslahat taraftarlarını, mercuh rivayeti başka bir rivayete tercihten ibaret kalırdı. Diğer rivayet ne kadar sağlam olursa olsun böyle olurdu, tartışmayı bitiren bir cevap olmazdı.

Üstad Abdulmüteal bir örnek getirip "Evet, çok eşle evlenmeyi haram kılma yetkimiz var" iddiasına delil getirmektedir. Bunu da bu yetkiye sahip olmayı reddeden Dr. Zekiyyüddin'e cevabında söylemiştir. Cevabı şu: Tek lafızla yapılan üç talak yıllar önce ululemrin kararıyla ilga edilip bir talak sayıldı. Hem de dört mezhep imamı bu şekilde vaki olacağına icmaları vardı. Bu mezheplere tabi olan İslâm ülkeleri de tarihleri boyunca bu şekilde uygulamışlardı. Nihayetinde bu asır gelince Ululemr bu üç talakı ilga edip bir talak saymayı uygun gördü.

Sanki Üstad şunu söylemek istiyor: Ululemr yine böyle yapabilir. Üç talakın hükmünü kaldırdığı gibi çok eşle evlenmeyi yasaklayabilir. İki meselede de konuşma biter. Nitekim Dr. Zekiyyuddin tartışmanın bu devresinde susmuştur.

Ben de diyorum ki: Dini gayreti olanlar tek lafızla üç talakın ilga edilmesi maslahatını kabul etmemesine karşın; -nitekim değerli dostumuz Şeyh Zahid el-Kevseri bunu tenkid etmiş ve *"el-İşfak ala Ahkami't Talak"* adında müstakil bir kitap yazarak ilmi bir şekilde çürütmüştür. Üstad Abdulmüteal ululemr tarafını daha kuvvetli görmektedir. Dostumuzun kitabını beyhude bir çaba olarak değerlendirip tamamen görmezden gelmektedir. Hakka gelince üstada göre hak maslahata tabidir. Maslahat neredeyse hak oradadır. Maslahat da ululemrin elinde diledikleri şekilde evirip çevirirler. İbret almak isteyenlere ibret olacak birkaç örneği geçmişti.

-10-
Kelâm Âlimlerinin Aristo Felsefesine Bakışlarına Dair Mülahazalar

Aklı ve Kelâm alimlerini müdafaa konusunu şu birkaç sözü eklemeden kapatamayacağız. *Ezher* dergisinin yayınladığı iki makale bizi bunları söylemeye mecbur etti. (Cilt 14, 9 ve 10. Cüzler) Makaleler Faruk üniversitesinde ders veren bir hocaya ait. Makaleler *"İslâm Alimlerinin Aristo'nun Düşünce Kanununa Tenkitleri"* başlığıyla yayınlandı. Yazar bu makalelerde garip bir iddiada bulundu. İddiası şu: İslâm Kelâm alimleri Aristo'yu iki temel prensipte tenkit ettiler. Bu iki temel prensip "tezatların birleşmesi imkansızdır", "tezatların aynı anda yok olmaları imkansızdır" prensipleridir.

Tam olarak bilemiyorum, makalelerin yazarı Üstadın maksadı, Aristo mantığıyla beraber iddia ettiği üzere onu tenkid eden Kelâm alimlerini Aristo'nun imkânsız zannettiği şeyin mümkün olduğunu ispat ederek tenkid etmek mi? Yoksa Kelâmcıları, imkansızlığında şüphe olmayan şeyin imkansızlığını reddetmelerinden dolayı tenkit mi? Her iki ihtimale göre Üstad, Aristo mantığı ile İslâm Kelâmcıları arasında o mantığın esaslarından en büyük iki esas hakkında bir ihtilaf icat etmek istedi. Hatta akıl ile mantık arasında diyelim. En azından onunla Kelâmcıların aklı arasında. Kelâm alimlerinin Allah'ın kudretinin kuşatıcılığı, sıfatları ile zatı arasındaki bağ, mevcut ile ma'dum arasında orta bir halin olup olmaması konusundaki ihtilafları meselelerine dair sözlerinden ve mezheplerinden örnekler zikretti.

Ben de diyorum ki: İslâm Kelâmcılarının sözlerinden onların Aristo mantığında tezatın bir arada olmasının veya yok olmasının imkansızlığı prensibine itirazları ve tenkitleri olduğunu çıkarmak dünyada hiçbir vehmin denk olmayacağı bir vehimdir. Ayrıca makale yazarının Eş'ari Kelâmcılar hakkındaki: "Allah'ın kudretinin sultanı iki şeyi yani mümkün ile imkansızı bir arada cemeder. İlahı kudretin varlık (vücud) ile yokluğu (ademi), kudret ile aczi, bilgi ile bilgisizliği bir arada cemetme gücü vardır. Eş'ariler bu görüşle tezatların bir arada olmayacağı prensibini tamamen yok etmiş bulunmaktadırlar" sözleri şüphe kaldırmaz bir iftiradır. Bunun iftira olduğuna, Eş'ari mezhebine göre metin te'lif eden alimlerin Allah'ın kudretini beyan sadedinde: "Bütün mümkinâta kadirdir" şeklindeki, şarihlerin de "mümkinât kaydı, imkânsız durumları dışarıda bırakmak içindir." Şeklindeki sözleri delil olarak yeterlidir. Kelâm alimleri arasında bilinen temel meselelerden biri, "imkânsız, Allah'ın kudretinin tealluk ettiği bir şey olamaz."

Makaleleri yazan Üstad, Kelâm mezhepleri içinde tezatın bir arada olacağına yahut her ikisinin yok olacağına dair bir şey görmüşse yapması gereken bu mezhebi çürütüp mezhep sahiplerine reddiye vermektir. Yoksa bunu Aristo mantığına aykırı olmakla izah etmek değildir. Çünkü bu prensip (tezat prensibi) tenkide yahut çürütülmeye maruz kalmaktan daha güçlü daha yüksektir. Ayrıca İslâm Kelâm alimleri Aristo mantığına itiraz etmekten, tezat prensibine muhalif olmaktan daha akıllıdırlar. Çünkü bu prensip doğu alimleriyle beraber batı alimlerinin üzerine icma ettiği en meşhur en bilinen prensiptir. Kaldı ki tezatın bu iki prensibine karşı münakaşa garabettir, hezeyandır. Ayrıca tezat prensibi Aristo'nun prensibi değildir. Bilakis Allah'ın insanın fıtratında yarattığı beşerî aklın temel prensiplerinden biridir. Bunu tenkide kalkışan kendini tenkit etmiş olur.

"Yunan felsefesinde şüphecilerin, Batı felsefesinde ise D. Hume ve Hegel'in bulunmaları tezatın imkansızlığı prensibini ihtilaflı bir konu haline getirir" şeklinde bir yorumla bana itiraz olarak takdim edilemez. Çünkü şüphe üzere olanın sebat ettiği, kesin inandığı bir mezhebi yoktur. Şüphe ekolünde "kesinlik" görüş değil bilakis mezhebin kökünü bitirmektir. Bundan dolayı İspinoza şöyle der: *"Şüphecinin yapması gereken susmaktır."* Aristo da şöyle der: *"Bir şey üzerinde karar kılmayan, bir şeye aynı anda hem inanan hem inanmayan şüphecinin ottan farkı yoktur."*

Doğrusu tezat prensiplerinin imkansızlığını inkâr edecek akıllı yoktur. Bu imkânsızlık hakkında şüphenin olması mümkün olsa beşerin herhangi bir ilmi meseleye burhan getirmesi açısından ilmi tamamen çöker. Çünkü ilmi meselelerde zaruri yakini bilgiler, hilafının çelişkiye yol açıyor olması esasına dayanır. Hatta Allah'ın varlığını ispat meselesi iki esas üzerine bina edilmiştir. Allah'ın var olmaması halinde; -bir: Tercih bilâ muraccihin lüzumiyeti, iki: Teselsülün lüzumiyeti- her iki durum da imkansızdır. Çünkü ikisi de imkânsız tezata yol açarlar. Kitabımızda yeri geldiğinde bunu izah edeceğiz. Dolayısıyla tezat prensiplerinin imkânsız olmama ihtimali olsaydı Allah'ın varlığını ispat mümkün olmazdı.

Bundan dolayı Üstad'ın bazı Kelâm mezhepleri ve mensuplarının Aristo mantığını tenkit ettikleri, onun tezat prensibini kabul etmedikleri şeklindeki iddiası, onlara ve mezheplerine haksız bir ithamdır. Bunu da Aristo mantığına itiraz suretinde yapmıştır. Halbuki onlar mezheplerine bu tür bir itirazı kapsayacak hiçbir itirazı kabul etmez, razı olmazlar. Mantık ilmine itiraz ise İslâm Kelâm alimlerinin değil Mısırlı muasır üstatların işidir.

Evet, mezhep mensupları içinde münakaşa sırasında muhaliflerini tezata düşmekle itham edenler olur. Fakat bu tezat prensibine yönelik değil muhaliflerine, bu prensibine aykırı hareket etmeye yönelik bir tenkittir. Evet bu, olabilir. Ancak bu ithama maruz kalan mezhep mensupları mezheplerini bütün akıllıların kabul ettiği tezat prensibine aykırılıktan temize çıkarmak için cevap vermeye çalışırlar. Mezhep mensuplarından hiçbirinin mezhebinden şaz kalıp tezat prensibini bozmak hatırına gelmez. Faziletli alim Gelenbevi'nin, muhakkik alim Celal ed-Devvani'nin sözlerine yaptığı taliklere bakabilirsin. Muhakkik Devvani, *Şerhul-Akaid el-Adudiye*'de Kadı Add'un "Bütün kemal sıfatlarıyla muttasıftır.." sözünün şerhinde şöyle demiştir: "Ancak mezhepler "sıfatlar zatının aynı mıdır, gayrı mıdır, yoksa ne aynı ne gayrıdır" konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mutezile ve felsefeciler ilk görüşü, Kelâm alimlerinin cumhuru ikinci görüşü, Eşari ise üçüncü görüşü benimsemiştir." Gelenbevi şarihin "veya gayrı mıdır?" sözü üzerine yorumunda şöyle demiştir: Yani şeriatta, örfte ve lügatta "gayr" kelimesinin ifade ettiği gerçek manada "zatının gayrı" manasındadır. Nitekim sözlerinin siyakı, "gayr" ifadesinin şeriatta, örfte ve lügatte, Eşari'ye göre ayrılabilme özelliği olan şey, başkasına göre ise aynın kendisi olmayan şeyden başkasına kullanılamayacağına delalet eder. Dolayısıyla şöyle denilerek ona itiraz edilemez: "Gayr"dan maksat ıstılahi mana ise yani, ayrılması caiz olan ise "Kelâmcıların cumhuru ikinci görüştedir" sözü tartışmaya açıktır. Çünkü Kelâm alimlerinden hiçbiri sıfatların Allahu Teâlâ'dan ayrılabileceğini söylememiştir. Şayet maksat lugavi mana ise yani, "O, O'dur (yani o, kendisidir)"un zıddı ise, o zaman "Eşari üçüncü görüştedir" sözü, üzerinde düşünülmesi gereken bir ifadedir. Çünkü, bu görüş, Eşari'nin mezhebine mahsus bir görüş değildir. Bilakis bütün Eşarilerin ve Maturidilerin mezhebi bu şekildedir" denilmiştir. Bir de; çünkü Eşari'nin mezhebi bu manaya göre tezatı gerektirir. Hal böyleyken nasıl olur da bu görüş O'nun veya başkasının mezhebi olabilir."

Öyleyse makale yazarının Kelâm alimlerinin Aristo mantığına bakışlarından ona itiraz ettiklerini tenkitte bulunduklarını çıkarmasının makul bir izahı yoktur. Ayrıca bu iki makalenin de *Ezher* dergisinde herhangi bir tenkide maruz kalmadan neşredilmesinin de makul bir izahı yoktur. Olursa şu olur: Bunların hepsi doğru şekilde anlatılan Kelâm mezheplerini, Aristo mantığını, imkansızlık şartlarına sahip tezat prensibini, bu prensibin ilimler içinde ne derece kıymetli olduğunu, insanoğlunun aklında tenkide ve itiraza kabil olmayan yerini bilmiyorlar. Bundan dolayı yazarlar ve dergi sahipleri nezdinde İslâm Kelâmcılarıyla Aristo mantığı arasında ihtilaf olabileceği basit bir mesele olmuştur. Özellikle de modern Mısır'da aydın çevrelerde mantık ilmini küçük görmek revaç bulduktan sonra.

Herhalde hakikat şu: Bu bahtsız beldede hâkim olan havai ilmin liderliği kendisine geçtikten sonra Şeyh Muhammed Abduh'tan bugüne... Hem de bu memleket makul ve menkul İslâmi ilimlerde çok köklü, Şeyh Abduh ise saygıdeğer Şeyh Zahid'in *İslâm* dergisinde yayınlanan bazı makalelerinde Lord Cromer'den naklen dediği gibi "yetiştirme" olmasına rağmen...Abduh'un böyle olduğunu bu kitapta da aktardığımız, kendisinin imkansız olduğuna icma edilmiş olan teselsülün imkansızlığını inkar ettiği hususu da teyit eder. Çünkü teselsülün imkansızlığını inkarın manası tezat prensibinin imkansızlığı inkardır. Çünkü teselsül kapsamında prensibi de vardır... Evet bu halde ki Mısır'da o günden bugüne hâkim olan hava hiçbir şeye yakinen inanmamak, her şeyden şüphe etmektir. Bu konuda Şeyh Abduh'un teselsülün batıl olmasından üniversite hocasının tezatın imkansızlığından şüphede olmaları, bu Üstad'ın bu prensip hakkında, Kelâm alimlerinin görüşlerini, Aristo'nun mantığını ve tezat prensibini tenkid olarak tefsir etmeye dayanarak şüphede olması... Hevasına fesadın hâkim olduğuna yeterli değildir. Hem de bu hava, *Ezher* dergisinde bu makalelerin yayınlandığı kadar yayılmıştır.

Şeyh Muhammed Abduh'un işbirlikçi olması, teselsülün imkansızlığını inkâr etmesi kendi icadı olarak zannedilmesin. Belki de yakın zamandaki Batılı büyük filozofların -kastım E. Kant'tır- teselsülün imkansızlığını inkar ettiğini gördü o da inkar etti.[1] Yunan felsefesinde çıkan, sonra çürütülen, tekrar çıkıp tekrar çürütülen, tekrar çıkıp tekrar çürütülen, sonra Batı felsefesine intikal eden ve nihayetinde Descartes tarafından çürütülen, sonra tekrar David Hume eliyle tekrar ortaya çıkan şüpheci felsefeyi de gördü... Bu tür bir veba İslâm felsefesine hiç girmedi. Alimlerimiz Yunan felsefesinden aldıklarını şüpheciliğin lekelerini bulaştırmaksızın almışlardır. Şeyh Muhammed Abduh bu şüpheciliğin Batı felsefesinde, tahlil etmeye çalışan Kant'ın elinde yeni bir elbiseyle çıktığını gördü.[2] Sonra bu haliyle Hegel'in felsefe anlayışında yükseldi. Her haliyle yakini (kesin bilgi olmasını) nefyeden Hegel'dir. Tezat prensiplerinin imkansızlığında dahi yakini, iki çarpı ikinin dört edeceğine dair yakini bilgiyi inkar etmiştir. Modern bilimin en yeni görüşü de bu felsefedir. Kitabımızda "Modern Felsefenin Serüveni" kitabından naklen bu hususu izah edeceğiz. Batıdaki bu felsefi anlayışların neticesi, modern Mısır'ın imamını rahip haline getirdi.

İslâm alimlerinden bir zatı şüphecilik uçurumuna düşüren Batı felsefesindeki bu durumu makalelerin yazarı Üstada mazeret görmek, fahiş hatasını hafifleten bir sebep olarak telakki etmek caiz (doğru) değildir. Çünkü onun affedilemeyecek hatası

1. Bununlar beraber Kant, tezatın imkânsızlık prensibini inkar etmemektedir. Ancak kendisi, imkansızlığını inkar ettiği teselsülün tezat prensibini de kapsadığını gözden kaçırdı. Şeyh Muhammed Abduh'un da böyle olması gerekir.

2. Birinci bölümde "şüphecilik" akımını incelediğimiz fasılların sonunda bu konu açıklığa kavuşacaktır.

son dönemlerde Batı felsefesinin son bulmaya doğru gittiğini gösteren Batı felsefesi ile Aristo mantığı arasında oluşan ihtilafın aynısının İslâm Kelâmcılarının felsefesinde de olduğunu zannetmesidir. Batıda felsefenin delirmiş olması dünyada yakin veya zaruret olan şeyleri inkar etmesi, insanın malumatlarında zannı galip ve tercihli ihtimal ile yetinmesi... Öyle ki artık Allah'ın varlığı, var olmamasına göre tercihli bir ihtimal halini aldı. Hilafı imkânsız olan kati bilgi seviyesine erişemez oldu. Çünkü bu anlayışa göre "imkânsız" diye bir şey yok. İmkansızın karşıtı olmaya dayanan zaruri yakin diye bir şey yoktur. Bundan dolayı iki kere ikinin dört etmesi, bütünün parçasından büyük olması da artık kesin bilgi olmaktan çıkmıştır. Batıda felsefenin bu hallere gelmesi bizi alakadar etmez. Ayrıca Mısır'ın Muhammed Abduh liderliğinde bu deliliği benimsemesi de bizi ilgilendirmez. Bizi asıl ilgilendiren bunlardan herhangi bir şeyin İslâm felsefesine, yani Kelâm ilmi felsefesine bulaşmamasıdır.

Makale yazarının Kelâm mezheplerinden tezadın imkansızlığı prensibine aykırı diye zikrettiği örneklere gelince bunu izah ve ispat için sözü uzatmaya hiç gerek yoktur. Zira muteber Kelâm kitapları bu izah ve ispatı üstlenmiştir. Yeter ki mezhepler o kitaplardaki kendilerine mahsus alanlarda incelensin. Makale yazarının hatasına, *Ezher* derginin de gafletine dikkat çektiğim bu kelimemde o Kelâmcıların doğru veya yanlış yaptığı da konum değildir. Benim için yazarın büyük bir hataya, Ezher dergisi yöneticilerinin de büyük bir gaflete düştüklerini ispat konusunda başlıkları ve içerikleriyle iki makalenin de Kelâmcıların mezhebini açıklar mahiyette sunulması yeterli delildir. Yazar bu makalelerinde verdiği örneklerle onların Aristo mantığına muhalefet ettiklerini en temel prensibinde onu tenkit ettiklerini söylemiştir. Buna karşın o mezhep sahipleri böyle bir muhalefeti asla kabul etmezler, bahsettiği tenkidin de akıllı birinden sadır olması düşünülemez.

-11-
Kur'ân'daki Kıssalar Hakkındaki Münakaşalar

Ahbârul Yevm'in 155. Sayısına bakan, mukaddes kitaplar hakkında kopan fırtınaları arz eden bir sayfa görecektir. Makale, *"İngiliz Piskopos Mucizeleri İnkar Etmektedir"* unvanıyla çıkmıştı. Fuat üniversitesinde Halefullah adında bir öğrencinin veya asistanın Edebiyat fakültesinde tez sunduğundan bahsediyor. Doktora unvanı almak için sunduğu tez Kur'ân'da kıssa sanatı hakkındadır. Bunun neticesinde insanlar onu küfür ve inkâr ile itham etmişlerdir. O ise kıssa (hikâye) yazarı Tevfik El-Hakim'e iltica etmiştir.

Sayfanın özeti şu: Musa *(aleyhisselâm)*'ın Kehf suresindeki kıssası gerçek bir olaya dayalı değildir. Bilakis tarihi bir esasa dayalı olmaksızın uydurulmuştur. Müsteşrik araştırmacıların bu şekilde değerlendirmelerinin dayanağı ise "Muhammed'in tarihi bilmemesi" değildir. Bilakis bu, tarihi vakıayla ilgilenmeyen, sıhhate çok önem vermeyen sanatçının sanatını icra kabilinden olabilir. Sanatçı sanatını sahip olduğu sanat yeteneği ölçüsünde icra eder,[1] yaratıcılık, değiştirme gücüne göre ortaya koyar, buna göre şekil verir.

Daha sonra yazar şunu der: "Bazıları ondan Edebiyat fakültesi hocaları ve talebeleri önünde tezini yakmasını istediler. Bazıları ise Üstad Halefullah'ın atılmasını istedi... *İhvan-ı Müslimin* gazetesi de ona karşı kesin kararlar alınmasını istedi: "Kur'ân'da kıssa sanatı tezi hakkında nakledilenler doğru ise müellifin hocalar ve talebeler önünde bu tezi yakması yeterli değildir. Bilakis evvela onun İslâm'a döndüğünü ilan etmesi, evli ise hanımıyla nikah akdini yenilemesi, İslâm dininden irtidat edenin yapması gereken her şeyi yapması gerekir."

Daha sonra yazar bu isteklere cevap olarak, Mısır'da bu tür olaylarda adetin, suç sahiplerinin geri adım atması yerine istekte bulunanların isteklerinden vazgeçmesi şeklinde olduğunu gösteren ifadeler kullanmıştır. Diyor ki: Bu Mısır'da türünün ilk olayı değil. Daha önce de şu an vakıflar bakanı olan Üstad Ali Abdürrazık İslâm ve Yönetim Usulü hakkında bir kitap yazdı. Ezher'de kıyamet koptu, büyük alimler heyeti toplanıp onu uzaklaştırdılar. Anayasaya bağlı hür bakanlar da uzaklaştırmayı protesto amacıyla Ziver Paşa hükümetinden istifa ettiler. Adalet bakanı olan Abdülaziz Fehmi Paşa da bu sebeple görevinden alındı.

Daha önce benzer bir olay yaşanmıştı. Dr. Taha Hüseyin cahiliye şiiri hakkında bir kitap te'lif etti. Baz itikadi esaslardan şüphe ettiğini dile getirdi. Bu sefer Parlamento'da kıyamet koptu. Millet meclisi onu görevinden almak istedi. Bunun üzerine Başbakan Adli Paşa ilmi araştırma hürriyetini korumak adına istifa etmekle tehdit etti.

Bu son zamanlardaki enteresan tesadüflerden biri, İngiliz bir piskopos (Ahbârul Yevm'de makaleden önce. Sanki bu haliyle, Edebiyat Fakültesinde takdim edilen tezin sahibi Mısırlı mürtedi teyit etmektedir.) İsa'nın öldürüldükten sonra tekrar dirilmesini hayal ürünü bir olay olarak değerlendirdi. Annesinin de bakire olmasını inkar etti. Ayrıca şunu söyledi: *"Araştırmalar mucizelerin hepsinin saçma şayialar olduğunu ortaya koymuştur. Hikâye yazma sanatı, bunları uydurmada önemli rol oyna-*

1. Uyanık okur tez veya makale sahibinin kalemini oynatıp sözünü Kur'ân'ı Muhammed'in te'lifi üzerine kurduğunu bilir, görür. Tarih bilmediğini çevirip, sanat yeteneğiyle nitelemesi bunu aşikâr göstermektedir.

maktadır. Gazete, piskoposun sözlerine karşı başpiskoposun sözü hakkında şunu söyledi: "Bu sözler, piskoposun kitabında yaptığı araştırmalara cevap olmaya uygun değildir. Aynı şekilde o gazete 1922 yılında toplanan ve 14 yıl süren kilise kongresinin İncil'de yazanları harfiyen almamayı kararlaştırdığını yazdı."

Diyorum ki: Edebiyat Fakültesine sunulan tez hakkında gazete yazarının -Şeyh Şeltut ve eski müftüden naklettiği üzere- Ezher'in sesi, kilise kongresinin İncil'in ifadelerine harfiyen esas almama kararından farklı olmadı. Nitekim bütün mucizelerin saçma olduğunu söyleyen piskopostan önce müslüman yazarlar ve din alimleri arasında mucizeleri inkar edenler çıkmıştır.

Ezher bununla da yetinmedi. Bilakis tezi hazırlayan ve tezinde, "Kur'ân'ın, anlattığı kıssalarda gerçek bir olaya dayanıp dayanmadığını önemsemediğini, aynen roman, hikâye sanatçıları gibi hikayesinin eşsiz bir sanat ürünü olmasına ihtimam gösterdiğini" söyleyen zata sevap da vaad etmiştir. Hem de İslâm'da müçtehitlere vaad edilen sevap: Hata ederse bir sevap, isabet ederse iki sevap. *Ahbârul Yevm* gazetesi de bu fetvayı kendine gerekçe olarak gösterdi.[1] Hem de aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesinde hoca olan Üstad Ahmed eş-Şayib ve İhvan-ı Müslimin (müslüman kardeşler) cemaati tez sahibinin irtidad ettiğine hükmetmelerine rağmen. Diğer taraftan Üstad Ahmed eş-Şayib ile tez incelemekle görevlendirilen Üstad Ahmed Emin'in söyledikleri arkadaşının söylediklerinden hafif değildi.

Daha sonra tezi hazırlayan zat, son merci olarak hikaye yazarı Tevfik el-Hakim'e müracaat etti. Davasını Mısır'ın bilinen müftüsü dışındaki en büyük müftüye(!) arz etti. Dini meselelerde onaylama yahut bozma yetkisini elinde tutan zâtâ...[2] Üstad, tez konusundaki ihtilafı destek veren Ezherliler açısından özgürlükçülük, karşı çıkan üniversite hocaları açısından gericilik olarak gördü. Tezin, İsa *(aleyhisselâm)*'ın mucizelerini inkâr eden İngiliz Piskoposla beraber değerlendirilmesini, üniversitenin tez hakkındaki görüşünü çok şaşırtıcı bulduğunu belirtti. Hatta yarın Londra üniversitesi hocalarının o piskoposun yakılmasını söylemelerinin kendisini dehşete düşürmeyeceğini söyledi... Bütün bu yorumlarından sonra (Üstad) şunu söyledi: *"Şimdi tam olarak insanların akıllarına ne oldu? İngiliz piskopos ve Ezher alimlerinden iki büyük alim gibi olan ruhi eğitim adamları akli mantığın ışığını yakalamak istiyorlar. Tezin sahibine karşı çıkan üniversite hocaları gibi olan akli ilim adamları da ilahi nur*

1. *Risale* dergisinde Ezherli bu iki alim (Şeltut ve eski müftü) biri veya her ikisi kendilerine nispet edilen ve tezi hazırlayana destek mahiyetinde olan açıklamayı reddettikleri yazıldı. Ancak bu haber doğru ise o zaman olması gereken konunun önemine uygun olacak tonda söylenmesiydi.

2. Burada bir ironi vardır. Yoksa gerçek mana kastedilmemiştir.

mabedine girmek istiyorlar. Şüphe yok ki bu tam cimrilik asrıdır. Hiçbir taife elindekine ikna olmuyor ve diğerinin elinde olana göz dikiyor. Akli ve dini meselelerde dahi bu, böyle."

Sonra şöyle dedi: *"Ben İslâm alimlerinin (Kastı tez sahibinin yanında durup ona karşı çıkmayanlar) tavırlarını anlıyorum. Onlar bu tezde belirlenen kurallara göre fetva veriyorlar. Ufuk açıklığı onlara eski nasları yeni ışıklara aydınlatma imkânı verdi. Bunu dinin ruhundan ve akidenin cevherinden sapmadan yaptılar. Fakat anlayamadığım üniversite hocalarının tavrı. Bir üniversite talebesinin kafir olduğuna hükmediyorlar, kendi donuk, bağnaz elleriyle işlerinin temeli, mesajlarının dayanağı olan fikir özgürlüğü meşalesini söndürüyorlar. Bunları anlasam da hiçbir zaman Hristiyanlığı, yağ ticareti yapanın Rafael'in sanatını, sahne ticareti yapanın Shakespeare'in sanatını değerlendirmesi gibi değerlendiren İngiliz piskoposun tavrını anlamayacağım.*

"Piskopos neden dindeki tarihi vakıaları yıkıyor? O da şunu biliyor ki, dini hakikati beşerî zihnin ışığında değerlendirmemesi gerekir." Sonra şöyle dedi: "Dini hakikat karşısında Piskopos Bartter'in keşiflerinin ne kıymeti olur? Bu piskopos gerzek din adamı olsaydı bunu anlardı. Fakat görünen şu ki bu zat din için yaratılmış değil. Başka bir vazife için... Ben ona gazeteciliği öneriyorum. Çünkü kendisi, farkında olmasa da şüphesiz bu iş için yaratılmış..."

Edebiyat Fakültesindeki tez ve etrafında kopan gürültüyle alakalı olarak *Ahbârul Yevm*'den özetle aktaracaklarım bunlar. İstediğine şaşıran istediğine şaşırmayan Üstad Tevfik El-Hakim'in İslâm'ın sınırlarını aşan tez sahibini, İslâm'ı çiğneyen zatı da en azından bir sevap alacak müctehid sayan Ezherli hocaları mazur görmesi buna karşın Hristiyanlığa karşı çıkan İngiliz piskoposu mazur görmemesi beni şaşırtmaktadır.

Üstad'ın enteresan değerlendirmelerinden biri, o piskoposun din için yaratılmadığını söylemesidir. Bundan dolayı onu gazeteciliğe aday göstermektedir. Sanki gazetecinin din hakkında başkalarına caiz olmayan şeyi söylemesi caizdir. Sanki din, yalnız kendi adamlarından sorumludur. Bundan dolayı Ezher'in tavrını İslâmi noktada üniversitenin tavrından farklı görmektedir. Ben, İngiliz piskoposun saldırıları karşısında gönüllü olarak Hristiyanlığı savunan, diğer taraftan da müslüman yazarlara saldıranlara destekçi çıkan Üstad Tevfik el-Hakim'in...

Evet onun Hristiyanlığı üstün görüp İslâm'a düşmanlık yaptığını söylemiyorum. Bilakis onun Hristiyanlığı bildiği kadar İslâm'ı bilmediğini söylüyorum.[1] Kişinin

1. Son olarak Tevfik el-Hakim'in *Ahbârul Yevm*'de "dinle yücelin" unvanıyla bir yazısını okudum. Şöyle

bildiğini müdafaa etmesi, bilmediği, dostunu-düşmanını ayırt edemediğine de düşman olması tabiidir. İslâm'ı müdafaa etmek istediğinde ise mantık ilminden ve dahi bütün ilimlerden üstün gördüğü Hristiyanlığa kıyaslayarak konuşur. Aynen Hristiyanların yaptığı gibi. Kendisi İslâm alimlerinin kilise ricali gibi akıldan uzaklaşmaya ihtiyacı olduğunu zannetmektedir. Bundan dolayı aklı ve mantıki hürriyeti muhafaza etmek için Ezher'in yanına bu üniversite tesis edildi. Bundan dolayı Edebiyat fakültesinde Kur'ân kıssalarına dair hazırlanan tez meselesinde üniversitenin tenkid eden sesine karşılık Ezher'in onaylayan sesi beklenenin aksine olmuştur. Nihayetinde tezin sahibi, bir makale yazarak Tevfik El-Hakim'e müracaat etmiştir. Makalenin unvanı "Ezher'de özgürlük, üniversitede gericilik mi?" şeklindeydi. Ancak adam da sığınağı da meseleyi değerlendirme ve Ezher'in İslâm noktasındaki tavrını tayinde büyük bir karmaşaya düşmüşlerdir. Çünkü İslâmi noktada Ezher'in ayrı, üniversitenin ayrı bir tavrı olması caiz değildir. Üniversite akılla uyumlu ise akla muhalif ol-

---

diyordu: "Bir okur, din için endişe duyarak büyük bir yaygara kopardı. Çünkü büyük bir mersiyede şunu okudu: "O, Mesih'in yaşadığı gibi, ruh olarak yaşamış, Mesih'in öldürüldüğü gibi aşiretinin eliyle öldürülmüştür." Ardından şöyle dedi: Bu okur, bunun bir hakikati onaylamak değil de bir suretin istiaresi olduğuna uyanamadı. Hatırlatmak için şu ayeti yazdı. **"Onu öldürmediler, çarmıha germediler. Lakin onlara benzetildi."** (Nisa, 157) Bu hafızada olan, unutulmamış bir ayettir. Fakat garibanbazı okurlar vardır ki yalnız kendisinin hatırladığını, bildiğini sanır. Peki gerçekten ayet bunu (mu) diyor... İslâm alimleri "Lakin onlara benzetildi." İfadesini şöyle tefsir ettiler. Çarmıha gerilen göğe yükseltilen Mesih değil, başka bir zattı. Yazar -kendini kastediyor- bu gerçeğe hiç değinmedi. Kendisi, büyük insanın, aşireti tarafından maruz kaldığı eziyetleri anlatmak istemiş. Buna da kavmi tarafından eziyet gören Mesih'in yerine girmiş olan zatın şahsında örnek vermek istemiş. Zira burada ortaya konmak istenen tek şey aşiret tarafından maruz kalınan eziyet ve düşmanlıktır. İsterse bu eziyet Mesih adına Mesih olmayan birine yapılmış olsun... Müslüman okurun buradaki "Mesih'in öldürüldüğü gibi" ifadesinden kastedilenin İslâm tefsirinde yer alan şekliyle Mesih değil de onun yerine geçen zat olduğunu anlamalıydı. Hristiyan okur ise mukaddes kitabın öğretileri ile bağdaşacak şekilde anlayabilir... Bundan öte din Deyyan (Allah)'ındır.

Diyorum ki: Üstadın iddiasına göre müslüman okurun, Mesih'in ölümü konusunda Hristiyanlık anlayışına göre yazılan ve İslâm'a muhalif olan Üstadın ibaresini kendi anlayışına göre anlaması gerekiyordu. Gandi'nin ölümünü anlatırken Mesih'in öldürülmesine benzettiğinden dolayı onu dalalete nispet etmemeliydi. Dile getirdiği görüş, bu konudaki hakikatle bağdaşmasa bile. O da Mesih'in düşman eliyle öldürüldüğü iddiasıdır. Ortada Mesih dışında bir maktulün bulunması Üstadı kurtarmaz. Çünkü buradaki benzetmeden kasıt Mesih'in kendisidir yerine geçen değildir. Üstad Gandi'nin akıbetini Mesih'in bilmediği akıbetine benzetmeye çalışmıştır. Öldürülen benzetilmiş değil, benzetilen de öldürülmüş değildir. Dolayasıyla akıbetini farkında olmadan başka birinin akıbetine benzetmiştir. Bu haliyle Mesih'in düşmanlarının düştüğü duruma düşmüş gibidir. Onlar Mesih'i öldürmek istediler, fakat yanlış yapıp başkasını öldürdüler. Hatta Mesih'i öldürmek isteyip yanlışlıkla başkasını öldürenler Mesih'in aşiretinden değildiler. Gandi'yi bu yönden O'na benzetmek de tutarlı değildir. Üstad'ın hataya düşmesinin temeli, Müslümanların Mesih'in akıbeti hakkındaki inançlarını Hristiyanlığın anlayışını bildiği kadar bilmemesidir... O gerçeği bilmiyor ve bu konuda okurun yaptığı iyiliğe nankörlükle mukabele etmiştir. Şaşılacak bir şey daha o da Üstad Kur'ân'da açıkça belirtmiş dini bir meselede hatasını düzelten okuru azarladıktan sonra şöyle demiştir. "Ancak ben bunlara rağmen dini seven herkesi seviyorum. İnsanları dinleriyle iftihar etmeye teşvik ediyorum..." Acaba kendisi dini rastgele mi seviyor? Hakkı tahkik etmeden dini seven herkesi mi seviyor?"

mak da kabil değildir. Bilakis Ezher, asli, kadim tavrında, Allah'ın varlığını ispatta İslâm alimlerinin dayandığı akli ve mantıki delilleri hafife alan muasır inkarcılardan akıl ve mantığa daha sıkı bağlıydı. Buna karşın o inkarcılar deneye dayalı modern bilime istinat ederek şüpheyi esas almışlardır. Bu kitapta onlarla bu sadete delillerini çürütmek için çetin savaşlarım olacaktır... Üstad Tevfik el-Hakim -tez konusunda hakem seçilen, Kur'ân'ın sıdkına aykırı olan tezi de destekleyen sözünü söyleyen- kitabımı okumak isterse aklın hakikatleriyle örtüşmeyen dini bir hakikatin olmadığına vakıf olacaktır. Hatta Hz. İsa *(aleyhisselâm)*'a indirilmiş olan sahih Hristiyanlık bu konuda İslâm'dan farklı değildir. Üstad daha başka şeylere de vakıf olacaktır. Bunlar ona faydalı olacak, dini malumatlarda dahi Batıya tabi olan muasırların düşüncelerini zincire vuran prangalardan kurtulacaktır. Hal böyle olsa da onlar o zincirler içinde kendilerini özgür sanmaktadırlar.

"Kur'ân'da kıssa (hikâye) sanatı" meselesine gelince bu konuda tezi sahibinin delaleti ne müfessirlerin icmaına muvafakatla ne de muhalefet mizanıyla ölçülür. Her iki halde sevabı hak eden, ne hatalı olan ne de isabet eden müçtehidin mizanıyla ölçülür. Nitekim Şeyh Şeltut onu böyle görmüş Risale sahibinin Tevfik el-Hakim'e gönderdiği yazıda naklettiğine göre sayın müftüyü de görüşüne ortak etmiştir. Sanki bu fetva tartışılan tezin sahibinin davasını muhkem bir dava haline getirmiş bu şekliyle müftülerin son mercii Üstad El-Hakim'in beğenisini kazanmıştır. Öyle ki fetvayı verenler için şöyle demiştir. Bu alimler açık ufuklarıyla yeni ışıklarla eski nasları aydınlatma mikanı buldular. Bunu da dini ruhundan ve akidenin cevherinden sapmadan yaptılar." Her ne kadar daha önce işaret ettiğimiz gibi Üstad dinin ruhu nedir, akidenin cevheri nedir, bilmese de!...

Tezin sahibi zikredilen mizanlarla ölçülemez. Bilakis Üstad El-Hakim'in, hangi din olursa olsun dinden uzak olduğunu zannettiği akıl mizanıyla ölçülür. İşte o zaman hiçbir bahane kabul etmeyen bir dalalet (sapıklık) olduğu ortaya çıkar. Hatta tezin kendisini çürüttüğü gibi tezi haklı veya mazur görenleri de çürütür. Çünkü bu tez müslüman inancında Allah'ın Kelâmı olan Kur'ân'a, "kendisinde bir şeyin bulunması doğruluğunu ve vakıaya mutabakatını gerektirmez" ifadesiyle yapılmış bir iftiradır. Bu ise Allah'ın doğruluğundan açıkça şüphe etmektir. Her şeyden önce akıl, bunun Allah'a küfür ve uluhiyet makamını noksan görme olduğuna hükmeder. Allah'a karşı küfür değilse bile Hz. Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in nübüvvetini inkar ve Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı değil de onun sözü olduğuna telmihtir. Ancak tez sahibinin görüşüne revaç kazandırmak için tezini, Hz. Muhammed'in tarih bilmemekle itham edilemeyeceği ifadesiyle tamamlaması, fakat aynı yorumu Allah Teâlâ için yapması bu son ihtimali teyit etmez.

Ahbarulyem'de yazdıklarıyla beyhude bir çaba içine girip tez sahibini savunmaya çalışan, bu konuda fetvalarıyla kendisine yardımcı olanları öven, bu konuda söylediklerinin, karşı koyamayacağı şekilde aklen ve doğurduğu vahim sonuçların vebaline aldırış etmeyen Üstad El-Hakim, mutlaka iki inançtan birinde tez sahibi ile aynı kanaati paylaşmaktadır. Bu inançların en hafifi Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr, Kur'ân'ı da Allah'ın kelâmı değil de onun Kelâmı saymak, -sonra da bunu sanatsal yalan diye te'vil etmek- yoluyla içinde yalan olabileceğini söylemektir. Bunun yanında şöyle de bir te'vil yapmışlardır: Bu dinin Kelâmıdır, dolayısıyla tarihi gerçekler mizanıyla ölçülmez. Çünkü dini hakikatlerin beşerî zihnin ışığı altında değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu son vecih Tevfik el-Hakim'in ziyadesidir. Tez sahibinden böyle bir şey sadır olmamıştır. İslâm ile Hristiyanlığı aynı potada değerlendirip sonra da dini hakikati her hakikatten üstün görmektir. Bunun içinde saklı duran mana -muasır yazarların dilinde- ince ince dini kökten yok etmektir.

Üstad El-Hakim'in bir acayip tavrı da şudur. *Ahbarulyum*'in 156'ncı sayısında üniversitede edebiyat hocası olan ve tezi değerlendirip reddedilmesine karar veren Üstad Ahmed Eş-Şayib'in şikayetini anlatıyor: Şikâyeti, resmi makamların onu konuşmaktan menetmesi konusunda... Şikâyeti aktarırken yaptığı yorumda resmi makamların tezi inceleyip reddeden Üstadı değil de tezin sahibini konuşmaktan menettiğini sanır. Konuşmanın yasaklanmasını tenkid ediyor. Ancak tezi reddeden ve konuşmaktan menedilen Üstada sahip çıkmıyor. Aksine sanki konuşmaktan menedilen tez sahibiymiş gibi onu destekler mahiyette yorumda bulunuyor. Bu haliyle Üstad Tevfik El-Hakim, onlara, tenkid ediyormuş manevrasıyla konuşmayı yasaklayanlara destek veriyor. Daha sonra fikir hürriyeti yolunda yürüdüğüne inandığı tez sahibinden yana tavır alıyor. -Bu yol da Mısır'daki fatihi Üstad, İmam (Abduh) olanın terakki yoludur- Üstad El-Hakim bu manevralarıyla İslâm'ın ve Kur'ân'ın kerametini korumaya çalışan üniversite hocalarının üzerine gidiyor. Şu dönemde böyle bir çaba içinde olan hocalar ne kadar azlar. Bunlardan biri de tezi inceleyen Üstattır. Allah mükafatını ihsan etsin.

O kadar hırslanmış ki hükümet başkanı Nukraşi Paşa'yı bu teze destek çıkması için çağırıda bulunuyor. Diyor ki: İngilizleri, güvenlik konseyindeki sesiyle, bakanlık kurulundaki mührüyle korkutan o değil. Bilakis İngilizleri korkutan üniversiteden çıktığına inandıkları bu fikri kalkınmadır. Bu ruhi terakkinin doğuda Üstad İmam'ın kandilinden sirayet ettiğine inanıyorlar. Mısır'da fikri ve ruhi terakki, Mısır davasının tek anahtarıdır. Yurdumuzdan işgal orduları çekildiyse... Bu, Onların gözlerini kör eden fikir ve irfan ışıklarının karşısında daha fazla duramayacaklarından dolayıdır. Emperyalistler Mısır'ın hesabını yapıyorsa bu, o fikri ve ruhi fenerin ışıklarının Arap aleminden onları kovalamasından korkmalarından dolayıdır."

Daha sonra Üstad El-Hakim'in, üniversitenin bizzat kendisinin reddettiği, Kur'ân'ın emanetine laf atan, tezin revaç bulması için gösterdiği hamaset, kendisini Başbakan'ı tehdit etmeye kadar götürdü. Hem de Mısır Kabinesinin bütün bakanlıklarda istikrara ihtiyaç duyduğu bir vakitte... Zira Mısır, Arap birliğinde Batılıların zalim projesi Filistin'in taksim edilmesine karşı mücadeleye hazırlanmaktadır. Üstad El-Hakim'in Üstad Halefullah'ın tezinin yayılması için gösterdiği hamaset Nukraşi Paşa'yı şu sözlerle tehdit etmeye kadar götürdü:

"Ey Başbakan! Durum çok tehlikeli. Bu noktada senden iki şeyden birini istiyorum. Ya bu fikri ve ruhi aydınlanmayı kuşatan tehlikeyi hemen bertaraf edersin. Yahut istifa edersin.."

Ben de diyorum ki: Üstad Tevfik El-Hakim'in Edebiyat fakültesine sunulan bu tezle ilgili problemi çözmeye dair hırsı, -tezin kabul edilmesi Kur'ân'ın mü'minlerin kalbindeki yerini zedeleyecek olsa dahi- meselenin ilmi ve akli yolla çözülmesini kabul etmesine mani olmuştur. Bilakis kabulü için siyasi yolu tercih etmiştir. İlmi bir meseleyi siyasetle yani hükümet gücüyle kazanmak istemiştir. Öyle ki bunu kazanmayı, Mısır'ın davasını kazanması olarak görmüştür. Bu durum Üstad için ayıp olarak yeter. Dayandığı delillerin zayıf olduğu açık bir ikrardır. Onun ilmi yoldan siyasi yola dönmesi uzun bir cevabı gerektirir. Ancak yeri burası değildir.

Fakat mutlaka bir izah yapmam gerekir. Binaenaleyh diyorum ki: Üstad'ın son satırlarında söylediklerinin bazılarına göre saklı bazılarına göre açık manası. Müslümanlar ve özellikle Araplar -iradelerinde kararlı olarak- kendileriyle İngiliz ve diğer emperyalist devletler arasındaki davalarını kazanmak istiyorlarsa dinlerinden, Kur'ân'a sarılmaktan ve Kur'ân'a dair inançlarından vazgeçmeleri gerekir. Bu fedakârlık (vazgeçme) hasımları aldatma, idare etme kabilinden olmamalıdır. Bilakis bu adım Araplar için yükselmeye, bağnazlıktan, geri kalmışlıktan kurtulmaya bir adımdır. Kandilini, İmamın keşfettiği Batı irfanının nuruyla doğunun aydınlanmasına dönük bir hamledir. Mısırlı Paris'e Ezher minarelerini de -Üstad Muhammed Subeyh'in "Muhammed Abduh" isimli kitabının kapağında tasvir ettiği şekliyle- Eyfel Kulesine bağlayan bu nur... İşte -Üstad El-Hakim'in dediğine göre- İngilizleri ve diğer emperyalistleri korkutan ve gözlerini kör eden bu nurdur.

Üstad, Mısır'ın batıdan aldığı ve işgal ordularının çekilmesine sebep olan fikri terakki nurunun emperyalist devletlerini korkutuyor olmasının garabeti üzerinde hiç düşünmemiş. Garabet ne garabet. Bu olay aynen talebenin, kendisine güreşin hepsini değil de bazı hilelerini öğreten ustasına meydan okuması gibi olmuştur. Yahut bazı saf gafillerin 1. Dünya savaşında İstanbul'u işgal ettikten sonra İngiliz, Fran-

sız ve İtalyan kuvvetlerinin ve filolarının İzmir'de Yunan'ı yenen Mustafa Kemal'in korkusuyla çekildiklerini zannetmeleri gibi. Hem de Yunanistan o ülkenin müttefiki ve İzmir'deki temsilcileri olmalarına rağmen.

Burada yapılacak en doğru tahlil şudur: İngilizler veya başka büyük emperyalist devletler müslüman ülkelerden çekildilerse bu, o ülke insanlarının emperyalistlerden aldıkları fikri terakkinin varlığından emin olduktan sonra olmuştur. Yoksa yetiştirdikleri talebelerinin gücünden korktuklarından dolayı değildir. Zira bunların hocalarına göre hala çok zayıf olduklarından şüphe yoktur. Bilakis o terakki ehline besledikleri sevgiden dolayı çekilmişlerdir. Çünkü kendilerine telkin edilen fikri terakki; nitekim Üstad Tevfik El-Hakim meşhur tezde bu terakkinin en güzel örneğini görmüştür. Bundan dolayı yayılması ve kabul edilmesi için çaba göstermiş, teze karşı çıkanlarla sahip olduğu kalem kuvvetiyle elinden geldiğince mücadele etmiştir. Üniversite hocaları dahi bu tezi kabul etmemelerine rağmen mücadelesine devam etmiştir- İşte (o risalede örneği bulunan) bu fikri terakki, onları İslâm'dan ve Kur'ân'dan uzaklaştırdığı kadar emperyalistlere yakınlaştırır ve sevdirir.

Emperyalistleri, Müslümanların Kur'ân'a olan imanlarını sarsan fikri terakki korkutmaz. Bilakis onları sevdirir. Bilakis onları korkutan Gladstone'un sözünün şahitliğiyle Kur'ân'dır. Onları Kur'ân'ın Müslümanların elinde harfiyen kalması, ona imanlarının sarsılmaması onları koruktur: **"Onlar ki Allah zikredildiğinde kalpleri ürperir. Allah'ın ayetleri kendilerine okunduğu zaman imanlarının arttırır. (Ve onlar) Rablerine tevekkül edenlerdir."**[1] Onlar ki, onlardan sabreden yirmi kişi olsa kafirlerden iki yüz kişiye, sabreden yüz kişi olsa kafirlerden bir kişiye galip gelirler. Onlar ki örneklerini selef-i salihinden alanlardır. Allah'ın dinine yardım ettiler. Allah da onlara yardım etti. Böylece yeryüzünde güç ve kuvvet, devlet onların oldu.

Emperyalistleri Kur'ân korkutur. Kur'ân'ın her harfiyle Allah'ın kelâmı olduğu, içinde yalan olma ihtimali bulunmadığına dair iman korkutur. Allah'ın Kelâmı olduğuna iman, Muhammed'in değil. Şayet böyle bir şey olsa kendi Kelâmı olup sonra onu Allah'a nispet etmesi yalan olarak yeterdi. Evet onları Kur'ân'ın Allah'ın Kelâmı olduğuna inanmak korkutur, öfkelendirir. Mü'minlerin imanında bir gedik açılması, onların müslüman kaleleri fethetmek için bu gedikten sızmaları ise onları sevindirir. Tabi ki bu gediğin onların dostu Müslümanlar eliyle açılması hoşlarına gidecektir. Hem de çok çok hoşlanacaklardır. Bunları da geriye kalanların imanını bitirmek için aracı olarak kullanırlar. Nihayetinde hepsini sevilecek hale getirirler, Kur'ân'a imanda meydana gelen bu devrim belki de büyük devletlerin ellerini İslâm'dan zındıklığa

1. **Enfal**, 2.

ve inkara dönmekle o devrimi yaşayan ülkelerden ellerini çekmelerine sebep olur. İşte sadece bu noktada Tevfik El-Hakim'in dediğini kabul ediyorum. İslâm milletleri ancak bu şekilde olurlarsa Batılı devletlerin dostluğu kazanırlar. Hangi millet maslahatının Batılı devletlerini dostluğunu kazanmak, düşmanlığından kurtulmak için bu yolu tutmakla olduğunu görürse istediği şekilde dinini dünyasıyla satar. İslâm düşmanı ülkelerin düşmanlığı yerine Allah'ın düşmanlığını tercih edebilir. Müslüman olmayan ülkelerin dostluğunu kazanmak için Kur'ân'ın doğruluğuna imandan vazgeçen bir müslüman milletin terakkisinde hiçbir hayır yoktur. -Allah böyle bir terakkiyi yok etsin!- Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **"(Sen) Onların dinlerine girmedikçe Yahudiler de Hristiyan da asla senden razı olmazlar."**[1]

Üstad Tevfik Elhakim'in müdahele ettiği, hakkında derinlik kazanmak için çok çaba harcadığı meselenin belirlenmesindeki yol ayırımı burasıdır. Evet Üstad amaçladığı gayeye ulaşmak için hiçbir çabadan kaçınmadı. Öyle ki hükümeti meselede son kararı vermeye çağırdı. Seleflerinin yaptıklarını yapmayı ümit ediyordu. Üstad bunları mevcut hükümete örnek sunmak kabilinden *Ahbarulyevm*'in geçen sayısında sıralamıştı. O böyle yaparken bu meselenin karara bağlanmasında Üstad'ın istediğinden çok daha öteye gidiyorum... Düşünce ortamlarında arada bir ortaya çıkan ve büyük tartışmalara ve Müslümanların kalbindeki dini inancı sarsan gürültülerle sebep olan meselelerde son sözün herkesin gözü önünde aşikâr yapılmasını talep ediyorum. Bu olaylar üzerinde ana etken olan temelinin deşifre edilmesini, cüzi meselelerle sınırlı kalmamasını talep ediyorum. Müslümanlar kendi aralarında bir karar versinler: 13 asır boyunca atalarının fert ve toplum, yani hükümet ve devlet olarak İslâm ve İslâm inancı üzerinde sebat mı edecekler? Atalarının bu din ile izzet buldukları gibi izzeti yine bu dinde mi görecekler? Onların iman ettiği gibi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve son peygamberine indirdiği kitabın yazdıklarına kamilen iman etmeye, kitabın bir kısmına iman eden bir kısmını inkâr edenlerden, fertleri dindar ancak hükümetleri dinden uzak, isimleri müslüman ancak edep ve sülukta gayri müslim, müslüman olmayanların yoluna karış karış arşın arşın tabi olanlardan olmamaya devam mı edecekler? Yoksa başka bir yola mı girecekler?

İkide bir yaptıklarını kendi nefsine güzel gösteren biri kalkıp İslâm'ın inanç esaslarından birine karşı çıkıyor. Bu sefer dindarlar ayağa kalkıyor. Buna karşın kalplerinde olmayanı izhar eden bakanlardan biri onu korumaya alıyor. Hemen biri sahip çıkmasa bile yakın veya uzak gelecekte adam büyük bir mükâfata ulaşabiliyor. Sahip olduğu makam da hak ettiğinden kat kat fazla oluyor. Onun ulaştığı bu makam baş-

1. **Bakara**, 120

kalarının ona gıptayla bakmasına sebep oluyor. Bu sefer aynı maskaralık benzer başka bir meselede tekrarlanıyor. Böylece bazılarının nezdinde bulunan dinin uğradığı musibetlerden faydalar çıkarmak bidati, İslâm aleminde devam eden bir yol, adet haline geliyor.

Hal böyleyken Üstad Tevfik El Hakim, Kur'ân'ın doğruluğuna çamur atan tezi destekleme konusunda Başbakanı göreve çağırmakla yetinmedi... Bilakis Allah'ı da tez sahibini Kur'ân'ı yalanlama konusunda tasdik etmesi için müdahaleye çağırmıştır. Üstadın *Ahbarulyevm*'in bir sonraki sayısındaki yazısında sözlerini bitirdiği duanın manası budur. Ayrıca aynı sayıda tezin sorumlu hocası Üstad Emin el-Huli'nin de *"Bu kesinlikle haktır.. Hadi beni cehenneme atın"* başlıklı yazısı vardır. Üstad El-Hakim bu yazıya işaretle diyor ki: "Üstad el-Huli'nin şahitliği çok önemlidir. Bu yazıdaki önemli noktaya dikkat çekmek istiyorum. O da şu sözüdür: *"İmam Muhammed Abduh böyle bir kanaate ve düşünceye kırk iki yıl öncesinden ulaşmıştı... Üstad el-Huli'nin belirtiği gibi bu söz doğru ise o zaman vardığımız noktanın gerekçesini öğrenmek hakkımız. Din adamlarının da bu konudaki tavırlarını açıklamaları gerekir. Zira onların döneminde, İmamın başlattığı İslâmi terakkiden sonra onlara dönmemiz onları razı etmez. Üniversite hocalarına gelince meslektaşları Üstad el-Huli onlara delil bulmak dışında akılları ve ahlâkları açısından kurtulamayacakları bir yafta yapıştırmaktadır. Öyle bir yaftaki şayet doğru ise üniversite eğitimini ve hedeflerini kökünden söküp yıkmaya yol açar. Allah'ım! Terakkimiz olarak gördüğümüz adımlarda ümitlerimizi boşa çıkarma!"*

Diyorum ki: Üstad Tevfik El Hakim hakem oluyor, meseleyi tartışma noktasından başka yere kaydırıyor. Tez sahibine yönelik suçlamayı üniversite hocalarına çeviriyor. Bunu da tezden sorumlu olan ve aynı fikri taşıyan Üstad el-Huli'nin sözüne dayanarak yapıyor. Ancak Üstad el-Huli'nin şahitliği ne dinlenir ne de suçlanan tez sahibine fayda verir. Bu kişinin kendine şahitlik etmesi gibidir. Nitekim o da tezden sorumlu hoca olmasından dolayı suçlamaya muhataptır. Kaldı ki Üstad Ali El Umari[1] Üstad el-Huli ve üniversitedeki dersleri hakkında makalesi, hatta makaleleri vardır. El-Huli söylendiği üzere yirmi yıldır üniversitede Belagat hocası. Bu makaleler onu bitirmeye, üniversite için de ayıp olarak yeter.

Üstad el Hakim'e dikkat çekmek istiyorum. Üstad el-Huli'nin üniversite hocalarına ithamına önem veriyor fakat onların Üstada yönelik ithamlarına önem vermiyor. Bu ters tavrın sebebi nedir acaba? Cevabı: Tezi suçlayanların dayanağı, Kur'ân'ın

1. El Umari ismini tahminen böyle yazdım. Zira Arapça İmari, Ammari şeklinde de okunabilir. Ancak zatın ismini bulamadığım için bu şekliyle yazdım. **(Mütercim)**

saygınlığına aykırı olmasıdır. Üstad el-Huli'nin dayanağı ise tezin İmam Abduh'un görüşlerine muvafık olmasıdır. Bu tavır, bu fitnenin ve hakkında verilen örneklerin anahtarı olmuştur... İhtimamı, Kur'ân'ın saygınlığı değil de İmam'ın (Abduh) saygınlığı olan tezi suçlayanların sözlerine kulak asmaz. Buna karşın hocaları itham edene kulakları sonuna kadar açar.

En şaşırtıcı hususlardan biri de üniversitelilerden ve üniversite dışından tez sahibini suçlayanlar, suçlamalarını tezin sahibi ve sorumlu hocasında kesmekten İmam'a kadar uzatmamaktadırlar. Hem de iki Üstad da kendilerini İmam'dan aktardıkları sözlerle savunmalarına rağmen. Aktardıkları sözler, tezde yer alan görüşlerle bağdaşmaktadır. Tez sahibi ve sorumlu hocası bu sözlerden dolayı suçlanmıştır. Bu husus Üstad Tevfik El Hakim'in az önce aktardığımız ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Eğer bu sözlerin İmam'a nispeti doğru ise Üstad El Hakim'e göre suçlanan iki hocanın itham edenlere karşı davayı kazandıkları konusunda edilecek tek kelime yok. Artık suçlama bunlardan suçlayanlara intikal eder. Hatta -bana göre- iki hocanın suçlayanların nezdinde de beraat edeceklerinde şüphe yoktur. Çünkü onlar da suçlamalarında o iki hocayı geçip İmam'a yönelmemektedirler. Zira bir söz nasıl olur da falan söyleyince suç oluyor da filan söyleyince suç olmuyor. Çünkü bakıyor ve tez sahibini ve sorumlu hocasını suçlayanların, tezde benzerini İmam'ın kırkiki yıl önce söylediği görüşler bulunmasına rağmen iş İmam'ı suçlamaya gelince sustuklarını görmekteyiz. Zira bu iki hoca suçlandıkları zaman kendilerini savunmak için İmam'ın söylediklerine sarılmaktadırlar. Onlar da susmalarıyla itham altında kalmaktadırlar. Bundan yalnız konuşması yasaklanan Üstad Ahmed Eş-Şayib müstesnadır. İş İmam hakkında konuşmaya gelince susanlar arasında, bu tür roller olduğunda kendini hamasetli gösteren Üstad Ali Tantavi'nin de bulunduğunu görmekteyiz. Zira kendisi *Risale* dergisinde yayınlanan tenkid dolu makalelerinden birinde şöyle demektedir: "Bu tezden (yani Üstad Halefullah'ın tezi) naklettiklerimizi Ebu Bekir ve Ömer inanarak söyleseler Ebu Bekir de Ömer de kafir olurlardı ve Ebu Cehil, Ebu Leheb olurlardı..." Peki, İmam'ın İslâm'daki makamı Ebu Bekir ve Ömer'in makamından daha mı kutsal?

Bu konuda gördüklerimizden biri de Edebiyat fakültesi dekanı dostumuz Dr. Abdulvehhab Azzam Bey'dir. Tez sahibine yönelik ithamı hafifletme adına şöyle demiştir: *"Ben, hakkında bildiğim kadarıyla kitabından da anlaşıldığı üzere müslüman bir gençtir. İnkarcıların ve baka din mensuplarının Kur'ân'a yönelik şüphelerini def etmeyi kastetmiştir. Ancak görüşünü dile getirirken maksadını aşmış, ictihadı onu doğru yoldan saptırmıştır:"* Üstad Tantavi de dekanın sözünü aktarmış ve sert bir şekilde tenkit etmiştir... Gencin, müslüman olduğuna şahitlik eden dekan beyin, birinin

müslüman sayılmasının akidesinin sağlamlığına ve akidesinde İslâm'a aykırı bir şey bulunmasından uzak olması şartına bağlı olduğunu herhalde gözden kaçırdı. Kur'ân'ı müdafaa kastı müdafaası, te'vil adı altında Kur'ân'ın sahihliğine halel düşürdükten sonra onu kurtarmaz. Zira bu Kur'ân'ı müdafaa değil İslâm düşmanlarının Kur'ân hakkındaki iddialarını kabuldür.

Sonunda tez sahibinin davası fakülte dekanının hakkında söylediği ve bizim de naklettiğimiz sözüyle nihayet buldu. "Müslüman bir gençti, tezi de onun İslâm'dan çıkmasına sebep olmamıştır." Diğer taraftan Ahbarulyevm'ın "fırtına diniyor" başlığı altında yazdığına göre Maarif bakanlığı emriyle Hukuk fakültesinde şeriat hocası ve Edebiyat fakültesi (dekan) yardımcısından oluşan bir heyet kuruldu. Heyetin görevi Ahmed Emin Bey'in tez hakkındaki raporunu değerlendirmek. Ahmed Emin Bey raporunda tez sahibinin üç temel görüş ortaya koyduğunu söylüyor. Bu üç husus heyet tarafından tahkik edilecek. Bunlar:

Bir: Bu Kur'ân'ın sanatçısı ve yapımcısı Muhammed'dir. Tez sahibi bu türden bir şey söylemiş olması halinde kafir olacağını kabul ediyor. Nitekim Üstad Ahmed Emin Bey diyor ki: Gerçekten bunu söylemiştir. Üniversite heyeti ise bunun tam aksini söylüyor: Muhammed'in bu mana itibariyle "sanatçı" olduğunu söylemek tezin 125. Sayfasının sonunda ve 126. Sayfasının başında yer alan ibareden çıkarılabilir. Heyet, esas alınan ibarenin belli bir manayı ifade etmede sarih olmadığını, kati bir delalet taşımadığını söyledi. Ancak tezin 169. sayfasında bir ibare daha var. O da yazarın, Muhammed'in bu Kur'ân'ın sanatçısı (yazarı) olmadığına inandığını gösteriyor. Bilakis yazar, Kur'ân'ın gökten indiğine, Arapların en büyük mucizesi olduğuna beşer vasıflarının hepsinden münezzeh, eşsiz bir yaratıcı tarafından vahyedildiğine inanıyor.

Ben de diyorum ki: Birçok kimse gibi ben de tezi görmedim.[1] Üstad Seyyid Kutub da onları, tezi okumadan hakkında hüküm vermekle ayıpladı. Ancak ben başka insanlarla beraber *Risale* dergisinde tez sahibinin, Ahbarulyevm'de tezden sorumlu Üstad'ın kendi imzalarıyla birçok makalelerini okurum. Bunlar onları suçlamak için yeterlidir. Açık bir şekilde "Kur'ân'da bir şeyin anlatılması, doğru olmasını gerektirmez" demektedirler. İkisi de bu sözü İmam Abduh'tan aktarıyorlar. Ve bununla, hatta suçlayanların dillerini kesmek için onun sözlerine dayanmış olmakla iftihar ediyorlar. Bunları itham edenler arasında dini fikirlerde bağnazlık ve dar ufuklu olmakla itham edilmeyen Üstad Ahmed Emin Bey de mevcut. Hatta sorumlu Üstad

1. Çünkü sahipleri, uyuşturucu tacirlerinin uyuşturucuyu kaçırdıkları gibi kaçırdılar. Bunda şaşılacak bir şey yok. Zira tez sahipleri de -acayiplikler asrında- makamların ticaretini gaye edindiler. Asıl şaşılacak şey Mısır'da hükümetlerin kaçakçıları cezalandırmak yerine mükafatlandırmasıdır.

tezi savunmasında şöyle demiştir: "Bu muhakkak doğrudur... Hadi beni cehenneme atın!" Maarif bakanlığı emriyle oluşturulan heyet de tez sahibinin suçlanacak bir şeyi olmadığına verdiği kararla Üstadı (el-Huli) tasdik etmiştir.

Ancak bizler hakkı-batılı tespitte falanın sözüyle heyetlerin kararıyla hareket etmeyiz. Özellikle de önümüzde Mısır bakanlıklarının dine saldıranları koruduğuna dair sabıkaları dururken. Üstad el-Huli, "bu kesinlikle haktır... Hadi ben cehenneme atın" hamasi sözünü söylerken sırtını bu bakanlıklara dayamıştı. Bunu, uğrunda canların feda edileceği, fedakârlık yapanların hak aşığı kimseler olarak nitelendirildiği bir hak olarak gördüğünden yapmıyordu. Bu türden fedakârlık yapanlara hak aşığı denir. Yoksa İmam'ın şöhretinin peşinden koşanlar, batılı bilginlerden duyduklarını olduğu şekliyle taklit edenler değil... Diğer taraftan oluşturulan yeni heyetin tezden anladığına göre Kur'ân'ı yazan sanatçı Hz. Muhammed değil de Allahu Teâlâ ise hikâye dalında meşru olan yalan ihtimali Allahu Teâlâ'ya intikal eder... Tez sahibinin kendini savunma sadedinde *Risale* dergisinde yazdıkları: "Müşriklerin Kur'ân'ı reddetmek için söyledikleri "Esatir (masalları)" yalan manasında değildir. Bilakis "mutlak konuşma" manasındadır" şeklindeki sözler onu kurtarmaz. Buna izahın da Allahu Teâlâ'nın şu buyruklarından delil getirmiştir: **"Şöyle dediler: Kur'ân ayetleri evvelkilerin masallarıdır. Onları o (Muhammed) yazdırtmış da sabah akşam onlar kendisine okunuyor. De ki: Bu Kur'ân'ı göklerde ve yerde bütün esrarı bilen Allah indirdi."**[1] Evet bu ayetle delil getirmiş olması da ona fayda vermeyecektir. Çünkü ayeti kerime müşriklerin Kur'ân'ın, Allah'ın Kelâmı olduğunu reddetmeleri üzerinde durmaktadır. Öncekilerin kelâmı olması meselesi aralarına Fuat Üniversitesi Hukuk fakültesi şeriat Üstadı Abdulvehhab Hallaf Beyin bulunduğu ve Maarif bakanlığının emriyle "Kur'ân'da kıssa (hikaye) sanatı" konusundaki tezi incelemek için oluşturulan heyet, sadece tezin "Kur'ân'ın Allah Kelâmı değil de Muhammed'in te'lifidir" suçlamasından aklanması üzerinde durmuştur.[2] Tezde yer alan, "Kur'ân, kıssalarının tarihi hakikatlere muvafık olmasına önem vermiyordu" şeklindeki ifadeler üzerinde durmamıştı. Tezi te'lif edenle, tezden sorumlu olan sadece Mısır bakanlıklarının din konusundaki göz yummalarına dayanmış kahramanlardır. Diğer taraftan bir açıdan Batılı prensipleri bir taraftan Şeyh Muhammed Abduh'u taklit eden aydın kesim içinde dini hassasiyetin ne derece zayıf olduğunu da biliyorlardı. Muhammed Abduh, Kur'ân naslarını te'vildeki aşırılıklarıyla İslâm'da yeni bir maddecilik veya batıya uyumlu yeni bir Batınilik ihdas etmiştir. İslâm'ı, düşmanlarına

1. **Furkan**, 5-6

2. Halbuki tez sahibinin "Rasûlullah tarihi hakikatlere bilmeyen biri değildi." şeklindeki ısrarı, buna önem vermesi, tez sahibine göre gerçekten Kur'ân'ın Muhammed'in te'lifi olduğu ima etmektedir.

karşı müdafaasına gelince onların karşısında geri adım atmasıyla hepsi buharlaşıp gitti. Kendisi, *El-Câmia* dergisinin sahibi Farah Antun'la inkarcılığa (ateizme) karşı dini müdafaa konusunda münakaşaya girmişti. Fakat neticede Üstad Ferid Vecdi'nin de makalelerinden birinde işaret ettiği gibi -ki bu hususu bu kitapta sık sık tekrar ediyorum- Mısır'da aydınlar içinde inkarcılığını gizleyenlerin sayısı artmıştır. Bunun manası şudur: Üstad Farah Antun'un davası kazanmış, İmam'ın müdafaası ise kaybetmiştir.

Kur'ân'daki kıssa sanatıyla alakalı tez üzerine bir şeyler yazanlardan biri de *"Kur'ân'da Edebi Tasvir"* adlı kitabın yazarı Üstad Seyyid Kutup'tur. Ancak bu Üstadın *"Sevadi"* dergisinde yazdığı bu makalelerin özelliği her iki tarafa; bir taraftan tezin sahibine ve sorumlu Üstad el-Huli'ye diğer taraftan ise onları İslâm'ın dışına çıkarmakla tehdit edenlere, tenkitler yöneltmesiydi.

Bir özelliği de şu; İlk iki üstadın (tez sahibi ve sorumlusu) kendi üzerlerinde bir gürültü koparmalarının, dikkat çekici bir aydınlık istemelerinin sebeplerini ve gayelerini ortaya koyuyordu. Aynı şekilde tezi inceleyen iki zatın yahut bazılarının -bunlar Ahmed Emin Bey ve Risale dergisinin sahibi Hasan Ez-Zeyyat'tır- Üstad Emin el-Huli'nin iyiliğini geri çevirmelerinin de gerekçelerini anlatıyordu.

Dedi ki (Seyyid Kutup): *"Olayları anlattım ki insanlar ciddi konuların ardındaki komediyi, saçmalıkları bilsinler, üniversitelerimizde en yüksek diplomaların nasıl verilip nasıl verilmediğini öğrensinler. Birçoğunun ne şekilde doktor olduğuna vakıf olsunlar..."* Sonra şöyle dedi: *"Ancak Risale dergisinin ve editörü Abbas'ın, Üstad Ali Tevfik El Hakim'in olayla ilgileri nedir? Üstad Ali Tantavi de çınlayan haykırışını salmış ve İslâm'ın kılıcını üniversite talebesi ve hocasının boynuna dayamıştır. Bu şekilde komedi gayesine ulaşmış oldu."*

Üstad Kutup konunun dışında beni ilgilendirmeyen birçok şeyden bahsetse de okurların gözünü açmak konusunda hakikate hizmet etmiştir. Mısır'da İslâm'a ve Kur'ân'a dil uzatmanın, dil uzatanların, arzuladıkları vazifelere, makamlara ulaşmalarına vesile olduğunu tescil etmiştir. Diyor ki: *"Sonra öne doğru bir adım daha atıyorsun. Bakıyorsun ki din adamlarından ve dini korumayı meslek haline getirmiş kimselerden hiçbiri tezi görmemiş olayları ve olayların gerekçelerini tahkik etmemiş. Etrafta dolaşan şayialardan, basında çıkan özetten yahut doğru olmayan bir rapordan başka bir şey bilmiyor. Bu insanların kendilerine de hüküm vermeden önce emin olmayı emreden dinleri İslâm'a da saygı duymadıklarını görüyorsun.Ahmakça bir gürültü koparıyorlar.*

Saraya çıkarıp yollarda bağırıyorlar. Gazete sayfalarından slogan atıyorlar. Tezi yakın! el-Huli hocayı üniversiteden atın! Üniversite talebesinin karısını ondan boşatın!... Ancak Mısır'da olabilecek bir saçmalık bir komedi! Hiçbir akli izahı olmayan bir ahmaklık! İhlastan yoksun bir gürültü!

Üniversite talebesi de bu komedinin ardında durup ortam sakin olacakken alevlendirdi. Sevinçten içi içine sığmaz oldu. Zannediyorum kendini önce Edebiyat fakültesi dekanlığına sonra Maarif bakanlığında müsteşarlığı veya belki maarif bakanı olmaya hazırlıyordur!.. Onun gibi biri Dr. Taha Hüseyin'in "el-Edebü'l-Cahili" kitabı etrafında kopan gürültünün kendisini önce Edebiyat Fakültesi dekanlığına oradan da müsteşarlığa götürdüğünü bilmeyecek biri mi? Onun gibi biri Üstad Abdurrazık Bey'in "el-İslâm ve Usulül hükm" adlı kitabı etrafında kopan gürültünün onu da Evkaf (vakıflar) bakanı yaptığını anlamayacak biri mi?

Öyleyse, neden kendini bu makamlardan birine aday görmesin. Biz Mısır'dayız. Din adamlarının ve dini himayeyi meslek edinmiş zatların bu tür konular etrafında kopardıkları gürültü şan yüceltiyor, nam salıyor, kaderi değiştiriyor."

Diyorum ki: Üstad Seyyid Kutub'a göre "Kur'ân'da kıssa sanatı" adlı tezin sahibi üniversiteli talebenin etrafında gürültü koparan din adamları ve dini himayeyi meslek edinmiş kişiler için... Evet kendileri hatta dinin kendisi için bu gürültüyü koparmamaları daha mı hayırlıydı? Öyle ki farkında olmadan onun Kur'ân'a ve İslâm'a dil uzatarak elde edeceği şöhret ve makamlara ulaşma gayesine hizmet ediyorlar. Zira Mısır'da fesat öyle bir raddeye ulaştı ki, İslâm'ın saygınlığına, Kur'ân'ın kutsallığına dil uzatan bir adama "kötü bir şey yaptın" diyecek olursan, makamlara getirme ve iyiyi kötüden ayırt etme yetkisine sahip kamuoyu nezdinde sanki ona: "iyi yaptın" demişsin gibi değerlendirilmektedir.

Yoksa Üstad ne talebenin tezinde ne de sorumlu Üstad'ın onu desteklemesinde gürültü koparacak bir şeyin olmadığını mı görüyor? Talebenin ve de sorumlu hocasının -ki Üstad Seyyid Kutup onu psikolojik bunalımda görüyor ve bunu da makalesinde tafsilatlı olarak anlatmış- kendilerini kıyaslamakla yanlış yaptıklarına mı inanıyor? Nitekim Üstad aktardığımız sözlerinden sonra şöyle demiştir: "Küçük talebelerin Dr. Taha Hüseyin'in özel yetenekleri olduğunu Üstad Ali Abdürrazık Beyin de şahsi ve ailevi imtiyazları bulunduğunu idrak edemezler. Bu yolun onları gayelerine ulaştıracağına inanmakta mezun olurlar."

Diyorum ki: Onlar ve onlardan sorumlu Üstatlar da büyük makama ulaşmak için Kur'ân'ın saygınlığıyla oynamakta da mazurlar mı? Ayrıca onlara gayeye ulaştıran

bu yolu açan, düzleştiren kim? Şayet önder edindikleri kimseler ulaştıkları makamlara Kur'ân'a ve İslâm'a dil uzatmaları değil de yetenekleri ve ayrıcalıkları ile ulaştıysalar? Kaldı ki bu şazlıkları neden köklü İslâmi yapısı olan bu belde de -en azından- yetenekleri ve ayrıcalıkları ile dahi olsa bu makamlara ulaşmalarına engel olmadı.

Her neyse Üstad Kutub'un bu konudaki tavrı anlaşılmamaktadır. Tez sahibinin ve sorumlu Üstad'ın etrafında gürültü koparan din adamlarını ve dini himayeyi meslek edinmiş diye nitelediği kimseleri itham ettiği kadar tez sahibini ve sorumlu hocasını itham ettiği anlaşılmıyor. Her ne kadar Üstad'ın mezhebi Kur'ân'da edebi tasvir konusunda onların anlayışıyla bağdaşmasa da. Şöyle ki kendisi Kur'ân'ı, kıssalarının, doğulu veya batılı tarihçilerin onayına arz etmekten, aralarında çelişki olması halinde de sanatsal müsamahakarlıkla değerlendirmesine tabi tutmaktan çok daha ulvi bir makama sahip olduğunu görüyor.

Bununla beraber Üstad onların anlayışının fasit olduğu konusunda net bir şey söylemiyor. Hatta kendi anlayışının da doğruluğu konusunda kesin bir ifade kullanmıyor. Zira *Sevadi Dergisi*'nde yayınlanan üçüncü makalesinin sonunda Kur'ân'ı tazim ettiğini gösteren kıymetli izahlarından sonra şöyle demiştir: *"Sonra... Ben "Kur'ân'da kıssa", "Kur'ân'da kıyamet sahneleri" konularını incelerken yoluma birtakım şüphelerin çıktığını inkâr etmiyorum. Bütün bunlar gerçekten yaşanmış, gerçek olarak mı anlatılmış yoksa bir kısmı örnek olsun diye mi sevk edilmiş?*

Bu şüpheler karşısında uzun uzun durdum. Ancak elimde yakin olduğundan, kesin olduğundan emin olacağım tarihi bir hakikat yahut fikri bir gerçek bulamadım ki Kur'ân'ı bunlara arz edeyim, yargılayayım. Benim de Kur'ân'ı, zan veya tercihe muhakeme etmem söz konusu değildi.

Ben bu duruşumda salt akidenin kendisinin özgürce araştırmaktan engellediği bir din adamı değilim. Bilakis ben bir fikir adamıyım, fikrine aşağılanmaya karşı saygı duyan bir adam. Eğer benim dışımda biri Kur'ân'ı arz edeceği, yargılayacağı bu gerçeği bulursa ben gönül rahatlığıyla onu dinlemeye hazırım."

Diyorum ki: Kur'ân'ı test etmek için tarih ve düşünce hakikatlerini ancak kalbinde yalanın, yamacına dahi yanaşamayacağı Kur'ân'ın, Allah'ın Kelâmı olduğundan şüphede olanlardan başkası araştırmaya ihtiyaç duymaz. Allah'ın Kelâmı olduğuna yakinen inandıktan sonra ise Kur'ân'ı test etmek için tarihi veya fikri gerçek aramak çelişki olur. Fikri hakikate denk olmayan tarihi hakikatten evvel akıl ve düşünce mantığı bunu kabul etmez. Nitekim Üstad Hasan Ezzeyyat kendi dergisinde (sayı 816) bu hakikat hakkında şöyle der: "Tarihin maddesi Ademoğlunun imalatıdır.

Âdemoğlu da yalancı bir hayvandır (canlıdır). Ne kendi hakkında doğruyu söyler ne de başkasıyla alakalı doğruyu aktarır..." Hak karşısında tarihi hakikatler diye adlandırdıkları konularda başlı başına bir makale yazmış. Gerçekten de çok güzel tespitler de bulunmuş.

Ben de bunu, salt akide anlayışının özgür araştırmadan alıkoyduğu bir din adamı olarak söylemiyorum. Bilakis akıl ve mantık adamı olarak söylüyorum. Akıl ve mantığı kendisini imkânsız fesattan alıkoyan, akıl ve mantığa saygı çerçevesinde dinine ve akidesine saygı gösteren biri olarak söylüyorum. İslâm'da din adamı, kendisi bir vadide akıl ve mantık bir vadide olan kimse değildir. Bilakis din adamı bu kitabı okuyanın anlayacağı üzere akıl ve mantığa daha çok bağlı olandır. Adı geçen makalesinde: "Beşerî zihin, meçhule de payını bırakması gerekir" diyen Seyyid Kutub'u imkânsız ile mümkini birbirine karıştırmayan aklın kıymetini takdir konusunda din adamından daha alt seviyede olduğunu görüyorum. Mümkin ile imkansızı birbirinden ayırmada en doğru kıstas akıldır. Bu ayırımı yapmada ise meçhule (bilinmeze) payını bırakma salahiyeti yoktur. Akıl, Allah'ın fıtratında yarattığı temel ilkelerle mümkin ile muhalin sınırlarını biliyorsa o zaman kolaylıkla Allah'ın kudretinin tealluk etmesine uygun olan şeylerle -ki bunlar da sınırı, sayısı olmayan bütün mümkinattır- uygun olmayanları ayrıt edebilir. Uygun olmayan hususlar ise imkânsız belli hususlarla sınırlıdır. Akıl bunları fıtri bedahiyetiyle bilir. Tezatların birleşmesi, tezatların birlikte yok olması, teselsül, kısır döngü (paradoks). Kendi (fıtri) kanunlarıyla sınırlı olan akıl ve ne kadar özgür olursa olun Kur'ân'ın Allah'ın Kelâmı olduğuyla alakalı akidede (inançta) şüphe aracı olması asla mümkün değildir. Ancak kendi kanunlarını çiğnerse o zaman bunu yapabilir. Dolayısıyla o, yani hür akıl, kendine mahsus kanunları çerçevesinde müslüman için dini itikadın esaslarını aydınlatma yolunda ışık olarak yeter. Bundan dolayı Fatih Sultan Mehmed'in ve Allame Teftazani'nin *Akaidi Nesefi*'ye yapığı şerhe ta'liki olan muhakkik Hayali'nin hocası Hızır Bey, kelâm ilmine dair yazdığı nûn kafiyeli kasidesinde şöyle demiştir:

Sadûk (doğru sözlü nebinin) belirttiği, bildirdiği

Sırat ve mizan gibi mümkinattan olan her şey mutlaka vardır, olacaktır.

Binaenaleyh Kur'ân'daki kıssaların, kıyamet sahnelerinin hepsi madem mümkinattandır, madem de Allahu Teâlâ kelâm ilminde takrir edildiği üzere bütün mümkinâta kadirdir; bu durumda hür akıl, hür fikir sahibinin Kur'ân'da varid olan hususları orada varid olduğu şekliyle kabul etmekte tereddüt etmesinin temel dayanağı yoktur. Üstad Seyyid Kutup Hızır Bey'in beytine sığdırdığı bu veciz hakikatin manasını şayet bilseydi yahut Üstad İslâmi ilimlerden Allahu Teâlâ'nın bütün müm-

kinâta kadir olduğunu bilmeyecek kadar yabancı olmasaydı, veyahut dairesi geniş olan mümkinâta -muhal olan durum başka- bir sınır koymanın caiz olmayacağından gaflette olmasaydı, "Sonra... ben yoluma birtakım şüphelerin çıktığını inkar etmiyorum. "Kur'ân'da kıssa" ve "kıyamet sahneleri" konularının incelerken, bütün bunlar gerçekten yaşanmış, gerçek olarak mı anlatılmış, yoksa bir kısmı örnek olsun diye mi aktarılmış?"

Evet, Üstad Seyyid Kutub'un yoluna çıkan kendisinden daha fazla da üniversiteli talebenin ve hocası el-Huli'nin ve de onlardan önce gelen Mısır'daki fitne ehlinin yoluna çıkan bu şüpheler... Evet bu şüpheler çoğu insanın da yolunu kesti.[1] Bütün bunlar İmam'ın (Abduh'un) kırk yıl önce koyduğu ve Kur'ân'ın mü'minlerin kalbindeki merkezini sarsan ilkeler neticesinde olmuştur. Mutlak olarak gayb yahut peygamberlerin bulunduğu zamanlardan çok önceki zamanlara göre gayb olan melekler, şeytan, kıyamet halleri ve mucizeler gibi hususlara yönelik te'villeri, bu hususların -te'vili olarak- inkarını içeriyordu. Bu hususu üniversite talebesi ve sorumlu hocası, etraflarında koparılan gürültüye cevap verirken gazete ve dergilerde açıkça dile getirdiler. Ayrıca İmam'ın "Kur'ân'da bir şeyin var olması bunun sahih ve gerçekleşmiş olduğu anlamına gelmez" şeklindeki ifadesini aktararak tenkid yöneltenlere meydan okudular. Halbuki müslümanların nezdinde bir şeyin Kur'ân'da var olması sıhhatine hiçbir delilin ulaşmayacağı, hiçbir te'vile kabil olmayan şekilde kati bir delildi. Sadece zahiri manaya göre anlamak imkânsız bir mananın doğmasına yol açıyorsa o zaman te'vile açık olur. Allahu Teâlâ'nın: **"Rahman Arş'a istiva etti."**[2] **"Rabbin geldi."**[3] buyruklarında olduğu şekliyle.

Eğer bir şeyin Kur'ân'daki varlığı hem de Allah'ın kudreti dahilinde olmasına rağmen sıhhatini ve gerçek olmasını gerektirmiyorsa... Zira bu şey, akli imkânsızlık dahilinde yer almamaktadır. Sırf Allah'ı, Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'ı, Allah'ın kudreti dahilinde yer alan ve sınırsız olan mümkinâtı hakkıyla takdir etmeyenlerin uzak görmesinden dolayı bunu gerektirmiyorsa o zaman Üstad Kutub'un da ikrar ettiği Kur'ân'ın kutsal olmasının ne manası vardır? Bu durumda Allah'ın kelâmı ile beşer kelâmı arasında ne fark kalır? Yoksa Kur'ân için ikrar edilen kutsallık, onun Allah'ın Kelâmı olmasına kadar ulaşmıyor mu?

1. Kur'ân'ın şanını yüce tutmada elinden gelen hiçbir çabayı esirgemeyen ve -Allah razı olsun- Kur'ân'ın naslarını tarihi olaylar yahut fikri gerçeklerle test etmeye razı olmayan Üstad Seyyid Kutup, Kur'ân'ın kadrini bilmede dalalette bulunanların hidayete en yakın olanıdır. Kendisi için hidayetin tamamına ulaşmasını temenni ediyorum. Öyle ki artık Allah'ın Kelâmı hilafına geldikten sonra onun nezdinde tarihi gerçek diye bir şey kalmasın.
2. **Taha**, 5
3. **Fecr**, 22

İşte kelâmın vardığı bu son nokta Kur'ân hakkındaki bütün problemlerin ve şüphelerin kaynağıdır. İmamları Üstad Şeyh Muhammed Abduh'tan sonra Mısırlı yazarların fikirlerine sirayet etmiştir. Bu şüphedeki dereceleri şahıslarına göre az ve çok olarak değişmektedir. Yahut dilersen şöyle de: Şeyhe olan imanlarının kuvveti ve Kur'ân'a olan imanlarının zayıflığı nispetinde. Bu mesele üzerine düşünsen ve düşünceni derinleştirsen Kur'ân'ın kutsallığında en küçük bir şüphe, belirtmiş olduğu gerçekleri en iyi ihtimalle uzak görme, Allah'ın kelâmı olduğunda şüphe edildiğini ifade eder. Daha sonra bu şüphe, Hz. Muhammed'in nübüvvetine hatta bütün peygamberlerin peygamberliklerine bulaşır. Sonra bu şüphe yerleşir ve sonuçta kesin bir yargıya döner. Bu da onların peygamberliklerinin şahidi olan mucizeleri inkâr etmekle son bulur. Bu inkâr Mısırlı alimler ve yazarlarda çok meşhur oldu. Öyle ki Faruk üniversitesinde felsefe hocası olan Dr. Tevfik, İbn Haldun'un şaz kalarak mucizeleri inkâr ettiğini, onları mucize olmaktan çıkaracak şekilde te'vil etmeyen tek zat olduğunu zannetmiştir. Halbuki İbn Haldun'dan önce de sonra da bütün İslâm alimleri te'vil etmeksizin mucizelerin varlığını kabulde ittifak etmişlerdir. Şazlık bunları ikrar eden İbn Haldun'da değildir. Bilakis bunları te'vil eden İmam'dadır (Abduh). Çünkü te'vil bunları tabiatüstü olay olmaktan çıkardığı gibi mucize olmaktan da çıkarmamaktır. Sakın onların: "Kur'ân dışındaki mucizeler delil değil şüphedir" sözleri seni aldatmasın ve Kur'ân'ı mucize olarak kabul ettiklerini zannettirmesin. Bu hususu daha önce izah etmiştik. Nitekim onların Kur'ân'a verdikleri bu hususi değer (yorum), Kur'ân'ın mucizeliğini inkarlarını örtmek içindir. Onlar aslında Üstad Ferid'in onları nitelediği gibi -bu kitapta da çok çok tekrar ettiğim üzere- inkarlarını gizleyen bir güruhtur. İnkarlarını açıkça dile getirmemektedirler. Yoksa mucizenin icazı (mucizeliği) ancak kevni kanunu aşması ile olur. Kur'ân mucizesinin de mutlaka bir şekilde olması gerekir.

Peygamberlerin nübüvvetlerinin şahidi olan mucizeleri inkara, Kur'ân'ı peygamberlerden anlattığı kıssalarda tasdik etmemeyi eklemek. Nitekim okur, "Kur'ân'da kıssa sanatı" tezinden öğrenmiş bulunuyor. Sonra Şeyh Muhammed Abduh'un yaptığı tarifte peygamberi, İslâm'da bilinen peygamberlerden (sıfatlarından, özelliklerinden) tecrit etmek... Özellikle de bu kitapta izah edileceği üzere ön önemli sıfatı olan vahiyden tecrit etmek... Ardından vahiy meleğinin de kendilerinden olduğu melekleri inkâr edip onları ruh ve enerji ile te'vil etmek. Sonra bütün bu inkarları İmam'da toplandığını görmek... (İnsan) bütün bunları gördüğü zaman Şeyh'in dini hakkında su-i zanda bulunmakta mazurdur. Şeyh ki, Mısır'daki fitne asrının imamı, "Kur'ân'da kıssa sanatı" tezinin müellifi ve sorumlu hocasının dayanağıdır. Hem de öyle bir dayanak ki isminin anılması aleyhlerine gürültü koparan herkesi susturmuş-

tur. Bütün bunlar onun nübüvvete imanı hakkında diyebiliriz ki yakin derecesinde bir su-i zanna yol açmaktadır. Melekleri inkâr hariç bu inkarların derecesini ve İslâm akaidine ne derece aykırı olduğunu öğrenmiştin.

Melekleri inkâr etmesine gelince, -aynısı Şeyhin ihmal etmediği şeytanın varlığını inkâr için de geçerlidir.- Şeyh'in bu konudaki cüretine şaşırmaktan kendimi alamıyorum. Zira bu inkarında, Kur'ân'da çok fazla yer alan Allahu Teâlâ'nın "melekler" denilen kulları olduğunu açıkça söyleyen ayetlere aldırış etmemektedir. Ben hidayette, Müslümanlar da onun sapmasından emin olduktan sonra Şeyh'in sapması beni ilgilendirmez. Ancak beni, reformdaki şöhretinin büyüsüne kapılan ve sahip oldukları bilgi, kültür tecdidinin hangisinin hak hangisinin batıl olduğunu kestiremeyecek derecede az olan günümüz aydın neslinin onun arkasından sürüklenmesi fazlasıyla ilgilendirmektedir. Daha önceleri (eski) İslâm, yeni çıkan şeyi bidat diye isimlendirirdi. Faydalı olanlarına karşı dahi ihtiyatlı olurdu. Her atlayan, zıplayan onu aldatamazdı. "Her yerin ayrı tadı vardır" demezdi. Şair der ki:

"Her yeninin ayrı bir lezzeti vardır, lakin gördüm ki ölümün yenisinin hiçbir tadı yoktur."

Muhammed Abduh'un bidatlerini tahkik mizanında tartmaya gösterdiğim ihtimam Mısır'da şu dönemde mevcut olan nesil üzerinde akıllarının yuları, kendilerine doğudan ve batıdan gelen taklide bağlı olduğu için hak ettiği önemi görmezse sonraki nesiller -inşallah- buna gereken önemi verecektir. O da tebliğ ettiğime şahittir.

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

MELEKLERİN VARLIĞI ALLAH'IN KİTABINDA, KULLARINDAN MELEKLER DİYE İSİMLENDİRİLEN VARLIKLARIN VAR OLDUĞUNA DAİR NASLAR

Melâike (Melekler), "mel'ek" kelimesinin çoğuludur. Kelimenin ortasındaki "hemze" kesreti istimal (çok kullanım)dan dolayı bırakılmıştır. Fakat çoğulu yapılınca hemze tekrar gelmiştir. Aslı da "me'lek" kelimesinden dönmüştür. Me'lek, risalet (elçilik) manasına gelen "aluka" kökünden türemiştir. Bu şekilde isimlendirilmelerinin sebebi, ali tabakada yer alanlarının Allahu Teâlâ ile insanlar arasında elçi olmalarından dolayıdır. İslâm alimleri, meleklerin mi insanların mı üstün, faziletli olduklarında ihtilaf etmişlerdir. Ancak tercih edilen görüş, insanlardan elçi (rasul) olanların meleklerden elçi olanlara, meleklerden elçi olanların elçi olmayan insanlara, sair insanların da sair meleklere üstün olduğudur. Bu şekildeki tertibin delilleri kelâm kitaplarında zikredilmiştir.

Her hâlükârda melekler akıl ve ruh sahibi varlıkların aldığı sıfatları alırlar. Yani sözü duyar ve konuşurlar. Kendilerine hitap edildiği gibi hitap da ederler. Ancak Allah'ın onlara emrettiği hususlarda ona asla isyan etmezler, emredileni yerine getirirler. Allah'a ibadet konusunda kibirlenmezler, geri durmazlar. Bunun ilk delili de onların "rasul" manasına gelen "melek" diye isimlendirilmeleridir. Allahu Teâlâ buyuruyor ki: **"Allah meleklerden elçiler seçer, insanların da..."**[1] Yine buyuruyor ki : **"Hamd gökleri yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı kılan Allah'a mahsustur. O yaratılışta dilediği kadar ziyade eder. Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir."**[2] Tekvir suresinde **"Şüphesiz ki O, (Kur'ân) kerim (değerli, şerefli) bir "rasulün" sözüdür. O, güçlüdür, Arş'ın sahibinin yanında itibarlıdır. Orada o, itaat edilen, güvenilen 'bir elçidir). Sizin arkadaşınız ise kesinlikle deli değildir.**

1. **Hac**, 75
2. **Fatır**, 1. *"Minberuş Şark"*da ara sıra yazan birinden okudum. (diyor ki) Meleklerin kanatlı varlıklar olduğuna dair tefsir kitaplarında yer alan bilgiler İsrailiyattır, aslı yoktur. Herhalde adam Allah'ın kitabını hiç okumadı yahut İmam (Abduh)'un sözlerine itimat ettiği kadar Allah'ın kitabına itimat etmiyor.

Andolsun ki onu (rasulü) ufukta görmüştür."[1] buyruğunda geçen "rasül"den maksat Cebrail'dir. Cebrail'in "zi kuvvetin (kuvvet sahibi)" olarak vasf edilmesinde melekleri kuvvet ile te'vil etmeye dair bir mâni daha vardır. Yoksa o zaman kuvvetin kuvveti olması gerekirdi. Benzeri Allahu Teâlâ'nın Necm suresindeki şu buyruğudur: "**(Kur'ân'ı) O'na kuvveti şedit olan, muhteşem görünümlü Cebrail öğretti. O yüksek ufukta bulunuyorken istiva etti (asli suretine girdi) sonra yaklaştıkça yaklaştı. Yayın iki ucu arasındaki aralık, hatta daha azı kadar yaklaştır. Böylece Allah kuluna vahyedeceklerini vahyetti. Kalp, (gözlerin) gördüğünü yalanlamadı."**[2] Çünkü buradaki çok kuvvetli olan muallimden kasıt yine Cebrail'dir. Hal böyle iken Şeyh Muhammed Abduh'un melekleri te'vil ettiği "kuvvet" öğretici, öğreten olmakla vasfedilebilir mi?

Kur'ân'ın meleklerden elçi diye bahsetmesi zikrettiğimiz yerlerle sınırlı değildir. Allahu Teâlâ buyuruyor ki: "**Andolsun ki: İbrahim'e elçilerimiz (melekler) müjde ile geldiler. "Selam" dediler. O da "selam" dedi. Hiç beklemeden hemen onlara kızartılmış bir buzağı getirdi. Ancak baktı ki ellerini uzatmıyorlar. O vakit ürktü ve içinde kendilerine karşı bir korku duydu. Onlar: "Korkma! Çünkü biz Lut kavmine gönderilmiş (melekleriz)" dediler."**[3] **"Elçilerimiz Lut'a varınca onların yüzünden kederlendi, içini sıkıntı bastı, "Bu zor bir gün" dedi. Kavmi ona koşarak gelmişlerdi; daha önce de kötü işler yapıyorlardı. Dedi ki: Ey Kavmim! İşte şunlar kızlarım! (Onları nikahlayın) sizin için onlar daha temizdir. Artık Allah'tan korkun. Beni yanında rüsva etmeyin. İçinizde hiç mi aklı başında bir adam yok." Dediler ki: Malumdur ki senin kızlarınla bir alakamız, bir hakkımız yoktur. Bizim ne istediğimizi elbette biliyorsundur" Lut dedi ki: Ne vardı, size karşı bir kuvvetim olsaydı. Yahut çok sarp olan bir kaleye sığınabilseydim. (Melekler) dediler ki. Ey Lut! Emin ol. Biz rabbinin elçileriyiz. Onlar sana dokunamazlar. Hemen gecenin bir vakti aileni al git..."**[4] Bu ayetlerde de meleklerin asli suretleri dışında başka bir suretle görünmeye kabiliyetleri olduğuna açık bir delalettir. Nitekim elçi melekler Lut kavmine güzel, yakışıklı genç suretinde göründüler.

Artık kime de nefsi hiçbir gerekçe yokken melekleri inkâr etmeyi ve biz Müslümanların bildiği, Kur'ân'ın bize tarif ettiği şekilden farklı olacak şekilde te'vil etmeyi, yanı melekleri ruh ve kuvvet (enerji) olarak görmeyi... Yaptığı te'vilin Allahu Teâlâ'nın kitabında yer alan farklı ve çok özelliklerini ilga etmesine aldırış gösterme-

1. **Tekvir**, 19-23
2. **Necm**, 5-11
3. **Hud**, 69-70
4. **Hud**, 77-81

meyi... Ki bu vasıflar, ancak akıl şuur hayat sahibi varlıklar için geçerli olur. Nitekim Kur'ân'da: **"Şerefli kullardır"**[1] **"Mukarreb melekler de"**[2] **"meleklerde şahitlik ederler"**[3] **"Rablerini hamd ile tesbih ederler. Ona iman ederler ve iman edenleri için istiğfarda bulunurlar."**[4] **"Takva sahipleri o kimselerdir ki melekler, canlarını hoş ve rahat halde alırlar, 'selam size, yapmış olduğunuz amellerin mükafaatı olarak cennete girin, derler."**[5] **"Üstlerinden, rablerinden korkarlar." Kendilerine emredileni yaparlar"**[6] **"Asla sözlerinde onun önüne geçmezler. Onlar O'nun (Allah'ın) emriyle iş yaparlar."**[7] **"Ancak razı olduğu (izin verdiği) kimseler için şefaatte bulunurlar. Hepsi korkusundan titrerler."**[8] buyurulur. Ayeti kerimelerde meleklerle ilgili kullanılan kalıpların, zamirlerin hepsi de akıllı varlıklar için kullanılan kalıp ve zamirlerdir. İşte kime nefsi böyle bir yola başvurmayı süslü gösterirse o, şayet dini inancında bir problemi yoksa aklından soru olan bir delidir. Melekleri inkâr eden zat Allah'ın şu buyruğundan korkmuyor mu: **"Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz hayır ve taat değildir. Fakat hayır ve taat, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman etmek..."** [9] **"Rasül, rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler) Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasüllerine iman ettiler.."**[10] **"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, rasüllerini ve ahiret gününü inkar ederse gerçekten derin bir sapıklığa düşmüş olur."**[11]

Bu ayetler meleklere imanın İslâm'ın rükünlerinden biri olduğunda, Allah'a, kitaplarına, rasüllerine ve ahiret gününe iman arasında sayıldığında çok açıktır. Şeyh Muhammed Abduh ise -modern Mısır'ın İmamı ve Üstadı- tehdit dolu bu ayetlere karşı ya gaflette kalmış yahut aldırış etmemiştir. Adı gecen gencin tezini müdafaa sadedinde ve de Kur'ân'da yer alan birçok hususu inkar eden imamına ve üstadına uyarak insanın iyiliklerini yazmak üzere sağında, kötülüklerini yazmak üzere solunda oturan yazıcı melekleri inkar konusunda *Risale* dergisinin 750. Sayısında yazdık-

1. **Enbiya,** 26
2. **Nisa,** 172
3. **Nisa,** 166
4. **Gafir,** 7
5. **Nahl,** 32
6. **Nahl,** 50
7. **Enbiya,** 27
8. **Enbiya,** 28
9. **Bakara,** 177
10. **Bakara,** 285
11. **Nisa,** 136

ları beni dehşete düşürdü. (Diyor ki:) Sağına soluna ne kadar uzun süre bakarsan bak bu meleklerden herhangi bir şey görüyor musun? Bu haliyle Allahu Teâlâ'nın şu buyruklarıyla sanki alay ediyor veya ayetlere meydan okuyor. Allahu Teâlâ buyuruyor ki: **"Halbuki üzerinizde hafaza, kiramen katibin melekleri vardır. Yaptıklarınızı bilirler."**[1] **"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne vesveseler verdiğini de biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız. Biri sağ tarafında biri solunda oturmuş iki katip meleğin amellerini zabıt tuttuğunu hatırla (unutma)! İnsanın (ağzın)dan ne söz çıksa muhakkak yanında hazır gözcü vardır."**[2]

Şimdiye kadar hiçbirini görmediklerin gerekçesiyle melekleri inkar edenler pişman olacaklardır: **"Melekleri görecekleri gün, mücrimlere o gün müjde yoktur."** [3] **"Onlar ancak şunu gözetliyorlar: kendilerine melekler gelsin, veya imanında bir hayır kazanmamış kimseye o gün imana gelmek hiçbir fayda vermez. Deki: Gözetin, çünkü şüphesiz bizde gözetiyoruz."**[4] **"Hayır! Ne zaman ki arz çarpıla çarpıla toz duman edilir ve rabbinin emri gelip melekler saf saf dizilir..."**[5] Bizler ise bu ayetlerden sadece Rab Teâlâ'nın "gelmesini" te'vil ederiz. Zira Allahu Teâlâ hareket, sükun vb. cismani vasıflardan münezzehtir. Onun dışında kalanlara te'vil etmek sizin olduğu şekliyle iman ederiz.

Allah'ın kitabında meleklerle alakalı ayeti kerimeler çok fazladır.[6] "Kur'ân'da kıssa sanatı" fitnesini çıkaranlara reddiye konusunda aktardıklarımla sınırlı değildir. Bu insanları bu fitnenin ateşini yakmaya Şeyh Abduh'un kırk iki yıl önce söylediği sözler cesaretlendirmiştir. Allah'ın naslarının dışına çıkıp arkalarına atmışlar ve Şeyh'in sözlerini esas almışlardır. Bundan dolayı, bu olay çıktıktan ve çıkaranların, destek verenlerin nereye dayandıklarından emin olduktan sonra bir makale yazdım ve tenkitlerimi adı geçen Şeyh'e çevirdim, makaleyi *Liva'ul-İslâm* dergisine gönderdim. Daha sonra dergi sahibi sayın Ahmed Hamza Bey'in, "Ben dergimde Şeyh Muhammed Abduh'un aleyhine olan bir makale yayınlamam" diyerek yayınlamayı reddettiğini duydum. Halbuki dergisini kurmaya hazırlanırken zatı alilerinden bir mektup almıştım. Makalelerimi yayınlamayı arzu ettiğini belirtmişti. (Buna rağmen yayınla-

1. **İnfitar,** 10-12
2. **Kaf,** 16-18
3. **Furkan,** 22
4. **Enam,** 158
5. **Fecir,** 21-22
6. Ayrıca bu hususta, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai'nin Ömer b. Hattab'tan rivayet ettiği hadis vardır: "İman, Allah'a meleklerine, kitaplarına, rasüllerine, ahiret gününe, kadere; hayır ve şerrine iman etmendir.

madı) ben de ona cevap yazmıştım. Ona nasihatlerimi ilettim, bu asır da İslâm aleminin ihtiyaç duyduğu dini derginin nasıl olması gerektiğini anlattım. Ancak daha sonra ne oldu bilmiyorum, bu cevabı ona göndermekten vazgeçtim. Yanımda muhafaza ettim. Nihayetinde Şeyh Muhammed Abduh'un prensiplerini tenkit eden makalemi yazıp *Liva'ul-İslâm* dergisine gönderdiğimde yayınlanması kabul edilmeyince nasihat mektubumu göndermemekte doğru yaptığımı anladım. Onu ilgilendiren hususun İslâm'ın kendisinden çok isimler ve görüşler olduğunun farkına vardım. Mısır alimlerinin biri kalkacak İslâm'ın inanç esaslarını değiştirmeye cüret edecek ve "Kur'ân'da zikredilmesi onun sahih olmasını gerektirmez" diyecek, sonra bu liva (sancak)[1] bunların hepsini yayınlayacak ama hiç kimsenin bu cüretkâr cürete tenkidine izin vermeyecek.

Ben de hem Şeyh'i tenkid ettiğim makaleyi hem de dergi sahibinin benden makale yazmamı istediği mektubuna cevap olarak yazdığım ancak göndermediğim mektubu burada yayınlamayı uygun gördüm. İlk olarak ikincisini (yani cevap olanı) yayınlıyorum ki okur da aramızda hakem olsun. Sonra (zaten) aramızda Allah hükmedecektir ve hakimlerin en hayırlısıdır.

Üstad Ahmed Hamza Bey Saadetlerinin Mektubuna Cevap Olarak Yazıp Ancak Daha Sonra Göndermekten Vazgeçtiğim Makale

Aydınlık *Liva'ul-İslâm* dergisi sahibi Üstad Hazretlerine: Evvela selam ve hürmetlerimi sunuyorum. Sonra bu önemli eserinizi tebrik ediyorum. Yüce Allah'ın da tevfikleriyle sizleri teyit etmesini niyaz ediyorum. Şüphesiz ki o, işitendir, yakındır, dualara icabet edendir.

Mısır hiçbir zaman ilimde, edebiyatta, malda gücü yeten himmet ehlinden hiçbir zaman mahrum kalmamıştır. Bunlar savaş bittikten sonra kitaplar yazma, dergi ve gazete çıkarmada birbirlerini izlediler. Hatta savaş bitmeden bu tür girişimlerde bulundular. Ayrıca onların işledikleri konular içinde Müslümanları ilgilendiren ve dinle alakalı olan konular eksik değil. Ancak te'lif ve yayındaki en büyük görev gerçek bir açığı kapatması dönemin ihtiyaçlarından zaruri olan bir ihtiyacı karşılamasıdır. Peki son dönemlerde dinin bu önemli konusunda müelliflerden ve yayıncılardan bu görevi yerine getiren oldu mu? Bu konuda yazılan ve malumatlara ekleme yapmayı hedefleyen yahut güzel ameller işlemeye münkerden alıkoymaya teşvik eden şeyleri

1. *Livaul-İslâm* dergisini kastediyor. Zira Livaul-İslâm İslâm'ın sancağı demektir. **(Mütercim)**

saymıyorum. Çünkü din konusunda günümüzün ihtiyacı bu değildir ve bundan da çok önemlidir. O mesele de din hakkında son hükmü vermek ve temelinden mizana oturtmak. Böylece "dinin dayandığı bir temeli var mıdır? Var mıdır?.. Nitekim biz Müslümanlar böyle inanıyoruz. Bu inanç uğrunda da değerli değersiz ne varsa esirgemeden feda etmeye hazırız. Diğer dinlerden samimiyet ehli olanlar da bizimle aynı bakış açısına sahipler. Yoksa o da (din) hurafelerden bir hurafe midir? Öyle ki akıllı insanın hala dine bağlı kalması bu bilim asrıyla bağdaşmayan bir gaflet mi, gericilik mi sayılır? Konularında ki hüküm açık ve kesin olsun.

Din hakkındaki bu karamsar, uğursuz ihtimal nereden çıktı ki, mü'minler onu bir mizana oturtsunlar ve hakkında açık bir hüküm üzere olsunlar denilemez. Çünkü şüphe götürmez ve asla göz yumulamayacak meselelerden biri Müslümanların hatta diğer dinlerin de son nesillerinde din duygusu zaafa uğramıştır. Bunun etkileri ilk olarak, ibadetleri ihmal yahut haramları işlemeye cüret etme şeklinde görülmektedir. Her iki durum bunların Allah'a karşı muamelelerinde taksir ve tefrite düştüklerini göstermektedir. Daha sonra bunun etkileri ile ahlâkın kaybolması ile devam etmektedir. İnsanların birbirleriyle muamelelerin temeli olan ahlâk.

Dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri de bu iki konudaki zafiyet -her ne kadar ikincisi avam insanlar arasında daha çok görülse de- ilki elit kesim içinde daha çok görülmektedir. Özellikle muasır aydınların oluşturduğu elit kesim. Aralarında namaz kılanlar, oruç tutanlar nadir olarak bulunmaktadır. Bakanlıklarda, üniversite kampüslerinde, diğer devlet okullarında memurları, öğretmenleri, talebeleri resmi şekilde bu merkezlerde yer alan mescitlerde cemaatle namaz kılmaya davet edecek ezan sesi duyulmamaktadır. Aydın elit kesimden ahlâkını muhafaza edenler, avamın önünde kötü örnek olmamak için muhafaza ediyorlar yahut böyle görünüyorlar. Çünkü toplumda asayişin sağlanması için avamın ahlâkını muhafaza etmesine daha çok ihtiyaç vardır. Hatta onlar dinin gerekliliğini itiraf edecek olsalar bunu avam halk için isterler kendileri ise buna iman etmezler. Avam için de sadece ahlâklarını muhafaza etmeye bir araç olsun diye gerekli görüyorlar. Sanki kendilerinin ahlâkı korumada dahi dine ihtiyaçları bulunmuyor. Halbuki ahlâk din olmadan düzelmez. Başkası için aranılan din de sahih bir din ahlâkı korumada güvenilir bir vasıta olamaz. Ayrıca elit kesimde daha doğru ifadeyle hükümette din ve din üzerine kaim olan ıslah bulunmadığı müddetçe avamın dinine ve salih olmasına itimat etmenin bir manası yoktur. Hükümeti oluşturan elit kesimde dinin olmaması toplumdaki her fesadın, her kötülüğün kaynağıdır. Akidedeki zaaf ve şüphe ile beraber olan din, dinsizliğe müsavidir. Toplumda çıkan bu hastalığı tedavi de nasihatte bulunan yazarların kendilerinde fesat varsa gazete ve dergilerde makaleler yayınlamanın bir

faydası olmaz. Zira onlar yazdıklarını ya bir kazanç elde etmek yahut başkaları amel etsin diye yazıyorlar. Muasır elitler dini itikatlarında şüphe üzere oldukları müddetçe -günümüz yazarlarının çoğu da bu haldeler- mutlaka saçmalayacaklar yahut saçmalamaktan emin görülmeyecekler. Dolayısıyla böylelerinin topluma ve onların sapmasından mutlaka etkilenecek avama bir hayrı yoktur.

Binaenaleyh bu dönemde din hakkında yazan kimsenin en büyük görevi havas (elitlerin) itikatlarını tashih etmektir. İslâm ümmetinin evleviyatla ihtiyacı avamından önce havassının tedavisi üzerinde birleşmektedir. Hatta günümüzdeki en tehlikeli hastalık komünizm ve Bolşevizm'dir. Ne kadar kendini, gücünü halktan alıyor, propagandacıları da kazançların hepsinin halka (avama) ait olduğunu gösterseler de hakikat şudur: Komünist ve Bolşevik devrimin başarısı ve sistemlerinin hâkim olması konusundaki planlar ve projeler bu planları hazırlayan elit kesimin akıllarına dayanmaktadır. Bu ikisi de avam ve havas için kurulan yeni ağlardandır.

Günümüz hastalığını tahlil konusunda şunu söyleyebiliriz: Aydın kesim içinde geçmişte ibaretlerde kusurlu olanlar, harama cüret edenler bulunuyordu. Ancak dini seviye doğunun batıyla bağ kurmasından sonra çıkan nesillerde düştüğü seviyeye kadar düşmemişti. Bize batıdan amel yönünden dine aykırı nice eğlence türleri ile beraber dini akidesini bozan anlayışlar da geldi. Bu ikinci vebanın etkisi daha çok elit aydın kesimde görüldü. Bu sefer gazetelerde ve dergilerde yazanlar insanlara tutmaları gereken modern yolu kalemleriyle göstermeye çalışırken hidayet yolunu başladılar ve kendilerine yol gösterecek birilerin muhtaç oldular. Şunu demek hakkımız oldu: Hâmisi, haramisi!.. Düşmanı, yol göstereni!...

On küsur yıl önce Üstad Ferid Vecdî Bey *Ehram* gazetesinde şunu yazdı: Modern bilim Batıda doğdu. Yeryüzünün iktidarı onun eline geçti. Dinlerin hepsini mitoloji alemine fırlatıp attı. Müslüman doğu batıyla tanışınca, iletişime geçince ve bilimlerine muttali olunca kendi dininin de diğer dinlerle beraber olduğunu görünce ağzından tek kelime çıkmadı. Çünkü işin teşebbüs etmekten çok daha büyük, güç olduğunu gördü. Ancak kendisi içinden inkârcı oldu. Zira yakinen inanıyordu ki aynı bilimsel seviyeye gelmeleri halinde kardeşlerinin de ulaşacağı nihayet budur..." Bugün itibariyle *Ezher*'in sözcüsü olan Üstad hazretleri bunu yazdı ve Mısır'daki Müslümanlar da okudular. Onlar da tek kelime etmediler. Yalnız bu mektubu yazan kişi konuştu. Ben konuştum ve dilimi tutmadım. Ayrıca modern bilimin gücünden de sultasından da korkmadım. Aslı acem şu an arap olan kalemimi onunla münakaşa meydanına dikmekten çekinmedim. Benim dinimi nasıl olur da mitoloji alemine atmasının hesabını sordum. Üstad'ın bu sözlerini -din için duyduğu üzüntüden de-

ğil de sahip çıkanların kalplerine ümitsizlik tohumunu ekmek için söylediğini- aleyhine delil olarak kullandım. Kitaplarımda münasebeti gelen her yerde bunu tekrarlıyorum. Üstadı bu söylediğine, içinden binlerce kez pişman ettiriyorum. Her ne kadar kusurlarından dolayı pişman olan biri olmasa da.

Üstad daha önceki söylediklerine nispetle yeni olarak *Risale* dergisinde yayınlanan bir makalesinde şöyle dedi: *"18. Asır ve 19. Asır alimleri (bilim adamları) dinin döneminin bittiğini açıkça söylediler. Yeryüzünde kalması ise avamiyetin kalmasına bağlıdır, dediler. Bilim, kubbesini bu avamın üzerine serecek olursa din yok olup gidecektir. Tıpkı sabit, bir aslı olmayan her şeyin zail olması gibi"*[1]

Üstad aktardığımız bu iki söze "ben vakıayı anlatmaya çalıştım arkasından uygun bir yorumda bulundum" diyerek bir mazeret bulamaz. Çünkü bu sözlerin ardından yaptığı yorumlar -ki daha önce olduğu şekliyle naklettik- ona bir fayda vermez. Üstad'ın bunu bilmiyor olması uzak mı uzak bir durumdur. Ancak bu, bir türlü bırakmadığını desise üslubudur. Nitekim bu üslubu ilk sözüyle beraber İslâm aleminde yaşayan ve içinden inkarcı olan yazarlara ve şairlere nispet ederek anlatmıştı.

Hasılı müslüman doğuda bulunan muasır aydın yazarlar -Üstad da onlardan biridir- din hakkında yazdıklarında bedeni çürütmek ve hayrın içine şer katmak desisesiyle yazmaktadırlar. Dinin onlardan göreceği bir hayır yoktur. Zira onlar dini sahiplenenlerden değiller. Bu yazarların din hakkında kalplerinde takındıkları tavır, dine biçtikleri konum hakkında konuşurken onlardan sadece bir yazarın sözlerini vermekle yetindim. O da Üstad Ferid Vecdî Bey'dir. Kendisinin dört Ezher şeyhi döneminde Ezher dergisinin yazarı ve kürsüsünün hatibi olması itibariyle onun sözlerini aktardım. Onun gibi birinden dine dair bir ümidin kalmadığı, ancak basit cahil kimselerin kalplerinde yaşayabileceği, bilimin onlara ulaşması halinde ise onların da kalbinden temeli olmayan her şeyin zail olduğu gibi zail olacağı şeklinde sözler duyduktan sonra diğer yazarların dilinden din hakkında hayırlı bir şey duymayı nasıl ümit edelim. Bütün bunların sebebi bu yazarların hepsinin modern bilimin ardından yürümeleridir. Bunların aralarında bir münadi modern bilimin dinleri efsane dışında bir şey saymadığı diye nidada bulunmuş, geriye kalanlardan da buna karşı tek bir ses çıkmamıştır.

Zat-ı alileriniz belki şunu diyordur: Din konusunda ne diye sadece yazarlardan duyduklarınla yetiniyorsun? Evet bunların başlarında Ezher dergisinin yazarı bulunuyor. Bu yazarlarında da sahip olduğu modern bilim onları dinden alıkoyan husus-

1. Aktardığım bu iki sözden başka aynı Üstadın bunlara daha çok sözleri vardır. Bu mektup dışında çok yerde tahlil ettiğim için burada aktarmadım.

tur. Böyle olsa da ortada Ezher alimleri ve onların dini teyit eden ilimleri yok mu? Bu ilimlerin başında kelâm ilmi diye isimlendirilen Usuluddin ilmi yer almaktadır.

Buna cevabım şöyle: Zat-ı alileriniz, Ezher dergisinin editörü Üstad'ın bizzat kendisi dergisinde bu ilmin bittiğine hükmetmişse ne dersiniz? Şöyle Üstad: "Yeryüzünde tabiatı içinde Kelâm ilminin doğmasını kabul etmeyen bir din varsa o da İslâm dinidir" diyorsa... sonra yakın zamanda Şeyh Muhammed Abduh hakkında ismini taşıyan bir kitap kaleme alan Muhammed Subeyh kitabında şunu diyorsa: "Şeyh, Ezher alimlerinden ilimlerinden, kitaplarından hiçbir şey bırakmadı. Onlara meydan okuduğu o sınavda hepsinin foyasını ortaya çıkardı... Bu ayıp o alimlerin, ilimlerinin ve kitaplarının üzerinde yapıştı kaldı, temizlenmedi." Üstad Subeyh benzeri yazarlar ara sıra çıkıp onun hatırasını yeniliyorlar.

Bundan anlaşılıyor ki, din, üzerine kaim olduğu eski ilim ve dini koruyan eski alimler, hepsi birlikte yok edildi. Bunun hepsi kaleyi içten fetheden ve kumpasçılarla iş birliği yapan kumpaslar döneminde gerçekleşti. Bu kumpaslarla onların nezdinde büyük bir makama ulaşsın, onlar da namını korusunlar, akan zaman boyunca ismini hamd ile tesbih etsinler. Bu karışık kumpasa dine düşman ilkeleriyle bilinen masonluk da yardım etti. Bunun ardından Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afgani'den beri Ezher'in temel taşlarının Türkiye alimleri içinde benzerine rastlanmayacak şekilde bu teşkilata (masonluğa) mensup olmaya başladılar.

Neticesinde din, dinin eski ilmi ve eski alimleri öldüler. Hayatta kalanlar ise ölü hükmündeydiler. Onların yerine yeni alimler çıktı.[1] Duyularla idrak edilen varlıklar dışında hiçbir şeyin varlığına inanmayan modern bilime sarıldılar. Modern bilim Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasüllerine, ahiret gününe inanmıyordu. Çünkü bunların hiçbirini günümüzde maddi deneylerle ispat etmemiz mümkün değildi. *Ezher* dergisinin Üstadı adı geçen, *Ezher* dergisinde de giriş yazısı olarak yayınlaman ve "şüpheler meydanında din" unvanıyla yayınlanan makalesinde Cambridge'de psikoloji hocası olan Üstattan şunu nakleder: *"Bu araştırmaların, konular şu veya bu vahiyde yer alan delillere bina edilmesi doğru değildir. Bilakis her bilimsel araştırma gibi, doğru manası ile bu araştırmaları deneyler üzerine tesis etmeliyiz. Yarın üzerine bir şey ekleyeceğimize inanarak her gün tekrar edebilmeliyiz. Buna sevk eden etken de şu prensip olmalı: Herhangi bir zamanda insanların müşahede ettiği ruhani bir alem mevcut ise bugün de bize görünmeye kabil olması gereklidir."*

1. Nitekim Dr. Zeki Mübarek Risale dergisinde yayınlanan makalesinde şöyle demiştir: "İslâm'ın sancağını cahillerin elinden çekip aldık. Dinin temel esaslarının izahta merci bizim kalemlerimiz oldu."

Üstad bunları tasdik ederek ve beğenerek nakletmiştir. Çünkü İslâm itikat esaslarına iman etmemeyi ifade etmiştir. Bu tasdikte Üstad Ferid Vecdî Bey de tek değildir. Bilakis Kur'ân dışında bir mucizeye inanmayan herkes onunla beraberdir. Zira mucizelerde zamanın deneyi kapsamında yer almamaktadır. Hatta Şeyh Merağî de Üstad'ın yanında yer almaktadır. Üstad Merağî Heykel Paşa'nın mucizelerden tamamen tecrit ederek yazdığı *"Hayat-ü Muhammed"* adlı kitabına mukaddime yazmıştır. Ayrıca Merağî, İmam Busiri'nin *Bürde*'sinde yer alan:

"Bizi akılları anlamaktan, kavramaktan aciz kalacak hususlarda imtihan etmedi.

Bize rahmetinden böyle takdir etti. Bundan dolayı ne şüpheye düştük ne de şaşıp kaldık" sözünü bidat olarak görmüştür.

Yine günümüzde gören kimse olmadığı için Şeytan'ın varlığını inkâr eden Şeyh Şeltut da onunla beraberdir. Bütün bunlardan dinin aleyhine çıkarılan ve Allah'ı inkâr etmeye kadar varan; çünkü Allah da maddi deney kapsamında yer almamaktadır. Yahut varlığı en azından şüphe altındadır veya varlığı bilimsel olarak ispat edilmemiştir... İnkârı, peygamberliği inkara yol açan mucizeleri, günümüzde denememiz mümkün olmayan tabiat ötesi olaylar olduğundan inkâr etmek. Ki bu inkarların hepsi dinden çıkmayı gerektirir. Evet bu derece inkara varan fitne Ezher'in yeni çıkan büyük alimlerini, muasır yazarlarını çepeçevre sarsmıştır. Dini yok etmek için kurulan tezgâh sağlam bir şekilde örüldü. Temeli modern bilim ve yeni din alimleri ile sağlamlaştırıldı. Bundan dolayı İslâm akaidi üzere kalan diğer Ezherli alimler korkup sustular. Bazılarının suskunluğu ise korkudan değildi. Bilakis bu kumpas ve hedefleri hakkında hüsnü zan besliyorlardı. Çünkü bunu kuranlar dine savaş açtıklarını açıkça söylemiyorlardı.

Birkaç yıl önce *Sekafe* dergisine bir makale göndermiştim. Üstad Şeltut'un inkâr ettiği İsa *(aleyhisselam)*'ın göğe yükseltilmesi mucizesini müdafaa etmek için, Kur'ân'ın bu konudaki emri açık olmasına rağmen modern bilimin kaidelerine uyarak inkar etmişti. Zira modern bilim tabiat ötesi olayları kabul etmiyordu. Her ne kadar kendisi çürük başka delillere dayandığını söylese de. Bu makalem yayınlanmadı... İki yıl önce de *Risale* dergisine, aynı dergide Ferid Vecdî Bey'in "Şüpheler meydanında din" adlı makalesine reddiye için bir makale gönderdim. O da yayınlanmadı. Bütün bunlar yapılan planın sağlam olmasına plan kuranların ne kadar ihtimam gösterdiklerinin şahididir... Bunun üzerine *Sekafe* dergisinde yayınlanmayan makalemin yerine *el-Kavlul-Fasl* adlı kitabımı çıkardım. Okurlarımdan insaf ve temyiz ehli olanların kalplerinden önemli bir etkisi oldu. Başka tür bir etkisi de dine karşı savaşanların üzerinde oldu. Onları, kitabın etrafında suskunluktan bir ağ örmeye itti. Onunla

yeni kitabımda savaşmaktan geri durdular. Muttali olan insanların dairesinin genişlemesini istemiyorlardı. Kitap ise onlara sert darbeler indirmişti. O kitap da yaklaşık iki bin sayfalık kitapta yer alan bir bölümden başka değildi. Şek daha doğru ifadeyle teşkik meydanına atılan, şek ehline ve onların şeklerine dayanak edindikleri modern bilimlerine karşı mücadele eden bir kitap. Bu bilime ve adamlarına hadlerini bildirip arada durduran bir kitap. Uzun zamandır da bu kitabı yayınlamak istiyorum, fakat kâğıt pahalılığından ve basım masraflarından dolayı yapamadım.

Ben bu durumları yaşarken değerli mektubunuz bana ulaştı. İslâmi derginiz için benden makaleler istediğinizi belirtiyordu. Ancak lütfedip değer verdiğiniz makalelerimi düzenlemek konusunda ne kadar çaba harcasam da zihnim kitapta kalıyor. Kitap da bu makalelerden önceliklidir. Çünkü bu cevabımda da izah etmeye çalıştığım üzere zamanın buna ihtiyacı vardır. Bu kitabımı sizin dergide yayınlamak beni ne kadar mutlu ederdi. Şayet aylık ve hacimli bir dergi olsaydı. Her sayısında iki bölümden az olmayacak şekilde peyderpey yayınlanırdı. Dergi ve kitaptan her biri, diğerine destek olur, zarar vermek bir tarafa yayılmasına yardımcı olur. Benim bu arzum kitabı dergi yoluyla basıp kitap olarak bakmaktan vazgeçmek manası taşımıyor. Siz derginin sayılarında özet olarak okusanız, sizler ve okurlar da beğenecek olurlarsa o zaman 3 veya 4 cüzden oluşmuş bir kitap olarak basıp yayınlama imkânı buluruz. Masrafı bana ait olmak üzere derginin matbaasında da basılabilir.

Sizinle muhatap olma şerefine ulaştığım ilk fırsatta sözü uzatmamdan dolayı kusura bakmayın. Bu kitabın İslâm'a hizmet ve ilmi yönden kelimesini yüceltme konusundaki emelim kuvvetlidir. Akıl sahipleri nezdinde böyle olacağı kesindir. Şayet Allahu Teâlâ beni kitabı basma noktasında zatı alilerinizin takdiri ve ihtimamıyla makul bir yola irşad ederse...

İmam (Abduh) ve Allah'ın Kitabı Terazinin Kefelerinde[1]

Üstad Halefullah'ın 1. Fuat üniversitesi Edebiyat Fakültesine sunduğu tezle ilgili olarak... Üniversitede görevli üç hoca ve daha başka kimseler bu tezi Kur'ân'daki kıssaların doğru ve olaylara mutabık olması gerekmez dediği için şiddetle tenkit etmişlerdir. Fakültede Belagat hocası olan aynı zamanda tezin sorumluluğunu üstlenen Üstad Emin el-Huli, tezin İmam Muhammed Abduh'un ilkeleriyle bağdaşıyor olmasına dayanarak müdafaa etmişti.

1. *Liva'ul-İslâm* dergisine gönderdiğim ancak yayınlanmayan makale.

Bu münasebetle din alimlerinden bazı dostlarım benden bu konudaki görüşümü ortaya koymamı istediler. Ben de şunları söyledim... Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı ve farklı ırk ve milletlerden oluşan bütün Müslümanların kitabı olması itibariyle... Yoksa Üstad el-Huli'nin bir makalesinde yazıp Üstad Tevfik El Hakim'e yönelttiği Ahbarulyevm'ın de yayınladığı üzere Arap dilinin en büyük kitabı olması itibariyle değil...

Gelen sözlerimi olay gelişip tezi destekleyen Üstad el-Huli'nin tartışmayı bitirmek için İmamın prensiplerinden bir dayanak getirmesinden sonra söyledim. İnsafın gereği olarak şunu itiraf etmem gerekiyor. El-Huli'nin bu makalesi tezin ve teze destek çıkmanın sorumluluğunu gerek tezi hazırlayanın gerek ona destek çıkan sorumlunun sözlerinin tıpatıp örtüştüğü prensiplerin sahibi İmam'ın uhdesine yüklemektedir. Özellikle de şu prensibi: "Bir şeyin Kur'ân kıssalarında bulunması onun sahih olmasını gerektirmez." Bu sözü nakleden ise sorumluluğun İmam'a kadar uzanmayacağını bilakis onun ali makamına varmadan yok olacağını iddia ediyor. Bunu iddia ediyor lakin imamıyla beraber Allahu Teâlâ'nın haklarında: "**Nihayet hepsi cehennemde birbirleriyle buluşup toplanınca tabi olanlar öncüleri için şöyle diyecekler: Rabbimiz! Bizi saptıranlar, işte bunlardır. Bunlara ateşten iki kat azap ver. Allahu Teâlâ: "Her birinize iki kat azap var, lakin bilmiyorsunuz" der.**[1] diye buyurduğu kimselerden olmaya aldırış etmiyor.

Gelen sözlerimi şunları bilerek söyledim: Bu münker tez, bundan önce de Mısır'da meydana gelen ve İslâm dinine ve Şeyh Muhammed Abduh'un dönemi gelinceye kadar mahfuz olan akaidine dokunan benzer fitnelerin hepsi "Üstad, imam" diye anılan Şeyh'in çıkardığı prensiplerden çıkmıştır. Dolayısıyla bu fitne akımını kökünden bitirmek için davanın uyanlarla değil İmam'la görülmesinden kaçış yoktur. Bu vazife de uzun zamandır Mısır'ın boynunda ağır bir yük ve ödenmemiş büyük bir borç olarak kalmıştı. Belki de Mısır'ın kolera ile mücadele ettiği bu dönemi Allahu Teâlâ koleradan daha tehlikeli olan bu vebayı tedavi için takdir etmiştir. Öyle ki bu hal üzere bırakılırsa gelecek nesillere bırakılacak en kötü miras olacaktır. Bunun kötü sonuçları ara ara nükseder ve vahim akıbeti üzerlerine çöker. Nihayetinde binalarını temelden vurur ve onları cehennem ateşine yığar.

Şeyh Muhammed Abduh'tan önce Müslümanlar 1300 yıl boyunca Allah'a meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve peygamberlerin mucizelerine iman ederlerdi. Allah'ın kitabında ve sahih senedle aktarılan peygamberlerin sünnetinde yer alan emirleri, yasakları, kıssaları, ahiret ahvalini bunların hepsini tasdik ederlerdi. İslâm dininin bu iki temel rüknünün İslâm alimlerinin kalbinde büyük bir saygınlığı

1. Araf, 38

vardı. Allah'ın adı anıldığı zaman kalpleri ürperen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman imanları katlanan alimler... O alimlerden hiçbiri bu nasları, zahirine yorumlamak aklen muhal olan, Allahu Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığının kudretinin dışında yer alacak bir duruma yol açmadıkça te'vil etmeye, zahiri manalarını terk etmeye cüret etmezdi. Birinin kalkıp meleklerin varlığını, kovulmuş şeytanın varlığını inkar edeceği kimsenin aklına gelmezdi. Her namazın başında kendisinden Allah'a sığındığımız, ayrıca "kovulmuş olma" sıfatı ve Kur'ân'da hayatı olduğuna dair zikredilen diğer sıfatlar şeytanı kötülük yapmaya kışkırtan güdüler ile te'vil etmek mümkün değildir. Kaldı ki bu kovulmuş "şeytan"ın Allahu Teâlâ'nın kitabında vasfettiği üzere canlı bir varlık olarak düşünülmesinin önünde akli, kesin bir mâni yoktur. O asırlarda bulunan Müslümanlar peygamberlerin varlığı ve Allah'ın onları beşerin kudretinde olmayan mucizelerle teyit ettiği konularında en ufak bir şüphe duymazlardı. Onlar tereddüt etmeden Allahu Teâlâ'nın Musa *(aleyhisselam)*'a vasıtasız kelâm buyurduğuna, bembeyaz bir el, yere attığında Firavun'un sihirbazlarının attıklarını yutan yılana dönüşen bir asa verdiğine iman ediyorlardı. O asa ile denize vurduğunda deniz yarılmış ve her bir yarık büyük bir dağ kadar olmuştu. Bunların içinden Musa ve beraberindekilere kuru bir yol açılmıştı. O şekliyle denizi aşmış, Firavun ve peşinden gelen askerleri ise denizde boğulmuştur. İsa'nın babası olmaksızın doğduğuna, beşikteyken konuştuğuna, Allah'ın izni ile âmâyı, alacalı iyileştirdiğine, ölüyü dirilttiğine iman ediyorlardı. Yahudiler onu çarmıha gerip öldürmek istediklerinde Allah onu katına yükseltti. Ahir zamanda da tekrar indirecektir. İbrahim *(aleyhisselâm)*'a da kavmi büyük bir kule yapıp onu oradan ateşe attılar. Ancak ateş onu yakmadı. Rabbinin emriyle onun için soğuk -selamet- oldu. Hz. Muhammed *(aleyhisselâm)* içinde ay yarılmıştı. Bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yolculuğu (isra) olmuştu. Allahu Teâlâ ona, gazvelerinden peş peşe gelen nişanlı meleklerle imdat etmiştir... (Bunların hepsine iman ediyorlardı).

Nihayetinde bu Üstad çıktı, nasları te'vil konusunda acayip bir metot icat etti dini reform adı altında, Allah'ın kitabına saldıran İslâm düşmanı Batılılar önünde geri çekilme hareketini temsil ediyordu. Allah'ın kitabı hakkında, Allah'tan geldiğine ve batılın önünden veya arkasından asla kendisine yanaşamayacağına inanan mü'minlerin kalbine "Bir şeyin Kur'ân'da var olması onun doğruluğunu gerektirmez." diyerek şüphe düşürmüştü.

İmamın başladığı bu tersine terakki ve sapık hamasete dayanarak onun talebesi olan *El Menar* dergisinin sahibi Heykel Paşa'nın yazdığı *Hayat-ü Muhammed* adı kitabı müdafaa sadedinde şöyle demiştir: *"Mucizeler delil değil, şüphedir."* Aynı hamasetle zati alileri kitabın ikinci baskısında Rasûlullah *(aleyhisselâm)*'ın hadis kitaplarında

yer alan bütün sözlerin yalan olma şüphesi ile yaftalamıştır. Ondan sadır olan bu hadis kitaplarından şüphe etme mucizeleri anlatan hadisleri dayanak olmaktan çıkarmak içindi. Nitekim Ezher ulemâsından imamın talebesi olan alimlerin kalbinde mucize inkar tamamıyla yer etmişti. Aralarında Ezher şeyhi olanlar da vardı. Öyle ki miras aldıkları kitap ve sünnetin naslarını hafife alma anlayışı onlardan bazılarının Kur'ân'da belirtilmiş olan İsa *(aleyhisselâm)*'ın yükseltilmesini, sünneti seniyyede otuz sahabiden rivayet edilen altmış hadiste belirtilen ahir zamanda indirileceğini inkar etmeye cesaretlendirmiştir. Nitekim imamın gayb alemi hakkındaki kanaatleri Şeytanın varlığını inkar etmeye de cüret kazandırmıştır. Mısır'da aydın kesimde, imamın prensiplerinin yayılmasından sonra mucizeleri inkar alışıldık bir adet haline gelmiştir. Hatta, Allah'tan indirilmiş olması yönüyle dahi olsa kevni kanunları aşan Kur'ân mucizesini inkar edenler olmuşlardır. Açıkça söylemeseler de sözlerinden bunu inkar ettikleri anlaşılır.

İslâm alimleri Kur'ân'da yer alan peygamber kıssalarına ve bu kıssaların kapsamında bulunan mucizelerin hepsine iman ederler. Alimler ahiret ahvaline ve Kur'ân'da yer aldığı şekliyle peygamber kıssalarına ve mucizelerine iman ettikleri gibi iman ederler. Bunların içinde vakıaya muhalif, te'vil veya tağyire muhtaç herhangi bir şey görmezler. Çünkü adı geçen bu konuların hepsi birer haberdir. Allah katından neshedilmeye dahi kabil değildir. Yoksa yalan yahut cehalet olurdu ki Yüce Mevla'yı bu tür noksanlıklardan tenzih etmek vaciptir.

Kevni kanunları aşan mucize itikadı -ki bir şeyin mucize olması için mutlaka bu kanunu aşması gerekir- üç esas üzerine bina edilir.

1- Mucizenin elinde zuhur ettiği peygamber değil de o mucizeyi yaratan Allah'ın, bunu yaratmaya kadir olduğuna ikna olmak, kabul etmek, kastım şu: Mucize aklen imkansız bir şey değil ki, Allah'ın kudretinin tealluk ettiği hususlar dışında olsun.

2- Kendi içinde mümkün bir şey olması bir tarafa Allah'ın kitabı vuku bulduğuna şahitlik etmektedir. Akıl da yalanın Allah'ın kitabına yanaşmasını caiz görmez. Evet tarih yalan söyleyebilir, hata edebilir. Ancak Allah'ın yalan söylemesi, hata etmesi mümkün değildir. Allah'ın vaki olduğunu haber verdiği hususların sıdkından -aklen mümkün olmadığı için gerçekleşmesini tasavvuruna mâni bir durum bulunmadan yahut Allah'ın kudretinin buna kafi gelmeyeceğini düşünerek- şüphe eden kimse kafir olur... Mucizeler konusundaki bu iki vecih Kur'ân'ın mucize dışındaki kıssaları ve ahiret ahvali için geçerlidir.

3- Nübüvvet iddialarında ve insanları hidayetlerine güvenmeleri konusundaki davetlerinde dayanak olması için peygamberlerin mucizeye olan ihtiyacını (ikrar etmek). Gerekliliğin, mevcut maninin bulunmadığı bu durum, bizlere Allah'ın kitabında anlattığı peygamber kıssalarına, mucizelerine ve ahiret ahvaline iman etmemizi vacip kılmaktadır. Kur'ân'da bu konularıda alakalı varid olan nasların varid olduğu şekliyle iman etmeyenler ve bunları te'vile ihtiyaç duyanlar, Allah'ın kitabının naslarına itimat etmeyen İslâm düşmanı müsteşrik ve tarihçilerin sözlerine dayanan akıllarındaki ve dinlerindeki zaaftan doğan bir engelden dolayı iman etmemektedirler.

Allah'ın kitabı ile Üstad el-Huli'nin işaret ettiği imamın, şeytan, melekler, mucizeler ve kıssalar hakkında varid olan ayetleri -ayetlerin naslarını terk etmek ve delil kabul etmemek suretiyle- kabul etmemeyi gerektiren prensiplerini karşılaştırdığımda... Bunlara da ahiret ahvali içinde yeralan baas, haşr, sorgu, amellerin tartılması, sırat, kabir hayatıyla başlayan cennet nimetleri yahut cehennem azabı, ve deneye dayalı tabii ilimlerle kayıtlı olan muasır yazarların akıllarının kabul etmediği sair gaybiyatı eklediğimde... Nitekim "Üstad İmam" onlara bu konuda dümdüz bir yol açmıştır. Tehlikesine rağmen emin bir şekilde ve koruma atlında bu yola dalmaktadırlar. Bu yol ise nasları ilga etmeye yol açan te'vil ve tefsir yoludur... Bu karşılaştırmayı yaptığım zaman hepsi değilse de Kur'ân ayetlerinin çoğunun doğruluğuna inanmamaya ifade ettiği manayı esas almaya müstahak olmadığı ortaya çıkar. Bu ayetler çıkarıldıktan sonra geriye bir tek tevhid ayetleri kalır. Rüzgârın önünde savrulan çoğunluk ise peygamberlerin mucizelerini, kıssalarını, bütün gaybiyyatı anlatan ayetler olur. Bununla beraber geriye kalan tevhid ayetleri de deneye dayalı modern bilimden gelen bir şüphe darbesi ile yıkılır gider. Bu ayıklamadan sonra da geriye sadece bir takım faziletli amelleri anlatan ayetler kalır.

Sanki Üstad İmam, aralarında cereyan eden münazara sonrasında Üstad Farah Antun'un yaptığı teklifi yapmaya karar vermiştir. Münazara altı makale üzerinden gerçekleşmişti.[1] İncil ve Kur'ân'dan bazı ayetleri alıp bunlara sarılmasını geriye kalanları ise kutsal örtü altında bırakmasını teklif etmişti. İncil ve Kur'ân'dan hangi ayetleri seçecekleri konusunda ittifak edecekler bu ayetleri de İncil'in tamamı, Kur'ân'ın tamamı olarak kabul edecekler. Daha sonra seçilen bu ayetlerden akla uygun bir din icat edecekler. Bu yeni dinde kılıç, cehennem ateşi olmayacaktı. Bilakis bütünüyle bütün ademoğullarına karşı kardeşlik ve sevgi besleme olacaktı. İki kitaba mensup mutaassıplar bu seçime ve tahsise karşı çıksalar da yapılacaktır... Teklifte bulunan Üstada göre akılla bağdaşan ebedi din ancak bu tahsise inananların nezdinde bulunabilir. Bunlar da diyanet ehlinden üstün olan fazilet ehlidir!

1. Bu makaleleri Farah Antun bir araya toplamış ve **İbn Rüşt** isimli kitabının reddiyeler kısmında vermiştir.

Şimdi ise... Bu Edebiyat fakültesinde takdim edilen temeli Kur'ân kıssalarında yalan, uydurma, tarihi vakalara uymama ihtimali üzerine kurulan ve bu konuda müsteşriklerin, tarihçilerin söylediklerine ayak uyduran tez olayıyla durum tahammül edilemeyecek sınıra ulaşacağı... Bu ve bununla beraber tezden sorumlu Üstad'ın tez sahibine tezde yer alan her şeyde destek verdiğini ve bunları "Bu kesinlikle haktır... Hadi beni cehenneme atın" diyecek kadar kabul ettiğini ilan ettikten sonra... Sonra dinlerinin derdini çeken ve kendilerine tenkitler yönelten Müslümanlara, İmam'ın prensiplerinden birkaç sözle mukabele etmesinden, verdiği desteğe imamın da desteğini eklemesinden onun sözlerini tenkitleri kesecek son söz olarak değerlendirmesinden sonra...

Bütün bunlardan sonra Allah'a, rasülüne ve Müslümanlara karşı nasihat vazifem bana, bu topraklarda "Üstad İmam"ı yüceltenleri hadlerinde durdurmak için şunu dememi emrediyor: Mısırlı Müslümanlar kendileri hakkında bir karar vermeliler. İki dinden birini seçip ona mensup olmalılar. Dünyada insanlar nasıl imamlarıyla anılıyorsa onunla anılacakları bir din. Bu iki dinden biri kitap ve sünnetin naslarına dayanan geçmiş müslümanların dini. Diğeri ise bunlara dayanmayan, çoğu esaslarını ilga eden, Kur'ân kıssalarında yalan ve uydurma olabileceğini düşünen imam ve ona iman edenlerin dini. Bunlar Batılılardan olan müsteşrik ve tarihçilerin bu naslarla bağdaşmayan sözlerine uymaktadırlar. Böylece bu yeni dine iman edenleri Kur'ân'ın bu meseleler hakkında söylediklerinden yüz çevirmeye, Batılıların söylediklerine ayak uyduracak te'viller aramaya sevk etmektedir. Bunları da Hz. Muhammed'in tarih cahili olmayacağını belirtmeye ihtimam göstererek yapmaktadırlar. Ancak onlar Kur'ân'ın Muhammed'in Kelâmı olmadan önce Allah'ın Kelâmı olduğunu unutmaktadırlar. Bu gafiller Kur'ân'ın Allah'ın Kelâmı olduğuna itimat etselerdi, tarihi vakaları; özellikle geçmiş asırları, nesilleri Allahu Teâlâ'dan daha doğru daha kapsamlı bilmeleri mümkün olmayan müsteşriklerin ve tarihçilerin sözleriyle meşgul olarak, bunları esas alarak naslarından yüz çevirmeye ihtiyaç olduğunu düşünmek cüretkarlığın ve sapıklığın zirvesi bir düşünce olurdu.

Şu da var ki yeni din mensuplarının Batılı müsteşriklerin ve tarihçilerin rızasını kazanmak için Kur'ân kıssalarından sıyrılmaları yeterli gelmeyecektir. Çünkü Batılılar Hz. Muhammed'in nübüvvetine iman etmezler. Kur'ân'a da Allah Kelâmı olarak bakmazlar. Bizden aklı ve dini zayıf olanlar onların görüşlerine uyumlu olsun diye peygamberlerin kıssalarını anlatan Kur'ân naslarını ne kadar kurban ederlerse etsinler (bir şey değişmez)... Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Dinlerine tabi olmadığın (girmediğin) müddetçe Yahudiler de Hristiyanlar da senden razı ol-**

mayacaklardır."[1] **"Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir fırkaya tabi olacak (uyacak) olursanız, sizi imanınızdan sonra küfre geri döndürürler."**[2] Dolayısıyla Kur'ân kıssalarını onların görüşlerine uydurmak isteyenlerin Hz. Muhammed'in nübüvvetine uydurmak isteyenlerin Hz. Muhammed'in nübüvvetini de inkar eden bir dayanak bulabilirler. Nitekim İmam'ın Celal ed-Devvani'nin *Akaid-i Adudiyye*'ye taliklerinde yaptığı "peygamber" tarifi bunu ima etmektedir. Ayrıca bu inkâr, nübüvvetin alameti ve ispatının delili olan peygamberlerin mucizelerini inkar etmekten anlaşılmaktadır.

Mucizelerin kaldırılmasıyla ve peygamberi İslâm'da bilinene uymayacak şekilde tarif etmekle nübüvvet yıkılınca, Kur'ân'ın da Allah'ın kelâmı, peygamber olan Muhammed'in de kelâmı olmadığı ortaya çıkınca artık kendisi (Abduh) için müellifler-den herhangi biri gibi olan Kur'ân'ın müellifi Muhammed'in hevasından konuşması zaruri bir ihtimal olur. Hem de Allahu Teâlâ: **"O hevasından konuşmaz!"**[3] buyurmasına rağmen. Her ne kadar onu konuşturacak heva, büyük Arap bir sanatçının hevası da olsa. Geçmiş insanların kıssalarına dair konuşmalarını yalanlarla süsleyecek olsa da... Her ne kadar bu yalanlar -tez sahibinin ve sorumlu Üstad'ın iddia ettiği üzere- hayali şairlerin ürünü sanatsal yalanlar olsa da... Tıpkı bir Türk şairinin onlar hakkında dediği gibi:

Sermaye-i şairan tükenmez

Dünya tükenir, yalan tükenmez.

Tez sahibinin ve fikir babasının sorumlu Üstadının, kıssaları anlatan ayetleri için düşündükleri yalan ve hilafı hakikat konuşmayı aklamalarında yaptıkları keşfin bir değerinin olması ancak Kur'ân'ı te'lif eden zatı bu şairlerden biri saymakla mümkün olur.

Bütün bunlar, Kur'ân kendisi hakkında **"O asla bir şair lakırdısı değildir."**[4] demesine rağmen. Ancak geçen bu buyruk için -neuzubillah!- yalan içinde yalan denecek olursa başka...

1. **Bakara,** 120
2. **Al-i İmran,** 100
3. **Necm,** 8
4. **Hakka,** 41

Şayet Kur'ân, ayetlerinin çağında doğruluğu ve vakıaya uygun olmayı esas olmayan bilakis bunları, gayesi kulaklara ve gönüllere hitap edip onları cezbetmek olan sanatın hevasının gerektirdiği gibi sevk eden bir sanatçının kitabı ise Mısır'da bir gün gelir Kur'ân'ın udla, defle, kemanla beraber okunmasına engel ne olabilir? Tıpkı bugün peygamberimizi öven kasidelerin bu çalgılarla okunduğu şekliyle...

Mustafa Sabri

-12-
"Yeni Peygamber" İsimli Şiire Reddiye

6. Bölümde anlattıklarıma benzer bir örnek daha. Bu örnek sana lâdini düşüncenin ve etrafında çıkarılan yeni anlayışların Mısır'da çokça revaç bulduğunu gösterecektir. Batının modern biliminin daha doğru ifadeyle müslüman doğuda bunun fitnesine kapılanların dine karşı tuğyan ettiklerini de teyit edecektir. Özellikle Üstad Ferid Vecdî'nin yeryüzünde otorite, hükümranlığın o bilimin eline geçtiğini aktarmasıyla birlikte... Örnek şu: Şair Muhammed İhsan birkaç yıl önce *Ehram* gazetesinde bir şiir yayınladı. Ne Müslümanlardan ne Hristiyanlardan ne de Yahudilerden kendisine karşı çıkan kimse olmadı. Ya dergi ve gazetelerde benzerlerini çok görmekle artık alışkın olduklarından yahut lâ dini düşünce ve taraftarlarının gücünden korkmalarından. Halbuki şiir bütünüyle dinlere karşı küfür içermektedir. Allah'ın peygamberlerini ve onların mucizelerini hafife almaktadır. Şair bunu yaparken Batılıların bilimi ve keşifleriyle övünme, bunları ön plana çıkarma saikiyle yapmıştır. Bu keşiflerin fazileti Batılıların olurken şair ve emsali doğululara düşen ise başkalarının meziyetleriyle övünmek olmuştur. Buna dayanarak babalarının, dedelerinin dinin cam kapları yere attıkları gibi atmaktadırlar. Tıpkı sarhoşların, beyinsizlerin bu kapların kırılmasıyla eğlendikleri gibi eğlenmektedirler. Şair Muhammed İhsan'ın *Ehram*'da yayınlanan şiirindeki duygu, hava budur...

Yeni peygamber

Yahut geleceğe dair tenebbü (gelecekten haber verme)

İnsanlar içinde yeni bir peygamber çıktı

Şanı, bilinen rasullerin şanı gibi değil

İnsanları birleştirdi hem de yıllar boyunca

Bütün peygamberler onları bölmelerine rağmen (1)

Elinde İncil olmadan geldi

Onlara Cibril-i emin de vahiy getirdi (2)

Onun elinde de Musa'nın asasını görmediler

Sihirbazların yalancı sihirlerini yutan (3)

Bilimin mucizeleri geçmişte olan

Dinin mucizelerini aştı (4)

Çünkü onlar açıkça gördüler

Ölüyü nasıl dirilttiğini, öyle ki bilim olmasa ölüm onu alacaktı (5)

Mars'la konuştular öyle ki onlar

Mars'ın sesini aşikâr duydular.

Bilimden dehşet veren şeyler gördüler.

Bilimin cenin türlerini belirleme kudreti olduğunu (6)

Din ve hidayet olarak bilime iman ettiler

Artık akılların bilimden başka dinleri kalmamıştır.

Peygamberlere üstün gördüğü yeni peygamberden kastı modern bilimdir. Biz de rakam sırasıyla beyitlerindeki sapıklıklarına cevap vereceğiz.

1- Şair yalan söylüyor. Nitekim şairler yalancıdırlar, şaşkındırlar ve batıl ehli onların peşinden gider. İnsanları tefrikaya düşüren, Allah'ın peygamberleri ve Allah'tan getirdikleri dinler değildir. Bilakis onları eski asabiyet, kavmiyetçilik düşüncesi tefrikaya düşürdü. Son zamanlarda bu kavmiyetçilik çok revaç bulmuştur. Öyle ki şu zamanda milletler dini bir esas üzerine değil ırkçı temeller üzerine savaşmaktadırlar. Onlara bu savaşta modern bilim cehennemvari silahlarıyla yardım etmektedir. Buna karşın din -akıl da onunla beraber olmak üzere- bu kavmiyetçi asabilikleri, devlet esaslı taksimatları ayıplamakta bunlar uğrunda savaşmayı haram kılmaktadır.

Dine mensup olanların kendi aralarındaki tefrikaya gelince bu dinlerin kendisinden, tabiatından kaynaklanan bir durum değildir. Bilakis insanlar kendi aralarında bu ayrılıkları çıkardılar. Dolayısıyla sorumluluğu, vebalı dinlerin değil onların üzerine olmalıdır. Çünkü hiçbir zaman Allah'ın indirdiği dinler birbirinin alternatifi olmamıştır. İzahı şöyle: Semavi dinleri indiren Allahu Teâlâ Yahudilere, Hristiyanlara veya Müslümanlara her bir taifenin ayrı bir din üzere olmalarını emretmemiştir ki dinler, insanları tefrikaya düşüren ve birbirleriyle ihtilafa sürükleyen unsurlar olsun. Bilakis Allahu Teâlâ her peygamber döneminde insanlara o peygamberin şeriatına tabi olmayı, onun önderliğinde birleşmeyi emreder. Hiçbir zaman onlara aynı dönem içerisinde farklı iki şeriatla mükellef tutmamıştır ki dinler insanların tefrikasına, kendi aralarında ayrılmalarına sebep olsun. Onlar rablerinin emrine uysalardı bütün zamanlarda tek din üzerine birleşirlerdi. Ancak onlar bu dönemin vacip olan emrine uymakta ittifak etmediler. İnsanlardan bir kısmı İsa *(aleyhisselâm)*'ın nübüvveti zamanında geçmiş olan Musa *(aleyhisselâm)*'ın dini üzerinde ısrar ettiler ve İsa'nın nübüvvetini kabul etmediler. Bundan dolayı, Yahudilerle Hristiyanlar arasında ihtilaf çıktı. Onlardan bir kısmı da Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* döneminde Musa'nın ve İsa'nın dini üzere kalmakta ısrar ettiler, İslâm'a girmediler. Bunun neticesinde de Yahudiler, Hristiyanlar ve Yahudiler arasında ihtilaf çıktı. Bu ihtilafta dinlerin de Allah'ın elçilerinin de bir suçu yoktur. Bunun delili şudur: Peygamberler arasında bir ihtilaf yoktur ve birbirlerini yalanlamazlar.

Buradan açığa çıkıyor ki Allah'ın dini birdir. Her insan, diğer insanoğullarıyla her zaman ve her yerde bu din üzere birleşebilir. Halbuki insanları gerçekten bölen ırkçılık böyle değildir. Bir Arabın tek kelimeyle Türk'e dönüşmesi, Hintlinin Arnavut olması, Fransızın Alman olması -olmak isteler dahi- mümkün değildir. İnsanların hepsi soy olarak bir baba ve bir anneden gelseler de mümkün değildir. İslâm'ın kitabı (Kur'ân-ı Kerim) ise Allah'ın dininin bir olduğunu, Allah'ın peygamberlerinin ve esaslarının arasında bir tefrika bulunmadığını belirtir. Buyurur ki: **"Rasul, rabbinden kendisine indirilene iman etti. Mü'minler de iman ettiler. Hepsi birlikte Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasüllerine iman ettiler. Allah'ın peygamberlerine iman noktasında birini diğerinden ayırmayız..."**[1] Yine buyuruyor ki: **"Dini elbirlik tatbik edin ve tefrikaya düşmeyin" diye Allah dinden Nuh'a tavsiye ettiğini ve sana vahyeylediğimizi, bir de İbrahim'e, Musa'ya, İsa'ya tavsiye ettiğimizi sizin için şeriat kıldı."**[2] Dinde tefrikanın sebebi peygamberler arasında hepsine iman etmeyerek ayırım yapmaktır.

1. **Bakara**, 285
2. **Şura**, 13

2- Burada Hz. İsa *(aleyhisselâm)*'a ve Hz. Muhammed *(sallallâhu aleyhi vesellem)*'e onlara indirilen İncil ve Kur'ân'a gönderme vardır. Şair, küçük görme sadedinde diğerinin (Kur'ân'ın) adını açıkça söylemeye cüret etmemiştir.

3- Şair burada ne demek istiyor? Evet. İnsanlar Hz. Musa'dan sonra sihirbazların yalanlarını yutan yılana dönüşen bir asa görmediler.

4- Bu iddia ancak mucize ile icat arasındaki temel farkı bilmeyenler arasında revaç bulur. Çünkü icadın temeli, sonucu ne kadar büyük olursa olsun deneysel bilgi üzerine kuruludur. Dolayısıyla -Batılıların tabiat diye isimlendirdiği- Allah'ın eşyayı yaratırken irade buyurduğu kanunlara tabidir. Bundan öteye geçemez. Üstün bilimsel keşif, icat sahipleri -yaptıkları icatlara mübalağa yoluyla mucize dense de- mucize olan bir şey yapmamışlardır. Çünkü icatlarından mutlak lazım olan yaratılış sebeplerini aracı edinmeye muhtaçtırlar. Bu kanunların üzerinde olan ve bu kanunları aşan mucizeler ise böyle değildir. Asla vasıtalara, vesilelere muhtaç olmaz. Doğrudan Allah'ın sanatıdır. Bundan dolayı mucizelerin en küçüğü en büyük ilmi icatlardan üstündür. Şöyle de bir ayrıcalığı vardır: Mucize kimin elinden çıkarsa onun Allahu Teâlâ ile hususi bir bağı olduğuna delalet eder. Dr. Abdülaziz İsmail Paşa da ne güzel söylemiştir. Öyle ki, *Ezher* dergisinin 7. Cilt 9. Cüzde yayınlanan makalesinde şöyle demiştir:

"Yaratıcının iradesi kesinlikle hiç bir sünnetle, kanunla kayıtlı değildir. Gerçekleşme şekli hakkında ***"Kun, feyekun: Ol, oluvevir"*** [1] *dışında bir şey bilmiyoruz. Doğrudan Allah'ın sanatı olan mucize ile ilahı kanunlarla kayıtlı fiillerimiz arasındaki temel fark işte budur."*

Bilim ve bilimin keşiflerini yücelterek Allah'ın elçilerinin mucizelerini küçük gören cahil şair, mucizenin çok büyük bir şey olduğunu bilmiyor. Öyle ki gerçekleşmesi imkânsız olaylar görürler. Bilimi gözünde büyüterek mucizeleri küçük gören, bunları büyük gören büyük olduğu için inkar eden bilimi, küçük görmüş demektir. Bir taraftan bu gafilin dediğine beri tarafta Abdülaziz İsmail Paşa'nın dediğine bak! Sözleri, kavrayış hidayetinden mahrumların çokluğu içinde mucizenin hakikatini kavrayışı yüreğime su serpti. Ancak derginin müdürü ve editörü olan Üstad'ın[2] Paşa'nın makalesini okuduğunda ne dediğini bilmiyorum. Bildiğin üzere Üstad mucizeleri inkar edenlerden. Rahmetli Paşa (hazretleri) muasır yazarların dillerinde dolaşan "tabii (doğal) sebepler" ifadesi yerine ilahi kanunlar ifadesini kullanmakla da

1. **Bakara,** 117
2. Ferid Vecdî Bey

çok güzel bir şey yapmıştır. Zaman zaman biz de -onlarla konusu üzerinde anlaşma konumunda olduğumuz için- muasır dillere uyarak aynı tabiri kullansak da doğru tabiri budur.

5- "Ölüm onu alacaktı" ifadesinde zamir dışındaki zamirlerle kastedilen, insanlar arasında yeni çıkan ve "Batı" olduğu anlaşılan yeni peygamberdir. Şayet "bundan kasıt modern bilimdir ve zamirle ona dönmektedir." dersek o zamanda bilimin bilimi varmış gibi olur. Şair bu beyitte ikinci defa yalan söylemiştir. Batının bilimi İsa *(aleyhisselâm)*'ın ölüyü dirilttiği gibi henüz bir ölü diriltmiş değildir. Tıp hala ölüyü diriltmek bir tarafa, birçok hastalığa çare bulma konusunda acizlik içinde kıvranmaktadır.

6- "Cenin" gözle görülmeyen varlıklardır. Sanki bununla yalnız mikroskopla görülebilen mikropları kastetmiştir. Bilim bunların bazı türlerini keşfetmiş, zararlarından korunmayı bulmuş olsa bile daha görmediği yahut gördüğü halde yenemediği niceleri vardır. **"Rabbinin ordularını ondan başkası bilemez."**[1]

Uzak bir ihtimal olarak da bilinen manasıyla anne karnındaki "cenin"i kastetmiş olabilir. Şair bilimin icat ettiği ışınlarla o cenini görmeye ve kız mı erkek mi olduğunu tespit etmeye işaret etmiş olabilir. Sonra çok daha uzak bir ihtimal olarak Allah'ın buyruğuna karşılık vermeyi kastetmiş olabilir: **"Şüphesiz ki kıyamet bilgisi Allah'ın katındadır. Yağmuru o yağdırır. Rahimlerde olanı bilir. Bir nefis (kimse) yarın ne kazanacağını asla bilemez. Hiçbir nefis asla nerede, hangi yerde öleceğini bilemez"**[2] Ancak ayeti kerime insanların Rasûlullah'a bu beş durumu bilip bilmediği sorusu üzerine nazil olmuştur. Cevap olumsuz olarak gelmiştir, yani bunları Allah bilir, Rasul bilmez. Bu bir tarafa sorulan 5 meselenin ikincisini ve üçüncüsünü diğer 3 meseledeki üsluptan farklı bir üslup ile ele almıştır. Ve: **"Şüphesiz ki bunda düşünen bir kavim için ayetler (ibretler) vardır."**[3]

Şair şiirinde nice ifratlara kaçmıştır. Sonunda ise bilim denilen din dışındaki bütün dinleri reddetmiştir. Onun yani bilimin akılların ve akıl sahiplerinin dini olmaya layık tek din olduğunu açıkça söylemiştir. Yani onlara bilim yeter, dine ihtiyaçları kalmaz. Ancak akıllı insan bilir ki şairin bu sözü akıl ve kavrayış ehli birinin söyleyeceği bir söz değildir. Bu şiir hakkında tekrar değerlendirmelerimiz olacaktır, inşallah.

---

1. **Müddessir**, 31
2. **Lokman**, 34
3. **Nahl**, 11

Ancak burada Allah'ın dinini, peygamberlerini ve mucizelerini hafife alan bu şiir hakkında şunu söyleyeyim: Şiirin sahibi son olarak *Ehram* gazetesinde "Fransa" adında bir kaside daha yayınladı. Son savaşta Alman orduları karşısında çöken Fransa için ağlıyordu. Bu kasidesinde Fransa'ya hitap ederek ve şanını tazim ederek şöyle demiştir:

Sen olmasaydın insan, kendi kıymetini bilmezdi

Sen olmasaydın insan, insan olmazdı.

Bu beyitin dipnotunda da meşhur Fransız devrimiyle insan hakları beyannamesini ilan ettiklerine işaret ettiğini yazmıştır.

Ben bu devrimin çıkardığı fahiş hatalı ve yersiz haksızlıkları, arkasından meydana gelen dini ve ahlâki prensiplerdeki çöküşü, -nitekim bu çöküşün, devlet otoritesini elinde tutan zatların başlarında Mareşal Petain olmak üzere -açıklamalarından anlaşılacağı üzere Fransa'nın savaşta yıkılmasında mutlaka etkisi olmuştur- anlatmak istemiyorum. Yine Fransızların bu beyanı ilan ettikten sonra, milletlerini köleleştirmek dışında hiçbir manası olmayan emperyalist akınlarını da anlatmayacağım.

Anlatacağım şey, şairin kendisi Fransa'nın insanın kıymetini bilmesinden sonra dahi kendisinin ve kardeşlerinin insanlığının kıymetini bilmemesidir. Öyle ki Fransa'ya tapındığı kasidesinde mabudunun Magriplileri daha önce de Suriyelileri köleleştirdiğini unutmuştur. Halbuki bunlar onun Arap kardeşleridir. Acaba bunlar Fransız efendileri sayesinde insanlıklarının kıymetlerini bildiler mi? Yoksa onlar şairin nezdinde insandan sayılmıyorlar mıydı?

O, bilmiyorsa bilsin ki, insanın kıymeti İslâm'ın kitabı (Kur'ân'ın) Allahu Teâlâ'nın meleklerine **"Muhakkak ki yeryüzünde bir halife yaratacağım."**[1] dediği gün bilinmiştir. Bunu söylediği ve meleklerine ona secde etmelerini emrettiği gün kıymeti bilinmiştir.

Okura, vermiş olduğumuz önemli -özellikle birçok örneği kuşatma gücünde olan- örneklerden Mısır'da kamuoyu üzerinde hâkim olan görüş zehirlidir. Bu zehirle de intihar etmeye devam etmektedir.[2] Bu durum 3. Bölümde anlattığımız gibi *el-Câmi* dergisi kurucusu Farah Antun ile Mısır genel müftüsü Şeyh Muhammed Abduh arasında yaşanan münazaradan ve Şeyh'in Üstad'a galip gelememesinden bu

1. **Bakara**, 30
2. Her ne kadar bu zehiri alanlardan bazılarının zehirlerden etkilenmeleri az, iyileşme umutları olsa da. Uyanık okura, bu "bazı"ların kim olduğunu anlayabilmek zor gelmeyecektir.

yana devam etmektedir. Şayet Şeyh Abduh, hasmına karşı hamlelerinde, akıl ve bilimin varlığı, maddi deneylere dayanan şeyler dışındaki hususları inkar ettikleri iddiasındaki ilham olan hasmını mağlup etmiş olsaydı. Üstad Ferid Vecdî Bey, Mısır bu münazaraya ve mağlubiyete şahit olup bir daha unutmamasından sonra birkaç yıl önce *Ehram* gazetesinde yayınlanan bizimle münakaşasında şunu demeye cüret etmezdi: *"Batının modern bilimi bütün dinleri efsaneler alemine fırlatıp atmıştır. Müslüman doğu, batı ve batı bilimiyle tanıştıktan sonra bu atılmaya muttali oldu ve dininin de atılan dinler arasında olduğunu gördü. Hal böyle olunca fırlatıp atan güce karşı mücadeleden uzak durdu. Bu konuda tek kelime etmedi. Çünkü işin, teşebbüs etmekten çok daha büyük olduğunu gördü. Ancak içinden inkarcı oldu ve inkarcılığa sarıldı. Zira yakinen inanıyordu ki onun ulaştığı ilmi seviyeye ulaştıkları zaman kardeşlerinin de varacağı nihai nokta bu olacaktır."*

Üstad'ın söylediği bu söz Mısır'ın dini hayatıyla alakalı birçok tehlikeli mana taşımıştır. Ayrıca Üstad Ferid'in, "Üstad imam" diye anılan Şeyh Muhammed Abduh'un Üstad Farah Antun'la münakaşasında İslâm'ı müdafaasını bir şey saymadığını göstermiştir. Hatta buna ağızdan çıkan "bir kelime" değeri dahi vermemiştir. Üstad Ferid'in -bu ifşalarından sonra *Ezher* dergisinin başına getirilen- müslüman doğunun içinde inkârı gizlediğini ifade eden zat olması da Şeyh Muhammed Abduh'un müdafaasına şahit olmasına rağmen Üstadı istila edene müdafaadan ümitsizliğin ona göre mutlak olarak bütün İslâm alemini (müslüman doğuyu) istila ettiğine delalet etmiştir. Zira dinine musallat olan bilime karşı mücadele vermek yerine içinden inkârcı olmuştur.

İslâm aleminin dindeki bu düşüşü, çöküşü benim için meydana gelen siyasi çöküşten daha tehlikeli olmuş, saygınlığın daha çok kaybetmiştir. Evet siyasi çöküş neticesinde Batılı devletler karşısında zelil ve asalak bir konuma düştük. Ancak bu alandaki çöküşten sonra o devletleri cehennemde yer almaktan başka bir şey elde edemeyecektir. **"Bazısı bazısına söz atarken küçük (zayıf, değersiz) sayılanların büyüklük taslayanlara" siz olmasaydınız, biz mü'min olacaktır" derler."**[1]

O sıralarda ve sonrasında Şeyh ile Üstad Farah Antun arasında cereyan eden münakaşayı takip eden kamuoyu sanki Üstad'ın tarafına meyil etmiş dini, ilim ve akıl dairesinden çıkarmıştır. Müslümanlardan inancına sarılmaya devam edenler ise -kasıt avam tabakasından değilse- sahihliğini şüphelerin kuşattığı bir akide üzerine kalmıştır. Özellikle akıl ve bilime muvafakat konusunda. Yahut akidesinin inceleme ve araştırmaya tabi tutulmasından korku içindedir. Bu konuda Üstad Ferid'in dediği

1. **Sebe,** 31

gibi tek kelime söylememiştir. Meydanı da konuşanlara ve konuşmalarında içlerinde gizleyip sarıldıkları inkârı kabul için zihinleri hazırlayacak desiseler bulunduruyorlardı. Yaptıkları desisenin vebalinden korkmadan, neticesine aldırış etmeden bunu yapıyorlardı. Çünkü okuyan, eğitim gören kardeşlerinin onların ilmi seviyeye ulaşmaları halinde sonlarının onların sonları ile aynı olacağından eminlerdi.

Sen de Şeyh Muhammed Abduh döneminden bu yana şunu görüyorsun... *Câmia* dergisinin kurucusu ve Mısır'da, duyu ve deneyle tespit edilmeyen her şeyin inkârı anlayışını tesis eden, bunu da insanlara bilim ve bilim adamlarının temel prensibi olarak sunan Üstad ile münakaşa eden ve bu münakaşada mağlup olan -yahut o kamuoyunun böyle saydığı- Şeyh Muhammed Abduh döneminden bu yana... Bu anlayışın aydınların içine yerleştiğini görmektesin. Öyle ki Batılı materyalist inkarcıların inkâr ettiği ne varsa Mısır'daki modern bilim aşıkları -din alimleri olsalar da- inkâr etmişlerdir. Hatta sayın Üstad Şeyh Mahmut Şeltut -ulema birliği üyesi ve Şeriat fakültesi dekan yardımcısı- Şeytan'ın varlığını inkâr etmiş. Kur'ân'da zikri geçen şeytandan maksadın dünyada serpilmiş olan kötülük işleme güdüleri olduğunu iddia etmiştir. Daha sonra bu konuda kendisine itiraz edilince inkarını İmam Gazali'nin şeytanın olmadığını ilham eden sözü ile desteklemeye çalışmıştır. Şeyh de biliyor ki Kur'ân ve Sünnet Gazali'nin sözü ile neshedilmez. Bundan dolayı Gazali'nin bu konudaki sözünü aktarmakla onunla Şeyh Şeltut'un sözü arasındaki farkı izah etmekle meşgul olmayacağız. Bilakis Üstad'ın, Allahu Teâlâ'nın **"Ve onlar sadece azgın bir şeytana ibadet ediyorlar"** buyruğunu tefsir ederken söylediği söz üzerinde duracağız: (Diyor ki): *"Şeytanın manası dünyada serpilmiş olan kötülük işleme güdüleridir. Bunlar Allahu Teâlâ'nın hayır ve şer etkenleriyle imtihan etme kanunları mucibince vardır. Onlar bununla, kendisine "Şeytan" kelimesi kullanılan gizli bir gücün peşinden gitmekteler. Arapların bilinen adetleri üzere; zira onlar şer gücünü, güdüsünü konuşan, fısıldayan kışkırtan, istediği amele sevk eden şeytanlar olarak tasavvur ediyorlardı."*

Bana göre çağdaş şeyhin açıkça söylemediği gerçek sebep, maddi deneyin şahitlik etmediği hiçbir şeyin varlığını kabul etmeyen modern bilimin sözüdür. Yoksa Gazali'nin sözü değildir. Çünkü Kur'ân'ın, Adem'e secde etmesi emredilen, ancak etmeyen, bu itaatsizliğini haklı çıkarmak için Allah'a karşı mücadele eden, ateşten yaratılmış olmasıyla çamurdan yaratılmış olan Adem'den üstün olduğunu söyleyen bir şahıs olarak tasvir ettiği şahsı şer, kötülük işleme güdüleri ile te'vil etmenin deneye dayalı modern bilimin gözle görülmeyen bir şeytanın varlığına iman etmemesinden başka bir gerekçesi olamaz.

Şeyh'in bundan sonra Kur'ân'ın bize şeytanın mahiyetini bildirmediği şeklinde yaptığı izaha iltifat edilmez. Sanki varlığını kabul etmek mahiyetini bilmeyi gerektirir. Kur'ân'ın bize şeytan hakkında anlattığı ve şeyhin tefsiriyle bağdaşmayan sıfatlar ve haller bizim için kafidir. Buyuruyor ki: **"O cinlerdendi, rabbinin emrinden çıktı. Şimdi siz beni bırakıp onu ve zürriyetini mi veli ediniyorsunuz?"**[1] **"Şüphesiz ki o ve kabilesi sizin onları göremeyeceğiz yerden görürler."** [2] **"Andolsun ki cehennemi seninle ve onlardan sana tabi olanlarla dolduracağım."**[3] **"Oradan çık git, şüphesiz sen kovulmuşsun."**[4] **"Onlara, elbette ben, gerçekten sizlere nasihatçi olanlardanım, diye yemin etti."**[5] **"Şimdi hemen oradan in! Orada büyüklük taslamak haddine değildir. Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın."**[6] Şeyhin şeytanı tefsir ettiği ayetten sonra da şöyle buyurur: **"Ve onlar ancak azgın bir şeytana ibadet ediyorlar. Allah ona lanet etmiştir. (Şeytan) dedi ki: Andolsun ki senin kullarından belirli bir pay alacağım."** [7] **"Kim ki Allah'ı bırakıp şeytanı veli edinecek olursa, elbette apaçık bir hüsrana uğramış olur."**[8] **"Onlara kuru vaadler veriyor, kuruntularla avutuyor. Oysa şeytan onlara aldatmaktan başka bir şey vadetmiyor."**[9]

Bütün bu ayetler şeytanın, konuşan, gören, kibirlenen, tartışan, yemin eden, sıvışan, kovulan, uzaklaştırılan, saptırdığı kimselerle beraber cehennemde azap görecek olan canlı bir varlık olduğunda açıktır. Şeytan taşlamada İslâm'da hac ibadetlerindendir. Kur'ân'da bu benzeri açıklamalar, şeytanı inkar eden şeyhi, "Kur'ân'ın bu beyanları bu bidat tefsiri taşımaz" itirafına zorlayacak kadar çok olduğu için şeyhin "Kur'ân'ın bize şeytanın mahiyetin tarif etmemiştir" iddiasıyla çelişecek şekilde şöyle dediğini görmekteyiz: "Muhakkak ki Kur'ân, Şeytan'ı konuşan, fısıldayan, kışkırtan, istediğine sevk bir şahıs gibi tasvir ederken Arapların inanışlarına ayak uydurmuştur." Bu ifade Arapların batıl inançlarını bitirmek için gelen Kur'ân'a karşı çok çirkin bir cürettir. Bu gayesini tersine çeviren ve onu, onların inancına ayak uyduran, onlara destek veren bir hale getiren bir cürettir.

---

1. **Kehf,** 50
2. **Araf,** 27
3. **Sad,** 85
4. **Hicr,** 34
5. **Araf,** 21
6. **Araf,** 13
7. **Nisa,**117-118
8. **Nisa,** 119
9. **Nisa,** 120

Bütün bu savrulmalar neden? Bunları ortaya atan zatın ancak şeytanın çarptığı zatın kalktığı gibi kalkan bu saçmalıkların sebebi nedir? Ezherli hocayı bunlara iten, varlığı maddi deneyle sabit olmayan hiçbir şeyin varlığını, kabul etmeyen modern bilim temel alması, Allah'ın kitabı dahil her şeyi bu bilime tabi kılması değil mi? Nitekim aynı şeyleri, ilk şeyhi müdafaa sadedinde Ezherli bir başka şeyh de açıkça söylemiştir. Ayrıca bu kitapta inceleme tezgahına yatırdığımız muasır belanın temelidir.

Muasır anlayışlar çıkmadan önce İslâm alimleri, Kur'ân ve Sünnet varid olan nasların hepsini, duyuya tabi olan akılla değil de mahza akılla muarız olanları hariç, zahiri manaları ile kabul ederlerdi. Bu türden bir şey varid olacaksa ancak onu te'vil ederlerdi. Ancak ahir zaman alimleri tabii (doğal) maniye, akli mâni muamelesi yapıyorlar. Onlar temel evveli prensiplere dayanarak hükmü kati olan, nefyettiği şeyin varlığı -Bari Teâlâ'nın ortağının olması gibi- imkânsız, nefyetmediği şeyin varlığı ise mümkün olan akıl ile ikrar ettiği zaruri vacip, ikrar etmediği ise imkânsız olmayan tabiat ve tabiat biliminin birbirinden ayırt etmemekle hata etmişlerdir. Nitekim bütün bunların tafsilatı kitabımızda gelecektir. Mütekaddim muhakkik alimlerin bakış açısının deneye dayalı modern bilim iddiasına sahip olanları taklit eden müteahhirlerin bakış açısından daha dakik olduğunda şüphe yoktur. Aklı selim olmadan ilim hiçbir fayda sağlamaz. Peki bu bahsedilen ilim deneyleriyle acaba bütün varlıklar muttali oldu mu ki şeytan gibi varlığına muttali olmadığı şeyler "mevcut" olmasın? Eğer böyleyse o zaman bilimin, daha önce bilmediği yeni şeylerin varlığını keşfetmesi imkanı yoktur. Dolayısıyla bilim ulaştığı noktada durmalı, yeni gelişim ve terakki kapıları önünde kapatılmalıdır.

Burada söyleyeceğim son söz: Şayet, sınırlarından gaflette olanların iddia ettiği şekliyle modern bilimin şart koştuğu şart koştuğu üzere bir şeyin varlığını ikrar veya inkâr maddi deneyin şahitliğine bağlı olacaksa bu durumda şeytanı inkâr edip onu kötülük işleme güdüleriyle te'vil eden zatın Rahman'ı da inkar edip onu hayır işleme güdüleri ile te'vil etmesinin önünde bir mani yoktur.

Geriye şu kaldı. Şeyh Şeltut, Mısır el-Cedide (Yeni Mısır) semtindeki evimde, -mescitleri kalkındırma heyeti toplandığı sıralardaki ikimiz de bu heyette üyeydik- bana şöyle demişti: "Ben şeytanın varlığını inkâr etmiyorum, İblis'in varlığını nasıl inkar edeyim.

Sanki bunu söylüyordu: Benim inkar ettiğim şeytan bilinen ve İblis diye isimlendirilen şeytan değildir. Bu sözüyle inkar sadedinde söylediği ilk sözünü te'vil ederek inkarından dönmenin alt yapısını hazırlıyordu.

Gerçekte "şeytan" lafzı bilinen manası dışında mecazi bir manasının olmasına uygun bir lafızdı. Allahu Teâlâ'nın: **"Böylece biz her peygambere ins-ü cinn şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine lafın yaldızlısını telkin eder dururlar."**[1] Ancak Şeyhin daha önce inkar eden sözlerini teyit için söylediği sözler; -örneğin Kur'ân'ın şeytanın mahiyetini tarif etmediğini, Kur'ân'ın bu konuda Arap inancına ayak uydurduğunu iddia etmesi- ilk olarak inkar ettiği şeytanın te'vilinde yaptığı sözlü beyana aykırı düşmektedir. Nitekim bu inkar ondan Allahu Teâlâ'nın: **"Onlar ancak azgın bir şeytana ibadet ediyorlar."**[2] tefsir ederken sadır olmuştur. Halbuki bu ayetin devamı ve tamamlayıcısı: **"Allah ona lanet etti. (şeytan) dedi ki: Andolsun ki senin kullarından belirli bir payı alacağım."**[3]

Başa dönecek olursak: Şöyle demiştim: Şeyh Muhammed Abduh ile Üstad Farah Antun arasında gazete sayfaları üzerinden yaşanan münakaşayı takip eden ilmi kamuoyu hem münakaşa sırasında hem de münakaşadan sonra sanki Üstad Farah Antun'un tarafına meyletti. Böylece dini akıl ve ilim dairesinin dışına çıkardı. Müslümanlardan dinine bağlı kalanlar -şayet basit avamdan değilse- sahihliğini şüphelerin kuşattığı yahut inceleme ve araştırmaya tabi tutulmasından korktuğu bir akide üzerinde kalmıştır. Bu sadette Üstad Ferid'in dediği gibi bir tek kelime etmediler. Meydanı konuşanlara ve konuşmalarına içlerinde gizleyip sarıldıkları inkârı kabule zihinleri hazırlamak için desiselerini katanlara bıraktılar. Onlarda yaptıkları desiselerin vebalinden korkmuyorlar, doğuracağı kötü sonuçlara aldırış etmiyorlardı. Çünkü yakinen inanıyorlardı ki okuyan eğitim gören kardeşlerinin onların ulaştığı ilmi seviyeye ulaşmaları halinde varacakları nihai nokta buydu.

Üzüntü ve esefle dolu olarak uzun uzun düşündüm. Sonra üzerime bir vecibe olarak hatta en büyük vacip olarak şunu yapmam gerektiğini gördüm: Muasır ilmi kamuoyunu dalaletinden uyanmaya çağırayım, hidayet karşılığında dalaleti satın almadaki fahiş aldanmayı kendisine göstereyim. Sadece dini açıdan değil ilmi açıdan da izah edeyim. Her ne kadar Allah'ın kalplerini mühürlediği kimseler ilimden cehaleti ayırt etmese de uyarı ve talim onlara fayda sağlamasa da. Çünkü bunlardan hiçbiri üzerimdeki kavratma, anlatma, okurun üzerindeki dinleme ve ihtimam gösterme vacibini düşürmez. Gayrı helak olan bir delil üzere helak olsun, hayat bulan da bir delil üzere hayat bulsun! Şüphesiz ki Allah işitendir, bilendir.

---

1. **Enam,** 112
2. **Nisa,** 117
3. **Nisa,** 118

Başka bir ifadeyle Şeyh Muhammed Abduh'la Üstad Farah Antun arasındaki münakaşa hakkın batıla galip gelmesi gibi bir netice çıkmayınca, bilakis birçok müminin kalbinde hakkın konumunu sağlamlaştırmak yerine sarsılmasına yol açınca Üstad Farah'ın izinden ve onunla aynı şeyleri söyleyenlere karşı tartışmayı yeniden başlatmak vacip oldu. Akıl ve bilimin dine aykırı olduğu şeklindeki iddiasının akla ve hem eski hem de yeni ilime iftira oluğunu ispat etmek gerekti. Tabi doğudaki ve batıdaki modern bilim, Buchner ve benzeri ve onların kuyruklarına takılan inkarcıların bilimi, akıl da onların saçma akılları ile sınırlı değilse. Kaldı ki durum böyle değildir. Çünkü batıda, inkârcı materyalist, anlayışı pozitivist felsefeyi şiddetli şekilde tenkid eden dini akıl ve bilime aykırı olduğu söylemlerine muvafakat etmeyen bir çok felsefi akım ve başka da bilim adamları vardır.

Ben de bu büyük görevi yerine getiren kişi olmak istedim.[1] Bu konudaki acizliğime ve bir taraftan Mısır'a bir taraftan Arap diline yabancı olmama rağmen bunu yapmak istiyorum. Çünkü Allah'a hamdolsun İslâm'a ve onu her yönden destekleyen akla yabancı değilim. Ayrıca İslâm da bu zamanda garip (yabancı) olmuştur. Dolayısıyla yabancının yabancıya akraba, destek olması pek tabiidir. Sonra ben, bu memlekette Arapça-acemce (karışımı) yazılarıma artık alışıldığını ümit ediyorum. Allahu Teâlâ beni, okurlardan birini rüştüne döndürmeye inkarcılığın propagandasını yapanların -Üstad Ferid'in de onları övünerek zikrettiği parlak zekalarıyla tehdit ettiği- desisecilerin, inkarı içlerinde gizleyenlerin kalbine attıkları şüpheyi izaleye muvaffak kılarsa bu, Mısır'a hicretimle elde ettiğim ganimetim olacaktır. Serin ganimetimdir ki bununla kazandığım sürüru ne Mısır'ın yaz güneşi ne de Boğaziçi'nin hayali bulandırabilir. Ayrıca bu adım, beni ve ailemi barındıran Mısır'a hizmetim ve teşekkürüm olur.[2] Mısır ki Hz. Ömer *(radıyallahu anh)* döneminde Amr b. As tarafından fethedildiğinden bu yana, büyük imamlar Şafii, Leys, Müzeni, Tahavi, Cassas, İb-

1. Özetle maksadım Mısır'da kelâm ilmi adıyla ölümü ilanı verilen Usuluddin ilmini, okumayanlara okutmak, okuyup da anlamayanlara kavratmak yoluyla ihya etmektir. Tabi bunu bu asırda en çok ihtiyaç duyulan meselelerle sınırlı tutacağım. Bu meseleleri anlamayanlara bunları kavrayacak eski ve yeni felsefeden oluşan bir üslup, batıdan müstear alınan boyun eğdirerek bir yol kullanacağım. Bununla beraber kelâm ilmi konularından olmayan ancak izaha ihtiyaç duyan ekleyeceğim. Aslında Kelâm ilmiyle sıkı bir bağı da bulunan başka meseleler de ekleyeceğim. Maksat bu kitapta Usuluddin ilmini bütün konularıyla arz etmek değildir. Ayrıca okuyanın okul sınavlarında başarı kazanmasını sağlamak da değildir. Bilakis kendisin ahirete bekleyen büyük sınavda başarılı, dünyada da hakiki bir mü'min olmasını sağlamaktır.

2. Hem geçmiş hem de hâlihazırda bulunan alimlerinin yazarlarını çoğu yerde acı bir şekilde tenkid ettiğin bu kitapla Mısır'a teşekkür borcunu nasıl ödüyorsun demeyesin? Sakın böyle konuşma! Çünkü teşekkür edilene faydalı olan teşekkür özellikle benim gibi olan birinden böyle olur.
Övgü ve methiye dolu teşekkürlere gelince Mısır ölü-diri bununla dolup taşmaktadır. Şu da var ki ben -okurun da gördüğü gibi- Bu tür bir teşekkürü eda etmede cimrilik etmiyorum. Yeter ki ehlini bulayım. Allahu Teâlâ'dan da böylelerinin emsalini arttırmasını niyaz ediyorum.

nul-hacip, İbnul Hümam, Ekmelüddin, El-İtkani, İzz b. Abdüsselam, İbn Dakik el-id, İbn Haldun, Bedr el-Ayni, İbn Hacer el-Askalani, Sübki, Celal es-Süyuti ve ismini sayamadığımız alimlerin burayı vatan edinmesinden beri ilimde bilinen bir makamı, çok eskilere dayanan bir namı vardır. Bu alimlerle Mısır'da İslâm'ın, ilmin önderliği devam etti. Ta ki bunlardan sonra ipi kadim firavuni cahiliyeye bağlı olan inkarcı anlayışı önderliğe oturtan, eski ve yeni cahiliye arasında İslâm'ın önderliği zayi edenler çıkıncaya kadar sürdü.

Sonra, kitabın adında da işaret ettiğim gibi alemin (kâinatın) Allah'a karşı konumunu belirleme konusunda çok garip bir düşünceye bağlı olan vahdeti vücud meselesinin, başlarında Şeyh Muhyiddin b. Arabi'nin yer aldığı tasarruf ehlinden bir taife ile İbn Arabi'yi yücelten ancak bu anlayışın sahih ilahi akide için ne kadar büyük bir tehlike oluşturduğunu takdir edemeyen Müslümanlar arasında yaygın bir anlayış olduğunu gördüm. Uzun ve derin düşüncem neticesinde zararı ve tehlikesi çok büyük olan bu nazariyenin "Allah'ın varlığı, zatı ile aynıdır." Sözünden çıktığını gördüm. Nitekim felsefeciler bu kanaattedirler. Muhakkik ve müteahhir Kelâmcılardan bir grup onara tabi olmuşlar ve "Allah'ın varlığı zatının gayrıdır (zatından başkadır) -yani tasavvurda varlık, zat ile bir değildir- diyen cumhur Kelâmcıların mezhebinden üstün görmüşlerdir. İki taraf arasında bulunan "Allah'ın varlığı zatının aynı mıdır, gayrı mıdır" meselesindeki ihtilaf Usuluddin ilminde bilinen bir konudur. Kitabımda bu iki meseleyi de incelemek istedim. Kastım "Vahdet-i Vücud" ve "Allah'ın varlığının zatının aynı" olması meselelerin derinlemesine ve bütün yönleriyle inceleyip bu meselelerde yer alan hataların ve dalaletlerin kökünü keşfedeyim hem meseleyi hem de kapsamında yer alan hata ve dalaletleri kökünden söküp atayım istedim.

Bu Kitabı Oluşturan Dört Mesele

İşte bunlar, kitabın konusunu oluşturan dört meseledir. Her birine ayrı bir bölüm ayırdım: 1- Allah'ın varlığını ispat meselesi... Hem de pozitif ilimlerden daha alt derecede olmayacak hatta bunları aşacak kıymet ve kuvvette ilmi olarak ispat etmek, 2- Vahdet-i vücud meselesi ve bu anlayışın doğduğu kaynak, 3- Mucizenin mümkün olması meselesi. Bununla beraber nübüvvetin ispatı, içinde yaşanacak baas, haşr, mükâfat ve azap hususlarıyla beraber ahiret hayatının ölümden sonra dirilmenin ispatı... 4-Dini devlet işlerinden ayırmayı, İslâm kabul eder mi, ümmetin maslahatı bu ayırımı gerektirir mi yoksa men mi eder meselesi...

Bu kitabı oluşturan dört konudan ikincisi olan birçok İslâm düşünürünün zihni meşgul eden, önder konumundaki otoriter alimlere zor gelen vahdet-i vücud meselesi, bu kitabımda; bir: aklın, tabiatıyla baş başa kalması halinde bu tür bir düşünceye sürüklenmeyeceği kadar garip olan bu tür bir nazariye iten sebebi derinlemesine araştırma açısından, iki: ispat edenlerle iptal edenlerin delillerini karşılaştırmadaki derinlik açısından... Benzeri bulunmayacak şekilde ele alınmıştır. Yakın zamanlarda bu mesele hakkında yazanlar uzaktan etrafında dolaştılar. Evin içine girmek bir tarafa kapısını dahi çalmadılar. Zamanın kötü cilvelerinin ve cehaletin tuğyanının bir neticesi olarak bu çetrefilli meselede Iraklı bir şairin ve Mısır'lı bir devrimcinin bir şeyler yazmaya kalkmalarıdır. Öyle adamlar ki bu ikisi, farz-ı muhal olarak bütün mevcudatın vahdet-i vücudun gerektirdiği şekilde birleştiği farz edilirse, hepsi birlikte bu ikisinin varlığını içine alacak şekilde bir mevcut halini alsa, bunlar diğerlerinden şaz olan akılları anlayışlarıyla bu birliği ifsat ederlerdi.

Önümüzde dört tane mesele vardır. Bu meselelerin sonuncusunun din ve toplum üzerindeki tehlikesi başta yer alan meseleden az değildir. Şöyle de bir husus vardır ki, bu son mesele günümüzde diğerleri içerisinde incelenmeye, tetkik edilmeye en çok ihtiyaç duyandır. Çünkü insanların buna aldanmaları daha çoktur. Ayrıca Avrupa milletlerinin ilerleme kaynağının bu mesele, Müslümanların geri kalmalarının sebebinin de bu ilke ile amel etmeyi bırakmak olduğunu zannetmektedirler.[1] Nitekim "Hayat-ü Muhammed" eserinin müellifi bu kanaate işaret etmiş, Şeyh Muhammed Abduh'la münakaşa eden, şeyhin de kendisine net bir cevap veremediği, bilakis daha çok geri adım atmaya benzer şekilde ve de Müslümanların gerilmesinin sorumluluğunu din alimlerinin bağnazlığına bağlayarak cevap verdiği Üstad Farah Antun da bunu iddia etmiştir. Şeyhin bu konudaki cevabı, bir demet ordun üzerine bir tutam ot atmak gibi olmuştur. İnsanlar Üstatla şey arasındaki ihtilaflı meselelerde Üstadı alimlerin bağnazlığına saldırıları konusunda da Şeyhi tasdik etmişlerdi. Hasmı tarafından gelen musibetlere ek olarak İslâm'a zarar veren dördüncü musibet olmuştur.

Bu sözümün doğruluğuna şahidim -yine- Üstad Ferid Vecdî Bey'in, Türkiye'de Kur'ân-i Kerim'in tercüme edilmesi, namazda ve sair ibadetlerde Türkçe'nin Arapça

1. Aynı şekilde cebr inancına dönen ve İslâm'ın tenkid edildiği, Batılıların ve onların peşinden giden doğuluların iddiasıyla Müslümanların geri kalmasının ona nispet edildiği kadere iman meselesini de Tahte Sultan el-Kader adlı kitabında müstakil olarak inceledikten sonra bu kitapta bir daha tahkik ettim. Derinlemesine inceledim. Zira bu mesele dünyadaki dini ve ilmi meselelerin en zor olanlarındandır. Hatta bu konudaki en güzel çözüm, çözülemeyeceğini itiraf etmektir. Zorluk bakımından vahdet-i vücud meselesi ile aynıdır. Her ne kadar bundaki hatanın tehlikesi ondaki hatanın tehlikesi kadar olmasa da... Aklı selimin bunun zorluğundan kurtulmak için katı şekilde batıl olduğuna hükmetme imkânı vardır. Ancak kader meselesinde böyle bir kurtuluş yolu yoktur.

aslı yerine konulması fitnesinin çıkmasın münasebetiyle yazdıklarıdır.[1] Üstad, sadece türcüme olayını desteklemekle yetinmemiştir. Bilakis Ankara hükümetinin yaptığı her şeyi desteklemiştir. Bu konuda yazdıkları her ne kadar Ezher dergisine genel müdür ve editör tayin edilmeden önce olsa da... Bu hususu da "Kur'ân-ı Tercüme Meselesi" kitabımda zikredip reddiyesini vermiştim. Ancak Üstad'ın orada söylediği kelimelerden birkaçını mutlaka aktarmak gerekiyor ki Şeyh Muhammed Abduh onları cesaretlendirdikten sonra bağnazlığa ne derecede karşı çıktıkları bilinsin. Diyor ki:

"Muhakkak ki ictimai (sosyal hayattaki) devrimler evresine girişte en canlı milletlerden görünen Türk milleti, bizim her türlü takdirimizi ve desteğimizi hak etmektedir. Şu itibarla: Zira o (Türk milleti) İslâm aleminin kalıplaşmış bir yapıya sahip olduğunu, sosyal hayat alanında başka bir milletin seviyesine gelemeyeceğini söyleyenlerin şüphelerini ortadan kaldırması itibariyle bize en yakın olan milletlerdendir."

Bir başka yerde de diyor ki: *"Bu ayete (mucizeye) (Türkiye'deki Kemalist devrimden bahsediyor) şahit olan bizlerin bu olayı küçük görmemiz haramdır. Gerçek bir kalkınma evresine girme dönemimiz geldiği vakit Türklerin geçtiği bütün aşamalardan biz de geçeceğiz. Türklerin girmiş olduğu yoldan bir ders çıkaramıyorsak en azından taktir edenlerden olalım."*

İslâm'a yabancı olan Batılıların takdirinden bahsediyor. Bu devrimi en çok beğenenler İslâm'a ve Türklere en çok düşman olanlardır. Çünkü bu devrimin özeti, Türklerin, İslâm'a ve İslâm ve kelimesini yüceltme uğrunda cihatla geçen tarihleriyle bağını koparmak olmuştur. Türklerin geçmişinde bu tarihten daha şerefli bir dönemi olmamıştır gelecekte de olmayacaktır. İslâm'dan sapmış oldukları sürece de Allah öyle bir şey nasip etmesin!

Sonra bu inkılapların ikinci hülasası, Türk milletini ayakta tutan din, giyim-kuşam, harfler, kadınlarının namusunun gayretini taşıma gibi bir devrim ancak düşman bir kavim için temenni edilir. Üstad Ferid'in, Mısır'ın gerçek bir kalkınma dönemine girdiği vakit Kemalist Türklerin geçtiği aşamaların hepsinden geçmesini temenni etmesinin manası, Mısır'ın da lâ dini bir hükümetinin olmasın, Latin harflere geçmesini, dilinin Arapça yerine başka bir dile yahut bilimsel bir Arapçaya değiştirilmesini, dini olmayacak şekilde nikah kıymayı, müslüman kadınların gayri müslim erkeklerle evlenmesine izin verilmesini, dinden irtidad etmeye müsaade edilmesini, mirasta kadınla erkeği eşit tutmayı, fes ve sarığı çıkarıp şapka takmayı mecbur etmeyi, fes ve sarık giyenlere savaş açmayı, şeri mahkemeler dini okulları

1. Dikkat çeken bir husus, bu fitne Mısır'da Üstad Ferid Vecdî Bey gibi Ezher şeyhi Üstad Merağı gibi kimselerden destekçiler bulmasına rağmen asıl meydana geldiği yer olan Türkiye'de başarılı olamamıştır.

kapatmayı, hac farizasını eda etmek üzere Hicaz'a seyahat etmek isteyenlere pasaport vermemeyi, Hafız yetiştirme cemiyeti, Hidayet-i İslâmiye cemiyeti, müslüman gençlik cemiyeti, Muhammed'in gençleri cemiyet gibi dini müesseseleri kapatmayı temenni etmek demektir. Böylece yeni Türkiye'de olduğu gibi Mısır'da gerçek bir kalkınmayı elde etmiş olur.

Aslında, Ezher dergisinin müdürü ve editörü olan bu Üstad'ın, kendisi, İslâm, Kur'ân, nübüvvet, mucize konularındaki anlayışları hakkında sözü bu kadar uzatmak istemezdim. Ancak kendisi ve Ezher'in kürsüsünde işgal ettiği makam Mısır'ın durumunu ve İslâm'a karşın tavrını anlatan apaçık bir delildir. Bu Üstad, bir defasında İslâm milletlerinin Batılıları her konuda, hatta eğlencelerinde, danslarında, inkarlarında dahi taklit etmeye ihtiyacı olduğunu yazdı. Hayat arenasında onların ulaştığı seviyeye ulaşmak istiyorlarsa...[1] Japonların ulaştıkları seviyeye ancak bu hususların hepsinde Batılıları taklit ettikten sonra ulaştıklarını iddia etmiştir. "İslâm ebedi, şamil bir dindir" adlı kitabında Batılı alimlerin indirilmiş şeriatlerle hidayet bulmaya ihtiyaçları olmadığını iddia etmiştir. Çünkü şeriat koyan onlardır. Peygamberlerin mucizelerine iman etmeyen Üstattan çıkan bu söz açık bir şekilde şunu ifade etmektedir. Kendisinin mucizelere iman etmemesi peygamberlerin nübüvvetine dinlerde tarif edilen şekliyle -o da Allahu Teâlâ tarafından insanlara gönderilmiş olduklarına- iman etmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira (ona göre) peygamberler böyle olsaydı o zaman insanların hepsi -avamı, havası- onlara itaat etmenin, Allah'tan getirdikleri şeriatlarıyla amel etmenin farz olmasın konusunda eşit olurlardı. Nitekim hükümdarların valisine, hükümetinin koyduğu kanuna -avam-havas- ayırımı olmaksızın herkes tarafından itaat edilir. Üstad'ın Batılı bilim adamları ve filozoflar için söylediği peygamberle itaate ihtiyaçları olmadığı hususu, onların Allah'a itaate de ihtiyaçları olmadığı mesabesindedir.

Üstad'ın nazarında İslâm'ın şamil, ebedi bir din olmasının manası bu dinin her türlü yeniliğe, düzeltmelere, değiştirmelere hazır, kabil olduğudur. Öyle ki büyük Üstad ve Fetih dergisinin sahibi Muhibuddin El-hatib, Üstad Ferid Vecdî hakkında, Fetih dergisinde büyük yazar merhum Emir Şekip Arslan'ın makalesine reddiye olarak yayınlanan makalesi münasebetiyle şunu söylemiştir: Ne de güzel söylemiştir!

"Üstad dünyanın çeşitli yerlerinde olan biz Müslümanların bağnazlıkla yoğurulmuş olduğunda ısrar etmektedir. Bu bağnazlığın ilacı ancak İslâm'ı kökünden savurmakla mümkün olur. İslâm'ı kökten savurup atan devrimin üzerinden uzun zaman

1. Bu söz, Ankara yazarlarından Ağaoğlu Ahmed'in: Biz Batılıların her şeyini almaya kararlıyız. Ciğerlerindeki iltihabı (mikrobu, irini) bağırsaklarındaki necasetleri (bokları) dahi" sözüne ne kadar benzemektedir.

geçtikten sonra İslâm'a karşı ayaklananlar tekrar İslâm'a dönecekler. Böylece biz bağnazlardan daha iyi olacaklar."

Ben de diyorum ki: Mısır genel müftüsü Şeyh Muhammed Abduh, Bağnazlığı tedavi ederken İslâm'ı kökünden yıkan Ezher dergisi editörünün sözlerini duysun! Nitekim o, hayatında Ezher'in bağnazlığından çok şikâyet edip durdu. Bunu işitsin ve bağnazlığa karşı ektiği ağacın ne kadar çok meyve verdiğine sevinsin. Bağnazlık ve bağnazlığa karşı çıkmak, dini devletten ayırma konusuna tahsis ettiğimiz dördüncü bölümde tafsilatlı olarak gelecektir, inşallah.

Kendime itiraz mahiyetinde farazi bir sual soracağım, sonra da cevabını vereceğim:

Şayet denilirse ki: Üstad'ın Kemalist Türklerin devrimini müdafaa ederken dine karşı çıkması, Kur'ân'da varid olan ve Üstad'ın akıl ve bilimle bağdaşmadığını söylediği mucizeler ve ölümden sonra dirilmek ayetleri hakkındaki şaz görüşleri, müslüman milletlerin, eğlence, dans, inkar dahil olmak üzere her konuda batılıları taklit etmeye ihtiyaçlarının olduğunu söylemesi, Batılı alimlerin peygamberlere indirilen ilahi şeriatlerle yol bulmaya ihtiyaçlarının olmadığına dair sözleri... "Okurların unutmadığı bütün bu hususlar, geçmiş konulardır. Ne kadar yakın zamanda gerçekleşmiş olsa da bunları dile getirmemiz gerekir." Fakat Üstad bugün Ezher kürsüsünden, dinine sahip çıkan diğer alimler gibi İslâm'ı müdafaa etmektedir. Aynen uzak geçmişinde meşhur olduğu müdafaaları gibi. O geçmiş ile günümüz arasında zamanda ondan sadır olan ifratlara gelince yok hükmünde sayılır. İki hayır arasında silinen şer gibi. Üstad, Allah'ın kitabında zemmedilmiş olan, iman eden sonra kafir olan, sonra iman edip sonra tekrar kafir olanlardan değildir. Bilakis kendisi önce iman eden sonra dine karşı ayaklanan sonra ayaklanmaları durulup yeniden iman edenlerdendir... Böyleyken yana yöneltilen bu tenkitler, ayrıca onu, te'lifinin önemli sebeplerinden biri inkarcılara karşı yazılmış olması olan bu kitabın mukaddimesine koymak adalet ve insaf olur mu?

Derim ki: Bu sorunun bana yöneltildiğini farz ederek bana sorana şunu soruyorum: Üstad hayatının üçüncü döneminde dine karşı çıktığı ikinci dönemde söylediklerinden geri döndü mü? O sözleri söylemekle hata ettiğini açıkça söyledi mi? Özellikle mucize ve ölümden sonra dirilmeyi anlatan ayetlerin Kur'ân'ın manası anlaşılmayan müteşabih ayetlerinden olduğu yahut zahiri manası ile akıl tarafından kabul edilmesinin mümkün olmadığına dair sözleri. Zira kendisi, peygamberler döneminde bu mucizelerin gerçekleşmiş olmasını belirlenen vakti geldiğinde de Allah'ın meşietiyle insanın öldükten sonra dirilmesinin gerçekleşecek olmasını uzak

bir ihtimal olarak görüyordu.[1] Ayrıca doğunun batı gibi ilerlemek, terakki etmek is-

1. Bu sorunun cevabı şöyle: Üstad'ın yazarlık alemindeki konumu ne kadar büyük olursa olsun hatasından dönmeye imkan vermez. O, bu hataları, konumundan, makamından büyük görmez. Makamı imkan verse kavraması bu hataların büyüklüğünü anlamasına imkan vermez. Cevheri itibariyle eski dalaletinden asla vazgeçmez. Özellikle de bu dalaletleri konusunda geçmişte biri ile münakaşa yaşamışsa. Bilakis o, gafil olanların Ezher dergisi editörlüğündeki görevinin gereğince hareket ettiğini zannedeceği bir üslupla yerleştirmeye çalışmaktadır. Bazen kararlılık gösterip görüşünde sebat ettiğini söyleyebilir. Daha doğrusu görüşünde sabit olduğu anlaşılacak bir ifade kullanabilir. Bu görüşü Ezher'deki vazifesinden doğu batı arası kadar uzaktır. Bu görüşünden de arpa boyu kadar uzaklaşmaz.
Görülmez mi ki Üstad üçüncü döneminin üzerinden uzun yıllar geçmesinden,s ikinci döneminde söylediği ve inkarcılığı öven mucizeleri inkar eden sözlerinin neredeyse tamamen unutulacak olmasından sonra Ezher dergisinin 11. Cilt 7. Cüzünde, *"Bilim ve Felsefe Işığında (Hz.) Muhammed'in Hayatı"* başlıklı makalede şöyle diyor: "*Bedir Savaşında Kevni Kanunları Aşan Olaylar*"
Bu sözlere bir bak, Üstad, mucizeleri inkar ile ikrar arasında nasıl geri adım atıyor. İlk olarak Rasûlullah'ın siretini bilimin ışığında yazdığını söylüyor. Bu, mucizelerden arındırılmış ve tabiat kanunlarıyla uyumlu olarak bilimsel bir üslupla yazdığını gösterir. Zira bilim ve tabiat kanunları mucizeleri kabul etmez. Bundan dolayı Heykel Paşa *Hayat-ü Muhammed* adlı kitabını mucizelerden arındırmış ve gerekçe olarak da bilimin bunları kabul etmediğini söylemiştir. Üstad Ferid Vecdî de *Ezher* dergisinde peygamberimizin hayatını bu şekilde yazmak istiyor. Geçmiş alimlerin, içinde mucizeleri anlatarak yazdıkları şekilde değil.
Bundan dolayı Üstad az önce aktarılan makalesinin başlığından sonra şöyle demiştir:
"Nebevi asırların" yani peygamberlerin yaşadığı asırların en temel özelliği, imtiyazı, tabiat kanunlarını aşan mucizelerdir. Dini efsaneler bu kabilden olan olaylarla doludur. Bu mucizelere şahit olan insanların, kendilerinden sudur eden elçilere boyun eğmelerinde en büyük etkiye sahip olmuştu. Bu kabilden olaylar Muhammedi asırda da olmuştu. Davaya, bütün aşamalarında eşlik etmiştir. Geçmişte aynı türden olan mucizelerin ise en etkilisi en büyüğü olmuştur. Bu mucizeden kastım insanları nakledegeldikleri, şakkussadr, bulut gölgelemesi, ayın yarılması gibi maddi delili ile ispat etmemiz mümkün olmayan, zahirinden anlaşılan manadan başka manaya yorumlanabilen olaylardan bahsetmiyorum. Bilakis kastım, çeyrek asırdan daha kısa bir sürede Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in eliyle gerçekleşen içtimai, edebi (ahlâki) alanlardaki devrimlerden bahsediyorum. Başka ümmetlerde bunları gerçekleştirmek uzun asırlar almıştır.
Okurlarımız bu sirette yazdıklarımızda her olayı icaza yorumlamada aşırı gitmemeye titizlik göstermemizi mülahaza etmişlerdir. Yeter ki bunu tabii sebeplerle izah etmek mümkün olsun. Biraz zorlama olsa da... Bu konuda bir şeyin varlığından emin olmak için mübalağalı şartlar koşanların ve bilimsel kanunu tatbike riayet edenlerin anlayışına ayak uyduruyoruz. Çünkü şundan eminiz: Aydın elit kesiminin saygı duymadığı ve meseleleri tahlil ve incelemede koyduğu ideal örneğinin doğru suretini bulamadığı bir araştırmanın genel bir hizmet ifa etme gayesine ulaştırması mümkün değildir."
Bu sözün manası şudur: Yazdıkları içinde geçmiş Müslümanlar nezdinde mucize olarak görülen olayları mucize olmaktan çıkarmaya titizlik gösterdiği, biraz zorlama yollu olsa da tabii olaylara bağlamaya çalıştığıdır. Böyle yapmasına sevk eden tek sebep bilimin mucizeleri kabul etmiyor olmasıdır. Muasır kültürle yetişen aydınlarında bilimin kabul etmediği mucizeleri kabul etmemelerdir.
Buradan açığa çıkıyor ki Üstad, Ezher'deki vazifesini üstlendikten sonra mucizelere karşı çıkan anlayışı itibariyle kendisinden önce bulunan Üstatla aynıdır. Mezhebi bilimsel düsturu tatbiki esas alanların mezhebiyle aynıdır. Bu düstur da maddi delil ile ispatı mümkün olmayan hiçbir şeyi kabul etmez. Dinlerin iman ettiği gayb kanunları da bunlardandır. Bu ise inkarcı materyalistlerin ve pozitivistlerin ekolünden başkası değildir. Ona göre -saygı duymadığı şeylerin saygı duyulmaya değer şeyler olmadığı- aydın elitlerden maksat Ezher vazifesi gibi bir yükümlülüğü yokken, "içinden inkarcı olan müslüman doğu" diye tabir ettiği taifedir. Dolayısıyla Üstad sapık ilkelerinden hiçbirini değiştirmemiştir. Kendisi Ezher dergisinin sorumlusu olarak vazifesini eda ederken kendi taifesine ve okur grubuna yüzünü dönüp gizli şeylerini sarahaten söylemektedir. İmanlı okurlarının ise bir yönden gafletlerinden bir yönden de

ülkedeki konularının zayıflığından emin olduğunu saklamamaktadırlar. Hem de İslâm ülkesi diye isimlendirilmesine rağmen. Ezher fetva kurulu nerede? Sosyal İşler Bakanlığına, bakanlık dergisindeki bir yayından dolayı sitemvari bir mektup gönderen başkanı nerede, ne yapıyor? Zira dergide Hz. Musa'dan ve Hz. İsa'dan bir marangoza nispet edilen "lakit" (buluntu) diye bahsedilmiş, Müslümanlar da kurula müracaat edip bu konuda fetva istemişlerdir. Bu kurul Ezher dergisini ve içinde yazılanları neden görmez? Sosyal işler dergisinin editörü her halde desise konusunda pek mahir değil. Eski fikirlere sahip Müslümanların tepkisini çekmeden lâ dini laik ilkelere hizmet etmeyi başaramıyor. Ezher dergisi editörü ise bir makalede insanlara nasıl iki dille konuştuğunu gördün. Kendi fırkasından bir grupla bir başka fırkanın gafletinden nasıl bahsettiğini...

Kendisi Es-Siyretül-Muhammediye kitabının birinci adımında mucizeler hakkında kendi mezhebini taifesinin mezhebini tescil etmektedir. Sonra diğer yüzünü Ezher dergisi başkanlığına ve taifesinden olmayan okurlarına çevirmeyi unutmamaktadır. Peygamberin mutlaka bir mucizesi olması gerektiğini düşünüyor. Peygamberimizin geçmiş peygamberlerden üstün olan hayatında mucize olmayan mucizeler bulunması gerekir. Üstat bu tezatı birleştirmekten aciz değildir. Öyle ki, daha önce de peygamberlerin bulunduğu asırlara tabiat kanunları olan mucizelerin yaşandığı dönemler itibariyle efsaneler asrı demişti. Bu efsaneleri ortaya koyanlar, insanların peygamberlere boyun eğmesi konusunda en güçlü etkiye sahip oldukları için koymuşlardır. Ezher dergisi editörünün bu ifadesi birini değil bütün mucizeleri inkar ettiğine dair açık bir ilandır. Örneğin İsa *(aleyhisselam)*'ın babasız doğması vb. nitekim "sosyal işler dergisi" bu şekilde yapmıştır.

Sonra diyor ki "Muhammedi dönemde de bu türden olaylar olmuştur." Bu ifadesiyle peygamberler asrında inkar ettiği ve efsane diye yorumladığı mucizeleri Muhammedi asırda kabul ettiğini zannediyoruz. Ancak buna hemen şu sözünü ekliyor: "Onun bu mucizesi geçmişte aynı türden olanlardan daha büyük ve daha etkili olmuştur." Bu da ikrardan inkara dönüştür. Yani Muhammedi asrın mucizeleri, önceki asırlarda olan mucizeler gibi efsane kabilinden değildir. Daha sonra geçmiş asırlar için inkar edip Muhammedi asır için ikrar ettiği mucizelerden kastının ne olduğunu izah ederek şöyle demektedir: "Mucizelerden kastım insanları nakledegeldikleri şakkus-sadr, bulutun gölgelemesi ayın yarılması vb. maddi delile ispatı mümkün olmayan meseleler değildir." Böylece asıl mezhebine dönmüş olmaktadır. O da bütün mucizeleri inkar etmektir. İster Muhammedi asırda ister daha önceki asırlarda olsan mucizeler olsun. Çünkü kastetmediğini söylediği Hz. Muhammed'in hayatından verdiği bu üç örnek tabiat kanunlarını aşan gerçek mucizelere örnektir. O da -yani Üstad- rivayetinin sıhhatindeki herhangi bir şüpheden dolayı bu mucizelerden yüz çevirmemektedir. Bilakis bunlardan herhangi birini maddi bir delil ile ispat etmek mümkün olmadığından dolayıdır. Onun mezhebi, maddi alem dışında herhangi bir şeye iman etmeyen materyalistlerin mezhebidir. Halbuki zikrettiği örnekler yaşandığı dönemde duyularla görülmüş olaylardı. Öyleyse bunları kabul etmeyenin, tarihte vuku bulan bütün olayları, hatta Bedir savaşının gerçekleşmiş olmasını da kabul etmemesi gerekir. Çünkü bu savaşta hissi bir delile sabit değildir. Ancak Üstad'ın bu dönemde herhangi bir şeyin hissi delille ispatının mümkün olmasından kastı, aynı türden bir örnekle ispatının mümkün olmasıdır. Bu da tabiat kanunlarını aşacak şekilde olmamalıdır. İnsanların naklettikleri üç örnekten yüz çevirmesi bunların o zaman vuku bulmadığını iddia etmesinden dolayı değildir. Bilakis tabiat kanunlarına aykırı olduğu için mümkün olmadığını iddia etmesindendir. İşte bu müslüman doğunun, maddiyatçı kültür ile yetişen muasır aydınların çaresiz hastalığı budur. Üstad da uzun senelerden beri Ezher'deki vazifesini üstlenmesine bu vazife sırasında materyalist Üstad Nasif El-Mangabadi ile münakaşa etmesine rağmen bu beladan kurtulamadı. Bu münakaşa hakkında da konuşacağız...

Üstad Ferid Vecdi'nin mucizeler hakkındaki mezhebinin hülasası İslâm'dan önceki asırlarda gerçekleştiği söylenen mucizelerin hepsi efsanedir. İnsanların Hz. Muhammed dönemine nispet ettikleri mucizelerin de hepsi aslı astarı olmayan efsanelerdir.

Sonra aynı şekilde Hz. Muhammed'in mucizelerini inkar ile sonuçlanacak laf ebeliği ile rol oynayan ve buna bizi yönelten Üstad, dönüp bu sefer Bedir'de meydana gelen ve olağanüstü durumlar çıkarmaya çalışmıştır. Buna mü'minlerden az bir sayının kalabalık sayıdaki müşriklere galip gelmesini örnek

tiyorsa her şeyde; inkarında, eğlencelerinde danslarında dahi onu taklit etmesi gerektiğini söylemesi... Batılı bilim adamlarının indirilen şeriatlere tabi olmaya ihtiyaçlarının olmadığını söylemesi... "İnkarın dinlere baskını" ünvanlı makalesinde... -Üstad'ın bu makaleyi nerede yayınladığın bilmiyorum. Fakat Elhidaye el-İslâmiye dergisinin h. 1351 Safer ayında çıkan adedinde bu makaleden nakiller gördüm- söyledikleri... Diyor ki:

---

vermiştir. Aydın elitler dışındaki okurlar -onlar bakmasa da- bir baksınlar: Tabiat kanunlarını aşan mucizeleri inkar eden Üstad'ın, olağanüstü olmayan olaylardan nasıl da olağanüstü olay çıkarmak zorunda kalmıştır. Onun düştüğü bu zorunluluk peygamberlerin mucizelerin inkar etmekle, işlediği fahiş hataya uyanması için yeterlidir. Şayet kendinden yahut başkasından gelen uyarılardan istifade edebilseydi. Yoksa Üstad ne diye Bedir'de yaşanan ve olağanüstü olmayan olayları, dönüp olağanüstü olay gibi göstermeye çalışsın. Az sayıda ordunun kalabalık orduya galip gelmesi gibi... Fakat bu olay, Üstad'ın iddiasına rağmen mucizelerden çok tabii olaylara benzemektedir. Zira böyle bir olay nübüvvet iddiasında bulunmayan kimselerin ordusunda da olabilir. Nice az sayıdaki ordular -Allah'ın izni ile- kalabalık ordulara galip gelmişlerdir. Her ne kadar Bedir savaşındaki şekliyle bir galibiyet nadir olarak vuku bulsa da... Ancak mucize nadir olaylar için kullanılmaz, bilakis olağanüstü olaylar için kullanılır.

Bedir'de sayısı az olan ordunun, kendisinden kat kat kalabalık müşrik ordusuna galip gelmesinin -buna rağmen de Hz. Muhammed'in mucizesi olarak adlandırılmaması- bir benzeri de Rasûlullah'ın eliyle meydana gelen ictimai ve ahlâki devrimlerdir. Üstad bunları mucizelerden daha büyük ve daha etkili mucize olarak görmüştür. Bunlar gerçek mucize değildir. Çünkü tabiat kanunlarını aşan bir yönü yoktur. Ayrıca Üstada göre Nebi dışında birinin de eliyle gerçekleşebilir. Hatta böyle olmasaydı ve peygamber dışında birinin eliyle gerçekleşmesi imkansız olsaydı o zaman kanunları aşan (olağan üstü) bir mucize olurdu ki Üstada göre bunun peygamber eliyle de gerçekleşmesi imkansız olurdu. Öyleyse Üstad'ın bu devrimleri Rasûlullah'ın nübüvvetine delil birer mucize olarak sayması doğru değildir.

Rasûlullah'ın eliyle gerçekleşen ictimai ve ahlâki devrimlerin Üstada göre başkasının da eliyle gerçekleşmesinin mümkün olmasına bir delil de Mustafa Kemal'in eliyle çeyrek asırdan daha kısa bir süre zarfında gerçekleşen Türk devrimi -Üstada göre- mucize sayılmaya layıktır. Kendisi bu mucizenin sahibini de "O bir dehadır. Türk devletin 1. Dünya savaşından sonra büyük devletlerin pençesinden kurtarmıştır" sözleriyle nitelemektedir. Bunu, galip devletlere karşı galibiyet saymış, cümle aleme az olanın çok olana galip gelebileceğine dair en büyük örneği göstermiştir. Buna en olarak "Türk milletini benzeri olmayan adımlarla ileriye götürmüştür. Benzeri Japonlarda dahi görülmemiştir." Demiştir. Bu işte, o dehanın galibiyeti ve onun eliyle gerçekleşen devrimi. İşin garip tarafı Mustafa Kemal'in eliyle gerçekleşen ictimai devrim, peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in eliyle gerçekleşen ictimai devrimin yıkılarak kurulmuştur. Üstad'ın Mustafa Kemal'e verdiği sıfatlar bir tek nübüvvet sıfatından hali idi. Hem de Üstada göre mucizelerden daha büyük ve daha etkin bir mucize gerçekleştirmesine rağmen.

Hasılı Üstad gerçek mucizelere ihmal etmek ve efsane dışında bir şey kabul etmemek de ısrar etmektedir. Bu ısrarını bilemayakuydurma iddiasına dayandırmaktadır. Daha sonra mucize sayılması doğru olmayan olayları mucize saymaya çalışmaktadır. Hatta bu hususta Bedir savaşında Allahu Teâlânın mü'minlere medet olarak gönderdiği sıralı bin meleğe karşı gözlerini yummaktadır. Allahu Teâlâ buyuruyor ki: *"O vakit rabbinizden medet (yardım) istiyordunuz da size ben ardı ardına bin melekle imdat ediyorum." Diye icabet buyurmuştu."* Enfal 9. Allah'ın kitabında belirtilmesine, bu nas Üstad'ın siret hakkındaki kitabında yer almasına meleklere imdat te'vile kabil olmayan şekilde gerçek bir mucize olmasına rağmen buna gözlerini yummaktadır. Üstad'ın zihniyetindeki ve onunla beraber aydın elit kesimin zihniyetindeki hastalığın temel illeti mucizelere inanmıyor olmasıdır. Bundan dolayı bir inkar ederek bir ispat ederek oynadığını görmektesin. Tabiat kanunlarını aşan ve gerçek mucize sayılan mucizelerin inkarına ek olarak mucize olmayan olayların mucize sayılmasında pekiştirmeli olarak mucizeleri hafife almak, pekiştirmeli olarak inkar etmek olduğu zeki, fatin olana gizli bir şey değildir.

"Zaman ilerledi. Hükümetlerde din adamlarının hegemonyasından kurtuldu. Artık dinin silahı, elinde bulunan ikna gücü olarak kaldı. Bu sıralarda bilim meyvelerini veriyordu. Bilinmeyenleri keşfediyor, araç-gereçler icat ediyor, beşeriyetin hayatını mevcut seviyeden çok üste çıkaracak şekilde yeniliyordu. İnsanlar, özgür hayatın döneminde de ve maddi bilimlerin otoritesi altında ulaştıkları hayat ile inanç, akaid muhafızlarına boyun eğdikleri günlerde sahip oldukları hayat arasındaki büyük farkı fark ettiler. Tam bu sırada inkar, bu yeni farkındalık fırsatını kullanıp dine saldırısındaki azgınlığını arttırdı. Tamahlarını ilerletip dini tamamen bitirmeye yöneldi."

Yine aynı makalede yer alan: "Onlar (yani din adamları, bazan bunu saklamak için akaid muhafızları ifadesini kullanır) bilim ve felsefenin her gün kenarlarından eksildiklerini, insanların etraflarından grup grup çekildiklerini görmektedirler. Öyle ki bulundukları alanda onlardan başka kimse kalmadı. Bunun üzerine, materyalist felsefenin eğitimli tabakayı yuttuğu asrın ruhunun temel unsurlarından biri haline geldiği bina edildi. Adetler, ahlâk hasletler hatta yasalar, kanunlar ve ideal hayat prensipleri kendisinden nazil olmaya başladı." Sözleri...

Dinin ve akaidini muhafaza edenlerin düştüğü durumdan mutlu olan Üstad'ın iddia ettiğine göre bilim hepsini tamamen bitirdi. Üstad bu sözleri yazdığı gün Ezher'de vazife üstleneceğini ve tamamen yok edilen akaidin muhafızlarından olacağını bilmiyordu. Peki okurlarına, ölüleri dirilttiği tılsımdan hiç bahsetti mi? Halbuki Üstad ne mucizeye ne de ölümden sonra dirilmeye inanıyordu. Yoksa tılsım onun kaleminin ucunda mı? Dilerse bir gün onunla dini bitirir, dilerse bilimi. (Bu söylediği de gelecektir) Sonra daha önce öldürülüp yok edilenleri tekrar diriltip aralarına katar. Yoksa Üstad şairin dediği gibi mi:

Bir gün Yemenliyim... Yemenliyle karşılaşsam...

Maadlı birine rastlasam da Adnaniyim.

Ayrıca Üstad, Ezher'deki görevi aldıktan sonra, "Muhakkak ki bizler de Türklerin geçtiği aşamalardan geçeceğiz. Gerçek manada terakki sıramız geldiğinde. Türklerin girdiği süreçten bir şey öğrenemezsek, en azından yaptıklarını takdir edenlerden olalım." Diyerek Türkiye'deki lâ dini devrimi övmekten ve desteklemekten geri adım attığını açıkladı mı?[1] Sonra Üstad'ın işlerinden inkarcı olduklarını anlattığı İs-

1. "Kur'ân'ı tercüme meselesi" kitabında s. 142 müracaat edebilirsin. Diğer taraftan Ezher dergisinin Üstad Ferid Vecdî'nin yönetiminde çıkan 8. Cilt 2. Cüzünü gören ve gelen takrizi okuyan şu kanaatte tereddüt etmez: Üstad üçüncü evresinde de ikinci evresindeki halinden değişmemiştir. Takrizinde diyor ki: "Kemal Atatürk... (Bu hilal dergisinin 1936 yılının sonunda yayınladığı ekin konu başlığı. Zira derginin

lâm alemindeki parlak yazar ve şairler, Üstad "Nur'ul-İslâm" ve "Ezher" dergilerinin sorumluluğunu üstlendikten sonra gizledikleri inkardan geri adım atıp İslâm'a Ensar mı oldular? Bu soruya olumlu cevap vermek mümkün olundu. Şayet Ezher dergisi idaresi gibi başka idareler bulunsaydı, her bir idareye de o işlerden inkarcı olanlardan biri getirilseydi. Yahut Üstad'ın Kur'ân'da bulduğu ve benimle münakaşa ettiği sırada Ehram gazetesinin sayfalarından yıldırımla çarpılmaya engel olarak ilan ettiği muhkem-müteşabih ayetinin inkarcılık yıldırımlarından korunmak için gerçek, ikna edici bir kıymeti olsaydı... (Bu sorunun cevabı olumlu olurdu)

Aklın alacağı bir şey midir ki?... -Kendi iddiasına göre dahi olsa- dinleri onun da ikrar ettiği üzere yeryüzünün de iktidarı, otoriteyi ele geçiren, yıkmış olduğu dinleri efsaneler alemine atan, böylece onlarla hakikatler aleminin bağını koparan modern bilim balyozuyla Üstad gibi bir adamın... Evet onun, bu yıkım olayına daha doğru ifadeyle yıkma çabası olayına şahit olanların gözleri önünde bu yıktığını tekrar bina etmesi akıl alır bir şey midir? Yıkıcı olan ilk sözlerin zıddına sözler söyleyerek yıktığını yeniden inşa edebilir mi? Yıkım ve inşa dönemlerinde söylediği sözleri birbirleriyle bağdaştırmadan, bina döneminde geçmiş yıkım olayındaki hatalarını itiraf etmeden (tekrar bina edebilir mi?)[1] İnsanlar bina eden evrede söylediği sözler hakkında; "Bunları samimi bir inançla değil de resmi vazifesinin gereği olarak söylüyor" demezler mi? Bu sözlerinde "gerçeği emsallerinden başkasına sarahaten söylemeyenlerden" saymazlar mı? Nitekim kendisi hem kendi zatı hem de İslâm alemindeki içinden inkarı gizleyen parlak yazar ve şairler için böyle demiştir. Peki ya Üstad yıkıcı evresinde ağzını gere gere:

"O esnada modern bilim doğdu. Etrafına kuşatan güçlere karşı mücadeleye başladı. Nihayetinde bu güçleri mağlup edinceye kadar mücadeleye devam etti. Böylece yeryüzünün iktidarı onun eline geçti. Bu sırada dinlere baktım, temel üslubunu onlara tatbik etti. (sonunda) Hepsini toplayıp mitoloji (efsane) alemine fırlatıp attı. Daha sonra bunların birbirinden doğuşlarını, efsanelerinin birbirleriyle olan bağlarını inceleme aldı. Hepsinden, okunacak bir mecmua oluşturdu. Takdir edilsin diye değil, lakin araştırmacılar bundan, insanın kendi kendini köleleştirdiği, koruması için bütün enerjisini verdiği, yolunca canını, malını feda etmekten esirgemediği zihniyetin şeklini öğrensinler."

---

adetidir. Her yıl sonunda böyle bir ek yayınlar.) Bu ekin konusu en faydalı en önemli konulardandır. Milletini yok olmanın pençesinden kurtaran, buna ek olarak onu benzer görülmemiş adımlarla ileriye taşıyan bir dâhinin hayatı... Bu tür bir ilerleme Japonlarda dahi görülmemiştir. Bu kitap bir romandan daha akıcı. Okur için bilimsel bir kitaptan daha faydalıdır."

1. Sanki bina eden Üstad Ferid Vecdî yıkan ilk Üstad Ferid Vecdî'den başkası... Sanki ikincisinin ilkinden yaptığı yıkımdan haberi yok. Yoksa ondan yıkımının hesabını sorması gerekirdi.

Yüz yıldan daha fazla bir müddet önce de Müslüman doğu Batıyla tanıştı, iletişim kurdu. Onun bilimsel kaynaklarından kana kana içmeye, maddi medeniyetinden ilham almaya başladı. Vakıf olduğu şeyler arasında bu mitolojiyi gördü. Dinin de burada durduğuna muttali oldu. Bu hususta tek kelime etmedi. Çünkü işin teşebbüs edilmekten çok daha büyük olduğunu görmüştü. Ancak o (Müslüman doğu) içinden inkarcı oldu ve inkarcılığa tutundu. Yakinen inanıyordu ki, onun ilmi seviyesine ulaştıkları zaman diğer bütün kardeşlerinin nihai noktası burası olacaktı.

"İslâm ülkelerinde de bir takım yazar ve şairler ortaya çıktı. Onlar bilimsel araştırmalarla vakıf oldular. Onları büyülemişti. Bu sefer makalelerinde ve kasidelerinde bu fikri gizli gizli işleyerek zihinleri bunu kabule hazırlanmaya başladılar. Ambargoya maruz kalmak yahut sürgün edilmek korkusuyla bunu kendileri gibi olanlardan başkasına açıkça söylemediler."

Ehram'da yayınlanan ve temizlenmesi için arkasından *Nur'ul-İslâm* ve *Ezher* dergilerinde yayınlanan makalelerinden oluşan ırmakların ve denizlerin temizlenmeye yetmeyeceği makalesi... Dine karşı adımını atarken, sözlerini sarf ederken daha sonra Ezher'in *Nur'ul-İslâm* dergisi 5. Cilt 7. Cüz s. 489'da ne söyleyeceğini düşünmüyor muydu? (Diyor ki:)

"İnsanlar 16. Yüzyılda materyalist felsefe çıkıncaya kadar inançlarını korumaya devam ettiler. Tabiat (maddi) bilimi sayesinde inanç karşısında tehlikeli bir tavır takınmaya başladı. Geleceğe dönük bakışı kısır olanlar (İslâm alemindeki parlak yazar ve şairlerde olduğu gibi) bunun büyüsüne kapıldılar. Arkasından gelen iki asırda onların benzerleri üzerinde etkisinin sürdürmeye devam etti. Bu asırlarda büyük bir güce ulaştı. (Bu sefer Üstad, ulaştığı gücün İslâm alemindeki müstemlekelerinden söz etmiyor) İşte burada Allahu Teâlâ, insanların imdadına yetişti. Akıllarını ruh üzerine yapılan araştırmalardaki bilimsel keşiflere yönlendirdi. Bilimsel yöntem yoluyla bu materyalistlerin apaçık bir delalet üzere olduklarını ispat etti."

Peki acaba, materyalist felsefeye karşı olan bu bilimsel keşifler, Allahu Teâlâ'nın bu keşiflerle insanları kurtarması... Bunların hepsi Üstad'ın Ezher'in *Nur'ul-İslâm* dergisinin editörlüğünü üstlenmesi ile mi oldu? Yoksa bu gelişmeler daha önce olmuştu da Üstad, *Ehram*'ın da yazdığı; Modern bilimin diliyle dinlere meydana okuduğu... Müslüman doğunun bu meydan okuma karşısında tek kelime etmekten aciz kaldığını... Müslüman doğuyu içinden inkarcı olmaya ve buna sarılmaya zorladığını... Onun ulaştığı ilmi seviyeye ulaşmaları halinde sonlarının onunla aynı olacağından emin olduğunu... İlan ettiği yazılarında bunları gizlemiş miydi? Hatta bizzat kendisi hakkında bu afetin kendisini Kur'ân'ın çeyreğini ilga etmeye ve anlaşılan

zahiri manalarından arındırmaya zorladığını ilan etmişti. Üstad, dinleri efsaneler alemine atılmış olduktan sonra kabirlerinden dirilten bu büyüleyici gücü nereden aldı. Yoksa dinleri, evvela tabiat bilimi öldürmüş yaptı. Sonra da ruh bilimi (psikolojisinin onu dirilten mi yapacak? Halbuki öldürme olsun, diriltme olsun Üstad'ın hayal dünyası dışında bir aslı yoktur. Bunu da anlatacağız.

Üstad, otoriteleri karşısında dünyanın boyun eğdiği tabiat bilimi ve materyalist felsefe ile beraberken semavi dinler arasındaki benzerlikten bunların beşerin uydurması olduğunu, esaslarının birbirlerinden türediği çıkarımını yapıyordu. Bu dinleri Allah'a isnat etmenin yalan olduğunu belirtiyordu. O zamanlar tabiat biliminin ve materyalist felsefenin dinler hakkındaki bu su-i zannını teslim ediyordu. Buna reddiye olarak da tek kelime etmemişti. Halbuki hak olan semavi dinlerin temel esaslarda benzeşmesi zaruri bir durumdur. Çünkü bunların hepsini koyan, kullarını farklı zamanlarda davet etti. Dinleri konusunda asla kendiyle tezatta düşmeyecek olan Allahu Teâlâ'dır.[1] Fakat Üstad kendisi ile çelişmiştir. Bilimin dili ile konuşup başkasına kulak asmaktan dinler arasındaki benzerliği eksiklik görüp... Daha sonra Ezher'in iki dergisinin editörlüğünü ve dini müdafaa görevini üstlendiğinde tıpkı müvekkilinin davasını savunan avukat gibi bu benzerliği dinlerin fazileti sayması katıksız bir çelişkidir. Zira kendisiyle münakaşa ettiği, biraz önce de dikkat çekecek bölümler aktardığım makalesindeki sözlerinden rücu etmemiştir. Bir de şuna bak! *Ezher* dergisinin 7. Cilt 7. Cüzdeki baş yazısında İslâm'ı överken ne diyor:

"İslâm'ın milletleri birbirine yaklaştırmak için kullandığı yollardan biri de kitabında özel olarak Muhammed'in risaletine genel olarak bütün peygamberlerin risaletlerine iman konusunda belirtmiş olduğu hususlardır. Allahu Teâlâ peygamberlerinin sonuncusunu tamamen yeni bir dinle göndermediği lakin onu kendinden önce gelen peygamberlerin hepsine indirmiş olduğu dinle gönderdiğini açıkça belirtmiştir. Buyurdu ki: **"-Dini elbirlik tatbik edin ve ayrılığa düşmeyin." diye Allah, dinden (tevhid esasından) Nûh'a tavsiye ettiğini ve sana vahy eylediğimizi; bir de İbrahîm'e, Mûsa'ya, İsâ'ya tavsiye ettiğimizi, sizin için şeriat yaptı. Müşriklere, kendilerini davet ettiğin bu tevhid dini ağır geldi. Allah ona, (bu hak dine) dilediklerini seçecek ve ona dönüps itaat edenleri hidayete erdirecektir. (Geçmiş ümmetlerin veya ehl-i kitabın) ayrılığa düşmeleri ise, kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarında hased ve azgınlıktan dolayıdır. Eğer Rabbinden tayin edilmiş bir vakte (kıyamete veya ömürlerinin sonuna) kadar azabın gecik-**

1. İslâm'ın kitabı bu benzerliği gizlememektedir. Bilakis son peygambere kitabında bunu açıkça söylemektedir: **"Sana da bu kitabı, kendinden önceki kitapları tasdik edici... Olarak indirdik."** (Maide, 48).

mesine dair bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında (kâfir olanların) helâk işleri mutlak bitiriverilirdi. O peygamberlerin arkasından Kur'ân'a vâris kılınan ehl-i kitab da ondan muhakkak endişe veren bir şüphe içindedirler. (Ey Rasûlüm), onun için sen onları tevhîde davet et ve emrolunduğun gibi, sebat üzre doğru git. Onların heveslerine uyma ve de ki: "- Ben, Allah'ın indirdiği her kitaba iman ettim. Aranızda adaleti yerine getirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz (karşılığı) bize, sizin amelleriniz (karşılığı) size... Sizinle aramızda bir husumet yok. Allah hepimizi (kıyamette) bir araya toplayacak ve dönüş de ancak O'nadır." [1] bu ayet-i kerimeler nebi *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in vazifesinin daha öncesinde vahyin peygamberler diliyle beyan ettiği ancak daha sonra tabiilerinin tahrif edip gerçek mahiyetini terk ettikleri dini ve doğru yolu ifade etmek olduğunu ifade etmiştir."

Yine Üstad sadece bilime -maddi bilimi kast ediyorum- iman ederken, *Nur'ul-İslâm* dergisinin 6. Cilt. S. 39'da neler söyleyeceğini (şunları söyleyeceğini) bilmiyor muydu? Defalarca materyalist anlayışın düşü ve dip seviyeye yuvarlanışı hakkında yazılar yazdık. Batı dünyasında bu bilimle ilmin rükünleri arasında yaşanan çatışmaları tasvir ettik.

Şimdi de görevimizi (dergideki görevi) bizi o felsefe çatışmaları izah devam ettirmeye çağırdığını görüyoruz. Zira bu asırda dine, bazı akıllar nezdinde revacı olan, o akıllarında ilimden sandıkları halbuki ilimle uzaktan yakından alakası olmayan bu mezhebi; anlayışı çürütmekten daha güzel bir hizmet olamaz.

Bir de *Ehram* gazetesinin 1938 sayısında Üstad Nasif El-Mangabadi ile münazara yaptığı sırada şunları söyleyeceğini bilmiyor muydu... Üstad Nasif "ruh çağırma" olaylarını tamamen inkar etmiş ve yalan ve uydurma olarak değerlendirmiştir. Bu konuda da bilimin yani modern maddi bilimin bu tür olayları kabul etmemesine dayanıyordu. Üstad Ferid Vecdî Bey ona cevabını şöyle demişti:

"Zati alileri (Üstad Mangabadi'yi kastediyor) diyor ki: "Bilim bu hurafeden beridir" Peki hangi bilimden bahsediyor. Hangi bilimin kendisi henüz eşyanın kabuğunu aşamadığını eşyalar arasındaki bazı ilişkileri bilmediğini açıkça söylüyor. Ayrıca maddenin özü, idrak(kavrama)nın hakikati, fizyolojik ve biyolojik ve daha başka sayılamayacak kanun karşısında şaşkın kaldığını ilan etti. Hatta bilimin en büyük otoritelerinden biri henüz beşikte olduklarını sarahaten söyledi. Binaenaleyh Üstad Mangabadi'nin diliyle konuştuğu ve "bu mümkündür, bu imkansızdır" demeye yetkili kaldığı bilim hangi bilimdir."

1. **Şura,** 13-15

Ben de (Mustafa Sabri Efendi) diyorum ki: Ben Üstad Mangabadi'nin yerinde olsam -asla da olmak istemem- "Bu hangi bilimdir?" sorusuna: "Soran Üstad'ın bizzat kendisinin *Nur'ul-İslâm* dergisinin editörlüğüne ve başkanlığına getirilmeden önce *Ehram* gazetesinde yayınlanan makalesinde peygamberlerin mucizelerini inkârı teyit sadedinde hakkında şunları söylediği bilimdir" diye cevap verirdim. (Demişti ki:) *"O esnada modern bilim doğru. Etrafına kuşatan güçlere karşı mücadeleye başladı. Nihayetinde bu güçleri mağlup edinceye kadar mücadeleye devam etti. Böylece yeryüzünün iktidarı onun eline geçti. Bu sırada dinlere baktım, temel üslubunu onlara tatbik etti. (sonunda) Hepsini toplayıp mitoloji (efsane) alemine fırlatıp attı. Daha sonra bunların birbirinden doğuşlarını, efsanelerinin birbirleriyle olan bağlarını inceleme aldı. Hepsinden, okunacak bir mecmua oluşturdu. Takdir edilsin diye değil, lakin araştırmacılar bundan, insanın kendi kendini köleleştirdiği, koruması için bütün enerjisini verdiği, yolunca canını, malını feda etmekten esirgemediği zihniyetin şeklini öğrensinler.*

Yüz yıldan daha fazla bir müddet önce de Müslüman doğu Batıyla tanıştı, iletişim kurdu. Onun bilimsel kaynaklarından kana kana içmeye, maddi medeniyetinden ilham almaya başladı. Vakıf olduğu şeyler arasında bu mitolojiyi gördü. Dinin de burada durduğuna muttali oldu. Bu hususta tek kelime etmedi. Çünkü işin teşebbüs edilmekten çok daha büyük olduğunu görmüştü. Ancak o (Müslüman doğu) içinden inkarcı oldu ve inkarcılığa tutundu. Yakinen inanıyordu ki, onun ilmi seviyesine ulaştıkları zaman diğer bütün kardeşlerinin nihai noktası burası olacaktı.

"İslâm ülkelerinde de bir takım yazar ve şairler ortaya çıktı. Onlar bilimsel araştırmalarla vakıf oldular. Onları büyülemişti. Bu sefer makalelerinde ve kasidelerinde bu fikri gizli gizli işleyerek zihinleri bunu kabule hazırlanmaya başladılar. Ambargoya maruz kalmak yahut sürgün edilmek korkusuyla bunu kendileri gibi olanlardan başkasına açıkça söylemediler."[1]

Üstad Mangabadi'nin yerinde olsaydım şunu de söylerdim: Soran Üstad'ın daha önce başka bir makalesinde, soran Üstad'ın daha önce başka bir makalesinde: "Muhakkak ki bilim ve felsefe her gün din adamlarının etrafından eksilmektedirler. İnsanlar da gruplar halinde yanlarından çekilmektedirler. Artık bulundukları alanda onlardan başkası kalmayacaktır. Bunun neticesi olarak felsefe eğitimli tabakayı yuttu. Bu asrın ruhunu meydana getiren unsurlardan bir unsur haline geldi. Adetler, edep, ahlâk hasletleri hatta yasalar, kanunlar ve ideal hayat prensipleri aradan inme-

1. Üstad bu sözlerini daha önce bir iki, hatta daha fazla naklettim. Bu kitapta Üstad'ın sözleriyle karşı karşıya kaldığım her münasebette de aktarmak istiyorum. Çünkü -Ehram gazetesinde bunu yayınladığında benim dışımda kimse tek kelime etmeyince- bunun Mısır'ın dine karşı tavrını tanıtan saldırganların tuzaklarından koruyan, hayatını devam ettirme vesilesi gören bir izah zannetti.

ye başladı" diye bahsettiği ilimdir (derdim).

Dünyada insanın kendi ile çelişmesine, Üstad Ferid Vecdî Bey'in Ezher'deki vazifeyi üstlendikten sonra bu göreve gelmeden önceki haliyle çelişmesinden daha bariz bir örnek yoktur. Kendisi ilk olarak materyalist modern bilime yeryüzünde iktidar ve yönetim, ardından dinlerin hepsini efsaneler alemine atma, bu bilimi öğrenenlere de içinden inkârcı olma hakkı veriyor. Semavi dinlerin kitaplarının anlattığı peygamber mucizelerinin, haber verdikleri ölümden sonra dirilmenin imkânsız olduğuna hükmetme yetkisi tanıyor.

İlk olarak bunları söylerken ikinci olarak şunları söylüyor:

"Bu hangi ilimdir ki "bu mümkündür, şu imkansızdır" diye hüküm veriyor. Halbuki bilim henüz eşyanın kabuğunu aşabilmiş değil. Henüz kendisi beşiktedir."

Yine... Dünyada, "emiruş-şuara"sının[1] dediği üzere Mısır gibi "burada her şey bir müddet sonra mutlaka unutulur" olan başka bir memleket nerede ise yoktur. Mısır'da da Üstad Ferid Vecdî gibisi yoktur. Öyle ki gazete sayfaları üzerinden daha önce ortaya attığı iddialarının sonra tersini iddia edebilmektedir. Bu konuda okurların gafletinden cesaret almakta, onları yazdıklarını tescil edebilmekten daha alt seviyede görmektedir. Karşı iddialarda bulunurken ilk davasından dönmek hatasını kabul etmek adına yapmamaktadır. Böyle yapsaydı bu onun için bir fazilet sebebi olurdu...

Hatta dünyada Ezher şeyhliği gibi bir müessese neredeyse görülmemiştir. Bir yazarın gazete ve dergilerdeki makalelerinde dinlere karşı çıktığını, bilim adı altında dinleri yıkmak için sürekli saldırdığını gördü... Bu zatın peygamberlerin mucizelerini, ahiret yurdunu inkar ettiğini gördü... Bunları inkar uğuruna da Kur'ân'ın yaklaşık dörtte birini de ilga ettiğini gördü... Bütün bunları gördü... Gitti, dinleri yıkmaya yerine de -evvela gizleyerek vakti gelinceye de açıktan belirterek- inkarı yerleştirmeye çalışan bu zatı İslâm'ı müdafaa vazifesine getirdi. Böyle bir zatı müdafaa görevine getirdi, hem de dinlere karşı olan hamlesinde İslâm'ın savunulamaz olduğu konusunda diğeri dinlerle aynı olduğunu iddia etmesine rağmen... Şunu da iddia etmişti ki: İslâm'ı kurtarmak, diğer dinlerle beraber atıldığı efsaneler aleminden onu çıkarmak, teşebbüs etmekten daha büyük bir olaydır. Çünkü onu oraya atan yeryüzünde iktidarı ele geçirmiş olan modern bilimdir.

1. Emiruş-şuara. Şairlerin emiri, kralı manasındadır. Mısırlı o dönemde yaşamış meşhur şair Ahmed Şevki'nin lakabıdır.

Ben iki tavırdan hangisinin tavır sahibini daha çok zedelediğini bilmiyorum. Bina etmek için yıkan şahsa muhtaç olan Ezher'in tavrı mı? Yoksa elleriyle yıktığını yeniden inşa vazifesini alan yıkıcının tavrı mı? İşini tuhaf yanı, bu zat yıkmayı beceremediği gibi bina etmeyi de beceremeyecek. Bilakis iki halinde sadece kendini yıkmıştır. Buna bağlı olarak Ezher'in onu inşa görevine getirmesinin bir bahanesi olur. O da onu kendini yıkmak üzere ayağını kaydırmıştır!

Diyorum ki: Bu zat[1] Üstatla Ezher'deki ve *Ezher* dergisindeki makamından dolayı haset ediyor değil. Derginin editörlüğünde onun yerini tutmam mümkün değildir. Ancak Ezher'de ve dahi Mısır'da İslâm'ı müdafaa için daha dün bütün dinleri yıkmaya çalışan birinden başkası yoksa... Bu zat da meydana gelen bu değişim geçmişte söylediği yıkıcı sözlerde hata ettiğinin farkına varmasından yahut bu hatasını itiraf etmesinden kaynaklanmamışsa... Günahından tevbe edenin rücu ettiği gibi rücu etmemişse... Bilakis bütün bunların fena sayılmayacak bir ücret karşılında alacağı vazifeden dolayı yapmışsa... Öyle ki kendisi vazifesinden alınacak olursa tekrar dinlere olan düşmanlığından korkuluyorsa... Bu dönüşte din düşmanlığına ilk dönüşü değilse... Böyle biri ancak zindana atılmış zat gibidir. Zindanda olduğu sürece şerrinden emin olunur. Bu mahpusun (mahkûmun) zindanı da Ezher'deki vazifesidir. Belki de görevliler arasındaki özel konumu ona vazifede devam etmeyi garanti etmektedir. Lakin şu var ki, Ezher'de ve Mısır'da zamanla beraber dönen, değişimine göre değişen bu zâttan başka dini müdafaa edecek kimse kalmamışsa. Ezher'e de Mısır'a geçmiş olsun!

Üstad'ın materyalist felsefeye karşı olan bu dönüşü gerçekten çok gariptir. Bunu hatasını tashih kabilinden yapmamış, farkında olmadığı bir dönüşte değil. Bilakis fark ettirmediği bir dönüş de değil. Bilakis fark ettirmediği bir dönüş modern materyalist bilimin nasıl düştüğüne bir bak... Bu bilim ki... Etrafının kuşatan güçlere karşı ona vermeden mücadele etti. Nihayetinde hepsini mağlup etti ve yeryüzünün iktidarı onun eline geçti. Karşı konulmaz gücü ile de bütün dinleri bitirdi. Müslüman doğu da bir baştan öbür başa, bütün yazarları, şairleri ile beraber (peki alimleri nerede?) dinini bitiren güce karşı onu müdafaa edemedi. Bu konuda ağzından tek kelime çıkmadı. Çünkü işin, teşebbüse kalkmaktan çok daha büyük olduğunu görmüştü. Hatta gizli bir din olarak inkarcılığı benimsemek zorunda kalmıştı... Bu sözlerin hepsi Üstad'ın o bilimi yüceltme ve İslâm aleminde dine karşı etkisi konusundaki yazılarından alınmıştır... İşte bu bilimi Ezher'deki vazifeyi üstlenmesinin akşamından sabahına hakkında şunu diyecek seviyeye nasıl indirdiğine bir bak: "(Bu bilimin) bir ara bazı akıl sahipleri nezdinde, daha doğrusu ileriye bakışın kasır

1. (Mustafa Sabri Efendi kendini kastediyor.)

kimselerin yanında bir revacı vardı. Onlar bunu bilimden sandılar. Halbuki bilimle uzaktan yakından alakası yoktur. O kadar yüceltmişken bu kadar aşağılama hakkına nasıl sahip oldu? Hal dediği gibi ise müslüman doğunun bu işi yani dinini müdafaa işine teşebbüse kalkmaktan çok daha büyük görmesinin manası neydi? Onların bilim sandıkları şeyin uzaktan yakından bilimle alakası yok ise o zaman neden Üstad Ezher'deki vazifeyi üstlenmeden bununla dinleri yıkmaya çalışıyor ve kendisine bilim ismini veriyor, onu yeryüzünde tek otorite sahibi olarak görüyordu. "Bilim" adını alma liyakatini kendisinden çekip alan bu hususları Üstad bu son döneminde mi öğrendi? Ayrıca Üstad, sadece bilime iman ettiği günlerde *Ezher* dergisinin 6. Cilt 10. Cüz s. 695'te -yine- ne diyeceğini bilmiyor muydu?

"Dinin, doğru manadaki hürriyeti sınırlandıran bir araç, nefsi, bilimsel sınırlar içinde arzularından mahrum eden bir unsur olarak (şunu da söyle: Yahut mitoloji çukuruna atılan bir şey olarak) sayıldığı zamanlar geçti gitti. Bu zaman ise (Üstad'ın gözleri vazifenin sürmesi ile parlayınca[1] kati delille sabit oldu ki din, ruhun evveli ihtiyacıdır. Ruhun bundan vazgeçme imkânı yoktur.[2] Kati delil derken bununla ruh bilimi üzerine tesis edilen bilimsel delilden bahsediyoruz. Burası, bu önemli hususu bütün yönlerden akli ihtiyacı karşılayacak şekilde beyan etmenin yeri değildir. Ancak şimdilik şunu söyleyebilirim: Üç asır boyunca insan ile madde ötesi varlıklar arasındaki bütün bağları koparmaya çalışan materyalist felsefe tekrar ayağa kalkması mümkün olmayan net bir yenilgi almıştır. Bu hezimeti dini ilimler yoluyla değil, bilakis bizzat tabiat bilimi yoluyla yaşamıştır. Zira bilim maddeyi, enerjiye döndüren bir seviyeye ulaşmıştır. Yani onun bir varlığının olmadığı ve kuvvetin enerjinin arızi hallerinden biri olduğunu tespit etmiştir. Aklın önünden bu karanlık engelin kalkması ile önünde enerji alemine, sınırı olmayan bir bahçe açıldı. Enerji (kuvvet) ki, müşahed alemdeki her mevcudun kaynağı o'dur."

Şu var ki Üstad'ın bu yolla materyalist felsefeye karşı dinin hesabına yaşadığı bu inkılap (değişim), dinin ihtiyaç duymadığı bir durumdur. Çünkü insanın aklını madde ötesi alemle bağı Üstad'ın dile getirdiği, bilimin maddenin var olmadığını keşfetmesinden önce vardı. Ayrıca bu sadette dile getirdiği şeyler maddenin var olmadığını da enerjinin arızi hallerinden bir hal olduğunu da ispat etmez. Bilakis sadece -hakiki ilim ehli tarafından daha önce bilinen- yok olmaya kabil bir şey olduğunu ispat eder. Çünkü hakiki ilim ehline göre Allah'tan başka her şey yok olmaya kabildir. İslâm'da te'lif edilen Kelâm metinlerinde eskiden beri yer alan meselelerden biri, alem hadistir, (yaratılmıştır, sonradan var olmuştur) yok olmaya kabildir.

1. Sürmenin ne olduğu bilinmektedir. (Burada) çok mal manasındadır.
2. Dine, ruhun evveli ihtiyacı olmasından dolayı iman etmek sağlam bir yol değildir. Bilakis olması gereken dine hak olduğu için iman etmektir.

Çünkü kıdemi sabit olmayanın ademi mümteni olmaz. Maddenin de İslâm alimlerine göre kıdemi sabit değildir. Bundan dolayı fenası (ademi, yok olması) mümteni değildir. Sonra maddenin kadim olduğu, -kadim sabit olanın ademi, mümteni olur düsturuna binaen- adem (yok) olmayacağı farz edilirse bu durum da insanı aklının madde ötesi alemle bağını olmasın mani teşkil etmez. Görülmez mi ki ilahiyatçı filozoflar -kastım Aristo gibi Allah'ın varlığını kabul edenler- Allah'ın varlığını kabul etmekle beraber maddenin kadim olduğunu söylemektedirler. Dolayısıyla Üstad'ın kararlı bir engel saydığı şey engel değil, zevaline dair söylediği de gerçekten izale eden bir şey değildir. Ancak Üstad felsefeden, batı ilimlerinden ve keşiflerden bahsederken din için faydalı olanı faydası olmayandan hatta hakkı batıldan ayırt edecek bir ölçü ile konuşmamaktadır.

Buna göre *Nur'ul-İslâm* dergisi 4.cilt, 10. Cüz s.750'de *"Gayba İman Etmeyenler"* ünvanlı makalesinde, tabii halleriyle duyuların idrak edemediği, mikroplar gibi varlıklar hakkında yazdıklarıdır. Bu, benzeri varlıklar ancak dakik aletlerle varlığı görülebilmektedir... İşte Üstad bunları sıralayarak gayba iman etmeyenlere itiraz etmeye çalışmaktadır. Ancak kendisi şunu ya unutuyor yahut unutmuş gibi gösteriyor: "Duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığından bahsedilmez" diyen materyalist felsefe düsturuna dayanarak insanlara gayba iman etmemeyi öğreten ve öğretmeye devam eden kendisidir. Buna bağlı olarak Üstad'ın makalesinde eleştirilen gayba iman etmeyenler taifesinin, Üstad'ın sıraladığı şeylere karşı şunu deme hakları olur: Bunlar bugün artık duyularımız için gayb değildirler. Araç -gereç yoluyla da olsa (bunları müşahede ediyoruz.) Bizler gayba gayb olduğu sürece iman etmiyoruz. Ayrıca bizlere itiraz sadedinde önceleri gayb olup daha sonra müşahede edilebilen varlıkları sıralamanın faydası nedir? Eğer faydası bunları başka gaybların var olmasının mümkün olduğuna delil getirmek ise bu gaybın dine iman edenlerin inandığı -Allah'ın varlığı gibi- gayb ile aynı olması muayyen olmaz. Kaldı ki dinde -örneğin- Allah'ın varlığının mümkün olduğunu kabul etmek yeterli değildir. Bilakis varlığına kesin inanmak gerekir. Üstad'ın gaybın varlığını müdafaadaki üslubuna binaen gayba iman etmeyenlere: "Bekleyin! Sizler bu bekleme esnasında da mazursunuz. Ta ki batıda Allah'ı duyulara gösterecek (arz edecek) bir alet keşfedilinceye kadar" demekten başka söyleyecek bir sözümüz yoktur!

Üstad'ın bu makale de yazdıklarıyla aynı kabilden bir başka makalede yazdıklarıdır. Bu makale *Ezher* dergisi 7. Cilt 5. Cüz s.382'de "şüpheye düşenlerin çoğu neden eğitimli kesimden çıkıyor" başlığıyla yayınlandı. Bu makalenin başında şöyle demişti:

"Avamdan zeki insanların berrak itikatlarını bulandıran şüphelerden biri, eğitimli insanların çoğunun dinden şüphe eden dini hafife alan bazılarının da açıkça zındıklık yapan inançlı insanları aşağılayan kimseler olduklarını görmelidir. Okul öğrencileri içinde bunların emsali çok görülmeye başladı. Özellik de onlardan Avrupa'da eğitim görenler.1 Öyle ki onlardan biri ana-babasının inancına sataşmaktan, akıllarına gelmeyen şüpheleri önlerine sermekten utanıyordu. Bu durum avamın aklına, bilimin inancı bozduğu, zındıklığa teşvik ettiği, kalpleri inkarcılığa hazırladığı düşüncesi sirayet etti."

Subhanallah! Avamın aklına sirayet eden (sızan) bilimin dine aykırı olduğu hususunu, Üstad Ezher'deki vazifesini almadan bir hafta önce *Ehram* gazetesinin sayfalarından açıkça söylemiştir. Peki, kendisi o zaman avam halktan birimiydi de kaleminden onlarına akıllarına sirayet eden şeyler dökülüyordu? Şu var ki onunla avam arasındaki fark mülahaza edilmelidir. Avam, Üstad'ın ulaştığı ilmi seviyeye ulaşamadıkları için bilimin tarafına meyletmemektedirler. Din ile bilim arasındaki savaşta dini yalnız bırakmaktadırlar. Üstad tabii ki onlarla kıyaslanmaz. Özellikle manen şunları dedikten sonra: "Muhakkak ki bilim bütün dinleri efsaneler alemine atmıştır. Böylece iş bitmiştir. İnsanların önünde başka yol kalmamıştır. Ya bilim olmadan dindar olacaklar yahut din olmadan alim olacaklar. Bundan dolayı müslüman doğu, özellikle de parlak şair ve yazarları gizli inkârcı olmayı cahil kalmaya tercih ettiler. İnkarcılığı kabul etmekte tereddüt edenin bu tereddüdün kaynağı ilim noksanlığıdır. Böyleleri, o şair ve yazarların ulaştığı ilmi seviyeye ulaştıkları an gizliden yahut açıktan inkarcılığı kabul noktasında sonları, o şair ve yazarların sona gibi olacaktır."

Bunların hepsi en ufak bir mübalağa olmadan Üstad'ın sözlerinden alınmıştır. Daha önce böyle demiş ve dahiliğini itiraf edenlerin kalbinde bu sözler yer etmişti. Daha sonra bu dalalet onlardan başkasına bulaşmıştı.

Dolayısıyla Mısır'da diğer İslâm ülkelerinde eğitimli insanların çoğunun özellikle de eğitimini -üstada saptırıcı sözlerinde ilham veren- Avrupa'da olanların dinde şüphe eden, dini hafife alan kişiler olmasından şaşılacak bir şey yoktur. Onlar da memleketlerinin, inkârcı olmaları mutat olan dehaları olmak istemezler mi? Kaldı ki eğitim yolunda herkesten beklenen, onların ulaştığı ilmi seviyeye ulaştığı zaman onların inkârcı olmaları gibi inkârcı olmalarıdır. Üstad'ın bugün söylediği her söz daha önce söylediklerine aykırıdır. İnsanların özellikle Üstad'ın ilk talebeleri olan eğitimli kesimin şunu demeleri uzak bir ihtimal değildir: Onun bu sözleri, ihtiyaç halinde dâhilerin sığınağı olan istibtan (inkarını saklama) yoluna yorumlanır. Nitekim daha

1. Daha önce Üstad materyalist felsefenin eğitimli kesimi yutmasını pek tabii görüyordu. Hatta kendisi insanların etrafından dağılmasından, bulundukları alanda kendilerinden başka kimsenin kalmamasından dolayı din adamlarının düştüğü duruma seviniyordu.

önce bu hususa dikkat çekmiş onlara da bu hususta yol göstermiştir. Yoksa bugün, müslüman doğunun bile -onun dediği gibi- işin, teşebbüse kalkmaktan çok daha büyük olduğunu gördükleri bir zamanda dini müdafaa için nasıl oldu tek kelime etme imkânı oldu.

Makalesinin sonunda da şöyle dedi: "Bilimlerde mezun olanların çoğu, tahsil ettikleri malumatların insanın ulaşabileceği nihai seviye olduğunu, ellerinin altındaki ölçü ve kıstaslar aracılığıyla mevcut olanı mevcut olmayanı mümkün olanla muhal (imkansız) olanı idrak etmeye yeterli sanmalarıdır. Ulvi alemle ilgili hususlardan birini incelemeye çağırdıkları zaman o meseleyi o ölçülerle ölçüyor. Eğer ölçüye uymazsa var olmadığına hükmediyorlar.

Burada biri şunu diyebilir: Bunlar bizim ölçülerimizdir. Sizde bunlardan başkası varsa getirin. Şayet bizi akli ve sezgisel ölçülere yönlendirirseniz son dönemler maruz kaldıkları tenkitler size de saklı değildir. Bu ölçüler geçmiş asırlardaki insanları ikna etmişse de bugün bu ölçülerle bilimsel düsturu idrak etmiş olan biz gibi olanları ikna etmeyecektir."

Biz de diyoruz ki: Üstad'ın Ezher'deki vazifesinî zoruyla dini ispat için izlediği yol, başarısı garanti bir yol değildir. Onun dini müdafaa da bu vazifeye gelmeden önce dine saldırısındaki kadar samimi olmadığını söylemiyorum. Ancak şunu söylüyorum. Kendisi başarılı olacak müdafaa yolunu bilmiyor. Nitekim bilim silahıyla dini vurmaya çalıştığı tavrında saçmalığını hala bilmemektedir. Bu saldırıdaki tavrında basiret sahibi olsaydı buna cüret etmezdi. Müdafaadaki tavrını iyi bilse geçmiş hatasının da farkına varsaydı savunmada sarp bir yol tutmazdı. Her iki halinde fikri delaletten kurtulamamaktadır. Biraz önce kendisinden naklettiğimiz şüphe ehli eğitimli kesimden kendine bir itiraz olarak takdim ettiği takdiri soruda ilk döneminde kendisini dine saldırmaya iten sebepteki hatasını (açıkça) belirtmiştir. Kendisinden bu soruya vereceği cevapta da ikinci durumundaki hata mahalline işaret edecektir. Bu soru-cevap Üstad'ın eski ve yeni dalaletini özetlemektedir. Aynı şekilde onun farklı iki döneminde bulunan insanları irşad sadedindeki çalışmalarını, kalemiyle yaptığı hizmetleri özetlemektedir. Üstad'ın dini meselelerde kararlaştırılmış itikadi kanaatleri bulunmamaktadır. Uzun yıllar okurlarını ikna etmek için yazdıklarıyla kendini ikna etmeye çalışmaktadır. Şüphede olanları tenkid ederken, zihinlerinden şüpheleri izole etmeye çalışırken onların başında yer alıyor, kendisi şüphe duyanlara ek olarak şüphe etmeye sevk edenlerin en büyüğüdür. Sorusunu okudunuz:

"Ona şöyle cevap veririz. Hak Teâlâ bu ilmi bakış açısının hakkını verecek hususlar takdim etmiştir. Ruh üzerine (Psikoloji) yapılan araştırmalar ışığında bilimin otoritelerinin önünde bir takım müşahede edilen duyularla kavranan (delillere) kapılar açmıştır. Bu deliller karşısında boyunlarını büküp kafalarını kaldıramazlardı. Ancak onlar bu araştırmalara iltifat etmemektedirler. Kendilerine hatırlatılacak olursa şöyle derler: Bunlar aldanmış bir kavmin evhamıdır. Halbuki bunlar vakıada akademi üyesi, üniversite sorumlusu önde gelen ilmi otoritelerin deneyleri ve gözlemleridir. Hasımlarımızı şayet bundan sonra tavırlarında ısrarcı olurlarsa sorumluluk onlarda olur. Mizanların (ölçülerin) eksikliğinde değil.

İşte gözlemleyen zatın, bazı eğitimli kişilerde gördüğü; maddi meselelerden başkasına itibar etmeme görüntüsünün, gerçeğinin temel sebebi budur. Bu şazlıkta kusurlu olanın onlar olduğunu beyan etmiştim. Şunu da söylemiştim: Hak Teâlâ akıllara, her dönemde ihtiyaç duyduğu araştırma, inceleme vesileleri vermiştir. Akıl bunlarla, gayb ve şehadet alemlerine dair ilmi mertebelerin zirvesine yükselir.

Üstad bazı cümlelerini naklettiğimiz makalesinde bunları söyledikten sonra; "Bu, zaman, dini ruh için öncelikli bir ihtiyaç olduğunun kati delil ile ortaya çıktığı bir zamandır. Sanki dine duyulan bu ihtiyaç bugün sabit oldu da daha önce buna ihtiyaç yoktur. Ve sanki dine olan ihtiyaç ispat olunca dinin kendisi de ispat olacaktır!" Şöyle demiştir: "Kati delilden kastımız ruh bilimi üzerine kurulu olan bilimsel delildir." Böyle diyerek dinin delillerinin bu zamandan önce kesin ve bilimsel olmadığını tescil etmiştir.

(Üstad) Son makalesinde muasır inkarcıların dili ile dini inançlara yöneltilen itirazları vermiştir. İkinci bir defa da bu inançları ispat eden akli delillerin muasır kesim tarafından tenkid edildiğinin ve kabul edilemeyeceğinin saklı bir şey olmadığını belirtmiştir. Geçmiş nesilleri ikna etmiş olsa da bu deliller ile bilimsel düstur arasındaki fark, idrak etmiş olan eğitimli kesimi bugün ikna edemeyeceğini belirtmiştir. Aynı şekilde üçüncü kez de (onun tabiriyle) Iraklı filozof Zehavi'nin görüşlerini tenkid etmeye ayırdığı ve *Ezher* dergisi 8. Cilt 5. Cüzde yayınladığı makalesinde söylediği:

"İlk dönem filozoflarının prensibi aklı müsellematı (aklın temel kurallarını) ve mantıki kuralları esas almaktır. Bunları işleterek de ileli evveliyeye (ilk illete) yani Allah'ın varlığını idrake ulaşmaktır. Ancak bu üslup, modern usulle eğitim gören çoğu aydın kesimi ikna edemez olmuştur." Sözde bunu (bilimsel düsturu) tekrar tescil etmiştir.

Aynı makalede görüşlerini tenkid ettiği filozof hakkında şöyle demiştir. Tabiat biliminin prensiplerinin büyüsüne kapılmıştır. Materyalist felsefeye hayranlık duymuştur. Bunlar onu dini inançlardan sıyırmıştır. Ancak miras yoluyla aldığı inançlara galip gelememiş ve materyalist olduğunu ilan edememiştir.[1] Şaşkın kalıp hangi fırkaya katılacağını bilememiştir. Gayba iman edenlerin fırkasına mı, yoksa vakıayı (gerçeğe) iman edenlerin fırkasına mı?

Bunları söyleyerek gayba imanı vakıaya imanın karşısına koymuştur. Bu Üstad'ın kendi hakkındaki en çirkin tescillerindendir. Sanki gayba iman, vakıanın (gerçeğin) hilafına imandır.[2] Bu iki söz bundan önceki iki sözüyle üzerine dini temelinin yani Allah'ın varlığının kurulu olduğu akli mantıki delile olan güveni sarsmıştır. Bu sarsıntının kalplerde yapacağını yapmasının önünü açmıştır. Bilakis bunu ve din düşmanlarının itirazlarını Arapların bilime yaptıkları hizmetleri övgü sadedinde yazdığı başka bir makalede (Nur'ul-İslâm dergisi 5. Cilt 4. Cüz s. 283) şu sözüyle teyit etmiştir: *"Şaşırtıcı durumlardan biri onlar bilimsel araştırmalarında doğru sonuçlara ulaştıran bilimsel yöntemi kullanmışlardır. Hatanın çok olduğu akli (istidlal) yöntemi izlememişlerdir."*

İşte bütün bunlardan sonra... Üstad'ın iddiasına göre akli delili çürüten bunca şeyden sonra... Hem de İslâm alimlerine göre İslâm'da tek Usuluddin ilmi olan Kelâm ilminin tedvin edilmesiyle İslâm'ın esaslarının belirlendiği zamandan bu yana Allah'ın varlığını ispatın dayanağı bu delil olmasına rağmen... [3] Bütün bunlardan sonra Üstad dini akideyi tesis (ispat) umudunu sağlam bilimsel bir esasa bağlamıştır. Bu da Batıdaki ilmi otoritelerin ruh üzerine araştırmalar adı altında keşfettikleri ve keşfedecekleri (sonuçlardır). Özetle Allah'ın varlığını ispat konusunu 'spiritizm'in keşfedilmesine bağlamıştır. Bu bağın zannımca da henüz bilimsel kesin

1. Aynı makalede şunu söylemiştir: "Zehavi önce bir şey yazar, daha sonra yazdığını başka bir sözle çürütürdü. Bu bir yazım üslubudur. Kendisi için bulunabilecek tek mazeret şudur: bu üsluba kamuoyu ve hükümet nezdinde varmış olduğu inkarcılık görüşlerinin sorumluluğundan kaçmak için başvuruyordu. Ancak bu yerinde bir mazeret değildir. Evla olan kendisinden önce gelen ve görüşlerinin kurbanı olan kimseler gibi yapıp görüşlerinin mesuliyetini üstlenmek yahut susmaktı. Ben de diyorum ki: Yahut bizzat Üstad Ferid'in yaptığı gibi yapmaktı.

2. Eğer böyleyse o zaman Üstad adı geçen makalesinde madem gayba iman vakıanın hilafına imandır, o zaman neden gayba iman etmeyenleri tenkit etmiştir.

3. İslâm'ın üzerinden bazı zamanlar geçti. Herhangi bir konuda ayet-hadis gibi nakli delillerle ikna olmayıp tereddüt yaşayanlar alimlerden aklı delil getirmelerini isterlerdi. Bu tür bir talebin manalarından bir de bu meselenin çözümün Müslümanlarla sınırlı olmadığıydı. Ancak Üstad Ferid Vecdî Bey, bir adım öteye geçti. Muhkemât ve müteşabihât ayetiyle Müslümanların arasında da nakli delili bitirdi. Zaman ilerledi ve insan aklından usandı. Şu an şüphede olanları, aklı eden deliller ikna etmez oldu. Bu sefer bizden gözeri ikna edecek delil istemeye başladılar. Korkulur ki öyle bir zaman gelir karnı doyuran delilden başkası ikna edici olmaz. Böyle bir zamanın gerçekten geldiğini söylesek abartmış olmayız.

bir şekilde ispat olmadığını itiraf etmiştir. Çünkü bu alanda keşfedilenler şüphede olan muasır aydınların çoğunu ikna etmemiştir. Nitekim bunları eski akli ve mantıki delil de ikna etmiyordu. Onlara keşfedilen yeni bilimsel delille ikna olmamanın sorumluluğunu yüklemesine gelince bu konuda onlara bunu yükleme hakkı yoktur. Çünkü Üstad'ın kendisi de Ezher'deki vazifeyi almadan din inancını ruha dair o araştırmalar, Üstad'ın, müslüman doğunun diğer dinlerle beraber efsaneler mezarlığında medfun olan dinini kurtarmaktan aciz olduğunu ilan ettiği gün Üstad gibi Batıyla ve Batının keşifleriyle bağı bulunan kimseleri için bilinmeyen şeyler değildi. Ben de Türk bir yazarın te'lif ettiği ve 1928 yayınladığı bir kitapta bu tür araştırmalardan çok şey okudum. Bu tarih Üstad'ın makalesini yayınlamasından yıllar öncedir. Ki o makalesinde Üstad materyalist bilime dayanarak sert hamlelerini dine çevirmiştir. Üstad bu makaleyi benimle onun arasında olan münazara esnasında *Ehram* gazetesinde yayınlamıştır. Bundan bir veya iki hafta sonra da *Ezher* dergisinin başkanlığını üstlenmiştir. Bu makaleden daha önce çeşitli fıkralar aktarmıştık. Kitabın sonunda da tamamını vereceğiz inşallah.

Hasılı, dikkatli bakan Üstad'ın dini müdafaa yani yıktığını bina etme döneminde de yıkmaktan vaz geçmediğini görür. Nitekim daha önce dine saldırı ile geçen dönemi tamamen yıkım şeklindeydi. Bu aydınları inkar ile sonuçlanacak şekke sevk eden hastalığın kökü -onları ayıplamasına rağmen Üstad'ın da kalbinde derin bir izi var ve arada sırada nüksediyor- Allah'ın varlığının duyusal deneyler şahitlik etmedikçe ilmi olarak ispat olmayacağına inanmalarıdır. Aynen modern bilimin nazarında diğer meselelere şahitlik ettiği gibi... Ve de akli-mantıki delille ispatı ise yeterli değildir. Çünkü bu delilin hatıl olmamasına güvenilemez. Bundan dolayı Üstad'ın duyusal deneylerin şahit olduğu meselelerden başkasına kıymet vermeyenlerin fikirlerini nakleden itirazına, akla dayanan mantıki delil her yönden yeterlidir ve başka hiçbir şeye muhtaç bırakmaz, ayrıca birinci sınıf bir delildir şeklinde karşılık verdiğini asla göremezsin. Kitabımız ise geniş çaplı olarak, "Duyu ve deney gerçeğe ulaşmanın tek yoludur, akıl değildir" diyen fahiş (vahim) hatayı izale etmenin üzerinde durmaktadır. Çünkü dinin akidesinin, dini müdafaayı üstlenenlere yolu zorlaştıran bu hata izale edilmeden ispat edilmesi, sağlam temele oturması mümkün değildir. Zira bu zorluk yüzünden doğru yolu bıraktılar ve sarp yollara girdiler.

Üstad dine destek döneminde de daima Batının deneysel keşiflerinden medet beklemektedir. Nitekim dine karşı olduğu dönemde de Batıyı taklit ediyordu. Ancak iki döneminde de akli delil onu doyurmuyor. Hatta bu kitapta yeri geldiğinde izah edilecek olan illet-i gaiyye delilini kabul etmemektedirler. Halbuki bu delilin bir tarafı deneye dayalıdır, deneyden oluşur. Ancak salt deneyden oluşmadığı için

(kabul etmemektedir) Üstad'ın son umudu, Batıda ruh üzerine yapılan araştırmalar vasıtası ile hissi (duygusal) deneylerin, dinin hakikati hakkında şüphe içinde olan muasır aydınları ikna edecek, kalplerinde şüpheye mahal bırakmayacak derecede kemale ulaşmasına bağlıdır.

Üstad'ın fikirlerinin ve sözlerinin, etrafında dolandığı konunun mihveri (merkezi), geçmiş asırlarda alimleri, akıl sahiplerini Allah'ın varlığına ikna eden akli-mantıki delil, muasır aydınları ikna etmez. Ancak mühim olan şunu bilmemizdir. Onların bugün bu delile ikna olmamalarını sebebi, geçmiş alimlerin göremediği ancak muasırların akli delilde gördükleri bir kusurdan dolayı mı? Yoksa ayıp ve kusur bu delile ikna olmayan muasırlarda mı? Durum hakkında düşünceyi çalıştırmadan önce akıl sahibi olan bedihi olarak şunu görür: Akli mantıki delilin ikna edici olmadığını söylemek akıllı birinin söyleyeceği bir söz değildir. Üstad akli-mantıki delile ikna olmayan muasır aydınları, şaşkınlıklarından geri çevirmek, gafletlerinden uyandırmak için neden bu şekildeki bir tenkitle karşılarına çıkmıyor. Acaba bunun kaynağı Üstad'ın kendi aklına, mantığına ve aklının ve mantığının kendisini bu imana sevk ettiğini Allah'ın varlığına iman kuvvetine güvenmemesinden olabilir mi? Eğer böyle ise o zaman *Ezher* dergisinin başında ne işi var? Yoksa görevi insanlara şunu söylemek mi: Allah'ın varlığına bilimsel olarak ikna olmanız için Batıda icra edilen ruh üzerine araştırmaların neticesini bekleyin. Üstad akli-mantıki delile ikna olmama konusunda kendini muasır aydınların görüşüne karşı tarafsızmış gibi gösterse de onların görüşlerine meyli açıktır. Zira onları bu delile ikna olmamaktan dolayı eleştirmemektedir. Bilakis onları yeni bilimsel delile ikna olmamaktan dolayı tenkid etmektedir. Bundan anlaşılıyor ki Üstad da akli delile ikna olmayanların başında geliyor. Her ne kadar bu meselenin gerçek mahiyetine vakıf olmamaktan kaynaklanan endişe ve korkudan dolayı bunu açıkça dile getirmese de. Hem de kendisi muasır aydınlara ve başkalarına karşı baş öğretmen konusunda bulunmasına rağmen. Üstad'ın adeti de kendi söyleyemediğini başkasına söyletmektir. Bizler Üstad'ın kendisinin de klasik (kadim) akli delile biraz önce söylediğimiz sebepten dolayı ikna olmadığını biliyoruz. Bir de daha önce nakil yaptığımız makalesindeki "akli (istidlal) yöntemde hata çok olur" sözünden dolayı... Ancak asıl hata, akli delili bu sözle ayıplayan Üstad'ın kendisindedir. Ayrıca bu söz aklı selim sahibi birinden sadır olmaz. Çünkü tartışma, inceleme sıhhat şartlarını haiz olan sahih akli-mantıki delil üzerinde olmalıdır. Yoksa herhangi bir tarafında hatanın vuku bulduğu akli delilin değeri üzerinde olmamalıdır. Kaldı ki böyle bir delil, delil sayılmaz ki bununla akli mantıki delil kusurlu görünsün. Peki, deneylerden birinde bir hata olsa mutlak olarak deneyleri kusurlu görme, hiçbir zaman bunlara dayanılmayacağına hüküm verme hakkımız olur mu?

Üstad şunu bilsin ki doğruluğunda kinaye olarak mantıki delil olarak tabir edilen doğru akli delil, kıymetin ilelebet muhafaza edecektir.[1] Bunu aşacak hatta denk olacak başka bir delil yoktur. Herhalde deneysel delillere karşı aklı delilleri hafife alan Üstad ve benzerleri, mantığın; kurallarını aynen matematik (kuralları) gibi bozulmayı kabul etmeyeceğini bilmemektedirler. Deneye dayalı yargıların gelecekte bir gün yeni başka deneylerle bozulması imkan dahilindendir. Ancak mantıki-akli delilin bir gün gelip bozulması mümkün değildir.

Evet, şu denebilir: Herkes doğru olan akli delil yanlış olandan ayırt edemeyebilir. Buna bağlı olarak muasırların aralarında Üstad bulunmak üzere bilimsel delil diye adlandırdıkları deneysel delil deneyim doğru çıkmasından ve bunu deneyi yapmayan kişilere takdim edilmesinden sonra avamın delili olur. Akli-mantıki delil de hassanın delili olur. Bu delili esas alanlar ise değerli taşları sahtesinden, değersiz olanından ayırt eden uzmanlar konumunda olur.[2]

1. Burada kitabın konusuna dahil olan ve yerinde zikredilen akli mantıki delile bir örnek vereyim. Bu da Usuluddin ilminde burhanut-temanü (temanü burhanı: Karşılıklı şekilde birbirine mâni olmak) diye bilinen ve Allahu Teâlânın: **"Göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı her ikisinin düzeni elbette bozulurdu."** Enbiya 22. Allahu Teâlânın vahdaniyeti delilidir. Şayet Üstad'ın ve Doğuda ve Batıda akli delilin hasmı olanların bunu çürütmeye güçleri yetiyorsa buyursun çürütsünler. Ben peşinen meydan okuyorum. Daha önce 3. Bölümde Üstad Muhammed Subeyh'in "Muhammed Abduh" isimli kitabından Abduh'un vahdaniyet meselesini bütün Ezher ulemasına bir imtihan olarak ortaya koyduğunu aktarmıştık. Buna mukabil olarak da başarılı olacak alime 100 cüneyh ödül verecekti. Alimlerin hepsi bu meydana çıkmaktan aciz kaldılar. Ardında Şeyh Abduh'un kendisi onlardan talep ettiği delili takrir (izah) etti. Müellif Üstad imtihan olayını bu şekilde aktardı. Şeyh Muhammed Abduh'un galip geldiği bu olayda zikretmedik bir tane olay ayrıntı bırakmadı. Bir tek Şeyh'in getirdiği, diğer alimlerin ise aciz kaldıkları "delil"i zikretmedi. Müellif de bize bunu anlatmadı.
Daha sonra ben Şeyh Muhammed Abduh'un te'lifi olan **Risaletut-tevhid**e baktımki Üstad Muhammed Subeyh'in mahiyetini zikretmeden övdüğü delile muttali olayım. İncelediğimde bu delilin matlubu ispat için yeterli ve müstakim (doğru) olmadığını tespit ettim. Bilakis bu delil, Üstad Ferid'in; "bunda hata çok olur ve doğrusunu doğru olmayandan ayırmak zordur" dediği aklı-mantıki delile bir örnektir. 3. Bölümde bu konuya bir delil daha zikredildi. Şeyh Abduh'un sunmaya çalıştığı ancak başarılı olmadığı -ve burhan-ı temânü- diye isimlendirilen- delilin sahih şekildeki suretini (formülünü) anlatmayı bu kitaptaki özel yerine bıraktım. 3. Bölümde Şeyh'in delilinin yerine birini vermiş olduğum diğerini ise kitaptaki mahsus yerine ertelediğim her iki delil hakkında mantıki akli delil düşmanlarına, bu delilerden birinde bir kusur bulup reddetme konusunda meydan okuyorum.

2. Üstad biraz önce kendisinden yaptığımız şekilde akli mantıki delili hafife alarak şöyle diyordu: "İlk dönem filozofların yöntemi, akli müsellemat ve mantıki yargıları (kuralları) esas almaktı. Bunlardan hareketle aşama aşama ilel-i evveliye (ilk illete) ulaşma üzerinde kuruluydu. Ancak bu, artık modern yöntemle eğitim, almış olanları ikna etmeyen bir yöntem haline geldi. Fransız Akademisinin ileri gelen üyelerinden biri olan filozof Carew "**Materyalistlerin ekolü bilim**" adlı kitabında şöyle diyor: "Hayatın başlangıcı ve ilel-i evveliye meseleleri, -ister ispat edilmeye ister çürütülmeye çalışılsın- deneyden öte bir özelliğe sahiptir. Ondan bu sıfatı, cedel ilminin mahâretlerinin en dakik olanı bilimin en ileri seviyeleri çekip alamaz. Beşer bilgisinin son sınırına ulaşmak hasıl olduğunda, işte orada duyular aciz kalır. İşte çok gelişmiş, dakik araçlarla ne kadar yardım edersek edelim duyuların durduğu bu nokta fikir ve nazarın (aklın) alanıdır.

Allah'ın Varlığını Bilimle İspat Etme Garabeti

Ardından Üstada diyorum ki: Allah'ın varlığı meselesini akli mantıki delil üzerine bina etmeyeceksen hangi delil üzerine bina edeceksin? Haliyle cevabı şu olacaktır: Muasır delil üzerine, yani deneysel maddi delile... O zaman da diyeceğim ki: Batı da cereyan eden ruh üzerindeki araştırmalar da diyeceğime engel olamayacak. Bu araştırmaların neticesini beklemeden diyeceğim ki: Ne tabiat bilimi ne de herhangi bir deneysel bilim deneye dayalı vesileleri ile Allah'ın varlığına dair bir tane delil veremez. Kastım şudur: Bize böyle bir delil getirmeye gücü yetmez, buna imkânı yoktur. Kendisi bunu takdim etmekten aciz iken nasıl böyle bir delil versin. Onun getireceği delil de bizim nezdimizde kâfi değildir. Ayrıca biz akıl ve mantık ehlini, siz akıl ve mantık düşmanlarını akli delil ikna etmediği gibi ikna edemez. Evet, deneysel delil bu kadar büyük bir meselede yeterli olmaz. Çünkü Allahu Teâlâ'nın en hususi en ayrıcalıklı sıfatı varlığının vacip olmasıdır. Akli mantıki delil dışında her şey bu vasfı vermekten acizdir, kasırdır. Yani "vacibul-vücud"luk sıfatını şimdiye kadar varlığını ispat ettiği yahut ileride ispat edeceği herhangi bir şeye bu sıfatı veremez. Fakat Ezher dergisinin Üstadı, Kelâm ilmini bilmediği ve bu ilme kişi bilmediğinin düşmanıdır saikiyle düşman olduğu için, mahiyeti varlığı Vacib'ül-vücud olan bir mevcudu ispat etmek olan Allah'ın varlığı deneye dayalı modern bilimle ispat etmekten ilelebet aciz kalacağını bilmemektedir. Zira modern bilim varlığını ispat ettiği şeye Vacib'ül-vücud olmak şeklinde ziyadeli bir vasıf ispat edemez. Çünkü vücub (varlığın zorunluluğu) deney dahilinde bir şey değildir. Halbuki tek başına varlık (var olma) deney kapsamındadır. Bu ziyadeli vasfı ancak aklî deliller üzerine kurulu olan kadim (klasik) ilim ispat edebilir. Özellikle de illetlerin teselsülünü iptal üzerine kaim olan aklî delil... Şeyh Muhammed Abduh bu teselsülün batıl olma yönünü kavrayamamış bu sefer kendini "batıl olduğu hakkında söylenen her şey, yalan hayaller ve vehimler kabilindendir" deme yanlışına bulaştırmıştır. Ancak okur bu kitapta o hususun batıl olduğunu açıkça görecektir. Şeyh Abduh'un iptali önündeki kapıları kapatıp üzerine ağır bir kilit vurma çabalarına rağmen okur, bu sözünün manasını tam olarak bu kitabın ana konularının derinliklerine daldığı zaman hakkıyla kavrayacaktır. Kitapta olan her şeyi mukaddimesinde zikredecek değilim. Şimdi, benimle Üstad ve onun muasır aydınları arasındaki tartışmalı meselede son noktayı koyma konusunda başka bir şey söylüyorum. Deneysel delile hak ettiğinden daha fazla kıymet veren deneysel delil tutkularından dileyen kimse şimdiden deneyin Allah'ın varlığını ispat konusunda delil getirmekten aciz olduğuna ikna olmayabilir.

Şu an, burada şunu söylüyorum: [1] Geçmişte Allah'a, gayba iman kabilinden iman edenler, yani duyu organlarından müşahede etmişlercesine emin olanlar; özellikle de bu iman ehlinin alim olanları, imanlarını *Ezher* dergisinin Üstad'ın ve onun dışındaki muasır aydınların dediğine göre mesnet (dayanak) olmayacak bir delile dayandırmışlardır. Bu da akli-mantıki delildir, ki onlar (eski mü'minler) bunun ikna edici bir delil olduğunu zannederek ikna oldular ve iman ettiler... Bununla da Üstad'ın bazı cümlelerini aktardığımız makalesinde dile getirdiği, "Allahu Teâlâ her dönemde o dönemin ihtiyacını karşılayacak araştırma vesileleri var eder" hususu gerçekleşti diyelim. Zamanın değişmesiyle Üstad ve onun Batının modern bilimiyle irtibatlı olan meslektaşları için geçmişlerin dayandıkları delilin değer verilecek, ikna olunacak bir delil olmadığı ortaya çıktı. Nitekim kendisi son olarak *Risale* dergisinde yayınlanan "Şüpheler Meydanında Din" ünvanlı makalesinde bunu açıkça belirtmiştir. Ancak bakıyoruz ki Üstad bundan bir zaman sonra kaçırdığını telafi edecek bir şey bulmuş: O da bazı Batılı bilim adamlarının ruh üzerindeki araştırmalarında buldukları keşiflerdir. Buna ikna oldu ve bunu bilimsel kesin bir delil saydı. Her ne kadar birçok alim ona muvafakat etmese ve bunlar aldanmış bir taifenin vehimleridir dese de... Kati delil olduğu faraziyesi üzerine... Mutlaka şuna dikkat çekmek gerekir. Batılı araştırmacıların deneye dayalı yöntem buldukları, keşfettikleri şey Allah'ın zatı değil bilakis ruhun varlığıdır. Ancak bu keşif Üstadı yakın veya uzak zamanda Allah'ı bulacakları hususunda umutlandırdı. Umut ettiği şey gelecekte ister gerçekleşsin ister hüsran hükmüne maruz kalarak gerçekleşmesin... İki takdirde de bugün bizim elimizde -estağfirullah- hayır! hayır! Bilakis, deneysel delillerden başkasına ikna olmayan Üstad ve benzeri muasırların elinde... (bunların) akli-mantıki delillere itimat edilen geçmiş zamanla Batılı araştırmacıların deneye dayalı bilimsel yöntemle Allah'ın varlığını bulacakları -tabi ruhu bulabildikleri gibi bulabilirlerse- gelecek zaman arasında ellerinde... Bu iki zaman dilimi arasında -ruh üzerindeki araştırmaların sonucunu bekleme müddeti- asırlar sürecek bir müddet olabilir. Şu an yaşadığımız zaman da buna dahildir. Ezher'in başında dini müdafaa eden Üstad da bu müddetin içindedir... Evet bu müddet içerisinde Allah'ın varlığına dair bir delil yoktur. Üstad'ın "Allah her dönemde akıllara o döneme göre ihtiyaçlarını karşılayacak araştırma vesileleri verir" şeklindeki tespiti bu ara müddet için geçerli değildir. Çünkü mevcut akıllara- Üstad'ın aklı da buna dahil- ihtiyaç duydukları Allah'ın varlığını ispat delilini vermiştir. Akıllara sadece, kadım akli delinin Allah'ın varlığını bilimsel olarak ispat etmeye yeterli olmayacağını vermiştir. Akıllarda yeterli olacak yeni bir delile ihtiyaç duymamışlardır. Çünkü ihtiyaç duymuş olsalar-

1. Gelen iki sayfayı kitabı yazmaya başlamadan önce bir münasebetten dolayı "kitabın metodunu tarif" unvanıyla yazmıştım.

dı onu getirirdi... Bilakis araştırmacılar keşfedinceye kadar beklemeye ihtiyaç duydu... (Evet) Üstad'ın ve onun gibi beklentide olanların elinde bu asırda Allah'ın varlığına dair bir delil, buna dairde bir ihtiyaç mevcut değildir. Varlığına delil bulunmayan şey için, bu asırda onlara göre "o yoktur" demeye bir engel yoktur.

Hatta şunu da söylüyorum: Onlara göre Allahu Teâlâ, insanların var olduğunu sandıkları geçmiş zamanlarda bile mevcut değildi. Çünkü onların da Allah'ın varlığına dair delilleri itimat edilecek bir delil değildi. Hatta şunu da söylüyorum: Onlara göre Allahu Teâlânın, gelecekte de varlığını bilimsel delille keşfetmek suretiyle mevcut olacağına dair bir delil yoktur. Çünkü şimdiye kadar var olmayanın varlığına dair, muhtemel bir delil bulunmayanın varlığını keşfetmeyi beklemenin bir manası yoktur.[1] Dolayısıyla sözlerinden açıkça göründüğü üzere -maalesef ki mantıki kurallar dahilinde açığa çıkmıştır- Üstad'ın görüşüne göre Allahu Teâlâ, üç zaman diliminin hiçbirinde mevcut değildi. Evet Allahu Teâlâ, basit avam insanların ve onlara tabi olan akli delile dayanan alimlerin nezdinde mevcut idi: Şu var ki modern bilim, bu alimleri ve akılcı mantığa dayalı delillerini bitirdi. Üstad Ferid Vecdî de bize bu hükmü Ezher kürsüsü üzerinden tebliğ etti.

Üstad'ın on yıldır *Ezher* dergisinin başında yaptıkları işler bunlar. Şunu kastediyorum: Geçmişte insanlar nezdinde var olanın Allah'ın yokluğuna hükmetmek, yeniden var olması hükmünü de belli olmayan bir vadeye hatta gelmesi beklenmeyen bir vadeye bağlamak. İşte bunlar, Üstad'ın özelde Ezher'e genel olarak da İslâm'a hizmeti adına yaptığı işlerin özetidir. Dünyadaki ve ahiretteki sevabını takdir edenler takdir etsinler.

Benim bu cümlelerim Üstad'ın bu tür delillere zıt olan makalelerine karşı reddiyedeki akli-mantıki delillere bir numune maliyetindedir. Bu delil, akli-mantıki delilin hakkını gerçekten takdir etme konusundaki şahıs hatasının kavratmaya ve onu susturmaya yetmezse bana cevap olarak şöyle diyecektir: Bu mâkul, mantıklı bir kelâmdır. Ancak "artık mantığın insan üzerinde bir otoritesi (hükmü) kalmamıştır."[2]

İki Üstad Arasındaki Münakaşa Münasebetiyle

Üstad'ın bazı bölümlerini aktardığım ve birtakım yorumlarda bulunduğum bu makaleleri yayınlamasında iki sene sonra kendisi ile Üstad Nasif El-Mangabadi arasında *Ehram* gazetesi sayfaları üzerinden iki haftadan fazla süren bir münakaşa vuku

1. Çünkü Allah'ın varlığı delil ile malum ise beklenen de zatını ve mahiyetini keşfetmekse bu tür bir keşfin de mümkün olduğunu teslim edersek o zaman beklemenin makul bir tarafı olurdu.

2. Tırnak içine alınmış bu cümleyi Üstad *Risale*'de yayınlanmış makalesinde söylemiştir.

buldu. İki Üstad arasında ihtilaflı olan bu meselede ben de görüşümü belirtmek istedim. Gerçekten yazdığım uzun bir makaleyle belirttim. Makalemi göndermek için onların karşılıklı yazdıklarının bitmesini beklerken bir baktım *Ehram* gazetesi münakaşanın kapandığını ilan etti. Ben de makalemin yayınlanması için konunun tekrar açılmasını talep etmekten yüz çevirdim.

Şimdi ise makalemi buraya koymak istiyorum. Her ne kadar kitabımın mukaddimesi uzadıkça uzasa da... Zira uzatıyor olsam da bu uzatmalarla kitabın konusunun dışına çıkmıyorum. Olan sadece şu: Okur, kitabın mukaddimesinde daha sonra öğreneceği bazı şeyleri münasebeti geldiği için şimdiden öğrenmesi.

Makale şu:

Dinin Psikoloji Araştırmalarıyla İlgisi Konusundaki Görüşüm:

-1-

Bu dönemde İslâm dünyasında (müslüman doğuda) eğitimli kesim içinde hâkim iki anlayış görüyorum. İlki: Doğulu için eğitim ve kültür, batının kabul ettiğini kabul etmek, reddettiğini reddetmektir. Burada iki yazar bir meselede ihtilaf eder ve aralarında gazete üzerinden bir münakaşa olursa tartışma, çekişme ancak "bu konuda hâkim olan görüşe uyan kimdir?" üzerinde yaşanır. Başarısı ve galibiyetinin kabul edilmesini hak eden görüşünü ve aklını (anlayışını) batının görüş ve aklına uyduran kimse sayılır. Bu bakıma batının doğuya uzanan gölgesidir. Kendi kendine düşünebilecek yahut düşünmekten payı olacak bir aklı yoktur. Mısır'da muasır yazarlar arasında bulunan bu batı hayranlığı, Ezher'in amelde dört mezhep imamının, akidede Ehli sünnet Kelâmcılarının sözlerinden, görüşlerinden kurtulmaya çalıştığı bir dönemde hâkim olmaktadır.

İkincisi: -ilkinin alt dalı da sayılabilir- insanda bir şeyin varlığına dair yakini (kesin) bilginin meydana gelmesi, onu gözüyle görmesine yahut eliyle dokunmasına bağlıdır. Daha genel ifadeyle duyusal deneye dayanmasına bağlıdır. Bu hususta aklî istidlal yeterli değildir. Aklı istidlalle birileri kesin bilgi tahsili edecek olsa başkalarının bu delil hakkında şüphe etme, kendileri için bağlayıcı bir delil saymama hakları vardır. Bu durum, Allah'ın varlığı akidesine dayanan dinlerin inkârına yol açar. Çünkü Allah, gözle görülür, elle tutulur bir şey değildir. İman edenler varlığına inanacak olurlarsa onlardan sadır olan bu itikadı bilim itiraf etmez (kabul etmez). Evet bilim deneylerin şimdiye kadar ulaşmadığı bazı şeylerin varlığını kabul edebilir. Ancak bunları "varlığı mümkün" dairesinde kabul eder. Zira gelecekte deneylerle bunun

varlığını tespit edebilir. Ancak tek yol olan bu yolla -yani deney yoluyla- tespit etmeden önce varlığına kesin hükmetmeye gelince işte bu bilime aykırı olur. Deneysel bilimin hayranları aşırı gidip deneyin ulaşmadığı her şeyi inkâr edebilirler. İlk fırka; bilimde Allah'ın varlığının mümkün olduğunu söylemeye olan bulunduğu görüşünde olanlar mutedil (ilimle) lâ dinilerdir. Diğer fırka ise aşırılardır. (Radikal lâ dinilerdir.) Bilim hayranlarından ılımlı olanları da "lâ dini" diye niteledik çünkü din, Allah'ın varlığını kesin kabul etme inancı üzerine bina edilir. Yoksa temeli şekke dönen varlığını caiz (olabilir) görme inancı üzerine bina edilmez. Nitekim kat'i inkâr üzerine kaim olamayacağı gibi...

Bu iki lâ dini anlayışı her iki derecesiyle Mısır'da eğitimli (aydın) kesimde mevcuttur. Doğru kabul edilmesi hâlinde insan iki büyük şer arasına düşmüş olur. Ya dinsiz bir bilim yahut bilimsiz bir din. Üzüntü ve acı verici durum şudur ki din bilime karşı durmazken bilimin; -bir şeyin varlığını kabul etmek için koyduğu şartla dine karşı olmasıdır. Öyleyse mutlak yapılması gereken, ya bu şartı iptal edip bilimi kendisine yabancı bu cehaletten kurtarmaktır. Ki bunun yapılması dine ve bilime en büyük hizmettir. Yahut bilim dairesinin onları iddia ettiği ve bilim adıyla sınırlandığı yerden daha geniş olduğunu ispat etmektedir. Doğrusu onların "bilim" dedikleri ve duyusal deney üzerine kurulmasını şart koştukları şey bilimin sınırlı dallarından ancak bir daldır. Ortada onların bilmediği bir ilim daha vardır ki ilim(bilim) ismini almaya daha layıktır. Bu bilimin malumatı deneye kabil değil. Bilakis yalnız akıl ve mantığa boyun eğer. Bu tür bir bilimin varlığını ispat onu gerçek makamına oturtmaktır... İlmi (bilim) maddi dar bir çerçeveyle sınırlandıranlar bunun içi de deneyi şart koşanlar sonra da bu şartı gayb üzerinde kurulu olan din müşahede edilen bir hale getirmek için mahalli olmayan yerde tatbik etme zorunluluğuna girenler dine taşımayacağı bir yük yüklemişler ve kendilerini ladini anlayışın açmazına atmışlardır. Sonra bizler bu anlayış sahiplerinden ılımlı olanların -bunlar diyanete meyledenler ve Allah'ın var olmasını isteyenlerdir- Üstad Ferid Vecdî'nin şahsında kendileri için fuzuli (gönüllü) bir vekil buldular. Arada bir onları Batıda bir takım bilimsel çevrelerde cereyan eden psikolojik araştırmalardan beklenen neticeyle oyalamaktadır.

Ehram'da iki haftadan fazla bir süredir iki üstat arasında bir tartışma cereyan ediyor. Üstatlardan biri Ezher dergisi editörü Ferid Vecdî Bey diğeri Nasif el-Mangabadi. Bu konuda yani psikolojik araştırmalar ve beraberinde insanda ölümle sonuçlanan ihtiyarlığın kaynağı, sebebi, kandaki beyaz hücreler mi, yoksa böyle değil mi, meselesi... İnsanda iyilik yapma güdüsünün nasıl ortaya çıktığı meselesi... gibi başka meselelerde bir tartışma devam ediyor. Üstad Mangabadi 'ruh çağırma' olayını red-

detmiş ve kaynağının yalan uydurma olduğunu belirtmiştir. Üstad Ferid Vecdî ise üzerine gitmiş batılı bilim adamlarını şahitliği ile meseleyi belgelemiştir. Bununla (ruh çağırma olayı ile) inkarcılara karşı dine ve dini inanca her türlü hayrı sağlamayı ümit ediyordu. Zira son iki asırda onların ve materyalist bilimlerinin yeryüzünde hakimiyeti vardı. Nihayet ruh bilimi üzerine çalışan bilim adamları ortaya çıktı. Ruh çağırma olayları ile yıldızları parlamıştır. Daha sonra Üstad Ahmed Ebulhayr yasaklanmış olan "Ruhlar Alemi" makalesi ile Üstad Ferid Vecdî Bey'in safında yer almıştır.

Ben bu meseledeki görüşümü açıklamak istiyorum: Diğer üç meseleye gelince Üstad Mangabadi'nin ikisinde hatalı olduğunda şüphe yoktur. Biri bu ilk hayatta (Dünya hayatında) ebedi hayata sahip olabilme umudu. Diğeri fertte ve toplumda ahlâkın kaynağının ve üzerine bina edildiği temelinin karşılıklı menfaatler olduğu...

Üstad Mangabadi şunu söylemek istiyor: İnsandaki ve hayvandaki hayr (iyilik) güdüsü, Allahu Teâlâ tarafından verilmiş değildir. Bilakis bu zamanla oluşur ve gelişir. Evrim, gelişim terakki kanunu ile ifade edilen üzerinden zamanın geçmesi ilmin kemalinin kaynağıdır. Hatta Üstad makalesinde yazdığına göre beşeriyetin geleceğinden her derde deva bulmasını ve ölüme galip gelmesini beklemektedir. Ahlâkı öyle gelişecek ki savaşlar, zulümler son bulacak, dünyada cenneti ebedi hayatı elde edecektir. Artık bundan sonra ahiretteki cennete ihtiyaç kalmayacaktır. Gelenlere ne mutlu, kahrolsun geçmişler!

Bizler Üstad'ın uzak geleceği gördüğünü şu an bulunan alemden ve gelişmiş zalim devletlerin tutumlarından gaflette olduğunu görüyoruz. Hem de kendisi deneyi her türlü delilden üstün görmesine, deneyden başka delil kabul etmemesine rağmen. Sanki geleceği denemiş ama şimdiyi denememiştir. Şu da var ki karşılıklı menfaatler ilkesinin zayıf mazluma karşı güçlü zalime yardımcı olacağı deneye ihtiyaç kalmadan akıl için malum bir husustur.

İnsanın ahlâkta geri kalmasını, karıncaların ise çok ileri seviyede bulunmasını, karıncaların insan milyonlarca yıl önce gelip insanın geçirmediği kadar ilerleme geçirmesine bağlamış deneyin sınırları dışında bulunan faraziyeler üzerine kuruludur. Üstad'ın bu faraziyelere istinaden bu konuları dile getiren Batıdaki üstatları, bu üstatların sözlerine istinaden bu konularda konuşan üstadın kendisi bu meseleleri ne kadar deneyle ispatlanmış kati hükümler olarak zannetseler de... Şayet evrim (gelişim) kanunu kıdeme (önce gelmeye) göre ilerde olmayı gerektiriyorsa peki daha önce gelmiş olan karıncalar sonra geçmiş olan insanı neden ahlâkta geçiyorlar da insanın bariz meziyetlerinde (özelliklerinde) geçmiyorlar? İnsan için gelecekte ebe-

di hayata ulaşabilecek derecede beklediği büyük gelişimin olduğunu varsayalım. Üzerinde yaşadığımız yer üst üste yığılacak nesilleri nasıl içine alacak. Sürekli nesilleri artacak ne hastalık ne de ölüm görecekler? Böyle bir şey olduğu zaman fertler, topluluklar ve devletler arasındaki savaşlar şiddetlenecektir. İnsandaki hayır güdüsüne galip gelen şerler katbekat artacaktır. Şair Mütenebbi ne doğru söylemiş:

"Bizden önce dünyaya nice insanlar geldi

Şayet gelenlerin hepsi hayatta kalsaydı

Dünya bize dar gelirdi de gidip-gelecek

Adım atacak yer kalmazdı

Sonra gelen dünyayı başkasından kapkaçla çekip aldı.

Geçip giden ise orayı elinden kapkaçla alınmış şekilde teslim etti gitti."

Bu makalede bu tür konular hakkında yazmak istemiyorum. Deney ve bilimin abartılan iddialarına tam olarak reddiyeyi, Batıyı tazim ve onu hak ve batıl her konuda önder edinmekten hastalıklı doğan hastalıklı anlayışın tahlilini geniş çaplı olarak yıllar önce te'lif etmekle uğraştığım kitabımda (Bu kitap) verdim. Bu kitap ile bu makalede işaret ettiğim anlayışlarda bir inkılap yapmaya çalıştım. İnşallah da yayınlayacağım.

İhtiyarlığın sebebi ne olursa olsun beni ilgilendirmez, konum değil. Bu da iki Üstad'ın ihtilaf ettiği konuların üçüncüsüdür. Makalemi bunu incelemek için yazmadım. Ancak Üstad Mangabadi'nin sözleri içinde yer alan: "Atalarımız eski hayvanlardır" ifadesini, ben dahil olmak üzere birinci çoğul zamirin içinde yer almayı kabul etmeyeceklerine dikkat çekmeden geçemeyeceğim.

Geriye makaleme konu olsun diye bir tek "ruh çağırma" olayı kaldı. Fakat bu meseleyi ne Üstad Mangabadi'nin iddia ettiği gibi hurafelerden bir hurafe ne de Üstad Ferid Vecdî ve Üstad Ahmed Fehmi'nin gördüğü gibi yeni keşfedilmiş hakikatlerden bir hakikat olarak alacağım. Bu konuda da taraflardan herhangi biri beni ilgilendirmiyor. Bilakis beni bu konuda konuşmaya sevk eden ittifak halinde olan bu iki üstadın sözlerinin ima ettiği şu hususdur: İkisi, Batıda devam eden psikoloji dalındaki araştırmaların neticesinde dinin maslahatına büyük etkisi olacak bir netice beklemektedirler. Bu netice ile dinin inanç (itikat) esasları etrafında bulunan şüphe, kökünden sökülüp atılacaktır. Bu araştırmalar icra edilmeden önce dinin üzerlerine

bina edildiği akli ve nakli delillerinin son asır insanlarını ikna edemeyeceği zannıyla böyle bir beklentiye girmişlerdir. Zira o (akli ve nakli) deliller tek bilimsel ispat yolu olan deneye dayanmamaktadır. Ancak bu araştırmalarla din modern bilimin şartını haiz yeni bir delil kazanacaktır. Nitekim Üstad Ferid Vecdî Bey Üstad Mangabadi'ye reddiye olarak *Ehram*'da (sayı 19368) yayınlanan makaleleri zımnında yer makalesinde şöyle demiştir: "Pozitivist felsefenin, duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığına itibar edilemez." Diye kural belirlediği bir zamanda din sahiplerinin bu delile ne kadar ihtiyaçları vardır![1] Yine şöyle demiştir: "İnsanın, yaşadığı asrın insanlarından olması gerekir."

Üstad Ferid Vecdî ve Üstad Ahmed Fehmi'nin sözlerinin ima ettiği hatta açıkça belirttiği mana budur. Özellikle birinci üstadın söyledikleri. Bu anlayışı, *Ezher* dergisinin editörlüğünü üstlenmesinden bu yana yürüdüğü yola da mı muvafıktır. Dinleri hakkında inkarcıların ve şüphecilerin itirazlarından endişe duyan, dinlerinin derdini çeken okurları, kendine (bu yolu izlemekte) sebep göstermiş, batıda yapılan ve hala devam eden bu araştırmalarla onları umutlandırmıştır. Ancak ben dinin araştırmacıların keşfedip bize sunmasını beklenen bu delile dayandırılmasına muvafık değilim. Ayrıca bu delili geçmiş delillere üstün tutarak dine dayanak sayılmasına da muvafakat etmiyorum. Zararının faydasından çok olduğuna inanıyorum.

Birincisi: Dini Mısır'da batıdan tercüme edilen her şeyle beraber tercüme edilen bir şey olmasını kabul etmiyorum. Batı mü'min ise mü'min, kafir ise kafir olmaktan razı olmam. Korkarım ki Üstad Ferid Vecdî'nin: "insanın yaşadığı asrın insanlarından olması gerekir." sözü buna yol açar.

İkincisi: Yeni icra edilen psikoloji alanındaki araştırmalardan dini bilimsel olarak ispat edilmesini beklemek beraberinde şunu getirir: Din bunlardan önce, muasır aydınları olmasa da aklı selim sahiplerini doğruluğuna inanmak zorunda bırakacak şekilde bilimsel olarak sabit değildir. Bunu kabul etmem, bundan razı olmam mümkün değildir. Kaldı ki peygamberler döneminden bugüne değin, bu asra de geçen dinin önderleri ve köklü alimleriyle beraber bilimin teyit ettiği sağlam bir temele oturmamış olmasını nasıl kabul edeyim!? Nihayet psikoloji araştırmacıları geldi ve dini ispat ettiler. Yahut edecekler... Öyle mi? Sanki selefimiz -Allah onlardan razı olsun- Allah'a iman ettilerse ancak duygusal bir bağ yahut atalardan kalma bir mirastan dolayı iman ettiler. Onları ve alimlerinin -bu kadar namlı eserler te'lif etmiş olanların- içinde dininde ve inancında delil üzerine olan (delile dayanan) bir kişi

1. Ezher dergisinin üstadının gözünde bu felsefenin önemine bir bak... Hem de bu Auguste Comte'un inkarcı (ateist) felsefesi olmasına rağmen. Daha önce bu husus geçmişti.

bulunmuyordu. Kendisi dininin ve Allah'a imanının yakın ifade eden bir delile dayandığı zannetse de iş hakikatinde ve pozitif bilim nazarında böyle değildi.

Ben bu hatalı anlayışı: Batılıların bir süredir yaptıkları psikoloji araştırmalarının (neticesini almadan) önce Allah'ın varlığının bilimsel kesin bir şekilde sabit olmadığını teslim etmeyi kabul etmiyorum. Bu anlayışa karşı sahip olduğum akıl gücü ve dini izzet-i nefsimle (dine bağlı olmakla duyduğum izzet) mücadele ederim. Bana göre de bu anlayışa karşı mücadele etmek dinden aldıklarımı ilim ve delil esasına göre almış olan diyanet ehli her izzet-i nefis sahibinin boyunun borcudur. Zira bu psikoloji araştırmaları yapılmadan önce de Allah'ın varlığı bilimsel olarak sabitti. Aksini iddia eden ise kendi aklıyla bilimsel ispatın nasıl olduğunu bilmemekte, bilakis sadece başkasının aklından, görüşünden tercümede bulunmaktadır.

Özellikle de Üstad Ferid Vecdî Bey'in, Auguste Comte'un ekolüne mensup pozitivist filozofların materyalist inkârcı (ateist) felsefesinin ortaya koyduğu prensibe uyarak "duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı kabul edilemez." şeklindeki sözünü de kabul etmiyorum. Bilakis bunu hataların en büyüğü sayarım. Kimin kaleminden çıkması caiz olsa da *Ezher* dergisinin editörünün kaleminden çıkması caiz değildir. Onun kaleminden çıkması caiz ise de bu vazifeyi üstlenmeden önce yıktığı dini bina eden görüntüsü ile çıktığı zamanda çıkması caiz değildir. Çünkü bu sözde, materyalist inkarcıların "Allah'ın varlığını inkar ettikleri yahut en azından varlığını ispatı inkar ettikleri en büyük iddialarını tasdik vardır. Şaşırtıcı olan ise üstadın, münazarasında materyalistlerin esasları ile hareket eden Üstada -Nasif el-Mangabadi'yi kastediyorum- karşı reddiye sadedinde bu söze tutunmasıdır. Bu sebeple *Camia* dergisinin kurucusu Üstad Farah Antun otuz küsur yıl önce Muhammed Abduh'la tartıştığı zaman dinin, -hangi din olursa- bilimle bağdaşmayacağını iddia ederek şöyle demişti: din, görülmeyen bir yaratıcıya, görülmeyen bir vahye, nübüvvete, mucizeye... İmandan ibarettir. Bunların hiçbiri duyularla kavranan akılla idrak edilen (yani duyularla idrak edilmediği için makul sayılmayan) şeyler değildir. Bundan dolayı filozoflardan ve her milletteki din adamlarından aklı başında olanlar aklı dinden uzak tutma çağrısında bulunuyorlardı. Hatta dinler akıl dairesinde değerlendirilen bilime de aykırıdır. Çünkü bununda kaideleri gözlem ve deney üzerine kuruludur." Yani, Allah'ın duyularla idrak edilen bir delile dayanmamıştır, bundan dolayı bilim onu kabul etmez. Üstad Ferid Vecdî'nin Üstad Mangabadi'ye reddiyesinde söyledikleri ile aynıdır. Sanki bu Üstad, Şeyh Muhammed Abduh, Üstad Ferid Vecdî de Farah Antun'dur. Kastım, Üstad'ın sözünde bu derece bir garabet vardır.

Hasılı, "duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığını kabul etmemek, *Ezher* dergisi editörünün bu söze dinin maslahatı için tutunmasına rağmen onun tavrına, konumuna zarar vermektedir. Şu derece dinin başı temeli olan Allah'ın varlığına ispat ancak bu sözün batıl olduğunu ortaya koyduktan sonra mümkün olur... Hatta Üstad'ın adı geçen makalesinde kendilerinden şikâyette bulunduğu muasır aydınların şüpheleri bu söz üzerine kaimdir. Yoksa ruh çağırma veya başka şeylerle değil. Bundan dolayı işaret ettiğim kitabımda (bu kitap) üzerinde en çok durduğum nokta bu olmuştur.

Üçüncüsü: Psikoloji araştırmalarının neticesinin ne olmasını bekliyor? Farz edelim araştırmacılar, ruhları geri çağırmayı başardılar, fotoğraflarını çekip ağırlıklarını, nabızlarını ölçtüler ve seslerini kaydettiler. Zira böyle iddia etmişti, daha doğrusu bu şekilde nakletmişti. İşte o zaman ruhun varlığı maddi (hissi) deneyle ispat edilmiş olacak. Ancak şu var ki, dinin esası ruhun varlığı değil, Allah'ın varlığı üzerine bina edilmiştir. Ruhun varlığından da Allah'ın var olması gerekmez. Ancak, bir mümkünün varlığından ne kadar bir "vacib"in var olması gerekirse o kadar olur. Bunun manası ise Allah'ın varlığını ispatta eski (klasik) aklı-mantıki delile dönmektir. Allah'ın varlığına delil olmada ruh ile başka mevcudat arasında bir fark yoktur. Ancak din konusunda ruhu gündeme getirmenin münasebeti şudur. İnkârcı materyalistler kimse görmediği için istersen de "duyuların teyit etmediği bir makul" olduğu için Allah'ın varlığını inkar edince kendilerine şöyle deniyordu: Ruhu gören kimse de olmamıştır. Halbuki ruhun varlığını kimse inkar edemez." Buna karşılık cevaplarında "Biz ruhun da varlığını inkar ediyoruz" demek zorunda kalıyorlardı. İşte bu zorunlu inkarları onlarla alay edilmesine yol açıyor. İnat ve azgınlıktaki sınır tanımazlıklarına delalet ediyordu. Zorunlu olarak ruhu inkar etmelerinden dinin elde ettiği fayda, batılı bilim adamlarını yaptığı ve devam ettiği psikoloji araştırmalarına binaen zorunlu olarak varlığını ikrar etmekten elde ettiği faydadan çok olmuştur.

Bu psikoloji araştırmalarından sonra artık ruhun varlığını inkar etmeye imkanları kalmayınca Allah'ın varlığını inkar konusunda önlerinde çok daha geniş bir kapı açılır. Zira şöyle deme hakları doğar: Bizim ruhu inkarımız, onun duyularla idrak edilmemesinden dolayıydı. Duyularla göründükten sonra varlığını kabul etmemizde bir mahzur yoktur. Bize ruhu gösterdiğiniz gibi Allah'ı da gösterin. Onun da varlığını kabul edelim. Onların bu farazi sözleri nefisler üzerinde Allah var olmadığı gibi ruh da var değildir, demelerinden daha etkili olur. Onları susturmak için ruhları çağırmanın mümkün olduğu şekliyle Allah'ı çağırmak mümkün müdür? Ayrıca batıda devam eden psikoloji araştırmalarının bir gün gelip Allah'ı en gelişmiş en dakik görme, dokunma, ölçme, fotoğraflama aletleriyle görülebilir, dokunulabilir, ölçüle-

bilir ve fotoğraflanabilir bir hale getirebilir mi? O araştırmacıların gözle görme, deneyle tespit etme yoluyla Allah'ın zatını araştırmanın hatırlarına geleceğini sanmıyorum. Şayet birinin aklına böyle bir şey gelecek olursa bu, bilim adı altında eski cahiliyeye, **"Firavun dedi ki: Ey Haman! Bana bir kule yap, belki ben o yollara; göklerin yollarına erişirim de Musa'nın ilahına muttali olurum."**[1] diyen Firavun dönemine yahut: **"Ey Musa! Allah'ı ayan-beyan görmeden sana asla iman etmeyeceğiz diyen"**[2] İsrailoğullarının dönemine rücu olur.

Buradaki son söz: Doğuda modern bilim mensuplarını deneye külliyen bel bağlayanlara, akıl ve mantıktan nasipleri az olduğu için akli-mantıki delilleri küçük görenlere, bu sebepten dolayı da bilimsel olarak Allah'ın varlığında kesin ikrarda bulunmayanlara, bu sadette yakine ulaşmak için günbegün ilerlemekte olan Batıdaki ruh üzerine yapılan deneylere umut bağlayanlara meydan okuduğum söz: Bu düşüncenin manası, Allah'ın varlığı hiçbir zaman deney konusu olmayacaktır, düşüncesinden gaflette olmaktan başka bir şey değildir. Her şeyi deneyle ispat etmek mümkün olacak olsa da Allah'ın varlığını deneyle ispat mümkün olmayacaktır. Çünkü deney sadece bir şeyin varlığına delalet eder. Ancak bu şeyin Allah olan Vacib'ül-vücud olduğuna, Vacib'ül-vücud olması konusunda hiçbir şeyin ona ortak olmayacağına delalet etmez. Dolayısıyla o, yani varlığı vacip olması deneyle bulanın bulduğu şeyin Allah olduğunun yegane alametidir. Ancak bir şeyin varlığı deneyle bilinecek olursa bunun vacibul-vücud"luğu (varlığının vacip yani zorunlu olması) bilinmez. Ki vacibul-vücud"luk yokluğunun imkansız olması bazan da varlığının pekiştirmeli bir ifade ile tabir edilmesidir. Çünkü o, duyuların tealluk etmediği (yani duyularla idrak edilmeyen) bir varlıktır. Diğer taraftan deneyi yapanlara bulduklarının ve Allah olduğunu iddia ettikleri varlığın ilelebet var olacağını, deneylerinin tespit etmesi mümkün olmayan yakın veya uzak bir zamanda yok olmayacağını kim garanti edebilir? Yine O'nun deneyle tespit etmeleri mümkün olmayan ezelden beri mevcut olduğunu kim garanti edebilir? Kaldı ki ezelen ve ebeden var olmakta ispatı istenen ve ezeli ve ebedi var olmanın üzerinde olan vacibül-vücudluğu gerektirmez. Şunu farz etsek: Onu gözleriyle gördüler, elleriyle tuttular ve bunu aradıkları "Allah" olduğunu iddia ettiler. Onlara denilir ki: Bunun Allah olduğunu nereden bildiniz, belki bu meleklerinden bir melek -yahut şeytan veya başka bir mahluktur. Bu varlıkta gördüğünüz daha önce de bildiğiniz mevcudatta benzerini görmediğiniz güç veya büyüklük sizi aldatmış olabilir. Bu ise onun, Vacib'ül-vücud olduğu ispat edilmedikçe Allah olduğuna delalet etmeye kafi gelmez. Sizler deneyle bulduğunuz yahut

1. **Gafir**, 36-37
2. **Bakara**, 55

uzak veya yakın zamanda bulacağınız hiçbir şey de bu meziyeti (vacibul-vücudluk özelliğini) bulamayacaksınız. Sizler ancak akli delille, Vacib'ül-vücud olmayan mümkinattan terkip edilen bu kainat mutlak surette Vacib'ül-vücud olan bir mevcuda -o da Allah'tır- dayanması gerekir. Onun varlığına, duyularla idrak edilen mevcudatın varlığından anlaşılan (delille) hükmedersiniz. Bu konuda duyu organlarından biri ile müşahede etmenize ihtiyaç yoktur. Akli delille bilip müşahede etmediğimiz bu mevcudun varlığı müşahede ettiğimiz mevcudatın varlığından daha güçlü olur. Çünkü onun varlığı vaciptir, zaruridir, onların varlığı ise zaruri değildir.

Bu sözümle; yine doğuda ve batıda bulunan modern bilim mensuplarına meydan okuduğum ve çürütmelerine imkân olmayan sözüm de "akli bir delildir." Şimdi akli-mantıki delil ile deneye dayalı (maddi) delil arasındaki farkı sizin ikisi arasında iddia ettiğiniz birinin diğerine üstünlüğünün tamamen aksine olduğunu ortaya koyacak şekilde anladınız mı?

Sonra, psikoloji araştırmaları Allah'ın varlığını -ruh olmadığı için- bu araştırmacıların cahillerinden biri Allah için o en büyük ruhtur demiş. Üstad Ahmed Fehmi Ebul-Hayr da onu taklit etmiş olsa da ispat edemez. Çünkü Allahu Teâlâ'nın hakikati (mahiyeti) bilinmez ancak varlığı bilinir... O araştırmalar da ruhun dahi varlığını ispat edemez. Çünkü ruhun varlığı psikoloji araştırmacılarının ve icra ettikleri araştırmalarının varlığından önce sabitti. Sabit olanın ispata ihtiyacı yoktur. Bilakis sabiti ispat, hasılı tahsil gibi imkansızdır... Ruhun varlığı akıl sahipleri tarafından Allahu Teâlâ'nın onları yarattığı, ölümü ve hayatı var ettiği günden bu yana bilinmektedir. Materyalistlerin duyularla idare edilmediği için ruhu inkar etmeleri kendilerini gülünç duruma düşüren mükabereden (bildiğini inkardan) başka bir şey değildi. Bununla, "duyularla idrak edilmeyen her şeyin varlığını inkar eden Üstad Ferid Vecdî'nin de" duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı sabit değildir." sözünün aynı manayı ifade ettiği prensiplerini muhafaza etmek istemişlerdir. Bununla beraber, o prensiplerini muhafaza etmek adına ruhu inkar konusunda o derece yoldan çıktılar ki, ruhun varlığı onların prensiplerinin batıl olduğuna bu prensibin ruhun var olmadığına delaletinden daha çok delalet etmekteydi. Hal böyleyken Meşhur Fransız şair Hugo'nun psikolojik araştırmalarından önce ruhun varlığını inkar edenlere zarif, ince göndermeleri, tenkitleri hakkıdır. Ruh hakkındaki kitabının girişinde şöyle demiştir:

"Ben bugün Paris'in dansözlerinin dar pantolonlarından, sarrafların cüzdanlarından, başka bir şeye inanmayacak kadar materyalist- pozitivist olduğunu biliyorum. Bu sözü kendisinden Türk yazar İsmail Fenni Bey "Materyalizmin iflası" kitabında nakletmiştir. İki büyük filozof Descartes ve Leibniz ruhun varlığının cisimlerin varlığından daha kesin olduğunu belirtmişlerdir. Hatta Descartes kendi nefsinin ruhunun varlığını alemin varlığından, Allah'ın varlığından önce ispat etmiş ve şöyle demiştir: Bu, değişmez ilk gerçektir. Bu konu işaret ettiğim kitabımın (bu kitaptır) birinci bölümünde ele alınacaktır.

Ruh ve başka şeyler üzerinde araştırma yapan Batılıları küçük görmüyorum. Ancak şunu diyorum: Araştırmaları, akıl sahipleri nezdinde bu araştırmalardan önce varlığı sabit olmayan bir şeyin varlığını ispat etmez. Şayet bizler, ruhun varlığı ilk olarak bu araştırmalarla ispat olmaktadır. Yahut bu araştırmalardan önce varlığı kabul edilecek bilimsel bir ispat değildi diyecek olursa o zaman pozitivist, materyalist inkarcıların "duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı sabit değildir." iddialarını kabul etmiş olurduk. Biz dindarların her şeyden önce iptal etmeye ihtiyacımız olan, teslim etmemiz halinde materyalistlerin zafer kazanacağı o iddia... Hatta ruh bilimcilerin maddi deney yoluyla ruhun varlığını ispat etmeleri onlar için -yani materyalistler için dindarlara karşı- bir zaferdir. Ruh bilimcilerin onların ispat şartların kabul etmelerinden dolayı.

Mütedeyyinlerden zayıf akıllı olanların ruh üzerine yapılan araştırmalar sayesinde mağlup etmeyi umdukları materyalistlerin ruhun deneyle ispat edilmesinden sonra şöyle deme hakları doğar: Ruhun varlığı şimdi ispat oldu. Ancak bu şekilde ispat olması ruh bilimcilerin zaferi değildir. Bilakis bu, biz materyalistlerin metodu olan deney yolunun zaferidir. Bundan sonra ruhu maddiyet arasına koymamız mümkündür. Nitekim Ahmet Fehmi Ebul-Hayr şöyle demiştir: "Muhakkak ki Sir William Crookes -ki kendisi ışınlar hakkındaki deneyleri okullarımızda öğretilen büyük bir bilim adamıdır. Kendisi "Katie King"in ruhunu materyalize etmeyi (ceset, cisim haline getirmeyi) başarmıştır. Daha sonra nabız atışını ölçmüş, ciğerinin hırıltısını duymuştu:" Üstad Ferid Vecdî Bey de şöyle demiştir: "O büyük kimyager allame laboratuvarında özel deneyler yaptı. Bu deneylerle olağanüstü birçok şeye ulaştı.[1] Öyle ki bu varlıklar birinin ruhu ceset halini aldı, o da organlarını inceledi, ağırlığını tarttı ve onunla konuştu.

1. Bir bak üstad Batılı bilim adamları söz konusu olunca olağanüstü olayları nasıl kabul ediyor da mucizeleri inkar eden mezhebi gereğince de peygamberler söz konusu olunca kabul etmiyor.

Yine şöyle demiştir: "Ruhun tıpkı "Ether"in kendisi gibi "Ether"i olan bir cisminin olduğu ispat olmuştur. Bu cisim aynen ether gibi çözülmeye (yok olmaya) kabil değildir. Ve bu ruh (cisim olarak) ortaya çıkmak istediğinde varlıklardan yahut deneyi icra edenlerden gözleriyle görebilmeleri için birtakım maddeleri ödünç olarak alır."

Mesele materyalistlerin başkalarıyla özellikle de dindarlarla olan ihtilafları ruhun var olup olmaması değildir. Zira materyalistler kendi metotlarıyla ispat olduktan sonra biraz önce kendilerinden aktardığımız sözleri söyleyebilirler. (Mesele şu) Başkalarının, onların ruhun varlığını ispat ettikleri deneysel test yolunun aynısıyla Allah'ın ruhların olduğu gibi "Ether"i bir cismi var mıdır? O da deneyi yapanlara görünmek için ruhun bazı maddeleri ödünç aldığı gibi birtakım maddeleri ödünç alıp o maddelerde hulûl mu edecek? Biz buna ve bunun mümkün olduğuna asla inanmayız.[1] İşte o zaman Allah'ın varlığına inanan din mensuplarının ruhun varlığını deneyle ispat eden psikoloji araştırmalarından kazançları, var olupta görülmeyen varlığın misalini kaybetmek olur. İşte o zaman da materyalistlerin Allah'ı inkar etme hakları olur. Çünkü kendileriyle ruh bilimcilerin ve din hakkındaki umutlarını psikoloji araştırmalarına bağlayan din sahiplerini ittifak etmiş oldukları şarta göre o (Allah), duyuların teyit etmediği bir makuldür. Bu ise bize göre dini çepeçevre saracak bir tehlikeye, kaçınılmaz başarısızlığa atmaktan başka bir şey değildir.

Batının ruh üzerinde araştırmalardan ulaştığı keşifler hangi seviyede olursa olsun din gayb üzerine bina edilmiştir. Her zaman gözleri kamaştıran bu burhanı ile de bu esasını muhafaza edecek duyularla idrak edilen varlıklar kapsamına girmeyecektir. Bu esasla da iman ehlinin kafirlere hidayet üzere olanların dalalette olanlara karşı imtiyazı devam edecektir.[2] insanların dinleri hususunda sağlam delil üzere olmaları maddi delillerle elde etmiş olma meselesine bağlayanlar gelince onların hayal kırıklığına uğramaları kaçınılmazdır. **"Bunlar neyi bekliyorlar? Meleklerin gelmesini mi? Rabbinin gelmesini mi? Rabbimin bazı ayetlerinin gelmesini mi? Rabbinin bazı ayetlerinin geldiği gün var ya daha önce iman etmemiş yahut imanında hayır kesbetmemiş bir nefse (o günkü) imanı hiçbir fayda sağlamaz. De ki: Hele bekleyin bizler de beklemekteyiz."**

1. Şayet denilirse ki: Allah'ın görülmesini nasıl nefyederiz? Halbuki ehl-i sünnetin mezhebine göre ru'yet, cennette cennet ehline vuku olacaktır. Derim ki: Cennette Allah'ın görülmesi vaadine binaen Allah'ın iradesi ile olacaktır. Bizim reddettiğimiz ru'yetullah ve bunun mümkünlüğü Allah'ın iradesi olmaksızın Batılı deneycilerin iradesiyle olacak ru'yettir.

2. Şair der ki: (Kendisi eski Müslüman Türk şairlerdendir).
"Gayba iman getir ey mülhid-i gafil, ki sana
Ahiretten hatt-ı ta'lık ile hüccet gelmez.

-2-

Materyalist Üstad Nasif el-Mangabadi ile materyalist olmayan Üstad Ferid Vecdî arasındaki ihtilaf şu açıdan gariptir: Üstad Ferid materyalizmin temel prensibini kabul ediyor ancak ekol olarak kendisini kabul etmiyor. Kabul ettiği prensip şu: "Duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı sabit değildir." Nitekim daha önce Üstad Nasif'e karşı yazdığı makalelerden birinden nakletmiştik. Hatta *Ezher* dergisinde yayınladığı makalelerde bu ifadenin bulunmadığını makale neredeyse yoktur. Öyleyse Üstad Ferid, farkında olmadan materyalisttir.[1] Buna göre de kendisi ile materyalist olan Üstad Nasif arasında bir ihtilaf tartışma bulunmaması gerekir. Aralarında birinin materyalist ispat metoduna uygun olarak psikoloji araştırmalarıyla sabit olmasından sonra ruhun varlığını kabul etmesi ile diğerinin bunu kabul etmemesi noktasındaki ihtilaf, bu araştırmaların doğru olup olmamasındaki ihtilafa dönmektedir. Yoksa zikredilen prensip üzerine kurulu olan materyalist ekol üzerindeki ihtilafa değil. Yine buna göre hakkın batıdaki araştırmacıların görüp inkarcılara gösterdikleri gibi. Üstad Ferid Vecdî ruhu Üstad Nasif'e gösterinceye kadar Üstad Mangabadi'nin tarafında bulunması gerekir. Oradaki bilim adamlarının şahitliklerini nakletmesi ise, iki üstadın üzerine ittifak ettikleri bana göre de her hatanın başı olan materyalist ispat kuralı mucebince hasmını susturmaya yeterli değildir. Çünkü Üstad Ferid Vecdî'nin yaptığı nakil Üstad Mangabadi'nin hatta Üstad Ferid'in kendisinin yaptığı bir deneyle teyit edilmemiştir. Çünkü deneyi yapanların sözlerini aktarmak kendisine aktarılan bir tarafa aktaranın kendisi için de deney değildir.

İşin garibi Üstad Ferid Vecdî, Üstad Mangabadi'ye reddiye olarak yazdığı makalelerinde eleştirilerin bilimsel anlayışa yöneltmekte ve onu gururundan ayılmaya davet etmektedir. Şayet Üstad'ın kendisi bilimsel anlayış ayılmadan önce ayılmış ise o zaman varlığını deneysel bilimsel metotla ispata ne ihtiyacı vardır? yahut son döneminde gerçekten materyalist ekolü ve onun bilimsel anlayışı benimsemiyorsa, gururundan uyanmasını gerekli görüyorsa o zaman her şeyden önce "duyularla teyit edilmeyen hiçbir makulün varlığı sabit değildir" prensibini reddetsin. Bununla beraber yine bilimsel ispatın sadece gözlem ve deneyle sınırlı tutulmamasını reddetsin. Hatta akıl delille sabit olan değil de sadece deney ile sabit olan şeye bilim denilmesi imtiyazını da reddetsin... Hatta kendini "bilim" ismini almaya bu sonuncusunun ilkinden daha layık olduğuna alıştırsın. Batılılar nezdinde aksinin meşhur olmasından çekinmesin. Filozof Kant'ın da sade aklı tenkidine aldanmasın. Dolayısıyla Ezher kürsüsü üzerinden konuşan bir zatın aklının batılı anlayışın esaretinde olması yakışmaz. Kendini de -bilimsel anlayışı gururundan ayılmaya çağırırken- en katı

1. Ezher'deki vazifesini almadan önce bilerek materyalist idi.

maddi (materyalist) şartla kayıtlamasın. Zira, Hristiyan batının orta çağ boyunca hakkı yenilen akla, filozof Descartes haklarını iade ettikten sonra tekrar akla düşman olup kıymetini düşürmesi uzak değildir.

Materyalizmin kendisinin, mutlak deneysel ekol olmamasıyla beraber -çünkü maddenin varlığına dair bilgi dahi deneyle ispatlanmış değildir, zira madde ne görülür ne dokunulur bir şeydir.- herhangi bir şeyin varlığı için deney dışında bir yol kabul etmemek insani bedihi konuları inkar etmeye, kendi varlığından şüphe etmeye kadar götürür. Zaten ruhu inkar etmekle fiilen kendi varlıklarını inkar ettiler. Descartes ekolünün, varlığının, cisimlerin varlığından daha kesin olduğunda icma ettikleri[1] ruhun varlığını inkar etmelerinin manası kendi varlıklarını inkardır. Ne eksik ne fazla... Bundan dolayı ruhu inkar eden materyalistlerin konumu -ister Batıda icra edilen psikoloji araştırmalarından önce inkar etmiş olsunlar ister daha sonra- muhatap alınmaya değeri olmayan, inkar yahut ispatlarına aldırış edilmeyen kimsenin konumudur. Zira kendi varlığından haberi olmayanın sözüne itibar edilir mi?

Ruhu inkar etmenin, inkar edenlerin kendi varlıklarını inkar etmeleriyle aynı olması, insanın, "ben" sözünü söyleyerek tabir edilen "şahsı" düşündüğünde ortaya çıkar. Şöyle ki: Şayet şahsın kendisi aynıyla mevcut ise varlığı (ben) diyenin hayatı süresince devam ediyorsa o zaman o, tedricen zail olan ve yerine başkası oluşan cisminin olmaması gerekir. Öyle ki (cisminde) birkaç yıl önce olan hiçbir şey kalmış olmaz. Gençliğinde olan hali (cismi) çocukluğundaki cisim değil, yaşlılığında olan da olgunluğunda olan değildir. Sadece görüntü, güç, kuvvet, zayıflık açısından değil. Bilakis kendisinin misali olan şahısta da (aynı değildir) farklı evrelerindeki kendini nasıl olurda tek şahıs sayıp bundan "ben" diye söz edebilir? Kırk yaşına geldiğinde nasıl olur da örneğin otuz yaşında ne yaptığı sorulabilir? Hatta elli yaşına geldiğinde nasıl olur da otuz yaşında, yirmi yaşında yaptıklarını hatırlayabilir? Halbuki ikisi tamamen birbirinden farklı varlıklardır?

Değişen bu bedenin ardında devam eden, ömrü boyunca hiç değişmeyen ve "ruh" diye tabir edilen bir şey bulunmasaydı.

Değişen bu bedenin ardında devam eden ve ömrü boyunca hiç değişmeyen ve "ruh" yahut "nefs" diye tabir edilen bir şey bulunmasaydı bu durumda birinci tekil şahıs zamiriyle "ben" demeyi doğrulayacak bir durum bulunmazdı. Zira bu zamir sadece "ruh" veya "nefs" diye tabir edilen şeyin yerini tutmaktadır. Ruh bu bedenin içine yerleşmiş olarak kendi için "ben" demektedir. Başından ayağına kadar olan or-

1. El-Metalib vel-Mezahib

ganları ise istediğine göre kullandığı araçlardır.[1] Ruhun varlığına dair getirilen ve ruh üzerine yapılan araştırmalardan önceki ve sonraki bütün zamanları, yakın veya uzak beldelerde gözlerinin önünde bu deneylerin icra edildiği kimselerle buna şahit olmayan bütün insanları ferden fert kuşatan bu delil... Evet bu kuşatıcı delil, zamanı sınırlı, mekânı sınırlı, şahısları sınırlı olan yeni delile muhtaç değildir. Ayrıca bu yeni delilden çok daha kuvvetlidir. Bilerek, bilmeyerek "kuşatıcı aklı delile duyularla teyit edilmedikçe itibar edilmeyeceğine iddia eden" pozitif materyalistlerin ve onların peşlerine takılanların asıl kendilerinin kendi iddiaları mucebince varlığına itibar edilmez.

Yeni delile kadim (klasik) delilden daha çok ehemmiyet verenleri mazur görme sadedinde, "ruhun varlığının yeni deney deliliyle ispat edilmesi daha önce aklı delille ispatını teyit eder. Bu delil materyalistleri susturmaktan başka bir şey getirmese dahi, din ehlinin psikoloji araştırmalarıyla sevinmelerine ve bunu inkârcı hasımlarına karşı zafer saymalarına kafidir" şeklinde yapılan yoruma gelince; Bundan din ehlinden yeni keşifle sevinenleri mazur görmenin, şuna dayandığı manası çıkar: Bu keşifle ruhun deneye delille ispatı, daha önce aklî delille ispatına ek bir ispattır. Bu ise ruhun bundan önce var olmasına mâni değildir. Ancak sevinenlerin maksadını böyle bir mazeretle yorumlamak hiçbir şekilde "duyularının teyit etmediği hiç bir makulün varlığı sabit değildir" diyen materyalist prensibi kabul etmekle, referans almakla uyuşmaz. Nitekim Üstad Ferid Vecdî böyle yapmıştır. Çünkü bu prensip, kadim aklı delille ispatını, herhangi bir delil, herhangi bir ispat yokmuş gibi yok saymaktadır. Yoksa bu prensip akli delilin ispatını ispat, yeni delile de ona destek veren ve inatçı inkarcıları susturan bir delil olarak saymış değildir. İşte burada din ehlinin meseleyi bu yeni keşifle izah etmelerinden, sevinmelerinden ve üzerine şaşalı saraylar inşa etmelerinden daha büyük zararlar doğacaktır.

Zararlarından biri: Bu anlayış, ruhun bu zamana kadar aklı delile binaen sübutunu sabit olmamasıyla bir sayar. Aynısı şimdiye kadar varlığı duyularla teyit edilmemiş -Allah'ın varlığı gibi- her şey için geçerlidir.

Zararlarından biri de: Ruhun varlığı şimdi ve şimdiden sonra yeni deneysel delille ispat olsa da bu, psikoloji araştırmalarında inkarcıların inkarının, müminlerin de

1. Evet E. Ribeau *"Ruhiyat dersleri"* kitabında şöyle der: "Ben" sadece ruhani bir cevher değildir. Bilakis o, ruhani ve cismani olan tabii bir küldür. Beden bu ruhun işlerini, çalışmalarını uyguladığı mahaldir. Onun aracılığı ile eşyaya düzen vermek, onu değiştirmek mümkün olur. Bu sebepten dolayı o (ruh) bizim zatımızın gerçek bir parçasıdır. Normal dil kullanımı bunun en açık şahididir. Zira biz, "düşünüyoruz", "istiyoruz" dediğimiz gibi "yiyoruz", "büyüyoruz" demekteyiz. Ancak gerçek şu ki beden bizim asli bir parçamız değildir. Çünkü sürekli yenilenmekte ve aynı halini muhafaza edememektedir.

ikrarının ve beklentilerinin temel sebebi olan -Allah'ın varlığının deneysel araştırmalarla ispat etmez- umutla bekleyen araştırmacıların Allah'ın zatına ulaşmalarına dair umutları gerçekleşmez. Öyle olunca zatına ulaşmaya bağlı tutulan varlığı zatı gibi meçhul kalır. Müsevvifler (her şeyle sonra olacak, sonra yaparız diyenler) de helak olmuştur.

Biride: Deney yoluyla ruhun varlığına ikna olmak sadece deneyi icra edenlerle sınırlı kalır. Deneyin kendisi ise (deneyi yapmayan kimse için) deneysel bir delil olmaz, bilakis doğru-yalan ihtimali baki, semi bir delil olarak kalır. Deneyi icra edenler mütevatir derecesinde kalabalık olsalar da böyledir. Çünkü maddi deney hayranlarının, bilimin sebepleri, yollarını duyulardan biriyle idrak edilen şeylerle sınırlandıranların mütevatir haberlere itibar etmemeleri gerekir. Onlara göre örneğin Paris'e gitmeyen biri böyle bir yerin varlığına ikna olmalıdır. Çünkü duyuların teyit etmediği bir makuldür. Zira varlığı o zat tarafından deneyle tespit edilmiş değildir. Bundan dolayı Üstad Mangabadi, Üstad Ferid'in anlattığı "ruh çağırma" olaylarına inanmamıştır. Bu şekilde deneye dayalı delilin çerçevesi çok dar olur. Yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan sayıda bir kalabalığın Paris'e gidip görmeleri neticesinde böyle bir yerin var olduğunu anlattıkları mütevatir haberlere binaen Paris'in varlığına ikna olanların delilleri deneysel aklı istidlallerin karışımı bir delildir. Şu var ki ikna edicilikte üstünlük deneyin değil istidlalindir.

Deney, gözlem ve görmeyle sınırlı değildir denilemez. Zira haberleri duymak da beş duyudan biriyle oluşmuş deneysel bir duyumdur. Dolayısıyla Paris'e gidip görmeyenlerin varlığına ikna olmalarını akli istidlale bağlamak doğru değildir (denemez). Çünkü ben diyorum ki: Bu örnekte deneyin olduğu ve işitme duyusu ile duyulan şey haber verenlerin Paris hakkındaki sözleridir. Paris'in kendisi değildir. Paris'in kendisi ise işitilen değil görülen varlıklardandır. Nitekim Üstad Mangabadi'nin, Üstad Ferid Vecdî'den ruh çağırma olayını duyması "ruh çağırma" deneyi sayılmaz. Bilakis Üstad Ferid'in bu olaya derin birtakım sözler söylediğine dair bir deney olur.

Daha önce şunu demiştik: Maddi deneylere sonuna kadar bağlanmak deney dışında bir şeye itibar etmemek, bedihiyat hatta deneycinin kendini inkâr etmesine yol açar. Eskiden beri ruhu inkar etmenin, inkar edenin kendi varlığını inkar etmeye eşit olduğunu izah ettik. Şöyle ki nefsi (kendisi) tedricen yenilenen, değişen ve nihayetinde birkaç sene öncesinde olanlardan bir şey kalmayan bedenden ibaret değildir. Eğer "ruh vardır" demezsek o zaman ömrü boyunca insanla varlığı devam eden ve ayniyetini (aynılığını) muhafaza ederek baki kalan şey nedir? İşte bu mahi-

yetini bilmesek de varlığını bu kesin akli delille bildiğimiz ruhun varlığının delilidir. Ruhu inkâr edenlerin buna verecek cevapları yoktur. Bir tek şüpheci filozof David Hume'un şu iddiası:

"Her insan için zatında bir olan yapısı basit ve "ben" sözüyle tabir edilen bir "nefs"in varlığı düşünülür. Halbuki insanın müşahed halleri farklı farklıdır ve ayrıştırılmaya kabildir. Bunlar nasıl birbirleriyle birleştirilip bunlardan "bir" olan "ben" hasıl olur? İzahı şöyledir: Hafızamız bize her zaman geçmiş duyularımızın hayallerini iade eder, durur. Bunlardan bir zincir oluşturur. Hafıza da bu zincir halkaları arasında alışkın olması sayesinde hızlıca dolaşır. Sonunda durum, aslında birbirinden ayrı olan cüzlerin, parçaları birbiriyle bitişmiş bir halede görünmesine yol açar. Geçmişte olan ve şimdi var olan ve henüz vuku bulmadan gelecek tarafıyla oluşan zincir uzayıp gider. Lezzet ve acı geçmişte benzerlerine götürdükleri gibi gelecekte de bize nelerin vuku bulacağını gösterirler. Ruhun birtakım batını (dahili) durumların toplamı (terkibi) olmasıyla beraber muhayyile kanunlarının etkisi ile cevher-i basit olarak görülür. "Ruhum vardır" inancı ise hissedilmemesine, idrak edilmemesine ve kendinin farkına varmamasına rağmen bu durumların devamı olduğu inancına döner.

Diyorum ki: Sanki Hume "Ben"i Kelâm alimlerinin kitaplarında bilinen ve harici alemde (zihin dışındaki) varlığı bulunmayan ve kat' (aşma, aşım) manasındaki "hareket" gibi saymıştır. Zira hareket, cismin bir keyfiyetidir. Bu keyfiyetle cismin başlangıç ile son arasında devam eden bir vasat durumdur. Başı ile sonu bir arada olmaz. Bununla da cisim bir hayyiz (işgal ettiği yer) içindeyken bir başka hayyizde yer almaya başlar. Hareket tavassut (ortada olma) manasına da kullanılır. Hakikati ise kendi içinde birbirleriyle muttasıl (bağlantılı olan), zaman ve mekân arasında taksim edilmiş tek bir durumdur. Aynı şekilde hareket, başlangıç ile son arasında uzanan birbirine muttasıl küll (bütün)den anlaşılan durum içinde kullanılır. Bu ise kat' (aşma, aşım) manasındaki harekettir. Harici alemde varlığı yoktur. Çünkü hareket eden varlığın bıraktığı mekâna da ulaştığı mekâna da bir nispeti bulunmaktadır. Hayalde onun ilk mekandaki varlığı resmolununca sonra bu (surat) hayalden zail olmadan ikinci mekandaki varlığı resmolununca hayalde iki suret de birleşmiş olur ve o zaman zihin iki suretin birlikte tek şey olduğunu hisseder (kavrar).

Ancak kendisi için, "Ruh hakkındaki sözleri onu, kat' (aşma, aşım) manasında harekete benzetmektir. Bu da onu hareket gibi harici alemde varlığı olmayan hayali bir şey kılar." Dediğimiz Hume'a, adı geçen kitapta (o da bu kitaptır. Yaptığı itiraz da yerinde gelecektir). Zikrettiğim Steawart Mill'in kendisine itirazı ile beraber şu da

itiraz olarak gelir: Bu dediği, gözlemlediği şeyleri parçaları birbirleriyle bitişik bir zincir olarak dokuyan, bu zincirin hayatın sonuna kadar devam etmesi boyunca ayniyetini (aynılığını) muhafaza eden hafızanın varlığını itiraf manasına gelir. O zaman "ben" diye tabir edilen şey "ruh" değil "hafıza" olur. O zaman da ruhun varlığını kabul edenlerle ihtilafı lafzi bir ihtilaf olur. Fakat bu hiçbir şeyin varlığını kabul etmeyen Hume'un anlayışına göre olmaması gerekenin zıddınadır. Çünkü kendisi şüphecidir ve son dönem şüpheci ekolün kurucusudur. Bu durum aynı şekilde "ben"in varlığını kabul etmeyen, Kant'ın da anlayışına itiraz olarak sunulur. Kendisi materyalist yahut şüpheci ekol mensubu olduğu için değil. Bilakis tamamen kavramsalcı olduğundan dolayıdır. Bunlar zihin dahilindeki varlıklar hariç hiçbir şeyin varlığını kabul etmezler. Ona da zihnin varlığını ikrar ile mülzem olur (yapılan itirazla zihnin varlığını söylediklerinin gereği olarak ikrar etmesi istenir). Buna bağlı olarak da "zihin ancak zihnin içinde mevcut olur" denilemez zira bu batıl olan teselsüle (bir şeyin varlığının kendi varlığı ile bilinmesine) yol açar.

Filozof Hume'un ... ruhun varlığını kabul edenlere ait bir materyalist olmayan Hume'un "ben" diye tabir edilen "ruh"un varlığını hatta maddenin varlığını inkar etmeye, Descartes'in tamamen bitirdikten sonra şüpheci akımı ihya etmeye deneysel ekole tam manasıyla bağlı deneyselci olması dışında bir sebebi yoktur. Bu konuda maddeyi kabul edip ruhun varlığını kabule den materyalistler gibi eksik deneyselci değildir. Halbuki materyalistler her ikisini de (maddeyi de ruhu da) görmemişler varlıklarını duyularla idrak edecek şekilde deneyle tespit etmemişlerdir.

Materyalizmin deneyselci bir ekol olduğunu gerçek deneyselci ekolün de ne tür sonuçlara sürükleneceği konusunda bu kadar izah fatin olan okur için kafidir.

Bütün bunlara ek olarak son asırlarda batılıların "bilim" adını akli delile sabit olan hususlar olmaksızın sadece deneysel delile sabit olanla sınırlandırmalarına, yeni doğuluların hiç incelemeden onları taklit etmelerine şaşırdığımı ifade etmeyi gerekli görüyorum.[1] Doğulular bu taklide o kadar tutkunlar ki muasırları kitaplarını, makalelerini bıktırıcı derecede "Bilimsel yöntem", "bilimsel üslup" konularıyla doldurmuşlardır. Ezher dergisi okurları da Üstad Ferid Vecdî'nin Rasûlullah'ın siretini akli-mantıki delillere değil de deneysel ilmi delilere dayanarak yazmakla nasıl övündüğünü görmüşlerdir. Yazdıklarında okurların aklına hiçbir değer vermeden akıl ve mantığı uzaklaştırmakla övünmüştür. Halbuki kendisi deneysel delile sabit olanın

1. Bundan dolayı, yani taklit eden ve taklit edilen taife nezdinde bilim (ilim) sadece deneyle sabit olan şeylerle sınırlı olduğundan her ikisi arasında bilimin Allah'ın varlığını kabul etmediği yayılmıştır. Çünkü varlığını deney üzerine bina etmek mümkün değildir.

aklı delille sabit olandan daha kuvvetli olmayacağını bilmemektedir. Akli delille sabit olan kesinlikle daha kuvvetlidir. Nitekim felsefe konuları içesinde marifet bahsini dikkatle mütalaa eden bunu açıkça görecektir. Bu hususta akli delille sabit olanın hilafının imkansız olması, deneysel delille sabit olanın hilafının ise imkansız olması hangi delilin daha kuvvetli olduğunda kafidir. Nitekim deneyselcilik ekolünün bilim adamları buna şahitlik etmektedirler. Buradan hareketle deneye dayalı ilmi meselelerin eskisinin yenisi ile bozulduğunu görürsün. Fakat akla istinat eden mantık ve geometri kanunlarının hiçbir zaman değiştiğini göremezsin. Tabiat bilimi bilim iken, mantık ve geometri birer bilim değil midir?[1]

Basarına (gözüne) güvendiği kadar basiretine güvenen kendisini hayvanlardan ayrıcalıklı kılan -duyuları değil- aklının, duyularından alt mertebede olmasına rıza göstermeyen aklı selim sahibi ilmin akılla münasebetinin, duyuların münasebetinden daha güçlü olduğunu idrak eder. Çünkü akıl ve bilim, her ikisi aynı türdendirler, maddi varlık değildirler. Filozof şöyle der: "İlim tabiatı itibariyle ilahidir." Hal böyle olunca bu ilim nasıl olur da materyalistlerin, pozitivistlerin mesleği oluyor da ilahiyatçı hukemanın (filozofların, bilginlerin) uğraşı olmuyor?[2] Ezher dergisinin müdürü ve editörü Üstad Ferid Vecdî'ye yaraşan, Batılıları taklid ederek bu ilmi tenkid edip gururundan uyanmaya çağrıda bulunmak yerine "ilim" isminin maddi ilimlerle sınırlandırılmasını tenkid etmekti. Zira bu ilme bu gururu verenler Batılıların kendisiydi. Daha doğru ifadeyse mağrur olanlar onlardı. Üstad da o mağrurları taklit edenlerin başında geliyordu. Bugün ise azıcık ayılanlar da o bilimi o kadar tenkit edenler de onlar.

Daha önce gazetelerde yayınlanmak üzere kaleme aldığım ancak sonra kitabıma koymayı daha uygun görerek yayınlamaktan vazgeçtiğim makale burada bitti.

Bu böyle... İki üstadın tartışmalarının üzerinden yaklaşık iki yıl geçmesinden sonra Üstad Ferid Vecdî Bey Ehram'da "Bilimin nefsi durumları itirafı: Dini duygu için yeni bir dönemin başlangıcı" unvanıyla bir makale yayınladı. Makalesinde Sunday Times ve başka kaynaklardan nakille ruhla ilgili konuları araştıran, inceleyen yeni bir dalın inşa edildiği haberini zikretti. Bu makalesini yayınlamakla Üstad Nasif el-Mangabadi ile kendisi arasında cereyan eden tartışmaya imada bulunmuş, haberi kullanarak üstü kapalı hasmına göndermelerde bulunmuştur.

Makalesinin başında da farklı dönemlerindeki değişken hallerini, korumaya de-

1. Biz bu kitapta bu meseleleri bundan fazla ele almaktayız.
2. Nitekim maddi olmayan ruhun varlığına dair delil de maddi olmayan akli delil olmalıdır.

vam ettiğini ifade eden şeyler yazmıştır. Ben de felsefi âli hakikatleri takdirindeki yanlış anlayışından dolayı onu tenkit etmeye devam ediyorum. Diyor ki: "Düşünce hayatım başladığında, -erken de bir vakitteydi- akaidin temel meselelerini de aklıma arz ettiğimde bunları duyulara istinat eden deliller üzerine ikame etmek ihtiyacı duydum. Nitekim bugün hakim olan pozitivist felsefesini şartı budur. Böyle olmazsa artık basitleşir, batılı bilim kaynaklarından beslenenler nezdinde etsisi zayıflar."

Sanki Üstad akaidin temel meselelerini aklına arz ederken yanlış etmiş ve duyularına arz etmiştir. Bu arzın neticesi olarak da atalarından miras aldığı -zira evveli sıfatını vermesinin manası budur- bu akaid esaslarına dair maddi bir delil bulunmadığı için inkar etmiştir. Üstad'ın sözleri içinde bu bölüm, düşünce hayatının başlamasından beri dine inanmadığını itiraf gibidir. Bunun erken vakitlerde olmasına övünmeyi de unutmamıştır. Bugün hakim olduğunu ikrar ettiği, şartını esas aldığı pozitivist felsefe Auguste Comte'un felsefesidir. Zikrettiği şartını da bu felsefe mensupları, gayba yani duygularla idrak edilmeyen gayba iman üzere kurulan dinlerin temelini kabul etmemek için koymuşlardır."[1] Bu girişten sonra söylediği: "Böyle olmazsa inanç artık basitleşir, batılı bilim kaynaklarından beslenenler nezdinde etkisi zayıflar" şeklindeki sözlerine gelince bu, desise mesleğine ve gizliden inkarcılığa dönüştür. Okurlardan birileri üstadın kendi inancını değil de muasır aydınların inancını çevreleyen şüpheleri izale etmeye çalıştığını zannetsin diye... Peki kendisi düşünce hayatı başladığı zaman -nitekim erken yaşta başlamıştı- ve dinin inançlarını maddi deliller üzerine ikame etmek ihtiyacı hissettiğinde, hissettiği bu ihtiyaç acaba kendisinden önce başkasının da mı ihtiyacıydı?

Her halükârda üstadın inanç meselelerini arz etmiş olduğu aklı, duyular çemberiyle kuşatılmış olmasına ek olarak Batılı bilim kaynaklarından beslenenlerin korkusu onları ayak uydurmak istediği altında fikri bağımsızlıktan da mahrumdur. Bu vesileyle ben Üstad Merağı ondan önce de Zevahiri, sonra da Mustafa Abdürrazık ve Me'mun Şennavi dönemlerinde İslâm'ı müdafaa ederken vahyini Auguste Comte'un inkarcı pozitivist felsefesinden alan akılla konuşan bir sözcü seçmelerinden dolayı Ezher'i tebrik ediyorum. Bu felsefenin üç hal yasası olarak bilinen ilkelerini daha önce izah etmiştik.

Daha sonra üstad şöyle dedi: "Arap kültüründe bu delilleri aramaya başladım, bulamadım. Bende batı kültürüne döndüm. Beklediğimden daha geniş, daha doyurucu deneylere ulaştım. Bu deneyleri medeni her milletten otoriter bilim adamları

1. Hayat-ü Muhammed adlı kitabın Müellifi Paşa Hazretlerinin de bu felsefeye imanı Ezher dergisi hocasının imanından aşağı kalır değildir. Bu konuda yazdıklarımız 4. Bölümde bulabilirsin.

psikoloji alanlarında yürütüyorlardı. 1847'de de A.B.D'de bu çerçevede olağanüstü olaylara ulaşıldı ve doğruluğu maddi delille ispat edildi." Şaşırtıcı olan şu ki yaşadıkları dönemlerde Allah'ın peygamberlerinin ellerinde zuhur eden olağanüstü olayların (mucizeleri) kabul etmeyen üstadın birleşik devletlerde çıkan olağanüstü olayları kabul etmesiydi. Hem de peygamberlerin eliyle zuhur edilen mucizelerde duyularla idrak edilen şeyler olmasına rağmen. Her halde onların eliyle zuhur eden mucizelerin doğruluğu onun nezdinde sabit değildi. Kur'ân'ın da bunların varlığına şahitlik etmesi de Batılıların 1847'de olağanüstü olayların vuku bulduğuna dair haberleri kadar yeterli gelmemişti.

Üstad makalesinde birçok çetrefilli meseleyi çözmesinden dolayı psikoloji araştırmalarının neticelerinin faziletlerini övüp yücelttikten sonra.

Üstad makalesinde materyalist bilimin çözmekten aciz kaldığını itiraf ettiği birçok çetrefilli meseleyi çözmesinden dolayı psikoloji araştırmalarının meyvelerinin faziletlerini övüp yücelttikten sonra makalesini şu sözüyle bitirmiştir: "Allah ilmi yaşatsın, devletini desteklesin, gücüne güç katsın ki nuru doğu-batı arasını aydınlatsın. Aynı makalede Üstad hem ilmi yüceltmiş, gücüne otoritesine boyun eğmiş hem de aciz olduğunu ifade etmiştir. Övüp yücelttiği bilim ile küçük gördüğü bilim, her ikisi maddi delillere istinat eden materyalist bilimdir. İlmi hem övgü hem yergide" makale için seçtiği "Bilimin nefsi durumları (gerçekleri) kabul etmesi ve evvela inkâr eden sonra inkar ettiğini itiraf eden bilimin aynı bilim olduğuna delalet eden başlık her şeyi anlatmaya kafidir. O, yani bilim halden hale girme konusunda makale sahibi Üstad gibidir. On küsur sene önce Ehram gazetesi üzerinden benimle tartışırken şöyle demişti: "... İşte tam o sırada modern bilim doğdu. Etrafını kuşatan güçlere karşı mücadeleye devam etti nihayetinde hepsine onları efsaneler alimine fırlatıp attı."

Bir veya iki sene önce de başka bir makalede şöyle dedi: "Muhakkak bilim ve felsefe her gün din adamlarının etrafındakileri eksiltip durmaktadırlar. İnsanlarda etraflarından topluluklar halinde gitmeye başladılar. Bulundukları alanda kendilerinden başka kimse kalmadı. Bunun üzerine de materyalist felsefe eğitimli, aydın tabakayı yuttu. Böylece mevcut asrın ruhunun unsurlarından bir unsur haline geldi."

Daha sonra da Üstad Mangabadi ile münakaşasında şöyle dedi: "Üstad Mangabadi'nin diliyle konuşan ve ona şu mümkündür, bu mümkündür deme hakkı veren bu ilim hangisidir? Acaba hangi bilimi kastediyor?

"Halbuki bilimin kendisi henüz eşyanın kabuğunu aşmadığı ikrar etmektedir." Üstad bu münakaşada bilimi küçük görmesine rağmen benimle münakaşasında bilime yeryüzünde mukaddes kitapların açıkça haber verdiği peygamber mucizeleri, ölümden sonra dirilme hakkında imkansız hükmünü verme, bütün dinleri efsaneler alemine fırlatıp atma yetkisini vermiştir.

Son olarak da hakikati inkar eden, acizliği itiraf edilen bilim hakkında şöyle demiştir. "Allah ilmi yaşatsın! Devletini desteklesin! Gücüne güç katsın ki bunu doğu-batı arasını aydınlatsın!"

Demiştik ki, sanki bilim bir anlayıştan başka bir anlayışa değişme noktasında farklı dönemlerde farklı anlayışlar benimseyen Üstad gibidir. Evet ilim insaflıdır. Daha önce inkar ettiği şeyi itiraf edebilir. Ancak Üstad değişimlerinde inkar ettiğini itiraf etmemektedir. Bilakis bambaşka bir adam haline gelmektedir. Hususiyetle aczini asla itiraf etmez.

Üstad şimdiye kadar birtakım bölümler aktardığımız bu makalelerin hepsinden sonra yeni olarak şunu söyledi:

Bu sözlerini Ezher dergisi 11. Cilt 8. Cüzde Paris üniversitesinde profesör olan filozof Augast Sabatier'in "Din felsefesi" kitabından yaptığı nakile yorumu da söylemiştir. Şöyle Üstad Ferid Vecdî eski telden çalmaya devam ediyor. Ezher vazifesini üstlendiği günden bu yana ne kadar değişirse değişsin bunu bırakmıyor. Bu onun tedavisi olmayan hastalığıdır.

"Okurlardan saklamıyorum. Üstad Augast Sabatier'in yaptığı ve dindarlığın insanlığın manası olduğunu, din olmayan insanlığın olmadığını ispat ettiği psikolojik analizleri beğendiğimi ne kadar göstersem de ben hala din meselesinin hala bilimden bir şahide ihtiyaç duyduğu kanaatindeyim. Nefislere koyduğu temel düstur açısından yaklaşan ve mucebince amel etmek akıllar için vazgeçilmez bir hal alan bir delil olmalıdır.

"Şöyle ki bilim beşeriyetin nefsine modern asırda şunu ekti: "Duyuların teyit etmediği hiçbir makul gönülleri ulaştırmaz. İnsana bu analizler yoluyla ne kadar neticelere ulaştırırsa ulaştırsın bu analizler maddi delile muhtaç olan makûlat olmaktan çıkmamaktadır. Akidenin de yakin derecesine ulaşmadan fiili bir etkisinin olmayacağı açıktır. Maddi delil isteyen ve başka delil kabul etmeyen muasırların bu anlayışı karşısında bu akidenin yeri ne olur? Dolayısıyla bu dönemde tedeyyün (dine varlığını kabul etmek) maddi bir delile muhtaçtır.

Ben de diyorum ki: Ezher dergisinin Üstadı ve dergisinin başında İslâm dininin savunucusu Üstadı uzun yıllardan beri dinin bu asırda gerçek manada ihtiyaç duyduğu şeyi idrak ettiğinde ısrar etmektedir. Dinin maddi bir delile ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Doğrusu ise şu, inkarcıların iddiası olan maddi delile ihtiyacı olduğunun iptal edilmeye muhtaç olduğudur. Ancak, Ezher dergisinin başında inkarcıların iddialarını bitirme rolüne soyunan, muasır inkarcılığın temeli olan iddialarını da iptal etmekten aciz kalan Üstad, makalelerinde bu iddiayı kabul etmeyi tekrar edip durmaktadır. Daha sonra ise iptali kendisine bir fayda getirmeyecek şeylerin iptaline ispatına da gücünün yetmeyeceği şeyleri iptal etmeye yönelmektedir. Evvela onların iddialarının uçurumuna yuvarlanıyor daha sonra çaresizlik içinde davayı şu sözleriyle kazanmaya çalışıyor:

"Bu asırda dinle alakalı meselelerde maddi bir delile ulamak çoğunun zannettiği derecede zor bir şey değildir. Bu hususta maddi deliller yoluyla değil de bilimsel görüşler yoluyla materyalist felsefenin ikame ettiği ve mucebince hareket etmekle yakini prensipler kazandığı -halbuki yakin olmakla bir alakası yoktur- menfi inancı yıkmak yeterli olacaktır.

Üstad'ın yanlışlarını sayamamakla birlikte diyorum ki: Din, maddi bir delile ihtiyaç duymaz. Bu kitapta ispatına uğraştığımız şey de budur. Maddi delili talep edenlerin ikna olacağı mana ile bu maddi tahsil iddia ettiği kadar kolay değildir. Hatta mümkün değildir. Çünkü dinin esası olan Allah'ın varlığını maddi (duyularla idrak edilecek şekilde) delile ispat etmek mümkün değildir. Zira zikredilen delil, Allah'ın varlığı olan "vacibul-vücud"luğu ispatta yeterli değildir. Nitekim bunu dikkat çekmiştik, ileri de tafsilatlı olarak gelecektir. Üstadın hatalarından biri de yakinin maddi delil dışında bir delille hasıl olmayacağını iddia etmesidir. Halbuki yakin aynı zamanda akli delile de hasıl olur. Hatta onunla hasıl olan yakin maddi delile hasıl olan yakinden üstündür. Nitekim okur, şimdiye kadar buna muttali olmadıysa ileride muttali olacaktır.

"Maddi delili isteyen ve başka bir delil kabul etmeyen musırların bu anlayışı karşısında bu akidenin (yani yakin derecesine ulaşan akidenin) yeri ne olur? Dolayısıyla bu asırda tedeyyün (dinin varlığını kabul etmek, dine inanmak) bu maddi delile muhtaçtır." Sözüne gelince bunda bir kapalılık vardır. Üstad maddi bir delil talep ederken muasırlar adına mı konuşuyor yoksa kendi içindekini mi söylüyor? Bu tam olarak bilinmemektedir. Şayet birincisi ise Ezher'in sözcülüğünü temsil eden ve dergisinin başında yer alan Üstadın vazifesi cesaretini toplayıp onları dalaletlerinden çevirmeli, onlara hakikati öğretmelidir. Hakikat ise Üstadın onlar yahut kendi nefsi

adına iddia ettiği "maddi delilden başkası olmaz" hususundan aksinedir. Maddi delil her şey olup onun dışında hiçbir şeyin kabul edilmeyen (yani tek delil budur, ondan başka delil yoktur) olması bir tarafa.[1] Vacib'ül-vücud olan Allah'ın varlığı konusunda yakin derecesine ulaşmayı isteyen akide aklı delil ister, bu konuda maddi delil fayda vermez. Şu var ki maddi delilden kasıt bu kitapta "İllet-i gâiyye delili" başlığı altında tafsilatı gelecek olan alemdeki (kainattaki) düzen delili ise o zaman başka. Ancak Üstadın maddi delilden kastı bu değildir... Ezher sözcüsünün görevi cesaretli bir adım atıp muasırlara hakikati haykırmaktı. Hakikatten uzak dalaletlerinde onlara ayak uydurmak değildi. Yok kastedilen ikincisi ise bu onların dalaleti değil de Üstadın kendisinin dalaleti ise o zaman yapması gereken hatayı düzeltmeye kendinden başlaması ve başkasına öğretmeden önce, hakikati kendisinin öğrenmesiydi.

Üstad, "Bu asırda itikadi meselelerde maddi delile ulaşmak çoğunun zannettiği derecede zor bir şey değildir. Bu hususta maddi deliller yoluyla değil de bilimsel görüşler yoluyla materyalist felsefenin ikame ettiği mucebince hareket etmekle yakini prensipler kazandığı -halbuki yakini olmakla bir alakası yoktur- menfi inancı yıkmak yeterli olacaktır." Sözüyle maddi delil tutkunluğuna devam etmektedir. Hat-

1. "Maddi delilden bakası değil" sözünün manası muasırlar maddi delil dışında bir şey istememektedirler, olabilir. Bu takdirde Üstad muasır sapmışları irşad etmekten tamamen aciz olduğunu itiraf etmiş olur. Onları kendine tabi etmek yerine Ezher dergisinin başında onlara tabi olur.
Üstadın "Bilim ve felsefe ışığında Muhammed'in sireti" başlıklı makalesinde daha önce söyledikleri bunu teyit eder. Kitabımızda buna Ezher dergisi 11. Cilt 7. Cüzden naklen verdiğimiz sözleri en yeni sözleriydi. Bunları da üstadın Ezher'deki vazifeyi üstlendikten sonra, gayba imanı kabul etmeyen modern bilime boyun eğme konusunda kendisinden önceki Üstad gibi olduğuna şahit olarak getirmiştik: "Okurlarımızın dikkatini çekmiştir. Bu sirette yazdıklarımızda her şeyi icaz (mucize) tarafından ele alma konusunda aşırıya gitmiyoruz. Yeter ki biraz zorlamayla olsa dahi tabii sebeplerle izahı mümkün olsun. Bu konuda bir şeyin ispatında aşırı titizlik gösteren ve bilimsel prensibi (kanunun, düsturu) muhafaza edenlerin anlayışına ayak uyduralım. Şundan eminiz ki aydın kesimin saygı duymadığı meseleleri arz etmek konusunda benimsediği ulvi prensiplerin doğru şeklini bulamadığı bir araştırma bundan kastedilen herkese hizmet gayesine ulaştırması mümkün değildir."
Bende diyorum ki: Ezher için, dergisinin editörünün okurlarına, derginin basında üstlendiği vazifede işlediği metodun gayba iman etmeyen muasırlara ayak uydurmak, anlayışlarında onlara ittiba etmek olduğunu açıkça söylemesi büyük ayıptır. Onlara "aydın elitler" demekle onları büyütmüş mezheplerini de bilimsel düsturu esas alan ve muhafaza eden mezhep olmakla methetmiştir. Kendini de yazdıklarını bu ayak uydurma, bu ittiba üzerine titizlikle bağlı kalarak yazmakla övmüştür. Sanki Ezher dergisinin basında yer almaktaki vazifesi, duyularla idrak edilmeyen gayba iman etmeme konusunda muasır inkarcılara karşı mücadele etmek, okurların onların haktan saptığına inanmak değil de bu hususta onlara muvafakat etmektir. Şayet bu Üstad: Ezher dergisi editörü, programını bu şekilde ilan ediyorsa... Yani vazifesini icra ederken akidede ayak uydurduğu inkarcılarla ittifak edecekse o zaman kendisi dini savunmayı üstlenen, ancak düşmanlarıyla ittifak eden, müvekkilinin gözü önünde davayı satan bir avukat konumunda olur. Sattığı malın parasını da din davasını satın alan düşmanlardan değil de müvekkilinden almıştır. Şayet davayı sattığından dolayı değil de onlara karşı mukavemetten aciz kaldığı için onlara ayak uydurmuşsa İslâm'ı müdafaa da büyük bir kahraman görüntüsünde çıkan bu aciz avukattan dolayı dinin ve Ezher'in hüsranı ne büyüktür. Ezher'de böylesini bulamadılar da Ezher dışından onu transfer ettiler!!

ta kendisi maddi delilleri esas alan materyalist felsefe mensuplarını söz ettiği menfi (selbi, inkarcı) akidelerinde maddi delili esas almamış olmakla tenkid etmiştir. Bu sebeple onların elinden o akideye yakini prensipleri tatbik etme hakkını çekip almaktadır. Üstad selbe (nefyetme, inkar) dair maddi delilin olmayacağını bilmemektedir. Aynı şekilde pekiştirmeli vücuda (varlığa) yani Vacib'ül-vücud olmaya maddi bir delil getirilemeyeceğini bilmemesi gibi. Maddi delil sıradan, tabi varlık için söz konusu olur. Yine kendisi, materyalist felsefe mensuplarının inkar akidelerinde hatanın kaynağının o akidenin maddi delil üzerine kaim olmamasından kaynaklanmadığını da bilmiyor. Bilakis maddeye ve maddi delilere aşırı dalmalarından kaynaklanmaktadır. Herhangi bir şeyin varlığına maddi bir delil bulamadıkları zaman varlığını selbetmeye (nefyetmeye, yok saymaya) hükmederler. Onların bu hükmü, Üstadın sandığı gibi bilimsel görüş yoluyla verilmemiştir. Çünkü bilimsel görüş, anlayış varlığına maddi bir delilin bulunmadığı bir şeyin vücudunu (varlığını) nefyetmez. Bilakis maddi deliler yoluyla vücuduna (varlığına) dair bilgiyi nefyeder. O yolla ve herhangi başka bir yolla varlığını bilmemek aynı zamanda var olmamasını gerektirmez. Hatalarının kaynağı kendilerini -Üstadın onlarla, yarıştığı ve onları aşıp da selb için de maddi delil istediği- maddi delillerle sınırlandırmaları içine hapsetmeleridir.

Sonra Üstad şöyle diyor: "Bu selbi itikat şudur: Vücud (varlık) insanın duyularının idrak ettiği varlıklarla sınırlıdır. Bunun üstünde ardında işlerini tedbir eden, kendisini yöneten hiçbir şey yoktur. Kendisi maddesi ve gücü (enerjisi) ile kadimdir (ezelidir), kendi nefsi ile kaimdir. Başkasına muhtaç değildir. Kendisinden daha üstün bir kuvvete boyun eğdiğine, kanunlarının tabi olmayan etkenlerle ortadan kalkabileceğine dair söylenen her şey saçmalıktır, dönüp baklaya değer bir şey değildir.

Bu anlayıştan kendisine uyumlu esaslar süzülür. O da şudur: İnsanın müstakil bir ruhu yoktur. Bu hayattan sonra bu alemden daha ulvi olan bir alemde bekası olmayacaktır... İşte binasını materyalist felsefenin inşa ettiği ve geçen üç asır boyunca binasını sağlamlaştırdığı bu selbi anlayış, son zamanlarda temellerini en derin yerinden yıkan, hatta toz duman edip tozunu rüzgârda savuran, yerinde de en kuvvetli maddi delillerle teyit edilmiş ruhsal prensipler ilmini yerleştiren bilimsel keşiflerle karşı karşıya gelmiştir.

Ben de diyorum ki: Ruhun varlığının keşfedilip maddi delillerle ispat edilmesi yani ruhun duyu organlarıyla kavranması ne acayip bir durumdur. Üstad bu keşfin, "varlık, insan duyularının idrak ettiği şeylerle sınırlıdır" diyen materyalist felsefenin akidesini yıktığını iddia etmektedir. Üstadın şu husus gözünden nasıl kaçar: Ruhun

varlığını duyularla idrak edilmediği için inkar edenlere, yeni keşif sayesinde duyularla idrak edildikten sonra varlığını ikrar etmez zor gelmeyecektir. Böylece onların selbi akidesi de yıkılmamış olur, tutarlılığını muhafaza eder. Hatta birkaç sayfa önce aktardığımız makalede (evvela yayınlamak için kaleme aldığımız daha sonra yayınlanmasını bu kitaba bıraktığımız makalede) belirtiğimiz gibi onların akidesini teyit eder. Onlara da "neden ruhun varlığını inkar ediyordunuz?" denilecek olursa şöyle derler: Çünkü şimdiye kadar duyularla idrak edilmiyordu. Şayet "peki neden bugün varlığını ikrar ediyorsunuz?" denilse derler ki: Çünkü artık duyularla idrak edilmektedir. Bizim bir şeyin varlığını ikrar için koyduğumuz şart gerçekleşmiş bulunmaktadır. Öncesinde de sonrasında da riayet ettiğimiz bizim şartımızdır.

Neticenin Üstadın arzuladığı şekilde -o da yeni keşifle materyalistlerin selbi akidelerinin yıkılması ve onların susturulması- gelmemesinin temel sebebi üstadın bizzat kendisinin de yıkmak istediği selbi akideyle irtibatlı olmasıdır. Bundan dolayı o, yıkmak istiyor ancak güç yetiremiyor. Kaldı ki insan, kendisinin de bağlı olduğu bir akideyi nasıl yıkabilir? Üstadın kendisi "duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı sabit değildir" diyen akideyi tasdik etmiş, bu anlayışa ikna olmuş biri değil mi? Bu selbi akideyle materyalistlere nispet ettiği ve "varlık, duyularla idrak edilmeyen şeylerle sınırlıdır." Diyen selbi akide arasında ne fark var? İki akide arasındaki fark nedir? halbuki her ikisi duyularla idrak edilenlerin dışında kalanın varlığını kabul etmemektedir. Belki de Üstad benimsediği ve bağlandığı selbi akideyi pozitivist felsefenin inkarcılardan aldı da bunu materyalistlerin inandığı selbi akideden başka bir akide zannetti. Kaldı ki pozitivist felsefe mensupları bu inancı materyalistlerden almışlardır. Mana itibariyle iki ekolde aynıdır. Yeni keşif materyalist selbi (inkarcı) akideyi yıkacak olursa onunla beraber pozitivist felsefeyi de yıkar. Üstadın akidesi olan ikinci akideyi yıkmayacak olursa -yine- üstad tarafından yıkılması istenen materyalist felsefeyi de yıkmamış olur. Üstad birini koruyup diğerini yıkmaya çalıştığı iki akide arasında bir fark bulunmadığını kavramış olsaydı materyalistlerin selbi akidesini değerlendirmekte hata etmez ve yıkma çabasında başarısız olmazdı.

Yıkılması istenen bu akidenin doğru konumu, yıkılması halinde, üstadın muhafaza etmeye devam ettiği akidenin de onunla beraber, tam olarak kavrayacağı şekilde tamamen yıkıldığı konuma koymaktır. (Burada) şöyle denilir: Onlar, bir şeyin varlığına yakinen ulaşma yolunu, varlığına dair maddi bir delilin bulunmamasıyla sınırlandırmışlardır. Şimdiye kadar ruh vb. gibi duyuların idrak etmediği şeylerin varlığını inkar etmişlerdir. Hem de ruhun ve aklın var oldukları günden bu yana varlığına dair akli delil bulunmasına rağmen (inkar etmişlerdir) son zamanlarda ruh üzerine yapılan araştırmalardaki keşifler, aklın duyulardan daha sadık, daha uyanık

olduğunu ispat etmiştir. Çünkü bazı mevcudatı kati yolla idrak etmeye ondan önce gelmiştir. Materyalistlerin yıkılması istenen akideleri bizim tasvir ettiğimiz şekilde tasvir edilecek olursa şunu demek hakları olmaz: Ruh hakkındaki bu yeni keşfin ne din ehline faydası vardır ne de bize zararı bulunmaktadır. Bizler, bir şeyin varlığını ikrar için maddi delilin bulunması şartına bağlı olarak yürümeye devam ediyoruz. Ruhun varlığı maddi delille sabit olduktan sonra da Allah'ın varlığını kabul etmemekteyiz. Dolayısıyla din ehli: Allah'ın varlığına dair kesin hükmü ruhu gözleriyle gördükleri gibi, gözleriyle görünceye kadar ertelesinler... Bunu deme hakları yoktur... Çünkü maddi delile binaen ruhun varlığını ispat etmek, din ehline Allah'ın varlığını ispat konusunda bir fayda getirmese de -nitekim ruhun maddi delil ile ispatı Allah'ın varlığının maddi delil ile ispatı demek değildir- onların bu ispattan, materyalist selbi (inkarcı) akidenin yıkılması gibi bir kazançları vardır.

Bütün bunlardan Üstadın ruhla alakalı keşiflerden -bu keşiflerin doğru olduğunu kabul ettiğimiz takdirde- sonra din ehlinin konumu ile materyalistlerin konumuna dair, başka manalar ima eden sözler kullanılmasındaki hatası açığa çıkmaktadır. Sanki o, bu keşiflerle ilk taifeyi (din ehlini) davalarında tasdik edecek her şeyi tahsil etmiş diğerlerini ise (materyalistlere) felsefesini savunma konusunda diyecek bir şey bırakmamıştır. Evet ruhun bedenden ayrıldıktan sonra devam ettiğinin ispatı, bir yönden Üstadı ısrar ettiği hatasından uyandırmakla faydalı olabilir. Birkaç sene önce kendisi peygamberlerin mucizelerinin imkansız olduğunu iddia etmişti. Bundan dolayı onunla aramızda Ehram gazetesi sayfaları üzerinden münakaşa yaşamıştı. Münakaşa devam ederken mucizelerin imkansızlığı iddiasına ölümden sonra dirilmenin imkansızlığını eklemişti. Bu fahiş hata, üstadın bu hatadaki ısrarı kitabın ek bölümünde vereceğim. Makalelerinde tesellidir. Üstad'dan şimdiye kadar bu sadette -itiraf söz konusu olmamıştır. Nitekim hatalarında adeti budur.

Sonra, din ehlinin, ruh hakkındaki keşiflerden sonra materyalistlerin ruhun varlığını ve bu hayattan sonra daha ulvi olan bir hayatta baki kalacağını kabul etmek zorunda kalmalarından kazancı nedir? Dinin ilk rüknü nerededir? O da Allah'ın varlığına imandı. Allah'ın varlığı, ruhun varlığı da bu alemden daha ulvi bir alemin varlığı da değildir. Bilakis o (Allah'ın varlığı) Vacib'ül-vücud olan bir mevcudun varlığıdır. Bu pekiştirmeli vasfın herhangi bir mevcut için sabit olması; -yani mevcudun ancak kendisi ile ilah olabildiği Vacib'ül-vücud (varlığının zorunluluğu)- akli mantıki bir delil ister. Bu konuda ruhun varlığını yahut bizim dünyamızdan daha ulvi bir alemin varlığını ortaya koyacak maddi bir delil kazandıran hiçbir ruhi (ruha dair) keşif bir fayda sağlamaz. Ki zihin bundan hareketle o alemin içinde Allah'ın var olması ihtimaline intikal etsin. Ayrıca böyle bir ihtimalin varlığının ne faydası olacak-

tır? Varlığı vacip olan, varlığının sınırına muhtemel varlık bir tarafa gerçek varlığın yaklaşması mümkün olmayan Allahu Teâlâ karşısında "Allah'ın var olma ihtimali nereye konur? Sen de uluhiyet mertebesinin vacibül-vücud olduğunu öğrendin. Varlığı bu derecenin altında olan her mevcut Allah'tan başkadır. Allah'ın varlığından kendilerini yakinen bildikleri zamandan bu tarafa kendisine ait olan ve kendisi dışındaki bütün mevcudattan ayırt eden varlığının zaruri olması sıfatıyla yakin üzere olmayanlar, batıdaki keşiflerden beklenen ihtimaller içinde Allah'ı aramaktadırlar. Aramaları boşunadır. Muhakkak ki doğu, Yunan filozofları ve İslâm alimleri ile başka hiçbir delile ihtiyaç duymayan akli-mantıki delille Allah'ın varlığını ispat etmede batıyı geçmiştir. Bu konuda doğunun batıya üstünlüğü ilelebet sürecektir. Birçok keşifte doğu batından geri kalsa da... Ancak ehemmiyeti ve büyüklüğü açısından bu muazzam keşifle kıyaslanamaz. Ben maddi deneylerle ruhu arayan, araştıran batılı bilim adamlarının bu deneyleri Allah'ı aramakta, araştırmakta kullandıklarını zannetmiyorum. Ezher dergisi Üstadına gelince onun kendine şairin şu sözünü örnek alması ne kadar da yakışır:

Dedi ki... Ben de onu ararken

Karşısına çıkan şehirli, köylü hepsine sorarken

Ben senin kalbindeyim şöyle bir göz at

Görürsün! Dedim ki: Kalbim nerede? Heyhat!

Bu Üstada göre, Allah'ın varlığını ispat konusunda ruh üzerine yapılan araştırmaların ileride çıkacak neticelerden medet bekleyen Üstada göre, Allah'ın varlığı önce Batıda ispat olacak. Sonra da Batılılar sayesinde doğuda da ispat olacaktır. Fakat şu an ne batıda de doğuda sabit değildir. Yapılan keşiflerde de dinin birinci rüknü gerçekleşmemiştir. Şu an keşfedilen ruhun varlığı ve bu hayattan sonra devam ettiğidir. Öyle ki öte aleme kadar kalması, ebedi olmasını da gerektirmez. Bundan sonra gelen nübüvvet meselesi nerede? Ki dinin rükünleri ancak onunla tamamlanır.[1] Üstad'da nübüvveti din ehlinin kabul ettiği şekilde kabul etmemektedir. Nübüvveti deha mertebesine düşürmek elinden gelen çabayı sarfetmektedir.

1. Bundan dolayı filozof Sabatier, Allah'ın varlığını, ruhun bekasını, vacibin eda edilmesi gerektiğini ikrar eden Rasyonalizm akımını dinin bir mezhep saymamıştır. Çünkü bu mezhepte vahyi (yani nübüvveti) ikrar yoktur. Bunu da anlatacağız. Demek istenilen, ruha dair yapılan keşifler, dinin varlığını ispat etmeyi temin etmez.

Burada sözü bir noktaya dikkat çekmekle bitirelim. O da şu: materyalist selbi (inkarcı) akide ancak "duyuların teyit etmediği hiçbir makulün varlığı sabit değildir" pozitivist felsefenin inkarcı akidesi ile beraber yıkılabilir. Nitekim buna daha önce dikkat çekmiş, bunun aynı zamanda üstadın vazgeçmediği anlayışı olduğunu belirtmiştik. O prensibin manası da maddi delil dışındaki hiçbir delil kesin, yakini bilgi ifade etmez. Garip hallerden biri, üçüncü döneminde materyalistlerin akidesini yıkmak isteyen Üstad, pozitivist selbi (inkarcı, maddi delille sabit olmayan hiçbir şey kabul etmeyen) akidesini muhafaza etmek için hiçbir çabadan kaçınmamaktadır. Bu akidenin materyalistlere nispet ettiği ve yıkmayı amaçladığı akideyle aynı olduğunun farkında değil. Eğer bu iki akideden birini yıkmak gerekiyorsa diğerini de yıkmak gerekir. Birini korumak gerekiyorsa diğerini de korumak gerekiyor. Ayrıca Üstadında aynı zamanda bu materyalist akideye hem sarılması hem karşısında mücadele etmesi gerekmez.

Üstad Ferid Vecdî'nin Nur'ul-İslâm ve Ezher dergilerinde yayınlanan makaleleri incelemeye devam ediyoruz. Okurlardan, kitabımın mukaddimesinde bu konuyu uzatmamdan ve Ezher dergilerinin editörlüğünü yapan Üstadın sözlerine yönelik verdiğimiz reddiyelerin çokluğundan dolayı beni bağışlamalarını istirham ediyorum. Çünkü modern anlayışları kuşatmış olan bizim de çözme yolunda uğraş verdiğimiz itikadi (inanç) krizi (problemi)nin düğümlerini çözmek, kitabın konusu ile kuvvetli bir bağı olmasına ek olarak bu tür tenkit ve yorumlara bağlıdır.

Okurların dikkatini çekmemiz gereken, bir şeyin varlığını ispatta duyulara önem veren hakikatleri idrak noktasında aklın kıymetini ve konumunu düşürenler, bunun üzerine de aklı delile dinin esası olan Allah'ın varlığını ispat konusunun kıymetini düşürenler... -Üstad Ferid Vecdî bunların başında gelmektedir. Farklı evrelerinde kaleme aldığı makalelerinde yaptığı açıklamalarla böyle olduğunu tescil ettik- İşte bu konumda olanların, birbiriyle uyumlu olmaları itibariyle din ve aklı beraber tenkit ettiklerini gördüğün sırada bir de bakarsın ki dini akıldan uzaklaştırıyorlar ve onu gönülle (kalple) sınırlı tutuyorlar. Bu sırada da şunu söylüyorlar: Dinin, akıldan bir dayanağı olsaydı onu değişmez hakikatlerden sayardık. Ancak dinin dayanağı gönüldür yani duygusal meyildir, akıl değildir. Bu şekilde din ile aklı ayırt edince dinin konumunu küçültmekle beraber aklı yüceltmiş, gücünü ikrar etmiş oluyorlar. Bu ayırım ve uzaklaştırmayı Şeyh Muhammed Abduh'un münazaradaki hasmı Üstad Farah Antun'un sözlerinde açıkça görürsün. (Sözlerini daha önce aktarmıştık). Hatta Üstad Ferid Vecdî'nin de sözlerinde görürsün. Her ne kadar ikisinin sözleri arasında sarahat açısından fark bulunsa da. Hatta iki üstad da akıl ve dinin birbirinden ayrı olduklarını bu acıdan da dinin konumunun zayıf düştüğünü itiraf ettikten

sonra kendilerini dine sahip çıkıyormuş görüntüsü vererek akla karşı gönle destek çıkmaktadırlar.

Materyalist batıyı taklit eden bu iki Üstadın ve onlar gibi olanların ortaya koydukları üç tane teori bunlardır. Bu teoriler onların akıl ve dinin, akıl ve hakikatin birbirine karşı konunun ne olduğu konusunda ne derece çelişkili bir akideye sahip olduğunu göstermektedir. 1. Teori: Din, aklı delile dayanır bu da zayıf bir dayanaktır. İkna edici değildir. 2. Teori din, akıl değil vicdan, gönül işidir. Şayet akla dayansaydı delili kuvvetli olurdu. 3. Teori din gönle dayanmaktadır. Gönül de bazen azgınlık edip sahibini kötülüğe sürükleme ihtimali bulunan akıldan üstündür. 3. Teori Hristiyan batıyı taklittir. Nitekim ilk iki teori de ikincisinde Hristiyan batıyı taklit bulunmakla beraber maddeci (materyalist) batıyı taklittir.

1. Teori, din ve aklın konularının zayıf olduğunu ifade eder. Şöyle ki, din akli delile dayanır, bilimsel maddi delili ise bulunmaz. 2. Teori ise aklın konumunun kuvvetli, dinin konumunun ise zayıf olduğunu ifade eder. Şöyle ki, din akla değil gönüle dayanmaktadır. 3. Teori ise, gönüle dayanan dinin konumunun güçlü, gönülden ayrı olan aklın konumunun zayıf olduğunu ifade eder. İki Üstad da tam olarak dinin akılla uyumlu olup olmadığını akla dayanıp dayanmadığını, aklın kuvvetli bir dayanak mı yoksa zayıf bir dayanak mı olduğunu bilmiyorlar. Dinin akıldan ayrı oluğunu ve aklın kuvvetli dinin ise zayıf olduğunu söyleyen ikinci teori, akıl ve dinin birbiriyle uyumlu olduğunu ve her ikisinin zayıf olduklarını belirten birinci teori ile tezat ve çelişkilerle doludur. Çünkü akıl ile dini ayrı değerlendiren 2. Teorinin gayesi aklı ve desteğini uzaklaştırarak dinin merkezini zayıflatmaktır. Dolayısıyla 3. Teori de dinin dayanağı olan gönlü tercih etmek ve akla karşı teyit ilk teoriden geri adım atmak bu teoriyi görmezden gelmek manası taşır. İki üstad bu üç anlayış çerçevesinde kendi kendileriyle çelişmektedirler. Halbuki çelişki, tezatla bilinen şey iki durum arasında olduğudur.

İki üstadın aklı gönüle dayanan dinden uzak (ayrı) tutma düşüncesini benimsediklerinin delili... Nitekim bunu yaparken akla karşı gönlü teyit etmektedirler.[1] Bu düşünce hem materyalist hem Hristiyan bir düşüncedir.[2] Bu hususun Üstad Farah Antun'un sözlerinden delili kitabın birinci cildini teşkil eden mukaddimenin bitme-

1. Bu 3. Teoride anlattığımız husustur. İlk iki teoride anlatılan düşünce ise bunlara Üstatların sözlerinden delil getirmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü okur, daha önce aktardıklarımızdan bunları öğrenmiştir. Kitaba girdikçe bunları daha iyi bilecektir.

2. Üstatların -ki biri, o da Farah Antun bu kitabımı te'lif etmeme ilk sebep olandır- anlayışları arasındaki bu birliktelikle, ikinci Üstat yani Ferid Vecdi'nin sözlerini tenkit konusunu bu kitapta bu kadar uzatmamın mazereti ortaya çıkacaktır.

sinden sonra gelecektir. Bunun manası şudur... Mukaddime 2. Cildin başına kadar devam edecektir... Üstad Ferid Vecdî'nin sözlerinden delil göstermeye gelince bunun delili, Nur'ul-İslâm dergisi 5. Cilt 4. Cüz s.215'te yazdıklarıdır.

"İnsanın hem aklı hem kalbi vardır. İkisi ne kadar ruhun yansıması ise de her ikisi onun ebedi hayatındaki hususiyetleri farklı olduğu için her biri müstakil sayılabilir. Her bininin kendine ait esasları, kendine has gücü vardır. Aklın esasları bilgiler ve bilim dallarıdır. Görevi vakıayı (gerçeği) idrak etmek için araştırmak ve incelemektir.[1] Gönlün esasları ise taşkın hissiyatlar ve ulvi duygulardır... Ruhun yansımaları olan bu iki olgu (akıl ve gönül) ancak eşit olurlarsa hayatın doğru yolunda ilerleyebilir, sebat ederiz. Biri diğerine karşı azgınlık ederse, bu azgınlık oranında hayatın halleri bozulur.

"Biri burada şunu soruyor: Akıl bilimlerin özleriyle beslenir meseleleri değerlendirmede müstakim bir bakış açısına sahip olur, gerçeği (vakıayı) olduğu hal üzere idrak ederse... Bu, onu müstakim olan hak yolda tutmaya kâfi gelmez mi?.. Cevaben deriz ki: Hayır. İşte eğitim alanında eğitimi akılla sınırlandıran modern anlayış sahiplerinin öne sürdükleri şüphenin aynısıdır. Öğretimi fenni bilimlerle sınırlı tuttular gönül eğitimini bir kenarda ihmal ettiler. Bunun neticesi olarak akıl ile gönül arasındaki eşitlik, denge bozuldu. Bu anlayışı iptal edecek bir şey varsa o da bu şekilde yetiştirilen neslin hallerinden müşahede ettiklerimizdir. Zira bunların nefsi edep hasletlerine verdikleri değer azalmıştır. Hatta bazıları hayvani mübahlığı (bohem hayatını) anlayış olarak benimsedi. İki farklı tarafa çekilebilecek ibarelerle bu hayata davet etmeye başladı. Bu da cümleten ve tafsilen bedeni zevkleri nefislerde en üst konuma yerleştirmeyi hedeflemektedir. Bugün akıl ürünü olarak çıkan ve milyonlarca basılıp satılan her şey nefsi arzuları yüceltmek bedeni zevklerin peşinden koşmaktan başka bir gaye gütmemektedir. Öyle ki artık insanlar, eğlencelerle ve arzuları harekete geçiren unsurlarla dolu dışında tek bir nefes alamaz hale geldiler. Gönül terbiyesini ihmal etmiş medeni toplumlarda dediklerimizi ispat eden adaletli şahidi görmekteyiz. Bugün o milletler içlerine köklerini salan ibahi anlayışın ağırlığı altında incelemektedirler. Akılların terbiyesinde büyük çabalar harcamalarına rağmen... Aklı otoritesinin insani şahsiyete istikamet vermede tek başına yeterli olamayacağı bu şahsiyeti arzulanan kemale eriştirmek için gönül sultanından kaçışı bulunmadığı

1. Sözü geçen üç teoriden ikincisi işte budur. Bu teoride üstat birçok makalesinde esas aldığı birinci teorinin gereğini unutmuştur. Birkaç sayfa önce buna dair örnekler geçmişti. (Unuttuğu şey) Akli delile itimat edilemez, akli delilde, aklın hakikatleri idrak için araştırma ve incelemelerinde hata çok olur. İşte buradan hareketle muasır aydınlar akli-mantıki delilere bina edilen dini inançlara ikna olmamaktadırlar.

konusunda gözle görülen bu delilden daha güçlü daha açık bir delil görmüyoruz."

"Alemlere rahmet olarak indirilen İslâm, akılları eğitmekle ilgilendiği kadar gönülleri eğitmekle ilgilenmiştir. Hakkı batıldan ayırmada akla otoritesini ihsan ettiği gibi gönüle, insanlığı ulvi duygulara sevk etmek, ona ruhlar aleminin kapıların açmak için otoritesini bahşetmiştir. Böylece o alemden azgınlık eden bedeni arzularını durduracak güç olabilsin.

Allahu Teâlâ **"Şüphe yok ki bunda kalbi (gönlü) olan için bir öğüt vardır."**[1] buyurmuş, "aklı" olan demememiştir. Bununla gönlünde bir gücü olduğunu kötü hasletlerden alıkoymada aklın tek başına yeterli olmayacağını bildirmek istemiştir. İnsan, münkeratın başına neler getireceğini akledebilir. Lakin tek başına bunları terk etmeye güç bulamaz. Ancak gönlün desteğiyle vazgeçebilir. Böyle olmasaydı yeryüzünde münker peşinde koşan tek bir kişi bulunmazdı. Zira insanları en az (akıllı) olanı işlediği kötülüklerin başına açacağı sonuçları bilir. Ancak kalbin (gönlün) kararlığından mahrum olduğu için hevasına kapılmaktan kendisini engelleyecek bir mâni görmez, oda hevasına uymaya devam eder.

Ayrıca Allahu Teâlâ gönlün otoritesinin önemine vurgu yapmıştır. Buyuruyor ki: **"Onların kalpleri (gönülleri) vardır, bunlarla kavramazlar, gözleri vardır, bunlarla görmezler, kulakları vardır, bunlarla işitmezler."**[2] Yine buyuruyor ki: **"Onlar o yerde neden seyr etmediler ki, bu sebeple düşünecek (akledecek) kalplere, işitecek kulaklara sahip olsunlar. Hakikat budur ki, gözler körelmez lakin sinelerdeki kalpler körelir."**[3] Kalbin hastalıkları karşısında azaların hastalıklarını küçük görmüştür."

Bende diyorum ki: Medeni milletlerin çağdaş neslinin ahlâk ve edepte hayvani mübahlık derecesine düşmesini, eğitiminde ve terbiyesinde harcanan büyük çabalarla birlikte aklın azgınlığına ve kalbin öneminin ihmal edilmesine yükleyen üstadın hatası ne kadar büyüktür! Her şeyi mübah görecek dereceye gelen bu düşüşün bize göre kaynağı modern medeni nesilde inkarcılığın yayılması dünya hayatından sonra başka bir hayatın varlığına inanılmamasıdır. Çünkü amelin bu derece bozulması, mutlaka bozuk aklın hükmü altında oluşan bozuk akideden doğmuş olmalıdır. Onlar gerçekten akıllarını geliştirmeye, terbiye etmeye ihtimam gösterselerdi, akılları onları en azından ibahi hayattan alıkoyacak dosdoğru dinin yoluna irşad ederdi. Dolayısıyla onlar ya onları dine ve dinin sahibine ikna olmaya yol gösterecek akla

1. Kaf 37
2. Araf 179
3. Hac 46

sahip değiller. Veya dine irşad etmesine rağmen akli delilin kıymetini bilmediklerinden ve maddi delili beklediklerinden dolayı akla ikna olmuyorlar. Veyahut onların dini akılla bağdaşmamaktadır. Bundan dolayı akılları ondan mutmain olmuyor ve ibaliği yaymaya çalışıyorlar. Her halükârda modern medeni neslin arzularını tatmine dalması, bedeni zevklerin peşinden koşturması, bunları hayatında ideal edinmesi Üstadın iddia ettiği gibi akılların tercih edilmesinden yahut etkilerinin fazlalığından kaynaklanmamıştır. Bilakis eksiklikten -hem de ne eksiklik- kaynaklanmıştır.

Uzun bölümler naklettiğimiz bu makalede yer alan hatalı anlayışı izah konusunda şunu diyebiliriz. Üstad, güzel öğütler yerleştirdiği makalesini aklı gönülden (kalpten) ayırma üzerine inşa etmiştir. Bu üslup, kendine akıldan dayanak bulamayan bundan dolayı gönüle ve duygularına istinat eden Hristiyanlık dininin üslubudur. Ezher'in Nur'ul-İslâm dergisinin editörü olan üstat da bu yolu izlemektedir. Kendisi Hristiyanlığı benimsediği, güzel gördüğü için değil. Bilakis bu, üstadın başkasını bilmediği batı üslubu olduğu için, akılla kalbi ayrı değerlendiren bu üslup nihayetinde "insan dini inançlara aklıyla değil, kalbiyle iman eder." demeye kadar gider. Bu söze -editör Üstatla olduğu gibi- inanç esaslarından çoğunu imkansız şeyler olarak görenlerin gözünde Hristiyanlık için geçerli olduğu gibi İslâm için de geçerlidir.

Ancak İslâm akılla kalbi ayrı tutmaz. İtikat esasları içinde akla muhalif bir şey yoktur. Kalbin ıslahını aklın ıslahı, fesadını da fesadı sayar. Üstadın kalbin gücünün aklın gücünden müstakil olduğunu göstermek için Kur'ân ayetlerinden getirdiği şahitler iddiasını çürüten şahitlerdir. Görmüyor mu ki fıkıh (kavrama) nefiy ve ispat sadedinde kalbe nispet edilmektedir. Buyuruyor ki: **"Kalpleri vardır, onlarla fıkhetmezler (kavramazlar)."**[1] Yine buyuruyor ki: **"Düşünecek akılları olsun."**[2] Fıkıh ve kavrama aklın eyleminden başka bir şey değildir. Müfessirler Allahu Teâlâ'nın: **"Şüphesiz bunda kalbi olan için bir öğüt vardır."**[3] buyruğunda zikredilen "kalb"i Üstad, "aklı olan kimse için dememiştir" dese de "akıl" ile tefsir etmişlerdir. Zikrettiklerimizden yola çıkarak bu ayetler bizzat "El-Mevakif" ve "Şerh"inde (daha önce geçen konularda okur bunların Kelâm ilminde çok değerli iki kitap olduklarına muttali olmuştu" aklın yerinin kalp olduğuna delil edinilmiştir. Bu Aristo'nun da görüşüdür. Muhtar Es-Sıhar (adlı sözlükte): "Kalp, gönül... "akıl" şeklinde de tabir edilir" şeklinde geçer. Ferra, Allahu Teâlânın "şüphesiz ki bunda "kalbi" olan kimse için

1. Araf 179
2. Hac 46
3. Kaf 37

örnek vardır."[1] buyruğu hakkında yani "akıl" (aklı olan için)" demektedir.

Üstadın: "İnsan münkeratın başına neler getireceğini akledebilir, lakin tek başına bunları terk etmeye güç bulamaz. Ancak gönlü ona destek verirse vazgeçebilir." sözüne gelince: ilim-amel ve ilmin, ameli gerektirmediği (yani amel etmeye sevketmeyeceği) meselesidir. Ancak kâmil olan otoriter akıl amel tarafını da temin altına alır. Bundan dolayıdır ki akıl, işlenmesi yakışık olmayan şeylerden "akl" ettiği, (alı koyduğu) bunlara karşı "ikâl" (bağ) olduğu için akıl diye isimlendirmiştir. Üstad, akılla ilmi karıştırmıştır. Zira ilim alemden ayrılabilir, arkadaşı sayılsa da alanına müdahale etmez. Akıl ise amele müdahale eder, ıslahına çalışır. Çünkü akıl, ilmin mucebince emel etmenin vacip olduğunu bilir. İşte buradan yola çıkarak ilmiyle amel etmeyen alim, ilim noksanlığı ile nitelenmese de akıl noksanlığı ile nitelenebilir. Yine buradan yola çıkarak akıl, nazari akıl ve ameli akıl olarak taksim edebilir. Buna karşın ilim, ameli ilim diye bir taksimi kabul etmez.

İnsana bahşedilen en şerefli varlık olan akıl; ondaki ziyade olur. Bu ziyade, azgınlık, tuğyan ile ifade edilemez. Nitekim Üstad, medeni toplumların eğlencelere dalmış, arzularının peşinden koşturan, ibahi hayat tarzını benimseyen çağdaş neslin bu halini, aklın azgınlığına ve eğitimine gösterilen ihtimama bağlamıştır. Acaba Üstad heva ehlinin, hayvani ibaha taraftarlarının terbiye edilmiş ziyadeli akıllara sahip olduklarını ikrar ediyor mu? Ve de bu ikrarıyla onların arzularının peşinden gerçekleşen nahoş koşuşturmalarını akıllarının ziyadeli olmasına mı bağlıyor?

Garip bir o kadar gülünç olan ise kendisi hakkı batıldan ayırma işini akla mahsus kılıyor sonra da hayvani mübahlık anlayışını aklın tuğyanına ve galip olmasına bağlıyor. Acaba bu anlayış aklın nazarında mı yoksa Üstadın nazarında mı doğrudur? Yanlışın kaynağı, Üstad işi karıştırıp ilimi akıl zannedince hevanın tuğyanını aklın tuğyanı sanmıştır.

Ayrıca Üstad, tuğyan ve sapıklığın akılda olduğunu, kalpte bulunmadığını düşünüyor. Acaba şu sözü işitmemiş mi?

Kalbim, zararıma olan şeylere çağırıyor

Elemlerimi, acılarımı artırıyor

Ben düşmanımdan nasıl korunayım ki...

Düşmanım gelmiş göğsümün içinde oturuyor.

1. Kaf 37

Elbuhturi de der ki:

Kalbinin beni kasten dinlememesine şaşmıyorum.

Zira ben senin hakkında kalbime... Söz geçiremiyorum.

Şimdi, kitabın mukaddimesinde Üstad Ferid Vecdî Bey'in makalelerindeki hatalar hakkında söyleyeceklerimizin sonuna geldik. Gayemiz Üstadın Ezher'deki vazifesini üstlendikten sonra, önceki Üstat'tan bir farkı olmadığını ortaya koymaktı...

Şuna gelelim... Şeyh Muhammed Abduh... 3. Bölümde kendisi ile *Camia* dergisinin kurucusu Üstad Farah Antun arasındaki münakaşayı (münazarayı) aktarmıştık. Münazara esnasında kendisi Hristiyanlığa yüklenmiş, üstad da buna benzeri bir hamle ile karşılık vermişti. Ancak İslâm'da oradan sızıp tenkid edeceği bir yara, delik bulmayınca hamlelerini bütün dinlere çevirip dinerin akıl ve deneye dayalı modern bilimde bağdaşmadığını söylemiştir. İşte burada Şeyh omuzlarına yüklenen dini müdafaa vazifesinin hakkını veremedi. Özellikle akaid esasları akılla asla çelişmeyen İslâm dini... Ayrıca Mısır'da dini ve felsefi hakikatlerden gaflette olan elit (aydın) kesimin akıllarını, hasmının dinlere karşı propagandasının fitnesine kapılmaktan korumada muvaffak olamadı. Nihayetinde bu tartışmanın neticesi, aydın kesimin çoğunun içine inkâr düşüncesinin yerleşmesi oldu. Onların nazarında din, rahatsız edici bir rağbet görmeyen, açıkça da terkedildiği açıklanmayan bir miras halini aldı. Birtakım haller mucebince mü'min oldukları söyleyecek olsalar imanları kursaklarından aşağı gitmez.

Mevcut halin özeti şu ki, Mısır'lı kardeşleri ülkelerinin batı emperyalizminin altına girmesi yeterli gelmedi. Nihayetinde emperyalizm kalplerine de hâkim oldu. Bundan âsân olanlar özel olarak avam ve gericilik ve bağnazlıkla itham edildiği için sözü dinlenmeyen havastan (elit, aydın kesimden) az bir grup oldu. Artık ülkenin ikinci işgalden kurtulması birincisinden kurtulmaktan daha zor bir hale geldi. (Kalplerin, emperyalizmin mülkiyetine girmesi) mukabilinde alınan bedel. Darwin'in Arap ülkelerinde dağıtılan bültenleri olmuştur. Dediler ki: Bu bilim varlığı deney ve gözlemle tespit edilmeyen her şeyi inkâr etmektedir. Binaenaleyh Mısır'ın eğitimli kesimi bilime imanı, şair Muhammed İhsan'ın dediği gibi:

Din ve hidayet olarak bilime iman ettiler

Bilimden öte akıllar için başka din yoktur.

Gayba imanı tercih ettiler, fakat cehalete dönmeye razı olmadılar. Burada Üstad Farah'ın din adına dini kabul etmeyen akıl ve bilimden izin almadan imanın şeni olarak kalbi tahsis etme hassasiyetini anlayamıyoruz. Çünkü Müslümanların anlayışı, Hristiyan anlayışının tetkik etmeden kabule alıştığı bu tenakuz (çelişki) ile bağdaşmaz. Bu sefer onların -yani çağdaş Müslümanların- nezdinde din adamlarının, başlarında da Şeyh Muhammed Abduh'un, İslâm dini akıl ve bilime dayalıdır. (Bunlarla çelişmez) iddialarının batıl olduğu ortaya çıktı. Neticesinde Mısır'da bağnaz olmayan -daha doğru ifadeyle eskiden müslüman olan- Müslümanlardan akıl ve bilime mensup (bunların ilkeleriyle hareket eden) kim varsa -Üstad Ferid Vecdî'nin daha önce değerlendirdiğimiz makalesinde dediği gibi- mutlaka inkarcılardan oldu ve pozitivistlerin anlayışını benimsedi. Bu anlayış sahiplerini Heykel Paşa hazretleri ve Üstad Ferid Vecdî Bey daha önce aktardığımız sözlerinde vaz'i (pozitivizm) felsefe adıyla vermişlerdi. Daha sonra Kasım Emin ortaya çıkıp bu mezhebin şiarını (sloganını) ilan etti: "Kadına tapmak"[1] Ne büyük bir devrim! Emperyalizm eliyle imanın ulaşamadığı derecelere ulaştı. Kalpleri esir aldı, İslâm bağını çözdü, kadın özgürleştirip onu çarşı pazarda erkeklere sunulan bir mal haline getirdi. Eski cahiliyedeki Arap, kız çocuğu müjdesi aldığında verilen kötü müjdeden dolayı kendini kavminden saklar, aşağılanmayı göze alarak hayattı mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün? Modern laik Arap ise konuşmasına: Bayanlar, baylar! diye başlar oldu.[2] İnsanların gözü önünde başka bir adam karısına sarılınca onunla dans edince kavminden saklanmaz hale geldi. Çünkü biliyor ki o da o adamın karısı veya yakınına sarılabilir. İşin gerçeği bu arap da cahilidir fakat başka tarz bir cahiliye.

---

1. Daha önce bu felsefi mezhebin ve kadına tapınan saçma, uyduruk dininin izahı geçmişti.

2. Duyduğum bir habere göre Mısır'da düzenlenen ve kadın-erkeklerin beraber katıldığı bir merasimde bazı konuşmalar yapıldı. Konuşmacılar konuşmalarına günümüzün adeti üzere "bayanlar, baylar" sözüyle başlıyorlardı. Ezher'li bir hocanın sırası gelince kalktı ve önceki konuşmacıların başladığı gibi başlamış ve mealen şunları söylemiş: Kendisi konuşmasına başlarken cinsiyet sıralamasında çağdaş adetlere göre hareket etmemiş de Kur'ân-ı Hakim'in kadınları erkeklerden önce zikrediyor olmasını esas almış. Ardından şu ayeti okumuş: ***"Dilediğine kız evlatlar, dilediğine erkek evlatlar verir"*** Şura 49
Bende diyorum ki: Hayır Üstad çağdaş adeti uygulamış, ek olarak da bunun güzel, Allah'ın kitabının üslubuna mutabık bir adet olduğuna fetva vermiş. Üstad'ın hoşuna gittiği için okuduğu şura ayeti dikkatini çekmiş. Ancak ardından gelen "yahut onları erkekli, kızlı ikiz olarak verir" şura 50 ayeti okumamıştır. Ayrıca Ahzab suresinin -*Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.* Ahzab 35- ayeti de dikkatini çekmemiştir. Özellikle de ayetin sonunda gelen ve cemi müzekker olan zamirin kapsamına konulmaları dikkatini hiç çekmemiş. Şu ayetleri de söylemiyorum. *"Mü'min erkekler, mü'min kadınlar birbirlerindendirler."* Tevbe 71, *"Münafık erkekler, münafık kadınlar birbirlerindendir."* Tevbe 67

Mısır'ın yahut çağdaş müslüman doğunun ayıplarını anlatacak değilim. Bilakis memleketin aydınlarının gizliden inkarcı oldukları sözümü, Üstad Ferid Vecdî'nin onlar hakkında bunu ifşa etmesinin üzerine bina ettim. Üstad bunu Ezher'in *Nur'ul-İslâm* dergisinin editörlüğünü üstlenmeden bir veya iki hafta önce Ehram gazetesinde yazmıştı. Bu ifşası ve yayını ise kamuoyundan tek kelimelik de olsa bir tepki görmemişti. Böylece sükuti icma ile teyit edilmiş gibi oldu. Üstad da kendini memleketin akıllıları ve içinden inkâr gizleyenleri arasında saymıştır. Kendini onların arasından çıkaracak ikna edici bir delil de getirememiştir. Kaldı ki inkarcılık gizlenmesine rağmen artık günümüzde bir ayıp olmaktan çıkmıştır. Bilakis bilim ve kültür olmuştur. İşte Ezher'deki vazifesini üstlenmeden önce kendisine bu sözleri söyleten bu anlayıştı. Bu hastalığa tutunanlar rahat değillerse, hastalığı gizlemek keşfetmekten daha evla, tedaviye daha yakın bir durum değildir.

Kadın konusuna gelince izaha ihtiyaç duymayacak derecede açıktır. Bunu anlatmak için müslüman alemin iştirak ettiği balolar, gazetelerde ve dergilerde yayınlanan giyinik çıplak genç kız resimleri yeter. Mısır'ın iç alemine vakıf adamlarından biri (Merhum Ebubekir Yahya Paşa) bana şunu demişti: "Modern Türkiye'de hükümet baskısı ve zorlaması ile meydana gelen olaylar Mısır'da sessiz ve isteyerek meydana gelmektedir."[1]

Kayda değer konulardan biri de şu. *Ehram* gazetesi 23 Nisan 1338 tarihli sayısına, *"Tahrirul-Mer'e (Kadının özgürleştirilmesi)"* kitabının müellifi Kasım Emin'i 30. Yıl dönümünde fotoğrafıyla beraber oğlu Kasım Kasım Emin bu yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşmayı vererek anmıştır. Oğlu konuşmasına şu hadis-i şerifle başlamış: *"Âdemoğlu öldüğünde üç haslet dışında ameli kapanır. Sadaka-i cariye, kendisinden istifade edilecek ilim, yahut kendisine dua edecek sahil evlat."*

Sonra şöyle demiştir: "Sadaka-i cariyeye gelince Kasım Emin hiçbir şey bırakmadan öldü. Kendisine dua edecek salih evlada gelince ben kendim için böyle bir salahı iddia edemem. Tevazudan değil taksiratımı bildiğimden. Sonra ulema hazretlerinden bağışlamalarını isteyerek bundan çok daha ötesine gitmek istiyorum. Diyorum ki: Ben Kasım için Allah katında İslâm ve Müslümanlara takdim ettiği büyük hizmetimden dolayı büyük bir mükâfaat umuyorum. Zira hadisi şerifte:

1. Kadın konusunda defalarca Türkçe ve Arapça olarak yazılar yazdım. Bu konudaki hak tarafı açıktır kimseye gizli değildir. Bu konuda doğru yoldan sadece nefsi arzularının tatmini peşinde koşanlar sapar. Kadın-erkek karışımını başkalarının karılarında istifade etmek isteyenler destekler. Tabi bunu da bu istifadesi mukabilinde kadınlarını takdim etmeye göz yumduktan sonra yapmaktadır. Bu meselede hüsran da vardır, ayıptan korkmayan içinde menfaat vardır. inkarcılığın mukabilinde ise cehennem ateşinden başka bir şey yoktur. Nefsin içinde ise ahmaklık dışında, en büyük cehaleti ilim adı altında satın almak dışında bir sebebi yoktur.

"Kim güzel bir çığır açarsa bunun sevabını ve kıyamete kadar bununla amel edenlerin sevabını alır."

"Hangi hizmet, bu hizmetten daha büyük olabilir? Bir nesil bunu o dönem zihinlerine bulaşmış olan "din örtünmeyi emreder açılmayı haram kılar, bundan buğzeder." Düşüncesinden dolayı bela olarak görüyorlardı. Ancak kendisi yerine göre makul yerine göre menkul, delile delille, hüccete hüccetle karşı durmaktan geri adım atmadı, mücadeleye devam etti. Nihayetinde Allah, kavmini doğru yola iletti ve akılları perdeleyen karanlıkları dağıttı.

Diyorum ki: [1] Sanki Kasım'ın sarsıcı delilleri Allah'ın kitabında, Rasulünün sünnetinde varid olan nasları nehyetmiş, bu naslara galip gelmiş ve Kasım'ın dönemine kadar Müslümanların bu naslarla amelini iptal etmiş. Mısır'ı da buna ikna etmiştir... Garip garip şeyler uydurmada oğlu babasından aşağıda kalmamıştır. Öyle ki babasının günahından hem kendisinin hem kendisinden sonra kıyamete kadar amel edecek olanların sevabını alçak bir amel çıkarmıştır. Kendisi tevazu gösterip kendisinin salih olmadığını belirttikten -bununla da aslında mütevazi olmadığını vurguladıktan- sonra... Bütün bunlarda "âdemoğlu öldüğünde üç haslet dışında ameli kapanır." Diyen hadisi şerifin üçüncü hasletinin de babasına tatbik edilmeyeceğini belirttikten sonra... Hadisi şerifin ikinci hasletinin babasına mutabık olduğunu belirmiştir. Bu haslet de "kendisinden faydalanılacak ilim." Bu çocuk (evlat) kendisinin de dediği gibi babasına dua eden evlat konumundan öteye geçmiş ve kendisine onun avukatı olma görevini seçmiştir. Muhtemelen kendisi açık-saçıklığı faydalanılacak ilim sayarken -Mısır Müslümanları, babası gelip onlara öğretinceye, iki cins arasındaki en tedbirli engeli kaldırıncaya kadar bunu bilmiyorlardı.- Kadınların yanlarına giren erkeklerin arzularını, erkeklerin yanına giren kadınların arzuları tatmin etmekle ne kadar faydalandıklarını nazarı itibara almıştır.

Kasım Emin için Mısır'daki kadınların açılmasından -kendisi bu yönde kalkınmasının önderiydi- sevap ümit etme konuşmaları Üstad Ali el-Carım tarafından hükümet radyosunda Kasım Emin'in *Ehram*'da yıldönümünün anıldığı gece, oğlunun da bu konuşmasından bir gün sonra okuduğu kaside de tekrar dile getirildi. Nitekim bu büyük şair (!) kasidesinin sonunda şöyle diyordu:

1. Burada yazdıklarımı Kasım Emin'in kitabını mütalaa etmeden önce yazdım. Sonrasında yazdıklarımı ise okur bu kitabın son bölümünde bulacaktır.

Hakta İmam'ın yardımcısıydın.[1]

Onun vefalı, samimi dostu...

Rahat uyu, zira Mısır şerefin zirvesinde

Özünü, en safını elde etti

Azmetmek, hakikati açıklamak senden

Göreceğin sevap da Allah'tan...

Bununla çıplaklık masiyetinden sevap umanların komedisinin Mısır'da neredeyse ciddi olarak telakki edileceği teyit kazanmış oldu... Bu yönüyle de onun açılıp saçılması ilk dönem cahiliyesinin açılmasını geçti. Öyle ki eski arap cahiliyesi kadınlarının çıplaklığından sevap umacak derecede cahil değildi.

Musavvir dergisi de 700. Sayıda Kasım Emin'in 30. Yıl dönümünden birkaç gün önce törene dair bir fotoğraf yayınladı. Törende her erkek yarı çıplak bir kadının beline sarılmış. Dergi şunu yazmıştı:

"Hicri Yılbaşı Kutlaması"

"Bu fotoğraf, arap bayramlarını ihya derneğinin düzenlediği ve hicri yılbaşı gecesi yapılan törende davete katılan erkeklerden ve kadınlardan bir arada bulunan bir grubu temsil etmektedir. Bu derneğin bu şekilde kutladığı ilk yılbaşı oldu. Çok şaşalı bir törendi. Özellik de hicret münasebetiyle haram içecek bulunmaması..."

Bende diyorum ki: Haram olan içecek yoktu fakat davet edilen erkek ve kadınların kucaklaşmalarla doluydu. Nitekim yayınlanan fotoğrafta açıkça görülüyor. Bu ise Kasım Kasım Emin'in fetvası ile cevabı mucip çıplaklığın tabii bir sonucudur. Kasım Emin'in ve de imamın bununla amel eden kadın ve erkeklerin sevabından büyük bir pay vardır. Bir sevabı da var ki sonucu kıyamet gününe kalmıştır!

Bir yönden sevindiren diğer yönden üzücü olan garip durumlardan biri yüksek okullardaki genç erkek ve genç kız öğrencilerin İslâm adabı ve kanunlarına karşı bu toplu vurdumduymazlıktan hoşlanmaları, rahatsız olmalarıdır. Üniversitenin farklı fakültelerinden bir gurup öğrencinin üniversite yönetimine müracaat edip hararet

1. Şairin İmam'dan kastı Şeyh Muhammed Abduh'tur. Bundan ve kadınlar birliği başkanı Hüda Şaravi hanımın Kasım Emin'i anma gününde Ehram'da yazdıklarından Şeyh Abduh'unda Mısır'ı çıplaklıkta kalkındırmaya çalışan beyaz elde parmağı olduğu anlaşılmaktadır. Hatta asıl elin imama parmağın ise Kasım'a ait olduğu anlaşılmaktadır.

ve hamasetle karışık eğitim şeklini iptal edilmesini istemelerini unutmadık. Sonra -yine- sorumluların bu kız öğrencilerin isteklerine kulak asmamalarını da unutmadık. Halbuki bu talep onlar gibi yaşını almış insanlar tarafından gelmeliydi. Benim, geldikleri dönem Şeyh Muhammed Abduh ile camia dergisinin kurucusu Üstad Farah Antun -ki bunun münazaranın cereyan ettiği zamana erişen nesil ve onların anlayışı üzerinde etkisi olmuştu-[1] arasında olan münazara döneminden uzak olan genç erkek ve genç kızların İslâm'ından (Müslümanlığından) umudum büyüktür. Yine bu kitabımın, o gençlerin taze modern dalaletin bağnazı olmayan akılları üzerinde etkili olmasına dair umudum büyüktür.[2]

Burada oldukça önemli olan bir nokta daha vardır. O da şu: Mısır kendine, müslüman Türkiye'nin zail olup laik Türkiye'ye dönüşmesinden sonra İslâm'ın liderliği vazifesini bitirmiş... Bu durumda Müslümanlardan her bir ferdin, -Mısırlı olmasa dahi- bu liderliğe muhalif halleri tenkit etmek hakkı vardır. Hatta din kardeşleri olan Mısırlıları uyarması vaciptir. Ki bu halleri görsünler ve ıslah etsinler. Yahut uzakta olan Müslümanları uyarsın ki liderlik makamında gördükleri yerin ne olduğunu bilsinler.

Yine birkaç yıl önce Mısır üniversitesi, güvenlik görevlilerinin sembollerinin eski Mısır ilahlarından seçilmesini kararlaştırıldı. Ziraat fakültesinin sembolü ziraat tanrısı vs. Bunun üzerine Usulüddin fakültesi dekanı dostum Şeyh Abdulmecid El Lebban gazetelere bir makale yazdı. Bu kararı şiddetle tenkid etti ve üniversitenin ve bakanlığın devletin resmi dini olan ve putperestlik ve sembollerinden tamamen uzak olan İslâm dinine karşı vazifelerini yerine getirmeye dikkatlerini çekti. Ancak

1. Bu dönem İngilizlerin Mısır'da maarif bakanlığı üzerindeki etkisinin şiddetli olduğu uğursuz bir zamandı. O dönemde yetişen muasırlardan hiçbirinde hayır yoktur. Allah'ın muhafaza ettikleri nadir birkaç kişi hariç.

2. Özellikle "Şebab-ü Muhammed" cemaatinden. Dalatet, yozlaşma yollarında şaşkın, laubali sesler içinde kendini kaybetmiş kulaklara hakkı haykıran mücahit cemaat. O zayi olan insanların bu hale düşmelerinin sebebi, bu miskin, İslâm'da köklü, ilimleriyle mamur, edep hasletlerine bağlı memlekette Batının sahte medeniyetini taklit etmeleridir.
Ben bir taraftan bu gençler cemaatine İslâm'a hizmet, İslâm'ın güç kazanması uğrunda tuttukları yolda kendilerine Allahu Teâlâ'dan yardım niyaz ederken... Diğer taraftan, Mısır'da eğitimli kesim içinde fesadın, din ve ahlâktan uzaklaşmanın yayılmasından sonra; -öyle ki din ve ahlâk zincirlerini koparmak gençliğin şiarı haline gelmişti- evet bu halden sonra böyle mübarek, seçkin bir taifenin çıkmasından memnuniyetimi ve de şaşkınlığımı gizlemiyorum. Sonra diyorum ki: Allahu Teâlâ'nın kudreti ve Mısır'daki sünneti açısından Hz. Muhammed'in gençlerinden bir cemaat oluşturmak sonra onları Hz. Muhammed'in yolundan sapan çoğunluğuna galip kılmak güç bir şey değildir. Nitekim o kudret, azgın Firavun'un ve askerlerinin kucağında Hz. Musa'yı yetiştirdi. Hem ona hem de ordularına galip kıldı. Hem de galip ile mağlup arasında bir çatışma yaşanmadan, galibin mucize dışında bir askeri bulunmadan galip kıldı. Ümit ediyorum ki Mısır'da imanın inkara, ıslahın fesada galibiyeti bu mucizenin sessizliği ve sakinliği gibi olsun. Allah da her şeye kadirdir.

iki kurum da ona kulak asmadılar. Ezher şeyhliği de fakültenin dekanına destek konusunda suskun kaldı. Tanrı sembolleri de uygulamaya geçti. Allahu Teâlâ Şeyh Lebban'ın çabasını meşkur eylesin! Bazı yarım akıllılar da Şeyh'e reddiye yazdı ve o sembolleri takanların bunlara ibadet kastı taşımadığını söyledi. Cevabı şöyle: O zaman takmalarındaki gaye nedir? Bu tanrılarla ziraat, tıp vb. şeyler arasında ne tür bir bağ kuruyorlar. Eğer batıl ilahlarsa bunlarla, kendilerine nispet edilen hususlar arasındaki bağ da batıl olmalıdır. Bunları hatırlatmak da batıl sayılmalıdır. Bu tür sembolleri takmanın akıllı birinin yapacağı bir iş olması bir tarafa İslâm gayret sahibi bir dindir, müşriklere benzemeye müsaade etmez.

Üniversitenin, görevlilerinin sembollerini tanrılardan seçtiği dönemde maarif bakanı, olan zat, bakanlığa gelmeden kısa süre önce Kahire'de Fransızca yayınlanan bir gazetenin editörüne üniversite hakkındaki görüşünü dile getiren, Arapça gazetelerinde pek değinmediği bir mülakat verdi. Açıklaması, "Üniversitenin laik olması, dini eğitimin ise Ezher'le sınırlı kalması şeklindeydi. Üniversite meclisinde, sembollerin tanrı suretlerinden seçilmesi olayı bu geçmiş açıklama ile paralellik arz ediyordu. Nitekim daha önce verdiğimiz Üstad Ferid Vecdî'nin müslüman doğunun içinden inkarcı olan aydınlarının anlayışı hakkında söylediklerine de uyuyordu. Mısır üniversitesinin üyeleri de bu aydınlardan pek uzak değiller.

Burada kayda değer konulardan biri de şudur: Dostum Dr. Taha Hüseyin Bey *Ehram*'da "tekalid (ananeler)" unvanıyla bir makale kaleme aldı. Makale şunu anlatıyordu: Mısır'da maarif bakanlığı, İslâm esaslarına ve adabına saygı gösteren bir bakana denk gelirse, onu İslâm'ın kendisi gibi garip hale getirecek hamlelerin hedefi haline gelir. Yazar makalesinde maarif bakanı sayın Mursi Bedir Bey'le kız okullarında müzikli dansları, yurt dışına kız öğrenci göndermeyi kaldırdığı için alay ediyordu. Bakan bu kararında sadece Londra'yı istisna etmişti. Çünkü orada onlar özel bir yurt bulunuyordu. Mısır hükümeti burayı inşa etmişti ve burada kızların başında Mısır'lı bir hanımefendi bulunuyordu. Bakanın bu kararını şu sözlerle alaya almıştı: Eğer ananeleri muhafaza etmek gerekliyse o zaman ananeler bakanlığı adında bir bakanlık kurmak gerekir. Sonra bakan hazretlerini muhayyer bırakalım. İşi eğitim olan Maarif bakanı olarak mı kalmak ister yoksa bu yeni bakanlığa gelmek mi? Zira yabancısı olduğu işlerle uğraşmasın.

Yazar makalesinde Mursi Bedir Bey dışında alay ettiği ve "ananeler bakanı" lakabını hak ettiğini söylediği başka bakanlar da zikretmiştir. O da sayın Muhammed Hilmi İsa Paşa'dır. 17 yıl önce maarif bakanlığı yapmış ve şu an görevde olan bakanın yaptıklarının aynısını yapmıştır. Allah her ikisinin mükafatını versin!

Diyorum ki: "Ananeler" (yazar dini örf ve adap manasında kullanmaktadır.) İnsanların atalarından dedelerinden miras aldıkları ve korumaya ve önem vermeye değer gördüklerinden değil de sadece atalarının dedelerinin mirası olduğu için taklit ettikleri adetler, adaplar... Özetle "ananeler bakanlığından" kastı dinin şiarlarını korumaya çalışan ve dindarlara güç-kuvvet olan din bakanlığı olur... Ancak yazarın bu zamanda böyle bir bakanlığın bulunmadığına dair sözlerini de kabul etmiyorum. Birincisi âli hakikatlerden bir hakikat olan din bakanlığı "takalid (ananeler)" bakanlığı olmaz. Bilakis tahkik bakanlığı olur. Bilakis Batıyı önder seçen ve bundan güç almaya çalışan bakanlıklar, taklit bakanlıkları diye adlandırılmaya daha layıktır.[1]

İkincisi: Bu bakanlık yani din bakanlığı Mısır'da mevcuttur, yenisini kurmaya ihtiyaç yoktur. Bu da Ezher şeyhliğidir. Dostumun bunu ihmal etmesine yol açan sebep, kendisine layık olan güce sahip olmamasıdır. Bunun da sebebi laik batının doğudaki temsilcilerinin yahut beşinci kolun harcadığı çabalardır.[2] Ezher şeyhliğinin adı vardır, manası yoktur. Kantarlarla ölçülen maaşı dışında da bir ağırlığı yoktur. Sanki bu bakanlığa (Ezher şeyhliğine) verilen ve omuzlarına yüklenen hafif vazifeye münasip olmayan bu ağır mali yük, hükümet bakanlığına müdahaleden ve şeri mahkeme başkanlarının sorumluğunu yapmaktan vazgeçmenin bedelidir. Bunların arasında Yüksek mahkeme başkanı ve Mısır genel müftüsü de bulunmaktadır. Bunların hepsi bugün adalet bakanlığına bağlıdırlar. Ezher şeyhliği ile bir bağları kalmamıştır. Halbuki şeri mahkemeler, fetva kurulu tabii hallerine bırakılsalardı şu an Mısır'da Ezher şeyhliği dışında temsilcisi bulunmayan din işleri bakanlığının yetki alanında yer alırdı... Ancak törenlerde merasimlerde sahibi, bakandan üstün görülen bu makam nahiv alimlerinin tabiriyle irapta mahalli yoktur.[3] yöneteceği bakanlık olmayan bir bakan gibi oldu. Halbuki hükümet içinde onun yetkisinde olabilecek görevler

1. Konunun anlaşılması adına "ananeler" diye tercüme ettiğimiz kelimenin Arapçası "tekalid" kelimesidir. Tekalid, taklit kelimesinin çoğuludur. Müellif bu yönden din işleriyle ilgilenen bakanlığa değil de her konuda batı taklitçiliği yapan diğer bakanlıklara bu ismi vermenin daha doğru olacağını belirtmek istemiştir. **(Mütercim)**

2. Din işleri bakanlığı tekalid bakanlığı diyerek alay eden makale yazarı bunlardan olmasa da ben onu batı mukallitlerinden hatta mukallitlerini taklit edenlerden sayıyorum. Bunların kadınların açıksaçıklığından faydalanma maslahatları vardı. Şu var ki yazarımız için böyle bir faydalanmadan (yani kadınların açılmasından istifade etmesi) söz edilemez. Fakat kendisi faydalananları taklit etmektedir.
Not: Müellifin bahsettiği yazar ama biridir. Dolayısıyla kadınların açılmasından istifadesi söz konusu değildir. Müellif bu sebeple onu istifade edenlerin mukallidi olarak ifade etmiştir. **(Mütercim)**

3. Bundan dolayı işi tamamen bitmiş ve şairin şu şiirini hatırlatır olmuştur:
O kadar zayıfladı ki zayıflığından
İç organları görünür oldu
O kadar değersiz oldu ki
Müflisler bile pazarlığı yapar oldu.

vardı. Fakat bunlarla bağı koparıldı ve başkasının yetkisine devredildi. Yahut aslında bakan bile değil. Çünkü bakanlar kurulunda onun koltuğu yoktur. Sebe' sakinlerinin dağılmasına benzeyen[1] ve Ezher şeyhliği ile yetkisinde olması gereken büyük dini vazifeler arasına giren bu ayrılığın altında yatan gizli sebep hem yöneten makamın hem yönetilen alanın nüfusuna bir sınır koymaktır. İlkinin elindeki işini almak diğerini de başka makamlara bağlamak. Müslümana ağır gelen ise İslâm'ın izzetine, saygınlığına karşı olan bu komplonun ilk etapta Müslümanlardan sayılan bir grup tarafından kurulmuş olmasıydı. Nitekim bugünde ilk kurucuların minvali üzere yürüyen bir taife tarafından desteklenmekte, ilerletilmektedir. Her iki taife de memleketlerini işgale ek olarak kalplerini ve akıllarını işgal eden emperyalizmin taraftarlarındandır. Bunlar bedenleriyle vatanlarında kalpleri ve akılları ile ise emperyalistlerin ülkelerinde yaşamaktadırlar. Belki de durum müsait olsa bedenleriyle de orada yaşayacaklardır. Müsait olan o zaman onlar için hayatlarının en mutlu anı olur. Kişi de dünyada da ahirette de sevdiğiyle beraberdir.

Yazarımız, maarif bakanını bir makale ile azarlamakla yetinmedi. Bilakis bunu ikinci üçüncü makaleleriyle pekiştirdi. Bu makalelerinden birinde Mısır'ın Batıdaki namına yönelik uyarıcı ifadeler kullandı. Özeti: bu namı kazandığı şartlardan sapması onu bu ülkelerin yutması için kolay lokma haline getirir.

Bende diyorum ki: Şayet Mısır'ın müslüman olmayan devletler nezdindeki namının kaynağı İslâm'dan uzaklaşarak ve onlara karış karış, arşın arşın yaklaşarak rızaların almaya dayanıyorsa yazarında bildiği ayeti kerime "Sen onların milletlerine tabi olmadığın müddetçe Yahudilerde, Hristiyanlarda senden asla razı olmazlar."[2] -Nitekim bu ayeti kerimeyi Kur'ân'da kıssa sanat meselesini ele aldığında Üstad Tevfik El Hakim'in sözlerini yorumlarken aktarmıştım.- bu ayet, yazarımızın nezdinde sanki onun uyarılarını teyit eder, bu dönemin Müslümanlarını da galip devletlerin dinlerine tabii olmaya teşvik eder bir hale gelmiştir!

Bu böyle... *Ehram*'da "Nahven-nur (Nura doğru)" kısmının yazarı Dr. Taha Hüseyin Bey'in makalelerinden yaklaşık iki ay sonra aynı konuda yazdı. Maarif bakanı Sayın Mursi Bedir Beyi Dr.'un tenkit ettiği gibi tenkit ediyordu. Ancak tenkidi, zat-ı alilerinin de bulunduğu bakanlığın istifası dönemine denk geldi. Dedi ki:

"Gerçekten maarif bakanlığındaki kadın öğretmen ve öğrenciler ne büyük hayret içindeler!

1. Bu kullanım aslı itibariyle arapça bir deyimdir. Birbirinden tamamen ayrılan kimseler için kullanılır. Sebe' diyarının selden sonra darmadağın olmalarından alınmış bir benzetmedir. En yakın olarak bu şekilde tercüme edebildik. Mtr. Notu.

2. **Bakara,** 120

Dört gün öncesine kadar emirler geniş elbiseler giymeleri ve süslerini göstermemeleri yönünde sadır oluyordu. Ayrıca dışarıya kız öğrenci gönderme ve müzikli, ritimli dans dersleri durduruldu."

Bugün ise artık bu emirlerin bir dayanağı kalmadı. Zira bunları hamasetle veren bakan istifa etti. Yerine başka görüşe sahip başka bir bakan geldi. Artık bu konuda işler mutlaka eski haline dönecektir.

"Ancak geriye bu tür kararlara ve emirlere bir sınır koyma meselesi kalmaktadır. Bu tür tasarruflar kişinin sahip olduğu yetki alanında olur, geçmiş bir siyasete de dokunmuyorsa teamül bunun üzerine karar kılar. Ancak en tehlikelisi var olan bir düzene müdahale etmesi ve ancak detaylı bir inceleme ve çalışmadan sonra dokunulabilecek bir alana doğrudan dokunmasıdır.

Bakanın yetki sınırları açık olmalıdır. Hükümet programlarının istikrarlı olması saygın bir konumda yer almalıdır. Yoksa bakanlıklar maslahatlar bakanların şahsi fikirlerine boyun eğerse hal nice olur?

Her bakanın dilediği tarzda görüşü olabilir. Sadece kendisine ait olan, yetkisinde bulunan alanlarda -evi, ailesi gibi- bunları uygulasın. Fakat iş bir milletin siyasetine, bir neslin geleceğine bağlı olursa bakan olması, bu konuda bağımsız karar alması manası taşımaz. Yoksa devamlılık kopar, kamuoyu yönlendirmeleri şahsi görüşlerin kontrolüne girer.

Bazı meseleler vardır ki bunlar "harem" alan kabul edilmelidir. Kolay kolay müdahale edilmemelidir. Bunların başında eğitim ve onun gibi değerlendirilen temel sayılan sistemler gelir. Bundan kastımız bu düzenlerin tadil edilmesini yasaklamak değildir. Hayır... Çoğu bizim görüşümüze uymamaktadır. Belki de Mursi Bedir Bey'le bazı uygulamalarında uyuşabiliriz. Fakat sistemi değiştirmek bu kadar kolay olmamalıdır. Çünkü bunlar, uzun dönemler boyunca uygulanarak yerleşmiş sistemler, uygulamalardır. Eğer düzeltilmek istenirse bu tafsilatlı bir çalışma ve de kamuoyunun onayıyla yapılmalıdır."

Makalesinin sonunda şunu söyledi: Herhalde önceki maarif bakanın kararlarından ve yol açtığı sonuçtan çıkardığımız ders kamu işleriyle meşgul olan ve yürütme makamına ulaşanların gözlerini açmıştır. Meselelerde acele etmemeliler. Yoğunluklarını geçmişi yıkmaya çevirmemeliler. Zira önümüzde yeniden inşa ve tecdid için geniş bir alan vardır. Bakanın kıymeti de yıkmaktan değil bina etmekten gelir."

Bende diyorum ki: Bu yazarın tenkidi önceki yazarın tenkidinden farklıdır. Şöyle ki maarif bakanının kız öğrencilerin dans derslerini kaldırmasını, onların ve öğretmenlerinin edebe aykırı elbiseler giymelerini yasaklamasını geçmişi yıkmak ve ananelerin dışına çıkmak saymıştır. Buna karşın Dr. Taha Hüseyin bakanın yaptıklarını eski mensup örflere dönüş ve bunları ihya olarak değerlendirmişti. Bundan dolayı "tekalid (ananeler) bakanlığı"nın kurulmasını lazım görmüştü. Ki alaya aldığı bakan bu bakanlığa intikal etsin. Bununla beraber ikinci yazarın alay etmekten uzak olan üslubu Dr. Taha Hüseyin'in üslubundan daha garip ve haktan daha da uzaktı. Kendisi dansı ve öğrenci-öğretmenlerin edepli giyimden uzaklaşmalarını temel saymış bakanın onlar hakkındaki uygulamalarını ise aslolana muhalefet olarak değerlendirmiştir. Bakan iptal ettiği uygulamalar hakkındaki "Bunlar uzun dönemler boyunca uygulanarak yerleşmiş sistemlerdir." Şeklindeki sözüyle son bölümdeki "meselelerde acele etmemeliler. Yoğunluklarını geçmişi yıkmaya çevirmemeliler." Bu sözü buna dalalet etmektedir. Halbuki bakanın iptal ettiği uygulamalar İslâm'ın bilmediği ve ancak münker birer bidat olarak gördüğü uygulamalardır. Kadim ve yerleşmiş uygulamalar olduğunu da kabul etmez. Ancak Allahu Teâlâ'nın **"ilk dönem cahiliyesinin açılıp saçıldığı gibi, açılıp-saçılmayın"**[1] buyruğunda geçen cahiliyeden gelen bir düzeni varsa o zaman başka...

Eleştiride bulunan zatın makalesinin başında söylediği: "Gerçekten! Maarif bakanlığındaki kadın, öğretmen ve öğrenciler ne büyük hayret içindeler!"

"Dört gün öncesine kadar emirler, geniş elbiseler giymeleri ve süslerini göstermemeleri yönünde sadır oluyordu. Ayrıca dışarıya kız öğrenci gönderme de ve dans dersleri durdurulmuştu" şeklindeki sözlere gelince: Bu sözler bakanın koyduğu yasakların İslâm'ın koyduğu yasaklarla aynı olduğunu açıkça dile getirmektedir. Zira Kur'ân'da: **"Süs yerlerini kocalarından... başkasına göstermesinler... Sakladıkları ziynetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar (sakin, vakur yürüsünler.)"**[2] buyrulmuştur. Ayrıca yazarın nakledilen sözleri İslâm'ın yasağına hem lafızda hem manada karşı çıkma mahiyeti taşımaktadır. Mısır gibi müslüman bir ülkede İslâm'ın yasakladığı bir hususun Mısır için sistem olması kolay kolay dokunulmaması gereken bir harem sayılması çok çirkin çok vahim bir durumdur. Hem de İslâm'ın bildiği, bütün Müslümanların 1300 yıl boyunca tatbik ettiği hususlar sistem olarak, kolay kolay dokunulmaması gereken harem sayılmazken.

1. **Ahzab,** 33
2. **Nur,** 31

Yazara sorsak... Mısır'da İslâm düzeninin geri getirilmesi için, -hükümetin Maarif bakanı diliyle emir çıkarmasından ve bu sistemin Mısır'daki Müslümanların genelinin görüşüyle çatışma ihtimali kalktıktan sonra- şart koştuğu genel kamuoyundan maksadı nedir? bunu sorsak, acaba cevabı ne olur? Her halde ona göre kamuoyu onayının oranı Doktor Taha Hüseyin, Nahven-Nur'un yazarı gibi, gazetelerde yazı yazan değerli birkaç yazardan oluşan bir grubun onay vermesidir. Az sayıda bir grup olmalarına rağmen onların onayıyla kamuoyunun onayının sağlanmış olması, arkalarından müslüman olmayan batılıların görüşlerini sürüklüyor olmalarındandır.

Bu konuyu önemli bir meseleye değinmeden kapatmak mümkün değildir. Bu mesele, Müslümanların çocuklarının İslâmi bir terbiye ile yetişmesinin Mısır hükümetinin önemsemediği bir konu olduğunu gösterir. Çünkü Mısır'ın resmi okullarında din hiçbir şekilde okutulmamaktadır. İlkokullar bundan müstesnadır. Ancak bu okullarda da din, öğrencinin başarısında yahut başarısızlığında etkisi olan derslerden sayılmamaktır. Mısır'da dostu ağlatan bu garip mesele de Allah katında sorumlu yalnız hükümet değildir. Bilakis vekillerini parlamentoya gönderen milletin hepsidir. İslâm aleminin lideri olmakla övünen Mısır'ın temsilcileri 2. Dünya savaşından önce dini haklarını elde etmede İslâmi olmayan hükümetlerin hâkim olduğu Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan gibi Balkan ülkelerindeki Müslümanlardan daha alt mertebededirler. Çünkü İslâmi cemaatlerin yürüttüğü okulların hepsi... Özellikle müslüman halkının dinlerine sıkıca sarılmadan dolayı laik Türkiye'nin Yunanistan, Romanya, Bulgaristan Müslümanlarını ifsat ettiği gibi ifsat edemediği Bosna-Hersek'te... Evet bu ülkelerde bulunan İslâmi din derslerini en önemli dersler arasında sayıyorlardı.

Mısırdaki Müslümanların konumuna yönelik tenkidime cevap olarak şu söylenemez: Balkanlardaki Müslümanların, hükümetlerinin İslâm'a yabancı olmasına karşın sahip oldukları özel bir konumları vardır. Zira o ülkelerde İslâm dini ders olarak okutulmamaktadır. Dolayısıyla Mısır Müslümanları onlarla kıyaslanmaz. Bununla beraber onlar da balkanlardaki Müslümanların kurduğu okullar gibi okullar kurabilir. İslâmi ilimlerden diledikleri dalları asli derslerden sayıp okutabilirler. Nitekim Mısır'da bulunan özel okulların ellerinde böyle bir hakları da vardır... Çünkü ben şunu diyorum: Cevap veren kişi benim. Mısır'ın resmi okullarına yönelttiğim eleştirilere cevabı nedir? Mısırlı Müslümanların kendi aralarında Müslümanların dine dair ihtiyaçlarıyla ilgilenecek, Mısır'da onları, ülkelerinde müslüman olmayanların yönettiği kimseler gibi görecek, müslüman olmayan Balkan ülkelerinde olduğu gibi onlara dinlerini öğretecek, din derslerini temel derslerden sayan okullar açacak İslâmi cemaatlerin teşkil edilmesine ihtiyaçları mı vardır?

Mısır hükümetinin resmi okullarında din dersini okutmasına gerekçe olarak şunu duydum: Bu okullar sadece Müslümanların çocuklarına açık değildir. Onlara dinlerini öğretse müslüman olmayan çocuklarına ise dinlerini öğretmese -ki onlarda müslüman talebeler gibi bu vatanın evlatlarıdırlar- halkına karşı elit davranmamaktan dolayı kınanır, eleştirilir. Buna cevabım şöyle: Aynı mülahaza anayasada yer alan devletin din olarak İslâm'ın tercih ettirilmesini gerektiren sebep resmi okullarda bu dinin okutulmasını tercih içinde yeterli bir sebeptir. Yoksa o zaman bu ülkede İslâm dininin devletin dini olması sadece sözde kalır, bir mana ifade etmez.

Mısır'da Maarif bakanlığının yürüttüğü okulların durumu budur. Ezher'e gelecek olursak kararlı araştırmacı, "daha iyi durumdadır" demekte tereddüt eder. İslâm alemi, daha doğrusu dünyadaki İslâm alimleri yeni Ezher'in miras aldığı ilimleri, akaidi, hatta bunlardan zaruri olarak görülenleri muhafaza konusunda hayret içinde olduğunu bilseler çok çok şaşırırlar.

İşte örneği!.. Ezher alimleri heyeti, birkaç yıl önce kendisi yahut onlardan seçilen bir heyet Hindistanlı Gulam Ahmed Kadıyani hakkındaki görüşünü belirtmesi istenince üyeleri arasında Hz. Muhammed'in son peygamber olmasını ikrar etmeyen birinin İslâm'dan çıkıp çıkmayacağını konusunda ihtilaf çıktı. İhtilaf olmasa da bazıları bu konuda tereddüt etti.[1] Üyelerden buna ikna olanlar, bu sadette arkadaşlarının tereddüdü giderecek kati bir nas bulamadılar. Bu konuda da Allahu Teâlâ'nın: **"Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değildir, lakin Allah'ın rasulü ve peygamberlerin "hatem"idir."**[2] Buyruğunda şüphenin önünü açacak ve bunu diyenin küfrüne hükmetmeye mâni olacak bir ihtimalin varlığına tutunmuştur. Çok zayıf bir ihtimal olsa da. O ihtimal de şudur: "Hatem"den maksadım son olmak değil de süs için takılan "hatem (yüzük)" olmasıdır.

Ben de diyorum ki: Ezher'in kutuplarından (büyük alimlerinden) biri olan dostum Şeyh Abdulmecid El-Lebban benden, peygamberimizden sonra bir peygamberin gelebileceğini söyleyen kimseyi tekfir için, Rasûlullah'ın son peygamber olduğunu ayetten daha açık bir nas bulmamı istedi. Böyle bir talepte bulundu ki meseleyle alakalı olarak şüpheye mahal kalmasın. Her ne kadar bu ayeti kerimeden sonra böy-

1. Ben alimler heyeti içinde Hz. Muhammed'in son peygamber olduğundan şüphe eden bir üyenin bulunduğunu söylemiyorum. Ancak mesele şuraya varmaz mı? Bu hükmün hilafını iddia eden ve Allahu Teâlâ'nın Hz. Muhammed'den sonra bir peygamberin gönderilmesini caiz gören bir kesimin kafir olduğuna fetva vermekte tereddüt etmek bu görüşte olanın küfründen şüphe etmek, bundan şüphe etmekte Onun son peygamber olduğundan şüphe etmek değil midir? Bu konuda tereddüt eden müftü, bu meseleler arasındaki telâzümü (sebep-sonuç ilişkisini) anlamıyorsa o zaman ilme de alimlere de ulema heyeti üyeliğine de elveda...

2. **Ahzab,** 40

le bir talep "teklif bimâ lâ yutâk (kişiye gücünün yetmediğini yüklemek) manasına geliyor, soruyu sorduran da bedihi meselelerden şüphe eden biri olsa da. Bu asırda vazifemde hep bedihi konulardaki şüpheleri izale etmek olmuştur!

Diyorum ki: Rasûlullah'ın son peygamber olduğuna bu ayeti kerimeden sonra, kesinlik ifade edecek başka bir delil istemek güneş doğduktan sonra gündüzün varlığına delil aramak gibidir. Ayrıca Rasûlullah'tan sonra peygamberlik iddiasında bulunan kafir olduğunda icma edilmiştir. Molla Aliyül-Kari Fıkh-ı Ekber şerhinde bunu açıkça belirtmiştir.[1] Bir şey daha, şayet peygamberimizden sonra nübüvvet iddiası küfür olmasaydı Hz. Ebu Bekir yalancı peygamberler ve onların tabiilerine karşı savaş açmazdı.

"Hatem" lafzının süs manasında olma ihtimali ise aklın kabul etmeyeceği uzaktır. İhtimal sayılması da caiz değildir. Birincisi: Bu mana öncesinde gelen mana ile uyumlu değildir. O da Rasûlullah'ın herhangi bir adamın babası olmasını nefyetmek. Çünkü peygamberlerin süsü olmasında herhangi bir adamın babası olmasına mâni yoktur. Bun mâni olan peygamberlerin sonuncusu olmasıdır. Diğer peygamberlerde mutat olduğu üzere onun da oğlu ondan sonra peygamber olmasın.

İkincisi: Asıl önemli olanda budur. Müfessirlerden hiçbiri de buna değinmemiştir. Çünkü Ezher ulema heyetinin bazı üyelerinin akıllarına düşen şüphe onların akıllarına gelmezdi. "Hatim" bitirmek ve mühürlemek manasındadır. "Hatem" kendisi ile hitam yapılan, mühürlenen, son olan demektir. Yani sona bırakılan yahut kendisi ile mühür vurulandır. İlk manaya göre, "hitama erdirmekte, bitirmekte "nass" yoluyla ikinci manaya göre: Hitama erdirmekten "kinaye", bir şeyi hatem (mühür) ile mühürlemeye benzetme yoluyla bu manayı ifade eder. Çünkü bir şeyi "hatem" ile mühürlemek işi bitirir ve başka tasarrufların önündeki kapıları kapatır. "Hatem'ün-nebiyyin"' ifadesindeki "hatem" nihayet, son manasında ise mana açıktır ve "Hatemun- Nebiyyin" peygamberlerin sonuncusu demektir. Şayet "hatem" mühür vurmak (yahut kendisi ile mühür vurulan şey, kimse) manasında ise mana yine "onların sonuncusu" demektir. Mühürlemek manasındaki "hatm"i bitirmek manasına gelen "hatm"e benzeterek bu mana çıkar. Sanki Rasûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* peygamberler listesine vurulan mühürdür. Artık ondan sonra listeye peygamber adı yazılmayacaktır. Çünkü mühürlemiştir.

1. Bu konuda aynı hükmü gerektiren ve bu delile muhtaç bırakmayan bir delil daha vardır. O da şudur: Müslümanların hepsi peygamberimizin son peygamber olduğuna inanırlar. Bu avam-havas herkesin bildiği, bunun inkar edenin küfründe şüphe etmediği genel bir icma vardır. Aynen beş vakit namazın rekat sayılarında olan icma gibidir.

"Hatem"den maksadın ziynet için takılan yüzük olması, Rasûlullahın hatemün-nebiyyin olması da peygamberlerin süsü manasında olması, bu mananın ne lügatte ne de belagatta bir temeli vardır. Çünkü parmağa takılan yüzük lügatte "hatem" denilen şeylerden biri olsa da o kullanım mecazi bir kullanımdır. Temeli de o halkalara isimlerini yazıp mühür ve imza da kullanmalarına döner.

Zemahşeri *Esas'ul-Belağa*'da bu kullanımın bu münasebete dayalı bir mecaz olduğunu belirtmiştir. Parmağa takılan halkaya "hatem" denilmesinin sebebi ziynet aracı olması değil mühürleme aracı olmasındandır. Dolayısıyla sigası ile dalalet edilen manası mühürleme aracı olan hatem lafzını, ziynet manasına intikal için vasıta olarak kullanmak doğru olmaz. Rasûlullah için "hatem'ün-nebiyyin" deyip "onların ziyneti" manasını kastetmek caiz olmaz, yani "hatem" lafzını delalet ettiği "bitirmek, mühürlemek" manalarından tecrit ederek sadece ziynet manasında kullanmak caiz değildir. Çünkü "hatem" lügatteki iki manasından birine göre kendisi ile "hatm" yapılandır. Yoksa ziynet için süslenen takılan değildir. Arızi bazı durumlarda "hatem'in ziynet" manasında kullanımı bulunca da... Bu konuda diyebilirim ki "hatem" son zamanlarda insanların vakti tayin için kollarına taktıkları saat gibidir. Hatta cep saati de böyledir. Birileri bunu yahut kol saatini ziynet için takabilir hatta iyi, güzel bir model olmasına özen gösterebilir. Ancak asıl maksat vakti bilmektir. Nitekim isminden "saat" anlaşılan da budur. Bunlardan birini takmakla ziynet hasıl olsa dahi... Her biri lafzına nazaran ziynetten çok vakti bildirme aracıdır. Bununla beraber her ikisi ziynet için takılmış olabilir. Her iki -süs ve vakit- kullanıma uydun olmaları açısından "hatem" gibidirler. Peki buradan hareketle peygamber efendimiz için peygamberlerin kol saati yahut cep saati demesi doğru olur mu? Peki bu kullanımın fasih Kelâmda bir temeli olabilir mi?

Rasûlullah için hatem'ün-nebiyyin denmesi caiz olsa da ve bu kullanım icaz derecesindeki fasih kullanımda varid olsa da bu (süs) kullanımın caiz olmamasının sebebi şudur: Enbiya yahut "hatem'ül-enbiya" için kullanılması halinde kol saatinden yahut cep saatinden kastedilmesi gereken mana lafzın doğrudan delalet ettiği mana olmalıdır. O mana da kol saati ve cep saati için vakit bildiren araç, hatem'ül-enbiya için ise onların sonuncusu yahut mühürleyicisi manasıdır. Yahut bu doğrudan manaların lazımı olan mana anlaşılmalıdır. Bir de bu doğrudan veya bu bunun lazımı olan ve lafızdan ayrılmayan mana saatler için değil "hatem" için geçerlidir. Yani Rasûlullah peygamberlerin sonuncusu yahut onların sonuna mühür vuran demektir. Yoksa O *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* vakitleri bildikleri saat değildir. Ayrıca bazı kol veya cep saatlerinde bulunan ziynetlik, her birinde muttarit olarak bulunan, söylenir söylenmez zihnin, melzumdan lazıma intikal ettiği gibi intikal etmesi doğru olan bir

mana değildir. Yine bu zihniyetin Eşref'ul-mürselin'e sıfat olmaya değer ulvi, saygın bir sıfat da değildir. Ziynetin kendisi için muttarit olmaması ve tam olarak saygın bir ziynet sayılmaması konusunda "hatem (yüzük)" bu iki saat gibidir. Bu iki maniden dolayı peygamberimiz için; peygamberlerin ziyneti süsüdür manasında hatem'ül-enbiya denmez. Aynen biraz önce zikredilen manilerden dolayı kendisi için "kol saati" "cep saati" denilemeyeceği gibi. Yine şu da denmez: O peygamberlerin küpesidir, halhalıdır... Her ne kadar bunlarla süs manası muttarit ve zihnin bu manaya intikali doğru olsa da. Çünkü ilki (küpe) kadınlara aittir. İkicisi (halhal) da onlara mahsus olmakla beraber değersiz bir ziynettir. Ancak Tacül- enbiya (peygamberlerin tacı) dememize hiçbir mâni yoktur. İşte bu şekil üzere ziynetler ayrı değerlendirilmeli meselenin tatbiki için Rasûlullah'ın hakkı verilmeli, bir vasıf isnad ederken hem onun hem Kur'an'ın icazdaki makamına riayet edilmelidir. İşte buradan müslümanların Rasûlullah'ın hatem'ül-enbiya olmasında icma etmelerinin temelinin ne kadar güçlü olduğu anlaşılır.

Üçüncüsü izahın özeti mahiyetindedir. "Hatem"in hakikat manası, bitirmek ve mühürlemektir yoksa manası "kendisi ilk süslenilen" şey değildir. Çünkü (mastar olarak) "hatm" hiçbir şekilde süslenmek manasına gelmez. Şu var ki "hatm" için kullanılan bazı "hatem"ler süs için kullanılmaktadır. Altın yahut gümüş halka üzerine yahut taşı üzerine kişinin adını işlemesi sonra bunu mühür olarak kullanması buna örnek olur. Bu sefer tek araçta hem mühür hem ziynet manası bir araya gelmiş olur. Bazen de mühürleme aracı ziynet olarak kullanılmaya uygun olmayan şeylerden olabilir. İster parmağa takılan halka şeklinde olmasın yahut o şekilde olsun ve ucuz bir madenden yapılsın. Bu sefer bununla mühürleme manası gerçekleşir ancak ziynet manası söz konusu olmaz. Ayrıca bir takım ziynet eşyaları da vardır ki bunlar ne mühür ne imza için kullanılır. Dolayısıyla ziynet, hatem'in mülazımi (ayrılmaz manası) değildir. Bilakis ziynet hatem denilen araçların bazısının bazısında bulunur. Hatm yapılan şeyle süs olarak kullanılan şey arasında umum-husus vechi (yani kesişen küme ilişkisi) vardır. Bir özellikte birleşebilir, her biri başka özelliklerde ayrılabilirler. Aralarında hem mugayeret (farklılık) hem münasebet vardır. Bununla beraber bu münasebet biri söylendiğinde diğeri anlaşılacak dereceye çıkmaz. Dolayısıyla, "peygamberlerin ziyneti" kastedilerek "hatem'ül-enbiya" demek doğru olmaz. Eğer bu doğru ise aksi de doğru olur. Yani "zeyn'ul-enbiya" denilince bundan onların mührü olduğunun kastedilmesi.

Rasûlullah'ın peygamberlerin sonuncusu olmasına rağmen "hatem" ziynetle te'vil edilmesi ihtimaline dayanarak "hatem'ün-nebiyyin" ifadesinin delaletinin kati görmeyen... Hem de ziynet manası, lafzın ne medlulü ne de medlulünün lazımı ma-

nasıdır. Bilakis sadece bazı insanların bu lafzı asli manasından çıkararak bazı müsemmalarını ziynet olarak kullanımı vardır. İşte bu ihtimale dayanarak "hatem'ün-nebiyyin" ifadesinin delaletini kat'i görmeyen kimse -bir bilsem- "hatem'ün-nebiyyin" ifadesinin son peygamber olmasına delaletinden önce nübüvvetine delaletini nasıl kat'i görmektedir. Ayrıca ***"lakin, Allah'ın Râsulüdür"***[1] ifadesinin bilinen risalet manasına delaletini... Halbuki nebinin şeri ıstılahta bilinen manası dışında bir manası vardır. Rasul de öyle. Özelikle muasır yazarlar risalet için özel manasından ihtilas ederek genel bir mana uydurmuşlardır. O da beşer adedince risalet olduğudur. Şöyle ki her ferdin yahut türün Allah'tan kendisine gelen bir risaleti vardır. Ve o, risaleti eda etmek için yaratılmıştır. Peki, zihnine hatem kelimesinden zayıf bir ihtimal de olsa ziynet manası takılan ulema heyeti üyesi zat neden acaba Allah'ın kitabında zikredilen Râsullerin risaletinin bu kabilden olduğunu düşünmemiştir. Binaenaleyh bu manaya da yanarak hatem'ül-enbiya olmasını inkar edenin küfründen şüphe ettiği gibi risaletini (Rasül olmasını) inkar edenin de küfründen şüphe etsin?

Böyle hatem'ün-nebiyyin efendimizi müdafaa vazifesini eda etmekle beraber Mısır'ın İslâm'a karşı tutum ve tavrı hakkındaki sözlerim bitti. Te'lif sebeplerini izah ettiğim kitabın mukaddimesi de bitmiş oldu. Böylece kitabın ilk cüzü bitmiş olmaktadır. Beni, Mısır'ın din karşısındaki tutumuyla bu uzun izahatı yapmaya iten sebep, bu kitabın -inşallah- hizmet ettiği İslâm dininin akidesini sağlam temellere oturtmaya duyulan şiddetli ihtiyaçtır. Maksadım herhangi birini ayıplamak yahut herhangi bir milleti teşhir etmek değildir.[2] Gayem sadece -gücümün yettiğince- ıslah etmektedir. Muvaffakiyetim yalnız Allah'tandır. O'na tevekkül ettim. Dönüşüm de yalnız onadır.

1. Ahzab 40

2. Kaldı ki Mısırlı birini nasıl ayıplayayım. Zira buraya yabancı biriyim. Diğer taraftan şu zamanda benim memleketim başka herhangi bir İslâmi memleketten ayıplanmayı daha fazla hak etmektedir.

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ

دار الخلافة العلية مدرسه سی

DÂRU'l-HİLÂFETİ'l-ALİYYE MEDRESESİ